

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 03069

GRENETSN BIZ TSUM HIML

M. Tsanin

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

מ. צאנין

ג ר ע נ ע צ ו
ביז צום הימל

פארלאג „המנורה“, תל-אביב — תש"ל

GRENETSN BIS TSUM HIML

M. TSANIN

הוצאת ספרים „המנורה“, תל-אביב, רח' זנגביל 24

כל הזכויות שמורות למ. צאנין

COPYRIGHT BY M. TSANIN

נדפס בישראל

PRINTED IN ISRAEL

מ. צאנין

גרענעצן ביז צום הימל

נישט פארגעסן

איך וויל דאָ דערציילן וועגן מענטשן און געשעענישן אין אַ צייט, וואָס האָט דערשיטערט די גאַנצע וועלט און אונדזער וועלט — צעשטערט.

איך האָב דאָס אַלץ געוואַלט דערציילן נאָך אין יענע יאָרן, נאָר עס איז מיר נישט געגעבן געוואָרן. איין מאָנוסקריפט פון דעם בוך, וואָס איך האָב אים דעמאָלט אַ נאָמען געגעבן „אַ שליחות קיין וואַרשע“. איז דערטרונקען געוואָרן צוזאַמען מיט אַ שיף, וואָס איז פון די דייטשן טאַרפּעדירט געוואָרן אויפן אַטלאַנטיק אין יאָר 1943; אַ צווייטער אָפּשריפט פון דעם בוך איז פּאַרלוירן געאַנגען בעת דעם „בליץ“ איבער לאַנדאָן; אַ דריטער אָפּשריפט האָט זיך ערגעץ־וווּ פּאַרוואַלגערט און איך האָב אים ערשט מיט אַ פּאַר יאָר צוריק אָפּגעפונען. איצט, ווען מיר זענען ביים דריטן צענדליק יאָרן ווי די צווייטע וועלט־מלחמה האָט זיך אָנגע־הויבן און די געשעענישן גייען אַוועק אין פּאַרגעסנקייט צוזאַמען מיט די מענטשן — דרוק איך דאָס בוך, כדי נישט צום פּאַרגעסן.

אַלע נעמען פון די מענטשן, וואָס ווערן דערמאַנט אין דעם בוך, זענען ריכ־טיקע, ווי אויך די געשעענישן, וואָס זענען געשילדערט זענען אַן יעדער באַפּור צונג. זיי האָבן געהאַט זייער אייגענע נאַטירלעכע פּאַרב פון אַזאַ רייכקייט, אַז קיין שום קינסטלער אין דער וועלט וואַלט נישט פּעאיק געווען אַזעלכע צו קאַמ־פּאַנירן. נאָר אַנהייבן וועל איך דווקא פון אַ נאַכט, אין וועלכער די איינציקע פּאַרבן זענען געווען די גרינע שטערן אין הימל און די רויטע פייער־פליגן פון זעל־נערישן איבערשיסן זיך.

אין איינער אַ נאָוועמבער־נאַכט פון יאָר 1939 האָבן צוויי פּויערים — איינער אַ יונגער מיט אַ זעקל אַריבערגעוואָרפן איבערן אַקסל, און דער צווייטער אַן עלטער רער, מיט אַ דיקן שטעקן אין דער האַנט — צעטומלט די פּאַטרוולן פון ביידע זייטן פון דער סאָויעטיש־ליטווישער גרענעץ. צום ערשט האָבן זיך צעהאַווקעט די הינט פון די סאָויעטישע פּאַטרוולן. דערנאָך זענען געקומען ביקסן־שאַסן, וואָס האָבן זיך צעוואַרעמט און געמערט אויף אַ לאַנגער ליניע.

דער יונגער פּויער בין איך געווען, דער עלטערער — איז געווען מיין גרענעץ־פּירער, וואָס האָט מיר געהאַט פּאַרויכערט, אַז ער „האַט“ אַ פּוסטן גרענעץ־חלל, וואָס נאָר האַלבער נאַכט שפּאַצירט מען אים דורך פּריי ווי אין אַן אייגענעם עפּל־סאָד די הינט פון די סאָויעטישע גרענעץ־פּאַטרוולן האָבן אונדו דערשמעקט און די ריסן פון דער דריט־זייט און די ליטווינער פון דער צפּון־זייט האָבן אַריינגע־שאַסן אין דער נאַכט אַ ים מיט קוילן. אין אַזאַ פּאַל איז צום בעסטן זיך אַוועק־לייגן אייף דער ערד אין איבערוואַרטן דעם אומנייטיקן טומל. אַזוי האָבן מיר

אויך געטון. מיר האבן זיך אוועקגעלייגט מיט די פנימער אַרויף. איך האָב גע-
זיילט די שטערן, מיין גרענעץ־פירער האָט געוויגן שנאַפּס פון אַ פּלעשעל, די
הינט האָבן געהאַרקעט און די רוסן מיט די ליטווינער האָבן געשאַסן.

אַז איך האָב שוין געהאַט אַנגעציילט אַ זעקס הונדערט שטערן, ביים איבער-
היפּערן דעם שטערן־שטויב, און דורך מיין פעלץ האָט אַנגעהויבן אַדורכדרינגען די
קאַלטקייט פון דער פייכטער ערד, איז געוואָרן שטיל, אַ סך שטילער ווי עס איז
געווען. איידער מיר האָבן צעטומלט די סאַוויעטיש־ליטווישע גרענעץ. מיין שכן
האַט מיך אַ שטויס געטון מיטן שטעקן — אַ סימן אַז ס'איז די ריכטיקע צייט צו
נעמען זיך אין וועג אַריין. איינגעבוֹרגענע, מיט ווייכע טריט און וואַכע אויערן,
האַבן מיר זיך פאַרויסגערוקט אויף צפון. ער אַ טריט און איך אַ טריט, ער קוקט
אין איין ריכטונג און איך אין דער צווייטער. מיר זענען אַריבער די גרענעץ. אַ
סימן: עס האָט זיך מיר אַריינגעגאַסן וואַסער אין די שיד פון דעם שטרעמל, וואָס
האַט באַצייכנט די גרענעץ.

מיין פירער האָט מיך אַריינגעפירט אין אַ שלאַפּנדיקן הויז. אַפילו דער
פּלויט איז געלעגן אויף דער ערד און געשלאָפּן; אַפילו אַ הונט האָט נישט גע-
בילט. קיינער האָט זיך אין דעם הויז נישט אויפגעוועקט. אין דער פינצטער האָט
דער פּויער מיר אַריינגעשטופט אין דער האַנט זיין פּלעשעל שנאַפּס. איך זאַל אַ
שלוך טון פון דער לייטזעליקייט. נאָך דעם האָט ער מיר דערלאָנגט אַ פאַפּירל
מיט אַ ביסל טאַבאַק צו פאַררייען אַ ציגאַרעטל און אַנגעצונדן אַ שוועבעלע.
מיר האָבן זיך ביידע אַנגעקוקט, ווי מיר וואַלטן זיך פּריער איבערהויפּט נישט
געזען. מיר האָבן נישט אויסגערעדט אַ וואָרט. ס'איז נישט געווען וואָס צו רעדן.
איך בין אויף דער ליטווישער טעריטאָריע און ער וואָרט אויף די רוסישע רובלס
פאַר דער טירחה פון פירן מיך איבער דער גרענעץ. ער האָט דעם לוינ פאַר-
שטעקט אין זיין בוזעם־קעשענע, מיר האָבן פאַרלאָשן די לעצטע שטיקלעך
פון די ציגאַרעטן און אַרויס צוריק אין דרויסן. אַ שטערן איז גראַד אַראַפּגעפאַלן
פון הימל — אַ סימן פון מול. אינטערן סימן פון מול האָבן מיר זיך געזעגנט.
איך האָב אַוועקגעאַיילט אויף מזרח, וווּ מיט אַ שמאַלן וועג בין איך דער-
גאַנגען צו דער ערשטער באַן־סטאַציע אויף דער ליטווישער טעריטאָריע.

פון ווילנע איז געוואָרן ווילניוס

אין אַ כמעט ליידיקער באַן בין איך צוזאַמען מיטן טאַג אַנגעקומען קיין
ווילנע. מיט מיין זעקל פאַרוואָרפן איבערן אַקסל בין איך געגאַנגען אין שטאַט
אַריין. אויסער די פאַר פּויערים, וועלכע זענען געקומען מיט דער זעלבער באַן
וואָס איך, איז דער פּלאַץ פאַרן וואַקזאַל געווען ליידיק פון מענטשן, און ליידיק
זענען געווען די גאַסן. דער פאַרטאַג איז גראַ און פייכט. צוויי קירכעס הייבן זיך
אַן איבערקלינגען מיט אומהיימלעכע קלאַנגען. וועמען רופן זיי און פאַר וועמען
קלינגען זיי איז דער אויסגעשטאַרבנקייט פון דער שטאַט? פאַר אייגענער היימ
לעכקייט גיי איך אַריבער פון איין זייט גאַס אויף דער צווייטער און די ברוק
אונטער מיינע פיס קלינגט אַפּ מיט ליידיקייט.

אויף דער שאפען־גאס און אויף דער קליינסטעפן־גאס קוקן ארויס פון הייזער שוואַרצע פענצער־לעכער. אָן איינציקער לאַדן הענגט נעבן אָן אויסגע־ שלאָגן פענצער, ווי אָן אויער, וואָס מען האָט אים אָפּגעשניטן און נישט דער־ שניטן. הענגט ער. עס עפנט זיך אַ פאַרנטדיקע טיר און באַלד פאַרקלאַפט זי זיך מיט שרעק.

פון דער ווייטנס, איבערן שיפן דאָך פון דער קאַטעדראַ, איבערן קעניגלעכן געדימין־שלאָס פלאַטערט די ליטווישע געל־גריין־רויטע פאַן — דער איינציקער פאַרביקער פלעק איבער דער גראַ־גרויער שטאַט. איך ווייס אייגנטלעך נישט וווּ צו גיין. די פּוּסטקייט אויף די גאַסן און דאָס אומהיימלעכע קלינגען פון די קירכן־ גלאַקן האָבן מיר צעטומלט. איך האָב געדענקט ווילנע פון פאַר דער מלחמה. איצט בין איך געקומען אהער ווי אַ פּליט און איך ווייס נישט אין וועלכער טיר אנצוקלאַפּן.

ערשט דאָ נישט לאַנג צוריק האָט ווילנע געהערט צו פּוילן. איצט געהערט זי צו ליטע און זי הייסט ווילניוס. ווילנע צי ווילניוס איז זי ירושלים דליטא. וווּ זענען די יידן? אין די פּריערדיקע טעג איז אַזאַ באַגינען געווען פּול מיט יידיש לעבן. די ווילנער באַלעגאַלעס און מאַרקשטייערינס האָבן מיט געשמאַקע יידישע קללות און מיט ווייכע ברכות צוגעאיילט די באַגינענס שנעלער צו ווערן טאַג. איצט קלינגען די קירכן־גלאַקן און קיינער באַווייזט זיך נישט. פענצער־רעמען שטייען אָן שויבן און קיינער קוקט פון זיי נישט אַרויס.

אויף יענער זייט גרענעץ, אין סאַויעטישן לידע, האָבן מיר יידן דערציילט, אַז אין ווילנע איז געווען אַ פאַרגאַס. בעת דער צעטיילונג פון פּוילן צווישן סטאַ־ לין־רוסלאַנד און היטלער־דייטשלאַנד, האָט די רויטע אַרמיי באַזעצט ווילנע. באַלד דערנאָך האָט רוסלאַנד אַוועקגעשענקט צו ליטע, ווי אַ צייטווייליקע מתנה, — ווילנע. די לעצטע רוסישע זעלנער האָבן נאָך נישט באַוויזן צו פאַר־ לאַזן די ווילנער גאַסן, ווי אין שטאַט זענען אַריין דריי ליטווישע טאַנקען און הינטער זיי ליטווישע יוגנט באַוואַפנט מיט שטעקנס און אייזנס. די ליטווישע באַנדעס האָבן זיך אָפּגערעכנט מיט יידישע קעפּ דערפאַר וואָס די שטאַט האָט צוואַנציק יאָר געהערט צו פּוילן... און דערפאַר איז ווילנע אין יענעם באַגינען, ווען איך בין אַהין אָנגעקומען, געווען אַזוי פּוּסט און די קירכן־גלאַקן האָבן געקלונגען אומהיימלעך.

אויף דער קוויאַטאַווע גאַס לענט זיך אָפּ אַ טיר פון אַ קאַנדיטאַריע. ס'האָט פון דאָרט אַרויסגעזעצט דער ריח פון פּרישן און זיסן געבעקס. אויף מיין יידישן גוטמאַרגן, האָט די פּרוי פון דער קאַנדיטאַריע אָנגעהויבן רייסן פון זיך שטיקער: „אוי אַ בראַך איז צו מיינע יאָרן... איר זענט אַ ייד?.. זאָלן מיר אָפּגענומען ווערן די הענט, צי איך האָב אייך דערקענט... איז וואָס־זשע שווייגט איר?.. אַ פּליט נעבעך... טאָ זעצט זיך, איך וועל אייך מאַכן אַ הייסע גלאַז מילך... אַ צרה אויף מיר, איך זאָל נישט דערקענען אַ ייד!... לייגט אַוועק דאָס זעקל, קיינער וועט עס ביי אייך נישט צוגנעבען...“ זי האָט ביי מיר צוגענומען דאָס זעקל, געשטופּט מיר אין מויל אַריין אַ שטיק קעזקוכן אין אויסגעשיט פאַר מיר אַלץ וואָס איז געוואָרן פון ווילנע:

ס'איז נישט מער די שטאָט וואָס איז געווען פריער. דער רוב פון דער יוגנט איז אַוועק נאָך דער רויטער אַרמיי. געלאָפן אין פּאַניק. צום טויט דערשראָקענע, צעטומלטע פון דעם מלחמה-געווייטער. זי האָט נאָך נישט געהאַט באַנומען וואָס עס מיינט די פּריינטשאַפט פון קאַמוניזם מיט היטלעריזם, אפילו ווען די פּריינט-שאַפט איז אַ לפּנימדיקע, מיט די רעשטלעך פון אילוזיע איז די ווילנער יוגנט געלאָפן אויף דער סאָויעטישער זייט און געשלאָפן אויף די וואַקזאַלן פון גראַדנע און ביאַליסטאָק.

אין דער צייט ווען די יידישע יוגנט איז געלאָפן פון ווילנע, האָבן צו ירושלים דליטא אָנגעהויבן שטראָמען מאַסן פּליטים. וועלכע זענען אַנטלאָפן פון די דייטשן און שוין געהאַט דערפילט די אויסזיכטלאַזיקייט פון דער סאָויעטי-שער „באַפּרייאונג“. בעיקר זענען קיין ווילנע געלאָפן ציוניסטישע פירער און בונדיסטן, וואָס אויף די געביטן, וועלכע זענען באַזעצט געוואָרן פון די רוסן, האָבן יידישע קאַמוניסטן געלויערט אויף זיי און זיי איבערגעליפּערט אין די הענט פון דער ענ־קאָריווע דע. ליטע איז געווען אַ קליין אינדזעלע, וווּ ס'איז נישט פאַרלאָשן געוואָרן די האַפענונג צו קענען זיך אַרויסראַטעווען סיי פון דעם סאָויעטישן און סיי פון דעם היטלערישן גיהנום.

אויך איך בין געטריבן געוואָרן פון דער זעלבער האַפענונג. עטלעכע חדשים האָב איך געהאַט געלעבט אונטער דער היטלערישער אַקופאַציע אין וואַרשע. דער טעראָר קעגן יידן איז געוואָרן וואָס אַמאָל שטאַרקער און שטאַרקער. דאָס פּאַנגען צו צוואַנגאַרבעט באַגלייט מיט קלעפּ, די רויב־עקספעדיציע פון ס.ס. גרופן איבער יידישע הייזער און דער שטראָם פון „באַקאַנטמאַכונגען“, וואָס האָבן ביי יידן צוגענומען אַלע בירגערלעכע און מענטשלעכע רעכט, האָבן שוין אין יענע טעג פאַראַויסגעזאָגט דאָס ערגסטע, וואָס איז שפּעטער געשען. בין איך געלאָפן אין דעם „באַפּרייטן“ ביאַליסטאָק און אַריינגעפאַלן אין אַן ענלעכער אויסזיכטלאַזיקייט. ווי אין וואַרשע.

ווען איך בין צום ערשטן מאל אַריינגעקומען אין דער „היים פאַר יידישע שרייבער“ אויף דער שענקעוויטש-גאַס, צו זוכן אַ נאַכטלעגער, האָט מיר דער שרייבער משה גראַסמאַן, וואָס איז איבערנאַכט געוואָרן דער ממונה איבער יידישע שרייבער, צוזאַמען מיט דעם דיכטער זישע באַגיש, געפּרעגט אָפּנהאַר-ציק: „וואָס אייגנטלעך זוכט איר אינעם רעוואָלוציאַנערן ביאַליסטאָק, בעת איך קען אייך ווי אַ סאַציאַל-פּאַשיסט?“ די ווערטער פון דעם נעכטיקן לינקן פּועלי-ציוניסט, וואָס האָט זיך באַלד אַריינגעפאַסט אין דער באַלשעוויסטישער ליניע, איז געווען פאַר מיר אַן אַנצוהערעניש אויף דער צייט, איך זאָל נישט וועלן געניסן פון אַ נאַכטלעגער אינעם הויז פון דער ליטעראַרישער רעוואָלוציע.

(שפּעטער, נאָך זיינע שווערע נסיונות אין רוסלאַנד, איז משה גראַס-מאַן געוואָרן אַ בלוטיקער שונא פון ראַטנפאַרבאַנד און אָנגעשריבן איינעם פון די שטאַרקסטע באשולדיקונגען קעגן רעזשים. אויס דאַנקבאַרקיט פאַר משה גראַסמאַן, וואָס האָט מיך ווי אַ סאַציאַל-פּאַשיסט פאַרטריבן פון

ביאליסטאק, האב איך אים אין די יארן 1942—1944 געשיקט שפייז־פעק־
לעך קיין רוסלאנד...)

אין דער קאנדיטאריע אויף דער קוויאטאווע גאס אין ווילנע, האט די פרוי מיט איר רייסן פון זיך שטיקער, כדי איך זאל זיך פילן היימיש, צוריקגעגעבן מיר דעם גלויבן אין מענטש, וואס דורך די פאר חדשים האב איך אים שוין היפש געהאט פארלוירן. צופעליק איז אין דער קאנדיטאריע אריינגעקומען א פליט פון ווארשע. ער האט מיך דערקענט און אויסגערופן: „איך וואלט געשווארן, אז דאס איז צאנין! וואס זיצט איר דא? אביסל ווייטער, אויף סאדאווע גאס נומער ניין איז די היים פאר יידישע שרייבער־פליטים... אפשר ווייסט איר וואס איז געשען מיט מיין פאמיליע?“

איך האב זיין פאמיליע נישט געקענט און נישט געקענט אים גארנישט זאגן. ער האט געווארפן א פאר תרעמותדיקע ווערטער, ווי איך וואלט יא געוואוסט, נאר איך וויל אים נישט זאגן דעם אמת. די אייגנטימערין פון דער קאנדיטאריע האט מיך גענומען אין שוץ: „איר זעט נישט, אז דער מענטש איז אויסגעמאטערט פון וועג? וואס קריכט איר אויף די גלייכע ווענט?“ דער מאן האט זיך פאר־ענטפערט, אז אויך ער איז א פליט. „איז וואס־זשע שווייגט איר?“ — האט די פרוי געזאגט מיט האסט און אנגעגאסן פאר אים א גלאז טיי פון סאמאוואר, וואס איז געשטאנען אויפן טאמבאנק.

די ידיעה, אז איך בין אנגעקומען קיין ווילנע, האט זיך שנעל פארשפרייט צווישן די שרייבער און פאליטישע מנהיגים, וואס זענען געהאט אנטלאפן פון ווארשע ביים אויסברוך פון דער מלחמה. איך בין געווען דער ערשטער וואס האט געהאט דורכגעמאכט די באמבארדירונגען און די באלאגערונגס־תקופה פון ווארשע, געווען א צוויי חדשים אונטער דער דייטשער אקופאציע און דורך ביא־ליסטאק אנגעקומען קיין ווילנע. די אלע, וועלכע האבן זיך געהאט ביז דעמאלט צוזאמענגעלאפן קיין ווילנע, זענען שוין לאנג געווען אפגעריסן פון זייערע היימען און גארנישט געוואוסט פון זייערע נאענטע, וואס זענען געבליבן אין די חרוב געווארענע היימען.

דעם 7טן סעפטעמבער 1939, א וואך נאכן אויסברוך פון דער מלחמה, האט דער רוף פון דער פוילישער רעגירונג צו דער אינטעליגענץ, זי זאל פארלאזן ווארשע מיט די עוואקואיר־באנען, ארויסגעריסן פון זייערע היימען אויך די יידישע צייטונגס־רעדאקטארן, פאפולערע זשורנאליסטן, אנגעזעענע שרייבער, מנהיגים פון פאליטישע פארטייען און די אלע, וועלכע זענען געווען זיכער, אז מיטן אריינמארש פון די דייטשן קיין ווארשע, וועלן זיי זיין די ערשטע קרבנות פון היטלערישן טעראר. די אנגעפראפטע עוואקואיר־באנען זענען אויפן וועג באשאסן און באמבארדירט געווארן דורך דייטשע עראפלאנען. די געיאגטע און געפלאגטע זענען זיך גרופעסוויי צעלאפן ווו נאר עמעצן האט געפירט דער אינסטינקט. די פוילישע רעגירונג און אירע הויכע באאמטע זענען אנטלאפן קיין רומעניע. די יידישע אינטעליגענץ איז געלאפן צו די געביטן, וועלכע זענען ארונטערגעפאלן אונטער דער סאוויעטישער אקופאציע. אבער אויך דא האט

געלויבערט אויף זיי געפאר אריינצופאלן אין די הענט פון עני-קאווע-דע, דירעקט, אדער דורך מסירה פון יידישע קאמוניסטן פון פוילן. ווי נאר ווילנע איז איבער-געגעבן געווארן ווי א צייטווייליקע מתנה צו ליטע, האבן זיך אהער א לאז געטאן די יידישע שרייבער, צייטונגס-רעדאקטארן, פארטיי-מנהיגים און די אנפירער-שאפט פון דער יידישער סאציאליסטישער פראפעסיאנעלער באוועגונג אין ווארשע. דער „דזשאַנט“ און די ווילנער הייסע יידן, האבן די פליטים אויפגענומען מיט אפענע ארעמס און זיי געהאלפן מיט רירנדיקער הארציקייט. אויף סאדאווע גאס נומער ניין איז געשאפן געווארן א היים פאר יידישע שרייבער-פליטים, און אין שכונת, אויף קוויאטאווע נומער זיבן, איז געווארן א היים פאר דעם בונדישן אוואנגארד, וואס האט זיך נישט געטארט ווייזן, נישט אויפן שטח פון דער היטלעריסטישער אקופאציע און נישט אויפן שטח פון דער באלשעוויסטישער אקופאציע.

אויסגעווארצלטע יידישע שרייבער

אין דער היים פאר יידישע שרייבער — א שאטן פון דעם יידישן ליטעראטור-פאראיין אויף טלאמאצקי 13 אין ווארשע — האבן איך געטראפן באקאנטע פנימער, היימישע, נאענטע, נאר פארצערטע פון צער, וואס זייער וועלט איז אונטער-געגאנגען.

כדי זיך צו באגעגענען מיט מיר, מיט דעם ערשטן, וואס איז נאר וואס גע-קומען פון דער נישט ווייטער היים, וואס איז מער נישט מעגלעך צוריק צו דער-גרייכן, זענען געקומען אלע שרייבער-פליטים, וואס זענען דעמאלט געווען אין ווילנע: נח פרילוצקי, ב. יוסטמאן-יאשוזאן, י. י. טרונק, ז. סעגאלאוויטש, י. מ. ניימאן, ברוך שעפנער, דוד פלינקער, לאזאר קאהאן, מענדל מאזעס, שלמה מער-דעלסאן, ישראל ראבאן, פנחס שווארץ, הערמאן קרוק, מנחם פלאסקער, הערש גוטגעשטאלט, בער ראזען, משה עלבוים א"א.

זיי האבן געוואלט וויסן אלץ, וואס עס געשעט אין זייערע צעבראכענע היימען, וואס איז מיט זייערע פאמיליעס, פון וואס לעבט מען און צי וועט מען דארט קענען לעבן. איד האב פאר זיי גארנישט אויסבאהאלטן. איד האב זיי דערציילט ווי אזוי אונדזער וועלט איז אונטערגעגאנגען, ווי א שוף זינקט אין ים. און זי איז מער נישטא. צוריק? — נישטא קיין צוריק. אין דעם צעריסענעם פוילן האבן זיך געענדיקט אלע יידישע האפענונגען — סיי אויף דער דייטשער און סיי אויף דער רוסישער זייט.

ב. יוסטמאן, דער פאפולערסטער און צום מערסטן ווירקנדיקער יידישער פובליציסט צווישן ביידע וועלט-מלחמות אין פוילן, א ייד מיט אן אומדערשי-טערלעכער אמונה, וואס האט מיט זיינע פעליעטאנען און מאמרים געקענט טרייסטן די גאנצע יידישע וועלט — האט פארבראכן די פינגער און געזאגט צו זיך אליין: „חורבן בית שלישי“. יוסטמאן האט געהאט איין איינציקע האפענונג — זען זיין פאמיליע, וואס איז געבליבן אין ווארשע. ער האט זי מער נישט געזען. אפילו ווען ער איז שפעטער אנגעקומען קיין ארץ-ישראל איז ער אויך דא ארומ-

געגאנגען אין אבילות נאך זיין אונטערגעגאנגענער וועלט. נאך אין ווילנע האט ער געגעבן זיך א נדר מער נישט איינצוטונקען זיין פען פאר פובליציסטישער אר- בעט. פון ארץ-ישראל איז צו אים דערגאנגען דורך בריוו ווי ווייניק די דארטיקע ציוניסטישע מנהיגים נעמען זיך איבער מיט דעם חורבן פון דעם יידישן פאלק אין מזרח-איראפע און ער האט אפגעמאכט פאר זיך אייביק צו שווייגן. ביז זיין טויט, אין ארץ-ישראל, האט ער מער נישט אנגעשריבן קיין איין פובלי- ציסטישע שורה. אין ווילנע האט ער זיך אפגעשלאסן אין א קליין צימערל אין א הויז אויף דער שאפען-גאס און אין פארצווייפלטער איינזאמקייט האט ער זיינע טעג פארבראכט איבער תורה-ספרים. ער האט מסתמא געזוכט אין זיי א פאר- ענטפערונג אויף דעם אלעם, וואס זיין אייגענע אינטעלעקטועלע שארפקייט האט נישט געקענט פארענטפערן. אין ירושלים האט ער ממשיך געווען זיין תורה-ווערק „פון אונדזער אלטן אוצר“.

י. י. טרונק, דער יידישער גייסטיקער אריסטאקראט, דיכטער און פילא- זאף, האט דעמאלט אין ווילנע אויסגעזען אזוי ווי עס האט מסתמא אויסגעזען דער פארמשפטער סאקראטעס. טרונק האט זיך אין זיינע אויספרעגן אינטערע- סירט מיט קלייניקייטן, ווייל דורך קלייניקייטן, האט ער געהאלטן, זעט מען בעסער די גרויסע לייזונט. ער האט געזוכט די קוריאזיטעט און דעם הומאר אין טראגישע איבערלעבונגען. ער האט פאניש מורא געהאט פאר הונגער און פאר אלץ, וואס קען שרעקן, אין ווארשע, אין זיין פאלאצ-הויז אין דער געגנט פון דער פוילישער אריסטאקראטיע, האט ער אפילו מורא געהאט פאר זיין אייגענעם הונט, דעם שווארצן גוטמטיקן פודעל, פאר וועלכן ער פלעגט לייצען זיינע לידער. טרונק איז געווען זיכער, אז זיין הונט האט א פילאזאפישע און עסטעטישע נשמה, אבער מורא געהאט פאר אים האט ער. ער האט די מורא פאר זיין הונט דערקלערט דערמיט וואס דער פודעל האט נישט קיין הומאר. א באשעפעניש — א מענטש אדער א חיה — אן הומאר, איז פעאיק אויף אלע אכזריותן, האט ער געזאגט. אין מיטן פון מיין דערציילן ווי אזוי די דייטשן טרייבן יידן צו צוואנג- ארבעט, ווי א מיטל זיי צו דערנידעריקן און צונעמען ביי זיי דעם זעלבסט- כבוד, האט טרונק אריינגעווארפן א פראגע: „עסן גיט מען זיי?“

י. י. טרונק איז פאר דער מלחמה געווען רייך. ער האט שטארק ליב געהאט צו עסן, אבער צוליב שלעכטן שטאף-וועקסל האט ער געמוזט לעבן אויף דיטעטע. פלעגט ער אפט נעלם ווערן פון אונטער דער קאנטראל פון זיין פרוי חנה און זיך אריינכאפן אין א רעסטאראן אויף „אפצונעמען זיך פאר אלע צייטן“. צוליב די מאגערע דיטעט-שפיזן אין דער היים, האט זיך ביי טרונקן אנטוויקלט א הונגער-פסיכאזע. אפילו נאכן אפעסן א פולן, ברייטהארציקן מאלצייט אין סטיל פון ווארשעווער גבירישקייט, האט טרונק זיך געקענט אוועקזעצן און אויפסניי אויפעסן נאך אזא מאלצייט. שפעטער, ווען ער איז ווי א פליט געלאפן איבער די וועגן, האט אים אויסגעפעלט א שטיקל ברויט. איז ער אנגעקומען קיין ווילנע מיט א מוראדיקער שרעק פאר הונגער. דער „דזשאַנט“ האט מיט א ברייטער און ברידערלעכער האנט געזארגט פאר די יידישע שרייבער-פליטים אין ווילנע, אבער וויפל שפיזן טרונק זאל נישט האבן באקומען אין דער קיך פון דער היים

פאר יידישע שרייבער, האט ער זיך אלץ נישט געקענט בארואיקן. די שרעק פאר הונגער האט אים פארפאלגט. אויסער עסן האט ער געלעבט אין זיין אייגענער פילאזאפישער וועלט; זיין רעאלע וועלט איז שוין מער נישט געווען. זי איז צעשטערט געווארן פון די דייטשע באַמבעס מיט אַזאַ גרינטלעכקייט, ווי די באַמבֿעס וואַלטן געהאַלטן אין כסדרדיקן פאַלן פון דער ווייטער פאַרגאַנגענהייט. סאַקראַטעס איז געפאַלן פון אַ באַמבע נישט ווייט פון לוקאַוו; פּלאַטאָ איז צור־זאַמען מיט אַלע זיינע כתבים אויפגעריסן געוואָרן, ווען ער האָט זיך אויסבאַ־האַלטן אין דער שול פון שיעלע קוטנער; סענעקאַ, וואָס האָט זיך צוזאַמען מיט אַ גרופע יידישע שרייבער אָפּגעפונען ווי פליטים אין ביאַליסטאָק און גענעכטיקט אויפן וואַקאַזל, האָט דער דיכטער איציק פעפער געעצהט, זיך צו פּראָדוקטיוויזירן און ווערן אַן אַרבעטער; אייסקילאַס, וואָס האָט זיך געהאַט אויסבאַהאַלטן אין דער שול אין גראָדנע, איז געמערט געוואָרן פון אַ יידישן קאַמוניסט, אַז ער איז אַ פאַרשטעלטער בונדיסט פון לאַדזש, און די ענ־קאַווע־דע האָט אים פאַרשיקט קיין סיביר... אין מאַמענטן, ווען טרונק פלעגט ציריקבאַקומען זיין הומאַר, פלעגט ער אים אויסמישן מיט סאַרקאַזם.

דער קאַנטראַסט צו י. טרונק איז געווען דער פּראָזאַיקער ישראל ראַבאַן. ער האָט געשטאַמט פון גרויס אַרעמקייט אין לאַדזש און געהאַט אַ געשטופלט פנים מיט בלויע צינישע אויגן, זיין קרעפטיקער שרייבער־טאַלאַנט האָט אים נישט רעקאַמפּענסירט זיין מינדערווערטיקייט־סאַמפּלעקס און ער האָט געהאַט אַ סאַ־דיסטישע הנאה פון חזוק מאַכן פון אַנדערע, אין דעם פליטים־לעבן, צווישן שרייבער, וועלכע זענען פאַר דער מלחמה אין פּוילן געווען גרויסע פאַרדינערס מיט נאָך גרעסערע פּאַזיציעס אין יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן, האָט ער אַפילו געפונען אַ געוויסע באַפרידיקונג, ווי אַ פליט איז אים געגאַנגען בעסער ווי עס איז אים געגאַנגען פריער אין זיין היימשאַט אין לאַדזש. האָט ער געמאַכט בייסיקע וויצן אויף די נעכטיקע לאַדזשער און וואַרשעווער גבירים, וואָס האָבן איצט געטראָגן דזשאַינטישע מאַנטלען, ווי ער האָט געטראָגן אַ דזשאַינטישן מאַנטל; זיי האָבן געגעסן פון אַ דזשאַינטישער קיך און דאָס זעלבע ער. ראַבאַן האָט ליב געהאַט טרונקן, ער האָט ליב געהאַט זיין דינעם הומאַר, זיין פילאָזאָפישע תורה, זיינע פאַראַדאַקסן, אָבער הינטער די פלייצעס פלעגט ער פון אים אַפּחוזקן. טרונק, דער נעכטיקער גביר, דער איידעם פון די פּריוועסעס, דער אַריסטאָקראַט, איז סאַציאַל געווען אויסגעגלייכט מיט אים! ביידע פליטים... טרונקן האָט גע־צויגן צו ראַבאַנען דעם ציניקער, אפשר דערפאַר ווייל ער האָט גוט געקענט ליטע־ראַטור און אפשר נאָך מער דערפאַר, וואָס טרונקן האָט זיך אויסגעוויזן, אַז איצט איז ראַבאַן שטאַרקער פון אים... טרונק איז געווען פול מיט פחדים און ער האָט געדאַרפט האַבן עמעצן נעבן זיך, אַזעלכן וואָס איז שטאַרקער און קען חווקן פון אַלעמען.

מער ווי פון אַלעמען האָט ישראל ראַבאַן געחווקט פון דעם ראַמאַניסט ז. סעגאַלאָוויטש. סעגאַלאָוויטש איז אַפילו אין זיינע גלאַנצ־אַרן געווען אַן אומער־טיקער, אַ סענטימענטאַלער. נאָך שלום אַש איז סעגאַלאָוויטש געווען דער צום מערסטן געלייענטער ראַמאַניסט אין פּוילן און דער בעסטער פאַרדינער צווישן

שרייבער. פאָר די ליינער איז ער געווען אַ פריינד. דאָך האָט סעגאלאָוויטש גע-
זוכט אַנערקענונג ביי די שרייבער און זי נישט געפונען. זיכער צוליב דעם, וואָס
זיי זענען אים מקנא געווען זיין דערפאַלג. אין ווילנע איז סעגאלאָוויטש אַרומגע-
גאַנגען אַ צעבראַכענער, אָן עלנטער, ווי דער חורבן וואָלט געווען נאָר זיין
פערזענלעכער חורבן. די שרעק, מיט וועלכער ער האָט זיך אָנגעזעטיקט אויף די
באַמבאַרדירטע וועגן, האָט אַרויסגעקוקט פון זיינע אויגן מיט בהלה. מיט איין
מאַל איז זיין עלעגאַנטע וועלט פון איינזאַמקייט געלעגן אין חורבות.

דאַכט זיך. אז קיין מאָל האָט קיינער שענער נישט געטראָגן איינזאַמקייט ווי
סעגאלאָוויטש. ער איז געווען איינזאַם אין זיין ליטעראַרישן דערפאַלג, איינזאַם
אין ליבע, איינזאַם אין זיין שרייבן, אין זיינע ראַמאַנען און לידער און איין
און איינציק ביי זיך אַליין. אבער ערשט ווי אַ פליט אין ווילנע איז סעגאלאָוויטש
געווען איינזאַם אויף אַן אמת, כאַטש ווילנער יידישע משפחות האָבן זיך פאַרנומען
מיט אים. ווי ער וואָלט געווען זייער בן־יחיד. און ישראל ראַבאָן האָט ליב געהאַט
צו ווערן פריילעך, ווען ער האָט זיך באַגעגנט מיט סעגאלאָוויטשן. אויך סעגאַ-
לאָוויטש טראָגט אַ מאַנטל פון דזשאַינט!...

נח פּרילוצקי האָט זיך אין ווילנע אינגאַנצן איבערגעגעבן אין די הענט פון
דער קאַלטער דיאַלעקטישער וועלט־באַנעמונג. פון דעם אַלעמען, וואָס איז פאַר-
געקומען, איז נישטאָ וואָס נתפעל צו ווערן. דאָס וואָס איז געשען אין די פאַר-
חדשים, איז אַ טייל פון אַ היסטאָרישן פּראָצעס. וואָס קען מיט קליינע איבעררייסן
רויערן אַ האַלבן יאָרהונדערט. סטאַלין און היטלער זענען געווערקיציג אין די
הענט פון דער געשיכטע. די סאַציאַלע אין נאַציאָנאַלע קאָטאַקליזמען זענען באַ-
גלייט־דערשיינגען פאַר אַ היסטאָרישן ציל. וואָס איז אפשר גאָר קיין ציל נישט...
מיט אַט דעם סטאַציוס איז נח פּרילוצקי געווען דער איינציקער צווישן די
שרייבער, וואָס האָט אָנגעהאַלטן דעם זעלבן שטאַט. וואָס פאַר דער מלחמה. ער
האַט גענומען אַ שיינע דירה און נישט פאַרמיטן צו שלאָפן נאָך מיטאַג און שפּע-
טער פאַרריכערן אַ גוטן ציגאַר. מיט פּראָפּעטאָרישער רואיקייט האָט ער גע-
אַרבעט איבער זיינע פּילאָלאָגישע און פּאַלקלאָריסטישע פאַרשונגען. אַפילו שפּע-
טער, ווען ליטע איז באַזעצט געוואָרן פון דער רויטער אַרמיי און עס האָט זיך
אָנגעהויבן דער אָנהייב פונעם סוף, האָט נח פּרילוצקי נישט פאַרלוירן זיין אינ-
טעלעקטועלע רואיקייט. ער איז געוואָרן פּראָפּעסאָר אין ווילנער אוניווערסיטעט
און נישט געהאַט קיין ברעקל אילווע וועגן וועלכער עס איז מעגלעכקייט פאַר אַ
צוקונפט פון יידן אין דעם ווינקעלע פון דער וועלט. און אַז די סאָויעטישע קולטור-
קאָמיסאַרן האָבן אים איבערגעגעבן, ער זאָל פון די העברעאישע לערער אין ליטע
מאַכן יידישע לערער, האָט מיר איין מאָל נח פּרילוצקי געזאָגט: „שווער צו
פאַרשטיין די מענטשלעכע נשמה. די לערער פון די געשלאָסענע העברעאישע
שולן ווייסן דאָך, אַז דאָס איבערשטעלן זיי פאַר יידישע שולן איז נישט מער ווי
אַ שפּיל פאַרן טייוול; די סאָויעטישע מאַכט וועט אין ליטע נישט דערלאָזן צו אַ
יידיש שולוועזן; זי וועט וועלן די יידישע קינדער האָבן אין רוסישע שולן. איז
ווער בעט די נעכטיקע העברעאישע לערער, זיי זאָלן פאַר מיר, פאַר נח פּרי-
לוצקי, אָפּגעבן דעקלאַראַציעס, אַז מיט דעם וואָס זיי האָבן געלערנט יידישע

קינדער העברעאיש. זענען זיי געווען אידיאיש פארפירט פונעם ציוניסטישן קאָ-
פיטאָליזם...“ ער איז ווייטער געזעסן ביי זיין שרייבטיש, אָנגעטון אין אַ סאַמעטע-
נעם שלאַפראַק, מיט אַ דיקן ציגאַר אין מויל און באַשריבן אַ סברה וועגן אַן אידיאַם,
וואָס ער האָט באַגעגנט אין מויל פון אַ ווילנער פּיט-הענדלערין...

י. מ. ניימאַן, איינער פון די רעדאַקטאָרן פון „היינט“ אין וואַרשע, אַ דיכטער
און עסייאַסט, איז אין ווילנע געאַנגען מיט נערוועזע טריט. פּלוצים פּלעגט ער
זיך אָפּשטעלן ווי פאַר אַ תּהום. אינעם גערויש פון די „יונקער“ און „סטינעס“
עראַפּלאַנען און אונטער זייערע באַמבעס זענען אויף די פּליטים-וועגן געפּאַלן
טויט ווי אַלע טויטע — שיינגייסט און עסטעטיק. ניימאַן, וואָס האָט אַלע מאַל
געזוכט די קלאַסישע פאַרם, האָט אין די האַרבסט-חדשים פון 1939 „אַנטדעקט“ די
וועלט אין אַ קלאַסישן חורבן און אין אַ פאַרמלאַזיקייט, וואָס שטעלט אין סכּנה די
גאַנצע קונסט. ער האָט זיך אַליין דערשראַקן פאַר זיין געלאַסנקייט. אין דער צייט,
ווען ער האָט געשריבן וועגן קונסט און עסטעטיק, האָבן זיך דערווייל צוגעגרייט די
פּינצטערע כּוחות צו דעם מלחמה-קאַטאַקליזם און איידער וואָס-ווען איז ער שוין
געווען אַ פּליט אויף סאַדאַווע נומער ניין אין ווילנע און — נישט אַן שרעק —
געטרייסט זיך און אַנדערע, אַז „דאָס אַלץ“ וועט זיך שנעל ענדיקן און באַלד
דערנאָך וועט קומען די אידעאַלע וועלט מיט געלייטערטן גייסט און נייע אידעאַלע
קונסט-פאַרמען.

פון דער זעלבער שטאָט לאַדזש, פון וועלכער עס שטאַמט י. מ. ניימאַן, איז
אויך געקומען ברוך שעפּנער. אַט דער מייסטער פון הומאַריסטישן פעליעטאַן האָט
אויפּגעהערט לאַכן דעם 7טן סעפטעמבער 1939, ווען די פּוילישע רעגירונג האָט
גערופּן צו עוואַקואירן די הויפטשטאָט וואַרשע. אָבער אַפילו אין די ערגסטע
מינוטן, ווען דייטשע עראַפּלאַנען האָבן באַמבאַרדירט דעם צוג, מיט וועלכן עס
האַבן זיך עוואַקואירט אויך די רעדאַקטאָרן פון די יידישע צייטונגען, האָבן זיינע
קאַלעגן נישט אויפּגעהערט לאַכן פון זיין „לייכטן הומאַר“, כאָטש שעפּנער האָט
זיין סיטואַציע-הומאַר געמיינט טויט ערנסט. אין ווילנע האָט שעפּנער געפרוּווט
לאַכן, געפרוּווט אָנהאַלטן זיין הומאַר. ער האָט נישט געהאַט פאַר וועמען, זיינע
לייענער זענען געווען איינגעקלעמט אין דעם היטלערישן טעראַר, אָדער זיי
זענען געלעגן אויפן וואַקאַזאַל איז ביאַליסטאָק און געוואַרט אויף אַ באַן, וואָס
גייט אין ערגעץ נישט...

דער תּמימותדיקער דוד פּלינקער, דער רעדאַקטאָר פון דעם וואַרשעווער
„סאַגבאַלאַט“, האָט זיך אויפן שטייגער פון בעלי אמונה איבערגעגעבן אין די
הענט פון דער השגחה. ער האָט קיין מאַל נישט געגלויבט אין די אָפּגעטער פון
דער רעוואַלוציע, במילא האָט ער זיך אין זיי נישט אַנטיוישט. האָט מען פון
פּלינקערן געקענט הערן אַ טרייסטוואַרט אין שעהן פון פאַרצווייפּלונג. אפשר
דערפאַר האָט זיך צווישן פּלינקערן און שעפּנערן פאַרבונדן אַ פּריינדשאַפט, וואָס
מען באַגעגנט זעלטן צווישן מענטשן פון צוויי קעגנזעצלעכע וועלט-אַנשיאונגען.
עס האָט אויסגעזען ווי שעפּנער, דער אַפיקורס, זאַמלט ברעקעלעך אמונה און ער
באַהאַלט זיי אויס ביי פּלינקערן
דער הויכער מענדל מאָזעס, דער דירעקטאָר פון דער יידישער טעלעגראַפּן-

אָגענטור אין וואַרשע, האָט זיך אַרומגעדרײט ווי אַ גרויס פּאַרלוירן קינד. אַנמלט איז ער געווען דער, וואָס האָט געהאַלטן די האַנט אויפן דופק פון יידישן לעבן; איצט האָט ער געדאַרפט עמעצן, וואָס זאָל אים האַלטן בײַ דער האַנט און אים אַנווייזן אַ וועג אין דער צעטומלטער און האַפנונגסלאָזער וועלט, וווּ אַלע טעלע־גראַף־דראַטן האָבן זיך מיט איין מאָל פאַרפלאַנטערט און קײנער ווייסט נישט וווּ איין און וווּ אויס.

איך האָב אָנגעצײכנט עטלעכע טיפּן פון שרײַבער אין זײער פּליטים־גלגול, וואָס איך האָב דעמאָלט באַגעגנט אין ווילנע. נאָר דער וואָס האָט זײ געקענט פון פּרײער, אין וואַרשע, ווען די וועלט איז געווען וועלט, האָט געקענט זען ווי טיף דער מלחמה־קאַטאַקליזם האָט די מענטשן דערשיטערט.

געיאַגטע און געפלאַגטע

די פּאַקטן און סײַטאַציעס, וואָס איך האָב איבערגעגעבן פאַר די יידישע שרײַבער אויף סאַדאָווע ניין, וווּ זײ זענען געקומען מיך הערן, האָט די מענטשן נאָך מער דערשלאָגן. הייסט עס, אַז אַלץ איז פאַרלוירן? צי איז מעגלעך, אַז דאָס לעבן פון די דריי און אַ האַלבן מיליאָן פּוילישע יידן איז אין גאַנצן צעשטערט געוואָרן? אויך אין דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן די דײַטשן געכאַפט יידן צו צוואַנגס־אַרבעט; געפירט אַ ווירטשאַפט פון רעקוויזיציעס און באַגרענעצונגען; עס זענען געווען עפּידעמיעס, הונגער, שטראַפּן — דאָך האָבן יידן איבערגע־האַלטן. דער היטלעריזם האָט, וואָס אַן אמת, פאַרויסגעזאָגט צו פאַרניכטן די יידן. אָבער ווי אַזוי קען מען אין האַרץ פון אײראָפּע אויספירן אַ מאָרד איבער אַ פּאַלק פון מיליאָנען?

איך האָב געקענט דערצײלן בלוזי דאָס, וואָס איך האָב אַליין איבערגעלעבט און וואָס מײנע אויגן האָבן געזען סײַ בנוגע די יידן אין וואַרשע מצד דער געסטאַפּאַ און סײַ בנוגע די יידן אין ביאַליסטאָק מצד דער ענקאַווע־דע. אָבער אויך איך בין געווען צעטומלט פון די מלחמה־איבערלעבונגען אויפן פּראַנט, בעת דער באַלאַגערונג פון וואַרשע, מײנע נסיונות אונטער דער דײַטשער אַקופאַציע און אונטער דער סאָויעטישער אַקופאַציע אין ביאַליסטאָק און דעריבער נישט געקענט מאַכן קײן שום אויספיר.

פונקט ווי די יידישע שרײַבער, אַזוי זענען אויך געווען פאַרלוירן די יידישע געזעלשאַפטלעכע טרער פון פּוילן. אויך זײ זענען אַוועק פון וואַרשע אויף דעם רוף פון דער פּוילישער רעגירונג, דעם 7־טן סעפטעמבער, זײ זאָלן זיך עוואַקואירן ערגעץ־וווּ איז די מזרח־געביטן פון פּוילן. דאָרט וועט געשאַפן ווערן די נײַע רעזידענץ פון דער פּוילישער רעגירונג און פון דאָרט וועט געפירט ווערן דער קאַמף קעגן היטלעריזם. אַזוי ווי די פּוילישע רעגירונג גופא האָט נישט געווסט, אַז באלד וועט די רוטע אַרמײ באַזעצן די מזרח־געביטן און צונישט מאַכן יעדן פּוילישן ווידערשטאַנד, אַזוי אויך האָבן די פּירער פון פּוילישן יידנטום נישט גע־ווסט, אַז זײ עוואַקואירן זיך פון איין גיהנום אין אַ צווייטן גיהנום. דאָך ווען די רוטע אַרמײ האָט באַזעצט די מזרח־געביטן פון פּוילן, האָבן ווייניקסטנס די

יידישע אַרבעטער־פירער געהאַט אילוזיעס, אַז די סאָויעטישע מאַכט וועט זיי נישט שטערן און אויך אפשר קומען צו הילף אָנצוהאַלטן אַ קאָנטאַקט מיט די יידישע מאַסן אונטער דער דייטשער אַקופאַציע.

די אילוזיעס זענען שנעל צעשווומען. אין דעם אַקופירטן וואַרשע זענען געסטאַפּאַגירופן אַרומגעגאַנגען מיט רשימות פון יידישע געזעלשאַפטלעכע און פּאָליטישע טוער אויף צו פאַנגען זיי און אַרעסטירן; אויף די אַקופירטע געביטן אויף דער סאָויעטישער זייט זענען אַרומגעגאַנגען ענ־קאַווע־דע־אַגענטן און מיט דער הילף פון יידישע קאָמוניסטן געלויערט אויף די „רעאַקציאָנערע און סאַציאַל־פּאַשיסטישע אַגענטן פון קאַפיטאַליזם“.

אויף די גאַסן און וואַקזאַלן פון ביאַליסטאַק און לוצק, פון גראַדנע און קאַוועל, אין אַלע שטעט און שטעטלעך פונעם סאָויעטישן פאַרנומענעם תּחום, האָבן יידישע קאָמוניסטן געלויערט אויף סאַציאַליסטן, ווי אויף חיות. דער אַרעסט פון די צוויי יידישע אַרבעטער־פירער הערש ערליך און וויקטאָר אַלטער האָט אין די יידישע פּליטים־צענטערס אַרויסגערופן אַ בהלה. יעדער וואָס האָט געהאַט אַ שייכות צו אַ סאַציאַליסטישער יידישער פּאַרטיי, האָט זיך דערפילט אין סכּנה. האָבן אַלע יידישע געזעלשאַפטלעכע פירער און טוער, בונדיסטן, ציוניסטן, פּאַלקיסטן אָנגעהויבן לויפן פון די סאָויעטישע געביטן, ווי פון אַ שריפה. די וועלכע עס האָט אויסגעפעלט כּוח צו לויפן, האָבן צעריסן זייערע פּאַפירן און געפרוווט צו פאַרשטעקן זיך אין אַזעלכע פּלעצער, וווּ מען האָט זיי נישט גער קענט. אין די פּראַגע־בויגנס, וואָס יעדער איינער פון די פּליטים האָט געדאַרפט אויספילן ביים זוכן אַרבעט, זענען פון דער רובריק, צו וועלכער פּאַרטיי האָסטו געהערט? פאַרשוונדן אַלע פּאָליטישע פּאַרטייען אין יידישן פּוילן. יידישע אַרבעטער, וואָס האָבן אויסגעפילט די פּאָליטישע פּאַרטייען און פּראַפעסיאָנעלע אַרגאַניזאַציעס אין פּוילן, זענען איבער נאַכט געוואָרן „אומפּאַרטייאיש“, די אָנגעזעענע פירער און טוער האָבן נישט געקענט ווערן „אומפּאַרטייאיש“, זענען זיי געלאָפן קיין ווילנע — אין דעם איינציקן טוער, וווּ עס איז נאָך געווען אַ האַפענונג צו אַנטרייען פון ביידע גיהנומס — דעם היטלעריסטישן און דעם סאַליניסטישן.

אַ טייל פון די יידישע שרייבער און געזעלשאַפטלעכע טוער זענען געקומען קיין ווילנע שוין דעמאָלט, ווען דאָרט זענען נאָך געזעסן די סאָויעטן, ווייל איי בער די אַקופירטע געביטן האָט זיך צעטראָגן אַ שמועה, אַז ווילנע וועט צוגעטיילט ווערן צו ליטע, כּדי אויסצובעסערן אַ היסטאָרישע עוולה און כּדי גרינטלעך צו צעטיילן פּוילן צום פּערטן מאַל...

אויך דאָ האָט די ענ־קאַווע־דע מיט דער הילף פון דאַרטיקע יידישע קאָמ־ניסטן געפאַנגען יידישע „סאַציאַל־פּאַשיסטן“, „שעדיקער“, „פּאַלקס־שונאים“ און זיי ענלעכע. די אָנגעקומענע פון דער פרעמד האָבן שוין פון פריער געווסט, אַז זיי דאַרפן זיך נישט וואַרפן אין די אויגן, נאָר זיך פאַרשטעקן ביז די רויטע אַרמיי וועט פאַרלאָזן די שטאָט. די אַרטיקע האָבן נישט געהאַט דעם נסיון פון די פּליטים און דעריבער זענען אַ טייל פון זיי געוואָרן קרבנות. די ענ־קאַווע־דע האָט אַרעסטירט דאָס שיינע געשטאַלט פון דער יידישער אַרבעטער־באַוועגונג

אנא ראזענטאל. שוין אן אלטינקע געווען ביים ארעסט און באלד דערנאך איז זי געשטארבן אין א סאוועטישער תפיסה. די ענקאוועדע האט ארעסטירט און פארשלעפט קיין רוסלאנד דעם פילאלאג און רעדאקטאר פון ווילנער „טאג“ זלמן רייזען.

א שליחות קיין ווארשע

די אנטלאפענע ציוניסטישע פירער האבן זיך אין ווילנע נישט קאנצענטרירט אונטער איין דאך. דאס זענען געווען פירער פון פארשיידענע ציוניסטישע ריכט טונגען, וואס אויך אין ווארשע זענען זיי געווען ווייט פון זיך. משה קליינבוים, יוסף שאפמאן, זרח ווארהאפטניק, שטשופאקעוויטש — דער סעקרעטאר פון די רעכטע פרעזיציון אין ווארשע. זיי האבן זיך געהאלטן באזונדער, נישט אזוי דער „בונד“. היימיש אין ווילנע — דא איז געשטאנען דאס וויגעלע פון „בונד“ — זענען אהער אנגעקומען כמעט אלע פון די פירער, וועלכע זענען אנטלאפן פון די געביטן, וואס זענען געווען אקופירט פון די דייטשן און פון די רוסן. אויף קוויאטאוו גאס נומער זיבן. אין שכנות פון דער היים פאר יידישע שרייבער, האט דער „בונד“ געשאפן א היים. ער האט אויפגעשטעלט נייע קולטור-אינסטיטוציעס, א פארלאג, אן אייגענע קיך און א קלוב. די האפענונג איז געווען, אן אין ווילנע וועט מען איבערלעבן די מלחמה. וועט מען דערווייל, ביז דער שטרעם וועט אריבער, אויפהאלטן פריש און שעפעריש די אייגענע כוחות.

אין א קאפע אויף טראקער גאס האט מיך שלמה מענדעלסאן, דער פעדאגאג און איינער פון די הויפטפירער פון דער צענטראלער יידישער שול-ארגאניזאציע אין פוילן, אפגעהאלטן עטלעכע שעה און אויסגעהערט מײן דערציילונג, ווי אזוי אין ווארשע האט זיך נעבן „דזשאַינט“ אנגעהויבן אויספארמירן אן אונטער-ערדיש יידיש געזעלשאפטלעך לעבן. מענדעלסאן האט מיר פארטרויט דעם סוד. אז דער „בונד“ שיקט עטלעכע שליחים קיין ווארשע, אנצוקניפן א קאנטאקט מיט דער דארטיקער אונטערערדישער באוועגונג און אויב מעגלעך, איינשטעלן א געוויסע קאמוניקאציע צווישן ווארשע און ווילנע. פיר שליחים האבן געדארפט ארויסגיין איינער נאכן אנדערן.

פון ווילנע קיין ווארשע זענען געווען צוויי גוט-געהיטע גרענעצן — די ליטוויש-רוסישע און די רוסיש-דייטשע. אויף דעם רוסישן גרענעץ-פאס האט די ענקאוועדע קארומפירט די פייערס אין געצאלט פאר כאפן איינעם, וואס גייט אריבער די גרענעץ. מיט פינף קילאגראם זאלץ, אדער א בלעך נאפט. כדי קיין ווארשע זאל זיך אריבערבאקומען כאטש צוויי פון די פיר פלאנירטע שליחים און צוריק קיין ווילנע זאל אנקומען איינער. מוז מען שיקן פיר מענטשן. דריי קאנדידאטן זענען זיין פאראן דער פערטער שליח דארף זיין ער אליין, שלמה מענדעלסאן, אדער היים וואסער, פון די אלטע רעוואלוציאנערע בונדישע טוער און שפעטער דער דירעקטאר פונעם פארלאג „קולטורליגע“ אין ווארשע. אין אט די צוויי קאנדידאטן האבן זיך זיצן יעבסטמערדער. שלמה מענדעלסאן

איז געווען אַ האַרץ־און־נירן־ליידניקער. ביים לויפן אויף די וואַגל־וועגן, אונטער די באַמבארדירונגען פון דייטשע עראַפּלאַנען. האָבן טאַקע טייל פון די פליטים פארלוירן זייערע מיחוש, עס האָבן זיך אויסגעהיילט אולקוסן, האַרץ־עוואַרעלגיעס, מראַנישע קאַפּווייטיקן און אַנדערע קראַנקהייטן. אָבער שלמה מענדעלסאָן האָט נישט געהאַט דאָס מזל. ער איז מיט זיינע צוויי קראַנקהייטן אָנגעקומען קיין ווילנע. אין זיין צושטאַנד, צו גיין איבער צוויי גרענעצן אין מלחמה־צייט און אין באַדינגונגען פון ווינטער, האָט געהייסן גיין אויף אַ זיכערן טויט. צווישן די גרענעצן איז אויסגעקומען צו גיין לאַנגע שטרעקעס צופּוס. אויף די גרענעצן האָבן געלויערט די סאַוועטישע פּאַטרוילן. וועלכע האָבן זיך באַדינט מיט גוט־אויסדרעסירטע הינט, און אויך די קאַרומפּירטע פּויערים זענען געווען אַ סכּנה, בעיקר פאַר אַ מענטש מיט אַ „יידיש פנים“. דאָס איז געווען די סיבה פאַרוואָס כּיבין געווען אָנגעטון ווי אַ פּויער און געטראַגן מיט זיך אַ זאַק איבערן אַקסל. אויך דער צווייטער קאַנדידאַט, חיים וואַסער, האָט מיר אויסגעזען צו זיין אַ זעלבסט־מעדערישער. ער האָט טאַקע איבערגעלאָזט זיין פּרוי און טאַכטער אין וואַרשע און געוואַלט זיי נעמען קיין ווילנע. אָבער ער גופּא איז אַן עלטערער מענטש, האָט אַ „יידיש פנים“, רעדט אַ זייער שלעכטן פּויליש און דעריבער וועט ער אָדער אַריינפאַלן אין די הענט פון די רוסן, אָדער אין די הענט פון די דייטשן. אין ביידע פּאַלן וועט ער אומקומען. חיים וואַסער איז אין דער רשימה פון דער עניקאָוועדע נאָך פון דעמאָלט ווען אָט די אינסטיטוציע האָט זיך גערופן געפּע־או, אין אַכצנטן יאָר, ווען ער איז געווען מיט אַ בונדישער דעלעגאַציע אין מאַסקווע און וויקטאָר אַלטער איז דעמאָלט אַרעסטירט געוואָרן. חיים וואַסער האָט דעמאָלט אינטערווענירט ביי לענינען און לענין האָט געהייסן באַפרייען אַלטערן, אָבער דאָס מאָל וועט סטאַלינס עניקאָוועדע נישט איבערלאָזן אַ לעבע־דיקן דעם אַלטן רעוואָלוציאַנער...

איך האָב פאַר מענדעלסאָנען אַרויסגעזאָגט מיינע ספּקות וועגן אים און וועגן חיים וואַסער ווי שליחים און וועגן נאָך איינעם, וואָס איז טאַקע געגאַנגען און קיין מאָל נישט דערגאַנגען קיין וואַרשע. איך האָב געזאָגט צו שלמה מענדעלסאָן: מיינ פּרוי זיצט אין ביאַליסטאָק, איך בין געקומען אַהער כדי אַליין צו זען צי דאָ איז פאַראַן אַ מעגלעכקייט ווען עס איז אַרויסצורייסן זיך אין דער פּרייער וועלט אַריין. סיי ווי מוז איך צוריקגיין קיין ביאַליסטאָק און ברענגען מיט זיך מיינ פּרוי. שלאָג איך זיך פאַר פּרייוויליג צו גיין אין דער שליחות קיין וואַרשע. איך האָב שוין אַ שפּאַר ביסל נסיון ביים אַריבערגיין גרענעצן; איך האָב זיך גוט איינגעלעבט אין דער ראַל פון אַ פּוילישן פּויער און ווי אַ געוועזענער פּראַנט־זעלנער אין דער מלחמה. אַריענטיר איך זיך גוט אין שטח.

שלמה מענדעלסאָנען זענען אָנגעפּלאַסן טרערן אין די אויגן. ער האָט די טרערן געפּרוווט פון מיר אויסבאהאַלטן. אויף שאַפּען גאַס נומער דריי, אין אַ טונקל צימער פון אַ פּאַרטערוויוונג איז געווען איינקוואַרטירט דער בונדישער וועטעראַן נח. ער איז דעמאָלט געווען קראַנק און שוואַך פון זיינע וואַגעלענישן. אין דעם צימער האָבן זיך פּאַרזאַמלט: שלמה מענדעלסאָן, חיים וואַסער, עמנואל שערער, ליוויק האַדעס, אברהם סטאַליאַר (אַבראַם), ד״ר פּיוזיץ און איך. דער

קראנקער נח האָט אָנגענומען מיין האָנט און געזאָגט מיט אַ שוואַך קול: „איר טוט אַ זאָך פֿון גרויסער היסטאָרישער וויכטיקייט. ווען איר פֿאַרבינדט די פֿרייע וועלט מיט דעם גיהנום, אין וועלכע עס געפינען זיך די יידישע מאַסן, הייבט איר אפֿשר אָן אַ ניי קאָפיטל אין אונדזער געשיכטע. אויב עס איז אַ ניי קאָפיטל, פֿאַרשרייבט איר זיך אויף דעם ערשטן זייטל פֿון דער נייער געשיכטע. אויב נישט, אויב נישט, וועט איר זיין אָן עדות פֿון אונדזערע באַמאָונגען צו קומען צו הילף אונדזערע ברידער אין זייער גרעסטער נויט.“

פֿון אונטערן קישן האָט נח אַרויסגענומען אַ קליין צעטעלע, באַשריבן מיט דריבענער שריפט און מיר עס דערלאַנגט: „דאָס, האָט ער געזאָגט, איז פֿון מיר, פֿאַר די חברים. זאָגט זיי, אַז איך בין קראַנק פֿון צער, וואָס איך בין נישט מיט זיי. מיט מיין נשמה בין איך אויף די וואַרשעווער גאַסן, אין די יידישע היימען, אין זייער נויט... הלוואי זאָלן מיר זיך ווידער זען, איר זאָלט מיר קענען איבערגעבן אַ גרוס וואָס און ווי אַזוי אונדזערע חברים אַרגאַניזירן זיך, כדי אָפּצוהיטן אונדזער פֿאַלק אין אַט דער שווערער, זייער שווערער צייט.“

באַלד ווי איך בין אַוועק פֿון נח'ס צימער, האָט עס געהייסן, אַז איך בין מער נישט אַן ווילנע און אַז קיינער ווייסט נישט אין וועלכער ריכטונג און פֿאַרוואָס איך בין אַוועק. אָבער אויב זעקס־זיבן מענטשן האָבן געוואָלט וועגן דעם, אַז איך גיי אין אַ שליחית קיין וואַרשע און אַז דאָס איז אַ סוד — האָבן דעם „סוד“ געוואָלט צענדליקער מענטשן. די צענדליקער מענטשן האָבן אין וואַרשע געהאַט זייערע נאַענטסטע, פֿרויען און קינדער, און זיי האָבן געוואָלט זייערע פֿאַמיליעס זאָלן וויסן, אַז זיי געפינען זיך אין ווילנע און זיי זאָלן זיך באַמיען צו שמוגלען איבער די גרענעצן קיין ווילנע.

אויף דער צייט פֿון די טעכנישע צוגרייטונגען אין וועג אַריין, האָב איך זיך מער נישט געוויזן אויף דער גאַס. איך האָב געווינט אין אַ צימער אויף סאַוויטש גאַס נומער זעקס. זענען צו מיר אַרויפגעקומען ד״ר פיזשיץ און יוסף גוטגאַלד און זיי האָבן מיר דערציילט, אַז פֿאַקטיש בין איך שוין נישט אַן ווילנע, נאָר פֿון דעסטוועגן מוז איך מיטנעמען די אַלע בריוו, וואָס זיי האָבן געבראַכט מיט זיך, זוייל יעדער בריוו איז פֿון אַ פֿאַטער צו זיין פֿאַמיליע און איך טאָר נישט זיין קיין אַכזר. ס׳זענען מענטשלעכע לעבנס!

ווען איך האָב שוין געהאַט איינגענייט די וויכטיקע דאַקומענטן און באַהאַלטן אויף זיך דיסקרעטע אַנווייזונגען צו דעם בונדישן קאָמיטעט אין וואַרשע — אַ גרייטער צו פֿאַרלאָזן ווילנע אויף אַן אמת, האָט עמעצער אָנגעקלאַפֿט אין מיין טיר. די באַלעבאָסטע האָט מיר געמאַלדן, אַז גיטערמאַן וויל מיך זען. דער אַנוועזנדיקער ד״ר פיזשיץ, וואָס האָט זיכער געוואָלט, אַז גיטערמאַן וועט אַרויפ־קומען צו מיר. האָט מיר געזאָגט ווי ער וואָלט מיר פֿאַרטרויט אַ סוד: „גיטערמאַן, דער דירעקטאָר פֿון „דזשאַינט“ וויל דו זאָלסט אויך פֿאַר אים אויספירן אַ שליחות. פֿון ניו־יאָרק האָט מען אים געמאַלדן, אַז דער „דזשאַינט“ אין וואַרשע איז געבליבן אַן מיטלען. דאָס גאַנצע פֿאַרמעגן פֿון „דזשאַינט“ האָבן די דייטשן קאַנפּסיקירט. די קיכן, וואָס שפּייזן די יידן אין וואַרשע, זענען געבליבן אַן מיטלען. איז פֿאַראַן

א געלעגנהייט דער וואַרשעווער „דזשאַינט“ זאל אַרײַנבאַקומען אַ גרויסע סומע געלט און נאָר דורך דיר קען מען עס אַראָנזשירן.

גיטערמאַן האָט מיר דערלאָנגט אַ וואַרעמע האַנט. ער האָט געהערט, אַז איך בין שוין נישט אין ווילנע, אָבער פאַר אים וועל איך מסתמא נאָך זיין אַ פּופּצן מינוט... שנעל האָט ער מיר אויפגעקלערט אין וואָס עס גייט: אין ווילנע האָבן זיך צוזאַמענגעקליבן צענדליקער יידישע גבירים פון וואַרשע. זיי זענען אַנטלאָפּן דעם 7טן סעפטעמבער. זייערע פּרויען זענען געבליבן אין וואַרשע מיט גרויסע פאַרמעגנס אין באַרגעלט. דאָס געלט האָבן די פּרויען מסתמא ערגעץ באַגראָבן, אָדער זיי האָבן עס מיט זיך. אין יעדן פּאַל: די מענער, וואָס געפינען זיך אין ווילנע. האָבן אַנגעשריבן דיספּאָזיציע־בריוו צו זייערע פּרויען אין וואַרשע, זיי זאלן איינצאלן די געלטער אין „דזשאַינט“ און פאַר דעם געלט וועט דער „דזשאַינט“ אין ניריאַרק דעפּאָנירן דאָלאַרן אויף די נעמען פון די מענער, וועלכע געפינען זיך אין ווילנע. די דיספּאָזיציע־בריוו צום דזשאַינט־דירעקטאָר גוזיק מוז איך מיטנעמען מיט זיך!

גיטערמאַן האָט מיר נישט געפרעגט, צי איך בין מסכים אָדער נישט. ער האָט מיר דערלאָנגט אַ פעקל דאַקומענטן און אויך אַ סומע געלט אויפן וועג. ער האָט געשמיכלט מיט דאַנקבאַרקייט. זיינע קליינע וואָנסעלעך האָבן געציטערט: „עס וועט זיין דער ערשטער גרוס פון מיר, אַז דער „דזשאַינט“ אין אַמעריקע האָט נישט פאַרגעסן די יידן אין פּוילן. דאָס איז אַ גרויסע זאַך, אַ גרויסע זאַך“ — האָט ער איבערגעחזרט און פּלוצים געפרעגט: „אפּשר דאָרפּט איר אַן אויטאָ, וואָס זאל אייד צופירן איז דער ריכטונג פון דער גרענעץ?“

„מיט מוזיק“, האָבן איך באַמערקט. גיטערמאַן האָט געשמיכלט און געמאַכט דעם אַנשטעל ווי ער וואָלט זיך פּלוצים דערמאַנט, אַז דורכן אַמעריקאַנער קאַנסול אין קאָוונע האָט ער באַקומען אַ טעלעגראַפישע ווענדונג פון אַמעריקע. דער „דזשאַינט“ אין וואַרשע זאל ספּעציעל זאָרגן פאַר דעם וויל פון אַ רבי. איך געדענק נישט דעם נאָמען פון דעם רבין. גיטערמאַן האָט שטאַרק געבעטן פאַר אים. ער האָט מיר דערלאָנגט די טעלעגראַמע מיט אַ בריוו, וואָס איך האָב געדאַרפּט באַזונדער באַהאַלטן.

איך פאַרלאָז ווילנע

דעם זעלבן אָונט האָבן איך פאַרלאָזט ווילנע. ס'איז געווען אַ פינצטערער, קאַלטער אָונט מיט אַ פּראַסטיקן ווינט. ביים עק פון דער גאַס איז געשטאַנען אַ הענדלער מיט געפרוירענע עפל און גערופן צו קיינעם נישט: „קויפט פּלעשער וויין! קויפט פּלעשער וויין!“ אַ ליטווישער „מעטעראַכציק“ (אָווי האָט מען גערופן די ליטווישע פּאַליציסטן צוליב זייער אַטלעטישן אויסזען) האָט שפּאַצירט אָהער און אַהין. איך גיי אין מיין פּויערישער קליידונג, מיט אַ קאַסקעט מיט אַ גלאַנציק דעכל און מיט שווערע שטייול און נעבן מיר גייען גיטערמאַן און ד״ר פּיזשיץ. זיי ווילן מיך באַגלייטן כאַטש ביז צום פּלאַץ פאַר וואַקואַל. דאָס געמיט איז שווער. דער וועג איז אַ ווייטער. צי וועל איך נאָך אַמאָל זען די

מענטשן? צי וועלן נאך מיינע טריט ווידער טרעטן אויף די ווילנער גאסן?
גיטערמאנען האב איד מער נישט געזען. דייטשן האבן אים אַרעסטירט אויף אַ שוף
אין מעמעל.

אויף דעם עק פון שאַפען אין סאַדאַווע גאַס, נישט ווייט פון וואַקאַזאַל, האָבן
מיר זיך געזעגנט.

די באַן האָט מיך געפירט קיין סטאַשילי. ווייטער ווי צו אַט דעם קליינעם
יידישן ישוב גייט נישט די ליטווישע באַן. אַ קילאָמעטער ווייטער פון דער
סטאַציע הייבט זיך אַן דער סאַויעטישער שטח. ווייניק פאַסאַזשירן פאַרן מיט
דער באַן. ס'איז נישט שווער צו אונטערשיידן צווישן סטאַשילער פויערים און
געוויינטלעכע שמוגלערס. וואָס שמוגלען צו דער רוסישער זייט נאַפּט, זאַלץ און
חזירפלייש און ברענגען צוריק פּעק מיט רובלס. איך האָב זיך געזעצט צווישן
די פויערים און פאַרפירט מיט זיי אַ שמועס וועגן וואָס זיי האָבן געוואַלט
שמועסן -- וועגן דער גרענעץ, וועגן די הינט פון די רוסישע גרענעץ-פאַטרולן
און אויך וועגן נישט-גיטע, וואָס מען האָט לעצטנס באַמערקט אויף דער סאַמע
גרענעץ צווישן די זומפן ביים טייכל... פון דעם, וואָס די פויערים האָבן דערציילט,
האַט מיר אַריסגעזען, אַז דער דורכגאַנג דורך דער גרענעץ איז געוואָרן שווערער.
דער שניי צעשמעלצט זיך בייטאַג און מאַכט זומפיק די פעלדער, וואָס אויף
דער גרענעץ.

די באַן האָט זיך אָפּגעשטעלט אויף דער האַלב-פינצטערער סטאַציע סטאַשילי,
ווי זי וואַלט געבליבן שטיין אין מיטן וועג. עטלעכע באַוואַפנטע „שאַוליסן“
(אַ ליטווישע פאַשיסטישע מיליטערישע פאַרמאַציע) האָבן מיט עלעקטרישע לאַמ-
טערנדלעך אַריינגעלויכטן אין די אויגן דאָ פון דעם פאַסאַזשיר און דאָ פון
אַ צווייטן... צוויי פון די פאַסאַזשירן האָבן זיי פאַרהאַלטן און אַוועקגעפירט אין
אַ זייט. איך האָב זיך געהאַלטן מיט אַ קליינער גרופע פויערים און צוזאַמען מיט
זיי בין איך פאַרבייגעגאַנגען דעם קליינעם סקווער, וואָס נעבן דער סטאַציע,
און באַלד זיך פאַרנומען אויף צפון. די „שאַוליסן“, אויב זיי קוקן מיר נאָך,
זאַלן זען, אַז איד נעם זיך אין דער פאַרקערטער ריכטונג ווי צו דער גרענעץ.
איך בין פאַרבייגעגאַנגען יידישע הייזלעך. די שייבלעך פון די פענצטער
זענען געווען ווייניק באַלויכטן. איך האָב געהערט די אָפהילכן פון אַ הויך
הייזעריק געזאַנג פון אַ יידישער גראַמאַפּאָן-פּלאַטע. פון איין הייזל האָט זיך
געפנט אַ טיר און אַ פרוי האָט אַ גאַס געטון אין פינצטערן דרויסן אַריין
אַ פאַמעשאַף. ביים פאַרמאַכן די טיר האָט זי הויך אויף אַ קול צו עמעצן גערעדט
אַ זאַפטיקן ליטווישן יידיש. כ'האַב זיך נישט געטאַרט אָפּשטעלן, אַפילו נישט
אַרויסווייזן די מינדסטע אויפמערקזאַמקייט. איך בין אַ פויער און מיר גייט נישט
אַן דאָס יידישע שטעטלע סטאַשילי. וווּ די דרייסיק יידישע משפחות האָבן
אַ ביבליאָטעק מיט אַכט הונדערט ביכער. איך האָב געמוזט גיין ווייטער, צום
פוילישן דאַרף, און אייפן וועג פאַרבייגעגאַנגען אַ פאַרליבט יידיש פאַרל. צוליב
מיין דערנענטערן זיך האָבן זיי אויפגעהערט זיך קישן.

דער הימל איז געווען אויסגעשטערנט, ווי נאָר עס קען זיין אויסגעשטערנט
אַ דאַרפישער הימל וועז די לופט איז טרוקן און פּרעסטלדיק. ביים ליכט פון אַזוי

פיל שטערן איז לייכט אונטערצושיידן הייזער פון ביימער און די ריכטונגען. איך האב געוואוסט, אז אין טאל אויף דרום־זייט, א קילאָמעטער פון דעם פלאץ, וווּ איך בין געגאַנגען, ליגט די גרענעץ, וואָס איך האָב זי די נאַכט דורכצוגיין. בין איך ווידער געגאַנגען אויף צפון־מערב, צום אויבערשטן ראַנד פונעם דאַרף. איז אַן אָפגעלעגענעם פויערישן הויף, נעבן אַ וועלדל, האָט זיך אויף מיר אָפגעריסן אַ הונט, ווי איך וואָלט געקומען אים קוילען. ער האָט אויפגעוועקט אלע הינט פון דער נאַענט און פון דער ווייט און גאַנץ סטאַשילי איז פאַרטומלט געוואָרן פון הינטישן בילעריי. „מיינ“ הונט האָט זיך געריסן אויף דער קייט און שיעור נישט דערשטיקט געוואָרן פון זיין אייגענעם בילד. אַ סקריפּ פון אַ טיר און אַ מאַן באַרואיקט דעם הונט. אַ פויער, אין ווייסע אונטעררושע פון אויבן אַרויפגע־וואַרפן אַ פעלץ, פרעגט אויף פויליש מיט אַ ליטווישן אַקצענט וועגן וואָס איך קום צו אים. איך האָב שוין געהאַט פון פריער צוגעגרייט ענטפערס, וואָס מען דאַרף געבן אין יעדן באַזונדערן פאַל און איך האָב אים געענטפערט, אַז איך בין אַ תושב פון דאַרף ביעניאַקאַן, וואָס ליגט איצט פון יענער זייט גרענעץ ביי די מאַסקאַליעס. אַהאַ, ביעניאַקאַן. אָפגעשניטן איין שכן פון צווייטן מיט אַ גרענעץ. די מאַסקאַליעס! ווער איך ביי אים אַ שפעטער, אָבער אָנגעלייגטער גאַסט. ער פאַרבעט מיר איך זאַל אַריינגיין אין הויז. אַ פרוי, אין די מיטפערציקער יאָרן, האָט זיך אויך געהאַט אָנגעטון און זי צינדט אַן אַ נאַפט־לאַמפּ.

„ס'איז אַ משוגענע וועלט געוואָרן — האָט זי באַמערקט — שטאַט צו שלאָפן, דרייען זיך מענטשן אַרום אין די נעכט.“

„יעדער גייט וועדליק זיינע באַדערפענישן“ — האָט דער מאַן זי באַרואיקט. מיט אַ פאַר מינוט שפעטער האָט שוין אונטער דער קיך געקנאַקט אַ העליש פויער פון טרוקן האַלץ. דער פויער פרעגט ביי מיר וואָס עס הערט זיך אין ביע־ניאַקאַן, וווּ ער האָט גוטע באַקאַנטע. ס'איז טאַקע אַ צוואַנציק קילאָמעטער ווייט פון דאַנען, דאָך האָט ער דאַרט באַקאַנטע און אַפילו איד אַ קרוב. נאַטירלעך קען איך די אַלע וואָס ער רעכנט אויס מיט די נעמען, אָבער — האָב איך אים פאַרטרויט — איך בין אַוועק פון ביעניאַקאַן פאַרן אויסברוך פון דער מלחמה. איך בין אַ רעזערוו־אָפיציר אין דער פוילישער אַרמיי. מאַביליזירט געוואָרן, זיך געשלאָגן מיט די דייטשן, צוריקגעלאָפן איבערן בוג און אַריינגעפאַלן אין דער באַלשעוויס־טישער געפאַנגענשאַפט. איך בין אַנטלאָפן פון געפאַנגענשאַפט און זיך אויסבאַ־האַלטן ביי פּאָליאַקאן אין ווילנע.

די פויערטע האָט זיך איבערגעצלמט. איך בין אויסגעוואַקסן אין אירע אויגן און זי איז געוואָרן נאָך מער רירעוודיק, אַרויפגעלייגט אויפן טיש אַ לאַבן ברויט מיט אַ שיסל פוטער און מיט אַ גרויסן טרוקענעם ווייסן קעז. זי האָט אַרויפגע־שטעלט אויף דער קיך אַנוואַרעמען מילך. דאָס איז אַלץ, וואָס זי האָט אין שטוב. אין דער פרי וועט זי האָבן מער.

„אין דער פרי וועל איך שוין זיין ווייט פון דאַנען“ — זאָג איך.
 „וועסט זיכער ביי אונדז איבערנעכטיקן“ — לייגט פאַר דער פויער — „וווּ וועסטו, ברודער, זיך שלעפן ביינאַכט.“

„זאל איך גאט באצאלן פאר אייער גוט הארץ. צווישן סטאשילי און בעניא-
 קאן האט דער טייוול אנגעשיקט א גרענעץ“
 „אט דאס איז עס“ — באשטעטיקט דער פויער — „אזוי, ארום צוויי-דריי
 אזויגער איז די בעסטע צייט אריבערצוגיין די גרענעץ.“
 די פויערטע מיט א פאריסן קליידל און בארוועסע פיס קוקט מיר אן מיט
 א פאר ברוינע קעצישע אויגן און באדויערט מיך:
 „זיי וועלן דיר אוועקהרגענען אויף דער גרענעץ. פארטאג הערט מען נאר
 שיסן און שיסן“.

„ער וועט נישט גיין פארטאג“ — זאגט דער פויער — אין א שעה-צוויי וועט
 ווערן גוט פינצטער, דעמאלט וועט ער אראפגיין נישט מיטן וועג, נאר מיט דעם
 שטעגל דורך דער שולע“.

„איז דער שולע שטייען די ליטווישע הינט“ — ווארנט די פויערטע.
 „די ליטווינער שלאפן“ — איז זיי דער פויער מבטל — „די באלשעוויקעס
 היטן שוין אויך פאר זיי“.

איך האב פארשפארט רעדן. מאן-און-ווייב האבן פאר מיר באטראכט אלע
 מעגלעכע פאלן פון אריבערגיין די גרענעץ“.

די מרזי גרייט צו פאר מיר א געלעגער, מיט צוויי בויכיקע קישנס, וואס אויף
 זיי שלאפט מען זיצנדיק, און מיט א גרויסער פערענע. דער פויער זאגט מיר א
 גוטע נאכט און דאס זעלבע די פויערטע. זאל איך נאר שלאפן רואיק, זי וועט
 מיך שוין אויפוועקן צו דער געהעריקער צייט. איך דארף אנשעפן כוחות פאר
 א לאנגן וועג. די פויערטע האט אפילו נישט געוויסט ווי גערעכט זי איז געווען
 און וואס פאר א שווערער וועג ס'האט מיך דערווארט.

אין דעם צימער, ווו איך בין געשלאפן איז געווען ליבלעך-ווארעם. זיכער.
 צוליב די בויכיקע קישנס בין איך טאקע געשלאפן זיצנדיק. די וואנט אנטקעגן
 מיין פנים איז געווען באהאנגען מיט איקאנעס און פאטאגראפיעס. קריסטוס מיט
 דער דערנער-קרוין האט געהאט א פנים מיט שטארקע ווייטיקן, נאר די גרימאסע
 פון די ווייטיקן איז געווען אזא ווי ער וואלט געליטן נישט פון די שטעכיקע
 דערנער, נאר פון ענגע שיך. איך האב געהאט א שטארקן חשק אויסצולעשן דאס
 קליינע נר-תמיד לעמפעלע, וואס האט געברענט אונטער דער איקאנע. איך האב
 נישט געקענט קוקן אויף אזא ליינדיק פנים, בפרט וואס ער, קריסטוס, איז אויף
 דער איקאנע געווען ענלעך צו מיינעם א פעטער: דאס זעלבע ווייכע פנים, דאס
 זעלבע בלאנדע בערדל און דעם זעלבן ווייטיק אויפן פנים. נישט מער, מיין פעטער
 האט דעם אויסדרוק פון ווייטיק געהאט צוליב דאגות פרנסה.

האלב דריי אזויגער בין איך שוין געווען אויף די פיס. דער פויער האט
 געהייסן נישט ארויסדרייען די קנויט אין לאמפ, עס זאל זיך נישט ארויסבא-
 קומען אין דרויסן א שטראל פון ליכט. די פויערטע ציט ארויף א פאר שטייוול
 אויף די פיס, פעלצט זיך אן מיט איר מאנס לאנגן פעלץ און פארשווינדט פון
 הויז. באלד קומט זי צוריק. זי האט דעם הונט פארמאכט אין שטאל און זאל ער
 נישט בילן אין אזא צייט. זי קוקט אויף מיר מיט רחמנות וואס איך לאז זיך
 איצט אין וועג אריין און נעמט א ברעג פון פארטעך צו דער נאז. פון באלינען

זיי פארן געלעגער זאגן זיי זיך אָפּ. איך האָב נישט אָפגעביסן פון די קישנס — האָט די פּויערטע געזאָגט. „טאָ זאל אייך גאָט באַצאָלן“ — האָב איך דערלאָנגט דער פּויערטע מיין האַנט. איצט האָט דער פּויער זיך אָנגעפּעלצט אין זיין פּעלץ. ער וועט מיך באַגלייטן, ווייזן דעם וועג, כדי „אויסצומיידן אַלע הינט“.

אין דרויסן איז געווען שטאַק פינצטער און ס'האַט געבלאָזן אַ פּראַסטיקער ווינט. אויפן טיף-שוואַרצן הימל האָט מען זעלטן וווּ געזען אַ שוואַך-ליכטיקן שטערן. דער פּויער גייט פאַר מיר. אין דער טיפּער פינצטערניש פאַרליך איך זיך אויף אַ רגע. איך פיל נישט קיין ריכטונג און איך ווייס נישט וווּ איך בין. נאָך אַ פאַר צענדליק טריט קום איך ענדלעך צו זיך. עס הייבן זיך אָן אויסטיילן קאַנטורן. מיר גייען פּאַזע אַ שרענגע ביימער. דער פּויער פירט גוט. קיינער וועט אונדז נישט זען אויפן האַריוואַנט. און באַלד זענען מיר צווישן נידעריקע הייזלעך און לאָזן זיך אַראָפּ אין טאַל. „מיר האָבן שוין די שול הינטער זיך“ — זאָגט צו מיר דער פּויער ווי אַ סוד און מיר גייען אַרויס אויף אַ פּליין. אונטער די פיס פלאַצן דיניקע שייבעלעך אייז. אונטער דעם געפלאַצטן איז די ערד ליי-מיק. קלעפט זיך צו די שטיוול. די פיס ווערן שווערער, אָבער זיי טראָגן. ער-געץ-ווייט. ווייט האָט געהאַווקעט אַ הונט אין אַז ער איז שטיל געוואָרן האָט די שטילקייט געהויערט. ווי אַלדאָס לעבעדיקע אויף דער וועלט וואַלט אויס-געשטאַרבן.

דער פּויער האָט זיך פאַרהאַלטן. מיטן אָנגעפּעלצטן אַרעם האָט ער אָנגעוויזן אין דער ריכטונג פון טאַל: איצט איז דער וועג אַ גלייכער — האָט ער מיר איינגערוימט אין אויער — אַ פינגף הונדערט טריט און דו ביסט אויף דער גרע-נעץ. דערנאָך גלייך. זאל דיר גאָט העלפן!

איך בין געבליבן אַליין צווישן אַ געוואַלדיקער מאַסע פינצטערניש. אויף אַ קליינער רגע האָב איך זיך פאַרלירן, ווי אָן דעם פּויער וואַלט איך געבליבן אָן אומבאַהאַלפן קינד. דאָס וואַרעמע און זיכערע הויז, וווּ איך האָב פאַרבראַכט סך הכל צוויי שעה, האָט מיך צעצערטלט. „קאַליע געמאַכט“. אָבער באַלד ווי איך בין אַראָפּ אין טאַל און דערזען די סילוועטן פון ביימער — ביימער אויפן ברעג פונעם גרענעץ-טייכל — האָב איך צוריק באַקומען מיין זעלטענע זעלבסט-זיכערקייט, וואָס איך האָב אין יענער צייט געהאַט און וואָס האָט מיך אָפּגעהיט פון טויזנטער געפאַרן.

איך האָב געפרוווט מיט די הענט אויסטאַפן דעם ברעג פון טייכל און זוכן אַ שמאַלן דורכגאַנג. די גוזמהדיקע פאַרזיכטיקייט האָט מיך פאַרפירט. דאָס וואָס די פינגער האָבן אָנגענומען ווי אַ האַרטן ברעג האָט זיך אַרויסגעוויזן אַ טיפּער זומפ באַדעקט מיט אַ הייטל פון אייז. אין אַ שפרונג בין איך מיט איין פוס אַריין אינעם זומפ און מיטן צווייטן זיך אָפּגעשלאָגן אין דעם אַנטקעגנאיבערדיקן האַרטן ברעג. איך צי אַרויס דעם פוס פונעם זומפ. טרייסל אָפּ דעם שטיוול פון דער בלאַטע און — איך בין אויף דער סאָוועטישער זייט.

אין די הענט פון דער סאָויעטישער גרענעץ־וואַך

איצט איז מיין וועג אַ גלייכער — אויף דרום. איך דאַרף נאָר אַרויסבאַקן מען זיך העכער און פאַרבייגיין דאָס ערשטע דאַרף און די הויפּט־געפאַר איז אַריבער. די טריט ווערן לייכטער. ס'איז מיר היפש וואַרעם, אָבער עס גייט זיך גוט. עס דאַכט זיך מיר, אַז אין דרויסן ווערט העלער, כאַטש צו טאָג איז נאָך זייער לאַנג. אויפן נאָענטסטן האַריזאָנט באַמערק איך דעם שלאַנקן קראַן פון אַ דאַרפישן ברונעם — דעם סילוועט פון אַ היזי און עפעס וואָס דערמאָנט אַ סטויג היי. אָדער אַ גרופע ביימער איך מאַך אַן אומקרייז אויסצומיידן די נחלה, און פּלוצים — טראַך! ס'פּלאַצט אַ ביקסן־שאַס. איך פאַל צו דער ערד. צי מיינט עס מיך? אַ קורץ מענטשלעך געשריי און עס ווערט נאָך שטילער ווי עס איז געווען פאַר דעם. נאָך אַ מינוט האָב איך זיך אויפגעהויבן און געגאַנגען מיין וועג מיט אַ געפיל וואָס מען האָט ווען מען קערט צוריק פון אַ לוויה — יענער איז געבליבן און איך גיי צוריק צו דער וועלט פון לעבן...

איך בין אַרויס אויף אַ ברייטן פליין. פון רעכטס און פון לינקס — פּויערישע כאַטעס. פון דער מאַפּע. וואָס איך האָב מיט אַ טאָג פריער גוט דורכגעאַרבעט, ווייס איך, אַז פון מיין רעכטער האַנט האָב איך דאָס דאַרף סאַלעטשניקי מאַלע; ווייטער, אויף לינקס. איז דאָס דאַרף סאַלעטשניקי וויעלקע. דאַרט. אין יענעם דאַרף. געפינט זיך דער שטאַב פון דער גרענעץ־וואַך פון דעם אָפּשניט.

וועגן אַט דעם סאָויעטישן גרענעץ־פּונקט רעדט מען שוין אפילו אין ביאַ־ליסטאָק צווישן די פּליטים, וואָס זיי איז נמאס געוואָרן צו שלאַפן אויפן וואַקזאַל. דער גרענעץ־פּונקט אין סאַלעטשניקי שטערט זיי אויסצובעסערן זייער גורל. אין סאַלעטשניקי פירן די רוסישע אָפיצירן און זעלנער פון דער גרענעץ־וואַך אַן אויסטערלישן האַנדל מיט לעבעדיקער סחורה. יעדער פּויער, וואָס ברענגט אַ געפאַנגענעם פּליט פון נעבן דער גרענעץ, באַקומט אַ שכר אין געלט, זאָלץ, אָדער אין נאַפּט. אַרעמע פּליטים ווערן אַרעסטירט און אָפּגעשיקט צו אַ גרעסערן ענ־קאָווע־פּונקט און זיי קומען מער נישט צוריק. ביי רייכע נעמט מען צו דאָס צירונג און דאָס געלט, וואָס מען געפינט ביי זיי און זיי גופא ווערן אַרי־בערגעוואָרפן אויף דער ליטווישער זייט פון דער גרענעץ. בעיקר האָבן ליב די סאָויעטישע וואַד־לייט אַמעריקאַנער דאַלאַרן און האַנט־זייגערלעך. יעדער, ביי וועלכן מען געפינט אַט די גוטע זאַכן באַקומט פון דער וואַך אַ פאַר רובל אויפן וועג און ער ווערט באַגלייט ביז צו דער ליטווישער גרענעץ. ער זאָל אַריבערגיין אַן שום שטערונגען.. רייכע האָבן אומעטום מזל...

איך האָב געשיקט אויסגעמיטן ביידע דערפער. צוליב דעם געמאַכטן אומ־יועג בין איך נישט ווילנדיק אַרויף אויף אַ טראַקט. אַנשטאַט צו גיין מיטן פעלד, און אַנגעקומען צום זויס פון אַ וואַלד פאַר מיר האָב איך דערזען אַן אָפּגעהאַקטן בויס־שטאַם. איך האָב אים געוואַלט אויסמיידן. אָבער פּלוצים האָט דער בויס־שטאַם אויסגערופן אויף רוסיש: „סטאַי!“ און שוין האָב איך דערפילט אויף מיין אַנגעברעדעוועטער ברוסט דעם דרוק פונעם באַנגעטן־שפיץ.

„סטאָי! רוקי וויערך!“

כלאַז אָפּ מיין זאַק און הייב אויף די הענט אין דער הויך. פאַר מיר שטייען צוויי יונגע רויטאַרמייער אין לאַנגע שינעלן, איבער די אויערן אַראַפּגעלאָזט די לאַפּן פּון די וואַטענע קאַלפּאַקעס.

„קודאַ אידיאַש“? — וווּהין גייסטו?”

„קיין בייעניאַקאַן גיי איך“ — ענטפער איך אויף פּויליש.

„פּון וואַנען גייסטו?“

„פּון סאַלעטשניקי מאַלע גיי איך; פּון מיינעם אַ קרובּ.“

„ווריאַש, דו זאַגסט ליגנט, פּון ליטע גייסטו.“

„ניין, איך גיי פּון סאַלעטשניקי מאַלע.“

„געווער האַסטו?“

„ניין, איך האָב נישט אין איך דאַרף נישט, אין זעקל האָב איך אַ פאַר פּונט

פּלייש וואָס איך האָב באַקומען פּון מיין קרובּ אין סאַלעטשניקי.“

„לאַז אַראַפּ די הענט.“

ביידע רעדן צווישן זיך מיט האַלבע ווערטער, פּלוצים ווערט איינער אין

כעס און שרייט אויס צו מיר:

„טי ז'ליטווי, סוקין סין!“ — ער בויגט זיך איין צום זעקל און שלעפט פּון

דאַרט אַרויס אַ שטיק פּריש פּלייש, אַ ברויט און אַ פאַר עפל.

„קום מיט מיר!“ — באַפעלט דער וואָס האָט זיך אַנגעצונדן אויף מיר.

„ווּהין?“

„איך וועל זען וווּ דיין קרובּ וווינט.“

איינער בלייבט אויפן פּאַסטן און דער צווייטער גייט מיר נאָך מיט דער

אויסגעשטרעקטער ביקס, איך האָב נישט געווסט וווּ אים צו פירן און אַנגעהויבן

איינענהן מיט אים ער זאָל מיך צורו לאָזן, צו וואָס זאָל מען איבערוועקן מענטשן

אין מיטן שלאָף, זעט ער דען נישט, אַז איך בין אַ „ראַבאַטשי טשעלאָויעק“?

אויף דעם האָט ער מיך „געטרייסט“, אַז מיר גייען נישט צו מיין קרובּ, נאָר מיר

גייען אין שטאַב, דאַרט וועט מען נאָכזען און מיך גלייך באַפּרייען, ס'איז מיר

געוואָרן זייער הייס און לויז אין מאַגן, איך בין אין גאַנצן באַלאָדן מיט „קאַנטראַ-

באַנדע“, וווּ ער וועט אַריינשטעקן אַ האַנט וועט ער זי אַ ליידיקע נישט אַרויס-

ציען, טאַמער באַזוכט מען מיך — וועט מען מיר נישט געבן אַ פאַר קערבלעך

און אַריבערוואַרפן אויף דער ליטווישער זייט, איך האָב געפרוּווט זיך אַפּשטעלן

און רעדן צו אים, ער האָט נישט געלאָזט, ער האָט געדריקט מיטן באַגנעטן-שפיץ

אין רוקן: „אידי ופּעריאַד!“ איך בין געגאַנגען, איך האָב געווסט, אַז איך בין

אַ פאַרלוירענער, וועדליק דעם אַלעמען וואָס איך טראַג מיט זיך, בין איך אַ

שפיאַן, אַ קאַנטרעוואַלוציאַנער — אַ פאַרטיקער צום דערשיסן, אַבער מיין קאַפּ

האָט געאַרבעט מיט קאַלטבלוטיקייט, ווי איך וואַלט שוין געווען אויף יענער

זייט פּון שרעק.

דער רויטאַרמייער האָט מיך אַריינגעפירט אינעם „שטאַב“ — ער האָט מיך

געלאָזט גיין דער ערשטער, וועדליק די העפלעכקייט פאַרשריפטן פּון ענ-קאַ-

וועדע, און איך האָב זיך געפונען אין אַן אַפּגעלאָזן דאַרפיש הויז, ס'האָט דאָ

געשטונקען מיט מאַכאַרקע, מיט נישט־געוואַשענע לייבער און מיט דזשיעגעכץ. אויף שטרוי־זעק אויף דער ערד זענען געשלאָפן עטלעכע זעלנער אין די שינעלן. אויפן טיש האָט געברענט אַ נאַפּט־לעמפל און אַ לייטענאַנט מיט אַ פאַרוואַרפן פּעלצל איבערן מונדיר איז געווען אַריינגעטאָן אין פּאַפּירן. דער רויטאַרמייער האָט אים געמאַלדן וועגן מיר און אים באַלד אונטערגעזאַגט. אַז איך גיי פון ליטע. „פון ליטע?“ — וויל דער לייטענאַנט האָבן פון מיר אַ באַשטעטיקונג.

„ניין, פון מיין קרוב, דאָ נישט ווייט.“

„וואָס טראַגסטו מיט זיך?“

„ל'האַב געעפנט דאָס זעקל און אים געוויזן.

„געווער האַסטו? ליידיק אויס די טאַשן!“

פאַמעלעך האָב איך אָנגעהויבן אויסליידיקן די טאַשן. צום ערשט האָב איך אַרויסגעלייגט אַ פּעקל רובלס, טאַמער וועט עס זיי אַנשמעקן. צוואַמען מיטן געלט האָט זיך מיטגעשלעפט מיין דאַקומענט, לויט וועלכן איך בין טאַקע אַ פּאַליאַק און אַ קאַטאַליק, אָבער אַן שום שייכות צום דאַרף ביענאַקאַן, אָדער בכלל צו דעם ראַיאָן. איך בין גאַר געווען פון פּולטוסק, וואָס ליגט אויפן דייטשן אַקופאַציע־שטח.

דער רויטאַרמייער קריכט מיר אַריין מיט אַ האַנט אין טאַש און איך נעם אַראָפּ פון מיין לינקער האַנט דאָס זייגערל. פּלוצים האָט זיך אין דער צווייטער קאַמער צעקלונגען דער טעלעפּאָן, איין מאָל און נאָך אַמאַל. עמעצער איז ערגעץ וווּ געווען אומגעדולדיק, דער לייטענאַנט איז געגאַנגען אָפּנעמען דעם טעלעפּאָן און איך האָב מיין זייגערל אַריינגעלייגט אין דער האַנט פון דעם רויטאַרמייער. ער האָט זיך אַ רגע געוואַקלט, צי ער זאָל עס אַוועקלייגן אויפן טיש און איך האָב אים צוגעהאַלפן באַשליסן: „איך דאַרף עס נישט האָבן. אין שטוב האָב איך צוויי.“ ער האָט עס באַהאַלטן אין שינעל. דער לייטענאַנט האָט געלאָסן אַרייַן געזאַגט סילאַבזירטע ווערטער אין טעלעפּאָן אַריין; נאָך דעם האָט ער עפעס באַשטעטיקט מיט אַפּגעריסענע דאָ, דאָ, דאָ.

ס'איז מיר איינגעפאַלן אַן אידעע, איך האָב זיך איינגעבויגן און אַ קרעכץ געטאַן. דער רויטאַרמייער פּרעגט:

„וואָס איז דיר?“

„דער בויך פּלאַצט מיר!“ — האָב איך געזאַגט און איך שפּילע אָפּ דעם הויזן־רימען, ווי איך וואַלט זיך מער נישט געקענט איינהאַלטן.

„וואַרט!“ — שרייט ער אויס.

„איך קען נישט וואַרטן; איך פּלאַץ!“

„דאַוואַי!“ — ווייזט ער מיר אַן איך זאָל אַרויסגיין פון דער קאַמער פאַר אים. איך בין שוין אין דרויסן. דער זעלנער שטייט איבער דער שוועל. איך בויג זיך איין און רוק זיך אַוועק אַביסעלע ווייטער, הינטער דער וואַנט. דער זעלנער איז אַן דער ביקס און איך בין אינגאַנצן אין שאַטן. איך טו זיך אַ רוק אַביסעלע ווייטער און גיב אַ טיפן קרעכץ פון אימפעט. איך האָב שוין געהאַט צוריק פאַר־שנאַלט מיניע הויזן און ווי אַ הירש זיך געלאָזט צום אַנטקעגנאיבערדיקן הויז, וואָס איז געווען אַפּגערוקט אויף אַ צען־פּופּצן טריט. איך בין געלאָפן אַן שום

אָריענטאַציע פון ריכטונג, נאָר בלויז מיטן אינסטינקט. ס'האָט געדויערט אַ סע- קונדע אָדער אַן אייביקייט, ווי איך האָב געהערט אַ קנאַל פון אַ ביקס און אַ געשריי: „סטאַי!“. דער קנאַל איז געווען נאַענט, נאָר דער „סטאַי!“ איז געקור מען ווי פון אַן אַנדער וועלט. און באַלד אַ צווייטער קנאַל און אַ דריטער: „סטאַי!“ איך פיל נישט די ערד אונטער מייע פיס, אָבער מיט די אויגן זע איך פאַר זיך בולט אַ וואַלד, ווי עס וואַלט בלויז אויף דעם איינציקן פּלאַץ אויף אַ רגע טאַג געוואָרן, איך זאל אין דעם וואַלד זיך קענען ראַטעווען. די ווייטערדיקע שאַסן האָב איך געהערט מיט וואַלדישע ווידערקולות, ווי זיי וואַלטן נישט גע- מיינט מיר. דאָך בין איך געלאָפן מיט דעם זעלבן אימפעט. דער וואַלד האָט ווונדערלעך געליכטיקט פאַר מיר. איך האָב זיך נישט געשטרויכלט. דער באַדן איז געווען אַ גלאַטיקער און האַרטער. גאָט אַליין האָט אים פאַר מיר צוגעגרייט. אַ געבענטשט זיי, אינסטינקט פון לעבן. דו ביסט ווונדערלעך!

דאָס שפייכעך פון מויל איז מיר געווען פול מיט זאַלץ. פון אונטערן קאָסקעט איז מיר דער שווייס אַראַפגערוּנען אין די אויגן און איך האָב „געשוועבט“ אַ שטערונגען.

איך בין געלאָפן ביז ס'האָט אָנגעהויבן טאַגן. אַלץ אויף מיר איז געווען נאָס פון שווייס איך האָב מירא געהאָט זיך אוועקעצן אַפּרוען אויך צוליב דער געפאַר קאַלט צו ווערן און כאַפן אין וועג אַ לונגען-אַנציענדונג. בין איך געגאַנגן גען מיט שווערע אָבער לאַנגע טריט און געאַטעמט אויף אַ קול ווי אַ בלאַז- זאַק. איך האָב איינגעטלעך נישט געוואוסט וווּ איך געפין זיך. אַזוי שנעל ווי איך האָב אויסגעפונען פון וועלכער זייט עס רויטלט זיך דער הימל, האָב איך שוין געוואוסט וווּ עס איז מזרח און וווּ — מערב, אָבער דאָס האָט מיר ווייניק געהאַלפן. איך בין געווען טויט מיד און נישט געקענט זיך קאַנצענטרירן. דאָך דער זעל- בער כוח, וואָס האָט מיך געטראָגן דורך דעם וואַלד אין דער פינצטערניש פון דער נאַכט, האָט מיך ווייטער געפירט אין דעם באַגינען, וואָס האָט אויסטערליש געשמעקט מיט רויך.

איך בין אָנגעקומען צו אַ באַן-ליניע. אַז די באַן-ליניע פירט פון לידע קיין ווילנע, דאָס בין איך געווען זיכער, נאָר אין וועלכער זייט עס ליגט לידע און אין וועלכער ווילנע בין איך נישט געווען בכוח אויסצוגעפינען. בין איך פאַר אַלעמען אַריבער אויף דער צווייטער זייט באַן-ליניע און אַריין אין אַ יונג בע- רעזע-וועלדל. דאָ האָט זיך פּלוצים אַנטפלעקט פאַר מיר אַ וועלט פון מיסטעריע- זער שיינקייט, וואָס איך האָב געזען דאָס ערשטע מאל אין מיין לעבן. אויף די נאַקעטע צווייגלעך פון די זילבערנע בערעזע-ביימער האָט די יונגע זון אויפגע- האַנגען ינגאַלדענע נעצן און הינטערן וואַלד האָבן רויטע שטיקער וואַלקנס פון דערווייטנס זיך געמיניעט ווי פענער. התלהבותדיקס און פאַטאַס פאַר לעבן איז געווען אין אַט דער באַגינענדיקער שיינקייט און איך האָב נישט געקענט גיין ווייטער און פאַרזען די פאַמעלעכע איבערפאַרמירונג פון די פאַרבן און געשאַלטן. ס'איז מיר געוואָרן גוט אויפן האַרצן און קלאָר אין מוח. ווי האָב איך געקענט נישט אָריענטירן זיך אין די ריכטונגען? ווי קען מען עס לאָזן זיך באַהערשן פון מידקייט ביז צו פאַרלירן די אָריענטאַציע?

איך האָב ווייט, ווייט אויף מזרח אויסגעמיטן דעם ישוב ביניאקאָן. איך בין געווען זיכער, אַז אַלע נאַענטע באַן־סטאַציעס האָבן באַקומען אַ מעלדונג די מיליץ זאָל זוכן אַ פּויער, וואָס איז אַנטלאָפּן פּון דער גרענעץ־וואַך. אין יענער צייט האָבן זיך אויף אַלע באַן־סטאַציעס אַרומגעדרייט יונגעלייט, באַוואַפנט מיט ביקסן, מיט וועלכע זיי האָבן צומאַל נישט געקענט שיסן און געלויערט... אויף וועמען? ס'האַט געהייסן, אַז זיי ליערן אויף פּאַל־קס־שונאים. אָבער אין דער אמתן זוכן זיי און נישטערן צווישן די פּאַסאַזשירן, כדי אויף דעם אופן נקמה צו נעמען פאַר זייערע פאַרלוימענע יאָרן, פאַר די יאָרן וואָס זענען געווען פאַר זיי יאָרן פּון נויט און פאַרפּאַלגונג אין דער צייט פּון דעם האַלב־פּאַשיסטישן און האַלב־מיליטערישן רעזשים אין פּוילן פאַר דער מלחמה. שפּעטער האָט די נייע ווירקלעכקייט אויך זיי אַנגעכאַפט ביים האַלדז; ווער עס איז פאַרשיקט געוואָרן אויף סיביר, ווער עס איז אַריינגעפּאַקט געוואָרן אין תּפּיסה צוליב קאַלעגיאַלע חשבונות, אָדער מען האָט אים אויפּגעדעקט אַלטע „חטאים“ פּון האָבן געהערט צו אַ ציוניסטישער פּאַרטיי, אָדער צום „בונד“. דערווייל אָבער האָבן זיי צוגע־האַלפּן דער רעוואָלוציאַנערער חברה קדישאַ — דער עני־קאַוועדע — אַנצופּילן די תּפּיסות און מערן קאַנדידאַטן אויף סיביר.

איך האָב באַשלאָסן נישט צו זיין זייער קרבן, ווי איך האָב נישט געוואַלט זיין קיין קרבן פּון היטלער־יום. איך האָב דעריבער אויסגעמיטן די נאַענטסטע באַן־סטאַציעס און אויסגעקליבן אַן אַפּגעלעגן דאָרף, כדי אַפּצוכאַפּן דעם אַטעם. אין די אַפּגעלעגענע דערפער זענען די פּויערים נאָך נישט געווען פאַרדאָרבן, ווי זייערע קאַלעגן אין די גרענעץ־דערפער אויף דער סאָויעטישער זייט. וואָס אָרנטלעכער אַ פּויער איז געווען, אַלץ ברוטאַלער פּלעגט ער אַרויסאַגן פּליטים, וועלכע זענען געאַנגען צו דער גרענעץ, און ער האָט זיי אפּילו קיין גלאַז וואַסער נישט געוואַלט געבן. ווייל די קאַרומפּירטע פּלעגן טאַקע נישט אַרויסטרייבן און יאָ דערלאַנגען וואַסער, אָבער באַלד פּלעגן זיי דעם קרבן איבערגעבן אין די הענט פּון דער גרענעץ־וואַך און באַקומען דעם שכר. אין די אַפּגעלעגענע דער־פער זענען די פּויערים געווען רואיק. די פעלדער זענען געלעגן אינעם ווינטער־שלאָף, די שייערן און די קעלערס זענען נאָך דעמאָלט געווען פול מיט שפּע, ווייל די קאַנפּיסקאַציעס האָבן זיך געדאַרפט אָנהויבן צו פּרילינג.

אינעם הויז פּון אַזאַ רואיקן פּויער בין איך אַריין זיך אַפּרענן און באַקומען עפעס עסן. די באַלעבאַטים האָבן מיך אויפּגענומען מיט ריהנדיקער גאַסטפּריינט־לעכקייט. איך האָר זיי באַגריסט אויפּן אַלט־פּוילישן שטייגער און זייער האַפּער־דיק, פּון וואָס זיי האָבן אינטואַיטיוו פאַרשטאַנען, אַז איך קום פּון יענער זייט גרענעץ.

דער פּויער, אַן עלטערער מאַן, האָט געפרעגט:

„אַ שווערן וועג געהאַט?“

„גענוג שווער.“

„און ווי איז דאָרט?“

„ווי דער שטייגער.“

די פּרוי האָט אַרויסגעקערעכצט:

„גענומען אַ לאַנד און צעפערטלט“.

„צעפערטלט, מוטער“ — האָב איך בַזשטעטיקט און זיי באַלד דערציילט די זעלבע מעשה, וואָס איך האָב דערציילט מיינע גאַסט־געבער אין סטאַשילי, אַז איך בין אַ פּוילישער אַפיציר, אַנטלאָפּן פון געפאַנגענשאַפּט, זיך אויסבאַהאַלטן אין ווילנע און איצט גיי איך אַהיים. ביידע זענען געוואָרן פאַטריאָטיש־סענטי־מענטאַל. זיי האָבן אָנגעשטעלט אַ טיש מיט מאכלים פון אַלץ וואָס זיי האָבן געהאַט אין קעלער: אייער, פוטער, קעז, אַ לאַבן שמעקעדיק קאַרן־ברויט אונטערגעבאַקן מיט כריין־בלעטער און אַ קריגל מילך. אַליין האָבן ביידע געגעסן פון איין שיסל קאַרן־ברויט איינגעבראַקט אין הייסער מילך, נאָר מיר האָבן זיי געהייסן אויפּעסן אַלץ וואָס שטייט אויפן טיש. און אפשר טאַקע אויסשלאָגן נאָך אַ דריי־פיר אייער, וואָרום אין דרויסן איז ווינטער, מיין וועג איז לאַנג און איך דאַרף האָבן כוח אָנצוקומען אַזש אויף יענער זייט גרענעץ, ביי די גערמאַנצעס. בעיקר דאַרף איך טאַקע נישט קאַרגן קיין פוטער אויפן ברויט; פוטער „הייצט דעם קעסל“ בעסער פון חזיר־שמאַלץ. איך האָב אויסגענוצט די שטימונג און באַלד פאַרגעלייגט, דער פויער זאָל שפּאַנען פערד־און־וואָגן און מיך אַוועקפירן צו אַ וואָס ווייטערער באַן־סטאַציע. דער פויער האָט נישט געקענט פאַרשטיין פאַרוואָס איך וויל פאַרן מיט אַקס, אויב סך־הכל אייניקע קילאַמעטער פון דאַנען איז די באַן־סטאַציע פון ביעניאַקאַן און פון דאָרט גייט די באַן קיין גראַדנע. אַלע מיינע תירוצים האָבן דעם אַלטן נישט איבערצייגט, מסתמא דערפאַר ווייל דאָס זענען געווען תירוצים פאַר די בענטשלייכטער און זיי האָבן נישט אַפּעלירט צו אים.

פּלוצים האָט זיך אויסגעדרייט די פרוי, אַפּגעווישט די נאָז מיט אַן עק פאַרטעך און געזאָגט צום מאַן:

„דורע נישט דעם קאַפּ און פרעג נישט קיין פרעגעכצן. דער מענטש וויל נישט ביי דיר קיין עצהס נאָר אַ פערד־און־וואָגן וויל ער“
זי האָט פאַרשטאַנען אַן עסק.

מיט אַ וועלכער שעה שפּעטער בין איך שוין געזעסן אויפן שטרוי־געזעס פון אַ פויערישן וואָגן. איינגעטוליעט אין אַ צעריסענעם פעלץ און מיט אַ וואַר־רעמער דערע אַרום די פיס, דאָס אויסגערוטע פערד איז געלאָפּן ווי אַ טייוול. דער דרויסן האָט געשמעקט מיט פראַסט און עפל, די זון האָט ליבלעך געגלעט. מיר איז געווען גוט. נאָר דעם פויער איז באַפאַלן אַז אומעט. ער האָט געהאַט אַ באַר־דערפעניש צו רעדן און ער האָט גערעדט:

„שוין אַ חודש צייט נישט געפאַרן אין שטאַט אַרײַן. נישטאַ צו וואָס. פון אָנהויב איז געווען פריילעך. מען האָט געשפּילט און געטאַנצט. לייט האָבן גער־שריגן, אַז מען האָט אונדז באַפרייט. נאָר מענטשן זענען מענטשן. פון שרייען ווערט מען מיר. מען האָט געטאַנצט ביי צו די וואָלן און די מוזיק האָט אונטער־געשפּילט ביי צו די וואָלן. נאָך דעם איז געוואָרן אַ יקרות אויף שיד און קליידער. אַ קערצל קאַרן האָט מען שוין געמוזט פאַרקויפן בנגיבה. די מאַנסטראַציעס זענען געוואָרן שיטערלעך. אפילו די זשידקעס האָט עס אָנגעהויבן נמאס ווערן — דאָס טאַנצן און די מוזיק. די טעג ווערן קורץ. שטיין אין די רייען נאָך ברויט.

נאך אביסל זאלץ, נאך אביסל נאפט מוז מען. איז נישטא ווען צו גיין אין די מאַנסטראַציעס. אין אונדזער דאָרף איז אַראָפּגעקומען עפעס אַ פּריץ אין אַ לעדערנעם מאַנטל ביז די קנעכל, צוזאַמענגענומען דאָס דאָרף אין דער שולע אין געהעדט פאַר אונדז. אַז מיר דאַרפן זיין גליקלעך; ער ברענגט אונדז אַ נייע קאָנסטיטוציע און פאַר דעם דאַרפן מיר דאַנקבאַר זיין סטאַלינען; אַרויסהענגען איבער דער שולע אַ רייטע פאַן און מאַכן אַ מאַנסטראַציע מיט בילדער פון סטאַלינען. איז דער סאַלטס געפאַרן קיין לידע און איינגעקויפט סטאַלינען. נאָר ווען עס איז געקומען צו מאַכן די מאַנסטראַציע האָבן לייט אויך אַרויסגענומען בילדער פון דער קירכע און דער מיט דעם לעדערנעם מאַנטל ביז די קנעכל האָט געצאָרנט פאַרוואַס מען מישט אויס סטאַלינען מיט די בילדער פון דער קירכע. ביינאַכט האָט מען אויפגעוועקט צוויי יונגעלייט אין דאָרף און זיי אַוועקגענומען. ביז היינט הערט מען נישט פון זיי..."

מיט דער רעוואָלוציע אין וואַגאַן

די וואַגאַנען פון דער באַן אין וועלכער איך בין לסוף איינגעשטיגן זענען געווען ליידיקלעך; צו איינצולע מענטשן אין אַ קופּע, און איך האָב געזוכט אַ גרעסערע געזעלשאַפט נישט צוליב אַנגענעמלעכקייט. נאָר ווייל אין אַ גרעסערער געזעלשאַפט איז די חשדימדיקייט אויף יחידים קלענער. דאָס געשעענע ביינאַכט איז מיר נאָך אַלץ געלעגן אין די ביינער. פון איין קופּע האָט געהילכט דאָס הירושענדיקע געלעכטער פון אַ מויד און דאָרט האָב איך געפונען אַ גרעסערע געזעלשאַפט: צוזאַמען מיט דער מויד זענען אין קופּע געזעסן צוויי יידישע יונגעלייט און איינער אַ מאַן מיט אַ שוואַרצן לעדערנעם מאַנטל און מיט אַ רויטן סאַוועטישן שטערן אויפן היטל אַרויפגערוקט אויפן שפיץ קאַפּ. דער מאַן האָט מיר אויסגעזען ווי ער וואַלט געווען פון אַ צוויילינג מיט דעם פּוילישן אַקטיאָר סטעפאַן יאַראַטש — מיט אַ גוטמוטיק אָפּן פנים און צעשמייכלטע אויגן. אין דעם קופּע בין איך געווען זיכער. איך האָב באַלד אויסגעפונען, אַז דאָס איז איין געזעלשאַפט. נאָר די צוויי יידישע יונגעלייט זענען נישט דרייסט און זיי זענען דאָ אַ פינפטער ראַד צום וואַגן. די שפּיל קומט דאָ פאַר צווישן דער מויד מיט דעם מאַן אינעם לעדערנעם מאַנטל. די מויד לאַכט אים אין פנים אַריין, רעדט בלוז צו אים און ער קוקט אויף איר מיט אַן אָפּן מויל און מיט אַ פאַרשוויצטן שטערן. די צוויי יונגעלייט, ביידע מיט גענוי די זעלבע אויסזען דרוקן אויפן פנים — אויסדרוקן פון זשענדעקייט — קוקן אויף דעם מאַן, וואַלטן וועלן פון אים אַ בליק פון אויפּמערקזאַמקייט. נאָר זיי עקזיסטירן נישט פאַר אים. די מויד האָט געהעדט וועגן עפעס אַ „פּראַזדניק“ און וועגן אויספּוצן אַ זאַל. איך לאַכן האָט געדאַרפט זיין אויף אַרויסצובאַקומען די הסכמה פון דעם מאַן מיט דעם לעדערנעם מאַנטל אויף אַלע אירע איינפאַלן. פונעם ווייטערדיקן האָב איך פאַרשטאַנען, אַז עס גייט וועגן אַ זאַל אין דעם שטעטל ביעניאַקאָן, וואָס איך האָב אויסגעמיטן, און וועגן ברענגען אַן אַרקעסטער פון לידע. דער מאַן אינעם

לעדערנעם מאַנטל האָט אויף אַליק וואָס זי האָט פאַרגעלייגט געזאָגט „דאָ“ מיט אַ קאַנטיקן שאַקל מיטן קאַפּ. דערנאָך האָט דער מאַן זיך אויפגעשטעלט און אַראָפּ־גענומען פון אויבן אַן אַלט־מאָדישן טשעמאַדאַן מיט אַ מעשענעם שלאָס, וואָס איז פון אַלטקייט גריין געוואָרן. מיט אַ באַוועגונג פון אַ קונצנמאַכער האָט דער מאַן אַרויסגעלייגט פונעם טשעמאַדאַן אויפן וואַגאַן־טישעלע פּרישע קיינערקעס, זע־מעלעך, ווי געקנעטן פון אַלעבאַסטער, אַ לאַנגן רויטן ווורשט, אַן אַ צאַל רייזיקע זויערע אוגערקעס און מיט אַ ספּעציעלער באַוועגונג האָט ער אַרויסגעשטעלט אַ פּלאַש אַקעוויט. די מויד האָט אַ כאַפּ געטאַן אַ געזייערטע אוגערקע, אַפּגעביסן אַ שטיק און מיט דעם איבעריקן פאַרשטופּט די פאַרווונדערטע מיילער פון די צוויי יונגעלייט. מיט דער זעלבער באַוועגונג פון אַ קונצנמאַכער האָט דער מאַן אַ קלאַפּ געטאַן מיט דער דנאָ פון דער פּלאַש אין זיין האַרטער האַנטפּלאַך און אַרויסגעשאַסן דעם פּראַפּן צוזאַמען מיט אַ זיילעכל אַקעוויט.

„דאָוואַי“ – האָט ער דער מויד דערלאַנגט די פּלאַש.

זי האָט אַ שוואַכן געצווונגענעם זופּ געטאַן און דער אַקעוויט האָט זיך איר אַריינגעגאַסן אין דעקאַלט. איר מויל האָט זיך אויסגעקרוּמט אין אַ גרימאַסע פּון עקל:

„כּי־קען נישט“ האָט זי צוריקגעגעבן די פּלאַש און דער מאַן מיאָז ל־דערנעם מאַנטל האָט איר סטימולירט צו טרינקען:

„דאָוואַי“

די רעוואַלוציע איז איר נישט בייגעשטאַנען. זי האָט זיך נישט געקאַנט באַצווונגען צו טרינקען און ער האָט צוריקגענומען די פּלאַש, דערלאַנגענדיק זי צו די צוויי יונגעלייט.

„טרינקט איר“ האָט ער שוין דאָס מאַל געזאָגט אויף יידיש, נאָר מיט אַ שווערן רויסשן אַקצענט

„ניין. טרינקט איר. חבר קאמיסאַר“ – האָבן ביידע יונגעלייט געזאָגט גלייכ־צייטיק.

„טרינקט כּכּאווייררים, מאַכט נישט קונצן“ – האָט ער געשטופּט די פּלאַש. ביידע האָבן געטרונקען אַביסל פאַרשעמט, ווי זיי וואַלטן געטרונקען הַבּדלה־וויין פון אַ פּלאַש אַנשטאַט פון אַ הַבּדלה־כּוס. נאָך דעם האָט דער קאמיסאַר אַפּגעריסן שטיקער קאַלבאַס און דערלאַנגט זיינע מיטפּאַרער.

צו דעם קאַלבאַס האָט די מויד געהאַט אַ מוראדיקן אַפּעטיט און זי האָט אים פאַרביסן מיט שטיקער געזייערטע אוגערקעס. אויך מיטן קאַלבאַס האָט זיך דער קאמיסאַר געדאַרפט איינבעטן ביי די צוויי יונגעלייט און זיי, פאַרקערט ווי די מויד, האָבן דעם קאַלבאַס געקייט ווי צעפיעשטשעטע בן־יחידלעך, וואָס זיי טרען דער מאַמען אַ טובה, אַז זיי עסן. ער, דער קאמיסאַר גופּא, האָט ווייניק געגעסן. די היפשע פאַרציע אַקעוויט האָט אים געמאַכט סענטימענטאַל. ער האָט זיך צעשפּרייט רחבותדיק, פאַרוואַרפּן דעם קאַפּ אויף הינטן און אַנגעהויבן זינגען „יעסלי זאַוּטראַ וואַינאַ...“ ער האָט נישט געענדיקט דאָס ליד ווי ער איז איינ־געשלאָפּן, און ווי ער איז אַריין אין שלאָף האָט ער באַלד אַנגעהויבן כּראַפּען.

די מויד האָט נאָך געקייט אַ שטיקל קאַלבאַס, אָבער דעם קאמיסאַרס שלאָף

איז געווען פאר איר אַנשטעקנדיק. זי האָט אָנגעלענט דעם קאַפּ אין אַקסל פון דעם קאַמיסאַר און אויפגעהערט קייען. זי האָט געדרימלט. די צוויי יונגעלייט האָבן געהאַלטן שטיקלעך נישט דערעסענעם קאַלבאַס. איינעם האָט אָנגעכאַפט אַ שלוקערץ, וואָס ער האָט אים געפרוּווט באַהערשן, כדי נישט אויפצוּוועקן דעם קאַמיסאַר. האָט ער טרויעריק געקוקט אויפן שלאַפנדיקן און געזוכט פאַר זיך אַ פאַרענטפערונג. די רעדער פון דער באַן האָבן געקלאַפט ריטימיש. פאַרביי די פענצטער זענען געלאָפן ווינטערדיק־אומעטיקע פלייענע מיט פאַרשנייטע סטויגן היי, פויערישע כאַטעס און אויסגעקרוּמעטע טעלעגראַף־סלופעס.

דער גאַנצער קופּע האָט געדרימלט.

אויף דער באַן־סטאַציע אין לידע איז דער טומל געווען אַ קאַכעדיקער. אַן עשאַלאַן מיט סאָויעטיש מיליטער איז געשטאַנען אויפן ערשטן פּעראָן, פאַרן וואַקזאַל. גראַד איז אָנגעקומען אַ באַן פון ביאַליסטאַק און גלייכצייטיק איז אויך אונדזער באַן אַרויף אויף דער סטאַציע. מאַסן מענטשן האָבן פאַרפלייצט די פּלאַטפאָרמעס. עס האָבן זיך אויסגעמישט געשרייען מיט געלעכטער און מיט מוזיק פון מאַנדאַלינעס. דער וואַרטעזאַל מיט די בופּעטן פון דער צווייטער און דריטער קלאַס זענען געווען אָנגעפּראַפט מיט מענטשן און פעקלעך. זעלנער רייסן זיך מיט די הענט איבער די קעפּ פון אַנדערע צו די בופּעטן, זיי בעטן, שרייען און זידלען. דורך אַ מעגאַפּאָן האָט עמעצער אָנגאַסירט אַ באַן וואָס דאַרף אָפּגיין פיר אַזייגער. ווי קיינער וואַלט אים נישט אויסגעהערט האָט ער דאָס זעלבע איבערגעזעהרט עטלעכע מאל. אַ זעלנער האָט אַ געשריי געטאָן צום מע־גאַפּאָן „מאַלטישי“ און זיינע חברים האָבן געלאַכט.

כדי זיך אַרויסצובאַקומען אויף דער גאַס מוז מען זיך לאָזן געלאָסן שווימען מיט די עלנבויגנס, איבערבעטן, אַ שטופ טאָן זיך און שווימען. און נאָך אַמאַל: איזוועניטיע — אַ שטופ טאָן זיך און שווימען. ווען נישט — באַקומט מען אַ שטופ צוריק אויף אַ פינף־זעקס טריט און מען דאַרף אָנהויבן אלץ אויפּסניי. אין יענע טעג איז לידע געווען אַ וויכטיקער צענטער. אַהער האָבן געצויגן פּליטים פון אַלע סאָויעטיש־אַקופּירטע געביטן, כדי זיך צו שמוגלען קיין ליטע. צוליב דעם האָט לידע געהאַט גאַר אַן אַנדער אויסזען ווי ביאַליסטאַק. דאָ האָבן זיך די פּליטים נישט צופיל געוואַרפן אין די אויגן און זיי האָבן זיך פאַרשטעקט אין פּריוואַטע אכסניות. די ווייניקע האַטעלן זענען סיי ווי געווען פאַרנומען פון ענ־קאַָווע־דע־ניקעס און מיליטערלייט. יידן פון לידע האָבן צו די פּליטים אַרויס־געוויזן אַזוי פיל וואַרעמע ברידערלעכע געפילן, אַז יעדער האָט וועגן דער שטאַט געהאַט אַ מיינונג, אַז דאָרט האָבן זיך באַזעצט די ל״ו צדיקים.

צוויי קלאַסן יידן זענען דעמאַלט געווען אין לידע: גייער צו דער גרענעץ (די פּליטים) און העלפער צו גיין צו דער גרענעץ (די אַרטיקע איינוווינער). בעלי־אכסניות, באַלעבאַטישע יידן און אַרבעטער (אויסער קאַמוניסטן) זענען געווען אַריינגעטאָן אין דעם ענין פון העלפן די פּליטים. די לינקע פּעליציון האָבן אפילו געהאַט אַן אייגענעם אידעישן שמוגלער. יעדן טאָג פּלעגן קיין לידע אַנקומען באַריכטן וועגן צושטאַנד אויף דער גרענעץ. און מיט יעדן טאָג איז געוואָרן שווערער אַדורכצוגיין. נעכטיקע שמוגלער האָבן זיך פאַרוואַנדלט אין

סאָויעטישע אָגענטן. מיט אַ טאָג פריער האָבן זיי געפירט פליטים ביז איבער דער ליטווישער גרענעץ. און מיט אַ טאָג שפעטער האָבן זיי די פליטים פון לידע געפירט גלייך אין שטאָב פון דער גרענעץ-וואַך אין סאַלעטשניקי וועלדקע.

דער סקווער אין סאַמע צענטער פון לידע איז געווען אַרומגעשטעלט מיט די עמבלעמען פון אַלע זעכצן סאָויעטישע רעפובליקן. צווישן די פליטים האָט זיך געשאַפן אַ וויץ, אַז די געקומענע אָהער האָבן פון אַלע זעכצן אויסגעקליבן דעם זיבעצנטן עמבלעם — דעם ליטווישן, וואָס באַשטייט פון אַ לויפנדיק פערד. צווישן די סאָויעטישע עמבלעמען איז געווען איינער פון אַ צפונדיקער רעפובליק, וואָס האָט געוויזן אַ בערגל און איבערן בערגל אַ האַמער און אַ סערפ. די לידער יידן האָבן געזאָגט, אַז דאָס איז גראַד אַ יידישער עמבלעם: דאָס בערגל ווייזט, אַז מען איז טיף באַגראָבן, דער האַמער — אַז מען האָט געהאַקטע צרות, און דער סערפ — מ'האַט פאַרשניטענע יאָרן...

מיט דער גרויסער צאַל פליטים און זשענדע מיליטערייט, האָט לידע אויס-געזען ווי אַ גרויסער יאָריד. די רעסטאָראַנען און רעסטאָראַנדלעך זענען געווען באַלאַדן מיט מענגעס געבראַטענע גענדז, האַרטע אייער און ביר. אַלץ האָט געגעסן, זיך אָפגענומען פאַר די הונגעריקע וואַכן, אָדער פאַר הונגעריקע יאָרן. אויף מיטאָג בין איד אַריין אין אַ קליינעם פּריוואַטן רעסטאָראַן. אין די צימערן איז געשטאַנען אַ וואַרעמער איבלדיקער ריח פון האַרטע אייער געמישט מיט ביר. ביי איין טישל האָב איך באַמערקט אַ בונדישן טווער פון לאַדזש — סערגיי. ער האָט געטרונקען ביר מיט אַזאַ רואיקייט, ווי ער וואַלט שוין געהאַט אויס-געגעבן די לעצטע טאַכטער און ער האָט מער נישט וואָס צו טאָן. ער האָט זיך געקליבן קיין ווילנע און געוואַרט אויף אַ שמוגלער. איך האָב זיך געמאַכט, אַז איך זע אים נישט און אַזוי אויך האָט ער נישט געקוקט אין מיין זייט. ביי אַ צווייט טישל איי געזעסן אַ גרעסערע גרופע קריסטן און יידן — אַלע מיט רויטע נעז און פאַרשוויצטע שטערנס — פון טרינקען שנאַפס און פון די פעטע שטיקער גענדונס דאָס זענען געווען לייט פון דער שמוגל-אינדוסטריע: גרענעץ-פירער, מעקלער, אונטערפירער, געלט-האַלטער, דיך-תורה-פירער און אַנדערע ספעציאַליסטן

נאָך מיטאָג בין איד אַוועק אויפן מאַרק זיך צוגרייטן צו מיין ווייטערדיקן וועג. איך האָב קודם איינגעקויפט אַ זעקל. מיין פריערדיק זעקל איז דאָך גע-בליבן ביי דער סאָויעטישער גרענעץ-וואַך. איז ווי קען אַ פויער בלייבן אַן אַ זעקל? דער מאַרק איז געווען פול מיט כל הגוטס. פויערים האָבן געבראַכט אין שטאַט אַריין אַלץ וואָס האָט זיך געלאָזט פאַרקויפן: שעפסן, הינער, גענדז, אייער, מילכוואַרג, חזירים, פלאַקס, תבואה, די כיטע פויערים האָבן פון אַלץ געמאַכט געלט און פאַרן געלט באַלד איינגעקויפט סחורות אויפן שוואַרצן מאַרק: מאַנפאַקטור, לעדער, אייזנאָלאַנטעריע און אַרבעט-מכשירים, צווישן פויערים האָט זיך געטראָגן אַ שמועה פון קאַלכאַזן און סעקוועסטראַציעס. דאַרף מען נישט שפייכלערן צופיל תבואה, פלאַקס, עופות, פאַרן פאַרזיי, אויב עס וועט אויספעלן, וועלן „זיי“ וואַכניען און געבן, אָבער קליידונג און שיד מוז מען זיך באַזאָרגן אויף לאַנגע יאָרן. צו מיין זעקל האָב איך איינגעקויפט אַ זייטל גערויכערט חזיר-

פעטס און אַ לאַבן ברויט און אַזוי אַרום רעסטאָורירט מיין „קריסטלעכקייט און פּויערישקייט־פאַרמעגן“. קיין דאָקומענט אויף אַ קריסטלעכן נאָמען האָב איך דאָר אין לידע נישט געקענט קויפּן.

כדי צו זיין פון די ערשטע ביי דער באַן־קאַסע בין איך אין אַוונט אַוועק צום וואַקזאַל מיט צוויי שעה פּריער ווי דער צוג האָט געדאַרפט אָפּגיין. ס'האַט זיך באַלד אַרויסגעוויזן, אַז ווען איך וואַלט האָבן געקומען מיט פיר, צי מיט זעקס שעה פּריער, וואַלט איך אויך געווען אַ פאַרשפּעטיקטער. דאָס קאַסע־פענצטערל איז געווען באַלאַגערט מיט הונדערטער מענטשן. קיינער פון די באַלאַגערער האָט נישט געוואַלט הערן פון פאַרמירן אַ ריי. ווייל יעדער איז געווען ביי זיך זיכער, אַז ער איז געווען פון די ערשטע. אויסער דעם איז דער שטייגער פון די סאָויעטישע באַן־קאַסירער צו עפענען דאָס פענצטערל אַ האַלבע שעה, צי צוואַנזי ציק מינוט פאַרן אַנקומען פון דער באַן. כ'האַב נישט געהאַט די מינדעסטע האַ פענונג ווען עס איז צו דערשטופן זיך צום פענצטערל.

ווען דאָס פענצטערל פון דער קאַסע האָט זיך געעפנט און מיט איין מאָל האָבן זיך אַהין אַריינגעשטופּט אַ צען הענט מיט רובלס, האָט דער קאַסירער אַרויסגעשריגן, אַז ער וועט נישט פאַרקויפּן קיין בילעטן כל־זמן מען וועט נישט מאַכן אַרדענונג. און ווער עס זאָל מאַכן אַרדענונג איז נישט געווען. די מילי־ציאָנערן האָבן געהאַט וויכטיקערע אַרבעט. צווישן די פּאַסאַזשירן זענען געווען בראַנפּן־שמוגלער און ביי זיי האָט מען געקענט כאַפּן אַ פאַר רובל.

סיי ווי איז צו אַ פאַרקויף פון בילעטן קיין ביאַליסטאָק נישט דערגאַנגען. דער קאַסירער האָט זיך אַרומגעזען, אַז ער איז געבליבן אַן פאַרטיקע בילעטן קיין ביאַליסטאָק און ער מוז דעריבער יעדן בילעט באַזונדער אויסשרייבן. צו ליב דעם איז געוואַקסן די בהלה ביים קאַסע־פענצטערל. אַז ס'האַט זיך דערהערט דער טראַסק פון אַן אַנקומענדיקן צוג, האָט זיך דער גאַנצער עולם אַ וואַרף גע־טאָן צו דער טיר:

„מיר וועלן פאַרשפּעטיקן דעם צוג קיין ביאַליסטאָק!“ — האָבן מענטשן גע־שריגן און געשטופּט זיך מיט די טשעמאַדאַגען און קוישלעך. איז עמעצן איינגער־פאַלן אַ געשריי צו טאָן, אַז דאָס איז גאָר דער צוג קיין מינסק און ער האָט אַנ־גאַזשירט אין דער בהלה אַלע די, וואָס האָבן דרימלענדיק געוואַרט אויפן מינסקער צוג. דאָס שטופּעניש איז געוואָרן נאָך גרעסער. צום אומגליק האָט דער בילעטן־קאַנטראַלער אָפּגעלייגנט, אַז עס איז אַנגעקומען דער צוג קיין מינסק, וואָרום דערמיט האָט ער געשאַפּן אַ קעגן־כוואַליע. די בעלנים אויף מינסק האָבן צוריק־געשטופּט די בעלנים אויף ביאַליסטאָק. האָבן די „ביאַליסטאָקער“, מורא האָבנדיק, אַז זיי וועלן פאַרשפּעטיקן דעם צוג, אַנגעהויבן אַן אָפענסיווע מיט די טשעמאַ־דאַנעס, אָפּגעשטופּט דעם בילעטן־קאַנטראַלער, אומגעוואַרפן די באַריערע, און מענטשן האָבן אַנגעהויבן שפּרינגען איינער איבערן צווייטנס פעקלעך און קערבלעך.

דערווייל איז אַנגעלאָפּן נאָך אַ באַן. ווהין גייט די באַן? באַראַנאוויטש. באַראַנאוויטש? פון וואַנען זאָל איך וויסן? און די באַן איז קיין מינסק, צי קיין ביאַליסטאָק? אַהער און אַהין.

די רויטארמייער ביי די אפענע וואגאן־פענצטער מאכן זיך פריילעך. איך
פרעג איינעם:

„חבר, די באן גייט קיין ביאליסטאק?“ — ענטפערט ער: „טשאַרט זנאיעט
קודא“, דער טייוול ווייסט ווואו.

מענטשן וואס האבן קוים מיט צרות זיך אריינבאקומען אין א וואגאן און
זיך דערווארטן, אז די באן גייט נישט קיין מינסק, קענען זיך צוריק נישט ארויס־
באקומען מיט זייערע זעקלעך און פעקלעך, און שעלטן אין דער וועלט אריין...
עס שעלטן אויך די וועלכע מיינען, אז דער צוג גייט קיין באראנאוויטש, כאַטש
זיי האבן געדארפט וויסן, אז דער צוג קיין באראנאוויטש דארף אָפגיין ערשט
נאָך האַלבער נאַכט. נאָר אז מען שרייט באראנאוויטש קען מען נישט היינטיקע
צייטן זיין זיכער מיט אַ פאַרפלאַן.

די קופען זענען באַזעצט מיט רויטארמייער; די קאַרידאָרן זענען אָנגע־
שטופט מיט ציווילע פאַסאַזשירן. מענטשן זענען אַזוי צוזאַמענגעקוועטשט, אַז
פון היץ שוויצן די שויבן און עס שוויצן די ווענט. טאַמער הויבט מען אויף אַ
פוס, קען מען אים צוריק נישט אַוועקשטעלן, סײַזן אויף עמעצנס פוס. דערווייל
לויפט די מיליץ מאַכן „אַרדענונג“ מיט די וועלכע האַבן זיך אַרויסגעריסן אָן
בילעטן. מען שלעפט מענטשן פון די אָנגעפראַפטע וואַגאַנען. צוויי מיליציאַנערן
שטופן זיך אין דעם קאַרידאָר, וווּ איך בין קוים מיט צרות אַריין און צו מיין
מזל האָט אַ יידישע פרוי אָנגעהויבן מיט גוט־בירגערלעכע טענות צו די מילי־
ציאַנערן. הלמאי מען שטעלט נישט צו נאָך וואַגאַנען, די בירגער זאָלן נישט
דאַרפן פאַרן ווי הערינג אין פעסלעך. פאַר אַט די טענות האַבן די מיליציאַנערן
געפאַדערט די גוטע בירגערין זאָל זיי ווייזן צי זי האָט אַ בילעט. האָט די ביר־
גערין געהאַט אַ קעגן־טענה, אַז איר בילעט איז איר בילעט און זי מוז אים נישט
ווייזן צו נישט באַפולמעכטיקטע מיליציאַנערן, וואָס זייער פליכט איז עפעס אַנ־
דערש ווי קאַנטראָלירן בילעטן. האַבן די מיליציאַנערן געעצהט זי זאָל נישט אַזוי
קלוג זיין און זי האָט זיי געענטפערט, אַז זיי זענען נאַכאַלן. די מאַכט האָט גע־
דראָט דער פרוי מיט אַראַפּנעמען פון דער באַן מיט כוח און זיי האַבן טאַקע אַ
כאַפּ געטאַן די פרוי ביי די אַקסלען, ווייל צו אירע אַרעמס האַבן זיי נישט גע־
קענט צוקומען צוליב דער דרענגעניש.

די פרוי האָט אָנגעהויבן היסטעריש צו שרייען, צוליב וואָס עמעצן פון דער
צווייטער זייט קאַרידאָר איז איינגעפאַלן, אַז די געשרייען קומען פון אַ פרוי,
וואָס מען שלאָגט זי. האָט דער עמעצער אָנגעהויבן שרייען: נישט שלאָגן! מען
טאָר נישט שלאָגן! האָט די פרוי אויפגעכאַפט דעם „איינפאַל“ און זיך נאָך הע־
כער צעגוואַלדעוועט: „ראַזבאַיניקי! מען שלאָגט! מערדער, רוצחים!“

סײַאַט געהאַלפן. די מיליציאַנערן האַבן געפאַדערט נאָר דעם בילעט. עטלעכע
יידן עצהן דער פרוי, זי זאָל אַפלאַזן און ווייזן דעם בילעט. ערשט אויף דער
גוטער עצה הויבט אויף די פרוי אַ ניי געשריי, אַז זי האָט פאַרלוירן דעם בילעט.
די מיליציאַנערן זענען שולדיק דערין. צוליב זיי האָט זי דעם בילעט פאַרלוירן,
אַרויסגעלאָזט פון דער האַנט. די באַן האָט אָנגעהויבן פאַרן. די צעטומלטע מילי־
ציאַנערן הויבן זיך אָן דורכשטופן צום אַרויסגאַנג פון וואַגאַן, זיי שניידן דעם

וועג מיט די עלנבויגנס איבער די קעפ. די באַן נעמט צו אויף דער באַוועגונג
און די מיליציאַנערן באַווייזן קוים אַראַפּצושפּרינגען...

אַביסל שפּעטער האָט די פּרוי מבשר געווען, אַז זי האָט געפונען איר בילעט.
אַז די ענגשאַפט האָט זיך איינגעשאַקלט און זי האָט געקענט רירן מיט אַ האַנט,
האַט זי דעם בילעט געפונען אין איר קעשענע. איד האָב געהאַט גרויס סימפּאַטיע
צו דער פּרוי, וואָרום ווען נישט דער סקאַנדאַל מיט איר בילעט וואַלטן מסתּמא
די מיליציאַנערן געאַנגען ווייטער און געקענט אַרויפּפּאַלן אויף מיר, וואָס איד
האַב נישט געהאַט קיין צייכן פון אַ בילעט.

אַבער נישט אַלע האָבן געקענט האָבן צו איר סימפּאַטיע. זי האָט אַ מידן,
נישט אויסגעשלאַפענעם רויטאַרמיער אַראַפּגעבעטן פון זיין פּלאַץ און זיך אַליי
אוועקגעזעצט. אַז אַן עלטערער ייד האָט איר אויפּמערקזאַם געמאַכט, אַז דער
יעלנער איז טויט מיד, איז די פּרוי אַרויס מיט אַ מענה-לשון, אַז זי איז אַ פּרייע
כירגערין און דערצו אַ "זענשטשינע".

"אוי זענט איר אַ זענשטשינע?" — האָט דער מאַן צוגעשטימט מיט אַ ניגון
און דער עולם איז אויף אַ רגע געוואָרן פּריילעך.

אויף דער סטאַציע אין וואַלקאַוויסק איז אַרויס אַ גזירה, אַז פון פיר וואַגאַנען
מוזן אַרויס די ציווילע פּאַסאַזשירן. מען דאַרף די פּלעצער פאַרן מיליטער. קיי
נער וויל זיך נישט רירן פון אַרט. איד פאַל אַרונטער אונטער דער גזירה און
אויך איד האָב נישט קיין חשק צו בלייבן שטעקן אין וואַלקאַוויסק. די מיליץ
הויבט אַן טרייבן: ציווילע קענען וואַרטן אויף אַ צווייטער באַן. ווען גייט אַ צוויי-
טע באַן? נישקשה. זי וועט גיין. דערוויל קריכט אַראַפּ. זיי וואַרטן נישט מען זאַל
אַראַפּקריכן, נאָר זיי שלעפּן שוין מיט כוח:

"חבר, בירגער, קריכט אַראַפּ. ווילט נישט מען זאַל אייך באַשולדיקן אין
קאַנטרעוואַלוציאַנערער שטערונג".

"אייערע קליינבירגערלעכע געשעפטן וועט איר באַווייזן צו מאַכן מיט אַ
צווייטער באַן".

"בירגער, לויטן פּלאַן מוזן מיר האָבן די פיר וואַגאַנען".
איבערן פּעראַן האָבן זיך אין דער פינצטער געטראָגן גאַנצע שטיקער פּאַליט-
גראַמאַטע. אפשר זענען די מיליציאַנערן נאָר וואָס געווען נאָך אַ קורס און עס
שרייט פון זיי אַרויס דער פּאַליטישער זשאַרגאָן?

אַנגעשפּאַרט אַן אַ שטיקל וואַנט האָב איד געמאַכט דעם אַנשטעל, אַז איד
שלאַף שטייענדיק. אַבער דאָס שאַרפע אויג פון דער וואַלקאַוויסקער מאַכט האָט
מיך אויפגעוועקט:

"בירגער, אויך אייך מיינט די פּאַראַרדענונג".

"וואָס פאַר אַ פּאַראַרדענונג? — האָב איד געפּרעגט — איד פאַר קיין ביאַ-
ליסטאַק".

"ניין — האָט געענטפּערט דער מיליציאַנער — איר פאַרט שוין נישט. איר
ט'פאַרן מאַרגן".

אַלע מיינע אַרגומענטן, ווי די אַרגומענטן פון אַנדערע, האָבן געהאַלפּן ווי
אַ טויטן באַנקעס.

וועגן אריינבאקומען זיך אין איינעם פון די וואגאנען, וואָס זענען נישט אַרונטערגעפאלן אונטער דער גזירה, איז נישט געווען אפילו צו טראַכטן. אפילו די טרעפלעך פון די וואגאנען זענען געווען באַהאַנגען מיט מענטשן. איך האָב געפרווט מיין מול פון דער צווייטער זייט, אפשר וועל איך פון יענער זייט קענען געפינען אַ פלאַץ כאַטש פאַר איין פּוס אויף אַ וואַגאַן-טרעפל, אָבער אַג" דערע זענען געווען פלינקער פון מיר און זיי זענען שוין געהאַנגען אויף די טרעפלעך אויך פון דער צווייטער זייט.

איך האָב געפילט, אַז איך טאַר נישט בלייבן אויף איבער נאַכט אין וואַלקאַ-וויסק. וואָס קלענער דער פלאַץ, אַלץ טיכטיקער זענען די מיליציאַנערן מיט די רויטע בענדלעך אויף די אַרעמס. לויט זייער איינשטעלונג דאַרף מען יעדן איי-נעם באַטראַכטן ווי אַ פּאַלקס-שונא, אויסער די וועגן וועלכע מען איבערצייגט זיך, אַז זיי זענען עס נישט. בנוגע מיר וואַלטן זיי גאַרנישט געדאַרפט זיך אי-בערצייגן. איך בין אַ ייד, וואָס סימולירט אַ פּוילישן פּויער; קיין שטיקל דאַקור מענט ווער איך בין, האָב איך נישט; אַנטלאַפן פון די הענט פון דער סאַוועטי-שער גרענעץ-וואַך בין איך. אַ דרייפאַכער „פּאַלקס-שונא“. און טאַמער וואַלט מען ביי מיר געפונען, וואָס איך האָב געפירט מיט זיך, וואַלט איך געווען סיי אַ „פּאַלקס-שונא“, סיי אַ „סאַבאַטאַזשניק“ און סיי אַ „שפּיאַן“.

בין איך דעריבער אַוועק צום קאַפּ, צום לאַקאַמאַטיוו, און געפרווט פאַרפירן אַ שמועס מיט דעם לאַקאַמאַטיוו-הייצער בנוגע דעם, צי עס פאַרט זיך בעסער ווען מען הייצט דעם קעסל מיט שטיינקוילן. אָדער ווען מען הייצט אים מיט האַלץ? פון דעם בין איך אַריבער צו אַ סברה, אַז עס וואַלט געווען בעסער ווען די סאַוועטישע מאַכט לאַזט נאָך איין ציג קיין ביאַליסטאַק. אַט דאַרף איך דאָס לעבן קיין ביאַליסטאַק און איך האָב געמוזט מיין פלאַץ איבערגעבן צו אַ רויטן קעמפער. טאַמער וואַלט געווען נאָך אַ ציג, וואַלטן אַלע געווען צופרידן, אַלע וואַלטן געפאַרן קיין ביאַליסטאַק. דערווייל חבר, גיב אַן עצה ווי אַזוי פאַרט מען קיין ביאַליסטאַק אין דעם איצטיקן מצב... עס מוז נישט דווקא זיין אומזיסט... אַ פלאַץ אויפן קוילן-טענדער וואַלט געווען זייער און זייער גוט. אויף אַ פלאַץ אינעם טענדער וואַלט איך אָנגעקומען קיין ביאַליסטאַק און ער, דער הייצער, וואַלט פאַרדינט ביי דער זייט אַ פאַר רובל.

דער הייצער איז אַוועק פּרעגן דעם מאַשיניסט און צוריקגעקומען מיט אַן ענטפער „ניעלזיא“, מען טאַר נישט. נאָר דער „מען טאַר נישט“ איז געווען אַ גאַנץ דערמוטדיקער. ס'האַט ביי אים געהייסן, אַז די געפאַר איז נישט אַזוי פאַר אים ווי פאַר מיר. טאַמער געפינט מיך דער „פּראַוואַדניק“ (באַן-פירער) אינעם טענדער, קען ער מיך באַשולדיקן אין פּרווון אויספירן אַ סאַבאַטאַזש-אַקט. איך האָב אויפגעהויבן די האַנט צי אַ „שלים עליכם“ און אַריינגעלייגט אין דער האַנט פון דעם הייצער אַ טשערוואַניעץ. ער איז געוואָרן ווייכער און מיר געעצהט. אַז אַזוי ווי די ערשטע צוויי וואַגאַנען זענען לאַסט-וואַגאַנען, זאָל איך מיט די טרעפלעך פון דעם ערשטן וואַגאַן צו דעם ברעמע-ביידל אַרויפבאַקומען זיך אויפן טענדער אַזוי, אַז נישט ער און נישט דער מאַשיניסט זאָלן דערפון וויסן. פון הינטן ליגט אין טענדער אַ פּלאַנדעקע צו פאַרדעקן דאָס האַלץ עס

זאל נישט נאָס ווערן פון שניי אין רעגן. אין דער פלאַנדעקע דאַרף איך זיך איינזויקלעך סיי קעגן דער קעלט בעתן פאַרן און סיי קעגן דעם פראַוואַדניק, וואָס ווען דער צוג רירט זעצט ער זיך אַריין אין דעם ברעמזע-ביידל... די פלאַנדעקע האָט מיך ווייניג געשיצט קעגן דער פראַסטיקער קעלט. אַלע ווינטן פון אַלע ווינטערס אין דער וועלט האָבן זיך יענע נאַכט געריסן צו מיר אין קוילן-טענדער, זיך אַדורכבאַקומען דורך מיין „בורקע“ און סוועטערס און שיעור מיך נישט פאַרפירט צום טויט. אויבן, איבער מיר, האָט זיך פון לאַקאַמאַטיוו-קוימען געצויגן אַ טייך פון פונקען, נאָר קיין ברעקל וואַרעמקייט האָבן זיי נישט געגעבן. איך האָב קוים דערלעבט עס זאל ווערן טאָג און קוים דערלעבט אַנצוקור מען קיין ביאַליסטאָק. דאָ האָב איך נאָך געמוזט וואַרטן אַ רעכטע האַלבע שעה ביז מען האָט די באַן אַוועקגעשטעלט אויף אַ זייטיקער ליניע און איך האָב גע-קענט מיט ווייטיק אין מיינע פאַרפרייענע גלידער אַראַפּקריכן פון טענדער און נעלם ווערן.

ביאַליסטאָק די „באַפרייטע“ שטאָט

ביים שרייבן די שורות דאַכט זיך מיר, אַז דאָס אַלץ איז געווען אַ חלום, אַדער אַ קאַשמאַר אין אַ פיבער-נאַכט. אויך אַזעלכע חלומות, צי קאַשמאַרן באַקומען מיט דער צייט מילדערע קאַנטורן. די ציינער פון דער צייט גריזשען אָפּ די קאַנטיקע שטיקער פון די געשעענישן. אַפילו ווען אַזוי, גייט מיר אַדורך אַ פראַסטיקער ציטער דורכן רוקנביין ביים באַשרייבן די געשעענישן דעמאָלט אין ביאַליסטאָק. אויפן ביאַליסטאָקער וואַקזאַל האָב איך דעמאָלט געטראָפן הונדערטער און הונדערטער מענטשן מיט פעק בעטגעוואַנט און זעק. וואַכנלאַנג זענען זיי דאָ געלעגן אין שמוץ און אין מיסט. איבער די מענטשן איז געהאַנגען אַן איבלדי-קער ריח פון נישט-געוואַשענע לייבער, פוילנדיקן אַפּפאַל און צואה פון קינדער. די פעק מיט די מענטשן זענען געווען אַזוי געדיכט צונויפגעדרענגט, אַז ס'איז מער נישט געבליבן ווי אַ שמאַלער דורכגאַנג.

אין פאַיע פון וואַקזאַל, דאָרט וווּ עס האָבן געבלאָזן די אַפּפרישנדיקע צוג-ווינטן, זענען מענטשן געזעסן אויף זייערע טשעמאָדאַנעס און קוישלעך אין רייען צו די בילעטן-פענצטערלעך. כדי צו באַקומען אַ בילעט אויף אַ באַן, וואָס דאַרף אַפּגיין אין דער פרי, דאַרף מען זיך שטעלן אין דער ריי אַן אַוונט פריער. אַוועק-זעצן זיך אין פאַיע אויף סתם איבערצוהאַלטן די נאַכט טאָג מען נישט. די מילי-ציאַנערן טרייבן אַרויס. אַבער שטיין, אַדער זיצן אין דער ריי צו די בילעטן-פענצ-טערלעך איז אַ נאַרמאַלע זאַך. קומען אַהער מענטשן, זעצן זיך אַוועק אויף אַ טשעמאָדאַן אין דער ריי און נעכטיקן איבער די נאַכט, ווייל ווהין צו פאַרן האָבן זיי שוין נישט. פאַר זיי איז ביאַליסטאָק די לעצטע און אויסזיכטסלאָסטע סטאַציע אין דער גאַנצער וועלט.

ביאַליסטאָק איז דעמאָלט געווען איבערפולט. די פליטים האָבן פאַרדרייפּאַכט די באַפעלקערונג. אין די האַטעלן און אכסניות זענען אַפילו די בוידעמער און די קאַרידאָרן געווען פול מיט מענטשן; זיי האָבן גאַרנישט פאַרמאַגט אַזוי פיל

שטולן וויפל עס זענען געווען גרייטע אויף איבערצושלאָפן אַ נאַכט זיצנדיק. איז מען געשלאָפן זיצנדיק אויף דער ערד. פון אָנהויב מלחמה, ווען אין דרויסן איז נאָך געווען וואַרעם, זענען צענדליקער טויזנטער מענטשן געשלאָפן אין די פאַרקן און אויף די סקווערן. איצט האָט זיי דער פראַסט אַראַפגעיאַגט פון די גאַסן. די קאַלאַריפערן פון דער צענטראַלער באַהייצונג אויפן וואַקזאַל זענען באַקלעפט מיט מענטשן. ווער עס האָט זיך צו זיי צוגעכאַפט, וועט זיך מער נישט לאָזן אַוועקשטופן. אומגליקלעך איז דער וואַס מוז אַוועקגיין דערליידיקן זיין נאַטיר־לעכן געברויך. ווען ער וועט צוריקקומען, וועט ער שוין דאָ זיין אַ פּרעמדער און מוזן בעטלען מען זאָל אים לאָזן אַנוואַרעמען אַ פּוס, אַ האַנט.

פאַרבייגייענדיק דעם וואַקזאַל האָב איך ביי אַ קאַלאַריפער באַמערקט דאָס געשטאַלט פון דעם וואַרשעווער יידישן פּאַלקסקאַמפּאַזיטאַר שניאור. איך האָב אים דערקענט פון זיין אַפגעשאַסענעם ברוינעם מאַנטל און דורכגעפעסטן שוואַרצן הוט. זיין פנים האָב איך נישט געזען. ער שטייט מיט די גאַנצע פלייצעס צום קאַלאַריפער און דאָך איז ער איינגעבויגן אויף פאַרנט. אפשר האָט ער דעמאַלט, אין דעם פריען ווינטערדיקן פרימאַרגן געחלומט, אַז דאָס יידישע פּאַלקסליד גייט נאָך אַלץ פאַראויס און ער באַגלייט עס. ווי ער האָט עס זיין גאַנץ באַוווטזיניק לעבן באַגלייט? איך טו אים אַ ריר ביים אַקסל. ער רעאַגירט נישט מער. וועק איך אים: „חבר שניאור!“ ער הויבט אַרויס דעם קאַפּ פון קאַלנער און קוקט מיך אַן מיט מיט דינע שפּעלטלעך פון זיינע אַנגעשוואַלענע אויגן. „חבר שניאור!“ — זאָג איך נאָך אַמאָל.

„ווער זענט איר?“ — פּרעגט ער גלייכגילטיק.

„איר דערקענט מיך נישט? איך בין צאַנין.“

„טאַקע צאַנין, פון וואַנען קומט איר איצט?“

„נישט פון וואַרשע“ — האָב איך אויסגעמיטן אַ דירעקטן ענטפּער.

„אפשר קען מען צוריקגיין קיין וואַרשע?“ — פּרעגט ער.

„קיין וואַרשע? — צו די דייטשן? איר?“

ער האָט שטיל געשעפטשעט: „חבר צאַנין, חבר צאַנין, איך בין קראַנק. איך האָב נישט מער קיין כוח דאָ צו שטיין און זיך וואַרעמען. די כוחות פאַרלאָזן מיר.“ איך האָב אים פאַרגעלייגט ער זאָל גיין מיט מיר אין אַ קאַנדיטאַריע אויס־טרינקען אַ פאַר גלעזער הייסע טיי.

„אַ צימער האָט איר? — האָט ער געפּרעגט — אַ צימער אַוועקצולייגן זיך און

אויסציען די ביינער?“

„ניין, חבר שניאור, קיין צימער האָב איך נישט. איך קום נאָר וואַס צו פאַרן.“ וויל נישט שניאור אַוועקגיין פון קאַלאַריפער. ער וויל נישט פאַרלירן די וואַר־רעמקייט. האָב איך פון מיין זעקל אַרויסגענומען אַ שטיק פלייש, אַפּגעריסן פונעם שוואַרצן לאַבן ברויט אַ היפּשן שטיק און עס דערלאַנגט שניאורן. ער האָט עפעס געמורמלט מיט די ליפּן און עס אַנגענומען...

כאַטש באַגינען, איז די באַוועגונג אויף די גאַסן געווען אַ שטאַרקע. דאָס איז נישט געווען יענע באַוועגונג פון דעם פּריערדיקן ביאַליסטאַק ווען אין אַט די פריע שעהן פלעגן טויזנטער אַרבעטער גיין צו דער אַרבעט אין די פאַבריקן. די

גרויסע באַוועגונג איז איצט געווען פון פליטים. פון אויסגעוואַרצלטע מענטשן. אויפן מאַרק האָט זיך געשטעלט אַ יאַריד נישט פון פויערים, ווי אַמאַל, נאָר ווידער פון אויסגעוואַרצלטע מענטשן. דאָס איז געווען דער ביאַליסטאַקער „טאַלטשאַק“. אויסער סחורות און אַלטע זאַכן, האָט מען דאָ אויך געהאַנדלט מיט פלענער וווּ צו גיין און וואָס צו טון. אין די קליינע טראַקטירלעך, וווּ מער ווי טיי האָט מען שוין נישט באַקומען, האָט מען אונטערגעהאַנדלט מיט גייער קיין וואַרשע. דאָ האָט מען געהאַנדלט מיט גוים. אַ גוי איז געווען אַ יקר המציאות, ער האָט זיך געקענט פריי און אומגעשטערט באַוועגן סיי אויף דער טעריטאָריע פון דער סאַ-וועטישער און סיי אויף דער טעריטאָריע פון דער דייטשער אַקופאַציע. אמתע גוים זענען געגאַנגען איבערן בוג און געפירט אַ טויש-האַנדל און אויך באַגלייט יידן צו דער דייטשער זייט. יידישע יונגעלייט האָבן זיך אויסגעפּוצט אין גלאַנציקע שטיינעלעך און זיידענע קראַוואַטלעך און געהאַנדלט מיט וואָס עס האָט זיך גע-לאָזט האַנדלען. אין דער ערשטער צייט נאָך דער מלחמה זענען היטלען וואָס עס טראָגן סקיפּאַרער געוואָרן דער סימן פון גויאישקייט, אָבער ווען איך בין צום צווייטן מאַל אַנגעקומען קיין ביאַליסטאַק זענען די סקייהיטלען געווען קאַמפּראַ-מיטיבדיק, ווי היטלען וואָס עס טראָגן נאָר יידן.

איבערן ריזיקן „טאַלטשאַק“ האָבן זיך אויפגעהויבן נאָך ריזיקערע פּאַרטערטן פון סטאַלינען, קאַלינינען און מאַלאַטאָוו. דאָס זענען געווען איבערבלייבעכצן פון דעם זיבעטן נאָוועמבער, ווען ס'איז פאַרגעקומען דער „פלעביסציט“. דאָס בילד פון דעם „טאַלטשאַק“ און די ווונק-שפּראַך פון די הענדלער און „סוחרים“ האָבן מיך געטריבן.

איך בין אַוועק צו מיין פרוי, וואָס האָט זיך אויפגעהאַלטן צוזאַמען מיטן קינד ביי איינער אַ גוטער און ליבער פרוי ווייט פון שטאַט-צענטער. מיין פרוי האָט געוואַרט אויף ידיעות פון מיר פון ווילנע און אַט בין איך דאָ אַליין! וועלן מיר דאָ בלייבן? חלילה! דאָ ענדיקן זיך אַלע האַפּענונגען. זי האָט זיך געפרייט: לאַמיר שוין פאַקן די פעקלעך און זיך לאָזן קיין ווילנע! אין דער שטאַט איז אַ שטימונג פון בין-השמשות פון אַלץ. אַז נאָרמאַלער האַנדל האָט זיך אויסגעלאָזט. האָט מען זיך גענומען צו ספּעקולאַציע, עס האָט געצויגן דער האַזאַרד פון איר בעראַשנדיקע פאַרדינסטן. נאָר אַז ספּעקולאַציע ווערט ריזיקאַליש — זוכט מען אַ וועג צו הויכע אַמטן. אָבער די הויכע אַמטן פאַרטראַגן שלעכט סיי די ביאַליסטאַ-קער יידן און סיי די פליטים-יידן. מען קען טאַקע לייכט דערגיין צו אַן אַמט. נאָר אומעטום זענען פאַראַן „צוטראַגער“ וואָס מסרן, אַז מען איז געווען אַ סוחר, אַ סאַציאַליסט, אַ פאַלקס-שונא און מען קען ברעכן ס'געניק אויף אַז אַ אַמט.

פון די „האַניק-חדשים“ פון דער „באַפרייאַונג“ איז שוין נישט געבליבן קיין שריד ופליט. די אַרקעסטערס האָבן שוין אויפגעהערט שפילן און וואַכעדיקע טעג האָבן זיך געשטעלט. נעכטיקע צוטראַגערס זיצן שוין אין די תפיסות צוזאַמען מיט זייערע קרבנות און נייע צוטראַגערס, נישט קיין אידיאישע מוסרים, נאָר גאַנץ געוויינטלעכע מוסרים, פאַרטערטן די אידיי זייער עפעקטיוו און די טורמע איז פונקט אזוי איבערבאפעלקערט ווי עס איז איבערבאפעלקערט די שטאַט גופא. די

ארמיי „געוועזענע קאמיסארן“ וואקסט פון טאג צו טאג און די נעכטיקע קאמיסארן ציטערן.

„ווען לויפן מיר קיין ווילנע? — האט מיין פרוי געוואלט וויסן — פון דאנען מוז מען שוין אנטלויפן!“

איך האב איר פארטרויט, אז איך האב א געזעלשאפטלעכע שליחות קיין ווארשע. איך מוז די שליחות אויספירן. ערשט ווען איך וועל צוריקקומען פון ווארשע, וועלן מיר זיך נעמען אין וועג אריין קיין ווילנע. אין מיין פרויס אויגן האט זיך באוויזן פחד:

„איצט גיין אין א שליחות קיין ווארשע? די דייטשן שיסן צו די וואס שיפלען זיך איבערן בוג, ווי צו פייגל. יעדן טאג הערט מען וועגן דערשאסענע. ווי קענסטו איצט גיין קיין ווארשע און מיך איבערלאזן מיטן קינד?“

די ווערטער פון פארנופסט האבן נישט אפגעלירט צו מיר. איך האב געפילט אין זיך מעכטיקע כוחות און אן אמונה, וואס מען קען פארגלייכן נאר צו גאר שטארקער רעליגיעזיטעט. איך וועל גיין! איך וועל מיין שליחות אויספירן ביז צום סוף און צוריקקומען א לעבעדיקער! דעמאלט וועלן מיר גיין קיין ווילנע און דערגיין!

אפגערוט זיך אביסל, זיך ארומגעוואשן און אראפגעווארפן פון זיך דעם שווערן וועג, בין איך ארוועק צו מיין פריינד שייע טרונק, א היסטאריקער, אויך א פליט, א קרוב פון דעם שרייבער י. י. טרונק, וואס איז שוין אין יענער צייט געזעסן אין ווילנע. טרונק האט צוזאמען מיט ראטענבערג דעם לערער פון די יידישע שולן אין ווארשע געווינט אין א פינצטער צימערל. דריי פערטל פון מעסלעס זענען זיי געלעגן אין די בעטן. דאס ליגן אין די בעטן האט געקאסט ביליקער און איז געווען זיכערער ווי ארומדרייען זיך אין די גאסן. קיין ארבעט האבן ביידע נישט געהאט, זיי זענען אבער געווען ערלעכע סאציאליסטן און דאס איז א פארברעך. אינעם טונקעלן צימער האט זיך אריינגעשארט שלמהקע זוסמאן, א ציש״א-טער פון ווארשע. ער האט מיר אפגעשטעקט א קאלטן „שלום עליכם“ און געזאגט מיט פארווורף:

„צו וואס זענט איר צוריקגעקומען? ווייניק האבן מיר דא פאר די מוסרים און כאפער?“

שלמהקע זוסמאן איז געווען דער רואיקסטער מענטש, וואס איך האב ווען עס איז באגעגנט, נאר דאס מאל האט אים זיין טענה צו מיר, פאר מיין צוריקקומען, אויפגעקאכט: אויף די עקן פון די הויפטגאסן שטייען ווארשעווער יונגעלייטלעך און קוקן אויס אויף סאציאליסטן. זיי דערקענען פון דערווייטנס ווער עס איז א פעלעיציוניסט און ווער א בונדיסט און צי אַזאַ אַדער אַזעלכער כאַפּן זיי אים און גיבן אים איבער אין די הענט פון דער מיליץ. דער ביאליסטאקער בונדישער קאמיטעט איז שוין אין קאמפלעט אין תפיסה. איצט כאפט מען פון צווישן די פליטים. ביים רעגיסטרירן זיך אויף ארבעט זענען די צענדליקער טויזנטער ארגא-ניזירטע, באווסטזיניקע יידישע ארבעטער געווארן „אומפארטייאישע“, סתם בעל-מלאכהס און חברה-שער-און-איזון, ווי מיט א האלבן יארהונדערט צוריק.

פאַרשטייט איר שוין פאַרוואָס מען ליגט אין די בעטן? מען וויל נישט ליגן אין תּפּיסה־קאַמער.

שייע טרונק האָט באַרואיקט. ער האָט אַ היסטאָרישע פּערספּעקטיוו. אוודאי דאַרף מען זיין פאַרזיכטיק און נישט לאָזן זיך כאַפּן, אָבער מען דאַרף נישט איבערטרייבן. ער איז געווען זייער רואיק. שפּעטער האָט מען אים פאַרט געכאַפּט, אים אַריינגעפאַקט אין אַ לאַסטוואַגאָן און פאַרשיקט קיין סיקטיוואַר אויף „איבערדערציען“.

איך האָב טרונקן אַרויסגעצויגן פּון בעט. איך האָב געוואָלט ער זאָל מיט מיר גיין אין דער היים פאַר שרייבער אויף דער שענקעוויטש גאַס. פּון ווילנע האָב איך געהאַט אַ דיספּאָזיציע צו טרעפּן זיך מיט דעם עסייאַסט לעאַ פּינקעלשטיין. פּון אַנהייב האָב איך שוין קורץ דערמאָנט די „היים“ פאַר יידישע שרייבער און ווי אַזוי איך בין אויפגענומען געוואָרן. דאָס מאַל האָב איך די „היים“ גע־טראָפּן אין נאָך אַן ערגערער אַטמאָספּער.

לענגאויס אַ לאַנגן זאָל זענען געשטאַנען איינס נעבן אַנדערן צוויי רייען בעטן און צווישן זיי איז געבליבן בלויז אַ שמאַלער דורכגאַנג. אַן אַרט אויף אַוועקצען זיך צו שרייבן איז נישט געווען. מען האָט נישט געדאַרפּט. שרייבער האָבן נישט געשריבן. אַ טייל האָט מורא געהאַט צו שרייבן, נישט געוויסט וואָס מען מעג און וואָס מען טאָר נישט. און אַ טייל פּון די שרייבער זענען געוואָרן „געזעלשאַפּטלעך־פּאַליטיש אַקטיוויזירט“ און געבלאָזן פּון זיך.

אינעם שטאַטישן סאַוויעט האָט נאָך געוועלטיקט דער דיכטער זישע באַגיש. פאַרן אויסברוך פּון דער מלחמה האָט ער געווינט אין ביאַליסטאָק און דערפאַר איז ער מיטן אַריינקומען פּון דער סאַוועטישער מאַכט געוואָרן דער קאַמיסאַר פּון דער קולטור־אָפּטיילונג. אינעם שטאַטישן סאַוויעט האָט ער פאַרנומען אַ באַזונדער צימער. מיט אַ באַזונדערן טיש און מיט אַ באַזונדער אַרט איז דער וועלט...

אויסער משה גראַסמאַן, וואָס באַגיש האָט אים געלאָזט זיין זיין באַפּולמעכ־טיקטער אין דער „היים“ פאַר יידישע שרייבער, האָט אַ העכערע ראָל אין דער „היים“ געשפּילט אויך דער פאַרלעגער מאַרק ראַקאַווסקי. די צרה איז געווען, וואָס דריי אַונטן אין דער וואַך איז די שרייבער־היים דורך דער זעלבער קולטור־אָפּטיילונג פּונעם שטאַטישן סאַוויעט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ טאַנץ־זאַל פאַרן פּראַלעטאַריאַט. אויך טאַנצן איז קולטור. פאַר יעדן טאַנץ־אָונט פּלעגט מען פּונעם זאָל אַרויסטראָגן די בעטן מיט די שטרוי־זעק און נאָכן טאַנצן האָט מען זיי ווידער אַריינגעבראַכט און אויסגעשטעלט זישע באַגיש האָט נישט ספּעציעל גוט געשפּילט זיין ראָל און שפּעטער איז צו מיר דערגאַנגען. אַז מען האָט אים אַראַפֿ־געזעצט פּון זיין אַמט און ער איז צוריק געוואָרן דיכטער. ער איז געווען אַן אויסטערלישער קאַמיסאַר אויך מיט זיין קליידונג. וואָס האָט געפאַסט צום סאַ־וועטישן סטיל, ווי אַ צילינדער פאַסט צו ווינטער־גאַטקעס. ער האָט געטראָגן אַ שוואַרץ־אויפגעשטעלטן דיכטערישן הוט. אַ ווייס שאַלעכל האָט עקסטראַוואַ־גאַנט אַרומגענומען זיין האַלדז און ער האָט געקוקט זייטיק. אויף דער פּאַן פּון דער

ביאליסטאקער ווירקלעכקייט האט ער מער אויסגעזען ווי א דעטעקטיוו פון אן אמעריקאנער אוןאנטורע־פילם איידער א קולטור־קאמיסאר...

אין דער „היים“ האב איך גראד געטראפן לעא פינקעלשטיין. ער איז געווען אין דער מיט פון א הייסן וויכוח מיט מארק ראקאווסקי.

מארק ראקאווסקי האט דעמאלט אויסגעשטעלט באשולדיקונגס־צאקטן פאר יידישע שרייבער פון דעם קאפיטאליסטישן פוילן. פינקעלשטיין איז געווען דער פארטיידיקער. מארק ראקאווסקי האט זיך געהאט צוגעאייגנט דעם סאוועטישן זשארגאן מיט אזא טאלאנט. ווי ער וואלט יארן לאנג געהאט געלעבט אין רוסלאנד. מיר זענען אריינגעקומען אין דער „היים“ ווען מארק ראקאווסקי האט געהאלטן ביי נח פרילוצקי. און ער האט מיט א פויסט געקלאפט אין ראנד פון א בעטל:

„ווען איך באקום אריין אין מיינע הענט נח פרילוצקי. וואלט איך אים אפגע־האקט דעם קאפ!“

ווי נאר ראקאווסקי האט מיך דערזען, האט ער אויסגערופן:

„גוטמארגן. צאנין, וואס טוט איר אין ביאליסטאק?“

„וואס עס טוען אלע.“

„מ'האט דאך געשמועסט, אז איר זענט אוועק צו די ווייסגווארדייער אין ווילנע.“

„איר האט זייער שלעכטע אינפארמאטארן. אזעלכע אינפארמאטארן וואלט

איך אפגעהאקט דעם קאפ!“

„זענט איר נישט געווען אין ווילנע?“

„איך בין געווען מיט צוויי יאר צוריק, פאר דער מלחמה.“

„וועט איר דאך מסתמא קומען היינט אין טעאטער אויף דעם ליטערארישן

אונט“ — האט ראקאווסקי מיך גאסטפריינטלעך פארבעטן.

ס'איז געווען א ליטערארישער אונט פון אינטערנאציאנאלן כאראקטער, מיט פריץ מארקיש און אקסלואד פון ראטנפארבאנד און פון די „באפרייטע“ פון דער יידישער ליטעראטור: דער נאוועליסט אפרים קאגאנאווסקי, און פון דער פוילישער ליטעראטור — וולאדיסלאוו בראניעווסקי.

פארן אונט זענען מיר, איך און מיין פרוי, אוועק מיט א וויזיט צו אפרים קאגאנאווסקי. ער האט געוויינט ביי באקאנטע אין א קליין אבער געמיטלעך צימערל, ווו מען האט כמעט נישט געפילט די אטמאספער פון פליטישקייט. אויב מען האט געפילט עפעס פון פליטישקייט איז געווען בלויז צוליב דעם, וואס גראד דעמאלט זענען קיין ביאליסטאק אנגעקומען דער שרייבער קאווא מיט זיין פרוי און ביידע זענען געווען פארלוירן ווי הונדערט פליטים. זיי זענען לאנגע טעג געלעגן ערגעץ אויסבאהאלטן אין א וואלד נעבן דעם שטעטל זארעמבי קאשטשעלנע. ווו די דייטשן מיט די רוסן האבן געשפילט קאצן־מויז מיט די פליטים. קאווא און זיין פרוי האבן געשלעפט מיט זיך צוויי אנגעפראפטע רוקעק מיט זאכן -- זייער גאנץ פארמעג.

ווען קאווא איז אנגעקומען נאענט צו דער גרענעץ, האבן די דייטשן אים געשאנגען און זיין פרוי איז אנטלאפן. די דייטשן האבן געמאלדן אים און אנדערע געפאנגענע יידן, אז זיי זענען פארמשפט צום טויט. נאר איידער זיי ווערן דערשאסן

מוזן זיי אויסרייניקן די סטאציע־קלאַזעטן מיט די בלויע הענט. דערנאָך זענען זיי אונטער מערדער־ישע קלעפ געטריבן געוואָרן צו א וואנט אויסצופירן די טויט־עקזעקוציע. צוויי מאָל איז דער „טויט־ארטייל“ אויסגעפירט געוואָרן. די דייטשן האָבן געשאַסן איבער די קעפ פון די אומגליקלעכע און זיך געוויצלט. אז זיי האָבן נישט געטראָפן. ווען זיי האָבן זיך אויסגעשטעלט צום דריטן מאָל דערשאַסן צו ווערן אויף אַן אמת האָבן די דייטשן באַלד דערנאָך זיי באַפוילן צו לויפן אין דער ריכטונג פון דער גרענעץ און די לייפנדיקע נאָכגעשאַסן, ווי צו האָזן. אויפן נייטראָלן פּאַס. נעבן שטעטלע זאָראַמב. האָט קאוואַ אָפגעפונען זיין פרוי. דאָ זענען זיי דריי מעסלעס געלעגן אָן ברויט און אַן וואַסער. ווען זיי זענען אין דער פּערטער נאָכט אַריבער די סאָויעטישע גרענעץ, זענען זיי געכאַפט געוואָרן פון אַ גרענעץ־הונט. אָפגעפירט געוואָרן אין ענ־קאווע־דע, ווו זיי האָבן אויסגע־הערט מוסר פון אַ סאָויעטישן אָפיציר, אַז יידן זענען אַ פאַרשאַלטן פּאַלק: זיי קענען פאַר זיך קיין אַרט נישט געפינען, נאָר לויפן אַהין און צוריק; קומען זיי אויף דער רוסישער זייט — ווילן זיי צוריק צו די דייטשן; לויפן זיי צו די דייטשן — ווילן זיי באַלד צוריק צו די רוסן. דער אָפיציר האָט באַפוילן קאַנפּיסקירן די זאַכן, וואָס אין דעם רוקזאַק פון פרוי קאוואַ און ביידע פאַרטרייבן צוריק אויף דער דייטשער זייט. ווידער זענען זיי צוויי מעסלעס געלעגן אויף דעם נייטראָלן פּאַס און דערנאָך, מיט דער הילף פון יידן פון זאָראַמב. זענען זיי אָנגעקומען אין שטעטל און פון דאָרט אַוועק קיין ביאַליסטאַק.

אפרים קאגאַנאווסקי, וואָס האָט שוין געהאַט באַשלאָסן, אַז ער גייט נישט קיין ווילנע, נאָר בלייבט אין ביאַליסטאַק, האָט נישט געגלויבט און נישט געטראָרט גלויבן די דערציילונג פון די קאוואַס. כאַטש אַן אומעט האָט באַדעקט זיין פנים. מיר זענען אַלע אַוועק אין שטאַטישן טעאַטער, אויף דעם ליטעראַ־רישן אַוונט. דער זאָל איז געווען געפּאַקט. ס'איז געווען וואַרעם און ליכטיק. אַזא געמיטלעכע פייערלעכע ליכטיקייט. וואָס איך האָב שוין באַלד פאַרגעסן, אַז אַזא קען בכלל זיין. פון די קאַפּען, פון „טאַלטשאַק“ און פון די פאַבריקן האָבן צום טעאַטער געשטראָמט טויזנטער מענטשן, וואָס דאָס טעאַטער האָט גאַרנישט גע־קענט אַרייננעמען. אין די ערשטע רייען זענען געזעסן שרייבער און אַקטיאָרן. אברהם מאַרעווסקי איז געזעסן אין צענטער און געאַטעמט מיט התלהבות: „אַט דאָס הייסט פּריידיקע שאַפּונג. אַזא „סבאַר“! נאָר די רעוואָלוציע קען געבן אַזעלכע סבאַרן.“ דער יונגער און טאַלאַנטירטער יצחק גרודבערג, דאָס מוזיקל פון דער קינסטלער־משפּחה טורקאוו איז דעמאָלט געווען דער אָנפירער צו סעקרעטאַר שונעם יידישן טעאַטער. אין זיין יוגנטלעכן לעבן און אין זיין קינסט־לערישער קאַריערע איז עס געווען דער הויכער פּלי. נישט תמיד האָט דאָך יידיש טעאַטער געקענט שפּילן אין אַזא שיינעם זאַל. איז ער צווישן עולם אַרומגעגאַנגען ווי דער גאַסט־אויפּנעמער. די אויגן האָבן אים געפינקלט פון התלהבות. ווי ביי א קינד, וואָס זיין חלום איז מקוים געוואָרן.

דער צענטראַלער פּונקט פונעם אַוונט איז געווען דאָס אַרױפקומען פון די שרייבער אויף דער סצענע. שרייבערישע פאַרברידערונג, אינטערנאַציאָנאַלע

סאלידאריטעט אונטער די באַפרייערישע הימלען פונעם גרויסן פירנדיקן ראטנ־ פארבאַנד...

נאָר אפרים קאַגאַנאווסקי האָט געלייענט איינע פון זיינע נאוועלן פון דער סטאווסקי גאַס אין וואַרשע. דער ראַפּינירטער נאוועליסט איז נישט אַנטלאָפּן פון זיך. פאַר אים איז דאָס סטאווסקי געסל געווען אַ שטיק פון זיין נשמה; זיין האַרץ איז געווען צווישן זיינע צעפייניקטע העלדן אויף דער וואַרשעווער גאַס און זיין ווייכער טאָן פון לייענען האָט זיך ווייניק אַריינגעפאַסט אינעם צעליכטיקטן ביאַליסטאַקער טעאַטער. אויך דער פּוילישער דיכטער וולאַדיסלאָו בראַניעווסקי האָט געלייענט לידער וועגן דער ווייטער שטאַט וואַרשע און איר פּאַויע גאַס, וועגן דער לבנה איבער די דעכער פון פּאַויע און מוראַנאו און וועגן יידישן שניידער..

ווען די שרייבער האָבן געלייענט איז אין זאַל געוואָרן שטילער ווי שטיל. זיי האָבן געלייענט וועגן גאַסן וווּ עס האָבן זיך געפונען די צעשטערטע היימען פון אַ סך. אַ סך פון די וועלכע זענען געווען אין זאַל. מענער האָבן געוויינט; פרויען האָבן געכליפּעט אויפן קול. בלייך און פּרעמד האָבן שפּעטער אָפּגעקלונגען די לידער פון אַקסעלראַד און די רעדע פון פּרץ מאַרקיש. דער סובטעלער דיכטער פּרץ מאַרקיש האָט גערעדט זייער נישט סובטעלע רייד. ער האָט גערעדט וועגן דער יידישער ליטעראַטור אין פּוילן. ער האָט די שרייבער און די ליטעראַטור באַוואַרפּן מיט בלאַטע און זיי פאַרמשפּט צום טייט, נישט געקוקט דערויף וואָס די דייטשן האָבן אויף זייערע אָקופּאציע־שטחים שוין געהאַט אומגעבראַכט דאָס גאַנצע יידישע עפנטלעכע לעבן צוזאַמען מיט דער קולטור. מיט די שרייבער און מיט אַלץ אַן אַנדער „עס האָט געשלאָגן האָט מאַרקיש געזאָגט. די היסטאָרישע שעה פון משפּט. עס איז געקומען דער סוף פון אַן עקלהאַפּטער און איבערלעבטער עפאַכע און מיט איר גייט אונטער אַלדאָס פאַרפּוילטע אין דער יידישער וועלט.“ די ווערטער האָבן געשניטן ווי מיט מעסערס. די משפּטער זענען געווען די ס.ס. באַנדעס פון היטלערן און די ענ־קאַווע־דע באַטאַליאַנען פון סטאַלינען... ביידע תּלינישע כּוחות זענען געווען די שופּטים. אַבער דאָס איז נאָך נישט געווען אַלץ, וואָס פּרץ מאַרקיש האָט געהאַט צו זאָגן די יידישע שרייבער און דיכטער. ער האָט גערופּן די אַלע. וועלכע זענען געקומען פון דער דייטשער זייט, זיי זאָלן אויפהערן שרייבן און זיך נעמען צו פּראָדוקטיווע אַרבעטן. קיינער דאַרף נישט האָבן אַזוי פּיל שרייבער פון דער אונטערגעגאַנגענער וועלט. דער גרויסער באַר פּרייערישער ראַטנפּאַרבאַנד דאַרף האָבן גוטע און אַרנטלעכע שוטטער. שניידער. פאַבריק־אַרבעטער - פּראָדוקטיווע מענטשן.

די שטימונג אין טעאַטער איז געוואָרן אַ שווערע. די ווערטער האָבן דער־ שלאָגן. פון מאַרקישס מויל האָט גערעדט דער „זיגער“ וואָס דיקטירט דעם „באַזיגטן“

ס'איז אויפגעשטאַנען לעאַ פּינקעלשטיין. אַ בלייכער, מיט שווייס אויפן שטערן, און מיט געמאַכטער רואיקייט האָט ער געענטפּערט מאַרקישן. אַז דער יידישער שרייבער פון פּוילן איז נישט קיין גאַסט אין ביאַליסטאַק און ער איז קיינעם גאַרנישט שולדיק ער איז צווישן זיין אייגן פּאַלק און זיין פּאַלק האָט אים נישט

באזייטיקט פון דער פאזיציע. וואס ער פארנעמט ביז איצט. ליטעראטור, ראמאנען, לידער — ווער האט עס געפסקנט. אז זיי זענען נישט פראדוקטיוו? אפשר אין אנשרייבן א ליד אזוי וויכטיק ווי אויפנייען א פאר הויזן. אדער ארבעטן אין א פאבריק?..

יענעם אונט זענען עטלעכע דיכטער אדוק זיך אנשיכורן אנטשטאט צוריקגיין אין דער „היים“ פאר יידישע שרייבער אויף דער שענקעוויטש-גאס. נאך מארקישעס ווערטער האבן זיי שוין פארשטאנען פארוואס די „היים“ פאר יידישע שרייבער ווערט עטלעכע מאל אין דער יואד פארוואנדלט אין א טאנץ-זאל — ס'איז פרא-דוקטיווער.

דער משוגענער פאטריאט

כ'האב מער נישט פארטראגן ביאליסטאק און דערפון נישט געמאכט קיין סוד. איך האב געפילט. אז דא ענדיקן זיך אלע האפענונגען. האב איך באשלאסן וואס שנעלער צו גיין מיין וועג קיין ווארשע. צוריקקומען בשלום, נעמען מיין פרוי מיטן קינד און אוועק קיין ווילנע. מיין פרוי איז געווען דערשראקן פון מיין איילע-ניש. דערצו נאך האב איך באקומען פיבער. ס'איז געפערלעך צו לאזן זיך אין אזא מצב אין וועג אריין. וואס איז פול מיט סכנות. אויך י. ראטענבערג און ש. טרונק האבן געהאלטן, אז מיין איילעניש איז „אומנאטירלעך“. אבער דער אומגעזעענער כוח, וואס האט מיך דעמאלט געפירט, האט איבערגעווייגן אלע ארגומענטן. מיין פרוי איז געווען זיכער, אז מיין אייליקייט איז נישט קיין גוטער סימן. זי האט מיך באגלייט אין דרויסן. ס'איז געפאלן א שניי מיט געדיכטע פליטערלעך. איך האב דאס אנגענומען פאר א גוטן סימן. אז דער שניי פאלט געדיכט און מען זעט קוים א פאר טריט פאר זיך, איז לייכטער אין אזא צייט צו לעבן. ווייניק אויגן קוקן אויף דיר; א סך אויגן זענען שלעכטע. איך האב זיך געזעגנט מיט דארען און שנעל אוועק צו דער באן. איך בין אפילו נישט אריין אין וואקנאל. איך האב פיינט באקומען דאס אומעטיקע וואקנאל-בילד פון פליטים מיט פעקלעך, וואס ווארטן אויף א באן. אונטער דעם געדיכטן שניי איז געווען גאר לייכט אריבערצור קלעטערן איבער דער דראטענער צוים, וואס ארום דער באן-פלאטפארם. קיינער האט מיך נישט באמערקט. איך האב גראד אנגעטראפן אויף א באן, וואס איז געשטאנען אויף דער פלאטפארם און אריינגעשטופט זיך אין אן אנגעפראפטן וואגאן. איך האב אפילו נישט געפרעגט ווהיין די באן גייט. טאמער וועט זי רירן אין דער ריכטונג פון דרום איז אוודאי גוט און אויב נישט — האב איך שטענדיק צייט אראפצושפרינגען.

דער צוג האט גערירט אין דער גוטער ריכטונג. נאר פון דעם וואס די פא-סאזשירן האבן גערעדט צווישן זיך האב איך פארשטאנען, אז דער צוג גייט בלויז ביז טשערעמבע. זאל זיין, אבי ווייטער פון ביאליסטאק! די אנגעפראפטקייט אין וואגאן האט א מעלה וואס די צונויפגעקוועטשטע לייבער פון די פאסאזשירן פארטרעטן באהייצונג. און מען קען דרימלען אפילו ווען מען שטייט. די שכנים נעבן מיר, יידן, האבן זיך ארויסגעוויזן קרובי למלכות. איינער האט דערציילט.

אז ער פארט צוריק פון א קאנוואי, וואס האט אפגעפירט אין דער ביאליסטאקער תפיסה עטלעכע דיווערסאנטן — פאליאקאן און יידן. אין טשערעמכער קרייז איז אנטדעקט געווארן א געהיימע פוילישע מיליטערישע ארגאניזאציע. זי ארבעט אויף ביידע זייטן פון בוג — אויף דעם דייטשן און סאוויעטישן שטח. דער מאן האט זיך געקלאגט הלמאי יידן העלפן צו די פוילישע דיווערסאנטן אויף איבערצור שמוגלען מענטשן איבערן טייך. „נאר — האט ער געזאגט — מיר, די מאכט אין טשערעמכע, זענען גענוג וואכזאם, די רעוואלוציע זאל נישט געשטערט ווערן אין אירע באפרייערישע צילן. איך — האט ער געזאגט בארימערש — דערפיל זיי פון דער ווייטנס און איך כאפ זיי ווי די האזן“...

דער אמאל שיינער טשערעמכער וואקזאל איז געלעגן אין חורבות. בלויז איין פליגל פון אים איז ניצול געווארן פון די דייטשע באמבעס. אין דעם גאנצן געבליבענעם ווארטעזאל ליגן אויף דער ערד אויסגעלייגטע מענטשן. עטלעכע פויערים שטייען איבער א געבונדענעם גייסטיק־קראנקן, וואס איז שוין הייזערדיק פון שרייען. דער קראנקער רייסט זיך פון די שטריק און רעוועט: „איר האט געבונדן פוילן! באפרייט פוילן! איר האט בארויבט פוילן און זי געבונדן! באפרייט פוילן!“ — און אזוי אין א רעדל. די פויערים פרווון אים פארשטופן דאס מויל, בעטן אים ער זאל שווייגן, זי רעדן צו אים ווי צו א קינד, אבער ער שרייט: „איר האט געבונדן פוילן! באפרייט פוילן! איר האט בארויבט פוילן!“ די קינדער צווישן די ווארטנדיקע חזון איבער די געשרייען פון דעם גייסטיק־קראנקן מיט דעם זעלבן הייזערדיקן טאן ווי ער. די מיליציאנערן טרייבן דעם עולם, הייסן די קינדער שווייגן. דעם קראנקן פירט מען אין א דול־הויז אין ביאליסטאק. איין באן האט ער שוין פארשפעטיקט; א צווייטע באן וועט גיין אין א צען־צוועלף שעה ארום. איך האב נישט געהאט בדעה צו בלייבן אין דער אטמאספער פון דעם משוגע געווארענעם פוילישן פאטריאט ביז עס וועט אַנקומען זיין באן און איך בין אוועק צו פוס אויף דרום. אין אַזעלכע צייטן איז געזונטער כסדר צו זיין אין באַוועגונג. און וואָס ווייטער פון מענטשן־געזעמלעך.

אינעם פערימעטער ארום דער סטאַציע איז נאך פריש געווען דער חורבן, וואָס די דייטשע באַמבעס האָבן גורם געווען אַט דעם וויכטיקן באַן־קנופּ אין אַנהייב מלחמה. אויף די זייטיקע ליניעס זענען געלעגן איבערגעדרייטע וואַגאַנעס. פון אונטערן שניי האָבן אַרויסגעקוקט אייזערנע רעדער, צעריסן געהילץ, אַרויס־געריסענע ביימער און אין הינטערגרונט — חורבות פון הייזער, איינציקע ווענט, איינציקע קוימענס.

דער ריח פון שריפות האט שוין לאַנג אויסגעוועפט, אבער דאָס בילד פון חורבות לעבט צוריק אויף די ריחות. עס דאַכט זיך מיר, אַז עס פילט זיך דער ריח פון פאַרב־רענטע שמאַטעס און פּגרים. נאָך אַ האַלבער שעה גיין בין איך אַנגער־קומען אין אַ תּרוב דאַרף. ווידער איינצלנע ווענט, דעכער וואָס זענען קאַמיש געבליבן הענגען ווי אין דער לופטן, צעשפאַלטענע הייזער אונטערגעלענטע מיט באַן־שוועלן. דאָס גאַנצע חרובע דאַרף איז באַזעצט פון רויט־אַרמייער. ברייט־אַקסיקע רוסישע וועגענער פאַרשטעלן די הייף און פלעצער. די גאַנץ געבליבענע שייערן זענען פאַרנומען דורך פּערד. פון עטלעכע פעלדקיכן זעצט אַ שוואַרצער

רויך. פלוצים דערזע איך אין א קליין שייבל פון א הויז דאס פנימל פון א קינד מיט דעם בעזל צוגעפלאטשיקט צו דער שויב. דערזען מיר, איז דאס קינד פארר שוונדן פון פענצטער. אין דעם הויז האב איך געפונען א מוראדיקע ארעמקייט און עלנט. ביים פענצטער איז געשטאנען א שוסטער-ווארשטאט און אין דער טיף פונעם צימער — א ריזיקער פיעקאליק. נעבן שוסטער-ווארשטאט זיצן אויף נידעריקע בענקעלעך צוויי מענער; אויפן פיעקאליק איז א באזונדער וועלט. די קלאנגען, וואס עס דערגייען פון דארט, זענען פון א סך קינדער. א פינף פאר אייגעלעך קוקן אראפ צו מיר.

אויף מין גוטמארגן שטעלט זיך אויף איינער פון די צוויי מענער, א לאמער, מיט א נישט-ראזירט פנים און אונטערגעשלאגענע אויגן. עס זעט אויס, אן ער איז דער באלעבאס פון אט דער גאנצער ארעמקייט. איך זאג אים, אז איך וויל זיך אנווארעמען און איך זוך ווו צו דינגען א פערד-און-וואגן קיין סעמיאטיש. ביידע מענער האבן זיך געוונדערט וואס אין אזא קעלט וויל איך פארן מיט אַקס קיין סעמיאטיש. איך האב זיי אויפגעקלערט אז א באן וועט זיין ערשט אין א פערצן שעה ארום און איך דארף זיין אין דראַהיטשין היינט אין אונט. אומנוטיק האב איך זיך ארויסגעכאפט מיט דראַהיטשין. ס'איז אבער געווען צו שפעט זיך צוריק-צוציען. דער צווייטער מאן האט באלד געזאגט: „איך פארשטיי, איך פארשטיי אלץ. אלע יאגן מיר זיך נאך די פאטא מארגאנאס, וואס פארפירן אונדו“. פון דעם אופן ווי דער מאן האט געזאגט די ווערטער האב איך פארשטאנען, אז איך האב צו טון נישט מיט קיין פויער, נאר ער איז פארקליידט פאר א פויער, ווי איך בין אַנגעטון אין קליידער פון א פויער. איך רעאגיר אזוי, אז אויך ער זאל וויסן, אז איך בין נישט קיין פרימיטיווער פויער. דער לאמער מאן פרעגט: „זענט איר הונגעריק?“ „ניין, אבער א גלאז וואַרעמס וואַלט איך געטרונקען“. דער מאן האט גערופן „מאגדא“ אין דער ריכטונג פונעם פיעקאליק און פון דארט איז אראפ אן אויסגעבלייכטע מאַגערע שרוי אין די מיטעלע יארן. דער לאמער באלעבאס האט אויסגעטון זיינע שטיוול און די פרוי האט זיי אַנגעטון; זי האט ארויפגעצויגן אויף זיך א צעפליקטן פעלץ און איז ארויס פון שטוב.

די קינדערלעך האבן ווי קליינע חיהלעך אראפגעקוקט פון פיעקאליק. איך האב געעפנט מיין זאק און ארויסגענומען א שטיק פלייש. אין דער הייך אויפן פיעקאליק איז געווארן א באוועגונג. די קינדערלעך האבן זיך געשושקעט. איך האב צעשניטן דאס פלייש אויף שטיקלעך און צוגעגאנגען צום פיעקאליק צו צעטיילן צווישן די קינדער. דאס קליינווארג האט זיך געשעמט און זיך פארשטעקט. אבער דער הונגער האט זיי דרייטער געמאכט און צום סוף גענומען פון מין האנט. די פרוי איז צוריקגעקומען מיט א ביסל מילך אין אן ערדענעם טאפ. זי האט אַנגעצונדן בערעזע-צווייגלעך אויף דער קיך און דערנעבן אַוועקגעשטעלט דעם ערדענעם טאפ. די ארעמקייט איז הויז איז געווארן אביסל פריילעכער.

פלוצים האט צו מיר געזאגט דער צווייטער מאן: „דו ביסט נישט פון פויעריי שער אפשטאמונג“.

„ניין — האב איך מסכים געווען מיט אים — איך בין נישט פון פויערישער און נישט פון שלאכטישן אפשטאם; איך בין א ייד“.

„א ייד?“

„יא, א ייד פון וואַרשע“. מיין אומדירעקטקייט, אַז איך בין אַ ייד, האָט היפש צעטומלט די מענטשן. דער צווייטער מאָן האָט געזאָגט ווי ער וואַלט גאַרנישט איבעראַשט געוואָרן:

„אייגנטלעך וואָס איז די נפּאק מינה? עס איז לעכערלעך צו קוקן אויף מענטשן וועדליק זייער גלויבן אָדער אַפּשטאַם. דער עיקר איז דאָך וואָס זיי זענען און ווי אזוי זיי האַנדלען. נישט אזוי?“

„אזוי דאַרף עס זיין און הלוואי וואַלט עס אזוי געווען“ — האָב איך געזאָגט. דער מאָן איז געוואָרן נייגעריק צו וויסן פאַרוואָס, ווי אַ ייד אין דער צייט, טראָג איך נישט קיין גלאַנציקע שטיוועלעך, נאָר איך בין אַנגעטאַן אין קליידער פון אַ פּויער. אין דער סאַוועטישער אַרדענונג איז דאָך לייכטער צו זיין אַ ייד, ווי אַ קריסט. איך האָב אים געזאָגט: „מיין ליבער הער, אַ סך פּאַליאַקן טראַכטן אזוי. זיי אידענטיפּיצירן אַ ייד מיט קאַמוניזם און באַלשעוויזם. ווען איר וואַלט געווען אַ ייד, וואַלט איר פאַרשטאַנען די לעכערלעכקייט פון אַזאַ מין אידענטיפּי פּיקאַציע. יידן זענען תמיד צווישן פייער און וואַסער: אַז עס ברענען זיי די הענט, כאַפּן זיי זיך אָן אין וואַסער און אַז זיי דערפילן די סכּנה פון דערטרינקען ווערן כאַפּן זיי זיך אָן אין פייער. איצט מאַכט איר אַליין דעם אויספיר, אַ פּשוטן פּוילישן מענטש איז זיכער שווער צו לעבן אונטער דער היטלעריסטישער אַקור פּאַציע, אָבער די סכּנות פון אומקום זענען פאַר אים נישטיקע אַנטקעגן די סכּנות פאַר יידן. אזוי אויך איז לייכטער צו לעבן אַ פּשוטן מענטש אונטער דער רוסישער אַקופּאַציע. ער זיצט אויף אַ פּלאַץ. ער לויפט נישט.“

„יידן האָבן איבערגענומען די מאַכט“ — האָט דער מאָן געזאָגט מיט פאַרדרוס. „דאָס איז די ביטערע אילוזיע — האָב איך אים געענטפּערט — ביז דער מלחמה זענען די יידן געווען רעכטלאָז און דיסקרימינירט, דאָכט זיך דיר, אַז וועדליק דער מאַס פון אומרעכט האָבן יידן אַריינבאַקומען אין זייערע הענט די מאַכט. די יוגנט איז טאַקע פאַרשיכורט פון די פּונקציעס, אָבער אין רוסלאַנד האָט מען אומגעבראַכט אפילו די הויפּט־אַנפירער, במילא וועט אויך דער גורל פון די פּשוטע פּונקציאָנאַרן נישט זיין קיין בעסערער. און וואָס שייך מוסריים, זענען זיי פאַראַן ביי אַלע פעלקער. נאָך דעם ווי אין חודש סעפטעמבער האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז צווישן דער פּוילישער אינטעליגענץ און אפילו אין דער פּוילישער רעגירונג גופּא זענען געווען אַן אַ שיעור דייטשע שפּיאָנען, וואָס האָבן געהאַלפּן תּרוב מאַכן פּוילן, דאַרפן מיר ווייניקער רעדן וועגן די יידישע יונגע־לייט מיט די רויטע בענדלעך אויף די אַרעמס, וועלכע לוייערן אויף יידישע סאַ־ציאָליסטן. אין ווילנע האָבן די באַלשעוויקעס אַרעסטירט די מוטער פון די יידי־שע סאַציאָליסטן אַנאַ ראָזענטאַל, זיי האָבן אַרעסטירט די יידישע סאַציאָליס־טישע פירער ערליך און אַלטער...“

דער מאָן איז אויפגעשפרונגען:

„דער אַדוואָקאַט ערליך אַרעסטירט? וויקטאָר אַלטער? איך קען זיי גוט. מיט ערליכן בין איך געזעסן צוזאַמען אין וואַרשעווער שטאַטראַט. פאַרוואָס האָט מען זיי אַרעסטירט?“

„ווייל זיי זענען יידישע סאציאליסטן. די זעלבע, וואָס איר זאָגט, אַז זיי האָבן באַקומען די מאַכט — יידן — האָבן אַרעסטירט און איבערגעגעבן אין די הענט פֿון ענִקאָוועִדע די צוויי מענער“.

„איר גייט אויף יענער זייט בוג“ — האָט פֿלוצים געזאָגט דער מאַן.

„ניין. איר גיי נישט“ — האָב איך געענטפֿערט.

„אַנטשולדיקט מיר. איר האָב נישט געדאַרפט פרעגן“.

„איר מעגט פרעגן און איר האָב אייך געענטפֿערט“.

איר האָב שוין מער נישט געדאַרפט רעדן קיין סך, כדי דער באַלעבאַס, דער לאַמער מאַן, זאָל גערן איינשפּאַנען זיין שקאַפּע און מיך פֿירן קיין סעמיאַטיש. ער האָט עס געמאַכט זייער דיסקרעט ער האָט זיך אָפּגערעדט מיט מיר, אַז צו ליב דעם וואָס אין דאָרף סטאַציאָנירן „זיי“ (רויטאַרמייער), זאָל איר אים אָפּ וואַרטן מיט זיין פּערד-און-וואָגן אַ קילאַמעטער ווייט פֿון דאָרף, אויף דרום מיטן הויפּט-טראַקט. איר האָב זיך אָפּגעזעגנט מיט דעם פרעמדן מאַן, וואָס האָט מיר געווונטשן מיר זאָלן זיך טרעפֿן אין אַן „אידעאַל פּוילן“. געזעגנט זיך מיט די קליינע קינדערלעך, וואָס האָבן ווי די קעצלעך אַראַפּגעקוקט פֿון פּיעקאַליק, מיט דער אויסגעבלייכטער באַלעבאַסטע, און אַוועק.

מיט דעם לאַמען פּויער האָב איך זיך געטראַפֿן ווי אָפּגעשמועסט. ער איז געקומען מיט אַ שקאַפּע, וואָס איר האָב געספּקט צי וועט זי קענען זיך שלעפֿן עטלעכע קילאַמעטער. זי איז געווען הויט און ביינער און מיט רינענדיקע אויגן. ער האָט מיר פֿאַרזיכערט, אַז זי וועט שלעפֿן ווי אַ מזיק. ער ווייסט אפילו נישט פֿון יואנען זי נעמט כוחות, וואָרום אַז ער האָט נישט גענוג שפּייז פֿאַר זיינע קינדער פֿון יואנען זאָל ער נעמען גענוג שפּייז פֿאַר דער שקאַפּע? דער פּויער איז געווען גערעכט — די שקאַפּע איז געלאָפֿן ווי אַ מזיק. זי האָט געדעכט מיט די ייטן אייסגעשוויצט דאָס לעצטע ביסל פּייכטקייט פֿון איר גוף, אָבער געלאָפֿן נאָר עס איז געשען וואָס איר האָב פֿון אַנהויב מורא געהאַט. אַז עס יזט געשען: מיר זענען אָנגעקומען קיין סעמיאַטיש ווען אין דרויסן האָט שוין אָנגעהויבן זינקלען איר האָב געהייסן פֿאַרהאַלטן דעם וואָגן איידער מיר זענען אָנגעקומען אויפֿן מאַרק דער פּויער האָט פֿאַרהאַלטן דאָס פּערד. די פעל פֿון דער חיה איז געווען דורכגעשוויצט און זי האָט דעם קאַפּ אַראַפּגעלאָזט צו דער ערד. דער פּויער האָט אַ צי געטאָן די גזשיווע פֿונעם פּערד, ווי דאָס טוען בעל-העגלהס ווען זיי פּאַיען אָן אַ פֿאַרשוויצט פּערד און איבער זיין רוקן אַרייַ בערגעוואַרפֿן די דערע מיט וועלכער איר בין געווען איינגעדעקט. אין דער רגע ווי ער האָט די דערע אַריבערגעוואַרפֿן איז די שקאַפּע איינגעפּאַלן ווי אַ צעבראַכן שטיקל מעבל. דער אייגנטימער האָט זיך אָנגעכאַפּט ביים קאַפּ און אויסגעשריגן: „אַלאַ באַגאַ!“ איר האָב אים אַריינגעשטופּט אין האַנט אַ באַנקנאַט פֿון הונדערט גילדן און נעלם געוואָרן איידער מענטשן זענען זיך צוואַמענגעלאָפֿן אויף די געשרייען פֿון דעם אומגליקלעכן פּויער.

דאָס פּאַלן פֿון דער שקאַפּע האָט פֿון דעסטוועגן אויך מיך געטראַפֿן. איר בין אַזוי אויך געווען שיכור פֿון דער קאַלטער לופּט, פֿונעם לאַנגן אויסמאַטערן-

דיקן וועג. נאָר ווען איך בין אוועק פון דעם ליגנדיקן פערד, איז מיר באַפאַלן אַ שרעקלעכע מידיקייט, עס האָט מיך געצויגן צו דער ערד איינצושלאָפן, איינצו- שלאָפן.

דאָס שטעטלעכע סעמיאַטיש איז אין יענע חדשים געווען אַ ריזיקער צענ- טער פון יידישן לויפן. ס'איז געווען די ערשטע שטאַט אויף דער סאָויעטישער זייט, וווּ נאָכן אַריבערשמוגלען זיך איבערן בוג האָבן יידן פריי אָפגעאַטעמט פון היטלערישן קאַשמאַר. הונדערטער און הונדערטער טויזנטער יידן זענען אַדורך דורך סעמיאַטיש, כדי פון דאַנען פונאַנדערצולויפן זיך איבער די „באַפרייטע“ מרחקים — קיין ביאַליסטאָק, לעמבערג, אָדער איבער די שטעט פון וואָלין. קרעמלעך פון צעלניק-סחורות און דירות פון לאַטוּניקעס האָבן זיך פאַרוואַנדלט אין אַכסניהס און אין רעסאַראַנדלעך פאַר די פליטים. דאָס שטעטל האָט „אויס- געבליט“.

פון תמיד אָן איז סעמיאַטיש געווען באַקאַנט ווי אַ צענטער פון קאַכלעס און ציגל-אויונס. גאַנץ פוילן האָט געבויט קאַכל-אויונס פון סעמיאַטישער פראָ- דוקציע. איצט זענען די אַלע אויוונס געשטאַנען פאַרלאָשענע, טויטע. מען האָט מער נישט געדאַרפט קיין קאַכלעס און ציגל אויף דער וועלט. ס'האָט זיך גע- שטעלט אַ צייט פון צעשטערן און נישט פון בויען. דאָס יידישע פּאַלק איז גע- לאָפן, געלאָפן אין גרופן, אין מחנות און אין קהילות, און דאָ, אין סעמיאַטיש, אויף אַ רגע אָפגעטעמט מיט פרייע לונגען נאָך וואָס פון געפאַר, פחד און אומזיכערקייט. די אַרבעטער פון די טויטע קאַכל- און ציגל-אויונס, אָן אַרבעט, ליידיקייט, גערייצטע פון די מעשיות וועגן די „שטיקער גאַלד“, וואָס וואָל- גערן זיך אויף דער ערד, האָבן זיך אויך אַ לאַז געטאַן איבערן בוג אויף דער דייטשער זייט, כדי אַהערצושלעפן נאַפט און זאַלץ, וואָס זענען אויפן סאָויער טישן שטח געוואָרן צוגלייך מיט גאַלד, און מאַנפאַקטור און פוטערוואַרג, וואָס מען האָט באַלד פאַרוואַנדלט אין גאַלדשטיקלעך. די סאָויעטישע מענטשן האָבן אַלץ פאַרשלונגען און געצאָלט מיט פעק פאַפיר. רויטאַרמייער האָבן דערשמעקט, אַז אין סעמיאַטיש קען מען קויפן זייגערלעך, האַנט-זייגערלעך, זענען זיי גע- קומען אַהער מיט גרוואַויקעס פון ווייטע מרחקים: „דאָוואַי טשאַסי“! זענען סעמיאַטישער געלאָפן אויף דער דייטשער זייט און געבראַכט אַלץ וואָס מען האָט געקענט אַנרופן זייגערל — פון דעם טייערסטן גאַלדן „אַמענאַ“-זייגערל, ביז ניקעלנע „ציעלעס“, אפילו זייגערלעך וואָס האָבן שוין לאַנג אויפגעהערט גיין, נאָר די ווייזערס האָבן פונדעסטוועגן געוויזן אַן אומפאַרענדלעכע צייט. איז סעמיאַטיש געוואָרן אַ שטאַט פון לעבעדיקע און טויטע צייט-מעסטער, אַ קאַכעדיקער מאַרק, וואָס האָט געהאַנדלט און געוואַנדלט פון פריען באַגינען ביז אין דער שפּעטער נאַכט אַריין.

אַבער דעמאָלט ווען איך בין אָנגעקומען קיין סעמיאַטיש, איז דאָס שטעטל געווען ליידיקלעך ווי אַמאַל, ווען עס האָבן געברענט די קאַכל- און ציגל-אויונס

און דער עולם איז געווען אריינגעטאן אין אַרבעט. דער מאַרק איז געווען לייך
דיק, בלויז דער שניי איז געווען היפש צעטראָטן. אַ סימן אַז מענטשן זענען
פון דעסטוועגן יאָ געווען אויפן מאַרק. די געוועלבלעך און קלייטלעך — די
ניי אויפגעקומענע „שײניעס“ — זענען געווען פאַרהעמערט.

נעבן אַ קליינעם האַטעל, אויפן מאַרק, האָב איך דערזען די סיבה: פאַרן
האַטעל זענען געשטאַנען צוויי גרויסע שוואַרצע לימוזינעס מיט האַקנקרייץ
פענדלעך פון פאַרנט. אויפן ראַדיאַטאָר. איך האָב פאַרלוירן דעם אַטעם, ווי איך
וואָלט פלוצים דערזען, אַז איך געפין זיך אויפן געביט פון דער דייטשער אַקר
פאַציע. צוויי יידן גייען פאַרביי און איינער פון זיי שפייט אויס אין דער ריכט-
טונג פון די אויטאָס: „ימח שמם!“ איך בין אַריין אין האַטעלעכל, ווייל איך
האָב געהאַפט דאָ צו געפינען אַ נאַכטלעגער. אַז אויפגערעגטער האָט דער בעל-
אכסניה מיר אַנטקעגנגעוואָרפן אַ „שײטאָ, גייט געזונטערהייט, שײטאָ גאַרניש...“
„בלויז איבערשלאָפן“ — בעט איך אים. ער איז געוואָרן היסטעריש: „איר זענט
בלויז, נישט צו זען?!“

איך האָב באַמט נישט באַמערקט. אין גאַסטציעמער זענען ביי אַ לאַנגן טיש
געזעסן פון איין זייט ס.ס.לייט אין ברוינע מונדירן און געסטאַפּאַ-אַפיצירן אין
שוואַרצע מונדירן מיט האַקנקרייץן אויף די אַרבל, און פון דער צווייטער זייט
זענען געזעסן ענאָ-ווע-דע-אַפיצירן. דער בעל-אכסניה האָט אַנגעפילט גרויסע
קופּלס ביר און אַנגעלייגט שטיקער געזונס אויף אַ גרויסער טאַץ און דעם כיבוד
באַגלייט מיט „אַז דערוואָרן זאַלט איר אַלע ווערן... אויסקרענקען זאַלט איר עס,
רבנו של עולם אין הימל“.

איך בין נעלם געוואָרן אויף דער צווייטער זייט פון מאַרק, וווּ אין אַ הויז
איז געשטאַנען אַ געזעמל יידן. אַריבערגעקוקט צום קליינעם האַטעלעכל און
ספעקולירט. צי די ימח-שמוניקעס פאַרהאַנדלען דאָרט וועגן איבערגעבן סע-
מיאַטיש צי די דייטשן. אָדער די ריסן האָבן בדעה צו באַקומען „עפעס“ אויף
יענער זייט בוג... ס'איז דעמאָלט געווען די צייט ווען די צוויי שותפים, וואָס
האַבן זיך איינגעטיילט מיט פּוילן, האָבן „אויסגעגלייכט ליניעס“.

אַ מיליציאַנער איז פאַרבייגעגאַנגען. באַמערקט דאָס געזעמל יידן און גע-
זאַגט צו זיי מעשה הערשער:
— „יידן, צעגייט זיך“.

„מיר זענען זיך שוין גענוג צעגאַנגען“ — האָט אים געענטפערט אַ ייד און
דער מיליציאַנט האָט זיי צו רן געלאָזט.

אין סעמיאַטיש זענען אַלע אכסניות געווען פאַרנומען. דערבאַרעמט איבער
מיר האָט זיך אַ ייד אַ שניידער. איך האָב נושא געווען אין זיינע אויגן און ער
האַט מיר פאַרגעלייגט, איך זאָל טיילן דאָס בעט פון זיין עלטערן זון. זיין רחמנות
צו מיר איז געשטאַרקט געוואָרן פון די שוואַרצע לימוזינעס אויפן מאַרק. די
האַקנקרייץן האָבן אים אויפגעקאַכט:

„אפילו דאָרט איז פאַראַן אַ ליידיק בעט, זאַלט איר דאָרט נישט שלאָפן.

זאַלן דאָרט די עמלקים פאַרברענט ווערן צוזאַמען מיט דעם הויז!“

איך ווייס נישט צי איך בין געשלאָפן אַליין אין דעם בעט, אָדער מיט מיר

איז אויך געשלאָפן דעם שניידערס עלטערער זון. זיבן אין אַוונט בין איך אריינגעקראַכן אין בעט אונטער אַ וואַרעמער פּערענע און אָפּגעשלאָפּן אַן איבעררייס בין אַכט אין דער פּרי. איך בין געווען איינער אַליין אין בעט. דער שניידער האָט מיך באַגעגנט מיט אַ ברייטן גוט מאַרגן און געפּרעגט מיט פּאַטערלעכער גוטמוטיקייט, צי איך דאַרף נישט אַ קעצל זאָל מיר אויסלעקן די אויגן נאָך אַזאַ „קורצן“ שלאָף. נאָך דעם האָט די באַלעבאַסטע אַוועקגעשטעלט פאַר מיר אויפן טיש אַ פעטן קרויט־באַרשטש און אַ ברוקעוו־צימעס. פון ביידע שיסלען האָט זיך געטראָגן אַ געדיכטע פאַרע. „האַקט אַריין! — האָט דער שניידער מיר צוגעגעבן מוט — נאָך אַזעלכע צוויי שיסלען איז וואַרעם אין די בינער אַ גאַנצן טאַג.“ אַז איך האָב די ביידע שיסלען אויסגעליידיקט, האָט די באַלעבאַסטע אַריינגעבראַכט אַ גרויסן טאָפּ און געוואַלט מיר צוגיסן אַ „נאַבאָוקע“ און מיר מכבד געווען מיט אַ גרויסן ביין אַרומצוגריזשען... ביים געזעגענען זיך האָב איך אַוועקגעלייגט אויפן טיש אַ צוואַנציקער גילדן. דער שניידער האָט דעם באַנקאַט צוגעשאַרט צו זיך און אַריינגעשריגן צום ווייב אין דער קיך: „אַט האַסטו דיר אַ ייד אַ טשוואַק. נישט גענוג וואָס ער האָט מיר צוגעשאַנצט אַ מצווה, צאָלט ער נאָך מיט קנאַקעדיקע צוואַנציקערלעך... זאָל ער מיר זיין געזונט.“ ער האָט אויסגעשטרעקט צו מיר אַ וואַרעמע האַנט און געוונטשן איך זאָל מצליח זיין וווּ איך וועל זיך קערן און ווענדן.

דער וועג פון סעמיאַטיש צו דעם שטעטלעך דראַהיטשין, נאָענט צום בוג, האָב איך דורכגעמאַכט צו פּוס. ס'איז געווען זיכערער. דער וועג איז געווען אַ היימלעכער. אין דער פאַרקערטער ריכטונג זענען געפאַרן פּויערישע וועגן מיט פּליטים. מיליציאַנערן האָבן אָפּגעשטעלט די געשפּאַנען און געזוכט אין שטרוי. ס'איז שוין געווען נאָכן פּלעביסציט. ס'האַט געהייסן, אַז די פּריערדיקע פּליטים זענען שוין סאָוועטישע בירגער און די וואָס קומען אָן פון דער זייט פונעם בוג זענען פּרעמדע. די יידישע מיליציאַנערן זענען געווען ביין אויף די קומענדיקע פּליטים נאָר דערפאַר וואָס זיי לייקענען, אַז זיי זענען אין דער פאַרגאַנגענער נאַכט אַריבער דעם בוג פון דער דייטשער זייט.

דראַהיטשין ביים בוג איז געווען אַ קליין יידיש שטעטלעך מיט אַ גרויסער יידישער אַרעמקייט. אין די לעצטע יאָרן פאַר דער מלחמה איז דראַהיטשין, ווי אַלע יידישע שטעטלעך, פאַראַרעמט געוואָרן. יידישע פרנסות האָבן זיך אויסגעלאָזט; די יידישע יוגנט איז געוואָרן אַרבעטלאָז. קיינער האָט נישט געדאַרפט איר ענערגיע און איר פּלייס. די יידישע יוגנט איז פאַר זיך אַליין געוואָרן איבעריק. די נייע ביכער, וואָס פּלעגן אַנקומען אין דער יידישער ביבליאָטעק, האָבן נאָר געשטאַרקט די בענקשאַפט צו אידעאָלן און שיינקייטן, פאַר וועלכע ס'איז אין שטעטל קיין אַרט נישט געווען. דראַהיטשין איז געלעגן אויפן ברעג פון בוג, און ביים ברעג פון טייך איז געשטאַנען אַ ווייסע געקאַלכטע קירך מיט אַ רויטן דאַך, אַבער אין די פּרייטיק־צו־נאַכטן, ווען יידישע מאַמעס האָבן געבענטשט די שבת־ליכט, האָבן די פּלעמלעך געטובלט זיך אין די בוג־וואַסערן און ס'האַט זיך צומאַל געדאַכט, אַז דער טייך האָט אַנגעהויבן פּליסן פאַמעלעכער.

נאָר אין יענע טעג, ווען איך בין דאָרט געווען, האָט זיך אין דראַהיטשין אָפגעשפּילט אַ וועלט־מיסטעריע. דער טייך איז געווען די גרענעץ צווישן צוויי בייזע כוחות. דאָ, אין דראַהיטשין, איז געווען אַ חוּל־המועד־שטימונג. די הונד־דערטער טויזנטער יידן, וועלכע זענען אַהער געקומען פון יענער זייט בוג, האָבן מיט זייער געראַטעוועט לעבן אויפגעהייטערט די דראַהיטשינער יידן. די אַריבער־געקומענע האָבן נישט געקאָרגט דעם גראַשן אייב נאָר זיי האָבן אים געהאַט. וואָרום דאָס לעבן איז דאָך נאָר וואָס געווען אָפגעראַטעוועט. איז וואָס איז ווערט דאָס געלט? די דראַהיטשינער יידן זענען אויפגעריכט געוואָרן אויך דורך דעם שמוגל־האַנדל איבערן בוג. פּוילישע פּויערים האָבן פון דער דייטשער זייט אַרייַ בערגעבראַכט זאַלץ. זענען יידן געווען די פאַרמיטלער. די חוּל־המועד־שטימונג איז אויך געווען צוליב דעם געשטייגערטן געפיל פון זיכערקייט. דאָרט, איבער דער בריק, הערשן די דייטשן מיט פּייער און שווערד. יידן באַהאַלטן זיך און זיי לעבן כּסדר אין פּחד.

אויף יענער זייט צום דייטשן גיהנום, האָב איך זיך געקליבן.

אין האַלבער נאַכט בין איך אַוועק צום טייך. כאַטש אַנעם ליכט פון דער לבנה, איז אין דרויסן געווען העל פון דעם ווייסן שניי־שיכט אויף דער ערד. מיין אַריענטאַציע־חוש האָט געאַרבעט, ווי עמעצער וואַלט מיך געפירט ביי דער האַנט. די פאַר צעליכטיקטע שטערנס צווישן די שניי־וואַלקנס, זענען געווען גענוג צו ווייזן מיר די ריכטונג. איך האָב געדאַרפט זיך דערווייטערן אַ פאַר קילאַ־מעטער פון שטעטל, דורך אַ דאַרפישער געגנט. דורך הינטערוועגן און זייטיקע שטעגלעך. דאָך בין איך געגאַנגען מיט אַזאַ זיכערקייט, ווי איך וואַלט פּריער די גאַנצע געגנט אויסגעפאַרשט. איך האָב געוואוסט, אַז איך דאַרף פאַרבייגיין דעם צווענטאַר, גיין פון זיין רעכטער זייט גלייך מיטן שניי, אַן אַ וועג, אַ פאַר הונד־דערט טריט. אין איבערשניידן אַ ברייטן טראַקט. דאָרט געפינט זיך אַ דאַרפישער ישוב פון עטלעכע הייזער; דאַרף איך די הייזער לאָזן הינטער זיך און שאַרף זיך נעמען אויף לינקס. וווּ איך וועל צוקומען צו אַ בערגל.

ס'האַט זיך מיר אויסגעדאַכט, אַז דאָס אַלץ וואָס איך דאַרף פאַרבייגיין, קומט גאַר מיר אַנטקעגן. ס'איז אַזוי לייכט, אַזוי לייכט! מען דאַרף נאָר האָבן פאַרטרויען אין די אייגענע כוחות, זיין זיכער אין דעם וואָס מען טוט און אַלץ וועט אַוועק כּשורה.

הינטער דעם בערגל האָב איך געפונען אַן איינזאַם הויז — גענוי ווי מען האָט מיר אין דראַהיטשין אָפגעמשלט דעם פּונקט, וווּ מען שמוגלט זיך אַריבער צום לייכטסטן. איידער איך בין צוגעקומען צום הויז האָב איך געהערט מענטשלעכע שטימען. מען האָט גערעדט פּויליש. איך האָב אַנגעטראָפן אויף עטלעכע פּויערים, דריי צי פיר מענער און אַ פּרוי. נישט איך באַגריס זיי און נישט זיי מאַכן זיך פון דעם וואָס איך האָב זיך דערנענטערט צו זיי. איינער האָט גערעגט: „האַסט קיינעם נישט באַמערקט?“ „ניין — האָב איך געענטפערט — „קיינעם נישט.“ „דאָ, אין דער נאַענט דרייט זיך אַ פאַטרול“ — האָט מיר דער מאַן אינפאַרמירט.

איינער האָט געהייסן בלייבן שטיל. „דאָכט זיך, קאַצאַפּעס גייען“ — האָט ער געזאָגט. אַלע זענען געבליבן שטיל. זיך איינגעהערט אין דעם קאַלטן דרויסן. פון איבער דעם בערגל בלאָזט אַ פּראָסטיקער ווינט פון דער ריכטונג פון טייך. אַ בליציקער שטערן האָט שאַרף אַראָפּגעפינקלט, ווי ער וואָלט געגעבן אַ שיפּער־וואַרענונג. איינער פון די מענער האָט אַנרופּנדיק די פּרוי ביי איר פּערזענלעכן נאָמען געזעהט איר אַראָפּגיין צום שטעגל און זיך אַרומקוקן.

ס'איז שוין געווען ווייט נאָך האַלבער נאַכט. פון דעם אומגעדולד פון די מענער האָב איר פּאַרשטאַנען, אַז זיי וואַרטן שוין דאָ לאַנג. און אונטן האָט גערייצט דער שוואַרצער פּאַס, וואָס איז געווען דער טייך. דאָכט זיך: אַזוי נאָענט און דאָך געפּערלעך ווייט, געפּערלעך ווייט, אַ צווייטער שטערן פינקלט אַרויס פון אַ שטיקל אָפּגעדעקטן הימל. זיין ליכט איז קאַלט־גריין און קלענער ווי דער ערשטער. אויך ער רעדט אַ שיפּער־לשון. די פּרוי גייט אַרום דאָס בערגל און איר קוים־באַמערקטער סילוועט רוקט זיך אַראָפּ מיטן שניי קווער צום טייך. באַלד ווערט זי פּאַרלוירן, כאָטש גאַרנישט פּאַרשטעלט זי.

די פּרוי איז צוריקגעקומען. „מסתמא שלאַפּן שוין די קאַצאַפּעס“ — האָט זי געזאָגט. אַן אַפּצורעדן זיך און אַן עפּעס צו זאָגן אויף דער באַמערקונג פון דער פּרוי, האָבן אַלע אָנגעהויבן גיין איינער הינטערן אנדערן און איך — מיט זיי. דער שניי איז געווען אַ טיפּער און ווייכער. וואָס נידעריקער אַלץ שטילער איז געוואָרן. קיין צייכן פון אַ ווינט, ווי אויך דער דרויסן וואָלט איינגעהאַלטן דעם אָטעם. פּאַר מיר גייען צוויי מאַנסלייט און די פּרוי. דער וואָס גייט דער ערשטער, איילט צו די טריט און מיר — נאָך אים. דער שוואַרצער פּאַס פון טייך פּאַרשווינדט פּלוצים און מיר גייען פּאַרביי אַ קעמפּע ביימער. מיר זענען שוין נאָענט צום טייך־ברעג, נאָר די ביימער פּאַרשטעלן די אויסזיכט. אַלע שרעקן זענען שוין געהאַט פּאַרביי. מען ווערט לחלוטין גלייכגילטיק, ווייל אַט וועט מען זיך אַרייַן־שלייכן אין אַ שיפל און אָפּשלאָגן פון ברעג.

אויף דער צווייטער זייט פון דער קעמפּע ביימער האָבן זיך אָפּגעדעקט דער טייך און די שטערן. נאָר דאָסמאַל איז די שטים געקומען פון אַ ווינקל, וואָס קיינער האָט זיך נישט געקענט ריכטן. „סטאַי!“ — האָט באַפוילן די שטים אויף רוסיש און אַ צווייטע, יינגערע שטים, האָט אים אונטערגעהאַלטן: „סטאַי!“ צוזאמען מיט די פיס האָבן זיך אָפּגעשטעלט די הערצער. פון הינטן זענען נאָכ־געקומען צוויי רויטאַרמייער אין פעלצן און מיט די שאַרפע אויפּגעפּלאַנצטע באַנגעטן אויף די ביקסן. אין ערשטן אויגנבליק בין איך געווען זיכער, אַז איך בין אַ קרבן פון אַ פּראָוואַקאַציע. דאָס האָבן די מענער צוזאַמען מיט דער פּרוי ביים הייזל אָפּגעוואַרט אַזעלכע וואָס ווילן זיך אַריבערשיפּן אויף דער דייטשער זייט, כדי זיי אויסצוליעפּערן אין די הענט פון די רויטאַרמייער. אויפּגע־שטעלט אַ ליערונג. די טעכניק פון די רוסן גייט פּאַראויס. נאָר באַלד פּרעגט איינער פון די רויטאַרמייער: „און איר, ווהיין גייט איר דאָ?“ איינער פון די פויערים ענטפּערט: „וואו זאָלן מיר גיין? אַהיים גייען מיר“ — און ער האָט אַנגערופן אַ נאָמען פון אַ דאָרף. דאָס דאָרף ליגט אויף דער זייט. „פּאַרוואָס גייט איר צום טייך?“ — האָט דער רויטאַרמייער געפּרעגט. „מיר גייען נישט צום טייך,

נאך מיר מיידן אויס צו גיין אויבן צוליבן ווינט, ס'איז נישט ווייטער ווי מיט דעם וועג אויבן". „איר זענט פאליאקן?" — האט דער רויטארמייער געפרעגט. „אודאי פאליאקן" — האבן אלע געענטפערט און איד דאס זעלבע. „נו, דאזוי ווישטאב!" — האט דער רויטארמייער פלוצים באפוילן. ס'איז מיר געווארן זייער הייס, טראפנס שווייס האבן מיר אנגעהויבן רינען פון אונטערן היטל אויפן שטערן ארויס. איצט בין איך שוין א פארפאלענער. דאס מאל וועל איך זיך פון זייערע הענט נישט ארויסדרייען. דער זעלנער האט אנגעוויזן צו גיין אין דער זעלבער ריכטונג ווי פריער. דער צווייטער זעלנער איז געגאנגען פאראויס.

איינער פון די פויערים האט זיך פלוצים פארהאלטן און געזאגט צו א צווייטן אויף פויליש: „גיב מיר א מאכארקע". האט זיך דער גאנצער קאראוואן פאר האלטן און די לייט האבן ארויסגענומען מאכארקע־טארבעלעך מיט ביבל־פאפיר צו דרייען ציגארעטלעך. די רויטארמייער האבן נישט געשטערט. פארקערט, אויך זיי האט מען מכבד געווען מיט פאפירלעך און אונטערגעשטעלט פאר זיי די טארבעלעך: „נעמט, זעלנער, — האט געזאגט איינער פון דער גרופע — אין אזא הינטיש קאלטער נאכט דארף מען פארויכערן א מאכארקע". אלע האבן פאר רויכערט. דער ביטערער טאכאק־ריח פון עטלעכע ציגארעטלעך מיט איין מאל האט געמאכט היימיש. דער וועמען עס איז איינגעפאלן די אידעע מיט א מאַכארקע־ציגארעטל, האט דעם רויטארמייער שון הינטן אריינגעשטופט אין האנט אריין דאס טארבעלע מיט מאכארקע: „נאך פון פאר דער מלחמה" — האט ער געזאגט אויף פויליש און אויף רוסיש צוגעגעבן: „פערווי סארט". אויך דער וואס האט געדארפט גיין פאראויס האט באקומען אין דער האנט אריין א טאר־בעלע מאכארקע. די רויטארמייער זענען געווארן ווייך. זיי האבן מער נישט באפוילן צו גיין פאראויס. „נו — האט איינער לסוף געזאגט — אין דער שפע־טער נאכט דארף מען נישט גיין נאָענט צום טייד מען קען אנעמען פאר שפּיאַ־נען און ספעקולאנטן. בעסער גיין ווייטער מיטן וועג. נאך היט זיך, דארט וויי־טער גייט א צווייטער פאטרול".

ביידע האבן זיך אויסגעדרייט אָן א „גוטער נאכט" און אַוועק צוריק צו דער קעמפע בימער. מיר זענען אַוועק פאראויס, ווי פריער. כלומרשט זענען מיר געגאנגען אביסל העכער, אבער נאך א צוויי הונדערט טריט האט זיך דער פירער שאַרף פארקערעוועט צום טייד. ער האט געפרוווט נאכציען נאך זיך אין גע־לויף, נאך דער שניי איז געווען טיף. ער האט באלד רעזיגנירט פון לויפן. אייליק זענען מיר אַראַפּ צום ברעג און דער גרענעץ־מומחה האט געגעבן א צייכן אַוועקצולייגן זיך אויף דער ערד. ער האט א פייה געטאָן. פון דער צווייטער זייט איז געקומען אַן ענטפער — א קורצער פייה, א שיפל האט זיך אָפּגעשלאָגן פון יענער זייט ברעג. וועסלעס האבן מיט ווייכע קלעפּ געפעטשלט אין וואַסער. דאס שיפל איז פלוצים אויסגעוואקסן נעבן אונדז, אריינגעכאַפּט אונדז און צוריק אָפּגעשלאָגן פון ברעג.

א שטארקער ביקסן־קנאַל האט איבערגעריסן די שטילקייט. אלע אין שיפל האבן זיך ראַפּטום אַראַפּגעבויגן. דאס מולטערל האט זיך א בויג געטאָן אויף א זייט. ערגעץ ווייט האט געשריגן א פרוי מיט א באַנומען געשריי. די צוויי

שטערן — דער גרעסערער און דער קלענערער — האבן גרין שעמערירט זייער שטום-לשון.

„דאָס מיינט מען נישט אונדו“ — האָט דער שיפֿל־רודערער געזאָגט — „ס'איז היינט אַ נאַכט פון שדים. צוויי שיפֿלעך האָבן זיך היינטיקע נאַכט איבער־געקאַטשעט אין יענעם פֿונקט און בלויז ווייבער געוואָלדעווען. איר האָט צו־געגרייט געלט? צו פֿערציק זלאָטעס“. יעדער האָט אים אַריינגעשטופֿט פֿאַפֿיר־לעך אין האַנט. דער רודערער האָט, נישט איבערייסנדיק זיין אַרבעט, מיט איין האַנט געטאַפֿט די פֿאַפֿירלעך. דאָס שיפֿל איז צוגעשוומען צום ברעג פֿון גיהנום. אויפֿן ברעג פֿון דער דייטשער זייט האָט אַ געזעמל מענטשן געטאַפֿטשעט אין ווייכן שניי, אונטערגעשפרונגען און זיך אַרומגעקלאָפֿט מיט די אייגענע אַרעמס, כדי אויפֿצוהאַלטן דאָס אייגענע ביסל וואַרעמקייט. דער ברעג איז גע־ווען פֿאַרשטעלט מיט אַ וואָלד, האָבן די מענטשן געקענט זיך דאָ אויפֿפֿירן פֿריי און אַן בהלה, אַ פֿאַטרול פֿון דער רוסישער זייט זאָל זיי באַמערקן אויפֿן ברעג. דאָס געזעמל איז באַשטאַנען פֿון יידן און קריסטן, וואָס האָבן געוואָלט אַריבער אויף דער רוסישער זייט, נאָר מורא געהאַט צו ריזיקירן צוליב דער „נאַכט פֿון שדים“. די שיערייען און די ווייבערישע געוואָלדן אין איין פֿונקט שרעקן אָפֿ די מענטשן אויף אַלע פֿונקטן. די מענטשן ווילן וויסן ווי עס זעט אויס דער וועג פֿון דעם ברעג ביז דראַהיטשין, צי זעט מען ביינאַכט אַ שטיקל וועג, אָדער מען דאַרף בלאַנדזשען? ווי זען אויס די רוסישע גרענעץ־פֿאַטרולן? יידן ווילן וויסן מער: צי קען מען דאָרט לעבן? אַנדערע ווילן וויסן דעם גאַנצן אמת, וואָרום וועגן דעם וואָס עס טוט זיך דאָרט זאָגט איינער אַזוי און דער אַנדערער גאָר אַנדערש. פֿאַרוואָס זאָגן נישט אַלע דאָס זעלבע? די לעצטע פֿראַגע האָט מיך געפֿרעגט אַ ייד אין אַ שלעכטן פֿויליש און איך האָב אים געענטפֿערט אויף יידיש: „אַלע זאָגן נישט דאָס זעלבע, ווייל קיינער פֿון די אַלע איז נישט אין דער היים, אַלע זענען אויסגעוואַרצלט. איז דעם שלעכט און יענעם ערגער און אַ דריטער קען זיך קיין אָרט נישט געפֿינען“. דערהערט, אַז איך בין אַ ייד, האָבן זיך אַלע יידן אַרום מיר אַרומגעשטעלט: „ביי אַן אייגענעם וועט מען אַלץ וויסן. זאָלן נאָר נישט אַלע רעדן מיט איין מאָל“. „פֿאַרוואָס קומען פֿון דאָרט יידן צוריק אויף דער זייט? — וויל איינער וויסן — איז דאָרט אַזוי ביטער? זאָגט דעם אמת“. כ'האַב געזאָגט: „יידן, דערווייל איז מען דאָרט זיכער מיטן לעבן; דער עיקר איז — אַרויס פֿון גיהנום און זיך באַמיען לויפֿן וואָס ווייטער, וואָס ווייטער“.

איינער פֿרעגט מיך אַ קשיא:

„אויב איר הייסט טאַקע לויפֿן, פֿאַרוואָס קומט איר צוריק? פֿאַרוואָס זענט

איר דאָרט נישט געבליבן?“

דאָס האָבן אויך אַנדערע געוואָלט וויסן. און איינע אַ פֿרוי האָט מיר גע־עצהט איך זאָל טאַקע זיך אומקערן צוריק, טאַקע מיט דער גרופֿע יידן, וואָרום די דייטשע באַנדיטן זענען אינגאַנצן אַראָפֿ פֿון זינען. זיי רויבן און מאַרדן. זיי קענען זיך גאַרנישט אַנזעטיקן. מען דאַרף נישט פֿרעגן וואָס דאָרט, נאָר מיט די לעצטע כוחות אַוועק פֿון דאַנען. פֿון גיהנום.

די גרופע יידן געפינט זיך אויפן ברעג שוין דעם דריטן טאג. די גרענעץ איז געווארן שווערער. דאָ קומט די דייטשע וואַך צו „רעווידירן“ נאָך אַמאָל די זעלבע פעקלעך און נאָך אַמאָל צונעמען וואָס זיי האָבן נעכטן איבערגעלאָזט. און דאָ ווידער האָט מען מורא אַריבערצושיפן זיך אויף יענער זייט, ווייל די רוסישע גרענעץ־פּאַטרוֹלן זענען ווילד געוואָרן.

„בייטאָג מוז מען ליגן ביים ערל אויפן בוידעם און ביינאַכט ליגט מען אויפן ברעג און מען הערט די שיסערייען און די געשרייען“ — קלאַגט זיך אַ ייד.

ס'האָט אָנגעהויבן פּאַלן אַ געדיכטער שניי. די פּליסאַקעס, וואָס האָבן זיך פּאַרנומען מיט אַריבערשיפן מענטשן איבערן טייך, זענען אויפגעלעבט געוואָרן. איצט קען מען אַלע אַריבערוואַרפן אויף דער צווייטער זייט! ווער ס'איז גרייט זאָל אַראָפּ אין שיפל! נו, ווער נאָך? יידן האָבן געהויבן די פעקלעך, מיט פּאַר־זיכטיקע טריט האָט מען געזוכט דעם אַראָפּגאַנג צום טייך. דער געדיכטער שניי פּאַרהאַנג האָט אַלץ פּאַרדעקט.

ביי איינעם פון די ברעג־פּויערים האָב איך געבעטן ער זאָל מיך אַוועקפירן צו זיך אַהיים און מיר געבן אַ נאַכטלעגער. איך דאַרף נישט קיין בעט, קיין שטרוי־זאַק, נאָר אַ פּלאַץ זיך אַוועקצולייגן, אפילו אויף דער ערד, אַבי רוען, רוען נאָך אַזאַ לאַנגן און שווערן טאָג. איך בין געווען אַזוי מיד, אַז איך האָב אפילו נישט געווסט ווהין דער פּויער פירט מיך און איך האָב אויך נישט גע־פילט קיין שום סכּנה. דער פּויער האָט מיך אַריינגעפירט צו אים אין הויז און ביים ליכט פון אַ לאַמטערן האָט ער מיר געהייסן איך זאָל מיט אַ לייטער אַרויפ־קריכן אויפן בוידעם. אין שטרוי וועל איך שלאָפן געשמאַק. איך האָב אפילו נישט געדענקט ווי אַזוי איך בין אַרויפגעקראַכן אויפן לייטער, וואָרום איך האָב די פיס נישט געקענט אויפהייבן פון מידקייט, און ווי נאָר איך האָב דערפילט דאָס שטרוי, האָב איך נישט געזוכט קיין באַזונדערן פּלאַץ, נאָר גלייך איינגעשלאָפן. איך בין אַריינגעשלאָפן אין טאָג אַריין און זיך אויפגעכאַפט מיט קאַפּ־ווייטיק און מיט סכּנה־באַווסטזיין, אַז איך בין אויף דער טעריטאָריע פון דער דייטשער אַקופאַציע. דאָס סכּנה־באַווסטזיין דריקט זיך אויס פיזיש דערמיט וואָס מען האָט דאָס געפיל, אַז אונטערן האַרץ הענגט אַ שווערע לאַסט, אַ בלייענער גע־וויכט. אפילו מען טראַכט נישט וועגן דער סכּנה, לאַזט נישט אָפּ די שווערקייט ביים האַרץ.

פאַר אַ גוטן לויזן האָט מיר דער פּויער איינגעשאַפט אַ געשפּאַן — אַ וואָגן געשפּאַנט מיט צוויי פייערדיקע פּערד. דער טרייבער האָט נישט געקאַרגט די כוחות פון די צוויי ווילדע חיות און זיי געטריבן איבער די פעלדער אַזש שטי־קער שוואַרצע ערד האָבן די פּערד אַרויסגעריסן מיט זייערע פּאַדקאָועס פון אונטער דעם שניי־צודעק. דער טרייבער האָט לעבעדיק געקנאַלט מיט דער בייטש. טשאַטעס קראַען האָבן זיך געטראָגן אין דער לופטן מיט אַ הונגעריקן ווינטער־דיקן „קראַ! קראַ!“ דער דרויסן האָט געשמעקט מיט טאַרף און פּראַסט.

צו האַלבן טאָג בין איך שוין געווען אין דעם יידישן שטעטל מאָרדי. אין יענער צייט איז אין מאָרדי געווען אַ שם־דבר דער געלער יאַנקל. ער איז געווען אַ באַלעגאַלע, וואָס האָט געפירט יידן צום בוג, זיך אַריבערצושמוג־

לען אויף יענער זייט. ער האָט געהאַט אַ וואַרעמע שטוב. זיינע יונגע טעכטער האָבן געהאַט אויסגעקלעפט אַ וואַנט מיט פאַרביקע בילדער אויסגעשניטענע פון אילוסטרייטע זשורנאַלן. די בילדער זענען געווען פון יונגע און שיינע פרויען. און אויך דעם געלן יאַנקלס טעכטער זענען געווען יונג און שייך. ער אַליין, דער באַלעגאַלע, איז געווען אַ לעבעדיקער, פריילעכער ייד — איז יאַנקלס שטוב געווען פול מיט יידן, וואַרעם־היימיש. דאָ האָט מען זיך געפילט האַלב געראַטע־וועט. וואַרום דער געלער יאַנקל האָט געפונען אַ לשון צונויפצורעדן זיך מיט די דייטשע וואַך־זעלנער. איין גלעזעלע בראַנפן מאַכט דעם דייטש ווילד און נאָך מער אוממענטשלעך ווי ער איז, אָבער אַ גאַנצער שטאָף בראַנפן פאַרביסן מיט אַ שטיק שפעק (חזיר־פעטס) אַנטוואַפנט דעם דייטש אויף אַ גאַנצן טאַג. און ווען יאַנקל „אַנטוואַפנט“ די דייטשע וואַך — קענען יידן פראַנק און פריי פאַרן צו דער גרענעץ, צום בוג. אויף יעדן פאַל, פאַרשטעקט יאַנקל אינעם שטרוי פון וואַגן נאָך אַ שטאָף בראַנפן, „ווי אַ מעשה זאָל זיך נישט מאַכן אויפן וועג“...

יאַנקלס ווייב, אַ קליינשטיקע רואיקע יידענע, גלויבט אויך אין איר מאַנס כוח, אָבער אין אירע אויגן טראַגט זי דעם ים פון יידישע צרות. אפילו דעם זאַטן דייטש טאַר מען נישט גלויבן. קיינער ווייסט נישט ווען דער רוצח וועט זיך אַפרייסן. זי האָט אַ פאַר מאַל געזען ווי זיי ממתין יידן און דאָס האַרץ זאָגט איר, אַז... זי וויל נישט ברענגען פאַרן מויל וואָס דאָס האַרץ זאָגט איר...

דערלאַנגט זי פאַר די וואַרטנדיקע פליטים טעפלעך הייסע טיי, געזיסטע מיט צוקער און מיט ברכות, זיי זאָלן אַנקומען אויף יענער זייט בשלום און מיטן רעכטן פוס.

אַז די פרוי פון יאַנקלען האָט מיך דערזען, האָט זי אַנגעשטעלט אויף מיר אירע גוטע אויגן און אויסגערופן:

„אוי, וויי איז מיר בעבעך, איר זענט מיר דאָך עפעס אזוי היימיש באַקאַנט!“ איך האָב איר דערמאַנט, אַז מיט אַ צייט צוריק בין איך געווען ביי איר אין הויז מיט אַ פרוי און אַ קליין יינגעלע און אַז בין היינטיקן טאַג פיל איך נאָך דעם טעם פון איר טעפל טיי, וואָס אַ צווייטס אַזאָ איז גאַר אויף דער גאַנצער וועלט נישט פאַראַן. זי האָט מיט שמחה מיר אַנגעגאַסן אַ טעפל טיי און מיר גע־וונטשן, אַז וווּ איך וועל זיך קערן און ווענדן זאָל איך באַשירעמט ווערן פון בייז און די דייטשן זאָלן אייבזינקען פאַר מיר אין דער ערד.

דאָ, אין מאַרדי, האָב איך געמוזט אַרויפציען אויף זיך פולע גוישקייט. דאָס האָט געמיינט: האַלטן אויפגעהויבן דעם קאַפּ, קוקן גלייך און דרייסט אין די אויגן און נישט אויסמירן קיין דייטשן.

פון מאַרדי קיין שעדלעך בין איך געפאַרן מיט אַ קריסטלעכן פיאַקער. דער באַלעגאַלע איז געזעסן הויך אויף דער קעלניע און איך אונטן, אין דעם אַפענעם פיאַקער, אַלע פאַרבייגייער זאָלן מיך זען. אויף דער פלייצע פון דעם באַלעגאַלע האָט זיך געבאַמבלט אַ שילדל מיט אַן אַן־פּשריפט אויף פּויליש „קריסט“. מיר פאַרן פאַרביי די דייטשע וואַך. די זעלנער לייגן נישט קיין אַכט. דער באַלעגאַלע דרייט זיך אויס צו מיר און זאָגט:

„צו די יידן איז געקומען אַ סוף, די דייטשן לאָזן מער נישט דורך קיין יידישע דראַזשקעס. גאָט האָט זיי שווער געשטראַפֿט, די יידן.“

„אין שעדלעך זענען מער נישטאָ קיין יידישע באלעגאַלעס?“ — פּרעג איך מיט אַ טאָן פֿון אַבסאַלוטן גלייכגילט.

„יידישע באלעגאַלעס זענען פּאַראַן, נאָר זיי פּאַרקויפֿן אויס די פּערד. זיי וועלן שוין מער נישט פּאַרן. די דייטשן כאַפֿן זיי אויס, די יידן, פּאַרשלעפֿן זיי ערגעץ צום טייִוול און זיי קומען מער נישט צוריק.“

איך האָב נישט רעאַגירט, כדי נישט אַרויסצודרױפֿן אַ פּאַרדאַכט, אַז איך בין אַ ייד, אָבער דער באַלעגאַלע האָט געהאַט אַ באַדערפֿעניש מיר צו לאָזן וויסן, אַז „וועסט שוין איצט אין שעדלעך קיין ייד נישט זען אויף דער גאַס. די דייטשן כאַפֿן זיי אויס ווי די חיות.“

„דערפּאַר פּאַרדינען איצט אונדזערע בעסער ווי זיי האָבן פּאַרדינט פּריער“ — האָב איך געזאָגט, כדי דאָך עפעס צו זאָגן.

„ניין, ניין! — האָט ער דערוידערט — ס'האַט זיך אַמאַל געדאַכט, אַז ווען מען וואַלט פּטור געוואָרן פֿון די זשידעס וואַלט אונדז געווען בעסער. ס'איז נישט אַזוי. איצט זענען מער נישטאָ קיין יידישע פּיאַקערס און דאָך האָב איך אין מאַרדי געוואַרט אַ גאַנצן טאָג אויף אַ פּאַסאַזשיר צוריק קיין שעדלעך. ווען נישט דו, וואַלט איך געמוזט צוריקפּאַרן אַ ליידיקער. יידן פּאַרן נישט. האָבן מורא. אונדזערע דראַלעווען צו פּוס, וועלן נישט אויסגעבן אַ פּאַר זלאַטעס אויף אַ פּיאַקער. צום סוף וועלן אויך מיר פּאַרקויפֿן די שקאַפעס.“

ביים אַריינפּאַר קיין שעדלעך האָט דער באַלעגאַלע אַראַפּגענומען דאָס היטל פּאַר דעם דייטשן וואַך־זעלנער. דער זעלנער האָט אָנגעוויזן מיט אַ באַהענטשקעטער האַנט, אַז דער וועג איז פּריי. דער וועג איז געווען פּריי צו אַן אויסגעשטאַרבֿענער שטאַט. די אַמאַל גובערניאַלע שטאַט איז געווען ענלעך צו אַ קליין שטעטל. עטלעכע פּרויען, אַרומגעבינדענע מיט דערעס צייליב דער קעלט זענען פּאַרביי געלאָפֿן די גאַס. דאָ און דאָרט האָט מען געזען אַ דייטשן זעלנער, וואָס איז גע־גאַנגען מיטן טראַטואַר און זיך פּלוצים אָפּגעשטעלט ביי אַן עק גאַס. אין צענטער זענען געשטאַנען פּאַרלאַשענע אין טיילווייז באַדעקטע מיט שניי די חורבות פֿון יידישע הייזער. אַט דאָס איז געוואָרן פֿין שעדלעך אין אייניקע פּיר חדשים זייט דעם אויסברוך פֿון דער מלחמה. אין די פּיר חדשים איז חרובֿ געוואָרן די יידישע וועלט. די יידן באַהאַלטן זיך ערגעץ אויס אין פֿון אויבן — אַ וויססער בית־עלמין.

צו דער באַן קיין וואַרשע איז נאָך געווען עטלעכע שעה, און געזונטער איז געווען נישט אַרומצודרייען זיך צו לאַנג אויפֿן וואַקזאַל. האָב איך געזאָגט צום באַ־לעגאַלע: „פּיר מיך צו אַ קנייפע אויף אַ טרינק.“ ער האָט מיך צוגעפּירט צו אַ שענק, וואָס איז געווען דער איינציקער פּלאַץ אויף דער גאַנצער גאַס, וווּ עס האָט גע־ברענט אַן עלעקטריש לעמפל. און אין דער קנייפע בין איך געווען דער איינציג קער גאַסט. די שענקערין האָט מיר גוט אַריינגעקוקט אין די אויגן און געוואָר־טשעט, אַז אייגנטלעך האָט זי נישט קיין שנאַפּס. אַלץ ענדיקט זיך אין שעדלעך. נאָר פּאַר מיר וועט זי נאָך געפּינען אַ טראַפֿן. אַ פּאַליאַק פּאַר אַ פּאַליאַק אין אַזאַ

צייט. פון אונטערן בופעט האָט זי אַרויסגענומען אַ פלעשל בראַנפן און מיר אַנגעקוקט, איך זאָל איר זאָגן וויפל זי דאַרף אַריינגיסן אין דער גלאַז. ווי זי האָט נישט געפרעגט מיט ווערטער, אַזוי האָב איך אויך נישט געענטפערט מיט ווערטער, נאָר פאַרהאַלטן איר האַנט ווען זי האָט אַנגעגאַסן צו פּיל. איך האָב טאַקע געשפּילט די ראַל פון אַ גוי, נאָר באַלד ווי איך האָב אויסגעטרונקען די האַלבע גלאַז בראַנפן, האָט זיך אין מיר אַפּגערופּן דער „ידישער שיכור“. דער קאַפּ האָט זיך מיר פאַרדרייט און איך האָב זיך דערשראַקן טאַמער גיי איך ווערן אויף אַן אמת שיכור. מיט אַלע כוחות האָב איך געוואַלט זיך ראַטעווען פון צו ווערן שיכור און געפרעגט דער שענקערין, צי זי האָט עפעס זויערע און שאַרפע שפּייזן — הערינג, פּיש, עפעס אזעלכעס וואָס איז ממשותדיק. אויסער זויערקרויט האָט זי גאַרנישט געהאַט. איך האָב איינגעשלונגען אַ שיסל געפרוירענעם זויערקרויט. איך בין נישט געוואָרן שיכור, נאָר דער קאַפּ איז מיר געוואָרן שווער ווי איך וואַלט געהאַט אַ מוח פון בליי. איך האָב געדענקט וואָס איך האָב ביי זיך אַפּגעמאַכט: רעדן וואָס ווייניקער, אָבער איך האָב געהאַט אַ באַגער צו רעדן. האָב איך שנעל באַצאָלט פאַרן כיבוד און אַרויס פון דער שענק.

ס'איז נאָך אַלץ געווען אַ סך צייט צו דער באַן און איך האָב נישט געהאַט וואָס צו טאָן מיט זיך. אויפן וועג צום וואַקזאַל בין איך פאַרבייגעגאַנגען אַ באַדער אַנשטאַלט. אויף דער טיר איז געהאַנגען אַ גרויסע אויפשריפט אויף דייטש און אויף פּויליש: „פאַר יידן דער אַריינגאַנג שטרענג פאַרבאָטן!“ איך בין אַריין און געדונגען אַ וואַנע. ווייזט אויס, אַז אַ ביסל שיכור בין איך דאָך געווען, וואָרום ווען די באַדינערין האָט מיך געפרעגט, צי איך וויל אַ וואַנע ערשטע, אָדער צווייטע קלאַס, האָב איך איר געענטפערט, אַז איך וויל ביידע קלאַסן צוזאַמען און דערפאַר זאָל זי מיר צוגעבן די דריטע קלאַס ווי אַ צולאַג. די באַדינערין האָט געוואַלט טרעפן, צי איך קום פון אַ חתונה וואָס מיר איז פּריילעך, און איך האָב איר געענטפערט, אַז איך קום פון אַ לוויה און אין אַ הייסער וואַנע וויל איך זיך דערוויסן, צי איך לעב נאָך. „דאָס — האָט זי געזאָגט — זעט מען“ און זי האָט מיר דערלאַנגט אַ בילעט פאַר אַ וואַנע ערשטע קלאַס מיט אַ גרויסן ליילעך „ווי פאַר דער מלחמה“...

אויפן וואַנע-בילעט איז געווען אַנגעשריבן אַ וואַרענונג, אַז די וואַנע איז געדונגען בלויז אויף איין שעה און פונקט צו דער מינוט האָב איך געהערט אַ קלאַפּ אין דער טיר, אַז איך דאַרף באַמרייען דאָס צימער. דער קלאַפּ אין דער טיר האָט מיך איבערגעשראַקן צום טויט. אויף אַ הונדערטסטל פון אַ סעקונדע האָט זיך מיר אויסגעדאַכט, אַז דאָס קלאַפּן דייטשן אין דער טיר, כאַטש די וואַרענונגס-שטימ, אַז די שעה האָט זיך געענדיקט, איז געווען פון אַ פּרוי. כדי זיך אַליין צו באַרוואַיקן, האָב איך אַ געשריי געטאָן מיט אַ פּוילישער קללה, אַז אין דער באַד ברענט נישט איך זאָל מוזן אין דער זעלבער מינוט אַנטלויפן פון צימער.

די געשמאַקע פּוילישע קללה האָט גוט געאַרבעט. איך בין געווען זיכער, אַז די באַדינערין האָט מער נישט קיין סיבה צו פאַרדעכטיקן, אַז איך בין נישט

קיין פאליאק. איך בין אפגעלעגן אין דער וואַנע אַ צוויי שעה און אַוועק צום וואַקזאַל אַן אויפגעפרישטער און מיט נייע כוחות אַנטקעגן דעם וואַס האָט מיך געקענט דערוואַרטן.

דייטשער שטייגער

דער שעדלעצער וואַקזאַל איז אַלע מאָל געווען אַן אומהיימלעכער, אַן אומ געלומפערטער, אָבער נאָך ערגער איז געווען זיין אַטמאָספּער דאָס מאָל. ער איז געווען האַלב באַלויכטן און ליידיקלעך. עטלעכע עלטערע פּויערים האָבן זיך אַרומגעדרייט אין די קאַרידאָרן, ווי זיי וואַלטן געוואַלט זיך אַרויסבאַקומען פון דעם גרויען בנין און זיי זוכן דערצו אַ זייטיקן וועג, וואָס זיי געפינען נישט. קריסט־ לעכע יינגלעך האָבן אין אַ ווינקל געשפּילט קאַפּ־ציי־שלאַק. אין דער בילעטן־ קאַסע איז געזעסן אַן אַלטער מונדורירטער דייטש מיט ברילן אויף דער שפיץ נאָז און מיט דער שפיץ צונג אַרויסגעשטעקט צווישן די ליפּן. ער האָט עפעס געשריבן אויף אַ פּאַפּיר און דעריבער דעם קאַפּ געהאַלטן אויסגעבויגן אויף אַ זייט. ווען איך לייג אַוועק דעם באַנקנאָט אויפן ברעטל פון פענצטערל, דרייט ער זיך אויס מיטן גאַנצן גוף און קוקט נישט אויף מיר. ער זאָגט געלאַסן, ווי צו זיך אַליין:

„יא, וואָהין, מיין הער? וואָהין?“

„כ'בעט אַ בילעט קיין וואַרשע“ — האָב איך געזאָגט אויף פּויליש.

איצט הויבט ער אויף זיין לעמעשקעוואַטע פנים, קוקט אַריבער צו מיר איי־ בער זיינע ברילן און זאָגט מיט אַ רואיקן, באַלערנדיקן טאָן:

„נאָך וואַרשאַו זאָגט מאַן, נאָך וואַרשאַו. פּערשטאַנדען?“

„איך בעט אַ בילעט קיין וואַרשע“ — חזר איך איבער, ווי איך וואַלט נישט פאַרשטאַנען וואָס ער האָט געזאָגט צו מיר. דאָס פנים פון דעם אַלטן דייטש האָט זיך אַנגעפּילט מיט רויטיקייט. ער האָט העכער אַרויפגערוקט די ברילן און אַ ביל געטאַן מיט פּלוצימער רוגזה:

„דו בלוטפאַרדאַמטער פּאַאַלע, קיין וואַרשאַוואַ מעהר. וואַרשאַו, וואַרשאַו!“ איך האָב ווידער געבעטן ער זאָל מיר געבן אַ בילעט. אָבער דעם נאָמען פון דער שטאָט האָב איך אַרויסגעזאָגט ווי ער האָט אים אַרויסגעזאָגט — סילאַ־ בייזרט — וואַרשאַו. דער קאַסיר איז געווען גליקלעך:

„יא, זאָ איז עס גוט. וואַרשאַו, וואַרשאַו; נייע ווידער וואַרשאַוואַ, פּער־ שטאַנדען?“

איך האָב געמאַכט דעם אַנשטעל, אַז איך פאַרשטיי נישט קיין איינציק וואַרט וואָס ער האָט מיר געזאָגט.

דאָס נישט פאַרשטיין דייטש איז געווען אַ סגולה נישט פאַרדעכטיקט צו ווערן, אַז מען איז אַ ייד. כדי דעם קאַסירער נאָך מער צו איבערצייגן אין מיין פאַרעקשנטער פּוילישקייט, האָב איך אים געפרעגט אויף פּויליש ווען גענוי די באַן גייט אַוועק פון שעדלעץ און ווען גענוי זי וועט אַנקומען קיין „וואַרשאַוואַ“. איך האָב דעם קאַסירער אַרויסגעבראַכט פון די כלים און ער האָט מיך פאַרטריבן

פון קאסע־פענצטערל מיט אַ ירגזון, אַז איך בין „איין רעכט דומער פּאַלע“. די פּאַר פּאַליאַקן, וואָס זענען געווען עדות פון דער סצענע האָבן מיט זייערע בליקן זיך סאַלידאַריזירט מיט מיין פּאַטריאַטיזם.

דאָס אַלץ האָט אויף אַ רגע נישט צוגעאַיילט די צייט. דער גרויסער זייגער מיט די אַלטמאָדישע ווייזערס איז געבליבן שטיין אין אַ צייט פון אַ פּערטל אויף פינף אָן אַ דאַטע. אין דעם צייטונגס־קיאָסק האָט מען אָנשטאַט צייטונגען פאַרקויפט האַרטע אייער און האַרטע האַניק־קיכלעך מיט קראַכמאַל־צוקער. דער זאַל פון בופּעט איז געווען געשלאָסן און דורך דער אויסגעשלאָגענער שויב אין דער טיר האָט די שניצטערניש געאַטעמט מיט דעם ריח פון ביר און שימל. כדי זיך נישט צו וואַרפן אין די אויגן, האָבן איך זיך אויפן שטייגער פון אַנדערע פּאַסאַזשירן אַוועקגעזעצט אויפן דיל אין אַ ווינקל און געוואַרט. נישט ווייט פון מיר האָט אַ פּויערטע, וואָס איז אויך געזעסן אויפן דיל מיט דער פּלייצע אָנגע־שפּאַרט אין דער וואַנט, געגעבן צו זויגן אַן עופּעלע. דאָס עופּעלע האָט מיטן הענטל געקנעטן אין דער גרויסער ווייסער ברוסט און געוועקט דערמיט אַ ים מיט רחמנות.

אַ קלאַפּעריי פון באַטשוועקעוועטע שטיוויל האָט אָפּגעהילכט איבער די קאָ־רידאַרן. אַ כאַפּטע דייטשע מיליטער־לייט איז אָנגעקומען מיט חוצפּהדיקן טומל. די זעלנער האָבן גערעדט הויך, הפּקרדיק. נאָך די זעלנער האָבן זיך אַריינגעלאָזט אין וואַקזאַל פּוילישע מענער און פּרויען באַלאַדענע מיט קוישן און קאַנען. זיי האָבן זייער לאַדונג אַראָפּגעלאָזט ביי די ווענט און זיך אויף דעם אַוועקגעזעצט, כדי נישט אויפצורייסן די אויגן פון דייטשן, וואָרום זיי האָבן געפּירט פּראָדוקטן קיין וואַרשע און די דייטשן זענען געווען להוט אויף די גוטע זאַכן.

אַ גרופּע דייטשע זשאַנדאַרמען מיט שילדן אויף די בריסטן זענען אין מיליטערישער אַרדענונג דורכגעגאַנגען דורכן וואַקזאַל און אַרויס צום פּעראָן. דאָס איז געווען אַ סימן, אַז באַלד וועט די באַן קיין וואַרשע אָנקומען. דער בילעטן־קאַנטראַלער ביי דער טיר האָט אויסגערופן, אַז די באַן „נאַך וואַרשאַו“ דערנענטערט זיך און פון אַלע ווינקלען האָבן זיך אַ לאַז געטאַן פּאַסאַזשירן צום אַרויסגאַנג. פּריער זענען גאַר אויפן וואַקזאַל נישט געווען אַזוי פיל מענטשן וויפּל עס זענען זיך אָנגעלאָפּן. און אַט הערט זיך פון יענער זייט טיר אַ געשריי נאָך הילף פון אַ פּאַליאַק. די זשאַנדאַרן מאַכן שוין „אַרדענונג“.

די פּאַסאַזשירן, וואָס האָבן זיך געשטופּט פּאַראַויס צום אַרויסגאַנג, זענען פון די הילף־רופּן צוריקגעשטויסן געוואָרן. די פּוילישע שמוגלערס צעלויפן זיך אויף אַלע זייטן. אַ זשאַנדאַר קומט אַריינצולויפן מיט אַן אויפּגעהויבענער ביקס און ער האַקט מיט דער קאַלבע אומברחמנותדיק וועמען עס לאָזט זיך. קיינער ווייסט נישט פּאַרוואָס און פאַר ווען. דער זשאַנדאַר שרייט: „אַרדענונג, אַרדע־נונג!“ און ער שלאָגט מערדעריש. מער שטופּט מען זיך נישט. די פּאַסאַזשירן דערנענטערן זיך צום בילעטן־קאַנטראַלער איינציקווייז און מיט הכּנעה. „יאַ, זאַ איזט עס גוט. אַרדענונג מוז זיין.“ אין דער „אַרדענונג“ קענען די זשאַנדאַרן זען יעדן איינציקן פּאַסאַזשיר, אַריינקוקן אים אין די אויגן, זען זיין באַגאַזש. איך שאַר זיך צו דער פּרוי, וואָס האָט פּריער געגעבן צו זייגן דעם קינד און

איך פארהאלט זיך אזוי ווי זי וואלט געהאט צו מיר א נאָענטן שייכות. די צע-
 שראַקענע פויערטע האָט מיך אָנגעקוקט און פאַרשטאַנען, אַז מיין האַנדלונג איז
 אַן אויסרייד פאַר די דייטשע זשאַנדאַרן. זי דערלויבט מיר נעמען אירע קויש-
 לעך און איך זאָג איר, אַז איך וועל גיין פאַראויס און וועל זיי אַריינטראַגן אין
 דעם וואַגאָן וווּ עס וועט זיין אַ פּלאַץ פאַר איר. איך גיב דער פּרוי אויך
 מיין באַן-בילעט און זאָג איר, אַז זי זאָל דעם בילעטער געבן ביידע בילעטן,
 פאַר זיך און פאַר מיר. איך לאָז די פּרוי גיין די ערשטע דורך דער טיר. זי גיט
 די צוויי בילעטן, די זשאַנדאַרן קוקן יעדן אין די אויגן. זיי זעען דאָס קינד אין
 די אַרעמס פון דער פּרוי און קוקן שוין ווייניקער אויף מיר. באַלד ווי מיר דער-
 ווייטערן זיך הער איך אַן אויפשוידערנדיקן געשריי „יודע? יודע?“ איך קוק זיך נישט
 אום. אָבער איך הער, אַז דאָרט גיט מען שוין קלעפּ. אַ געשלאָגענער שרייט, אַז
 ער איז נישט קיין ייד און די זשאַנדאַרן גרילצן „יודע! יודע!“

די קעלט אויפן פּעראָן ווערט נאָך קעלטער און דער שמוציקער צעטרעטער
 נער שניי ווערט עקלהאַפט, ווי מען וואַלט געטאַפּטשעט אין צואה. איך גיי אַריי-
 בער מיט דער פּרוי איבער דער ערשטער באַן-ליניע. דאָרט, אויף דער צווייטער
 באַן-ליניע, דאַרף אָנקומען די באַן. פון דעם פּלאַץ, וווּ עס איז פינצטער קען מען
 זען וואָס עס טוט זיך ביי דער טיר. די זשאַנדאַרן שלעפּן אַ מענטש אין שניי,
 ווי ער וואַלט געווען טויט. די פּאַליצקן, וואָס דערנענטערן זיך, זאָגן שטיל:
 „מסתמא וועלן זיי אים הרגענען. אַ זשיד. אויב ער זשיפעט נאָך.“ די פויערטע
 נעבן מיר זאָגט: „גאָט, וואָס פאַר אַ וועלט איז עס געוואָרן“ און איך עצה איר
 זי זאָל שווייגן, זי האָט אַ קינד מיט זיך.

די באַן קומט אָן. זי גייט פון ביאַלאַ פּאַדלאַסקאַ. זי ברענגט מיט זיך אומ-
 היימלעכקייט. די וואַגאַנען זענען קוים באַלויכטן. די פּאַסאַזשירן אין די וואַגאַנען
 זעען אויס ווי טויטע. די גרינלעכע גאַזליכט שטרייכט נאָך מער אונטער זייער
 בלייכקייט. ס'איז אַ בית-עולם אויף רעדער. ווי עס שווייגן די פּאַסאַזשירן ווען
 די באַן שטייט. אזוי שווייגן זיי אויך ווען די באַן רירט פון אַרט. קיינער רעדט
 נישט צו קיינעם. אַלץ איז קלאַר, אַלץ איז פאַרענדיקט. די באַן שטעלט זיך אָפּ
 אויף אַלע סטאַציעס. אַלע זענען פאַרפינצטערט. אַלע פּאַסאַזשירן זעען אויס ווי
 שאַטנס, שטייגן איין און שליסן זיך אָן צום שווייגן. איין מאָל האָט דאָס עופּעלע
 פון דער פויערטע אָנגעהויבן וויינען. האַבן אַלע אויסגעדרייט די קעפּ ווי אויף
 עפעס וואָס איז אומנאַטירלעך. און אַז די מיטער האָט געזאָגט צום קינד „וויין
 נישט“ — איז די פאַרווונדערונג געוואָרן נאָך גרעסער. אָבער אויך די פאַר-
 ווונדערונג איז געווען אַן לשון, אַ שווייגנדיקע.

איך בין געווען נאָענט צום ציל. דער צוג האָט מיך געטראָגן קיין וואַרשע.
 איך בין דורכגעגאַנגען אַלע מכשולים אין וועג און אָט בין איך אויף דעם לעצטן
 עטאַפּ. דאָך איז מיר אַזוי אימעטיק, אַזוי אימעטיק!

די באַן איז פּלוצים אַרויפגעפאַרן אויפן מזרח-וואַקאַל אין פּראַגע, אַ פאַר-
 שטאַט פון וואַרשע. זי איז שטיין געבליבן אימגעריכט פאַר די פּאַסאַזשירן, וואָס
 האַבן געהאַט דאָס באַוויסטזיין. אז זיי פאַרן קיין וואַרשע. נאָר דאָכט זיך. אַי
 אין דער אמתו האָט קיינער פון זיי דאָס נישט דערוואַרט. אין איין רגע זענען

די פאסאזשירן ארויס פון די וואנאנען און זיך אַ לאַז געטאָן צום אַרויסגאַנג, ווי זיי וואַלטן מורא געהאַט, אַז איצט איז דער לעצטער שאַנס. אויך דאָס לוי־פעניש איז אין שוויגן. ביי די זייטן שטייען זשאַנדאַרן מיט קליינע אויטאָמאָ־טישע ביקסן אויף די אַקסלען. נעבן די בילעטן־אַפּענער שטייען ווידער זשאַנדאַרן און קוקן אין די פּנימער און אויף די זענט פון די פּאַסאַזשירן. ווער וועט איצט ווערן זייער קרבן? וועמען זוכן זיי? איך האַלט מיין בילעט אַזוי, אַז יעדער וואָס האָט אויגן זאָל זען, אַז איך בין אַ סאַלידער פּאַסאַזשיר, וואָס האָט אויסגעקויפט אַ בילעט און היט די „אַרדענונג“.

„האַלט!“ — שרייט אויס אַ זשאַנדאַר. אויף וועמען קומט דער סוף? אַלע וואַרטן. יעדער מיינט: מסתמא פאַרהאַלט מען אים. דער זשאַנדאַר מיינט איצט קיינעם נישט. ער וויל נאָר „אַרדענונג“, די מאַסע פּאַסאַזשירן זאָל זיך נישט שטופן און יעדער זאָל אָפּגעבן דעם באַן־בילעט. „אַרדענונג!“

אַלץ איז אַדורך בשלום און אַלע סכּנות הויבן זיך אָן אויפּסניי. דער וואַקזאַל איז געשלאָסן. ס'איז שוין פאַר האַלבער נאַכט און די באַן־באַוועגונג ווערט אָפּ־געשטעלט ביז פינף באַגיינען. טאָר קיינער דעמאָלט נישט זיין צווישן די זענט פון וואַקזאַל. די געקומענע פּאַסאַזשירן בלייבן שטיין אין אַ צונויפגעשטופּטער מאַסע אויפן פּלאַץ פאַרן וואַקזאַל, ווי אַ סטאַדע בהמות. וואָרום אין שטאָט אַריין טאָר מען נישט גיין. ס'איז נאַכט־שפּערע פון זיבן פאַרנאַכט ביז זיבן אין דער פּרי. אין די צוועלף שעה האָט יעדער מיליטערישער פּאַטראָל רעכט צו דערשיסן יעדן איינעם, וואָס געפינט זיך אין דער צייט אויף דער גאַס. רעכט... די צונויפגע־קוועטשטע מאַסע ווייסט נישט וואָס צו טאָן מיט זיך. הינטער מיינע פּלייצעס שטייען עטלעכע יידן. זיי רעדן שטיל, זיי פּליסטערן קוים אין פּוילישן לשון, אָבער מיין פאַרשאַרפטער געהער כאַפט אויף די יידישע טענער. „דאָ טאָר מען נישט בלייבן“ — האָט איינער געזאָגט — „פאַרטאָג כאַפט מען צו אַרבעט“... אויף די טרעפּ פון וואַקזאַל רעדט אַ זשאַנדאַר, נישט ער רעדט. נאָר ווי ער וואַלט אַרויסגעשאָסן זיינע ווערטער פון דער קירצער אויטאָמאָטישער ביקס. פון די אַרויסגעשאָסענע ווערטער דאַרף מען פאַרשטיין אַזוי: די אַלע, וועלכע געפינען זיך אויפן פּלאַץ, געפינען זיך דאָ אומגעזעצלעך. נאָר די זשאַנדאַרן־קאַמענדע נעמט אין אַכט, אַז די באַן האָט געבראַכט די מענטשן און דעריבער קען מען זיי נישט באַשטראַפּן. די קאַמענדע קומט אַנטקעגן די פּאַסאַזשירן: ביים וואַק־זאַל געפינען זיך פּלאַטפּאַרמעס געשפּאַנטע מיט פּערד. די פּלאַטפּאַרמעס האָבן דערלויבענישן צו באַוועגן זיך אין דער פאַרבאַטענער צייט, ווייל זיי באַזאָרגן די שטאָט מיט לעבנסמיטלען. דעריבער באַקומען איצט די פּלאַטפּאַרמעס רשות אַוועקצופירן די פּאַסאַזשירן אין שטאָט אַריין. קיין וואַרשע, נאָר מיט אַ תּנאי, אַז יעדער איינער וועט צוגעפירט ווערן צום טויער פון דעם היזן וווּ ער וווינט. יעדער איינער וואָס וועט אַנטרונען ווערן מן דער פּלאַטפּאַרם אויף איינער פון די גאַסן פון דער שטאָט. דאַרף זיין געוואַרנט, אַז ער וועט דערשאָסן ווערן אַן יעדער מעלדונג. פאַרשטאַנען?!

ס'איז געוואָרן אַ לויפעניש צו די פּלאַטפּאַרמעס. מענטשן פּאַלן איינער איבערן צווייטן. איינער טרעט אויפן צווייטן. יעדער וויל פאַרכאַפּן אַן אָרט אויף אַ

פלאַטפּאַרמע. די געפּאַלענע ווערן „טרעפּ“ פּאַר די, וועלכע האַלטן זיך שוין אין ראַנד פּון אַ פּלאַטפּאַרמע, נאַר קענען נישט אַרױפּשפּרינגען. „האַלט, דאַנערױע־טער!“ — שניידט דורך אַ געשרײַ די פּינצטערניש. די צעיאַכמערטע מאַסע ווערט תּיכּף פּאַרגלױוערט. יעדער פּאַרהאַלט זיך אין דעם מעמד, אין וועלכן עס האַט אים געטראָפּן דער „האַלט“! אַרדענונג זאָל זײַן! די פּאַרשאַלטענע באַנדע ווערט גלײַך צעשאַסן אויב זי וועט נישט אָפּהיטן די „אַרדענונג“. און דער באַ־פעל איז, אַז די גאַנצע „שוויינען־באַנדע“ זאָל זיך צוריקציען פּון די פּלאַטפּאַר־מעס אויף צען טריט. אויך די וועלכע זיצן שוין אויף די פּלאַטפּאַרמעס דאַרפן זיך צוריקציען אויף צען טריט. אַלע ציען זיך צוריק. אַנטקעגן דער מאַסע וואָס רוקט זיך הינטערױוילעכטס גייען צוויי זשאַנדאַרן מיט אויסגעשטרעקטע ביקסן. וועלן זיי אַ צי טאָן דאָס צינגל? זיי באַװעגן מיט די ביקסן אַהין און אַהער, אַהין און אַהער. „ריקױוערטס, ריקױוערטס!“ דערנאָך קומט אַ צווייטער באַפעל: אַלע פּאַסאַזשירן דאַרפן אין איילעניש, אָבער אין פּולער אַרדענונג פּאַרנעמען פּלעצער אויף די פּלאַטפּאַרמעס. דאָס דאַרף געשען אין דער צייט ווען דער באַפעלגעבער וועט אָפּצײלן פּון איינס ביז צען. נאָך דער צאָל צען דאַרפן די פּלאַטפּאַרמעס זײַן גרייט צו פּאַרן.

„אַכטונג! נישט לױפּן... אַרדענונג... אַרדענונג... נישט לױפּן... איינס... צוויי...“ די מאַסע טוט זיך אַ שפּאַר פּאַראַױס, נאַר זי לױפט נישט, זי שפּאַרט פּאַר־ױס. ווער עס פּאַלט גייט מען איבער אים אַריבער און ער ווערט צעטרעטן. מענטשן שרייען, פּרױען וויינען, וואַיען ווי די הינט, אָבער קיינעם אַרט עס נישט. די מאַסע שפּאַרט צו די פּלאַטפּאַרמעס. זעקס... זיבן... אַכט... אַרדענונג... אַרדער־נונג... צען!

די פּלאַטפּאַרמעס רירן פּון אַרט. צענדליקער מענטשן האַלטן זיך בײַ די ראַנדן און שלעפּן זיך נאָך. אַנדערע בלייבן ליגן אויף דער ערד. ווער עס איז צעטרעטן און ווער עס האָט באַקומען אַ קלאַפּ איבער דער האַנט מיט אַ שטיױל, ער זאָל נישט באַשווערן דעם פּערד צו שלעפּן די פּלאַטפּאַרמע. און איך? ווי אַזוי איז עס געשען, אַז איך געפּין זיך אויף אַ פּלאַטפּאַרמע? ביז היינט פּאַרשטיי איך נישט פּון וואַנען עס האָט זיך צו מיר גענומען די פּלינקייט אַרױפּצובאַקומען זיך אויף דער פּלאַטפּאַרמע. וואַרשיינלעך בין איך דורך דער מאַסע אַרױפּגעשטופּט געװאָרן, וואַרום איך האָב געפּילט אַ װײַטיק אין דער ברוסט, ווי מען וואַלט מיך צוגעקלעמט. אָבער איך בין נישט געבליבן!

פינף אָדער זעקס טונקלע פּלאַטפּאַרמעס פּאַרן מיט אַ פּינצטערער גאַס. ווי אין אַ טונעל. פּון ביידע זײַטן סטאַרטשען אַרױס נאָך מער פּינצטערע גופּים פּון אויסבאַמבאַרדירטע הייזער. דאָ, אין שטאַט, איז נישטאָ קיין סימן פּון שניי. אַלץ איז טױט און פּינצטער. די מענטשן אויף דער פּלאַטפּאַרמע זענען צונויפּגע־קױועטשט און זיי שװײַגן. אַ מידע אויסגעפּייניקטע מאַסע מענטשן ווערט געפּירט אין אַן אומגעױוילעכער נאַכט. מ'האַט בפּירוש געפּילט: איבער דער גאַס גייט דער טױט. נעבן דער בריק אויף דער זיגמונט־אַױסקאַ גאַס באַמבלט זיך אויף אַ זײל די ערשטע באַלױכטענע לאַמטערן. זי באַמבלט זיך אין ווינט ווי אַ געהאַנר־גענער.

לענגאויס דער זיגמונטאָווסקאָ לייכטן עטלעכע לאַמטערנס. דאָס בלייכע ליכט באַלייכט בלייכע מידע פּנימער. די פּיס טוען וויי פון זיצן צונויפגעדרענגט אויף דער פּלאַטפּאַרמע. נאָך אַ צען מינוט וועט מען קענען אַראַפּגיין און אויסגלייכן די ביינער; זיך אַוועקלייגן שלאָפן און זיך אויסרוען, אויסרוען אומגעשטערט. „האַלט!“ — האָט אַ גריליץ געטאָן אין דער פינצטערניש.

די פּלאַטפּאַרמעס פּאַרהאַלטן זיך. מיר זענען ביים אַריינפאַר פון דער קער- בעדזש-בריק איבער דער ווייסל. עס קומט אַ באַפעל: „יודען הערונטער!“ אַ דייטש לויפט מיט אַן אויסגעשטרעקט אַנגעצונדן באַטעריע-לעמפל און באַלייכט פּנימער אויף די פּלאַטפּאַרמעס: „יודען הערונטער! הערונטער!“ איינצלנע יידן שפּרינגען אַראַפּ פון די פּלאַטפּאַרמעס און ווערן באַלד אונטערגעשטופּט מיט קלעפּ. אַנדערע ווערן אַראַפּגעשלעפט און שוין ווערן זיי געטרעטן מיט די פּיס. ביסלעכווייז, ביסלעכווייז מערן זיך די יידן. איך בין אינגאַנצן רואיק, צופיל רואיק. מיך מיינט עס נישט. איך וועל זיך נישט מודה זיין, אַז איך בין אַ ייד. מיט וואָס זע איך אויס אַנדערש פון די, וועלכע בלייבן רואיק זיצן? „יודען הערונטער!“ איינער, וואָס זיצט נעבן מיר, מיט אַ טיפּיש סלאַוויש פּנים, האָט באַקומען אַ קלאַפּ אין קאָפּ — „יודע הערונטער!“ און שוין איז ער אונטן. מיין זיכערקייט פּלאַצט. דער דייטש פּרעגט: „יודע?“ איך לייקן: „ניע, יאָ פּאַליאַק.“ ער שטעלט אַן אויף מיר דאָס לעמפל: „יודע?“ — „ניע, פּאַליאַק.“ ער האָט מיך אַ כאַפּ געטאָן ביי די פּיס און אַ כוואַליע פינצטערניש האָט מיך פּאַרפלייצט. איך ווייס מער נישט וואָס מיט מיר געשעט. קיין ווייטיק פיל איך נישט, כאַטש איך ווייס, אַז איך באַקום האַרטע קלעפּ. נאָר באַלד קום איך צום פּולן באַוווּסטיין און איך שטיי שוין צוזאַמען מיט אַלע אויפן טראַטואַר, אַ צוויי צענדליק זענען מיר גע- ווען צוזאַמענגענומען. די פּלאַטפּאַרמעס באַקומען אַ באַפעל אַוועקצופאַרן און מיר בלייבן ביי דער קערבעדזש-בריק. סך-הכל ווערן מיר באַהערשט פון צוויי דיי- טשן מיט ביקסן און מיר זענען צוויי צענדליק יידן און פּאַליאַקן. נאָר אלע זענען מיר געליימט, וועמען וועט איינפאַלן אין אַזאַ נאַכט זיך קעגנשטעלן? וועמען זיך קעגנשטעלן? ס'איז נאַכט פון טויט. די שפּערי-פּאַטרולן זיען טויט אין דער שטאַט. ס'קומט אַ באַפעל אַלע זאָלן אויסשטרעקן די אַרעמס און אַראַפּנעמען די זייגעלעך. איך בין פּטור. מיין זייגעל האָב איך דאָך אַוועקגעגעבן דעם סאָ- וועטישן וואַך-זעלנער אין סאַלעטשניקי וויעלקיע, וואָס לכל הדעות איז ער אַ פּאַרבינדעטער פון דעם דייטשן וואַך-זעלנער ביי דער קערבעדזש-בריק אין וואַך- שע. דער צווייטער דייטש זאַמלט איין די זייגעלעך און באַגלייט דאָס מיט אַ קלאַפּ אין דער האַנט, מען זאָל זי אַראַפּלאַזן. קיינער שרייט נישט פון ווייטיק. ס'איז נישט די צייט אויף צו שרייען. דער דייטש דערנענטערט זיך צו מיר. מיין שכן, אַ יונגער יידישער בחור שנאָלט אַפּ נערוועז דאָס רימענדל פון זייגער. דער דייטש באַמערקט עס און מיטן גאַנצן כוח טוט ער אים אַ זעץ אין פנים מיט אַן אַפענער האַרטער האַנט. דער ייד פּאַלט. דער דייטש טרעט אים מיט די פּיס. „שטיי מאַל אַרף!“ — באַפעלט ער און ווען דער ייד וויל אויפשטיין, טוט ער דעם קרבן ווידער אַ זעץ און ער פּאַלט צוריק. „שטיי מאַל אַרף, יודע!“ אַ טויטער, גאַלואַנזירט פון ווייטיק, שטייט ער אויף מיט אַן אויסגעצויגענער האַנט און

דער דייטש רייסט פון אים אראפ דאס זייגערל. איך באמי זיך וואס מער אויסצוציען דעם אַרעם פון אַרבל אַרויס, ער זאל זען, אַז איך האָב נישט קיין זייגערל. איידער איך האָב אים דאָס געזאָגט אויך מיט ווערטער, האָט ער מיר דערלאָנגט אַ קלאַפּ אין האַלדז. איך האָב זיך געוואַקלט ווי אַ שיכור און אַרויפגעפּאַלן אויף דעם שוין־אַנלעזן פון דער בריק. נאָר פּאַרלירן די קלאַרקייט פון באַוווטטזיין האָב איך נישט. איך האָב זיך אויסגעגלייכט מיט צוויי רייזען מענטשן. וואָס זענען געשטאַנען ביים אַנלעזן.

אַלע זענען שוין „באַאַרבעט“. וואָס וועט דער דייטש ווייטער טאָן? פּלוצים נעמט ער אַרויס דעם רעוואָלווער פון זייטן־טעשל, גייט אָפּ הינטערוויילעכץ א פּאַר טריט אין צילט די רעוואָלווער־לופע צום צענטער פון די צוויי רייזען מענטשן. „אַלע די וועלכע האָבן ביי זיך געלט, לייגן אַרויס דאָס גאַנצע געלט און אויב עמעצער וועט עפעס וואָס אויסבאַהאַלטן, וועט ער דערשאַסן ווערן אויפן פּלאַץ“. יידן האָבן אַרויסגענומען טייסטערלעך און זעקעלעך און זיי אַרויסגע־שטעלט צום צווייטן דייטש, וואָס האָט דאָס געלט צוגענומען.

אין יענער צייט האָבן יידן, לויט אַ „באַקאַנטמאַכונג“ פון דער אַקופּאַציע־מאַכט געמעגט האָבן ביי זיך באַר געלט בלויז ביז צוויי טויזנט גילדן. אויב עמעצער האָט פּאַרמאַגט מער, אין באַר געלט, אין טשעקן אָדער אין וועקסלען, האָט ער דעם עידף געמוזט דעפּאַנירן אין אַ באַנק. פּאַר נישט אויספירן די פּאַראַרדענונג האָט געדראַט טויט־שטראַף. לויט אַט דער פּאַראַרדענונג בין איך סיי ווי געווען אַ פּאַרמשפּטער צום טויט. אויסער אַ גרעסערע סומע געלט האָב איך געהאַט ביי זיך דאָקומענטן אויף געלט, בריוו און שיפּער־בריוו. וווּ דער דייטש זאל נישט זוכן ביי מיר וועט ער געפינען עפעס, וואָס וועט מיר פּאַרמשפּטן לויט זייערע „געזעצן“.

אַננעמען אַ באַשלוס האָט געדויערט אַ סך ווייניקער ווי אויפּשרייבן די ווערטער. איך האָב באַשלאָסן צו לייקענען, אַז איך האָב געלט, אויסער קליינגעלט אין אַ בייטעלע. איך האָב באַמערקט, אַז ווען מען דערלאָנגט דעם דייטש אַ טעשל מיט געלט איז ער זיך נוהג אַזוי: אויב דאָס טעשל געפעלט אים — נעמט ער עס צו צוזאַמען מיטן געלט, און אויב דאָס טעשל איז נישט נושאַ חן אין זיינע אויגן, נעמט ער אַרויס דאָס געלט און וואַרפט אַזוועק דאָס טעשל איבערן קאַפּ פון דעם באַרויבטן. ווען עס איז געקומען די ריי אויף מיר, האָב איך אים דערלאָנגט דאָס בייטעלע מיט קליינגעלט.

„לייג אַרויס דיין גאַנץ געלט, יודע!“ — שרייט ער צו מיר מיט רוגזע.
„דאָס איז מיין גאַנץ פּאַרמעגן, מער איז מיר נישט געבליבן“ — האָב איך געענטפּערט אַזוי קאַלט ווי נאָר דער אינסטינקט האָט מיר געהאַלפּן דערצו.
„וואו האַסטו דיין געלט!“ — שרייט ער ווידער.
„ביי זיך האָב איך נישט. אין דער היים, אויף נאָוואַליפיע גאַס, וועל איך דיר געבן יויפל איך האָב דאָרט“.

ער האָט מיר געוואַרפן אין פנים דאָס בייטעלע מיט קליינגעלט.
פּלוצים הייבט אַן דער מיטן רעוואָלווער צו זידלען די יידן, אַז זיי זענען

רויבער, גנבים, ספעקולאנטן, וואָס וועלן באלד דאָ אַלע אויסגעשאַסן ווערן, און אַנווייזנדיק אויף דער בריק גרילצט עס אויס:
"היער, היער, יודען אַסבוויטלער, לאַופען, לאַופען!"

די גאַנצע מחנה האָט זיך אָפּגעריסן פֿין דער ערד און זיך אַ לאַז געטון מיט אַ געוואַלדיקן אימפעט איבער דעם וועג פֿאַר פּוסיגער דורך דער בריק. דער דייטש האָט בהלה־מאַכנדיק געפֿיערט מיט ווילדע געשרייען, "לאַופען־לאַופען־לאַופען־לאַופען!". איינער איז געשפרונגען איבערן צווייטן, איינער איז געפֿאַלן איבערן צווייטן. איינער האָט זיך אָנגעהאַקט אינעם צווייטן און אים אומגעוואָרפֿן. אַבער אין אימפעט איז דער אַנדער־געפֿאַלענער גלייך ווידער געשטאַנען אייף די פֿיס און געלאָפֿן. אין דעם הילצערנעם באַדן פֿון דער בריק האָבן די לויפֿנדיקע טריט אָפּגעקלאַפֿט ווי דאָס גאַלאַפֿעווען פֿון פֿערד. די גענוג לאַנגע בריק האָט מען דורכגעמאַכט אין געצילטע רגעס. אַטראַט און מען איז שוין אויף דער וואַרשעווער זייט פֿון דער בריק, אַנטקעגן נאָווי זיאָד. אַבער פֿלוצים — "האַלט!" אַ מונדירטער דייטש מיט אַן אויסגעשטרעקטער ביקס פֿאַרשטעלט דעם אַרויסלויפֿן. "האַלט! ווער זענט איר? צי ווייסט איר נישט, אַז איצט טאַר מען זיך נישט געפֿינען אויף דער גאַס?" נעבן דעם דייטש רוקט זיך צו אַ פֿוילישער פֿאַליציאַנט אין אַ פֿאַרמלחמהדיקן פֿאַליציאַנער־מונדי. ער חורט איבער אויף פֿויליש דאָס זעלבע, וואָס דער דייטש האָט געזאָגט אויף זיין לשון. עטלעכע פֿון דער מחנה הייבן אַן פֿאַרענטפֿערן זיך, שטאַמלענדיק: דאָרט... צוגענומען... געלט... אַוהר... לאַופֿען... דער דייטש האָט זיך צעלאַכט אויפֿן קול. מסתמא ווייסט ער אין וואָס עס גייט. מסתמא זענען מיר נישט די ערשטע לויפֿער איבער דער בריק. ער לאַכט אויפֿן קול און ווייזט אַן מיט דער ביקס־לופֿע: "אַבער, גאַט, וואָרום שוויצן די יודען? איזט עס זאָ הייס?"

דער דייטש איז געווען זייער גוטמיטיק. ער האָט אַראַפּגעלאָזט די ביקס און איינעם אַ קלאַפּ געטון אין אַקסל: "עס מאַכט ניכט, שוויצן איזט געזונד". און ער עצהט, אַז גייענדיק דורך דער שטאַט זאָל מען "שוויצן" זייער פֿאַרויכטיק, אויב מען וויל דערלעבן דעם טאַג. דער פֿוילישער פֿאַליציאַנט האָט פֿון זיין זייט צוגעגעבן, אַז מען זאָל זיך האַלטן ביי די ווענט און זיין פֿאַרויכטיק אַנצוטערעפֿן זיך מיט פֿאַטרולן. זיי שיסן צו מענטשן אַז וואַרעניש.

די פֿאַר מענטשלעכע ווערטער האָבן גערירט ביז טרערן. נאָר אויף סענטי־מענטן איז נישטאָ קיין צייט. דער טויט לויפֿערט אויף די גאַסן פֿון ביינאַכטיקן וואַרשע. די שוואַרצע נאַכט וואָס דעקט צו דעם אויסבאַמבאַרדירטן קעניגלעכן שלאַס; די שוואַרצע נאַכט, דורך וועלכען מען דאַרף אַדורכרייסן דאָס געראַטעוועט שטיקל לעבן, וואַרשט אַז אַן אימה. און באלד אַן אַנטקעגן־מחשבה: צי זענען די פֿאַר מענטשלעכע ווערטער אַן אויסרייד, אַז ווען מיר וועלן אַוועק פֿון דעם פֿלאַץ וועט דער דייטש נאַכשיסן נאָך אונדז? ניין, ער חורט איבער אין דעם זעלבן מענטשלעכן טאַג. מיר זאָלן גיין דורך די גאַסן קראַקעווער פֿאַרשטאַט, מיאָדאָווע און דלוגע. דאָרט זענען פֿאַראַז אַ סך חורבות. אויב מען הערט זעלנערישע טריט פֿון דער ווייטנס, איז בעסער זיך אויסבאַהאַלטן אין די חורבות, ביז די טריט

וועלן מער נישט געהערט ווערן. נאָר גיין נישט אַלע צוזאַמען. ס'איז נישט קיין ערשטע מאַיפֿיערונג.

די מחנה האָט זיך צעשיט כּהרף עין. צו צוויי און צו דריי האָבן זיך אַלע פּאַרשטעקט אין דער נאַכט. דאָס איז געשען אינסטינקטיוו, ווי ביי חיות אין צייט פֿון סכּנה. איך בין מיט נאָך צוויי אומבאַקאַנטע שעל און אויף די שפיץ פינגער אַרויף צו דער קראַקעווער פּאַרשטאַט און די ערשטע „אַבסערוויר“ סטאַציע געמאַכט הינטערן דענקמאַל פֿון קעניג זיגמונט. אַנטקעגן, אין דער מיט פֿון דער ברייטער גאַס איז געשטאַנען אַן אַלמער אָפּגעמאַלן אויף ווייס און צו אים צוגעשלאָגן אַ ברעט, ווי אַ וועגווייזער, מיט אַ גרויסן אויפּשריפט „לובלין“. אַ קורצע ווילע האָבן מיר זיך איינגעהערט אין דער שטילקייט און ווידער אָפּגעלאָפּן אַ הונדערט מעטער ביז צו דער מיאָדאַווע גאַס. דאָ האָבן זיך אָנגעהויבן די חורבות פֿון די יידישע געשעפטן און הייזער. די נאַכט איז נישט געווען אַזאַ פינצטערע ווי די חורבות האָבן געאַטעמט מיט שוואַרצקייט. און נאָך שוואַרצער פֿון די חורבות זענען געווען די לעכער פֿון די פענצטער און טירן.

ערגעץ אין אַ ווייטערער גאַס זענען געפּאַלן איינציקע שאַסן פֿון אַ ביקס. כאַטש די שאַסן זענען געווען ווייטע, זענען מיר, די דריי, אַריין אין אַ חורבה און אָפּגעוואַרט עס זאָל אַדורך דער אָפהילך. ס'איז ווידער געווען שטיל, זענען מיר ווייטער געלאָפּן אויף די שפיץ פינגער ביז צו דער דלוגע גאַס. אויף דעם פּלאַץ קראַשינסקי, אין פּאַלאַץ פֿון אָפּעלאַציע־געריכט, געפינט זיך דער שטאַב פֿון געסטאַפּאַ; אין דעם היסטאָרישן אַרסענאַל אויף דלוגע גאַס סטאַציאָנירט אַ גרויסע אָפּטיילונג פֿון דער ווערמאַכט. אַט די צוויי געפּערלעכע פּונקטן מוז מען דורכגיין, אויב מען וויל אַנקומען צו דער יידישער געגנט פֿון פּשעיאָוד און נאַוואָליפּיע. אונדזער דריילינג רעדט נישט צווישן זיך. נישטאָ וועגן וואָס צו רעדן. קען עמעצער פּאַרויסזאָגן וואָס ס'איז בעסער — צי ס'איז בעסער איצט צו ריזיקירן און זיך דורכבאַקומען דער געפּאַר, אָדער פּאַרשטעקן זיך אין אַ חורבה און אָפּפּירן דאָרט ביז עס וועט ווערן טאַג און מען וועט מעגן פּריי גיין. און אַז מען מעג פּריי גיין — כאַפּן די דייטשן צו דער אַרבעט. צעשיידן מיר זיך און איינציקווייז, אָפּגערוקט איינער פֿון צווייטן אויף אַ צער־פּופּצן טריט שאַרט מעז זיך ביי די ווענט. אויף דלוגע גאַס וואַקסן אויס ווי אונטער דער ערד צוויי פּוילישע פּאַליציאַנטן. צו לויפּן איז שפּעט. זיי וועלן נאַכשיסן. דאָ זענען נישטאָ קיין חורבות און די טויערן זענען פּאַרשלאָסן. איך שפּאַר זיך צו צו דער וואַנט, ווי איך וואַלט זיך אין איר אַריינגעקנעטן. זיי באַמערקן מיך, אָבער פּרעגן גאַרנישט. זיי זענען פּאַרנומען מיט אַ שמועס. איך הער ווי זיי זאָגן צו דעם, וואָס איז געווען הינטער מיר: „וואָס שלייעט איר זיך אַרום אין גאַס אין דער צייט? זיי וועלן אייך דערשיסן.“

אין האַרץ פֿון יידישן וואַרשע

ענדלעך בין איך אַריבער אויף דעם טייל פֿון דער דלוגע גאַס, וואָס איז איבער די נאַלעווקעס און בעלאַנסקי. איצט דאַרף מען בייקומען דעם אַרסענאַל.

צום גליק ברענט דאָרט אין טויער אָן עלעקטריש ליכט. איך געפֿין זיך אויף דער צווייטער זייט גאָס. אין דער שינצטערער. כאַטש אין טויער זע איך קיינעם נישט. אָבער צוליב מיין וואַכזאַמקייט דאַכט זיך מיר, אָן איך הער טריט פֿון באַטשווע־קעוועטע שטיינען. ס'האַט זיך מיר בלוזי אויסגעדאַכט. און איך בין שוין אויף דער פּשעיאַזד גאָס. אין סאַמע האַרץ פֿון דעם ייִדישן וואַרשע.

פּשעיאַזד האָט פֿאַרבונדן די געגנט פֿון די נאַלעווקעס מיט גזשיבאַוו, זי איז געווען אַ בריק צווישן דער ייִדישער געגנט און „יענע“ גאַסן, די גאַסן פֿון אָן אַנדער, נישט־ייִדישער וועלט. פּשעיאַזד איז געווען די הויפּט־אַרטעריע אינעם ייִדישן כּרך. אָהער האָבן אַרויסגעקוקט די פּענצטער און דער באַלקאַן פֿון טלאַמאַצקע 13.

איז דער נאַכט ווי איך האָב זיך געשלייכט ביי די טויערן פֿון פּשעיאַזד איז מיין בליק געפֿאַלן צום ערשטן שטאַק, צום באַלקאַן פֿון טלאַמאַצקע 13, וווּהין עס זענען „אַמאַל“ געווען געווענדעט די אויגן נישט נאָר פֿון ייִדישן וואַרשע. נאָר פֿון אַלע עקן פֿון ייִדיש מלכות, וואָס האָט געהייסן פּוילישע שטאַט און שטעטל, וווּ ייִדישע יונגעלייט און מיידלעך האָבן געבענקט צו זיין נאַענט צו דער ייִדישער ליטעראַטור. אָן יידן פֿלעגן פֿאַרבייגיין דעם פּשעיאַזד, האָבן זיי אַרויפגעקוקט צום באַלקאַן, טאַמער וועלן זיי דערזען דעם שרייבער וועמענס ביכער זיי לייענען, אויף וועמענס אַרטיקלען אין די צייטונגען זיי וואַרטן פֿון פּרייטיק צו פּרייטיק. פֿון דער גאַס־אָרויף האָבן זיי געקענט זען „מיט זייערע אייגענע אויגן“ ווייסענבערגן, צי נאַמבערגן, אָדער גאַר סעגאַלאַוויטשן, וואָס איבער זיינע דאַמאַנען האָט מען געטראַכט לאַנגע טעג נאָכן איבערלייענען זיי, כּדי „צו פֿאַרשטיין דעם מיין פֿון דעם שרייבער“... אַ שאַרפּער קאַלטער ווינט יאַגט אָן פֿון מילנע געסל און טרייבט מיך אַרויס פֿון דער טויער־טיפּיקייט. איך בין געלאָפּן צו דער נאָוואַליפּיע גאַס, צום הויז נומער פּערצן — וווּ עס איז געווען די דירה פֿון דעם שרייבער און פּעדאַגאָג ח. ש. קאַזדאַן, אין וועלכער עס האָט געוווינט מיין שוועסטער מיט איר קליין ערפּהלע. ח. ש. קאַזדאַן מיט זיין פּאַמיליע האָבן זיך דעמאַלט געפונען אין ווילנע. איך האָב לאַנג געקלונגען אין טויער פֿון דעם הויז און געקלונגען אומזיסט. דער קריסטלעכער שומר האָט דעם טויער נישט געעפנט. איך בין געווען טויט מיד און איך האָב געפילט, אָן מיין אויסדויער הייבט אָן שוואַך צו ווערן. אַזאַ צושטאַנד קען ווערן סכּנהדיק, אָבער וווּהין גייט מען אין אַזאַ נאַכט? וועלכער הויזוועכטער וועט אַריינלאָזן אַ פּרעמדן מענטש אין אַזאַ ווילדער צייט? איך דערמאַן זיך, אָן אויף דער זעלבער גאַס, נומער זיבן, וווּ ס'איז געווען די רעדאַקציע פֿון דער „פּאַלקסצייטונג“, קען מיך דער הויזוועכטער. דאָרט וווינט אויך סאַניאַ נאָוואַגראַדזקי. איך בין צוריק־געלאָפּן עטלעכע טויערן און שטאַרק אַנגעקלונגען. דער הויזוועכטער איז אַרויס־געקומען און געשריגט דורך דעם געשלאָסענעם טויער:

„צו וועמען?“

„צו נאָוואַגראַדזקי.“

„ווער ביסטו?“

„אָן אייגענער.“

ער שפארט אפ די טיר פונעם טויער, צינדט אן א שוועבעלע און קוקט אויף מיר מיט חשד.

„פרוי נאָואַגרודזקי איז אין שטוב?“ — האָב איך געפרעגט און ער האָט אויפגעפנט ברייט די טיר. איך האָב אים אַריינגערוקט אין דער האַנט אַ באַנקאָט. שטיל, ווי אַ גנב ביינאַכט, בין איך אַרויף אויפן פערטן שטאַק, כדי מיט מיינע טריט איבער די טרעפּ זאָל איך נישט שרעקן די שלאַפנדיקע יידן. און פאַרויכטיק האָב איך לייכט אַ דריק געטאַן אין קנעפל ביי דער טיר. אין אַזאַ נאַכט קען דער קלונג אין דער טיר אַראַפּפירן אַ מענטשן פון זינען.

היינט לעבט נישט מער סאַניאַ נאָואַגרודזקאַ. ווער ווייסט ביי וואָס פאַר אַן אומשטענדן זי איז געשטאַרבן, אָדער דערמאַרדעט געוואָרן. זי איז אין יענע טעג געווען צופיל שעפּעריש, זי זאָל זיין פעאיק איבערצוטראַגן דעם גיהנום. מיט לייב און לעבן האָט זי זיך מקריב געווען צו דערהאַלטן דעם קיום פון פשוטע יידישע מענטשן און עס איז אַזוי נאַטירלעך, וואָס זי האָט געטיילט דעם גורל פון די פאַר וועלכע זי האָט געלעבט. עס איז שווער צו וויינען איבער אַן איינציקן קבר, ווען אונדזער גאַנצע וועלט איז געוואָרן צו אַ קבר גלייך. אויף מיין קלונג אין יענער נאַכט, האָט סאַניאַ נאָואַגרודזקאַ געעפנט די טיר, נישט פּרענגדיק אפילו ווער עס קלינגט. איך בין אַריינגעקומען און זי האָט נישט רעאַגירט.

„איר דערקענט מיך נישט, סאַניאַ?“ — האָב איך געפרעגט.
אַ רגע איז זי געשטאַנען אַ צעטומלטע און געפרעגט: „צי מאַך איך אַ טעות?
צי בין איך געשלאָפּן און שלאָף נאָך?“
„סאַניאַ, דאָס בין איך — צאַנין!“ — האָב איך געזאָגט און פאַרמאַכט הינדער זיך די טיר. „איר זענט אַליין?“

„יא, איך בין אַליין, איך האָב געוואַרט אויף אַבראַשאַן“ — האָט זי געזאָגט און אין דער פינצטער אַנגעכאַפט מיין האַנט מיט פאַרווונדערונג: „צאַנין, צאַנין. פון וואנען נעמט איר זיך דאָ? איר זענט דאָך שוין לאַנג אַוועק אויף מזרח.“
„איך מוז זיך אַוועקזעצן, די כוחות פאַרלאָזן מיך“ — האָב איך געזאָגט — „איך קום פון אַ ווייטן וועג. פון ווילנע.“

סאַניאַ האָט ענדלעך אויפגעוואַכט. זי האָט אַלץ באַגריפּן.
„איך האָב געוואַרט אויף אַבראַשאַן. איך האָב זיך אָפּגעשמעסט אויף זעקס אַזייגער, איידער די דייטשן כאַפּן צו דער אירבעט. וויפל איז איצט דער זייגער?“ — האָט זי געפרעגט.
„אפשר צוויי אַזייגער און אפשר דריי; איך האָב פאַרלוירן די אַריענטאַציע פון דער צייט.“

ערשט איצט איז זי אַרויפגעפאַלן אויף מיר און מיך אַרומגענומען און אויסער רופן אַ צעטומלטע:

„מען קען אַראַפּ פון זינען. איך באַגרייף קוים, וואָס דו קומט פאַר. וואָס הייסט, איר קומט פון ווילנע? ווי אַזוי קומט איר פון ווילנע?“
„איך קום אין שליוחות“ — האָב איך געזאָגט — „נאָר ווי גאָט איז מיט אייך, איך מוז זיך אַוועקזעצן, וואָרום די פיס ברעכן מיר זיך איין פון מידקייט.“
אין דער פינצטער האָט זי מיך דורכגעפירט דורך אַ צימער, ווו עס האָט גע-

בלאָן א פראַסטיקער ווינט. די פענצטער זענען געווען אויסגעשלאָגן און די פאַר- האַנגען זענען געפּלויגן ווי אַ שרעק־סצענע אין אַ פּילם. זי האָט מיך אַריינגעפירט אין אַ ווייטן צימער, וווּ דער ווינט האָט מער נישט געבלאָזן, נאָר אויך דאָרט איז געווען אויסטערליש קאַלט. סאַניאַ פאַרענטפערט זיך, אַז במשך די אַלע חדשים נאָך דער באַמבארדירונג, האָט זי נישט געקענט געפונען קיין גלעזער, וואָס זאָל אַריינשטעלן נייע שויבן. נישטאַ קיין שויבנגלאָז. אָבער אייגנטלעך וווינט זי בלויז אינעם לעצטן צימער. דאָרט איז מען גענוג געשיצט פון פראַסט. אָבער וועגן וואָס רעדן מיר?! — איז זי גלייך איבערגעגאַנגען — איר קומט פון אַזאַ ווייטן וועג. וואָס מאַכט נח? וואָס מאַכט שלמה מענדעלסאָן? וואַסער, לייזונג — אַלע, אַלע, רעדט, דערציילט. אפשר האָט איר עפעס געהערט פון מיין יינגל, פון מיין מאַיזסן, פון עמנואל? איז פאַראַן אַ פאַרבינדונג מיט אַמעריקע? אַלץ האָט זי געוואָלט וויסן מיט איין מאָל. איך האָב איר בלויז געענטפערט וועגן איר זון: אייער יינגל איז אין ווילנע. ער איז געזונט, נאָר ווי גאָט איז מיט אייך — איך שטאַרב פון מידיקייט, איך מוז שלאָפן!

מיר זענען אַריין אין לעצטן צימער. אויסער דער סאַפע, אויף וועלכער זי אליין איז געשלאָפן זענען אין דעם צימער געווען נישט מער ווי דריי שטולן. זי האָט די דריי שטולן צוזאַמענגערוקט, אונטערגעלייגט איר מאַנטל און איך בין אויף אַט דעם „געלעגער“ אַוועקגעפאַלן ווי אַ טויטער.

אַכט אַזיגער אין דער פרי בין איך שוין געווען ביי מיין שוועסטער, אין דער דירה פון ת. ש. קאַזאַן. איר קליין טעכטערל האָט מיך דערקענט און מיך אַרומ־ גענומען, ווי עס וואָלט געפּילט, וואָס עס געשעט אויף דער וועלט. פון מיין שוועס־ טער האָב איך זיך דערוווסט, אַז מיט אַ טאַג פריער איז מיין יינגערע שוועסטער מיט איר מאַן, דעם דיכטער סטאַניסלאָוו יעזשי לעץ, אַוועק צו דער גרענעץ, זיך אַדורכצושמוגלען קיין לעמבערג, צו די סאַויעטן. צי וועלן זיי דערגיין אַהין לע־ בעדיקע? — זיי האָבן אויסגעקליבן די שאַנסן צו דערגיין לעבעדיקע. און אויב אומקומען אויף דער גרענעץ, איז בעסער ווי צו לעבן אין היטלערישן גיהנום. דאָ, אין וואַרשע, האָבן זיך געענדיקט אַלע אַפּענענונגען.

ווי איך האָב זיך אָפּגעשמועסט מיט סאַניען, איז דער ערשטער צו מיר אַרויפגעקומען בערנאַרד. לאַנגע מינוטן זענען מיר געשטאַנען איינער אַנטקעגן צווייטן און קיין וואָרט נישט געקענט אַרויסברענגען. דער מאַן, וואָס קיין מאָל איז דער שמייכל נישט פאַרשווונדן פון זיין פנים, האָט מער נישט געשמייכלט. „וואָס הערט זיך דאָ?“ — האָב איך איבערגעריסן דאָס אומדערטרעגעלעכע שווייגן.

„גיהנום איז נישט קיין באַגריף פאַר דעם וואָס עס געשעט“ — האָט ער גע־ זאָגט שטיל. אַזוי האָט באַצייכנט דעם מצב דער אַלטער אויסגעפרוּווטער רעוואַל־ לוציאַנער, אַ געוועזענער פאַרשיקטער אויף סיביר. במשך פון אַ סך יאָרן איז בערנאַרד געווען דער קאַמאַנדיר פון די בונדישע שוץ־גרופן אין וואַרשע. די יאָרן פאַר דער מלחמה, ווען די פאַשיסטישע מגיפה האָט זיך אויסגעשפּרייט איבער פּוילן, איז בערנאַרד מיט זיין גרופּע קעמפער אָפט געקראַכן אין דער געפאַר איידער די כוליגאַנישע געפאַר איז געקומען אין דער יידישער געגנט. ער האָט

נישט געוויסט פון קיין שרעק. די שוץ־גרופן פלעגן איבערפאלן כוליגאנישע פוילישע מחנות, וואָס אין דער צאל זענען זיי געווען אַ סך מער ווי די יידישע יונגעלייט. בערנאַרד פלעגט שטיין אין אַ זייט אין אַכטונג געבן ווי זיינע בראַווע יונגעלייט ברעכן די ביינער פון די אַנטיסעמיטן. אויך דעמאַלט איז דער שמייכל נישט אַראָפּ פון זיין פנים. איצט זאָגט ער, אַז אַ גיהנום איז אין וואַרשע. „וואָס טוט מען אין ווילנע וועגן אַרויסראַטעווען יידן?“ — האָט ער פֿלר צים געפרעגט.

איך האָב נישט געוויסט וואָס צו ענטפערן. איך האָב וועגן אַזאַ זאַך נישט געהערט. יעדער וואָס וויל זיך אַרויסראַטעווען פון וואַרשע גייט פון זיין אייִגענער אינציאַטיוו צו דער גרענעץ.

„אייגענע אינציאַטיוו“ — האָט בערנאַרד איבערגעחזרט. — דאָס איז גאַרנישט. פון אייגענער אינציאַטיוו גייען טויזנט, צען טויזנט. און וואָס איז מיט פרויען און קינדער וואָס זענען געבליבן אַליין? זאָלן זיי אויך גיין אין פראַסט און אין שניי פון אייגענער אינציאַטיוו?“

אַנשטאַט צו ענטפערן דירעקט אויף זיין פראַגע, האָב איך אים דערציילט, אַז אויסער דער שליחות צו אים און צו אַרטור זיגעלבוים, האָב איך אויך אַ שליחות צום „דזשאַינט“. איך האָב געלטר־בריוו אויף העכער אַ מיליאָן גילדן, צו העלפן די געבליבענע אין וואַרשע. וועגן אַן אַנדער פאַרם פון ראַטעווען יידן האָב איך נישט געהערט.

„איז וואָס זשע ווימסטו זיך?“ — האָט בערנאַרד געפרעגט — „די דזשאַינטישע קיכן וועלן צוליבן פעלן פון מיטלען נישט האָבן מיט וואָס צו באַשפייזן די הונגער ריקע. אַ ים מיט הונגעריקע אין וואַרשע. שטיי נישט, צאַנן!“

עס איז געווען נישט לייכט אין יענער שעה אַריבערצוקומען אין די ביוראָען פון „דזשאַינט“. אויף דער גאַס האָט געהערשט אַ בהלה־שטימונג. פאַרבייגייענר דיקע פרויען האָבן אומבאַמערקט געוואָרנט: „יידן, באַהאַלט זיך. אויף פּושע־אַזוד כאַפט מען...“ צוריקגיין האָב איך מער נישט געקענט. בערנאַרדס ווערטער האָבן מיר נישט געלאָזט רוען. ער האָט שוין געהאַט נסיון ווי אַזוי אויסצומיידן די דייטשע כאַפּערס. די דייטשע זעלנער זענען געשטאַנען נעבן דעם סקווער אויף פּושע־אַזוד. אנטקעגן דעם הייז נומער 9. האָט מיך בערנאַרד געפירט דורכן הייז אויף נאַוואַ־ליפּיע נומער 1, וואָס האָט געהאַט אַן אַדורכגאַנג צו דעם מילנע געסל. דאָ, אין הויף, האָב איך אָפּגעטרעטן אין הויז פון די עלטערן פון באַשע טרונק, די פרוי פון דעם היסטאָריקער ישעיהו טרונק, וועמען איך האָב אין ביאָליסטאָק צוגע־זאָגט, אַז אויב זיין פרוי וועט זיך וועלן שייַדן פון אירע עלטערן און קומען צו אים קיין ביאָליסטאָק, וועל איך זי מיטנעמען מיט זיך אויף מיין צוריקוועגס. די יונגע פרוי האָט גלייך מסכים געווען זיך צוגרייטן אַזוי, אַז צו יעדער צייט, ווען איך וועל איר צו וויסן געבן, וועט זי גרייט זיין צו נעמען זיך אין וועג אריין.

בערנאַרד האָט מיך באַגלייט ביז דער לעשנאַ גאַס און אַליין בין איד אַוועק צום נומער דרייצן, ווו עס האָט זיך געפונען דער לאַקאַל פון „דזשאַינט“. אויף דער גאַס, נעבן טויער פון הויז נומער דרייצן זענען געשטאַנען אַ סך מענטשן אין אַזאַ פאַרויסקייער פּאַזיציע, אַז טאַמער וועט מען דערזען אַ דייטשן אויטאָ, אַדער

דייטשע זעלנער, זאל מען באלד קענען פארשווינדן אין הויף אריין. א גרויסן טייל פון די מענטשן האב איך געקענט. דאס זענען געווען יידישע לערער, שרייבער, קינסטלער, זשורנאליסטן — פארוואלטער פון קיכן און קינדערהיימען. זיי זענען געווען די ערשטע געטראפענע פון דעם דלות און זייער איינציקער אדרעס איז געווען דער „דזשאַינט“. איך האב אויסגעמיטן זייערע אויגן און געגאנגען צום ערשטן שטאָק. ביי דער טרעפן־טיר האב איך זיך באַגעגנט מיט דעם לינק־פּוּע־לי ציוניסטישן טוּער שכנא זאָגאַן. בעת איך האב אים דערלאנגט די האַנט, האָט ער מיר מיט אַ פינגער געקיצלט אין דער האַנט־פלאַך און געפרעגט:

„פארוואס זענט איר צוריקגעקומען אין דעם גיהנום?“

„חבר זאָגאַן, ס'איז אין אַרדענונג“ — האָב איך אים געענטפערט — „אין גיהנום אַריין קומט דער, וואָס מען צווינגט. אָדער דער וואָס זוכט דאָרט עפעס“. זאָגאַן האָט אָנגעשטעלט אויף מיר זיינע גוטע, שמייכלענדיקע קינדערשע אויגן:

„געקומען ספּעציעל?“ — האָט ער געדרייט מיט די פינגער.

„אין דעם ערך. איך גיי איצט צו גוזיקן“.

„עפעס ממשותדיקס?“ — האָט ער געפרעגט.

„איז דעם ערך“ — האָב איך געענטפערט.

שכנא זאָגאַן האָט מיר אַ קלאַפּ געטון אין פלייצע. איך האָב זיך דערמאָנט אין בערנאַרדן און געפרעגט זאָגאַנען. צי ער בלייבט אין וואַרשע, אָדער ער גרייט זיך אוועקצוגיין צו דער גרענעץ. ער האָט אויף מיר אַ קוק געטון מיט תרעומות מיט זיין גאַנצן גרויסן גוף: „שכנא זאָגאַן וועט נישט איבערלאָזן די מחנה!“ — האָט ער געזאָגט ערנסט — „שכנא זאָגאַן וועט זיין דער לעצטער נאָך דער מחנה“.

„איר זענט צו פּאָפּולער אויף צו בלייבן דאָ“ — האָב איך געפרוּווט.

„סאָקע דערפאַר בלייב איך. ס'איז נישט קיין קליינער נסיון. איך וועל נישט דעזערטירן פון די קיכן, פון די חברים, פון דער באַוועגונג. איצט בלייב איך דאָ!“

„וואָס וועט דאָ ווערן?“ — האָב איך געפרעגט נאָך אַלץ שטייענדיק הינטער דער טיר.

זאָגאַן איז געוואָרן ערנסט: „איצט זענען מער נישטאָ קיין אילוזיעס. אין די נאַענטסטע וואָכן וועט מען אונדז אָפּשליסן אין אַ געטאָ. דאָס וועט זיין דער אָנהייב פונעם סוף. די פאַרבינדונג מיט דער אויסערלעכער וועלט וועט ווערן שווער. דאָס זעלבסטגעפיל פון די מאַסן וועט זיכער ווערן שווער. פאַר גאַרנישט דאַרף מען אַזוי מורא האָבן ווי פאַר דער רעזיגנאַציע פון די מאַסן. איך האָב מורא צו טראַכטן ביזן סוף...“

ס'איז פּלוצים געוואָרן אַ בהלה. פון דער זייט פון טלאַמאַצקע זענען אָנגעלאָפּן יידן מיט אַ געשריי: „מען כאַפט!“ די וועלכע זענען געשטאַנען ביים טויער, האָבן זיך געשטופּט אין הויז אַריין. די בהלה האָט זיך איבערגעטראַגן אויף די טרעפּ. זאָגאַן איז געבליבן אין טויער און איך ביז אַרויף אויף די טרעפּ. מער האָב איך זיך מיט אים נישט געטראָפּן. דאָס איז געווען אונדזער לעצטער שמועס. שכנא זאָגאַן, דער וויצע־פּאַרזיצער פון דער צענטראַלער יידישער שול־אַרגאַניזאַציע, איז געבליבן צוזאַמען מיט די פאַר וועלכע ער איז געווען אַ פּאַטער און אַ ברודער.

אריינבאקומען זיך אין לאקאל פון „דזשאַינט“ איז געווען קריעת ים־סוף. די טיר איז געווען געשלאסן. נויטבאדערפטיקע יידן האָבן זי באַלאַגערט. זיי האָבן אין דעם לאַקאל געזען זייער רעטונג. זיי האָבן געקלאַפט אין דער טיר און איך האָב געקלאַפט אין דער טיר — און זי האָט זיך נישט געעפנט. איך האָב אָנגעהויבן קלאַפן אין דער טיר אַלאַרמירנדיק. דער טיר־שומר האָט געעפנט אַ שפּאַרע און אַרויסגעשריגן מיט כּעס: „וואָס פאַר אַ חוצפּה?!“

„דרינגענד רוף צו דעם דירעקטאָר גוויק!“ — האָב איך אויסגערופן. זייטיקע מענטשן אַרום האָבן מיר צוגעהאַלפּן. אַז אויב איך בעט צורופּן גוויקן, איז מסתּמא זייער וויכטיק. דערווייל האָבן זיי אַריינגעשטעקט פּיס אין דער שפּאַרע פון דער אָפּגעלענטער טיר און דער שומר קען שוין די טיר נישט צומאַכן. אַ האַסטיקער שטופּ און איך ווער געטראָגן פּון די מענטשן, וואָס זענען הינטער מיר. איך בין שוין אינעווייניק. די צימערן זענען אָנגערויכערט און דומפיק. אויך דאָ באַגעגן איך באַקאַנטע פּנימער. צווישן זיי דאָס פנים פון סאַניאַ נאָוואַגראַדזקאַ. זי שטייט צווישן אַ גרופּע יידישע לערער. ווייזט אויס, אַז זי וואַרט שוין אויף מיר. עס דער־נענטערט זיך צו מיר דער ציוניסטישער טוער, אַ מיטגליד פונעם וואַרשעווער שטאַטראַט קירשנבוים. מיר האָבן זיך געקענט פון פאַר דער מלחמה. ער האָט גע־וואַלט, אַז איך בין געהאַט אַוועק פון וואַרשע, און ער פּרעגט מיר דיסקרעט. „איר זענט צוריקגעקומען קיין וואַרשע? איר זענט פון זינען אַראָפּ?“ איך האָב אים געענטפּערט אַזוי: „טוט אַלץ איך זאָל שוין אויפגענומען ווערן פון גוויקן. דאָס איז וויכטיקער פון מיין ענטפּער אויף אייער פּראַגע.“

קירשנבוים איז געווען אַ געניטער סוחר. פון מיינע ווערטער האָט ער זיך אָנגעשטויסן, אַז עפעס וויכטיקס ברענג איך מיט זיך, און ער איז אַוועק צום קאַרי־דאַר, וווּ עס האָט זיך געפונען דער קאַבינעט פון דעם דירעקטאָר גוויק. ער האָט גאַרנישט געפועלט. די מענטשן, וואָס האָבן געוואַרט ביי דער טיר אָנצוקומען צו גוויקן, האָבן קיינעם נישט געגלויבט. אַלע דאַרפן צו אים, דאַרף זיין אַ ריי, אַלע לויט דער ריי. קירשנבוים איז געווען אוממעכטיק. ווי קען מען קעמפן קעגן ליידנדיקע מענטשן? אַלע לייזן. איך האָב אים אויסגעמיטן, צו צו דער טיר און נישט פּרעגנדיק ביי קיינעם אַריין אינעווייניק. „איר מוזט וואַרטן לויט דער ריי!“ — האָט זיך גוויק אויפגעשטעלט פון זיין פּאַטעל הינטערן שרייבטיש. „ניין“ — האָב איך אים דערווידערט — „איר וועט אזוי גוט זיין ארויסבעטן אויף אַ מינוט די וואָס זיצן דאָ ביי אייך. דער ענין איז ברענענדיק. גיטערמאַן!“ — האָב איך אַקצענטירט דעם נאָמען.

גוויק האָט רעזיגנירט. ער האָט איבערגעבעטן די מענטשן, וועלכע זענען געזעסן ביי זיין טיש. ווען זיי זענען אַרויס פון צימער, האָב איך איבערגעדרייט דעם שליסל אין דער טיר און זאָגנדיק, אַז איך האָב געבראַכט געל־מיטלען פון גיטערמאַנען אין ווילנע, האָב איך זיך אָנגעהויבן אויסטון. גוויק איז געשטאַנען אַ פאַרבליפטער. עפעס האָט ער יאָ באַגריפּן און עפעס האָט ער נישט באַגריפּן. ער האָט געשוויגן. איך האָב זיך פריער נישט געהאַט אָפּגעגעבן קיין חשבון, אַז איך בין אָנגעטון אין אַזוי פיל העמדער און סוועטערס. איך האָב זיך אויסגעטון ווי אַ ציבעלע. די לעצטע צוויי סוועטערס, וואָס איך האָב געטראָגן אויפן לייב,

האָב איך אויסגעטון ווי אַ פּאַנצער. „גיט מיר אַ שערל“ — האָב איך געבעטן. גוזיק האָט פון שופּלאַד אַרויסגענומען אַ שער און זי מיר דערלאַנגט. איך האָב אויפגעטרענט די נעט פון די צוויי צונויפגענייטע סוועטערס און פון צווישן זיי אַנגעהויבן אַרויסשלעפּן פּאַפּירן, בריוו, קוויטלעך, צייכנס. „נעמט אַ בלייפּע־דער און שרייבט. עס זאָל זיין קלאַר, וואָס יעדעס בריוול מיינט. אויפן טיש האָב איך אַוועקגעלייגט אַ היפש פּעקל געלט און אַנגעהויבן אַפּציפּירן די געלט־בריוו: 33 מיינט דעם נאַמען... און איך לייען אַרויס פון דער רשימה דעם שיפּירטן אַדרעס, וווּ דער „דזשאַינט“ דאַרף באַקומען פאַר דעם געבראַכטן בריוו הונדערט טויזנט גילדן. 33 מיינט דעם נאַמען פון דער פּרוי... פאַר דעם בריוו וועט זי איינצאָלן אין „דזשאַינט“ הונדערט און פּערציק טויזנט גילדן... דער סימן 222 איז דער נומער פון אן אויטאָ. דאָס איז אַ סימן פאַר דער פּרוי... זי זאָל אויסצאָלן הונדערט טויזנט גילדן... און דאָס איז אַ בריוו וועגן אַרויסראַטעווען דעם רבין... געלט וועט איינצאָלן... יוד... דאָס איז דער צייכן פאַר דעם נאַמען פון אַ חסיד אויף די נאַלעווקעס, וואָס וועט דעקן די הוצאות פאַרן אַרויסבאַקומען דעם רבין פון פּוילן אין דער שווייץ. דער פּרוי... דאַרף מען זאָגן דעם סימן, אַז איר פּאַטער ע"ה איז געשטאַרבן דעם צווייטן טאָג אין חודש חשוון, וועט זי אויסצאָלן צוויי הונדערט טויזנט גילדן...

מיין שיפּער האָט גוט געאַרבעט. נאָך אַ האַלבער שעה בין איך געווען פאַרטיק מיטן איבערגעבן אַלע דיספּאָזיציעס.

איך בין געשטאַנען אַ האַלב נאַקעטער איז מיר נישט געווען הייס אָבער גוזיק איז געווען באַגאַסן מיט שווייס. קוקנדיק אויף דעם, וואָס ער האָט פאַר־שריבן האָט ער איבערגעזחזרט: „צי האָט איר נישט געמאַכט קיין טעות מיט אַפּציפּירן די אַדרעסן און די געלט־סומעס?“. „איך האָף אַז נישט“ — האָב איך אים פאַרויכערט — „אויב עפעס פון דעם אַלעמען וועט נישט קלאַפּן, געפין איך זיך אויפן אַדרעס...“ איך האָב אַנגעשריבן דעם אַדרעס פון קאָזאַנס דירה. גוזיק איז געווען אַ קאַלטער מענטש. דאָך די סצענע האָט שטאַרק געוויקט אויף אים. ער האָט מיר פאַרויכערט, אַז איך האָב אויפגעטון אַ גרויסע זאַך. ער וועט אַריינבאַקומען אַ מטמון מיט געלט, אויב אַלע בריוו וועלן אויסגעצאָלט ווערן. מיט ציטערנדיקע הענט האָט ער צונויפגענומען די בריוו, די קוויטלעך און דאָס פּעקל געלט און עס אַריינגעלייגט אין שופּלאַד.

„איך בין זיכער, אַז ביי דעם מצב אין שטאַט וועט איר זיין גענוג דיסקרעט“ — האָט ער זיך באַוואַרנט און איך האָב אים געענטפּערט. אַז דאָס בעט איך ביי אים, ווייל איך וויל אַ לעבעדיקער צוריק זיך אַרויסבאַקומען פון וואַרשע. ווען איך בין אַרויס פון גוזיקס קאַבינעט, האָבן מיר די וואַרטנדיקע מענטשן באַלאַגערט. איך בין נשתומם געוואָרן צו הערן, אַז זיי ווייסן מיט וואָס איך בין נעקומען. איינער האָט געפּרעגט: „איר האָט געבראַכט אַ סך?“ דער צווייטער: „מאַכט נישט דעם אַנשטעל. נישטאַ קיין סודות. מעט עפענען די קיכן?“ אַ דרייטער: „איר האָט געדאַרפט טיילן דירעקט, וואָלט אַנגעקומען מער.“ איך האָב נישט רעאַגירט און אַנטלאָפּן. סאַניאַ האָט מיך דעריאַגט: „דריי אַזויגער ביי בערנאַרדן“ — האָט זי מיר געזאָגט און מיך געלאָזט אַוועקלויפּן.

פון דער מינוט ווי איך בין אָוועק פון „דזשאַנט“, האָב איך מער קיין רו נישט געהאַט. ווי פון דער לופט וואָלטן זיך מענטשן דערוווסט, אַז איך בין געקומען פון ווילנע, זענען פרויען געקומען צו מיר — אַזעלכע פאַר וועלכע איך האָב געהאַט בריוו און גרוסן און אַזעלכע, פאַר וועלכע איך האָב גאַרנישט געהאַט און אַפילו נישט געקענט זיי און זייערע נאַענטע, אויף וועמען זיי האָבן געפרעגט. עס איז געקומען צו מיר די פרוי פון יוסטמאַנען. איך האָב איר איבערגעגעבן אַ גרוס פון איר מאַן. איך האָב זי דערמוטיקט, זי זאָל נעמען די קינדער און זיך אַוועקלאָזן צום בוג. זי האָט מורא געהאַט. מיט מיידלעך אין אַזאַ שווערן וועג. ס'איז ווינטער. פרעסט. מענטשן דערציילן שרעקלעכע זאַכן וועגן די גרענעצן. וווּ נעמט מען כוח פאַר אַזאַ שווערן וועג. אפשר וועט גאָט העלפן און די מלחמה וועט זיך שנעל ענדיקן. זי האָט זיך נישט דערוואַרט.

מיין שוועסטער, וואָס אין איר וווינונג זענען די מענטשן זיך צוזאַמענגע-קומען, האָט געציטערט פון שרעק. דער קריסטלעכער הויזוועכטער זעט אַזוי פיל מענטשן גיין צו איר. עס קען געשען אַן אומגליק. דאָס דריייעריקע מיידעלע פון מיין שוועסטער האָט זיך פון דער גרויסער צאָל מענטשן דערשראָקן און גע-וויינט אַן אויפהער. איר געוויין איז פאַר מיר געוואָרן אַ וואַרענונג און איך בין אַנטלאָפן פון דעם הויז.

צו בערנאַרדן אין הויז, אין שכנות, אויף נאַוואָליפיע 12, בין איך געקומען אַ דערשעפטער. איך בין נישט געווען פעאיק איינצוזאַפן אַזוי פיל טרערן. וויפל איך האָב געזען אין די פאַר שעה. בערנאַרדס דירה איז געווען אויסגע-ליידיקט. די ווענט שוואַרץ, מיט סאַזשע. דורכן פענצטער האָב איך געזען דאָס שכנותדיקע אָפגעברענטע הויז, נאָך פון דער באַמבאַרדירונג. דאָס גאַנצע מעבל אין בערנאַרדס הויז איז באַשטאַנען פון אַ פאַר ווינער שטולן און אַ קינד־טישל. ס'האָט זיך געפילט דער ריח פון אַן אַלטער פאַרלאַשענער שריפה. מיט די הענט אין די קעשענעס האָט בערנאַרד אַרומשפּאַצירט איבער דעם ליידיקן צימער ווי אין אַ תפיסה־קאַמער. פון צייט צו צייט האָט ער זיך אָפגעשטעלט. מיר אַנגעקוקט און געזאַגט „אַזוי איז עס, צאַנין“ און ווייטער שפּאַצירט. ס'איז אַריינגעקומען אַבראַשאַ. ווען איך האָב אָנגעהויבן שרייבן וועגן מיין שליחות, האָב איך נאָך געהאַפּט, אַז אַבראַשאַ לעבט און דעריבער האָב איך צוליב דיס־קרעציע אים נישט געוואָלט אַנרופן כּי זיין פאַמיליען־נאַמען. איבעריקנס איז שוין אַבראַשאַ דעמאָלט געווען אַזוי גרויס, אַז בלויז דער איינציקער נאַמען — אַבראַשאַ — האָט געקלונגען ווי דער נאַמען פון איינעם פון די „לוצדיקים“. אין מיטן פון שרייבן די ווערטער איז צו מיר דערגאַנגען, אַז אויך ער איז שוין אומגע-קומען. אומגעקומען אויף קידוש העם — אַבראַשאַ בלום איז געווען זיין פולער נאַמען. ער איז געפאַלן אויף די באַריקאַדן פון וואַרשעווער געטאָ.

בעת דער דרייוואַכיקער באַלאַגערונג פון וואַרשע, איז באַשאַפן געוואָרן אַ לעבעדיקער מיטאַס, וואָס איז פון גוטסקייט אויספאַרמירט געוואָרן אין פייער פון שריפות. דער מיטאַס איז אַבראַשאַ. בעת די דייטשן האָבן באַמבאַרדירט וואַרשע, האָט אַבראַשאַ מיט זיין פאַמיליע עטלעכע מאָל פאַרלוירן דעם דאָך איבערן קאַפּ. יעדעס מאָל האָט ער פון דער שריפה ווייניקער אַרויסגעראַטעוועט

בין ער איז געבליבן אזוי אַרעם, אזוי אַרעם, אַז זיין קינד איז געבליבן אַן אַ מלבוש אויפן לייב און אַן אַ פאַר שיכלעך אויף די פיס. ווייל דאָס לעצטע מאָל האָט ער דאָס קינד אַרויסגעראַטעוועט פון אַ ברענענדיק הויז ביינאַכט. די דייטשע באַמבעס האָבן פאַרברענט הייזער, צעשטערט גאַנצע קוואַרטאַלן, אַבער אַבראַשאַס בטחון האָבן זיי נישט אַנגערירט. אַ שעה נאָך דעם ווי זיין פאַמיליע האָט אַלץ פאַרלוירן, איז ער שוין געזעסן אויף אַ באַראַטונג ווי אזוי צו העלפן אַנדערע, וואָס זענען פונקט אזוי אויסגעברענט געוואָרן ווי זיין פאַמיליע. אין דער אַרבעטער־היים, אויף זלוגע 26, האָט אַבראַשאַ בלום אַליין צוזאַמענגע־שלעפט פּראָדוקטן, אַליין געקאַכט די זופן, אַפּגעהיט דאָס געקעכץ זאָל חלילה נישט צוברענען און אַליין דערלאַנגט די שפייז צו הונגעריקע.

ווען אַבראַשאַ איז אַריינגעקומען צו בערנאַרדן אין הויז, האָט זיך מיר גע־דאַכט, אַז עס קומט אַריין אַ נזיר, הויך, אויסגעמאַגערט, דאָס פנים בלייך און אויסגעצויגן. די דאַרע נאַז און די דינע ליפן דריקן אויס עקשנות. דורך די בריילן האָבן אַדורכגעקוקט צוויי אַ ביסל פאַרזשמורעטע פאַרשנדיקע אויגן. ער האָט אַריבערגעלייגט זיין אַרעם איבער מיין פלייצע און געשמייכלט צו מיר מיט גרויסע ווייסע ציין.

„וואָס מאַכט נח? ... מסתמא נישט געזונט אין אַזאַ צייט? ... איז ער גע־זונט? ... כסדר קראַנק, האַ? ... אַט גייט אַרטור? ...“

די אַנטפלעקונג פון אַרטור זיגעלבוים

ס'איז אַנגעקומען אַרטור זיגעלבוים. ער איז אַלע מאָל געווען אַ סענטימענ־טאַלער. זענען מיר זיך אַריינגעפאַלן אין די אַרעמס. נישט געוויסט פון וואָס מען הייבט אָן. בערנאַרד האָט מורא געהאַט פאַר סענטימענטאַליזם (וואָרום ער איז אַליין געווען סענטימענטאַל) און ער האָט אַ סוף געמאַכט צו דער סצענע: „נו, גענוג גענוג. איר וועט זיך אזוי האַלטן ביז ס'וועט אַנקומען די צייט פון דער שפּערע?“ מיר האָבן זיך באַפרייט פון די אַרעמס. אַרטור, נישט ווייזנדיק זיין פנים, איז צוגעגאַנגען צום פענצטער און אַ לאַנגע מינוט געבליבן דאַרט שטיין מיט די פלייצעס אין צימער אַריין.

היינט ווייסט די וועלט וועגן דער גרויסקייט פון אַרטור זיגעלבוים. איצט ווערט ער באַזונגען אין לידער און פּאָעמען ווערן אים געוידמעט. אַבער זיין גרויסקייט איז נישט אין זיין לעצטן אַקט — אין זיין פּראָטעסט־זעלבסטמאָרד. ווען ער האָט אין לאַנדאָן אויסגעטרונקען דעם בעכער גיפט און אויסגעשריגן צו דער וועלט: מיין פאַלק ווערט אויסגעקוילעט! — איז עס געווען בלויז דער דראַ־מאַטישער פינאַל פון זיין האַסטיקן אויפבלי אין דעם אומגליק פון זיין פאַלק. אַ מענטש ווערט נישט פליצים גרויס. איב ער טראַגט נישט אין זיך דעם קערן פון גרויסקייט

דעם 7טן סעפטעמבער 1939, ווען דער באַפעל צו עוואַקואירן וואַרשע און לאַדזש האָט אַרויסגעריסן מיטן וואַרצל אונדזער יידיש לעבן, ווען דער צענטראַל־קאָמיטעט פון „בונד“ האָט פאַרלאָזט וואַרשע, האָט געשלאָגן די שעה אַרטור זי־

געלבוים זאל פארנעמען זיין היסטארישע פאזיציע. אים איז געווען באשערט צו ווערן דער אויסדריקער פון דעם ווילן פון די יידישע מאסן אין זייער נסיון. ביז די דייטשע באמבעס האבן איבערגעריסן דעם עלעקטרישן שטראם אין ווארשע, האָט אַרטור טאַגטעגלעך אַרויסגעגעבן די „פּאַלקסצייטונג“. נישט מיט אותיות איז די צייטונג געווען געדרוקט נאָר מיט לעבעדיקע מענטשלעכע קעמערלעך, וואָס האָבן גערופן אומדערמידלעך: יידן. פאַרטיידיקט אייער כבוד און אייער לעבן! יידישע אַרבעטער, פאַרטיידיקט אייער באַסטיאָן קעגן דער היטלערישער חיה! כל זמן דער אַטעם איז פאַראַן — צום געווער! צום געווער!

יידישע יונגע יידן האָבן געשטראָמט צום ווערביר־פּונקט אין פּאַלאַץ מאָס־טאָווסקיך אויף פּזשעיאָז־גאַס. דאָרט איז געשטאַנען אַרטור זיגעלבוים און גערופּן צו די אַנקומענדיקע יידישע פּרייוויליקע: „ווען אַפּילו עס זאַלן אויספעלן ביקסן, באַוואַפּנט זיך מיט דרענגער און לאַפּאַטעס צו פאַרטיידיקן אונדזער פּרייהייט און דאָס לעבן פון אונדזערע פּרויען און קינדער! וואַרשע איז די באַס־טיליע פון אונדזער פּרייהייט!“

דער אימפעט, מיט וועלכן עס האָט דעמאָלט געלעבט דאָס קעמפּנדיקע וואַרשע, איז געוואָרן דער אימפעט פון אַרטור זיגעלבוים. ער איז געווען אויף דער גאַס וואַרעצקי נומער 7, אין לאַקאַל פון פ. פ. ס. רישן „ראַבאַטניק“ און אין די קעלערן פון דעם „פּרודענציאַל־בנין, ווו עס האָט זיך געפונען דער שטאַב, וואָס האָט אָנגעפירט מיט דער פאַרטיידיקונג פון דער פּוילישער הויפּטשטאָט. אַרטור האָט די פאַרטיידיקונג פון וואַרשע גענומען אויסטערליש פּערזענלעך. דאָס פּאַליטישע, נאַציאָנאַלע און געזעלשאַפּטלעכע האָט זיך ביי אים פאַרוואַנדלט אין אַ פּערזענלעך אינטים געפיל און אין אַ ריזיקער אַמביציע. נישט צו דערלאָזן דעם שונא צו פאַרנעמען די שטאַט, ווער עס האָט אין יענע טעג נישט געזען אַרטור זיגעלבוים, דער האָט אין זיין לעבן נישט געזען אַ מענטש, וואָס האָט זיך פאַרוואַנדלט אין אַן אידעע.

אַט פון דעם טיפּן איבערלעבן האָט זיך אַרטור זיגעלבוים מער נישט באַ־פּרייט. אַזאַ איז ער געבליבן, ווען ער איז אויסגעקליבן געוואָרן צו זיין איינער פון די זאַקלאַדניקעס פון דער הויפּטשטאָט און מיטגליד פון יודענראַט און אַזאַ איז ער אויך פאַרבליבן, ווען ער איז שפּעטער געווען מיטגליד פון פּוילישן נאַציאָ־נאַל־ראַט אין לאַנדאַן.

ביי אַט דעם ערשטן צונויפטרעף מיט די, צו וועלכע איך האָב אויסגעפירט מיין שליחות, האָט אַרטור נישט געקענט אויסרעדן אַ וואָרט. אויף אויסצובאַהאַלטן זיינע געפילן איז ער געשטאַנען מיטן פנים צום פענצטער, די אַרעמס אַראַפּגעלאָזט שווער, הגם מער ווי אַן אויסגעברענט הויז איז דורכן פענצטער נישט געווען צו זען. דער צונויפטרעף איז געווען אַ נישט פאַרמעלער. אַבראַשאַ האָט אַרויפגע־בראַכט דאָס פעקל פאַפירן און דאַקומענטן, וואָס איך האָב צוליב פאַרויכטיקייט איבערגעלאָזט ביי סאַניען. איך האָב די דאַקומענטן אויסגעסדרט וועדליג זייער וויכטיקייט, אויסגעשיפּירט די אַדרעסן לויט דעם שיפּער, וואָס איך האָב געהאַט פאַרשריבן אויף דער זייט פון מיין העמד און איבערגעגעבן בערנאַרדן, ער זאל איבערלייענען דאָס בריוועלע פון נחן. דער סענטימענטאַלער בערנאַרד האָט נישט

געהאט קיין כוח צו לייצען און ער האט עס איבערגעגעבן צו אבראשאן. אבראשא האט געלייענט: „איך ווייטיק וואס איך בין נישט מיט אייך, כאטש קיין איין מינוט וועט מיין לעבן מער נישט געהערן צו מיר. איך בין מיט אייך מיט מיין נשמה און מיט מיינע געדאנקען, וואס וועלן אייך באגלייטן אויף די ווארשעווער גאסן, אין די קעלערס און אויף די בוידעמער, ווהין איר, טייערע חברים, וועט געטריבן ווערן דורך דעם גרויזאמען שונא“.

איך האב פאר די אנוועזנדיקע אויפגעקלערט, אז אנטשטאט מיר האט קיין ווארשע געדארפט קומען שלמה מענדעלסאן, אדער חיים וואסער, וואס נישט דער ערשטער און נישט דער אנדערער וואלטן דעם וועג קיין ווארשע דורכגעמאכט. מיר איז געגעבן געווארן דער זכות צו העלפן שאפן א קליינע עפענונג אין דער שווארצער נאכט, אן עפענונג דורך וועלכער דאס דערדריקטע יידישע ווארשע און דורך איר אלע יידישע קהילות אין דער היטלערישער געפאנגענשאפט, זאל קענען ארויסטרייען זייער וויי אין דער ברייטער וועלט אריין און אין דער ערשטער ריי אין דעם נאך פרייען ליטע.

פלוצים האט זיך ארטור אויסגעדרייט מיטן פנים אין צימער אריין. מיט שוועריקייט האט ער איינגעהאלטן זיין רו. ער האט געזאגט אזוי:

„ביסט גערעכט. מיר לעבן איצט אין א נאכט, וואס איז נישט צו געפינען אין קיין שום פנקסים, אין קיין שום זכרונות פון אונדזער לאנגער געשיכטע. אין אט דער נאכט דארף מען אנדערש רעדן וועגן אלץ, וואס האט צו טון מיטן לעבן. עס זענען קאטעגאריעס פון לעבן, וואס מיט אזעלכע זענען יידן נאך נישט געפרוווט געווארן. מיר לעבן נישט, נאר מיר ראנגלען זיך כסדר נישט צו שטארבן. נישט אויסצוגיין. מיר האבן זיך אראפגעלאזט אין דער אונטערער, כדי דארט אויפצוהאלטן דעם פונק פון קיום, אז טאמער וועלן זיך צוריק שאפן מעגלעכקייטן פאר לעבן, זאלן מיר דעם פונק קענען צוריק אויפבלאזן. אז דו וועסט צוריקקומען א לעבעדיקער קיין ווילנע, זאלסטו זאגן די חברים: אונדזער ווילן איבערצולעבן איז אזוי גרויס, ווי ס'איז גרויס די ברוטאלקייט פון דער געסטאפא אונדו צו פארניכטן. מיר קענען זיך נישט מאכן קיין שום אילוועס בנוגע דעם, אז די געסטאפא האט א גוט אייסגעארבעטן פלאן אומצוברענגען די יידן אונטער דער היטלערישער אקופאציע. דער דאזיקער פלאן דארף זיין פאר אלעמען אזוי קלאר, ווי ער איז פאר אונדו! דער פלאן פון דער געסטאפא איז א מעטאדישער. אין דער ערשטער פאזע וויל זי צעברעכן אונדזער ווילן צו לעבן דורך דערנידעריקן אונדו אין אונדזערע אייגענע אויגן. אויף דעם האט זי כוח, פונקט ווי די היטלערישע מאשין האט געהאט כוח איינצונעמען ווארשע. אויב די פוילישע ארמיי האט מיט איר באַ וואפענונג נישט געקענט זיך קעגנשטעלן דעם שונא, ווי קענען מיר, אומבאוואפנטע און אן דער הילף פון דער וועלט, זיך קעגנשטעלן דעם שונא?

„כדי אונדו צו דערנידעריקן אין אונדזערע אויגן, דאס לעבן זאל אונדו נמאס ווערן. קומט דער געסטאפא-שעף יעדן טאג אין דער יידישער קהילה אויף ארויס-צוגעבן באפעלן. ער איז זיך נוהג אזוי: ער לייגט ארויף זיין נאָהייקע אויפן שרייבטיש פון אינזשיניער טשערניאקאוו און ער דיקטירט באפעלן. ער דיקטירט

די באפעלן ווי געבאטן און ער באליידיקט שווער מיט די עקלידיקסטע ווערטער. שפעטער, ווען די באפעלן זענען איבערגעגעבן געווארן צום וויסן פון דער יידישער באפעלקערונג, קומט דער געסטאפאָרשעף ווידער, לייגט ארויף די נאָהייקע אויפן שרייב־טיש און שעלט מיט באליידיקנדיקע קללות און ציט צוריק די באפעלן, וואָס ער האָט נעכטן געגעבן. אויף זייער פלאַץ גיט ער פונקט קאפּויערדיקע באפעלן, אָבער אויף די גאַסן פון וואַרשע ווערן די יידן געפייניקט, פאַרוואָס זיי פירן נישט אויס באַשעלן, וועגן וועלכע זיי האָבן קיין מאָל נישט געהערט.

„אינזשניער טשערניאַקאָוו איז גרויס אין זיין באַהערשטקייט. קיין שום מענטש אויף דער וועלט האָט נאָך אַזאַ קאַלטע רואיקייט אין אַזעלכע באַדינגונגען נישט אויפגעהאַלטן, ווי טשערניאַקאָוו. ער ווייסט צו וואָס די דייטשן גרייטן זיך. אויב דו וועסט דערלעבן צוריקצוקומען קיין ווילנע שריי אַזוי הויך ווי דו וועסט קענען וואָס די דייטשן גרייטן זיך צו טון מיט די יידן. טשערניאַקאָוו נעמט אויף די זידלערייען און קללות אַזוי ווי ער וואַלט זיי וועלן פאַרשפּאַרן פון די פשוטע יידן אויף די וואַרשעווער גאַסן. די מיטגלידער פון יודענראַט, פון אַלע שיכטן און קלאַסן, ווי דער געסטאפּאָרשעף האָט זיי באַשטימט, האַלטן זיך אַזוי ווי עס פאַסט פאַר פאַרשטייער און זאַקלאַדניקעס פון אַ באַזיגט אָבער שטאַלץ פאַלק. עס איז ביי אַלע מיטגלידער פון דער קהילה לעבעדיק דאָס געפיל, אַז די געשיכטע קוקט אויף זיי און זיי פירן זיך אויף ווי זיי וואַלטן שפעטער געדאַרפּט אָפּגעבן דער געשיכטע אַ דיין־וחשבון. בלויז איין־אינציקער פון יודענראַט האָט זיך אַרויסגעבראַכן. אויף איינער אַ זיצונג איז ער געקומען מיט אַ פאַרשלאַג, אַז די קהילה־פאַרוואַלטונג זאָל זיך ווענדן צו דער דייטשער מאַכט צו עוואַקואירן אַלע יידן פון דעם שטח פון גענעראַל־גווערנעמענט. אַלע, אַלע אויף דער זיצונג האָבן געהאַט דאָס געפיל, אַז דער עוואַקואַציע־פאַרשלאַג איז נישט די המצאה פון דעם מיטגליד פון יודענראַט. דורך זיין מויל האָט גערעדט עמעצער אַנדער. אין זיצונגס־זאַל איז געוואָרן אַזוי פיינלעך שטיל, ווי ביי אַלע וואַלט אָפּגענומען געוואָרן דאָס לשון. די לעבעדיקע אַרום טיש האָבן געשוויגן פונקט אַזוי ווי עס האָבן געשוויגן די טונקלע פאַרטעטן פון די אַלטע קהילה־פּרנסים אויף די אַרומיקע ווענט. נאָך אַ צען מינוט פון אַזאַ שווייגן האָט דער ברענגער פונעם עוואַקואַציע־פּראָיעקט זיין פאַרשלאַג צוריקגע־צויגן. אַלטע יידן, גרויבערדיקע, באַלעבאַטישע מיטגלידער פונעם ראַט האָבן געוויינט ווי קינדער.

„מיר האָבן אַ סך כוח. די וואַרשעווער יידישע באַפעלקערונג, די יידישע פאַלקסמאַסן האָבן גלויבן. די יידישע אַרבעטער־אָרגאַניזאַציעס פאַרקאַנספירירן זיך און אָרגאַניזירן אַ געוויסע פאַרם פון לעבן אויף אַנצוהאַלטן די אמונה אין לעבן. אָבער דער שונא האָט ראַפּינירטע מיטלען, אויסגעמאַסטענע און אויסגעפרוווטע. ער קען ענגוי די שוואַכע פונקטן אין דער מענטשלעכער פּסיכיק און ער האָט דאָס געווער צו טרעפּן אין די שוואַכע פונקטן. פאַר דעם האָב איך מורא! דער וואָס איז אין דער לאַגע פון פאַרטיידיקן זיך, ווייסט קיין מאָל נישט מיט וואָס און אין וועלכן אָרט חזר שונא וועט אים אָנגרייפן. דאָס וואָס די געסטאפּאָ האָט ביז היינט שוין דערגרייכט, איז דאָס באַוווּסטזיין פון יעדן ייד אין געטאָ. אַז ער איז רעכטלאָז און הפּקר. אַלע געזעצן פון אויסן זענען געווענדעט קעגן אים; דאָס געזעץ פון שוץ

ליגט בלויז אין זיינע נאָקעטע הענט. דאָס איז אַ שרעקלעך געפיל. דער וואָס באַגרייפט דעם צושטאַנד — און אַלע באַגרייפן אים שוין — ווערט קודם כל מאַר ראַליש אונטערמינירט און די באַציאונג צום אייגענעם לעבן ווערט אויסטערליש.

„אַ פרוו פון דעם האָבן מיר שוין געהאַט בעת דעם ערשטן מאַסנמאַרד, וואָס די דייטשן האָבן דורכגעפירט אין דער שטאָט. פאַר אַ טויזער אויף נאַלעווקעס נור מער 9, איז דערשאָסן געוואָרן אַ פּאָליציאַנט. די געסטאַפּאַ האָט אַרעסטירט אַלע מענער, וועלכע האָבן זיך דעמאָלט געפונען אין דעם הויז נומער 9. זייער צאָל איז געווען 53. עס האָבן נישט געהאַלפן קיין שום תחנונים — אַלע 53 זענען דערשאָסן געוואָרן. טשערניאַקאָו האָט באַקומען אַ באַפעל פונעם געסטאַפּאַ־שעף, דער יודענ־ראַט זאָל יעדער פּאָמיליע באַזונדער מודיע זיין וועגן טויט פון איר פּאָטער, זון צי ברודער. דער יודענראַט האָט גערופן אַלע איינוווינער פון דעם געטראַפּענעם הויז. די מיטגלידער פונעם ראַט האָבן נישט געוואָלט זיין דערביי, נאָר די לאַסט אַרויפ־געלייגט אויף טשערניאַקאָוו, ער זאָל יעדער פּאָמיליע אַנזאָגן די ביטערע בשורה. טשערניאַקאָוו האָט געבעטן מען זאָל אים נישט לאָזן אַליין; עס איז שווער פאַר איין מענטש אויסצוטראַגן אַזאַ לאַסט פון אַנזאָגן 53 מאָל וועגן טויט פון אַ נאָענטן. 53 מאָל אויסהערן דאָס וויסטע געשריי. איך בין געבליבן מיט טשערניאַקאָוו. יעדעס מאָל, ווען די טיר האָט זיך געעפנט און אַ פרוי איז אַריינגעקומען, האָט טשערניאַקאָוו שטיל געזאָגט: 'איך בין אייך דערמיט מודיע, אַז נעכטן אין דער פרי איז אייער מאַן דערשאָסן געוואָרן...' איך בין אייך מודיע, אַז נעכטן אין דער פרי איז אייער זון דערשאָסן געוואָרן. אַזוי 53 מאָל.

„הערט, מיר זענען דורך טויזנטער יאָרן דערציגן געוואָרן אויסצוהאַלטן ענויים, מיר האָבן זיך אויסגעלערנט איבערצוהאַלטן שטורעמס, וואָס קיין שום פּאָלק וואָלט קיין מאָל נישט אויסגעהאַלטן, אָבער במשך פון טויזנטער יאָרן האָט נאָך קיינער נישט צוגעטראַכט אַזעלכע יסורים, ווי עס טראַכטן צו די דייטשן פאַר דער יידישער באַפעלקערונג.

„דאָס אומגליק אויף די נאַלעווקעס האָט אַנגעוואַרפן אַן אימה אויף דער יידי־שער באַפעלקערונג. אינעם באַוווּסטזיין פון יעדן איינציקן ייד פּרעסט זיך איין דאָס געפיל, אַז מאַרגן, צי איבערמאַרגן, וועט ער ווערן פונקט אַזאַ קרבן ווי יענע. אמת, מיר האָבן גרויסע מאַראַלישע רעזערוון, אָבער מיר האָבן נישט גענוג ברויט אויף אונטערצוהאַלטן די פיזישע כוחות כדי צו האַלטן די מאַראַל אויף אַ הויכער מדרגה. מיר ווייסן, אַז די קיכן, וואָס מיר האָבן געשאַפן, זענען נישט נאָר אַ מיטל אויף צו זעטיקן הונגעריקע מאַגנס, וואָס פאַר זיך אַליין איז עס אַ גענוגנדיקער ציל. מיר ווילן דורך זאָטע מאַגנס אויפהאַלטן אַן אַרגאַניזירטן מאַראַלישן און פיזישן כוח. וואָס מער קיכן, וואָס מער שפיין, וואָס גרעסערע מיטלען און אַלץ גרעסער וועט זיין אונדזער כוח איבערצוהאַלטן, און אַלץ העכער וועט זיין די מאַראַל אין אונדזער סביבה. אויב די געסטאַפּאַ זאָל ווייטער אַנווענדן דעם סיסטעם פון אויסהונגערן אונדז — דעמאָלט... דעמאָלט...

אין דערווארטונג

„גיט איבער אונדזערע חברים און דער גאַנצער יידישער פרייער וועלט, זיי זאלן זיך היטן פאַר דעם, וועלכן מיר האָבן געהאַלטן פאַר איינעם פון די פיינסטע מענטשן אין דער יידישער סביבה — אינזשיניער י. זיין טעטיקייט איז געוואָרן פאַרדעכטיקט. איך האָב נאָך נישט קיין גענוגנדיקן יסוד צו באַשולדיקן אים אָפּן. אויך צווישן יידן זענען שוין פאַראַן דעמאָראַליזירטע עלעמענטן, וואָס מיינען, אַז זיי וועלן זיך אַפּראַטעווען דורך דעם וואָס זיי וועלן דער געסטאַפּאַ צושטעלן קרבנות פון אַנדערע. אויך אַט די קללה באַקעמפּן מיר דורך די קיכן. אונדזער אַ אַרגאַניזאַציע האָט שוין באַוווּזן צונויפּבינדן אַלע פעדעם און צוריק געשאַפּן אַ גאַנצקייט, וואָס איז גוט פאַרקאַנספּירירט און איז צעטיילט אין קעמערלעך. אין אַ נויטפאַל וועלן זיי קענען האַנדלען זעלבשטענדיק. די נייע ווירקלעכקייט האָט געשאַפּן אַ נייעם טיפּ געזעלשאַפטלעכן טוער און נייע מעטאָדן פון אַרבעט. ליי- דער מוז איך אויסערלעך שטיין ווייטער פון דער אַרגאַניזאַציע. די געסטאַפּאַ האָט מיך באַשטימט ווי איינעם פון די זאַקלאַדניקעס פון דער הויפטשטאַט און מיטגליד פון יודענראַט. איצט פּאָדערט פון מיר דער געסטאַפּאַ-שעף, איך זאל פאַר אים צוזאַמענשטעלן אַ רשימה פון די יידישע פּאָליטישע טוער, וועלכע זענען גע- ווען טעטיק אין פּוילן פאַר דער מלחמה. עטלעכע מאַל האָט ער מיך גערופן צו זיך, עטלעכע מאַל האָט ער מיך אָפּגעשטעלט אין לאַקאַל פון דער קהילה און געפּאָדערט די רשימה. דערווייל האַלט ער זיך „קאַרעקט“ צו מיר; ער רעדט שטיל און זידלט מיך נישט. ער פאַרפירט מיט מיר שמועסן און ער וויל איך זאל זיין דער הויפט-רעדער. איך פיל: עס דערנענטערט זיך דער אויסברוך; די ערד הייבט אָן ברענען אונטער מיינע פיס. די „קאַרעקטקייט“ פון דעם געסטאַפּאַ- שעף זאָגט נישט אָן קיין גוטס פאַר מיר. עס דערנענטערט זיך דער טאַג ווען איך וועל מוזן נעלם ווערן. ער קען קומען שוין היינט אָדער מאַרגן. איך האָב אַביסל נסיון; איך וואָלט נישט וועלן צעריבן ווערן מיט מיינ נסיון, בעת איך קען אים אויסנוצן פאַר אונדזער פּאַלק. איך מוז אַריבער די גרענעץ פון דייטשלאַנד אין דער ריכטונג פון מערב. אויך דעם פונקט וועסטו ברענגען פאַר אונדזערע חברים נאָך דיין צוריקקומען בשלום קיין ווילנע. די ריכטונג פון דער סאָויעטישער גרע- בעץ עקזיסטירט נישט פאַר מיר. די אַרעסטן, וואָס די סאָויעטישע מאַכט האָט אויס- געפירט צווישן די יידישע סאַציאַליסטן און בכלל צווישן יידן, איז אַן אויסער- געוויינלעכע הילף פאַר די דייטשן צו צעברעכן די מאַראַל צווישן יידן אויך אויף זייערע געביטן. די סאָויעטישע מאַכט העלפט צו צו שאַפּן ביי יידן דאָס געפיל, אַז זיי זענען פאַרשפּילט פון אַלע זייטן און קיין רעטונג איז פאַר זיי נישטאַ. יידן, וועלכע קומען צוריק פון דער סאָויעטישער זייט און דערציילן וועגן אַרעסטן און פאַרשיקונגען, פאַרשפּרייטן פאַטאַליזם: אויב עס איז באַשערט צו שטאַרבן, לאַמיר שטאַרבן אויפן אייגענעם בעט אין היטלערישן גיהנום, איידער אויף דער גאַס אויף דער סאָויעטישער זייט. זאָג זיי דאָרט, די יידן אין ווילנע: דער באַ- ווסטזיניקער טייל פון דער יידישער אַרבעטערשאַפט, דער דענקענדיקער טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג, האָבן נישט פאַרלוירן די אמונה אין מענטש, אין

ייד, אין וועלט. די רעליגיעזע יידן זענען אומגעבראכן אין זייער אמונה. אבער די וועלכע קומען צוריק פון דער סאָויעטישער זייט אַנטוישטע און זענען אומער טום גיהנום און פינצטערניש — זייער השפעה איז אַ שרעקלעכע. זיי איז נישט געבליבן קיין ברעקל אמונה אין גאַרנישט! מיר האָבן נישט וואָס זיי צו געבן זיי זאלן צוריקגעפינען זייער מאַראַלישע שטאַנדהאַפטיקייט."

אין דרויסן איז געוואָרן טונקל. אַבראַשאַ האָט אָנגעזאָגט, אַז עס דערנענטערט זיך די צייט פון דער שפּערע. ער האָט עס געזאָגט ווי ער וואָלט פּלוצים געהערט אַן אַלאַרם. מיר האָבן זיך אָפּגעשמעסט אויף צו מאַרגנס אין דער זעלבער צייט און איך בין אַוועק, איבערלאַזנדיק די דריי. אין דרויסן האָט געריסן אַ פּראַסטיקער ווינט. מענטשן זענען געלאָפּן איינגעהויקערטע פון קעלט און אומרו. איך האָב געהאַט דורכצוגיין בלויז עטלעכע טויערן און איך בין געווען אין דער היים. אויפן הויף פון דעם זעלבן הויז, וווּ איך בין געווען ביי מיין שוועסטער, האָב איך באַגעגנט דעם יידישן שוישפּילער קורץ. ער האָט מיר איבערגעגעבן אַ גרוס, אַז אַ גאַנצע טאַג האָט זיך נישט פאַרמאַכט די טיר אין דער דירה פון מיין שוועסטרער. קיין עין־הרע האַלב וואַרשע...

„וואָס הערט זיך ביי אייך, חבר קורץ?"

„אזוי ווי ביי אלע יידן אין וואַרשע; אַ האָר נישט ערגער. איר האָט אפשר געהערט וועגן מיין זון אין ביאַליסטאַק?"

„ניין, נישט געהערט."

„ווי אַ שטיין אין וואָסער אַריין — האָט קורץ אַ זיפּץ געטון — די מוטער וועט עס נישט אויסהאַלטן."

„זאַרגט נישט — האָב איך אים געטרייסט — אויב נאָר אייער זון איז אָנגע־קומען קיין ביאַליסטאַק וועט ער ווי אַ מוזיקער נישט פאַרפאַלן ווערן. אויך די באַלשעוויקעס דאַרפן מוזיק, ווי אַ זיסע פּיל צו די עמערס פּיאָלון."

קורצס זון, אייגנטלעך זיין שטיף־זון, דער מוזיקער און קאַמפּאָזיטאָר שיינע וויטש, האָט שוין דעמאָלט געהאַט געמאַכט אַ גרויסע קאַריערע. שיינעוויטש האָט אין זיינע קאַמפּאָזיציעס געהאַט אייראָפּעאישן פאַרנעם און יידישלעכן ליריזם. דאָס האָט אים פריי געמאַכט דעם וועג קיין מאַסקווע, וווּ ער האָט אויפגעבליצט ווי אַ קאַמעטע. וועגן דעם האָב איך זיך דערוווסט שפּעטער, ווען איך בין צוריק־געקומען קיין ביאַליסטאַק. קורץ האָט פאַרדעכטיקט, אַז איך ווייס יאָ וועגן זיין זון, נאָר איך וויל אים נישט זאָגן. ער האָט מורא געהאַט, אַז אויך זיין זון איז צווישן די וואָס זענען געלאָפּן צוריק קיין וואַרשע און אפשר איז מיט אים עפעס געשען אויפן וועג.

„מיר האָבן געטראַכט גיין אויף יענער זייט. וואָס האָבן יידישע אַקטיאָרן צו טון אין דעם איצטיקן וואַרשע? נאָר אַז יידן לויפן אויך פון דאָרט, איז וואָס פאַר אַ זין האָט דאָס גאַנצע לויפּעניש?"

איך האָב אים געזאָגט: „קורץ, נעמט אייער ווייב און גייט, גייט! וואָס מער יידן דאַרפן גיין. דאָרט זענען גרויסע צרות, אָבער פאַר פּשוטע יידן זענען עס טרוקענע צרות. אין די הינטערגעטלעך קענט איר אויסמיידן די סכּנות. איר גע־דענקט די לעצטע פּיעסע, אין וועלכער איר האָט געשפּילט, אין פּרעגערס „האַצמאַך?"

אַן אַרעמע כאַלאַסטערע, אַבער פּריילעך. אויף די גאַסן אין ביאַליסטאָק קענט איר גיין אַ גאַנצע נאַכט, איר קענט זינגען די פּריילעכע סאַוועטישע מאַרשן, טרינקען קיפּיאַטאָק בחצי חנם נאָר בתנאי, אַז איר זאָלט לייקענען, אַז איר זענט אַ סאָ-ציאַליסט, אָדער וועלכער עס איז אַנדערס „איסט“ אויסער אַ קאַמונאַריסט. פאַר אונדזערע מענטשן איז דאָרט שווער און ביטער, אַבער מיט אַ האַפּענונג צו קענען זיך ראַטעווען. גייט, קורץ!

קורץ האָט נישט געוואָלט הערן מיינע ווערטער. ער האָט נישט פאַרשטאַנען ווי אַזוי מיינע ווערטער גייען צוזאַמען מיט דעם וואָס יידן אַנטלויפן פון דער סאָ-וועטישער זייט צוריק צו די דייטשן, „צו שטאַרבן אויף אַן אייגן בעט“.

איך האָב אים נאָך אַמאָל געזאָגט: „קורץ, לויפט! איך קען אייך נישט דערקלערן גענוי ווי דאָרט איז דער מצב, נאָר יידן דאַרפן לויפן קודם כל אַרויס פון דעם גיהנום“.

עס איז געוואָרן שפעט. ביי מיין שוועסטער אין שטוב האָבן נאָך געוואַרט אויף מיר פּרויען, וואָס זייערע מענער זענען געווען אין ווילנע. צווישן זיי זען נען געווען פּרוי פּערענוואַן מיט איר זונעלע ניקאַ, היים פּיזשיצעס פּרוי און רע-גינאַ שוואַרץ, די פּרוי פון דעם זשורנאַליסט פּנחס שוואַרץ. פאַר אַלע האָב איך געהאַט גרוסן, בריוו און געלט פון זייערע מענער אין ווילנע. פון די גרוסן איז אין שטוב געוואָרן פּריילעך און לייכט. אַלע האָבן אויף אַ רגע פאַרגעסן די צרות, פאַרגעסן די אויסזיכטלאַזיקייט, אַזוי ווי דער נעכטן וואָלט פּלוצים צוריקגעקומען נאָך אַ שווערן חלום. די פּריילעכע שטימונג האָט נישט לאַנג געדויערט. רעגינאַ שוואַרץ האָט אַ קוק געטון אויפן זייגער און אויסגערופן: „ס'איז שוין דריי פּערטל זיבן!“ ווי אַ זייפּנבלאַז האָט געפּלאַצט די גוטע שטימונג. אין די אויגן האָט זיך צוריק באַוווּזן דער אומרה, וואָס האָט די מענטשן געפּרעסן גאַנצע טעג. די מוטערס האָבן געכאַפט זייערע קינדער און נעלם געוואָרן. אין שטוב איז געבליבן אַ מוראדיקע פּוסטיקייט.

דורך די געשלאָסענע פענצטער האָט מען געהערט דעם קלאַפּ פון דעם הויז-וועכטערס פאַרמאַכן דעם טויער. עס קומט נאָך איין אומרויאַקע נאַכט אין וואַר-שעווער געטאָ.

יענע נעכט אין געטאָ זענען נישט געווען קיין נעכט פון רו און שלאָף. די נעכט זענען געווען קראַנק. זיי האָבן זיך געראַנגלט אין קאַשמאַרן. צי וועט די נאַכט פאַרביי רואיק? זי קען נישט זיין רואיק. די נאַכט אין געטאָ איז אַ שטראַף. אַ האַסטיק קלאַפּן אין טויער האָט אַרויסגעריסן די איינוווינער פון די בעטן. אַלע זענען געווען גרייט. יעדער איז געווען זיכער, אַז דאָס מיינט מען אים. אַן אויטאָ-מאַטאָר האָט שטאַרק גערוישט. שווערע זעלנערישע טריט האָבן אַפּגעהילכט אין אַספּאַלט פון הויף. צו וועמען? ווער איז דער קרבן? עס ווערט שטיל. שפעטער דערווייטערט זיך דער גערויש פון אויטאָמאָביל. דער טויער פאַרקלאַפט זיך. געלויבט צו גאָט — מען מיינט נישט מיך.

באַגינען, ווען יידן שטייען אויף מידע פון דער נאַכט, דערווייט מען זיך: ביי אַ סוחר פון פאַרטיקע מלבושים האָט די געסטאַפּאַ געמאַכט אַ רעוויזיע: אויסגערוימט די גאַנצע סחורה, צוגענומען דאָס געפּונענע געלט, צירונג און

ווערט פולע קלייניקייטן און דעם סוחר מיטגענומען מיט זיך. זעסט, ביינאכט האט קיינער אפילו נישט גערופן נאך הילף, נישט געשריגן, נישט געוויינט. צוגענומען א מענטש און — שוין. וועמען עס טרעפט — אזא איז זיין גורל. אין דער פרי זענען די גאסן געווען הויך באדעקט מיט שניי. די טונקעלע קארניזן פון די הייזער זענען באזוימט מיט הויכע שנייקעלנער. היימלאזע טויבן טוליען זיך אונטער די באקאנען. פרויען לויפן אנטקעגן: „יידן, באַ האלט זיך, מען כאפט“. די יידישע מאמעס, וואס דער אינסטינקט צו שיצן זייערע קינדער איז ביי זיי שטארקער ווי ביי אלע מאמעס אויף דער וועלט, לויפן און שרייען אין די טויערן: „יידן, מען כאפט צו דער אַרבעט!“

אויף עק קארמעליצקא און נאָוואָליפיע פאנגען געסטאפאלייט יידן, ווי מען פאנגט חיות. פארשלאפענע, צעשראקענע, לאזן זיך יידן ארויס אין גאס אויף צו פארדינען אויפן טאג, ווערן זיי געכאפט ביי די קעלנער און די לעצטע פארשלאפנקייט ווערט מיט נאהייקעס אראפגעהאקט פון זייערע אַקסלען.

סך הכל פינף-זעקס דייטשן מיט די בלויע באגנעטן אין איין האנט און אין דער צווייטער האנט א נאהייקע, האלטן די וואקסנדיקע מחנה יידן אין טויט־שרעק.

„יודע! יודע! יודע!“

זיי פאנגען יידן מיט דעם ווארט „יודע“, וואס ווירקט ווי א זעץ מיט א שטייז אין קאפ. מען קען נישט אנטלויפן, די גלידער ווערן געליימט.

פאר דעם סקווער ביים דרייעק פון קארמעליצקא, נאָוואָליפיע און מילנע שטייט שוין א גרייטע א מחנה יידן. די זעקס דייטשן צעשטעלן זיך פון די זייטן און פון הינטן און באפעלן: „פאראויס, יודען!“ די יידן ווערן געטריבן דורך דעם חרוב געווארענעם מילנער געסל. א מחנה גרויע שאַטנס. איבערן פרישן שניי טרעטן זיי מיט שווערע קאטארזשנע טריט, ווי פארמשפטע צום טויט. אן אומדער־ווארטעטער גרילץ באפעלט: „יודען, זינגען!“ נאהייקעס צעפאכען זיך איבער יידישע קעפ: „יודען, זינגען!“ א געשלאגענער ייד וויינט יאָמערלעך, ווי אן איינלייטונג צום געזאנג וואס דארף קומען. די מחנה יידן טוט זיך א שפאר צו דער וואנט פון דער קאפליצע פון דעם עוואנגעלישן שפיטאל. די נאהייקעס צעפאכען זיך: „אַרדענונג, יודען!“ „אַרדענונג, יודען!“ יידן הייבן אן זינגען: איינער — א ניגון פון ראש השנהדיקן דאווענען, א צווייטער — א יידיש פאלקסליד, א דריטער — א טעאטער־קופלעט. די נאהייקעס שלאגן: „אַרדענונג מוז זיין אויך אין זינגען. די מוזיקאלישע דייטשן פארטראגן נישט קיין דיסהארמאניע.

אין יענער שעה בין איך געגאנגען אין דער פארקערטער ריכטונג, צו דער פאָווע גאס, איינהאנדלען א דאָקומענט פאר מייענטוועגן — א דאָקומענט מיט א פוילישן נאָמען און דערצו פון א קאטאליק. מיין פריערדיקער דאָקומענט איז דאך געבליבן אין די הענט פון דער סאוועטישער גרענעץ־וואך אין סאלעטש־ניקי וועלעקע און איך בין בכלל געבליבן אן וועלכן עס איז דאָקומענט. איך האב זיך דעמאלט נישט געקענט באַשרייען פון דעם אויסטערלישן פארגלייך, אַז ווען יידן ווערן געטריבן צו צוואנגסאַרבעט — גיי איך אין דער פארקערטער ריכטונג זיך באַזאָרגן מיט א פאספארט אויסצובאהאלטן מיין יידישקייט.

אויף דעם אדרעס, וואָס בערנאַרד האָט מיר אָנגעוויזן, האָב איך געקענט אויסקלייבן דאָקומענטן סיי ווי אַ קאָטאַליק און סיי ווי אַן עוואַנגעליקער. אַן עוואַנגעלישער דאָקומענט האָט געקאָסט טייערער. דאָכט זיך, אַז מען האָט ביי מיר געפּאָדערט אַ דאָפּלטן פּרייז ווי פּאַר אַ קאָטאַליק. ווייל ווי אַן עוואַנגעליקער האָט מען געקענט שפּילן די ראַל פּון אַ פּאַלקס־דייטש. מיר האָט געעקלט אַזאַ שפּיל און איך האָב אויסגעקליבן אַ דאָקומענט פּון אַ קאָטאַליק מיט אַ נאָמען פּון אַ פּויער — אַן אַ „סקי“ ביים סוף. דעם זעלבן פּאַרנאַכט האָב איך באַקומען דעם פּאַרטיקן דאָקומענט און אויסער דעם קריסטלעכן הויזוועכטער בין איך געווען אין דעם הויז אויף נאָוואַליפּיע דער צווייטער „קריסט“

יענעם טאָג האָט דאָס געטאָ נישט געהאַט קיין מינוט רו. אויף די גאַסן האָבן זיך אָנגעוואַמלט בערג שניי און דאָס כאָפּן יידן אַפּצורייניקן דעם שניי האָט געדויערט ביז פּאַרנאַכט. מען האָט געדאַרפּט אַ סך פּלינקייט און אַ סך מזל כדי אויסצומיידן די דייטשע כאַפּערס אויך דאָ. אויף די גאַסן פּון וואַרשע, האָבן זיך אויסגעשפּרייט געפּערלעכע גרענעצן, וואָס מען האָט געדאַרפּט קענען אַריבערגיין אין דער געהעריקער צייט. אַפּילו ווען איך האָב שוין געהאַט דעם קריסטלעכן דאָקומענט ביי זיך, האָב איך זיך צו פּיל נישט געוואַלט באַוועגן אויף די גאַסן. פּוילישע מוסרים פּלעגן די דייטשן העלפּן אין דערקענען ווער עס איז אַ ייד און איך האָב זיך נישט געטאַרט אויסשטעלן צו דער סכּנה צו ווערן געמסרט אין מיין יידישקייט און זיך דאַרפּן לעגיטימירן מיט אַ דאָקומענט ווי אַ קריסט. דאָס קען קאָסטן דאָס לעבן. אָבער די צייט האָט געאַיילט און מיין אַרבעט האָב איך געמוזט אַפּטון וואָס שנעלער און ווי מעגלעך ביז צום סוף.

בין איך איבער די וואַרשעווער גאַסן געאַנגען ווען איך האָב געמוזט, ווי איבער גרענעצן. איך האָב באַוויזן נאָך אַמאָל צו זיין אין „דזשאַינט“ און נעמען פּון גוזיקן דיספּאָזיציעס פּאַר גיטערמאַנען אין ווילנע. דאָס מאָל האָב איך שוין נישט געהאַט קיין שוועריקייטן ביים אַריינקומען אין „דזשאַינט“. דער שומר ביי דער טיר האָט מיך דערקענט און צו די זייטיקע אָנגעוואונקען אויף מיר. ער איז געווען זיכער, אַז איך באַמערק עס נישט.

נאָך דער יידישער קהילה, איז דער „דזשאַינט“ דעמאָלט געווען די צענר טראַלע יידישע הילפּס־אינסטיטוציע, וואָס די דייטשן האָבן דערלויבט צו פירן אַ טעטיקייט. אַרום „דזשאַינט“ זענען געווען אַראַגאַניזירט אַלע געזעלשאַפּטלעכע און יחידיש־שעפּערישע כּוחות, צווישן זיי עמנואַל רינגעלבלום, יאַנאַס טורקאַוו און אַלע, אַלע פּאַרבליבענע טוער פּון אַלע יידישע פּאַליטישע פּאַרטייען אין פּוילן.

אונטער דער לעגאַליטעט פּון „דזשאַינט“ האָט עמנואַל רינגעלבלום געקענט אַנטוויקלען אַ זייער אינטענסיווע געזעלשאַפּטלעכע טעטיקייט. ער איז געווען איינער פּון די גרינדער פּון דער יידישער זעלבסט־הילף־געזעלשאַפּט ביים סאַמע אָנהויב פּון דער באַלאַגערונג פּון וואַרשע, און זיך קונה שם געווען ביי אַלע, וואָס האָבן געזוכט הילף און אַן עצה. אַפּילו בלויז אויסהערן די טענות פּון דער לעגאַציעס איז אין יענער צייט געווען צוגלייך ווי געבן הילף. אין הילפּלאַזיקייט איז אויך אַ טרייסט — אַ פּראַקטישע הילף. און רינגעלבלום האָט נישט בלויז

געטרייסט. דעמאלט ווען איך האב אים געטראפן אין „דושאָינט“ איז ער שוין געווען מיד.

יאָנאַס טורקאוויז איז געווען פון די ווינציקע יידישע אַקטיאָרן, וואָס זענען געבליבן אין וואַרשע. איז ער געזעסן ביי אַ טיש אין „דושאָינט“ און „מיטגע-שפּילט“ די יידישע טראַגעדיע פון דער תקופה. וואָס פאַר אַ ראַלן יידישע אַקטיאָרן מוזן עס קענען שפּילן!

צוליבן זוימען זיך אין „דושאָינט“ האָב איך זיך אַביסל פאַרשפּעטיקט צום אָפּגעשמרעסטן צווייטן צוזאמענטרעף ביי בערנאַרדן אין הויז. אַלץ איז שוין גער-ווען צוגעגרייט פאַר מיר. בערנאַרד האָט געזאָרגט, אַז צוויי יונגע קריסטלעכע פרויען זאלן מיך באַגלייטן ביז איבער דער גרענעץ אויף מיין וועג צוריק, כדי צו „כשרן“ מיין קריסטלעכקייט. דאָס זענען געווען צוויי מיטגלידערניס פון דער פּוילישער סאַציאַליסטישער פאַרטיי. צו וועלכע מען האָט געקענט האָבן צוטרוי.

זיגעלבוים איז דאָס מאָל געווען אין אַ נאָך מער געדריקטער שטימונג. אין דער פּרי, האָט ער מיר דערציילט. האָט אים פאַרהאַלטן דער שעף פון געסטאַפּאַ אין דער קהילה אויף גושיבאָווסקי 26 און פון אים געפּאָדערט קאַטעגאָריש ער זאל אים צושטעלן די רשימה פון די יידישע פּאָליטישע טוער אין פּוילן. זיגעלבוים ווייסט וואָס עס מיינט אַ קאַטעגאָרישע פּאָדערונג פון דעם רוצח.

„נעמט אייער פאַמיליע און קומט מיט מיר! — האָב איך אים געעצהט — מיט מיין נסיון וועלן מיר אַן איבעריקע שוועריקייטן אַריבער דעם בוג, איר טאַרט דאָ נישט בלייבן.“

אַרטור האָט געשאַקלט דעם קאַפּ אויף ניין:

„דאַרט וווּ מען אַרעסטירט פאַר זיין אַ סאַציאַליסט — איז היטלעריזם. וועל איך נישט אינבײַטן איין היטלעריזם אויף אַ צווייטן. אויב איך וועל זיך נישט קענען אַדורכבאַקומען אויף מערב — בלייב איך דאָ און איך וועל טיילן דעם גורל פון אַלע יידן. דאָ וועלן מיינע פיזישע לידן כאַטש זיין באַפּרייט פון די מאַראַלישע לידן. וואָס אַ סאַציאַליסט ליידט דאַרט!“

זיגעלבוים האָט געוואָלט, אַז דאַרט. ס'הייסט אין ווילנע, זאל מען וואָס טיפּער באַגרייפן דעם מצב פון די יידן אונטער דער היטלעריסטישער אַקופאַציע, האָט ער גערעדט צו מיר מיט ברען, ווי יעדעס וואָרט באַזונדער וואָלט זיך גער-דאַרפט איינפּרעגן אין מיין לייב. אַבראַשאַ בלום האָט געקוקט אויף אים מיט זיינע גוטע אויגן און ווי באַזונדערט אַרטור, די קלאַרקייט מיט וועלכער ער האָט אַרויסגעזאָגט זיינע ווערטער. פאַר אַבראַשאַן איז אויסער זיין אייגענעם אומדערקלערלעכן גלויבן, אַלץ געוואָרן אומקלאַר, פאַרנעפּלט. קיין באַרע-דעוודיקער איז ער קיין מאָל נישט געווען, אָבער דאָס מאָל האָט ער קיין צוויי-דריי ווערטער נישט געקענט פאַרבינדן אין אַ זאַץ. ער האָט געשמײכלט טרויעריק און געהייסן איבערגעבן גרוסן אַלע חברים און פּריינט, אפשר לעצטע גרוסן וואָרום ער ספּקט, צי די קאַנטאַקטן וועלן זיך לאַנג לאַזן אַנהאַלטן. די באַדינגונג-גען ענדערן זיך יעדן טאָג און יעדע שעה. זיין פאַרלעגנהייט האָט איבערגעריסן אַ דיסקרעטער קלאַפּ אין דער טיר. ס'איז געווען סאַניאַ נאַוואַגרודזקאַ. זי איז

געקומען דערמאנען אבראשאן, אז ער דארף זיין אויף קארמעליצקא גאס, ווו עס ווארטן אויף אים די לערער. עס ארגאניזירן זיך געהיימע שולן און קינדער-היימען. יא, אין ארבעטער-ווינקל אויף דלוגע גאס איז אין דער קיך פארגעקומען א סכסוך, וואס נאר ער, ארטור, קען אויסגלייכן. די אייביקע שפאנונג איז גורם, אז דער קלענסטער פונק זאל אויפרייסן אין א שריפה.

כ'האב אייליק באהאלטן דאס פעקל בריוו און די נאטיצן און זיך אפגע-שמועסט, אז מיר וועלן זיך נאך איין מאל טרעפן פאר מיין אוועקפארן. צו דעם איז מער נישט געקומען. וואס מער איך האב זיך אנגעזאפט מיט דער אטמאספער פון געטא, אלץ שווערער איז מיר געווארן אויפצונעמען ווערטער. איך האב באוונדערט די מענטשן וואס קענען נאך בכלל טראכטן און רעדן נארמאל. פאר מיר, וואס איך בין שוין אין צווישן געווען אין א פרייער וועלט, איז אלץ דא אויסגעקומען נישט נארמאל.

כאטש דער געטא איז נאך נישט געווען פארמיערט מיט ווענט, האב איך זיך געפילט ווי איך וואלט געווען פארמיערט און ס'איז א ספק, צי איך וועל זיך ארויסבאקומען פון צווישן די מויערן. דאס כאפן אויף ארבעט הערט נישט אויף פון באגינען ביז פארנאכט. אויף די פלעצער, ווו מיט א וואך שפעטער האט געדארפט אויפגעשטעלט ווערן די געטא-מויער. זענען אויפגעקלאפט גרויסע טאוולען מיט אויפשריפטן: „אכטונג! זויכען-געפאר. איינטריט פיר דויטשע זאל-דאטען פערבאטען.“ אבער די יוארענונגס-טאוילען קעגן טיפוס צווישן יידן האט נישט אפגעהאלטן די געסטאפא-באנדעס ארומצופארן איבער די יידישע גאסן מיט אויטאס, איבערפאלן יידישע הייזער און זיי אויסרויבן. אויסער דאס כאפן אויף ארבעט, האט די קהילה יעדן טאג צוגעשטעלט א קאנטריגענט צוואנג-ארבעטער. באגינען זענען די ארבעטער געפירט געווארן דורך א באאמטן פון יודענראט און אין אונט זענען זיי צוריקגעבראכט געווארן מידע, צעבראכענע, זיי האבן קוים געשלעפט זייערע פיס און די לאפאטעס אויף די אקסלען. אין יענעם פארנאכט האט דער געטא א ציטער געטון פון דער ידיעה, אז צוויי יונגע יידישע פרויען זענען פארשלעפט געווארן דורך דייטשע מיליטעריילייט אין אן אויטא. ביז דעמאלט זענען יידישע פרויען געווען זיכער, הייסט עס, אז די רייף ארום די יידן ווערט איינגעצויגן, גארנישט, גארנישט איז זיכער. יידן זענען הפקר, הפקר, פארוואס אנטלויפן נישט די יידן? ווי אזוי איבערצייגט מען זיי, אז זיי דארפן אנטלויפן פון דעם גיהנום?

די ידיעה וועגן פארנאכט יונגע יידישע פרויען האט אפגעהאלטן אנדערע פרויען צו באוועגן זיך אין די גאסן. ביי מיר אין שטוב האב איך קיין איינע פון די פרויען, וואס האבן געדארפט קומען, נישט געטראפן. מיין שוועסטער איז געווען אליין מיט איר פיצעלע קינד. דאס מיידעלע איז אלט געווען קוים דריי יאר, אבער ס'האט פארשטאנען די אטמאספער. דאס קינד האט געוואלט איך זאל פארזיכערן, אז איך וועל נישט אוועקפארן, נאר בלייבן מיט איר. איך האב גע-שוויגן. און ס'האט פארשטאנען, אז איך וועל נישט בלייבן און דאס קינד האט זיך צעוויינט.

די נייע שליחות — צו די יידן אין דער פרייער וועלט

קורץ פאר דער שפּערע־שעה זענען געקומען צו מיר צוויי יידן. איינער איז געווען קירשנבוים, וואָס איך האָב זיך באַגעגנט מיט אים אין „דזשאַינט“, דעם צווייטן האָב איך נישט געקענט. קירשנבוים שטעלט אים פאַר פאַר מיר: „אליעזר ליפא בלאַך, דירעקטאָר פון קרן קימת“. ביידע איילן, די צייט איז אַ קאַרגע און זיי מוזן רעדן מיט מיר „תכלית“. איך האָב זיי אַריינגעבעטן אין אַ באַזונדער צימער און ביידע באַלעבאַטישע יידן האָבן אַנגעהויבן רעדן „תכלית“. זיי האָבן מיר דערציילט, אַז זיי קומען אַזוי שפּעט צוליב דעם וואָס זיי האָבן פאַרווימט ביי יצחק שיפּער. יצחק שיפּער און זיי צוויי, בלאַך און קירשנבוים, זענען די פאַקטישע לייטונג פון דער ציוניסטישער אַרגאַר ניואַציע אויפן שטח פון דער דייטשער אַקופאַציע אין פּוילן. מיט אַ טאַג פּריער האָבן זיי באַשלאָסן צו רעדן מיט מיר. און אייגנטלעך האָט אויך שיפּער געזאָלט איצט זיין דאָ. אָבער צום אומגליק האָט ער באַקומען הויכע טעמפּעראַטור. מסתמא א גריפע. זיי האָבן געהאַפּט, אַז ביז פאַרנאַכט וועט די טעמפּעראַטור אַראַפּפּאַלן און שיפּער וועט קענען ארויס פון שטוב. זענען זיי פּריער געגאַנגען צו אים. אָבער די הויכע טעמפּעראַטור האַלט אָן און זיי ביידע, בלאַך און קירשנבוים, האָבן באַשלאָסן נישט צו וואַרטן, נאָר קומען צו מיר און רעדן. און זיי רעדן אין נאַמען פון דער ציוניסטישער באַוועגונג.

בלאָך האָט אַרױפּגעלייגט זיי האַנט אויף מיינע און געזאָגט:

„מיר ווייסן — איר מוזט עס נישט באַשטעטיקן — אַז איר זענט געקומען אין שליחות צום „בונד“ און צום „דזשאַינט“. אָבער היינט זענען דאָס אַלץ בלייכע ווערטער. אויך ווען מיר רעדן אין נאַמען פון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע איז עס בלויז איר זאָלט זיך אַריענטירן ווער מיר זענען. אויך פאַר דער געסטאַפּאַ זענען די נעמען פון אַלע יידישע אַרגאַניזאַציעס נישט מער ווי אַריענטאַציע־נעמען. ווייל זיי אונטערשיידן נישט צווישן יידן, צווישן יידישע ריכטונגען. מיר אַלע, אַלע, זענען זייערע קרבנות — ווער פּריער, ווער שפּעטער. ווילן מיר איר זאָלט אייער שליחות אויסשפּרייטן אויך אויף אונדז — פון אונדז צו די ציוניסטישע עסקנים פון פּוילן, וועלכע געפינען זיך אין ווילנע און צו דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע אין ליטע. מיר ווייסן — און ווידער מוזט איר עס נישט באַשטעטיקן — אַז איר קלייבט זיך צוריק קיין ווילנע. ווילן מיר איר זאָלט אַלאַרמירן די דאַרטיקע ציוניסטישע פּירער און זיי פון זייער זייט זאָלן אַלאַרמירן צו דער יידישער אַגענץ אין ירושלים און צו דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע אין אַמעריקע, אַז אויב עס וועט נישט אַנגעהויבן ווערן אַן אַקציע צו ראַטעווען דאָס פּוילישע יידנטום. וועט חלילה קיין איין איינציקער ייד נישט בלייבן לעבן. די דייטשע פּאַליטיק כלפי יידן איז אַן אויסראַטונגס־פּאַליטיק לויט אַ גוט־אויסגע־אַרבעטן פּלאַן. די אויסהונגערונגס־סטאַדיע האָבן זיי שוין אַנגעהויבן. צוליב דער קאַרגער באַשפּייזונג ווערט מן טאַג צו טאַג אַפּגעשוואַכט די ווידערשטאַנד־פעאיקייטן צו קראַנקהייטן. די עפידעמיע פון טיפּוס שפּרייט זיך אויס קאַטאַס־טראַפּאַל, די צאָל טויטפּאַלן איז אַ שרעקלעכע. אַלע דייטשע פאַרדענונגען.

אנהויבנדיק פון פאָרשטיפטן וועגן בית־הקברות ביז צונעמען ביי יידן די רעכט צו געניסן פון עפנטלעכער הילף, ביז פאַרבאָטן יידן צו האַנדלען — האָבן אין ציל: פאַרניכטונג. דורך דעם אינזשיניער י. האָבן די דייטשן דורכגעפירט אַ ציילונג פון דער יידישער באַפעלקערונג און מיר האָבן ידיעות אין וועלכער ריכטונג די געסטאַפּאַ באַאַרבעט די מאַטעריאַלן פון דער ציילונג. אין דער ערשטער ריי גרייטן זיי זיך צונעמען די באַשפייזונג פון די יידן, וועלכע קענען נישט אויס־גענוצט ווערן צו אַרבעט. דאָס מיינט, אַז זיי גייען פאַרהונגערן אונדזערע קינדער, פאַרהונגערן צוויי דריטל פון דער יידישער באַפעלקערונג. מיר האָבן נישט דעם אויטאָריטעט און אויך נישט די מיטלען ווי אַזוי צו וואַרענען די יידן זיי זאָלן לויפן איבער דער גרענעץ, זיך ראַטעווען קודם כל אויף דער סאָויעטישער זייט. די יידן, וועלכע קומען צוריק פון דער סאָויעטישער זייט און דערציילן וואָס דאָרט טוט זיך, נעמען צו די לעצטע האַפענונגען. בלויז ווייניקע לאָזן זיך נישט באַאיינפלוסן פון דעם וואָס די צוריקגעקומענע דערציילן און זיי לויפן. די מאַסע בלייבט דאָ און די מאַסע מוז מען אַרויסראַטעווען פון אַ זיכערן אומקום! וועגן דעם דאַרף אַלאַרמירט ווערן ניר־אַרק און ירושלים. די יידן אין דער פרייער וועלט טאָרן נישט רוען! אונדזער פאַלק איז אין טויט־סכנה. איר זענט אונדזער שליח וועגן דעם צו דערציילן, אַלאַרמירן. איר וועט זיך פון דער שליחות נישט אַפטרײסלען!"

"איך נעם אויף זיך די שליחות — האָב איך געזאָגט — צופעליק בין איך געוואָרן דער שליח פון "בונד" און פון "דזשאַינט". נעם איך אויך צופעליק אייער שליחות און הלוואי עס זאָל מיר אויך די שליחות פון אייר אַפגליקן אזוי ווי די שליחות האָט מיר אַפגעגליקט ביז איצט."

קירשנבוים האָט אַ נצחונדיקן קוק געטון אויף בלאַכן, פון וואָס איך האָב פאַרשטאַנען, אַז דאָס ווענדן זיך צו מיר איז געווען זיין איינפאַל.

"פאַרשרייבט ביי זיך, אָדער מאַכט זיך סימנים צו געדענקען — האָט קירשנ־בוים געזאָגט — אַז אויסער וואָס איר האָט געהערט פון בלאַכן, זאָלט איר איבערגעבן דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע אין ווילנע און די ציוניסטן־פיר־רער־פליטים אין ווילנע, אַז אונדז איז געלונגען אַרויסצוראַטעווען אַלע ציוניסטישע פּאַנדן. די געלטער זענען פּונאַנדערגעטיילט געוואָרן צווישן די מיטגלידער, וועגן וועלכע מיר האָבן געוואָסט, אַז זיי זענען געבליבן אָן מיטלען צום לעבן. אַ טייל פון דעם געלט האָבן מיר צעטיילט צווישן דער אינטעליגענץ, וואָס האָט די ערשטע אַנגעהויבן הונגען. מיר באַמיען זיך אַנצוקניפן אַ קאַנטאַקט מיט ירושלים דורך אַן איטאַליענישער פּירמע. אָבער קיין פאַרבינדונג איז נאָך נישטאַ. די ווילנער ציוניסטישע אַרגאַניזאַציע דאַרף דעריבער וואָס שנעלער אָנקניפן אַזאַ קאַנטאַקט צווישן אונדז און ירושלים, מען זאָל אונדז וואָס שנעלער צושיקן הילף, וואָס מער הילף. פון דער הילף איז אַפּהענגיק צי די יידישע באַפעלקערונג וועט זיין פעאיק איבערצוהאַלטן. אָדער זי וועט פאַלן און אומקומען. זאָגט זיי, אַז איבערלאָזן אונדז אָן הילף, הייסט העלפן די דייטשן וואָס שנעלער אונדז אומ־צוברענגען."

בלאָד האָט פון וועסטלעכעשענע אַרויסגענומען דעם זייגער און זיך אויפגע־

הייבן א דערשראקענער: „שפעט!“ האָט ער אויסגערופן — „איך בין זיכער, אַז איי יענט אייך אינדער שליח!“ האָט ער אויסגעשטרעקט די האַנט.

ביידע זענען אָועק. איד האָב זיך דערפילט ווי די צוויי יידן וואָלטן אויף מינע פלייצעס אַנגעלאָדן אַ משא. וואָס איד קען קוים שלעפן אויף זיך. זייערע ווערטער האָבן מיך אויפגעווערט און צעטומלט. זיי זענען געקומען אַזוי אומ־נעריכט אין די לאַסט אַרויפגעוואָרפן אויף מיר אַזוי שנעל. אַז איד בין יענע נאַכט נישט איינגעשלאָפן איד האָב זייערע ווערטער איבערגעחזרט צום פאַרגעדענקען. זייערע ווערטער האָבן אויף מיר געמאַכט אַזאַ שטאַרקן איינדרוק, אַז פּערזענלעך האָב איד שפּעטער פאַר אַט דער שליחות שיעור נישט באַצאַלט מיט מיין לעבן. אַר יעגן דעם יועל איד דערציילן שפּעטער.

די שלאָפּליזע ווינטער־נאַכט האָט זיך געצויגן אַן אַ סוף. ווי אַ שטראַף וואָס יוערט אויסגעטיילט ביסלעכווייז וואָס מער איד האָב געטראַכט וועגן דעם וואָס די צוויי יידן האָבן אין מיר אַריינגערעדט. אַלץ מער האָט דאָס אַריינגערעדטע אין יוערטער אַנגענומען דאָס געשטאַלט פון קאַשמאַרע בילדער. איד האָב געטאַפּט מיין אייגענעם שטערן. אויסגעהערט מיין אייגענעם דופק. צי איד האָב נישט קיין פּיבער איד שלאָף נישט אין דאָך האָב איד קאַשמאַר־זעאונגען. איד האָב קיים דערלעכט צי זען אַ שטראַל פונעם אַנקומענדיקן טאַג דורך אַ שפאַרע פון דעם פאַרהאַנגענעם פּענצטער.

איד בין אַראָפּ פון בעט און אַפּגעדעקט דאָס פּענצטער. אין דעם גרויען באַד גינען פון דעם הויף־קאַסטן איז געשטאַנען אַ געזעמל מענער און פרויען. אַהאַ, עפעס איי שוין געשען ביינאַכט איד בין נישט געשלאָפן און דאָך גאַרנישט גע־הערט שפּעטער האָב איד זיך דערוויסט. אז אין אַ שכנותדיקער דירה. אין דעם פּליגל, וווּ עס האָט געווינט דער אַקטיאָר, איז ביינאַכט געשטאַרבן אַ יונגעראַן יואָס איי אין אַוונט צוריקגעקומען פון צוואַנגסאַרבעט. ער איז גע־קומען אַ צעשלאָגענער די פינגער פון ביידע הענט צעשניטן. דאָס פנים שוואַרץ און די לינגען אַפּגעהאַקט ער איז אַוועקגעפאַלן אויפן בעט און ביינאַכט אויס־געוויכט דאָס לעבן. מען האָט ביינאַכט קיין געוויין נישט געהערט, קיין זיפץ פון אַבליח

אַ געוויינטלעכע נאַכט אין געטאַ. און אַזוי האָט זיך אַנגעהויבן אַ געוויינטלעכער טאַג אין געטאַ: דורך דער נאַוואַליפיע גאַס האָט פאַרביימאַרשירט אַ מחנה יידן צו „געאַרדנטער“ צוואַנגס־אַרבעט פאַר דער מחנה איז געגאַנגען אַ ייד מיט אַ שוואַרצער טעקע אַ סימן פון אַפיציעלקייט. ער פירט די מחנה יידן צו צוואַנגס־אַרבעט יועדליך דעם קאַנטיגענט. וואָס עס דאַרף יעדן טאַג צושטעלן דער יודענ־ראַט יוער פון אַט דער מחנה וועט זיין דער קרבן די נאַענטסטע נאַכט? וועמען פון זיי יועלן די דייטשן אַפּהאַקן די לונגען? די יידן גייען ווי פאַרמשפּטע. מיט די העפּ איינגעצויגן אין די אויפגעשטעלטע קעלנער. די קעלט איז אַ פּראַקטיקע. דער ברוק איז גליטשיק פון דער אייזיקייט. וואָס האָט זיך געשאַפן ביינאַכט. די מחנה יידישע צוואַנגס־אַרבעטער האָט קוים באַוויזן צו פאַרשווינדן פון דער נאַוואַליפיע גאַס ווי יידישע פרויען האָבן געוואָרנט. אַריינשריינענדיק אין די טויערן: „יידן, גייט נישט אַרויס. אויף קאַרמעליצקע כאַפּט מען צו אַרבעט!“

איך האָב זיך וואָס אַמאָל מער געפילט ווי אַ פאַרמשפּטער און אויפגעהערט אַרומגיין אין גאַס. איך האָב געוואַרט, אַז דער וואָס דאַרף, זאָל קומען צו מיר. סוף־כל־סוף האָב איך זיך נישט געטאַרט צופיל עקספּאַנירן. איך האָב נישט גער הערט צו זיך. איך בין געווען אַ שליח פון יידן צו דער פּרייער וועלט... בייטאָג איז געקומען צו מיר אין הייז אַרטור. ער האָט געהייסן איך זאָל מיט אים אַריינגיין אין דער קיך. דאָ האָט ער מיר געזאָגט שטיל און אַן בהלה: „אזוי ווי דו שטייט געזעגן זיך מיט דיין שוועסטער און ווער נעלם. איך האָב אַ סיבה צו פאַרדעכטיקן. אז מען האָט דיך געמסרט. ביז וואָס־ווען גיי אַרויף צו בערנאַרדן אין הייז“.

ער איז גלייך פאַרשווונדן. מיין שוועסטער, וואָס האָט פאַרגעפילט, אַז עפעס ערנסטס געשעט, איז אַריינגעקומען אין קיך מיטן קינד אויף דער האַנט. איך האָב איר געזאָגט אין וואָס עס גייט. מיר האָבן זיך צעקושט. איך האָב אַ קוש געטון דאָס קינד און בין פאַרשווונדן. דאָס קינד האָט מיר געפרעגט, צי איך וועל עפעס ברענגען פון גאַס. איך האָב געזאָגט: „יא, מיין קינד“ — אַפגענאַרט. איך האָב עס מער נישט געזען.

דאָס קינד האָט זיך אַפגעראַטעוועט ביי קריסטן, וועלכע האָבן דאָס מיידעלע פון אַן אויסערגעוויינלעכער שיינקייט, אויסגענוצט אויף צו פאַרקויפן בייגל אויף דער מאַרשאַלקאָוסקאַ גאַס אין וואַר-שע. די שוועסטער האָט זיך אַפגעראַטעוועט דורך אַנטלויפן פון אַ דייטשער געווער־פאַבריק, ווי זי איז באַשעפטיקט געוואָרן ביים אַנר פילן אַרטיילערישע קוילן מיט דינאַמיט. דאָס איז די טאַכטער און פרוי פון דעם גענעראַל וואַצלאָוו קאַמאַר, וואָס האָט אין יאָר 1956 פאַר-טריבן פון וואַרשע ניקיטאַ כרושטשאָוו.

אין די פאַר שעה וואָס איר בין נאָך פאַרבליבן אין הייז פון בערנאַרדן, האָט מען צוזאַמענגעבראַכט אַלץ, וואָס איך האָב געדאַרפט מיטנעמען מיט זיך. ערשטנס מיין פּויעריש זעקל. מען האָט מודיע געווען די צוויי קריסטלעכע פּרויען, וואָס האָבן מיך געדאַרפט באַגלייטן און „כשרן“ מיין פּוילישקייט, און אויך צוויי פּרויען, וואָס איך האָב זייערע מענער צוגעזאָגט, אַז איך וועל זיי צורעדן צו פאַרן מיט מיר. איינע פון די צוויי פּרויען איז געווען באַשע, די פרוי פון שייע טרונק, און די צווייטע אַ לערערין, וואָס איך וועל איר נאָמען אויסגלאָזן צוליב איר אוממענטשלעך אויפפירן זיך אויפן וועג. די צוויי פּרויען האָט מען מודיע געווען, זיי זאָלן פאַרן קיין שעדלעך מיט דער באַן, וואָס גייט אַפּ פינף פאַרנאַכט פון מזרח־וואַקזאַל. זיי דאַרפן זיך אַריינזעצן אין אַן אַנדער קופּע וווּ איך וועל אַריינגיין, און זיי זאָלן דעם גאַנצן וועג אויסהיטן זיך צו פאַרשטענדיקן זיך מיט מיר. ערשט נאָכן אַרויסגיין פון דעם וואַקזאַל אין שעדלעך, וועל איך זיך ווענדן צו זיי.

קיין מאל אין מיין לעבן וועל איך נישט פאַרגעסן דאָס געזעגענען זיך מיט אַרטורן און בערנאַרדן. אַרטור האָט נאָך געהאַט כוח צו באַהערשן זיך, נאָר בער-נאַרד, דער מענטש וואָס איז עטלעכע מאל אין זיין לעבן געשטאַנען ביים ראַנד

פון טויט, האָט זיך איינגעבראַכן און האָט געוויינט ווי אַ קינד. ער האָט זיך ספּאַר
מאַטיש איינגעקנעטן אין מיינע אַרעמס און מיד נישט אָפּגעלאָזט. אַרטור האָט
געביסן די ליפּן, געדרייט מיט דער נאַז אַהין אין אַהער און נישט געקענט פּון
דעסטוועגן פאַרמיידן טרערן זאָלן זיך אַנקייקלען אין די אויגן־ווינקלען. אָבער
אַראַפּעפּאַלן זענען די טרערן נישט...

בערנאַרד האָט זיך אָפּגעראַטעוועט אויף דער אַרישער זייט. נאָך
דער מלחמה האָט ער עמיגרירט קיין אַמעריקע. צוויי יאָר איידער
ער איז געשטאַרבן, האָט ער באַזוכט ישראל און מיר האָבן ביידע
דערמאָנט יענע מינוטן, ווען מיר האָבן זיך געזעגנט מיט אַ געפּיל,
אַז מיר וועלן זיך שוין מער נישט זען קיין מאָל.

איך האָב פאַרוואַרפּן מיין זעקל איבערן אַקסל, אויפגעשטעלט דעם קאַלנער
פּון מיין פעלצענער „בורקע“, דאָס היטל אַראַפּגערוקט איבער די אויגן און אַוועק.
ביים טויער פונעם הויז נומער זיבן זענען געשטאַנען סאַניע, די לערערין פּון
די יידישע שולן מרים גוטגעשטאַלט און אַבראַשאַ בלוס. נישט זיי האָבן זיך באַר
קענט צו מיר און נישט איך האָב זיך באַקענט צו זיי — פרעמדע: זיי — יידן אין
געטאָ; איך — אַ „פּרייער“ גוי, אַ פּויער, נאָר אונדזערע בליקן האָבן זיך צוואַר
מענגעטראָפּן און אַזוי האָבן מיר זיך געזעגנט. איך האָב זייערע בליקן געפּילט
הינטער זיך אַפּילו דעמאַלט ווען איך בין שוין געהאַט אַריבער דעם פּשעיאָוד.
חורבות פּון וואַרשע זענען מיר אַנטקעגנגעקומען: דער חרובער פּאַלאַץ פּון פּיר
נאַנס־מיניסטעריום אויף באַנק־פּלאַץ, דאָס חרובע אָפּערע־הויז אויף טעאַטער־
פּלאַץ. שניי האָט באַדעקט די חורבות, נאָר ווי דורך אַ באַנדאַזש פּלעקט זיך דורך
דאָס בלוט פּון אַ ווונד, אַזוי האָבן זיך דורכן שניי דורכגעפּלעקט די בראַנד־וונדן
פּון די אַמאַל געוועזענע שיינע פּאַלאַצן.

עס איז אַזוי שווער צו געזעגענען זיך מיט אַ שטאַט וווּ מען איז אויפגעוואַקסן
און אַלע יוגנטלעכע געפּילן און איבערלעבונגען זענען פאַרבונדן מיט סקווערן,
מיט הייזער, מיט ווינקלען פאַרשאַטנטע — אַלדאָס איבערגעלעבטע במשך פּון
יאָרן יאָגט אָן אויף דיר מיט אַזוי פּיל רעמיניסצענצן, דערוועקט זכרונות. צו אַלע
שדים מיט די סענטימענטן! און דאָך איז מען געפּאַנגען פּון די סענטימענטן. עס
איז טרויעריק מיט זיי, אָבער עס איז אויך גוט מיט זיי, זיי זענען אייגן, זיי זענען
נאָענט, ווי אייגן בלוט.

אויף דער חרובער וויעזשבאַווע גאַס און פּילסודסקי פּלאַץ האָבן באַלעבאַטישע
יידן מיט בערד און אין לאַנגע מאַנטלען מיט גרויסע בעזעמער גערייניקט די גאַסן
פּיו שניי און דעם „גוי“ איז געווען אַזוי טרויעריק, אַזוי טרויעריק, וואָס ער לאָזט
איבער אַט די טייערע וואַרשעווער יידן מיט די ברייטע „יאָכן“ און „וועסן“ —
הילפּלאַזע יידן אין די הענט פּון מערדער־דייזשן און אומדאַנקבאַרע פּערפּידע
פּאַליאַקן.

וואָס ווייטער איך קום אין די צענטראַלע פּוילישע גאַסן, אַלץ לעבעדיקער
ווערט. מענטשן באַוועגן זיך פּריי און האַפּערדיק, ווי פאַר דער מלחמה. די גע־
שעפּטן זענען אָפּן. אין דער קינסטלער־קאַפּע „זיעמיאַנסקאַ“ איז אַ באַוועגונג,

אפילו די בוכהאנדלונג פון דעם אסימילאטאר מאַרדקאוויטש איז אַפֿן און קונים קויפן ביכער, כאַטש די באַלעבאַטים זענען דאָ מער נישטאָ. מאַרדקאוויטשעס אַסימילאַנטישקייט איז אים נישט בייגעשטאַנען — די אַריער האָבן אים צוריק־געשטויסן צו זיין יידישן אָפּשטאַם, צו די „קאַפּאַציאַזשעס“, ווי ער פלעגט רופן די יידן פון די נאַלעווקעס, אַזוי ווי די אַנטיסעמיטן פלעגן זיי רופן. דאָרט, אויף די גאַסן פון וועלכע איך קום, פון נאַוואַליפיע, קאַרמעליצקאַ און נאַלעווקעס, איז דאָס לעבן אין צאַפּלעניש; די געשעפטן זענען אויסגערויבט, די מאַגאַזינען אויסגעליידיקט פון באַנדיטן; די הענדלער אין די הויפּן פאַרקויפן דאָס לעצט פון זייער איבערבלייב — און דאָ, אויף די קריסטלעכע גאַסן, לעבן די אַקופירטע פּאַליאַקן אַ נאַרמאַל לעבן. ווי פאַר דער מלחמה גייען אַרויס פון „זיער מאַנסקאַ“ מענער מיט אַנגעהאַנגענע פעקעלעך זיסוואַרג און געבעקס אויף די קנעפלעך פון זייערע מאַנטלען — די אַלטע פּריצישע עלעגאַנץ און שאַרמאַנטקייט. ווי לייכטזיניק, פעמינאַל־עקסהיביציאָניסטיש און פּוסט־אַנגעבלאַזן עס זענען די פּאַליאַקן, וואָס פילן אַפילו נישט זייער אייגענע בראַך און מאַכן דעם אַנשטעל פון נאַרמאַלקייט. דאָרט, אין יידישן געטאָ, פילט מען דעם ווירקלעכן מצב פון דעם צעריסענעם, פאַרשקלאַפּטן און אומגליקלעכן פּוילן, בעת דאָ, אין די נאָר־מאַלע גאַסן לעבן די פּאַליאַקן ווי פאַרעטער פון זייער אייגן פּאַטערלאַנד; ווי גאַרנישט וואַלט געשען מיט זייער לאַנד.

מיינע צוויי באַגלייטערינס

די צוויי יונגע פּרויען, וואָס האָבן מיך געדאַרפט באַגלייטן, האָבן גרייטע געוואַרט אויף מיר אויף דער וואַרעצקי גאַס אין אַ בירגערלעכער פּוילישער דירה. איך האָב זיך פאַרגעשטעלט. זיי האָבן שוין געוואוסט מיין נאָמען און באַלד מיר אַנגערופן ביי מיין ערשטן גויאישן נאָמען: „יולעק“. אין מיין דאַקומענט האָב איך געהייסן יוליאַן. אויך איך האָב געוואוסט, אַז איינע פון די פּרויען הייסט מאַרישאַ און די צווייטע זאַסיאַ, נאָר איך האָב נישט געוואוסט ווער עס איז ווער און ביים פאַרשטעלן זיך האָבן זיי זייערע נעמען אַקצענטירט. ביידע זענען געווען גוטע וועג־הברטעס; ביידע דאַרף איך דאַנקבאַר זיין וואָס אויף מיין צוריקוועגס בין איך נישט אַריינגעפאַלן אין די הענט פון געסטאַפּאַ אַפילו ווען איך האָב געהאַט אַ פּאַספּאָרט, אַז איך בין אַ פּאַליאַק־קאַטאַליק, זייער פּריילעכקייט און זייער ווייבערישער פּליידער האָבן מיך אַ סך בעסער געשיצט ווי מיין פּויערישע קליידונג און מיין קריסטלעכער דאַקומענט.

מאַרישאַ איז געווען אַ הויכע, אַ בלאַנדע, מיט אַביסל אַ פּויערישן אויסזען. זי האָט געהאַט אַן אַפּן פנים, פון וועלכן עס האָט געשלאָגן מיט פּשוטקייט און גוטסקייט. זי איז געווען ערנסט און נישט געהאַט קיין ברעקל הומאַר, אַבער מיט איר אוממיטל־באַרקייט האָט זי געשאַפן אַ גוט געמיט. זי האָט נישט געוואוסט פון פחד. אַנדערש איז געווען זאַסיאַ, זי איז געווען אַ גרויסשטעטיש־אַפּנירטע, קליין, טונקלהאַריק און מיט גרינע קעצישע אויגן. זי האָט ליב געהאַט צו דער־

צײלן שאַרפע נבול־פּה וויצן און געהאַט אַ זעלטענע הנאה אַרױסצובלעקן די צונג הינטערן רוקן פון אַ דײטש.

ווען מיר זענען געפאָרן אין אַ דאָראַזשקע דורך דער אַלייע פון צײַטן מאי און פּאַניאַטאַווסקי־בריק צום מורח־וואַקזאַל, איז די דאָראַזשקע מסתמא געווען די פּריילעכסטע אויפן לאַנגן וועג. די צוויי פּרויען זענען געווען גערייצט פון רײזע־פּיבער. ביידע האָבן גערעדט הויך און געלאַכט. דער פּיאקער האָט זיך אויסגעדרייט און געפּרעגט די פּרויען:

„פּריילעך אייך?“

„אַלץ איינס וועלן מיר שטאַרבן...“ — האָט אים זאַסיאַ געענטפּערט מיט אַ ווולגאַר וואָרט אַנשטאַט שטאַרבן.

ביים וואַקזאַל, אין פּראַגע, זענען מיר געגאַנגען ווי איך וואָלט געווען אַ חתן־בּחור — אינדערמיט — און ביידע האָבן זיך אויפגעפירט טומלדיק, גערעדט צו מיר הויך, אַז יעדער פאַרבייגייענדיקער דײטשער מיליטערמאַן זאַל הערן און זען מיט וועמען ער האָט דאָ צו טאָן: „יולקו, קויף אויס בילעטן!“, „יולקו, צי וועט די באַן אַנקומען פּינקטלעך?“ ביידע האָבן זייער גוט געשפּילט, צו גוט. אַביסל איבערגעטריבן. ביי דער אַרױסגאַנג־טיר שטייען, ווי דער שטיי־גער, צוויי זשאַנדאַרן. זיי קוקן אויף די הענט פון די פּאַסאַזשירן, צי זיי דער־לאַנגען זייערע בילעטן און דערנאָך קוקן זיי אין די אויגן, טאַמער אַ פּאַרדעכ־טיקטער. פאַראויס גייט זאַסיאַ, איך נאָך איר און הינטער מיר — מאַריסיאַ.

„יולקו, דו האָסט אַלע דריי בילעטן?“ — פּרעגט די פאַראויסגייענדיקע און זי שמייכלט צום זשאַנדאַר, וואָס קוקט אויף איר.

„כ־האַב!“ — האָב איך געזאָגט האַפּערדיק און זיי דערלאַנגט דעם קאַנטראַ־לער.

מיר זענען שוין פאַרביי די קאַנטראַל. דער צוג קיין שעדלעץ איז שוין איר בערפּולט. אין שטופּעניש באַמערק איך מיינע צוויי אַנדערע באַגלייטער־נס — באַשע טרונק און די לערערין. אין זייער געזעלשאַפּט געפּינט זיך אויך אַ יידישער יונגערמאַן און אַ יונגע פּרוי. איך מאַך דעם אַנשטעל, אַז איך זע זיי נישט. איך מיט מיינע באַגלייטער־נס שטופן זיך אַריין אין אַ שכנותדיקן וואַגאַן. איידער וואָס־ווען האָט שוין זאַסיאַ אויסגעחנדלט אַ זיץ־פּלאַץ פאַר זיך און פאַר מאַריסיאַ. נו, באַלד וועלן מיר זיין אין וועג. אויפן פּעראַן, פּאַרן צוג, שרייען דײטשע זשאַנדאַרן, ס׳זאַל זיין אַרדענונג, זיי שלעפּן אַראָפּ ביי די פּיס די, וועלכע שטייען האַרט ביי די טירן און מען קען דערווייל די וואַגאַן־טירן נישט צומאַכן. „אַרדע־נונג! אַרדענונג!“ — אַ קלאַפּ עמעצן אין רוקן און שלעפּן אים אַראָפּ ביים קאַלבער. ס׳איז נאָך פּינף מינוט צום אָפּגיין פון דער באַן, נישט מער ווי פּינף מינוט. די פּאַסאַזשירן קוועטשן זיך צונויף אין די וואַגאַנען צו פאַרנעמען וואָס ווייניקער פּלאַץ, כדי די זשאַנדאַרן זאָלן זיך נישט איזדעקעווען איבער די, וואָס ווילן זיך אַריינבאַקומען אין אַ וואַגאַן. דער לאַקאַמאַטיוו לאָזט נאָך אַ וואַלקן פּאַרע, ער גרייט זיך צו רירן פון אַרט. ס׳איז נאָך פּיר מינוט, נאָך דריי מינוט, אַ שוואַרצער רויך שפּרייט זיך אויס איבערן צוג. אַט באַלד וועט דער צוג רירן. און פּלוצים אַ גרילצנדיק געשריי, אַ טומל:

„העראוס, פאלען! העראוס!“

„נור פיר זאלדאטען, דאנערוועטער!“

זשאנדארן פראלן אויף די טירן און אָט קלאַפּן זיי שוין מיט די ביקסן קאלבעס צו רירן די פּאַסאַזשירן פון די וואַגאַנען. די וואַגאַנען זענען באַשטימט נאָר פאַר זעלנער און זיי זענען פאַרנומען געוואָרן דורך ציווילע פּאַסאַזשירן. צוויי וואַגאַנען זענען אויסגעליידיקט געוואָרן. די פּאַסאַזשירן שטייען אומבאַהאַלפּענע אויפן פּעראָן. נאָך איין מינוט און די באַן וועט אַוועקלויפן. די צוויי וואַגאַנען זענען ליידיק. קיין זעלנער זעט מען נישט.

„זאַסיאַ — זאָג איך — די וואַגאַנען בלייבן ליידיק און מיר וועלן דאָ בלייבן. פרוו עפענען אַ טיר.“

זי אַרענטירט זיך שנעל, עפנט אַ טיר פון אַ קופּע. אַ זשאַנדאַר לויפט צו: „פּערבאַטען!“

„ניין — זאָגט זאַסיאַ אויף פּויליש — ס'איז נישט פאַרבאַטן. די וואַגאַנען זענען ליידיק און קיין זעלנער זעט מען נישט. „ניכט דאָ“ — פאַרענדיקט זי. זי חנדלט זיך צום זשאַנדאַר און ווייזט אָן אויף מיר און אויף מאַרישאַ: „נאָר דריי.“ דער זשאַנדאַר לייגט אַרויף זיין האַנט אויף איר האַנט, דאָך עפנט זאַסיאַ די טיר און זי איז שוין אויף די טרעפּלעך. „פּערבאַטען!“ „נישט פאַרבאַטן!“ זאַסיאַ שמייכלט ווייבעריש צום זשאַנדאַר. איך טו אַ שטופּ מאַרישאַן פאַראויס און איך בין שוין אויפן וואַגאַן־טרעפּל. און שוין האַלט מיר דער זשאַנדאַר ביים קאַלנער און שלעפּט מיר אַראָפּ. זאַסיאַ שפּרינגט צוריק אַראָפּ און שרייט צום דייטש אַלץ אויף פּויליש, פּרווונדיק אַ וואָרט זאָגן אויך אויף דייטש:

„זיי נישט קיין שוטה, ער איז מיין מאַן! אָן אים פאַר איך נישט!“

די באַן רירט פון אַרט. איך טו אַ שפּרונג אויפן טרעפּל.

„שמציגער פּאלע!“ — רעגט זיך אויף דער דייטש און דאָך העלפט ער זאַסיאַן

אַרויפבאַקומען זיך.

זאַסיאַ קען זיך נישט באַרואיקן:

„אַ נאַרישער שוואַב. זאָל נאָך היינט זיין ווייב ווערן אָן אלמנה.“

די וואַגאַנען זענען געווען נישט קיין געהיצטע. פון די ווענט האָט זיך גע־טראָגן דער שאַרפּער ריח פון קאַרבאָל און האָט דערמאָנט אין שפּיטאַל. צוליב דער קעלט און פינצערניש זענען די צוויי פרויען געוואָרן שטיל און פאַרלוירן. עפעס ווי אַ פּלוצימע מידקייט וואַלט ביידע באַפאַלן. די באַן לויפט פאַרביי מרהר שחורדיקע, אויסגעליידיקטע סטאַציעס, פאַראיינזאַמטע הייזער, אַ נאַפּט־לאַמטערן. דער לאַקאַמאַטיוו פּייפט אַזוי אַפּט און אַזוי פאַרצווייפּלט, ווי ער וואַלט נישט געוויסט דעם וועג און בעל כּורחו מוז ער לויפן וווּ דער כּוח טראָגט אים...

אין דעם אומעט וויל מאַרישאַ וויסן ווי לאַנג די רייזע וועט דויערן הין און צוריק. איך האָב זי באַרואיקט, אַז אין צוויי טעג אַרום וועט זי שוין צוריק זיין אין וואַרשע. צוויי טעג האָבן איר אויסגעזען צו לאַנג. זאַסיאַ דערקעגן האָט געזאָגט, אַז פון אירעטוועגן מעג דער וועג דויערן אַפילו אַ וואָך צייט, עס זאָל נאָר נישט זיין אַזוי קאַלט.

איך האָב זיי געטרייסט, אַז באַלד וועלן מיר אַנקומען קיין שעדלעץ; מיר

וועלן אויסזוכן דעם בעסטן און וואַרעמסטן האַטעל און מיר וועלן עסן אַ גוטן וואַרעמען אַונטברויט מיט שנאַפּס. אַט דער צוואַג האַט ביידע פּרויען אויפגע- וועקט צו רעדן וועגן עסן פון פאַר דער מלחמה. זיי האָבן „סערווירט“ טישן מיט פּוילישע סעודות: „פּלאַטשקעס“, אַ „באַרשטיק“, „פּיש אויף יידיש“, געדעמפּ- טער „סכאַב“ מיטן ביינדל און אַ גלעזל „וויבאַראַוואַ“ (ערשטקלאַסיקער שנאַפּס). דער טיש געדעקט מיט זילבערנעם באַשטעק, דער קריסטאַלענער זשיראַנדאַל ברענט נישט, דער קריסטאַל שלאַגט נאָר אַפּ דאָס געדעמפּטע ליכט וואָס ברענט אין לייכטער אויפן טיש, אַזוי ווי ביי „פּוקער אויף אַלטשטאַט“ (אַן אַריסטאָקראַ- טישער רעסטאָראַן אויף וואַרשעווער אַלטשטאַט).

אוי, וואָס פאַר אַ תּהום ליגט עס צווישן מיר און אַט די צוויי יונגע פּוילישע פּרויען. איך האָב נאָר וואָס איבערגעלאָזט די גרעסטע יידישע קהילה אין דער גאַנצער וועלט, אַ קהילה וואָס איז פאַרמשפּט צום טויט און ראַנגלט זיך פאַר יעדער מינוט לעבן. דאָרט צאַפלען די יונגע יידישע פּרויען פאַר די לעבנס פּון זייערע מענער און פּאַטערס און ברידער, און דאָ רעדן צוויי פּוילישע פּרויען פון דער זעלבער שטאַט וואַרשע וועגן אַ סעודה ווי ביי „פּוקער אויף אַלטשטאַט“. נאָר דאָס האָבן זיי פאַרלוירן. נאָר דאָס. זיי רעדן וועגן די קליידער ביים עסן, וועגן שטילער קלאַוויר־מוזיק, צום ליבסטן: אַ ווינער וואַלס. דער אומעט, וואָס טראַגט זיך פאַר מיר פון זייער שמועס, טראַגט מיך אַוועק אין מיין אייגענעם ווייטן אַמאָל, אין אַ שבת פאַרנאַכט, ווען אַ געדיכטע טונקלקייט טיילט אַפּ די קדושה פון שבת פון דער וואַכעדיקייט פון אַלע טעג. מיין מאַמע נייגונט אויס „גאָט פון אברהם“. ערגעץ אין אַ ווינקל פון צימער גרילצט אַ גריל. איך געפּין דער מאַמעס וואַרעמע האַנט און איך האָב מער נישט מורא פאַר דער טונקלקייט. אויפן הימל שייערט זיך אויס אַ שטערן, אַט דער ערשטער שטערן, וואָס קינדער פלעגן זאָגן, אַז ביי זיין פייער צינדט אַן אליהו הנביא זיין הבדלה־ליכט, ערגעץ וווּ אין שכנות צינדט מען אַן אַ ליכט.

פאַרביי די וואַגאַן־פענצטער שוועבן דורך אַ פאַר ליכטער פון לאַמטערנעס, די באַן לויפט איבער וועקסלשינעס, די רעדער שרייען און רעשן און ברעמן מיט גרילצעניש...

פון די וואַגאַנען ליידיקן זיך אויס די פּאַסאַזשירן מיט איין מאָל און לויפן צום אַרויסגאַנג דורך דער קאַנטראַל ביי דער טיר פונעם וואַקזאַל. יעדער איינער וויל וואָס שנעלער זיין פון יענער זייט וואַקזאַל. הערשט ביים אַרויסגאַנג — אַ שטר פּעניש, אַ געשריי, אַ דאַנער־וועטעריי. די זשאַנדאַרמען שטופן צוריק די פּאַסאַ- זשירן מיט די ביקסן־קאַלבעס אין דער לופט. איך נעם די צוויי יונגע פּרויען אונטער די אַרעמס. איינע האַלט מיין זעקל. איך לאָז זיך דווקא נישט צוריקשטופן און דעריבער בלייבן מיר דריי פון די ערשטע ווייטער דורכצוגיין די קאַנטראַל. פון ביידע זייטן שטייען צו צוויי זשאַנדאַרן. צוויי טאַפן אין די פעקלעך און צוויי קוקן אויף די הענט. צי מען האַט אַנגעגרייט די בילעטן אַוועקצוגעבן. איך דעמאָנסטריר. אַז איך האַלט גרייט אַלע דריי בילעטן און זאָסיא העלפט מיר צו: „יולקו, ווייז די הערן די בילעטן, אַז מיר זענען נישט געפאַרן אומזיסט“. „אח, וואָס איז דאָ?“ — ווייזט אַן איינער פון די זשאַנדאַרן אויפן זאַק. דערווייל בין

איך מיט איינער פון די פרויען אדורך די קאנטראל און מיר זענען שוין אין וואקזאל. א רגע שפעטער קומט אן די צווייטע פרוי. זי בלעקט ארויס די צונג — א סימן. אן זי האט די דייטשן אין דער אדמה.

אויף יענער זייט פונעם וואקזאל האבן שוין געווארט די לערערין און באשע טרונק. זיי גייען אונדז נאך. באשע זאגט: „ס'איז געשען אן אומגליק“. איך פאר האלטן זיך און זי דערציילט, אן דעם יונגמאן און די פרוי, וואס זענען געווען אין דעם זעלבן וואגאן וואס זיי, האבן די זשאנדארן פארהאלטן ווי יידן. נאר וואס האט זי געהערט געשרייען, וואס זענען געקומען פונעם ערשטן שטאק. זי איז זיכער, אן דאס זענען געשרייען פון דעם יונגמאן. מיר רוקן זיך אלע אפ טיפער אין שאטן אריין. איך בעט מארישא זי זאל צוריקגיין אין וואקזאל נאכזען וואס עס איז געשען מיט די פארהאלטענע. זי דערשרעקט זיך פון מיין בקשה. זאסיא קומט מיר צו הילף. זי זאגט צו איר, אן זי האט זיכער נישט וואס מורא צו האבן. די דייטשן וועלן זי נישט פארנעמען ווי א יידישע. מארישא לאזט זיך איבערצייגן און לסוף איז זאסיא מיט איר מיטגעגאנגען.

די לערערין איז געווארן אויפגעבראכט און אנגעהויבן איילן מיר זאלן אוועק גיין. מיר זאלן נישט ווארטן ביז די צוויי פרויען וועלן צוריקקומען. איך האב זי בארואיקט, אן ווען מיר שטייען אין שאטן און ווייטער פון וואקזאל דראט אונדז קיין סכנה. מיר מוזן וויסן וואס איז געשען מיט די צוויי יידישע מענטשן. די לערערין האט זיך נישט איינגעהאלטן און איז ארויס מיט דעם, וואס איז איר געלעגן אויפן הארצן:

„מיט אייערע שיקסעס וועט איר ברענגען אן אומגליק אויף אונדז אלעמען“ — האט זי געזאגט היסטעריש.

פון דעם היסטערישן טאן האט זיך באשע טרונק דערשראקן און זי האט זיך אנגעהויבן ארומקוקן מיט אומרו.

איך האב באשען אנגענומען ביי דער האנט און געזאגט אזוי עס זאל נישט בלייבן קיין ספק וועגן מיין באשלוס:

„ווער עס וויל זאל אוועקגיין. איך בלייב דא ביז איך וועל וויסן וואס עס איז געשען מיט די מענטשן. לכל הפחות ביזן צוריקקומען פון די צוויי פרויען.“

„אן אנשיקעניש מיט שיקסעס. די גרעסטע צרות וועלן מיר האבן צוליב זיי“ — האט די לערערין איבערגעזחרט איר היסטעריע. זי איז פון דעסטוועגן געבליבן. יך נישט גערירט פון ארט.

זאסיא און מארישא זענען צוריקגעקומען. זיי ווייסן שוין אלץ. די אלע פאסאזשירן וואס די זשאנדארמערע האט געפאנגען ווי יידן, זענען ארויפגעפירט געווארן אויפן ערשטן שטאק פונעם וואקזאל. דארט ווארטן זעלנער. וועלכע האבן באקומען ארלוויב. די זאכן פון די יידן ווערן צעטיילט צווישן די זעלנער ווי מתנות פאר זייערע היימען אין פאטערלאנד. די יידן באקומען קלעפ הלמאי זיי זענען געפארן נישט געקוקט אויף דעם פארבאט פאר יידן צו פארן מיט עפנטלעכע טראנספארט מיטלען. בארויבטע און צעשלאגענע, ווערן זיי שפעטער אוועקגעפירט אויף דער פאליציי-סטאציע פאר „גערעכטעכער באהאנדלונג“.

ס'האט מער נישט געהאט קיין זין צו ווארטן און מיר זענען אוועק אין שטאט אריין. די לערערין האט טאקע געשטאמט פון שעדלעך און איר אלטער פאטער האט דארט געלעבט. איז זי אוועק צו אים. מיר האבן זיך אפגעשמועסט זיך צו טרעפן זיבן באגינען ביים האטעל. איך מיט די דריי פרויען זענען אוועק צום איינציקן גרעסערן האטעל. איך האב גענומען א גרויס ווארעם צימער, וואס איז געווען אנגעשטעלט מיט א סך בעטן ווי אין א קאזארמע. דער האטעלאייגנר טימער, א פאליאק, האט, ווייזט אויס, שוין לאנג נישט געהאט קיין בעלנים אויף זיינע צימערן, האט ער אונדז אויפגענומען ווי גאר אנגעלייגטע געסט. זיכער, עס קען גאר אנדערש נישט זיין, מיר זענען דא אלע פאליאקן, מיר געפינען זיך אין שעדלעך פארבייפארנדיק. באגינען פארן מיר צו אונדזערע קורבים אין סאקאלאוו. אויף צו באשטעטיקן אונדזער פוילישקייט האב איך געוויזן מיין דאקור מענט און איין דאקומענט פון די צוויי קריסטלעכע פרויען און עס איז געווען גענוג פאר אים. ער האט באלד אריינגעבראכט א פלאש בראנפן מיט פאר-בייסעכץ, און מיט אונדז געמאכט א לחיים.

נאכן ערשטן גלעזל האט זיך ביי אים פונאנדערגעפלאכטן די צונג. עס האט ארויסגערעדט פון אים: אין שטאט איז זייער ביטער. קיין מערק שטעלן זיך נישט מער. די יידישע געשעפטן זענען אויסגעליידיקט, צערויבט אדער קאנפיסקירט; אין די פוילישע געשעפטן איז נישטא קיין סחורה. האבן נישט די פויערים צוליב וואס צו קומען אין שטאט אריין. שטארבט אפ די שטאט. אויס שעדלעך! געווען א שטאט שעדלעך!

אז איך בין געווארן היימישער מיטן האטעלאייגנטימער, האב איך אים געבעטן ער זאל עמעצן ארוישיקן רופן צוויי פיאקערס, וואס זאלן אונדז באגינען אוועקפירן קיין סאקאלאוו. כ'האב צוגעטראכט די ריכטונג סאקאלאוו, כדי נישט ארויסצורופן קיין פארדאכטן, אז מיר קלייבן זיך צום בוג צו דער גרענעץ. ס'איז מיר אויסגעקומען זייער אויסטערליש וואס צוזאמען מיט צוויי גערופענע קריסטלעכע פיאקערס האט זיך אויך אריינגעשטעלט די לערערין. אן צו רעכענען זיך מיט דער סכנותדיקער סיטואציע, האט זי מיר איינגערוימט א סוד אזוי צו זאגן: „שיקט אוועק צו אלדע שווארץ יאר די צוויי שיקסעס. ביי מיין פאטער אין הויז איז פאראן גענוג פלאץ, וועט איר דארט שלאפן אנשטאט דא אין האטעל.“ טאקע צוליב דער סכנותדיקער סיטואציע האט איך איר נישט געקענט מאכן קיין סקאנדאל און דעריבער, פארקערט, געמאכט זיך, אז איך בין איר דאנקבאר פאר דעם וואס זי האט מיר איינגערוימט אין אויער. איך האב זי ארויסבאגלייט פון האטעל און אויף דער גאס געזאגט צו איר דראענדיק:

„אויב איר ווילט נישט איך זאל אייך איבערלאזן אין שעדלעך, אדער איר זאלט אליין דארפן זארגן פאר אייער ווייטערדיקן וועג, זאל אייער פוס מער נישט אריבערשטעלן די שוועל פון דעם האטעל, נישט היינט און נישט באגינען. מיר וועלן ארויספארן זעקס אזויגער באגינען. זאגט מיר אייער פאטערס אדרעס און באגינען וועל איך פארבייפארן און אייך מיטנעמען.“

זי האט מיר פארזיכערט, אז טאקע אין דעם איז עס איר געגאנגען, איך זאל זי נעמען באגינען פון איר פאטערס הויז. ס'איז נישט שייך, האט זי מיר געמאכט

פארוורפן, וואס איך פאָוואַריזיר דריי פרויען, בעת איר, אַ לערערין פון יידישע שולן לאַז איך איבער אויף הפקר. זי האָט כמעט געוויינט פון אויפּרעגונג. זי האָט מיר געזאָגט איר פאָטערס אַדרעס און איז אַוועק.

איך בין צוריק אַריין אין האַטעל מיט אַן אַנשטעל, אַז איך בין בין גאָר אויפגעלייגט און אין אַ גוטער שטימונג האָב איך איינגעפאַטשט מיט די צוויי פּיאַקערס, אַז פּינף אַזייגער באַגינען וואַרטן זיי פאַרן אַריינגאַנג אין האַטעל.

ס'איז געווען אַ קאַשמאַר-נאַכט. איך בין געווען אויסערגעוויינטלעך מיד פון שפּאַנונג און אויך די צוויי צי דריי גלעזלעך בראַנפן האָבן מיך צעשרויפּט. איך האָב געוואַלט שלאָפן, שלאָפן, אָבער דער שלאָף האָט זיך גערייצט מיט מיר. אַט גלעט ער מיינע אויגן-ווייט. ער לעשט אויס אַלע מחשבות אין מוח און אַט אַנטלויפט ער און איך בין ווידער וואַך מיט אַ קלאַרן מוח. אין דרויסן האָט געבלאַזן אַ שטאַרקער, פּייפּנדיקער ווינט. ער האָט געטרייסלט די לאַדנס, געריסן זיי ווי מיט מענטשלעכע הענט, ווי ער וואַלט געוואַלט מען זאָל פאַר אים עפענען די פענצטער. באַשע טרונק איז פון דעם קלאַפן אין די פענצטער געווען פול מיט שרעק. יעדעס מאָל האָט זי זיך אויפגעזעצט אין בעט און געקוקט דאָ צו דער טיר און דאָ צום פענצטער. קיינער איז נישט אַריינגעקומען. זאָסיאָ און מאַרישיאַ זענען געשלאָפן אין איין בעט און שטיל האָבן זיי זיך דערציילט מעשיות, פון וועלכע אַמאָל די און אַמאָל יענע האָט געלאַכט.

אַז דער זייגער מיט די צוויי געוויכטער האָט הייזעריק אויסגעקלאַנגען פּינף און מען האָט געדאַרפּט אויפשטיין, זענען די ביידע פרויען איינגעשלאָפן. זיי זענען איינגעשלאָפן מיט אַזאַ געזונטן און טיפן שלאָף, אַז מיין וועקן איז געווען אַ ברכה לבטלה, איך האָב באַשע טרונק איבערגעלאָזט זי זאָל וועקן די צוויי פרויען, זיי זאָלן זיין גרייט ווען איך וועל צוריקקומען צום האַטעל מיט דער לערערין. איינער פון די פּיאַקערס האָט מיך אַוועקגעפירט אויפן אַנגעוויזענעם אַדרעס.

דער לערעריןס פאָטער האָט געוויינט אין אַ קליין אַלקערל, וואָס איז געווען אין גאַנצן אויסגעפילט מיט בעטן און אַלמערס. כאַטש ס'איז געווען קוים האַלב זעקס באַגינען, איז איר פאָטער, אַ גרייז-גרויער ייד, געזעסן איבער אַ ספר. דאָס גאַנצע „ליכט“ אין אַלקערל איז געווען פון אַ קליין נאַפּט-לעמפל, וואָס האָט קוים באַלויכטן די גמרא. אויף זיין נאָז איז געזעסן אַ פאַר מעשענע ברילן. ס'האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז ער איז אַזוי אַריינגעטון אין לערנען, אַז ער האָט אפילו נישט באַמערקט מיין אַריינקומען. די לערערין איז ווידער אַרויס מיט טענות צו מיר, באַשר מיט פּינף מינוט צוריק האָט זיך איר געדאַכט, אַז איך וועל נישט קומען, נאָר זי איבערלאָזן אין שעדלעך.

דער זקן האָט איבערגעריסן דאָס לערנען, אויסגעדרייט דעם קאַפּ אין אַלקערל

אַריין און געפרעגט:

„אפשר קענט איר מיר דאָ אַלע געבן צו פאַרשטיין וואָס פאַראַ מיין ליגט עס אין דעם לויפעניש? וואָס מיינט איר זיך — די וועלט איז טאַקע געוואָרן הפקר?״ ער האָט נישט געוואַרט אויף קיין ענטפער. אויסגעדרייט צוריק דעם קאַפּ צום ספר און ממשיך געווען מיט אַ נגון, פאַר אים, פאַר דעם אַלטן שעדלעצער ייד, האָט זיך גאַרנישט געענדערט אויף דער וועלט. אַזוי ווי זיין עלטערזיידע

און זיידע פלעגן אין די באגינענס זיך אוועקזעצן לערנען א בלאט גמרא. אזוי ציט ער ווייטער דעם המשך פון יידישקייט.

— „וועדליק מיר, איז דאס לוישעניש נישט קיין דרך” — האט ער פלוצים איבערגעריסן דאס לערנען און געזאגט נישט אויפהויבנדיק דעם קאפ פון ספר — „דער רבונר-של-עולם זעט דאך אלץ און אוודאי געשעט גארנישט אן זיין רצון. איז וואסזשע לויפט מען?”

מיר זענען געלאפן. מיט א האלבער שעה שפעטער האבן צוויי דאראזשקעס געפירט אונדז נישט קיין סאקאלאוו, נאר צי דעם שטעטלע מארד. דער יונגער טאג איז געבוירן געווארן א טויטער, א קאלטער — א פארלוירענער. ס'האט מיר אויסגעזען, אז אויך מיר אין די דאראזשקעס צוזאמען מיט די פיאקערס זענען טויט. די איינציקע וואס לעבן זענען די פערד און דער סימן פון זייער לעבן איז דאס וואס יעדע פאר מינוט זענען זיי זיך מיט און שטינקען אונטער מיט זייער טרוקענער צואה.

אין דער דאזיקער קאלטער טויטער וועלט איז געווען א מעלה וואס מען האט אויך קיין איין איינציקן דייטש נישט באמערקט; נישט ביים ארויספאר פון שעדל לעץ און נישט ביים אריינפאר קיין מארד. איינגטלעך האב איך זיי מער נישט געזען אין אלע דריי לאנגע מעסלעסן ביז צום אריבערשיפן זיך דעם בוג. אבער די אטמאספער איז געווען פול מיט דייטשן, מיט געסטאפא. זייער געשפענסט האט מען געפילט פיזיש.

ביים געלן יאנקלען אין שטוב איז שוין געווען שפעטער טאג. אין די ווארעמע חדרים האט געשמעקט מיט מילכיקער גריץ און מיט פריש, ווארעם ברויט. יאנקלס ווייב, די קליינע גוטע יידענע, האט א פאטש געטאן אין ביידע הענט און מיך אויפגענומען ווי א נאענטן קרוב:

„געלויבט צו גאט, אבי איר זענט שוין דא צוריק. דערלאנג די געסט א טעפל ווארעמס — האט זי געזאגט צו דער טאכטער, וואס האט זיך געפארעט ביי דער קיך — זע נאר, די מענטשן זענען דורכגעפרוירן.”

אונטער דעם דאך פון דעם געלן יאנקלס הויז האט מען אין יענע טעג גער קענט זיך גוט אויסרוען און אויף א רגע באפרייען זיך פון דער אייביקער קלע-מעניש. די ווענט פון דעם ערשטן ליכטיקן חדר, אויסגעקלעפט מיט די אילוס-טרירטע און פארביקע פראנטבלעטער פון זשורנאלן, האבן פאראייניקט מיט דער גרויסער — פאר אונדז דעמאלט שלווהדיקער וועלט. די האלב-נאקעטע פילס-אקטריסעס, וועלכע האבן אראפגעקוקט פון די ווענט מיט זייער גלוסטיקן לייב, האבן נישט געפאסט צום כאראקטער פון יאנקלס ווייב, אבער זייער סעקסאפיל האט געגעבן דעם ארעמען לעבן א רייץ. אין יענע מארגן-שעהן האט די מענדלעכ-קייט פון קאנראד וויידט און פערבענקס, וואס אויך זיי האבן אראפגעקוקט פון יאנקלס ווענט, זיך גוט אויסגעמישט מיטן ריח פון דער מילכיקער גריץ, און אויף א רגע געשאפן דאס גוטע געמיט, וואס אין סטאביליקייט.

אבער די מינוטיקע שלווה איז נישט באקומען. ס'זאגט מען אז עמער צער אריינגעקומען צו דערציילן נישט גוטע נייעס: אויפן וועג צווישן סאקאלאוו און דעם דארף ווירזאמב האבן די דייטשן בארויבט א מחנה יידן און די יידן גופא

דערשאַסן. אין ביאלע האָט די געסטאָפּאָ צוגערויבט דאָס גאַנצע יידישע פּאַר־
מעגן. אַט קומט אַריין אַ יונגעראַמאָן מיט אַ מינע פּון סודותדיקייט. ער האָט גאַר
וויכטיקס צו דערציילן, נאָר ער וויל נישט דערציילן און נישט ווילנדיק דער־
ציילט ער, אַז אויף ביידע זייטן בוג ווערן געבויט שטאַרקע פּאַרפעסטיקונגען.
ביידע פּריינט, סיי דער דייטש און סיי דער רוס, גראַבן זיך איין אין דער ערד,
אין בעטאַנענע בונקערס. דאָס טוען זיי פּון גרויס „ליבשאַפּט“ צו זיך. אין דער
צייט וועלן ביידע פּאַרשטאַרקן די שמירה ביים בוג, יעדער אויף זיין זייט, איין
פּריינט זאָל נישט צופיל אַריינקוקן אין טעפל פּונעם צווייטן פּריינט. פאַר יידן
איז עס נישט גוט. פּון דער דייטשער זייט ווערט די טעג די זשאַנדאַרמערע פּאַר־
ביטן אויף געסטאָפּאָ צו היטן דעם ברעג פּון בוג.

יאַנקלס ווייב האָט פּאַרבראַכן די הענט:

„גאַטס שטראַף, גענומען אַ לאַנד און עס האַלברט ווי אַ הערינג און נאָר
מען מאַכט פּאַראַנדקעס, ווי זיי וואַלטן זיך דאָ באַזעצט אויף אייביק. און אַליץ
גייט אויס צו יידישע קעפּ נעבעך. דאָס איינציקע שטיקל טיר, דעם טייך, וועט
מען שוין אויך חלילה פּאַרקלאַפּן. ימח־שמויניקעס.“

די פּליטים, וואָס זענען געהאַט אַנגעקומען קיין מאַרד און דערווייל זיך דאָ
פּאַרהאַלטן צוליב דער רואיקער אַטמאָספּער, האָבן אַלע מיט איין מאָל באַשלאָסן
זיך צו נעמען אין וועג אַריין. גוטע נייעס אין אַזעלכע צייטן איז שקר; שלעכטע
נייעס — איז אמתע נייעס. האָבן אין שטאָט באַלד אויסגעפעלט יידישע ווער־
גענער און יאַנקל האָט אַנגעהויבן דינגען פּויערישע פּורלעך. יאַנקל איז נישט
מיד געוואָרן פּון פּאַקן אין שטרוי שטאַפּן בראַנפּן און געבראַטענע גענדז —
צוויי סגולות אַפּצושפרעכן דאָס שלעכטס פּון דייטשע זשאַנדאַרן. אויף יעדן
וואַגן: פינף יידישע פּאַסאַזשירן, צוויי שטאַפּן בראַנפּן און איין געבראַטענע
גאַנדז. און יאַנקל האָט אַנגעזאָגט די יידישע פּאַסאַזשירן אויף די פּויערישע
פּורלעך:

„למען השם, טאַמער פּאַרהאַלט אייך אַ דייטש אויפן וועג, זאָלט איר גאַרנישט
רעדן. לאַזט אים זוכן אין שטרוי ביז דער ימח שמוניק וועט זיינס געפינען און
איר וועט מערטשעם פּון אים פּטור ווערן.“ צוליב דער איילעניש האָט יאַנקלען
אויסגעפעלט בראַנפּן. ער איז נישט געווען צוגעגרייט צו אַזאַ לויפעניש. פאַר מיר
מיט די פיר פּרויען איז אויסגעקומען צו פאַרן נאָך מיטאַג. זענען מיר אַריינ־
געפאַלן צווישן נאָך צוויי וועגענער, פאַר וועלכע יאַנקל האָט נישט געהאַט קיין
שטאַפּן בראַנפּן. האָט ער אַנגעזאָגט די פּויערים ווי אַזוי זיי זאָלן פאַרן, כדי אויס־
צומיידן די דייטשע וואַך ביי עפעס אַ מיל. צוליב דעם האָט זיך דער וועג צום בוג
אויסגעצויגן. אַנשטאַט צוואַנציק קילאָמעטער האָט ער גענומען דרייסיק קילאָ־
מעטער.

מיר זענען אַריינגעפאַרן אין אַ בלאַטיקער נאַכט. דאָס פּערד פּון דעם וואַגן
אויף וועלכן מיר זענען געפאַרן, איז געוואָרן טויט מיד און מער נישט געקענט
שלעפּן די לאַסט. דער פּויער האָט אונדז געהייסן אַראַפּגיין פּון וואַגן. דער פּראַסט
האַט בלוין פאַרשטייפט די אויבערשטע שיכט פּון די בלאַטעס, אָבער אונטער
אַ שווערער מאַסע זענען די רעדער איינגעזונקען ביז איבער די אַקסן. דאָס פּערד

האָס קוים געשלעפט זיינע אייגענע פיס. עס האָבן נישט געהאַלפן די פּויערישע קללות און וויאַעווען. דריי פּרויען און איך זענען געגאַנגען ביי דער זייט פון וועג. וואָס איז אויך ליימיק און גליטשיק. די לערערין האָט זיך איינגעעקשנט, אַז וואָס שייך איר האָט זי באַצאַלט אויף צו פאַרן אויפן וואָגן און נישט צו גיין נעבן וואָגן. איבעריקנס איז זי נישט שווערער פון איינעם פון די זעק, וואָס ליגן אויפן וואָגן. און זי איז נישט ערגער פון אַ זאַק...

דער וועג איז געווען שווער ווי קריעת ים־סוף. אַז די נאַכט איז צוגעפאַלן איז געוואָרן שטאַק־פינצטער און מען האָט אפילו נישט געקענט זען וווּ מען שטעלט אַוועק אַ פּוס. זענען די פיס געזונקען אין ליים. די כוחות זענען אַוועק נישט אויף גיין, נאָר אויף אַרויסצושלעפן די פיס פון זומפ. כדי נישט צו בלייבן הינטערשטעליק און זיך נישט פאַרלירן האָט זיך איינער געמוזט האַלטן ביים צווייטן. האַלטן זיך ביי די הענט איז געווען אוממעגלעך. ווי נאָר מען האָט דאָס געוואַלט טאָן האָט איינער מיטגעשלעפט דעם צווייטן צום זומפ און צו פאַלן. האָט זיך איין פּרויען דורך אַנהאַלטן ביי מיין פאַלע און זי האָט זיך פאַרבונדן מיט די אַנדערע צוויי פּרויען דורך אַנהאַלטן זיך ביי אַ שאַל. אַזוי האָט דער וועג גע־דויערט אין דער אומענדלעכקייט.

אין אַ געוויסן מאַמענט האָט איינע פון די צוויי פּרויען, די נאָענטסטע צו באַשע טרונק, אויסגעשריגן איך זאַל נישט ציען פאַראויס. באַשע שטאַרבט. ס'איז געווען אַ גוזמה. אַרויסגעוויזן האָט זיך. אַז די פּרויען האָט הויכן פיבער און זי פאַרלירט רגעווייז דאָס באַווסטזיין.

„גייט אַראָפּ פון וואָגן און לאָזט די קראַנקע פּרויען זיך אַפּרוען אַ האַלבע שעה!“ — האָט זאָסיאָ געשריגן צו דער לערערין.

ס'איז געווען אַ ברכה לבטלה. אפילו מיין דראַאונג, אַז איך וועל זי מיט כוח אַראַפּשלעפן פון וואָגן. האָט נישט געהאַלפן. די לערערין איז אַרויס מיט היסטערישע געשרייען. אַז אַלע שטייען אָן אויף איר לעבן. דער פּויער, וואָס איז געווען פאַרמאַטערט צום טויט פון אינטערשטופן דעם וואָגן, האָט פאַרלוירן דאָס געדולד און געזאָגט אַפּנהערציק, אַז אַנשטאַט די דייטשע זשאַנדאַרמערע זאַל זיך צוזאַמענלויפן אויף די געוואַלדן פון דער פּרויען אויפן וואָגן, וועט ער ליבערשט אַליין מאַכן אַ קירצערן וועג און אַריינפאַרן גלייך אין שטאַב פון דער זשאַנ־דאַרמערע... איך האָב געמוזט רעזיגנירן. צוויי, איך פון איין זייט און זאָסיאָ פון דער צווייטער זייט, האָבן גענומען די קראַנקע באַשע אונטער די אַרעמס און זי געפירט מיט פאַמעלעכע טריט. פערד־און־וואָגן האָבן זיך צוליב דעם דער־ווייטערט און נאָר מאַרישאַ האָט אַנגעהאַלטן דעם קאַנטאַקט צווישן דעם געשפאַן און אונדו. וואָס זענען שוין געווען הינטערשטעליק אויף עטלעכע צענדליק טריט. פּלוצים הערט זיך אַ געשריי:

„געוואַלד. געוואַלד. ראַטעוועט!“

דאָס זענען געווען היסטערישע הילפס־רופן פון דער לערערין. איך האָב גע־לאָזט די צוויי פּרויען און מיט מיינע לעצטע כוחות געאייילט פאַראויס. דאָס בילד, וואָס איך האָב דערזען איז געווען אי קאַמיש אי טרויעריק. דער וואָגן איז געלעגן אויף אַ זייט און די לערערין הענגט אַראָפּ מיטן קאַפּ צו דער בלאַטע. דער פּויער

שטייט בין איבער די קני אין וואסער און האלט דאס פערד, ווייל איין שלעפ פאראויס און דער וואגן וועט צוזאמען מיט דער לערערין דערטרונקען ווערן. „ראטעוועט. ראטעוועט, איד קען זיך מער נישט האלטן!“ — האט די לערערין געשריגן.

זאסיא האט מיר א צי געטאן ביים אָרעם:

„ראטעווע נישט! זאל זי זיך אָפּבאָדן אין דער בלאַטע וועט מען זי שפעטער אַרױפֿלייגן אויף אַן אױוון זי אױסצױטריקענען. זאל די קליפּה פֿאַרשטיין אױך אַנדערע.“

איד בין אַרױן אין וואַסער, אונטערגעהויבן די לערערין און זי אַראָפּגע־שלעפט פון וואַגן. איצט האָבן מיר מיט בשותפותדיקע כוחות געקענט אויס־גלייכן דעם וואַגן און אים העלפן אַרױספירן פון דער סכּנה. בין איד בין איבער די קני געוואָרן דורכגענעצט. איד האָב די גליטשיקייט געפילט אין די שטיוול און פֿאַרקלעפט זענען געווען די שטיוול מיט ליים, אַז מײנע פּיס זענען געוואָרן שווער. ווי קלעצער.

פֿאַר האַלבער נאַכט האָבן מיר זיך קוים דערשלעפט צו אַ דאָרף. דער גער־לער יאַנקל איז אונדז אַנטקעגנגעקומען ער איז געווען זיכער אַז אָדער עס האָט געפלאַצט אַז אַקס פון וואַגן. אָדער מיר זענען אַרײַנגעפאַלן אין די הענט פון אַ דײַטשער וואָך איז דער צײַט פֿאַר האַלבער נאַכט. איז די ריכטיקע שעה פון אַנהויבן אַריבערשיפּן זיך אויף יענער זײַט ברעג האָט יאַנקל געאַיילט. אויב מיר זענען יא אַרױס טרוקן. זאַלן מיר גלייך פון וואַגן זיך נעמען צו די שיפלעך בײַ די פּױערישע הייזלעך איז געווען הױך־אַרײַד. פּױערױס האָבן געשלעפט פעק און זעק און נאָך זײ האָבן זיך נאַכגעשלעפט די פּאַסאַזשירן אויף אַריבער־צושיפלען זיך יאַנקל אײַלט: ווי גאַט איז מיט אײַד. די דײַטשע וואָך איז בכױון נעלם געוואָרן זײ האָבן צו טרױנקען איז צו מרעסן אויף אַ גאַנצער נאַכט אויף וואָס וואַרט איר?

באַשע טרױנק האָט געפלאַמט פון פּיבער מײנע צוויי קרױסטלעכע באַגליי־טערױנס. ווי נאָר זײ זענען אַרײַן אין אַ פּױערישער כאַטע אין דערפילט די וואָ־רעמקױט. האָבן זיך גלייך אױסגעצויגן אויף דער ערד מיט דעם. אַז זײ מױן אָדער שטאַרבן אָדער שלאָפן פון מידקױט. די נאַכט רירן זײ זיך נישט פון אָרט און ווי זײ האָבן געוואַגט אזײ האָבן זײ געטאָן זײ זענען אײַנגעשלאָפן אויף דער ערד. נעבן דער טיר. ווי נאָך אַנדערע זענען געשלאָפן און נאָך אַנדערע וואַכעדיקע — האָבן געטרעטן איבער זײ. הײנעם האָט עס נישט געקױמערט. עס איז די צײַט ווען יעדער טראַכט נאָר וועגן זיך

אונטן. ביים ברעג פון בוג. אַ צוואַנציק־דרייסיק טריט פון די הייזלעך. האָבן זיך מענטשן שטיל געקריגט. שטיל זיך געשאַלטן און בלחש זיך געדראָט קעגנ־זײטיק צו דערמאַרדן פֿאַרוואַס. האָט קײנער נישט געוויסט. צוויי קלײנע מולטער־שיפלעך האָבן זיך באַווויגן אַהין און צוריק. אַט שלאַגט צו צום ברעג דער מול־טער, אַ פּױער שטופּט אונטער די פּאַסאַזשירן. העלפט שלעפּן די פעק. שנעלער. שנעלער! דער יודערער זעצט אײַן די פֿאַר מענטשן און שוין שלאַגט ער אָפּ פון ברעג. אין אײַן רגע האָט געפלאַצט אַ רױט פלעמל פון אַ ביקס. זאַפּטיקע

רוסישע קללות האָבן זיך געשאַטן אויף יענער זייט ברעג. די קללות האָבן אָפּגע-
קלונגען אַזוי קלאַר און דייטלעך. ווי זיי וואָלטן אַריינגעשריגן געוואָרן אין אויער...
די צוויי שיפלעך זענען צוריקגעקומען פון יענער זייט ברעג און צוריק אַרויס-
געלאָזט די פּאַסאַזשירן. איצט האָבן די פּויערן געשאַלטן אויף פּויליש מיט קללות.
וואָס האָבן גענוי אַריינגעפּאַסט זיך צו די רוסישע. אויף מענטשלעך לשון האָבן
די קללות באַדייט. אַז היינטיקע נאַכט וועט עס זיין נישט לייכט.

די ישיבה-בחורים און זייער באַגאַזש

דער געלער יאַנקל האָט געהאַט איין איינציק וואָרט אויף דעם אַלעם: „ימח
שמוּם. און ער האָט געזאָגט צו איינעם אַ ייד, וואָס איז געזעסן אויף אַ פעקל:
„איר זעט דאָך וואָס עס טוט זיך!“

דער ייד האָט זיך אויפּגעהויבן און אַריינגעפליסטערט אין דער פינצטערניש:
„בחורים, לאָמיר גיין צוריק אונטער אַ דאָך ביז פּאַניע וועט גיין שלאָפּן.“
אַ מחנה יונגעלייט האָבן זיך אויסגעטיילט פון דער פינצטערניש און נאַכגע-
גאַנגען דעם ייד. שפּעטער האָבן זיך דערוווסט, אַז דאָס איז אַ ישיבה און
בראש פון איר -- דער ראשי-ישיבה, אַ וואָלינער ייד. ווי נאָר ער איז מיט זיינע
בחורים צוריקגעקומען אין דעם פּויערישן הויז, האָט דער ראשי-ישיבה באַפוילן
אַרויסנעמען גמרות פון די פעקלעך און זעקלעך און נישט זיצן ליידיק. דאָס איז
געווען אַן אויסטערליש בילד, אַנטקעגן וועלכן איך בין געבליבן שטיין, ווי עס
וואָלט געווען נישט דאָרעלטיש. אַרום די ווענט, וואָס זענען באַהאַנגען מיט
איקאַנעס פון ישו, פון מאַריע און אַ צענדליק הייליקע, זענען אויסגעזעצט
די ישיבה-בחורים. אַנדערע ליגן אויף דער ערד מיט די גמרות, נאָענט צו זייערע
אויגן. דער ראשי-ישיבה ליגט אויף אַ זייט, אַנגעשפּאַרט אויף זיין אַרעם. די
יונגעלייט זענען מעיין אין די גמרות. ביי איינעם רייסט זיך אַרויס אַ שטיקל
פון אַ גמראַ-ניגון, טוט אַ קוק אויפן ראשי-ישיבה און ווערט שטיל. אַ צווייטער
שאַקלט זיך. די ישיבה, ווי אַ סך אַנדערע, אַנטלויפט פון אונטער דער דייטשער
אַקופּאַציע און איר ציל איז: ווילנע. יש אומרים, אַז דאָרט קען מען ווידער עוסק
זיין אין לערנען תורה. האָבן די יונגעלייט מיטגענומען מיט זיך צו איינע און
צוויי גמרות, כדי צוזאַמען זאל מען ווידער האָבן גאַנצע ש"סן. צווישן איין
שיפל און צווייטן נעמט מען אַרויס די גמרות און מען איז מרביץ תורה.

אויף די גרענעצן האָבן זיך געזען מחנות יוגנטלעכע מיט רוקזעק אויף די
פלייצעס, דערוואַקסענע אינטעליגענטן און פּאַלקסמענטשן, אַרבעטער און פּאַרטיי-
לייט -- יעדער מיט זיין קערבל, צי פעקל. איך האָב געזען אַראַגאַניזירטע גרופן
פון „השומר הצעיר“, וואָס האָבן זיך געשמוגלט קיין ווילנע און געראַטעוועט
זייערע אַנפירער. ביי קיינעם פון די אַלע האָבן איך נישט באַמערקט. ער זאל
האָבן מיטגענומען אַ ספר פון זיין אידעאָלאָגיע, צי פון זיין פירער, צי פון זיין
טעאָריע. איך די פעקלעך און רוקזעק האָט מען געהאַט פּראַקטישע זאַכן: אַ פּאַר
וועש, זאַקן, נאָך אַ רעקל, און צומאַל בילדער פון אייגענע. אַבער זיי, די ישיבה-

בחורים. זיי האָבן אויף די וועגן פון נע'ונד מיטגענומען, וואָס פרומע יידן פלעגן אלע מאָל מיטנעמען אויף זייער וואַנדער־וועג: דאָס ספר! וואָס פאַר אַ נסיון אין זיין נע'ונד!

דער ראש־ישיבה קוקט אַריין אין זיין גמרא מיט אַזאַ רואיקייט, ווי נישט ער וואָלט געלעגן אויף דער ערד אין אַ פּויערישער כאַטע, ביי אַ געפערלעכער גרענעץ, נאָר ווי ביי זיך אין הויז אויף אַ באַקורעמער קאַשעטע. ער גלעט די באַרד, קנייטשט דעם שטערן. אפשר ווידער אַ האַרבע קשיא ביינאַכט אין מיטן דערינען אין דער פּויליש־פּויערישער כאַטע? און ווען אַ האַר פון דער באַרד בלייבט אים צווישן די פינגער, מישט ער איבער אַ דף און באַהאַלט דעם האַר אין ספר. ס'איז דען עק וועלט?
יאַנקל קומט אַריין צולויפן:
„רבי, ס'איז צייט!“

דער ראש־ישיבה שפּרינגט־אויף נערוועז און מיט אים — זיינע בחורים. אַייליק לייגט מען צוריק אַריין די ספרים אין די פעקלעך און זעקלעך. דער געלער יאַנקל וויל זיך איינקויפן עולם הבא און ער איילט־צו פאַטערלעך:
„גו, קינדערלעך, טוט זיך אַ שאַקל“.

די יונגעלייט אײלן זיך ווי זיי קענען. יאַנקל גייט מיט זיי צום ברעג טײך. ער שטופט אַלע אָפּ אין די זייטן. יידן מיט ווייבער און קינדער רייסן זיך צו די שיפלעך, זיי טענהן, אַז שוין צוויי נעכט זיצן זיי ביים וואַסער. האַט פאַר זיי יאַנקל נאָר אַ קרעכץ. און צום ראש־ישיבה זאָגט ער:
„רבי, גייט אַריין אין שיפל. פאַמעלעך“.
„אַ יישר כוח. ר' יאַנקל. זאַל אייך גאָט העלפן איר זאַלט מציל זיין וואָס מער יידן“.

דאָס פולע שיפל שלאָגט אָפּ פון ברעג און באַלד גייט נאָך אַ צווייט שיפל. די צוויי שוואַרצע פלעקן אויף דעם טונקעלן שלאַך פון וואַסער טראָגן אַוועק דעם גייסט פון יידישן נצח, דעם אייביקן ייד, וואָס טראָגט מיט זיך אַ ים אמונה אין אַ וועלט. וואָס איז קיין ברעקל אמונה נישט ווערט.
דער געלער יאַנקל וואָס האָט שוין געהאַט דורכגעלאָזט אַ סך הונדערטער צון אפשר טויזנטער יידן איבערן בוג, איז ער דאָס מאָל מיט זיין האַרץ און נשמה אין די צוויי שיפלעך, וואָס האָבן געפירט ישיבה־בחורים מיט הייליקע ספרים. דאָרט, אין די שיפלעך געפינט זיך זיין עולם הבא. זאַלן די ישיבה־בחורים אַרבערקומען מיט מזל דעם וועג און ער, יאַנקל, האָט אַ געזיכערט אַרט אין גרענעץ ביז משיח וועט קומען.

צוויי פּאַלן פון זאָרג. נישט סתם פאַר יידן, נאָר פאַר דער יידישער נשמה, האָב איך געזען אין מיין לעבן. דער ערשטער פּאַל איז געשען אין מיין שטעטל סאַקאַלאָוו אין יאָר 1920 בעת דער באַלשעוויסטיש־פּוילישער מלחמה. ווי אַ יינגל האָב איך מתוך נייגעריקייט בייגעוויינט די שלאַכט איבערן שטעטל — דעם צוריקגאַנג פון די פּאַליאַקן און דעם פּאַרויסגאַנג פון די באַלשעוויקעס. איך בין צוריקגעלאָפן צוזאַמען מיט די פּאַליאַקן און זיך פאַרהאַלטן מורחדיק פונעם שטעטל. וווּ צופּוסס פון דער רוסישער צערקווע האָט זיך געפונען אַ טיפּער

יאמדיקער טאָל פון יואנען דאָס שטעטל פלעגט נעמען זאמד צום בויען. דאָ איז פאַרגעקומען א כליטיקע שלאַכט. צי יועלכער איך האָב זיך צוגעקוקט פון דער נאַענט געהערט יי געשרייען פון די פאַרווונדעטע און אין דעם זאמדיקן טאָל זענען געבליבן צענדליקער געפאלענע זעלנער פון ביידע מחנות. די שלאַכט איי שוין געהאט אַריבער איד בין נאָך געלעגן אַ צעטומלטער פון דעם וואָס זיינע יונגע אייגן האָבן געזען. אין מיין באַהעלטעניש צווישן די הויכע גראָזן ביי דער מויער אַרום דער צערקווע. אין געזען האָב איך אַזא בילד: חוה פעסקעס, די גבאיטע פון דער יויבערישער שול. איז אַנגעקומען פון דער זייט פון אַלטן ביתר עולם און אייליק זיך אַראָפּגעבויגן איבער די גופים און ביי יעדען איינעם אייפגעקנעפלט די הויזן די געפאלענע זענען געלעגן אין די סאַמע אויסטער־ישסטע פּאָזיציעס. אַזוי ווי עס פּאַלן זעלנער, וואָס ווערן געטראָפּן פון אַ טויט־קויל. חוה האָט זיי אַלע אויסגעגלייכט מיט די פּנימער צום הימל און אויף זייערע גופים געזוכט דעם צייכן פון דעם פּאַרשניטענעם בונד מיט גאָט, כדי די געפאלענע יידישע זעלנער צו ברענגען צו קבר ישראל.

דעמאָלט ווי א יונג יינגל האָב איד נאָך נישט געוויסט וועגן אַ שרה בת טובים — און חוה פעסקעס די גבאיטע איז געווען אַ שרה בת טובים. ביים ברעג פון בוג, ביים אַריבערשיפן די ישיבה מיט די ספרים, האָב איך אין יאָנקלען דעם בעל־עגלה געזען אַ ל״ווינק — און ער איז געווען אַ ל״ווינק. ער איז נישט אַוועק פון טייד־ברעג בין דאָס לעצטע ליידיקע שיפל איז צוריקגעקומען, און דער שליסאַק, דער רודערער פון שיפל, האָט געמאָלדן: „טאַק, יאָנקעל, אַלע זענען אויף יענער זייט און קיין קאַצאַפּ זעט מען נישט פאַר די אויגן.“

יאָנקל האָט אויסגעשנייצט די נאָז און געזאָגט: „געלויבט השם יתברך“ און ער איז אַוועק. ער האָט זיינס אָפּגעטון.

פאַרטאָג איז יאָנקל צוריקגעפאַרן קיין מאָרד. אינעם דערפיל זענען געבליבן אַ שערציק יידן, וואָס זענען די נאַכט נישט אַריבער דעם בוג. די פויערים האָבן געוואָרנט די געבליבענע זיי זאָלן זיך בייטאַג נישט ווייזן אין דרויסן. דייטשע פּאַטרוולן לויפן אַרום לענגאויס דעם ברעג. זיי זענען, אמת, אַלע אונטערגעקויפט. אָבער טאַמער כאַפּן זיי אַ ייד — נעמען זיי אים צו צוואַנגאַרבעט און באַרויבן אים, די פויערטע אין דעם הויז, ווו מיר האָבן זיך אויפגעהאַלטן, האָט געעצהט, די יידן זאָלן איר איבערגעבן צי באַהאַלטן אַלע זייערע ווערטזאַכן, וואָרום טאַמער וועלן אַריינפאַלן די פרייסישע רוצחים וועלן זיי ביי די יידן צורויבן בין צו דער לעצטער פרוטה. יידן האָבן דער פויערטע אַנפּאַרטרויט זייער לעצט פאַרמעגן, זי האָט נישט געציילט, נישט געקוקט וואָס מען גיט איר צו באַהאַלטן, נאָר אַלע פעקלעך איינגעוויקלט אין אַ שטיק לייזונט און דאָס פאַרמעגן באַהאַלטן. נאָך מיטאַג, ווען ס'איז פאַרביי די צייט ווען די פּאַטרוולן באַווייזן זיך אין דאָרף, האָט די פויערטע אַריינגע־בראַכט דאָס גאַנצע פעקל, אויסגעלייגט דאָס אַנפּאַרטרויטע אויפן טיש און געהיסן יעדער זאָל זיך אויסקלויבן וואָס איז זיינס. באַלד דערנאָך איז אין דאָרף געוואָרן אַ בהלה. אין מיטן העלן טאַג האָבן שמוגלער זיך אַריבערגעשיפט אויף דער צווייטער זייט ברעג און דאָס שיפל איז צוואַמען מיט די שמוגלער

און זייער טראנספארט אריינגעפאלן אין די הענט פון א סאָויעטישן פּאַטרוֹל אויף יענער זייט טייך. דאָס איז געווען אַ בשורה, אַז אין דער נאַכט וועט פון דעם פּונקט נישט זיין קיין באַוועגונג צו דער צווייטער זייט. ווי נאָר די פּויעריס האָבן די בשורה באַשטעטיקט, האָבן מיר, איך און די פיר פּרויען, גענומען אונדזערע פעקלעך און איבערגעוואַנדערט ווייטער אויף מערב צו אַן אַנדער פּונקט פון אַריבערשיפן זיך איבערן בוג. דער פּונקט איז געווען נישט קיין ווייטער, אָבער צוליב דער קראַנקער באַשע טרונק, וואָס איר שווערער הוסט און דער פיבער האָבן עדות געזאָגט, אַז זי לייזט אויף אַ שאַרפן בראַנכיטי, האָט דער וועג גענומען אַרום אַ שעה גאַנג. מיר זענען אַנגעקומען אין אַ קליינעם וואַלדישבו. אין דער מיט פון דעם וואַלד זענען געשטאַנען עטלעכע הייזער. דער וואַלד האָט דערגרייכט כמעט ביז צום טייך־ברעג. אין די הייזלעך האָבן מיר געפונען אַ הונדערט „איינגעזעענע“ פליטים — אַזעלכע, וועלכע האָבן דאָ געוואַרט שוין עטלעכע טעג און זיך נישט געקענט אַריינבאַקומען אין אַ שיפּל. דאָ, אויפן ברעג, הערשט דאָס געזעץ פון כוח און דער חסד פון די פליסאַקעס, וועלכע אַרבעטן מיט דריי שיפלעך. די קאַמערן פון די פּויערישע הייזער האָבן אויסגעזען ווי הקדשים. צווישן שמוץ און דומפיקער לופט זענען די פליטים און זייערע פעקלעך געווען אויסגעשפּרייט אויף דער ערד.

די פּויערישע פאַמיליעס פון די הייזער זענען אַריבער וווינען אויף די בוידעמער און זייערע קאַמערן איבערגעלאָזט פאַר די פליטים. די פּויערישע קינדער, באַוואַקסענע, מיט אייגעלעך ווי פון חיהלעך, האָבן מיט נייגער אַראַפּ־געקוקט פון די בוידעמער צו די אויסטערלישע מענטשן, וואָס אַז זיי שלאָפן נישט אויפן דיל באַוועגן זיי זיך ווי שיכורע. די סיבה פאַרוואָס די פּויערישע פאַמיליעס האָבן זיך איבערגעקליבן אויף די בוידעמער איז אויך געווען דאָס, וואָס אין די חדשים פון שמוגל איבערן טייך האָבן זיי אַנגעקליבן זעק מיט באַנק־נאָטן, וואָס זיי זענען אפילו נישט געווען אימשטאַנד איבערצוציילן. פאַר די זעק מיט געלט האָבן זיי אויך נישט געהאַט קיין פּלאַץ אין די קאַמערן, זענען די פאַמיליעס צוזאַמען מיטן געלט, אַרויף אויף די בוידעמער און כדי צו זיין זיכער מיט זייערע אוצרות האָבן זיי די לייטערס אַרויפגעצויגן אין דער הויך.

פון דעם רעדן מיט די פליסאַקעס אויפן ברעג האָבן איך פאַרשטאַנען, אַז איך האָב מער נישט צו טון מיט „נאַבוזאַקעס“ (פּויעריס), וואָס וווינען ביים בוג און צייכענען זיך אויס מיט פּרימיווקייט), נאָר מיט פאַרדאַרבענע מענטשן, וואָס דאָס פּלוצימע רייך ווערן האָט זיי דערנענטערט צו דער פּסיכאלאָגיע פון דער אַמאָליקער דעגענעריטער פּוילישער שליאַכטע. פון אַנהייב האָבן איך געפרוווט רעדן צו זיי אַ פּאַליאַק צו פּאַליאַקן, וואָס האָט אויף יענער זייט עפעס „גאָר וויכטיקס און פּאַטריאַטישס“ צו טון. זיי האָבן געחוקט פון מיר. אַלץ, האָבן זיי געזאָגט. האָט זיך געענדיקט; די הורניזן האָבן פאַרזטן פּוילן און דאָס וואָס איך זאָג זיי איז נישט מער... (אויף דעם פּלאַץ האָבן זיי באַנוצט עטלעכע פּוילישע נבול־פה ווערטער, וואָס האָבן אַלץ פאַרענטפּערט...). אַז איך האָב אַוועק־געלייגט אַן אַ זייט דעם פּאַטריאַטישן סענטימענט און אַנגעהויבן רעדן וועגן אַ ספּעציעלער געלט־באַליונג, האָט איינער פון די פליסאַקעס פּרעך מיר

אנגעוויזן אויף זיין געשלעכט־גליד און צום געלעכטער פון זיינע חברים געזאגט: „ווען דו קענסט מיר געבן נאך אזא זאך, וואלט איך פארשטאנען, אז דאס איז א פרייז. נאר אויב דו רעדסט וועגן געלט — רעדסטו וועגן געבן מיר דרעק.“ ער האט ארויסגעשלעפט פון בוזעם־טאש א פאק נישט־סאָרטירטע הונדערטער־באנקנאָטן און מיר געפאָכעט פאר דער נאָז: „אין א יאָר אַרום וועל איך האָבן מיין כאַטע אויסטאַפּעטירט מיט אַט דעם דרעק“.

צו האַלבער נאָכט איז געוואָרן אַן אַדליגע און ס'האַט געגאַסן אַ דינער רעגן, אזא וואָס עסט זיך איין אין די ביינער מיט זיין פאַמעלעכדיקייט. די יידן וואָס האָבן אָנגעהויבן שלעפּן זייערע פעקלעך צום ברעג טייך זענען באַלד געוואָרן דורכגענעצט ביזן העמד. די פּליסאַקעס האָבן זיך נישט געאַיילט צום טייך, אויף די בוידעמער, צווישן דעם טרוקענעם שמעקעדיקן היי מיט די זעק מיט געלט, איז וואָרעם. ס'גלוסט זיך נישט איבעררייסן דעם שלאָף צוליב געלט, וואָס וועט ווערן טאַפעטן־פאַפּיר. זענען די יידישע פּליטים געזעסן ביים ברעג טייך אויף זייערע פעקלעך און דורכגענעצטע פון רעגן געדולדיק געוואָרט: אַבי זיי זאָלן נאָר קומען; אַבי מען זאָל נאָר נישט זיצן אומזיסט. און ווידער: פאַרוואָס זאָלן זיי יאָ קומען אין אזאָ רעגן? ווער און וואָס טרייבט זיי? זיי שלאָפּן זייער רואיקן שלאָף צוזאַמען מיט זייערע ווייבער און פאַמיליעס, קיין שום געפאַר דראָט זיי נישט.

וואָס מער דער רעגן האָט זיך איינגעפּרעסן אין די ביינער און די קעלט אין די פּיס האָט געשניטן, אַלץ מער האָט זיך געלאָשן די האַפּענונג, אַז די פּליי־סאַקעס וועלן אַראַפּברענגען זייערע שיפלעך. אַלע האָבן געשוויגן. נישט געווען צו וועמען צו האָבן טענות אויסער צום אייגענעם יידישן גורל. פון דעם שווייגן האָט זיך אויסגעבראַכן די לערערין. מיט איר טרוקענער איינטאַניקער שטים האָט זי זיך אָנגעזעצט אויף מיר מיט תּרעומות הַלמאי מיר איז איינגעפּאַלן אַוועק צוגיין פון דעם ערשטן דאַרף און זיך איבערקלייבן אַהער אין דעם וויסטן וואַלד. דאָ וועלן מיר זיכער אַריינפּאַלן אין די הענט פון אַ דייטשן פּאַטרוֹל; זיכער ווי עס איז נאָכט אין דער וועלט. זי פּילט די געפאַר ווי זי וואָלט שוין דאָ געווען. פון דער מזרח־זייט פון טייך זענען דערגאַנגען דעמשיקע ביקסן־שאַסן און ווייט־ווייטע געשרייען פון פּרויען, ווי ביים איינרייסן קברים. דאָס האָט דער לערערין געדינט ווי אַ נייע טענה צו מיר, אַז דאָרט פון וואָנען די שיעורייען קומען, גייט מען אַדורך דעם בוג, נאָר מיר זיצן דאָ און ווערן צעווייקט פון רעגן. און באַלד נאָך אַ טענה, אַז לאַ די מיר גייען נישט אַדורך די גרענעץ, וועט נאָך אַהער פאַרבלאַנדזשען אַ קויל און אונדז אַלע אויסהרגענען.

ווי איך האָב אויסגעהאַלטן דעם רעגן, וואָס איך האָב אים שוין געפּילט אינעם מאַרד פון מיינע ביינער, אַזוי האָב איך געדולדיק אויסגעהאַלטן די זלידנע רייד פון דער לערערין — נאָך איין נאַטור־אומגליק, ווי עס איז דער רעגן, דער טייך, די דייטשן, די רוסן. פון דעסטוועגן האָבן אירע ווערטער געוויקט אויף מיין געמיט אזוי דערדריקנדיק, אַז ווען איך האָב שפּעטער געהערט אַ פאַרדעכטיקטע באַוועגונג צווישן די ביימער, בין איך געווען זיכער, אַז אַ דייטשער פּאַטרוֹל באַפּאַלט אונדז. ווי איך האָב געהערט די שאַרדעכטיקטע באַוועגונג, אַזוי האָבן

אויך אלע אנדערע געהערט. נאָר אַנשטאַט צו טראַכטן האָבן אלע באַלד אָנגע-
הויבן לויפן מיט די פעקלעך און זעקלעך — זיך ראַטעווען פֿון די מערדערישע
דייטשן. עס זענען נישט געווען קיין דייטשן, נאָר יידישע פליטים, וואָס זענען
אַנגעקומען פֿון דעם זעלבן דאָרף פֿון וועלכן מיר זענען פֿריער אָנגעקומען. דאָרט
איז דער בוג פֿאַרקלאַפט ווי מיט ברעטער. דאָס איינציקע שיפל איז באַשאַסן
געוואָרן פֿון די רוסן פֿון דער צווייטער זייט ברעג. אַ סברה, אַז דאָס שיפל האָט
זיך איבערגעדרייט און די פֿאַרווונדעטע זענען אריינגעשאַלן אין טייך. היינט מוז
מען אריבער דעם בוג! מען מוז! מאָרגן קען זיין צו שפעט!

דריי יונגע מענער, איך און נאָך צוויי זענען מיר לוסף אַוועק איבערוועקן די
פּליסאַקעס. אלע זענען זיי געשלאָפֿן אויף די בוידעמער און די לייטערס זענען
אַרויפגעצויגן. אין איין הויז האָט מען געקענט זיך אַרויפבאַקומען אויך אַן אַ
לייטער: איינער איז אַרויפגעקראַכן אויף מיינע פלייצעס און אויף די אַקסלען,
אַנגעכאַפט זיך אַן די בוידעם־קראַקוועס און ער איז אין דער הייך. דער צווייטער
ביז איך אַרויף און דער דריטער, אַ פלינקער, האָט נישט געדאַרפט קיינעמס
הילף. ווי אַ קאַץ איז ער אַרויף. אויפן בוידעם האָט געלויכטן אַ שטאַל־לאַמטערן.
אין דעם שוואַכן ליכט האָבן מיר אין אַ טיפן ווינקל אָפּגעפונען די שלאַפּנדיקע
פאַמיליע. די ערשטע האָט זיך אויפגעכאַפט די פּויערטע: „ווי קריכט איר?
וואָס ווילט איר דאָ?“ אויף איר פּרעגן האָט זיך אויך אויפגעכאַפט דער פּויער.
„וואָס איז געשען?“ — האָט ער זיך געוואַנדן צו זיין ווייב. ער איז געווען פֿאַר-
זונקען אין שלאַף אַז ער האָט אונדז אַפילו נישט געזען. ער האָט זיך אויפגעזעצט
און פֿון דעם פּולן זעקל, וואָס איז געווען פֿאַר אים אַ קישן האָבן אַרויסגעקוקט
פעקלעך הונדערטער־גילדנס.

„באַלעבאַס“ — האָב איך געזאָגט דער ערשטער — „מענטשן וואַרטן שוין
צוויי שעה ביים ברעג טייך. זיי זענען דורכגעווייקט פֿון רעגן. האָב רחמנות און
לאָז די שיפלעך.“

„גיט צו מיינ שכן. היינט האָט ער געדאַרפט לאָזן די שיפלעך. דער שכן.“
„באַלעבאַס. האָט רחמנות. שיקט נישט אָפּ צו אַן אַנדערן. אויך איר דאַרפט
זיין“ — האָט אַ צווייטער ייד געבעטן.

די פּויערטע דערזעט ווי מיר קוקן אויפן אָפּענעם זאַק מיט געלט נעבן איר
מאַן. ציט זי אויס די האַנט און פֿאַרשטעלט די עפענונג. זי האָט אונדז געוואַלט
וואָס שנעלער פֿטור ווערן און זי האָט נישט געשטערט איר מאַן אויפשטעלן זיך.
מיט אַ האַלבע שעה שפּעטער זענען די שיפלעך אַראַפּגעלאָזט געוואָרן אויפן
טייך און מענטשן האָבן זיך אָנגעהויבן שטופּן צו זיין די ערשטע. וועגן דעם,
מיר זאָלן אין דער נאַכט אַריבערשיפּן זיך האָב איך קיין האַפּענונג נישט געהאַט.
באַשע טרונק איז געווען ערנסט קראַנק. זי האָט פֿון איר פעקל נישט געקענט זיך
אויפשטעלן. די פּיס האָבן זיך אונטער איר איינגעבראַכן. די לערערין איז אָנגער-
לאַפּן אויף מיר, אַז אין אַלעמען בין איך שולדיק; צוליב מיר וועט אויך זי אומ-
קומען. איך האָב געקענט פֿאַרשטיין איר קנאה ווען זי האָט געזען ווי אַנדערע
שטייגן איין די שיפלעך. דאָך האָב איך געזאָגט צו איר גענוג ברוטאַל: „איך
וועל אַלץ טון כדי פֿטור צו ווערן פֿון אייך. קימט און איר וועל באַצאָלן וויפּל

די פליסאקעס וועלן נאך פאדערן פאך אַריבערשיפן אייך אויף יענער זייט און אַוועקפירן קיין סעמיאַטיש. אַבי איך זאָל מער נישט הערן אייערע תרעומות". זי האָט נישט געוואָלט זיך לאָזן אין וועג אַריין אַליין און אויך זי איז בליט ברירה געבליבן אויף דער זייט.

איך האָב די קראַנקע איינגעדעקט מיט מיין בורקע. וואָס האָט געהאַט אַן אונטערשלאַק פון שעפסן־פעל און אונטערהאַלטנדיק אונטער די אַרעמס האָבן מיר זי אַוועקגעפירט אין אַ פויעריש הויז. איך האָב באַקומען אַ פריש בינטל היי אויסצושפרייטן אויף דער ערד, אַ הייס קריגל מילך און די פויערטע האָט אויך פון ערגעץ אַ באַהעלטעניש געבראַכט אַ האַלבע גלאַז מאַלינע־סיראַפּ „אויף אויסצושוויצן דאָס חולאת". די קראַנקע האָט אויסגעפיבערט די נאַכט. ווי די קראַנקע הייט וואָלט פאַרברענט געוואָרן אין דער היץ. די פויערטע איז געווען שטאַלץ מיט דעם באַוויסטזיין. אַז איר הילף האָט געבראַכט פאַר דער קראַנקער אַ נס און דערפאַר האָט זי זיך באַמיט ביי איר מאַן, אַז מיר זאָלן זיין די ערשטע ביים נאַענטסטן אַריבערשיפן זיך. און איר מאַן צוזאַמען מיט איר זון זאָלן אונדז העלפן טראַגן די פעקלעך אויף יענער זייט ביז מיר וועלן אַנקומען אין אַ זיכערן פּלאַץ.

די נאַענטסטע נאַכט איז געווען ווי פון גאַט באַשאַפן אַריבערצושמוגלען זיך איבערן בויג.

אַ לייכטער פּרעסטלדיקער ווינט האָט געהאַט איינגעטריקנט די פעלדער. די נאַכט איז געווען אַ טיף פינצטערע, אָבער דער הימל — אויסגעשטערנט מיט קלאַרע שטערנס, וואָס זייער לעבעדיק ליכט מאַכט לייכט דאָס געמיט. דער טייך — אַ רואיקער, אַ סמאַלע־שפיגל כאַטש אַריבערצוגיין צופוס. אין האַלב נאַכט האָבן די פויערים אַראַפּגעלאָזט צוויי שיפלעך. אַ גרופע פרויען מיט קינדער באַר־גלייט פון וועג־פירער זענען אַריבער די ערשטע. די שיפלעך האָבן פון יענער זייט צוריקגעבראַכט עטלעכע שמוגלער מיט אַ טראַנספּאָרט נאַפט און געלט. די פליסאָקעס האָבן ביי די שמוגלער אויסגעפרעגט וואָס עס הערט זיך אויף יענער זייט, און זיי האָבן געוואָרנט פון אַריינגיין צו איינעם אַ געוויסן פויער, „וואָס אויפן בערגל אויפן וועג קיין דראַהיטשין". יענער איז געוואָרן אַ „זייערי קער" און ער באַקומט צו הונדערט רובל פאַר יעדן געכאַפטן מענטש...

עס איז געקומען די ריי מיר זאָלן אַראַפּגיין אין די שיפלעך. אין איינס הייס איך אַריינטראַגן די פעקלעך מיט דריי פאַסאַזשירן, דעם עלטערן פויער, וואָס דאַרף אונדז באַגלייטן, די לערערין און זאַסיאַ. אין צווייטן וועלן מיר זיין פיר פאַסאַזשירן — צוויי פרויען איך און דעם פויערס זון, וואָס אויך ער דאַרף העלפן טראַגן די פעקלעך און אונדז באַגלייטן. די לערערין באַשליסט אויפן אַרט, אַז אַפילו ווען איך זאָל פּלאַצן וועט זי נישט פאַרן אין אַ שיפל אַז מיר. און זי עקשנט זיך איין: זי גייט נישט אַראַפּ אין שיפל. און זי שרייט היסטעריש:

„איר ווילט מיך אומגליקלעך מאַכן, מערדער, רוצח!"

די פליסאָקעס זענען אַריין אין צאַרן. די רוסישע פאַטרולן אויף יענער זייט וועלן דערהערן דאָס געשריי און דער טייוול וועט נעמען די נאַכט. איינער פון די פליסאָקעס, אַ פעסטער פויער אין אַ פעלץ, האָט די לערערין אַ נעם געטון ביי די

אקסלען, ווי אַ שפּילצייג, זי אַרײַנגעזעצט אין ערשטן שיפל און דאָס שיפל האָט אָפּגעשלאָגן פֿון ברעג. מיט סעקונדן שפעטער זענען אויך מיר נאָכגעקומען און ביידע שיפלעך האָבן כמעט גלייכצייטיק צוגעשלאָגן צו דער צווייטער זייט.

דער מרחק פֿון איין ברעג צום צווייטן האָט נישט דערגרייכט אין דעם פּלאַץ קיין הונדערט מעטער. אָבער גלייך ווי איך בין אַרויס אויפֿן צווייטן ברעג האָב איך געהאַט דאָס געפיל ווי פֿון מיין האַרץ וואָלט מען אָפּגעטשעפעט אַ שווערע בליינענע משא, וואָס האָט מיר גורם געווען ווייטיקלעכע קלעמעניש די גאַנצע צייט פֿון מיין זיין אויף דעם שטח פֿון דער דייטשער אַקופאַציע. דאָס האַרץ ווערט באַפֿרייט פֿון קלעמעניש, בעת די זאָרג נישט אַרײַנצופאַלן אין די הענט פֿון די סאָויעטישע פּאַטראָלן איז גאַר פֿון אַן אַנדער קוואַליטעט. מען ווערט האַר פּערדיקער, זעלבסטזיכערער. דער פּויער און זיין זון, וואָס באַגלייטן אונדז און טראָגן די פעקלעך, קענען גוט די געגנט. די פעלדער זענען זייערע, זייערע זיידעס און עלטערזיידעס האָבן דאָ געאַקערט און געזייט. זיי קענען דאָ יעדן שפּאַן, דאָך גייען זיי פּאַרוויכטיק, ווי פּוקסן, וואָס גנבנען זיך ביינאַכט אונטער צו וואַרעמע שטאַלן.

די קלאַרע שטערן ציטערן איבער אונדזערע קעפּ מיט זייער גריין־ליכט, ווי זיי וואָלטן אונדז באַגלייט און געשיצט.

צוגלייך מיטן טאָג האָבן מיר זיך שוין אָן דער באַגלייטונג פֿון די פּויערים געשאַקלט אויף אַ וואָגן אין דער ריכטונג פֿון סעמיאַטיטש. דער הויפּט־שאַסיי איז שוין במשך פֿון וואַכן געווען געשלאָסן פֿאַר פּרעמדע. אויף די בערגלעך האָבן געאַרבעט רויט־אַרמייער. טראַקטאָרן האָבן געשלעפט נאָך זיך וועגענער מיט שטיקער פעלדן. אַנטקעגן אונדז, מיט די שלעכטע פּוילישע וועגן האָבן לאַסט־אויטאָס געפירט טראַנספּאָרטן צעמענט. קיינער האָט דעמאָלט נישט פּאַרשטאַנען פּאַרוואָס די רוסן איילן זיך אַזוי שנעל צו בויען פּאַרטיפּיקאַציעס אַנטקעגן דעם בוג. די פּריינטשאַפּט צווישן די דייטשן און די רוסן איז דאָך אַזאַ פּרישע און אַזאַ הייסע! אין די דערפער, טיפּער פֿון דער גרענעץ, האָבן פּוילישע אַרבעטער גער פּלאַסטערט וועגן און מיט יעדן שטיקל פּאַרענדיקטן וועג איילן לאַסט־אויטאָס צו די צעראַיעטע בערגלעך.

אין סעמיאַטיטש האָט עס אויסגעזען נאָכן יאָר, מיט מיטטבערג אויפֿן ליידיקן מאַרק־פּלאַץ און יידן דרייען זיך אַרום מיט גאַרנישט אויף די טראַטואַרן: „איך האָט עפעס צו פּאַרקויפֿן?“, „וואָס דאַרפּט איר? ווייכע? האַרטע?“ איך מיט מיין „האַרעם“ און מיט די פעקלעך קלייבן זיך אַרײַן אין רעסטאָראַנדל, וווּ עס טוט זיך גאַרנישט און דאָך איז פּריילעך — פּריילעך פֿון גאַרנישט. און עס קען זיין פּריילעך פֿון גאַרנישט! דער באַלעבאַס פֿון רעסטאָראַנדל זעט, אַז מיר זענען פּרישע, פּרעגט ער צי מיר האָבן עפעס צו פּאַרקויפֿן, האַרטע, ווייכע, אָדער אפּשר ווילן מיר גאַר קויפֿן טשערוואַנצעס?

„מיר האָבן גאַרנישט צו פּאַרקויפֿן — האָב איך געזאָגט — מיר זענען פּראַל־לעטאַריער.

דער ייד האָט אַ זאָג געטון אונטער דער נאַז: „נישט קיין חריפה סחורה דאָ...“

„אפשר קענט איר מיר זאגן ווי אזוי דערקלייבט מען זיך שנעל קיין ביאָר
ליסטאָק?״ — האָב איך געוואָלט וויסן.

דער רעסטאָראַן-אייגנטימער האָט מיט אַ הילצערנער שופלע אַראָפּגענומען
דעם שוים פון אַ גרויסן קופּל ביר און געזאָגט:

„אויב איר זענט שוין יאָ אַ פּראָלעטאַריער, וועל איך אייך זאָגן, אַז איר האָט
אַ שאַנס, דאָ אין סאַלאַן ביי מיר זיצן גרויסע לייט, וואָס קלייבן זיך מיט אַ גרוי-
זאָויק קיין ביאָליסטאָק. זאָל איינע פון די פּרויען מאַכן צום פּולקאָוויק און אייגל
און ער וועט אייך מיטנעמען״.

די לערערין, וואָס האָט געהאַלטן אין דער מיט פון טרינקען אַ הייסע גלאָז
טיי פון אַ סאַמאָואַר, האָט שיעור נישט איבערגעדרייט דאָס גלאָז אויף זיך פון
דעם וואָס זי האָט געהערט. אויב רעדן צו אַ סאָוועטישן פּאַלקאָוויק רוסיש —
דאַרף מען זי צולאָזן. זי געדענקט נאָך רוסיש פון פאַר דער ערשטער וועלט-
מלחמה און זי ווייסט ווי אזוי מען רעדט צו גרייסע לייט. נאָר אַ שפיגעלע מיט
אַביסל פּודער דאַרף זי האָבן. אזוי ווי זי זעט אויס פון וועג קען זי נישט רעדן
צו אַ סאָוועטישן פּאַלקאָוויק. נישטאָ דאָ קיין שפיגעלע? קיין ביסל פּודער? די
לערערין האָט נאָך נישט געהאַט געענדיקט נאַכפּרעגן אויף אַ שפיגעלע מיט
אַביסל פּודער, ווי זאָסיא האָט געגעבן אַן עפּן די טיר פון סאַלאַן און שוין זעט
מען זי נישט. די לערערין האָט קוים באַוווּן צו ווערן גרין פון כּעס. ווי זאָסיאָ
איז געווען צוריק מיט דער בשורה: מיר פאַרן קיין ביאָליסטאָק.

דער פּאַלקאָוויק איז געווען נישט ציפּרידן יאָס מיט די פיר פּרויען פאַרט
אויך מיט אַ מאַנספּאַרשיוו — איד, דאָך יאָסיאָס עקשנות (איז מסתמא די פאַר
רוסישע ווערטער, וואָס די לערערין האָט געזאָגט צו אים מיט אַ סך פּאַטאַס, ווי
זי וואָלט דעקלאַמירט אַ ליד) האָט געפּוועלט, ער זאָל אויך מיך טאַלערירן און
מיטנעמען. אויפן ליידיקן לאַסט־אויטאָ האָבן אַרויפגעקלעטערט דריי רויט-
אַרמייער, די פיר פּרויען און איד. אין שאַפּער־ביידל איז אריין דער פּאַלקאָוויק
נעבן דעם שאַפּער. די גרויסע מאַשין האָט זיך געטראָגן ווי אַ טייול און געטרייסלט
ווי אַ שטראָף פון גאָט. די רעדער צעשפּריצן דעם נאַסן שניי אויף די זייטן און
די מאַשין שאַרט אַריין אין דער נאַכט. עס ווערט מוראדיק קאַלט. דער ווינט
אין דעם אָפּגעדעקטן אויטאָ רייסט דאָס פנים ווי מיט בלעך. די רויט־אַרמייער
האַבן אויסגעצויגן אַ ברעזענט און איינגעלאָדן די פּרויען זיי זאָלן זיך אַוועקלייגן
נעבן זיי. מיינע צוויי קריסטלעכע באַגלייטערניס האָבן די אַיינלאַדונג אָנגענומען
אַן שהיות, באַשע האָט זיך דערשראַקן און זיך אָנגעהאַלטן אין מיר און די לערערין
האָט פּאַרלעגן געשמייכלט. די זעלנער האָבן איבער זיך און איבער די צוויי
פּרויען איבערגעדעקט א צווייטע פּלאַנדעקע און זיך געוואַרעמט אין אייגנאַנדער.
די געלעכטערס פון אונטער די פּלאַנדעקעס זענען געווען שטיפּערישע, זאָרגלאָזע.
דער אויטאָ שניידט אַדורך ביעלסק פּאַדליאַסקי. דאָס שטעטלע איז האַלב פינצ-
טער און אויסגעליידיקט און נאַס. נאַס — די רעדער פאַטשן אינעם צעגאַנגענעם
שניי און ס'איז אומעטיק, אומעטיק, וואָס איז געוואָרן פון די יידישע שטעט און
שטעטלעך? פאַר וועלכע זינד ווערן זיי פאַרפּינצטערט און הרוב? די זעלנער
מיט די צוויי פּרויען אונטער דער פּלאַנדעקע הערן נישט אויף צו שטיפּן און לאַכן

און דער קאָנטראַסט צווישן זייערע שטיפערייען און דעם חרובן אויסזען פון
ביעלסק פּאָדליאַסקי שניידט ווי מיט מעסערס.

די לערערין, וואָס איז געזעסן אין אַ ווינקל פון אויטאָ און דער קאַלטער ווינט
האַט געבלאָזן אויף איר, האָט אויף דער שטיפעריי פון די מיידלעך מיט די זעל-
נער געשאַלטן מיט וויסטע קללות, ווי אַ מאַרק־שטייערין, און געזוכט ווערטער
און נישט געפונען, כדי זיי צו באַצייכענען מער ווי „קורוועס“. אין דעם אויסדרוק
„קורוועס“, וואָס זי האָט איבערגעזערט מיט אַפעטיט, האָט זי אַריינגעלייגט איר
גאַנצע פאַרביטערונג און אַלע אירע נקמה־גלוסטן.

דער לאַסט־אויטאָ איז אַרויסגעלאָפן פון ביעלסק פּאָדליאַסקי. ער וואַרפט
פאַר זיך רעפּלעקטאַרן־ליכט, וואָס מאַכט די אַרומיקע פינצטערניש נאָך שוואַרצער
און די גומירעדער קלאַפן אָפּ אין שאַסיי, ווי זיי וואַלטן געלאָפן אין וואַסער. אין
איינ רגע האָט זיך דערהערט אַ שטאַרקער געשטעפּ, דער אויטאָ האָט זיך אויס-
געבויגן אויף אַ זייט, אויף אַ רגע האָבן מיר פאַרלוירן דעם באַדן און דער אויטאָ
האַט זיך פאַרהאַלטן נעבן אַן אַראַפהענג אין אַ ראַוו, נעבן אַ טעלעגראַפן־סלופּ.
דער שאַפּער איז אַרויסגעשפרונגען פון ביידל. ס'איז געשען אַ קליינע קאטאַסט-
טראַפּע: דער אויטאָ האָט פאַרלוירן אַ ראַד. די מענער שפּרינגען אַראָפּ. וווּ איז
דער ראַד? מען זעט נישט קיין ראַד. עס העלפט נישט קיין „סוקין סין“. דער
פאַרלוירענער ראַד האָט אויך פאַרלוירן די שרויפן, וואָס פעסטיקן אים צו צום
האַלב־אַקס. וווּ זוכט מען דעם ראַד און וווּ זוכט מען די שרויפן? די רעפּלעקטאַרן
פון אויטאָ באַלייכטן דאָס פעלד פאַראויס און דער ראַד מיט די שרויפן זענען גע-
בליבן פון הינטן. דער פּאַלקאָוויק מאַכט אַ חשבון, אַז וואָס שייד דעם ראַד, האָט
ער זיך מסתמא נישט ווייט אַוועקגעקאַלערט, אָבער ערגער איז מיט די שרויפן.
זיי האָבן געקענט אָנהייבן אַראַפּפּאַלן אַפילו אַ קילאַמעטער און אפשר צוויי קילאָ-
מעטער און גיי זוך שוואַרצע שרויפן אין אַ שוואַרצער בלאַטע אויף אַ שטח פון
ביז אַ צוויי קילאַמעטער. דער פּאַלקאָוויק באַראַט זיך מיטן שאַפּער און עס
בלייבט, אַז מיר, דער פּאַלקאָוויק און איך, ברענגען פון דעם נאַענטסטן פאַרביי-
געפאַרענעם דאַרף עטלעכע פויערים מיט נאַפּט־לאַמטערנס און מיר וועלן גיין
מיטן שאַסיי זוכן דעם ראַד און די שרויפן. דערווייל האָבן די רויט־אַרמייער פון
אונטער דער פּלאַנדעקע געמאַכט פּאַקלען פון פּלאַקס מיט בענוין און אַליין
אַנגעהויבן זוכן דאָס פאַרלוירנגעגאַנגענע.

אויפן וועג האָט דער פּאַלקאָוויק מיר אויסגעפרעגט ווער איך בין און פון
וואַנען איך בין. איך האָב אים געזאָגט, אַז איך בין אַ ייד און האָב געלעבט אין
וואַרשע און אַט, ווי ער זעט. האָב איך זיך געראַטעוועט אין דעם טייל, וואָס איז
באַפּרייט געוואָרן פון דער העלדישער רויטער אַרמיי. דער פּאַלקאָוויק האָט
אַרויסגעוויזן אַ „פּערפעקטע“ קענטשאַפּט פון די קאַפיטאַליסטיש־פּאַשיסטישע באַ-
דינגונגען אין פאַרמלחמהדיקן פּוילן. ער האָט געוואוסט, אַז אין פּוילן האָבן די
פאַבריקאַנטן געשלאָגן די אַרבעטער איידער זיי זענען צוגעגאַנגען צו די מאַשינען
אַרבעטן. די אַרבעטער אין פּוילן האָבן געלעבט קאַשאַרירטע נעבן די פאַבריקן
און זיי זענען געשטאַרבן פון הונגער. געוויינלעך האָבן די פּוילישע קאַפיטאַליסטן
גוט געפּרעסן פאַר די אויגן פון זייערע אויסגעהונגערטע אַרבעטער, כדי זיי צו

דערנדיקערין. אז איך האב געפרווט דערווידערן. האָט ער גוטמוטיק געזאָגט. אַז איך בין דורך צענדליקער יאָרן פאַראַגטירט געוואָרן פון די פּוילישע פּאַשיסטן און אַז ער ווייסט בעסער פּון מיר ווי אַזוי די אַרבעטער האָבן געלעבט אין פּאַנסקין פּוילן.

מיר זענען אָנגעקומען אין אַ קליין דאָרף, וואָס פאַרבליפּאַרנדיק האָב איך עס אַפילו נישט באַמערקט. אין ערשטן הויז האָבן מיר אויפגעוועקט דעם פּויער און אים געבעטן ער זאָל אויפּוועקן אַנדערע און צוזאַמען מיט אונדז דאַרפן זיי גיין זוכן אויפן שאַסיי אַ ראָד מיט שרויפן... פינף פּויערים מיט שטאַל-לאַמטערנס און מיר מיט זיי זענען אַרויס אויפן שאַסיי און אָנגעהויבן גיין אין דער ריכטונג צום אויטאָ. מיר זענען געגאַנגען אין דער ברייט פון שאַסיי זיבן מענטשן און מיט די אויגן דורכגענישטערט די בלאַטעס. די זעלנער האָבן שוין פאַר אונדז, געהאַט געפונען דעם ראָד אין מיר מיט די פּויערים האָבן געפונען איינציקווייז די זעקס שרויפן. וועלכע זענען געווען צעוואָרפן אויף אַ לענג פון אַ קילאָמעטער. אַזוי שנעל ווי דער פּאַלקאָוויק האָט געהאַט מיט שמחה באַפרייט די פּויערים, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דער אויטאָ פאַרמאָגט נישט קיין לעוואָר, אים אונטערצוהייבן. כּדי דעם ראָד אַרויפצוועצן. דער פּאַלקאָוויק האָט זיך געשעמט מודה צו זיין, אַז ער האָט געמאַכט אַ טעות און דעריבער זיך איינגעשפּאַנט צו העלפן אויפהייבן דעם אויטאָ. ער האָט געגעבן זיינע כּוחות פאַר דריי. „נ. דאָוואַי, — האָט ער דערמוטיקט די זעלנער זיי זאָלן אים העלפן אויפהייבן דעם שווערן קאַסטן — דאָוואַי נאָך אַמאַל!“ פינף מענערישע אַקסלען האָבן מיר ווי עס איז אונטערגע- הויבן דעם אויטאָ. דער שאַפּער האָט אַרויפגעזעצט דעם ראָד און איצט „דאָוואַי!“ — דער שאַפּער איז פאַרמאַטערט און דער פּאַלקאָוויק קריכט אַליין אַרונטער אונטערן אויטאָ. כּדי פעסט צוהאַלטן דעם ראָד ביים צושרויפן. אַז ער איז אַרויס פון דער בלאַטע אָן אויסגעשמירטער ביז איבער די אויערן, האָט ער נאָך געקלאַפּט אין די פלייצעס פון די זעלנער: „פאַרמאַטערט, וואָס? נישטעוואָ. דאָוואַי. מיר פאַרן ווייטער“.

עלף אַזייגער פאַר האַלבע נאַכט זענען מיר מיט מזל אָנגעקומען קיין ביאַליס-

טאַק.

אַלע זענען מיר געווען אויסגעטרייסלט און דורכגעפרוירן פון דער נסיעה מיט גרוזאָוויק און פון די מריערדיקע איבערלעבענישן. די שרעקלעכע ליידיקייט פון די ביאַליסטאַקער גאַסן אין אַט דער שעה — אַ ליידיקייט ווי די שטאַט וואָלט געהאַט אויסגעשטאַרבן, האָט געשאַפן אַ נערוועזיטעט פון פחד. האָב איך קודם כל זיך באַפרייט פון דער לערערין — זאָל זי זאָרען פאַר איר אייגענעם גורל; פאַר די צוויי באַגלייטערניס מיינע האָב איך געפּינען אַ נאַכטלעגער אינעם קאַרידאָר פון אַ האַטעל; באַשע טרונק האָב איך אַוועקגעפירט צו איר מאָן און ערשט נאָך דעם האָב איך זיך מיט די לעצטע כּוחות אַוועקגעשלעפט צו דאַרען. זי זאָל זען, אַז איך בין דאָ צוריק פון וואַרשע אַ לעבעדיקער. זי האָט נישט געגלויבט אירע אויגן. זי האָט געהאַט שלעכטע פאַרגעפּילן, אַז מיט מיר וועט עפעס געשען אויפן וועג. איר פּילבאַרע אינטואיציע איז צום ערשטן מאָל פאַרפירט געוואָרן. אַט בין איך צוריק אַ לעבעדיקער פון דעם דייטשן גיהנום.

אין דער פרי בין איך אַוועק אין האַטעל און געפונען מייענע צוויי באַגליי-
טערינס אין אַ זעלבסטמעדערערישער שטימונג. מיט זייער בלייכקייט און נערוועז-
קייט האָבן זיי אַנגעוואַרפן אויף מיר אַ שולד-געפיל. וואָס אַזעלכעס איז געשען?
ווער האָט זיי באַליידיקט? ס'איז גאַרנישט געשען און קיינער האָט זיי נישט
באַליידיקט. אָבער זיי ווילן קיין איבעריקע מינוט אין ביאָליסטאָק נישט בלייבן.
זיי פאַרשטייען נישט פאַרוואָס לעבן דאָ מענטשן און ווי אַזוי לעבן זיי? פון דעם
וואָס זיי האָבן באַוויזן צו הערן און זיך צוזען, איז דאָ ערגער ווי אויף דער דיי-
טשער זייט... ס'האָט נישט געהאַט קיין זין צו פירן מיט זיי דיסקוסיעס — זיי
זענען קריסטלעכע פרויען און איך בין אַ ייד. איינע און די זעלבע פאַקטן זענען
פון אַנדערן ווערט פאַר זיי און פון אַנדערן — פאַר מיר.

נאָך זיבן שעה שטיין אין דער ריי נאָך באַן-בילעטן האָבן איך ענדלעך באַקומען
צוויי בילעטן קיין זאַרעמבי קאַסציעלנע — דאָס גרענעץ-שטעטלע נעבן מאַלקין.
וואָס איז אין יענער צייט געווען דער ערגסטער פון אַלע גיהנומס. מאַלקין איז
געוואָרן אַ שרעק-וואָרט פאַר יידן. האָבן איך דעם גיהנום געוואַלט אויך אויסמיידן
פאַר די צוויי יונגע פרויען, וואָס האָבן מקריב געווען זייערע כוחות און זייער
צייט און געזונט פאַר מיין זיכערקייט. אָבער צו דער סטאַציע סעמיאַטיש האָט
מען דעמאָלט נישט פאַרקויפט קיין באַן-בילעטן. טאַקע צוליב דעם וואָס אין דער
געגנט זענען געבויט געוואָרן פאַרטיפיקאַציעס. האָט זיך ביי די רוסן צעאַרבעט
זייער שפּאַנען-קאַמפלעקס און בכלל אָפגעשטעלט די באַן-קאָמוניקאַציע פאַר
ציווילע קיין סעמיאַטיש. איך האָבן די צוויי פרויען פאַראויסגעזאָגט, אַז אויף
דער גרענעץ צווישן זאַראַמב און מאַלקין דערוואַרטן זיי שוועריקייטן און באַליי-
דיקונגען. זיי האָבן מיר אַנגעקוקט ווי איך וואַלט אַראָפּ פון זינען. איך האָבן לגמרי
פאַרגעסן, אַז זיי זענען נישט קיין יידישע.

זאָסיאָ האָט אויסגעצויגן צו מיר איר האַנט:

„האַסט פאַרגעסן, אַז מיר זענען... אַרישע?“

איצט האָבן זיי אַנגעהויבן זאָרגן וועגן מיר, און מיר געוואַרנט איך זאָל מער
נישט גיין איבער גרענעצן. דאָס לעבן געווינט מען נישט אויף לאַטעריע און מען
דאַרף נישט שפּילן דערמיט לייכטזיניק, פון די דורכלעבונגען אין די עטלעכע
טעג האָבן זיי זיך איבערצייגט, אַז גיין איבער די גרענעצן איז שפּילן אין רולעטקע
ביים איינשטעלן אין קאָן דאָס לעבן. איך האָבן זיי פאַרזיכערט, אַז ווען די וועלט
וועט צוריק זיין וועלט און מיר וועלן זיך אַמאָל ווידער טרעפן, וועלן איך זיי
דערציילן וואָס פאַר אַ שליחות איך טראָג מיט זיך איבער די געפערלעכע גרענעצן
און דעמאָלט וועלן זיי, אויך ווי אַרישע פרויען, פאַרשטיין, אַז מיין גיין איבער
די גרענעצן איז נישט קיין לייכטזין, נאָר אַ מענטשלעכע פליכט, ווי זיי האָבן
אויסגעפאַרט אַ מענטשלעכע פליכט דערמיט וואָס זיי האָבן מיך באַגלייט.

במשך פונעם טאָג האָבן איך דורכגעזען, אַז די נערוועזיטעט, וואָס האָט געהאַט
באַהערשט די צוויי באַגלייטערינס מייענע בלוז פון אַ פאַר שעה זיין אין ביאָליס-
טאַק, איז כלל-נערוועזיטעט. אַלע זענען אַנגעשטעקט מיט איר, אַלע לעבן אין
פחד. דאַרע דערציילט מיר, אַז די באַדינגונגען אין ביאָליסטאָק זענען געוואָרן
אַזעלכע, אַז פריינד האָבן פאַרלוירן דעם צוטרוי צו איינאַנדער. און די וואָס

האבן נאך אביסל מענטשלעכקייט — זיי רעדן שטיל. מיט עטלעכע טעג צוריק איז זי געווען זיכער, אז איך בין אריינגעפאלן אין די הענט פון די דייטשן. אין פארצווייפלונג האט זי געהאט באשלאסן אליין צו לאזן זיך מיטן קינד קיין ווילנע. זי האט געזאלט גיין צוזאמען מיט דער שוישפילערין שושנה קאהאן. זי האט שוין געהאט פארפאקט די פעקלעך, אבער אין דער לעצטער רגע, האט זי באשלאסן אויספרווען דעם גורל און זי איז געבליבן ווארטן — אפשר וועל איך דאך צוריקקומען.

איצט האט זי געאיילט מיר זאלן אין ביאליסטאק נישט בלייבן קיין איין איבעריקע רגע. דא האבן זיך געענדיקט אלע האפענונגען. דא לעבן אלע אויף דערווייל. די וואס האבן סוחרישע כטרעקייט זענען אוועק האנדלען אויפן „טאלטשאק“, אדער מען פארנעמט זיך מיט ספעקולאציע, כדי צו קענען גוט עסן, זיך אנעסן — טאמער וועט מארגן מער גארנישט זיין... דער רעוואלוציאנערער ענטוויאזום, וואס האט ארומגעכאפט מענטשן, וועלכע האבן געהאט אילוועס — האט אויסגעוועפט. די סאוויעטישע קאמיסארן זענען ליגנער — אלע זייערע צוואגן זענען נישט ווערט די ווערטער. שושנה קאהאן איז אנטלאפן, ווייל זי האט געהאט א פארגעפיל, אז דאס שפילן יידיש טעאטער אין ביאליסטאק איז איינער פון די בלאפן פון די קולטור־קאמיסארן, וואס ווילן שאפן אילוועס פון א נארמאל יידיש לעבן. די מערהייט יידישע שרייבער אין שטאט (אויסער די נייע מיטלויפער, וואס זענען געווארן באלשעוויסטיש פרום און זיי זאגן „קריאת שמע“ ביי דער רויטער פאן) טראגן זיך ארום מיט פלענער צו לויפן קיין ווילנע, אבער זיי קלעקט נישט קיין איניציאטיוו און זיי האבן מורא טאמער כאפט מען זיי אויף דער גרענעץ. דרייען זיך ארום די יידישע שרייבער ארום דעם „ביאליסטאקער שטערן“, וואס קען מפרנס זיין בלויז עטלעכע מענטשן. די איבעריקע לעבן פון קופאנען אויף מיטאגן און פון נאכטלעגער אינעם טאג־זאל אויף שענקעוויטש גאס. ארבעטער, וואס האבן זיך געהאט אוועקגעלאזט אויף ארבעט אין די רוסישע געביטן פון פאר דער מלחמה, זענען צוריקגעקומען מיט שווערע הערצער און פארמאכטע מיילער. „פרעג נישט — איך וועל דיר סיי ווי נישט ענטפערן“.

אין די ביאליסטאקער „טשיינעס“ ווייסט מען אלץ. דא זענען נישטא קיין שום סודות. שמועסט מען, אז די וועלכע וואקלען זיך און נעמען נישט אן סאוויע־טישע בירגערשאפט, וועלן „נישט לעקן קיין האניק“ — „סיביר איז גרעסער פון גאנץ אייראפע“ און דעריבער איז אויף דער בערזע פון שמוגלען זיך צוריק אויף דער דייטשער זייט „כדי צו שטארבן אויף דעם איינענעם בעט“ — א האסע. עס שטייגן די פרייזן פאר שמוגל און מיט גאלד צו גלייך ווערט דער פרייז פאר טויף־צעטלען. פיר סארטן וואלוטע זענען פאראן אויף דער ביאליסטאקער בערזע: טויף־צעטלען, דאלארן, גאלד און שטערלינג־פונטן. די ערגסטע פון די פיר וואלוטעס זענען די שטערלינג־פונטן. די ביאליסטאקער בערזע האט נישט קיין גרויסע אמונה אין דער בריטישער אימפעריע. סטאלין און היטלער וועלן זיי צעקוועטשן און זיי וועלן מאכן פונעם ענגלישן פונט דאס וואס זיי האבן געמאכט פון דעם פוילישן גילדן. די בעסטע וואלוטעס זענען: טויף־צעטלען און גאלד. קריסטנטום און גאלד לעבן איבער אימפעריעס. גאלד האט אפילו איבערגעלעבט

די אַקטאַבער־רעוואָלוציע, און אַ רוסישער אַפיציר, וואָס האָט צוגעטשעפעט צו זיין ברוסט צוויי גאַלדענע מעדאַלן זענען זיי פאַר אים מער ווערט ווי די גאַנצע רעוואָלוציע.

דער רעוואָלוציאָנערער טערמאַמעטער איז אין ביאָליסטאָק געפאַלן נידער ריקער פון זעראָ. ווי די יוגנט איז פריער געלאָפן אָהער, אַזוי איז זי פון דאַנען געלאָפן וווּ די אויגן האָבן זי געטראָגן. די יוגנט איז געווען אַנטוישט. אָבער מסתמא איז דאָס שטייענדיקע וואָסער בלויז אין ביאָליסטאָק, אין דער „באַפרייִטער“ שטאָט, „ווי די קליינבירגערלעכע עלעמענטן האָבן זיך גענומען צו ספעקולאַציע אַנשטאָט זיך איבערצופראָדוקטיוויזירן“... האָט די יוגנט אַנגעהויבן שטעלן חופות — אין צווייען איז די עלנד קלענער. און די פרישע פאַרלעך זענען זיך צעלאָפן — קיין מינסק, לעמבערג, אָדער אין די קלענערע און ווייטערע שטעט. אויף דער גאַס האָבן זיך צופעליק באַגעגנט וואָלף יאַסני. אַ לאַדזשער, אַ היסטאָריקער. ער האָט אַנגעשריבן „די געשיכטע פון דער יידישער אַרבעטער באַוועגונג אין לאַדזש“. ער האָט אויסגעזען צעבראַכן און פאַרלוירן. זיין פראַגע איז געווען:

„וואָס טוט מען מיט זיך? קאַנקרעט: וואָס זאָל איך טון?“

ער האָט זיך פאַרטרויט פאַר מיר, אַז ער האָט פאַרלוירן יעדן גלויבן נאָך דעם ווי ער האָט זיך צוגעזען צו דער סאָויעטישער ווירקלעכקייט. אָבער קיין לאַדזש גייט ער נישט צוריק. גיין צוריק צום היטלעריזם הייסט גיין צום טויט. אָבער אויך בלייבן אין ביאָליסטאָק הייסט פאַרמשפּטן זיך צו לעבן אויף קוויטלעך אויף מיטאַג און צו שלאָפן אויף טרעפּ.

איך האָב אים געזאָגט:

„איר דאַרפט גיין קיין ווילנע. ווילנע איז אַ קליינע שפאַרע, דורך וועלכער מען וועט זיך אפשר קענען אַרויסרייסן פון ביידע גיהנומס“.

ער איז געווען סקעפטיש. ער גלויבט נישט. אונדזער דור איז אַ פאַרשפילטער, האָט ער געזאָגט. ער וועט צעריבן ווערן צווישן פאַשיזם און באַלשעוויזם.

איך האָב אים צוגערעדט צו ווילנע. איך האָב אים געזאָגט, אַז קיין ווילנע וועלן מיר גיין אין אַ גרופע און ער זאָל מיטגיין. איך האָב זיך אפילו מיט אים אָפגעשמועסט אין וועלכער שעה צו טרעפן זיך, כדי צו לאָזן זיך אין וועג אַריין. יאַסני איז נישט געקומען אויף דעם אָפגערעדטן פּלאַץ און איך דער אָפגערעדטער צייט. ער איז געבליבן אין ביאָליסטאָק.

וואָלף יאַסני האָט איבערגעלעבט די מלחמה אין רוסלאַנד. נאָך דער מלחמה עולה געווען פון פוילן און איז געווען אַ לאַנגיאַריקער מיטאַרבעטער אין „לעצטע נייעס“. ער פלעגט מיר אָפט דערמאַנען אונדזער געשפרעך אין ביאָליסטאָק און די פאַרוורפן וואָס ער האָט זיך שפעטער געמאַכט הלמאי ער איז נישט געקומען צום אָפגערעדטן פּלאַץ...

פאַרו פאַרלאָזן ביאָליסטאָק זענען מיר, דאַרע און איך, אַוועק צום שרייבער ק. זיך געזענענען. די דירה וווּ ער האָט געווינט איז געווען זייער גוט געהייצט, אָבער אין זיין צימער איז גאַרנישט געווען וואָרעם. דער קלוגער שרייבער האָט

געשוויגן ווי אַ פּיִש. געשוויגן און געשמייכלט. מיר האָבן נישט געמאַכט פֿאַר אים קיין סוד, אַז מיר לאָזן זיך קיין ווילנע. ער האָט נישט געזאָגט — נישט יאָ, נישט ניין, נאָר זיין פֿרוי האָט נאָמענלאָז געזידלט די אַלע וואָס אַנטלויפֿן, וואָס — ווי זי האָט זיך אויסגעדריקט „פֿאַראַטן דאָס נייע לעבן“. ביים אַוועקגיין האָט ק. געזאָגט מיט זיין טיפֿער מעגלעכער אַביסל פֿלעגמאַטישער שטים:

„מסתמא וועט זיין גוט, כאָטש ווער ווייסט ווי אַזוי מען וועט עס דורכקומען. פֿאַר די נייע געביטן פֿון אוקראַינע און ווייסרוסלאַנד איז באַשטימט געוואָרן אַ קאָנטיגענט פֿון זעכציק דרוקבויגן פֿאַר דער ייִדישער ליטעראַטור פֿאַרן גאַנצן יאָר 1940; פֿאַר אַלע ייִדישע שרייבער קנאַפֿע טויזנט זייטן. וועט נישט אויסמאַכן איר זאַלט אַנשרייבן צו אייב קאַהאַצן אין „פֿאַרווערטס“ ער זאָל געדענקען וועגן מיר...“

צו דער גרענעץ

אין וועג אַריין האָבן מיר זיך אַוועקגעלאָזט מיט די יונגע מאַן־און־ווייב וואַלדענבערג און זייער פֿריינד מאיר האַשמאַן, ביידע מענער אינזשיניערן. ביידע האָבן שוין געהאַט אַ סך נסיון פֿון פֿליטים־לעבן און געוואוסט ווי אַזוי זיך צו באַגיין אין שווערע סיטואַציעס. די וואַלדענבערגס זענען שפּעטער, אין חודש מערץ פֿון דעם זעלבן יאָר אָפּגעפֿלויגן קיין אַרץ־ישׂראל פֿון ריגע. בעת דער ערשטער באַמבאַרדירונג פֿון תּל־אביב, זומער 1940, איז וואַלדענבערג געהרגעט געוואָרן אויף דער גאַס פֿון אַ באַמבן־שפּליטער.

דעם וועג קיין ווילנע האָבן מיר דורכגעמאַכט אויף פֿריילעך. פֿון אונדזער אויפֿפֿירן זיך אויף די וואַקאַזאָן וואַלט קיינער נישט געגלויבט, אַז מיר „פֿאַראַטן דאָס נייע לעבן“ און פֿאַרן צו דער גרענעץ צו שמוגלען זיך קיין ליטע. מיר האָבן זיך אויפֿגעפֿירט ווי אַלע יונגע פֿליטים דעמאַלט, וואָס האָבן נישט געהאַט קיין דאָך איבערן קאַפּ און קיין באַדן אונטער די פּיס און געוואַנדערט פֿון שטאַט צו שטאַט — געזוכט דעם נעכטיקן טאַג. מיט אַט אַזאַ יוגנט זענען אַלע צוגן געווען געפּאַקט. זיי זענען געווען די מערהייט אין די לאַנגע רייען צו די בילעטן־פּענצטערלעך אויף די וואַקאַזאָן.

אַ סך געהאַלפֿן האָט אונדז אונדזער קליינער יהודה. ער איז דעמאַלט אַלט געווען זיבן יאָר און געווען גוט געקאַרמעט, מיט וואַרעמע אייגעלעך. ער האָט שטאַרק נושא חן געווען ביי די גוטברודערישע, צוגעלאָזענע רויטאַרמייער און ער איז געוואָרן אונדזער קמע. אַז מען האָט יהודה צום ערשט אַריינגעשטופּט אין אַ וואַגאַן, פֿלעגט אויך באַלד ווערן פֿלאַץ פֿאַר אונדז און אונדזערע פּעקלעך און זעקלעך.

איבער נאַכט זענען מיר דערפֿאַרן ביז לידע.

די, ביי וועלכע איך האָב גענעכטיקט דעם פֿריערדיקן מאָל אין לידע, ווען איך בין געפֿאַרן קיין ביאַליסטאָק, האָבן אונדז אויפֿגענומען ווי מען נעמט אויף גאַר נאַענטע און ליבע קרובים. זיי האָבן לכבוד אונדז געמאַכט אַ סאַמאָוואַר,

געשטעלט כיבוד און נישט געווסט וואס צו טון מיט אונדו, אונדז זאל זיין גוט. נאך דעם קאלטן און האלב פארווילדעוועטן ביאליסטאק, האט לידע אויסגעזען ווי א גי'עדין, פאר אונדזערע גאסטגעבער האבן מיר נישט אויסגהאלטן אז מיר קלייבן זיך קיין ווילנע. זיי זענען געווען ארבעטסמענטשן. דער מאן האט געארבעט אין א פאבריק. ער איז געווען פארביטערט פון דעם נייעם שטייגער פון ארבעט, א שטייגער וואס צווינגט אפצונארן און צו פטרן רוישטאף און די קוואליטעט פון דער פראדוקציע. אין זיין פאבריק, ווי אין אלע פאבריקן אין לידע, זענען איינגעפירט געווארן ווילדע נארמעס, וואס ביי סאלידער און פארי אנטווארטלעכער ארבעט איז אוממעגלעך אויסצופירן זיי. דער עיקר איז די צאל און נישט די קוואליטעט. כדי אנטווארן די נארמעס ווערט אוועקגעהרגעט די קוואליטעט און מען ברענגט אויס דריי מאל אזוי פיל רוישטאפן וויפיל מען דארף פאר דעם זעלבן קוואליטעט פראדוקציע. האט זיך דער מאן געקלאגט, אז ער קען נישט שלום מאכן מיט אזא אפנארעריי און דאס לעבן ווערט אים נמאס. דער ברודער פון דעם מאן האט אין אונט אונדז געברענגט ווייס געבעקס און זיך מיט אונדז אונטערהאלטן. ביינאכט האט זיך די קליינע דירה פון צוויי צימערלעך פארוואנדלט אין איין גרויס בעט. מיר זאלבע זעקס און די פאמליע פיר און דערצי נאך א קרובה פונעם באלעבאס -- אלע זענען מיר געשלאפן אין דעם גרויסן בעט.

דאס אויסזען פון לידע האט זיך ראפטום געביטן. קלייניקע קרעמלעך פון פרוכטן און צייטונגען זענען נאך געווען אפן; די רעסטאראנען האבן געגעבן גוט צו עסן. אבער דאס עפנטלעכע ווירטשאפטלעכע לעבן איז פארשוונדן. אפילו קיין „טאלטשאק" איז מער נישט געווען. דער האנדל איז געגאנגען „הינטנארום"; דאס לעבן אויך אזוי. כלפי חוץ האבן זיך אנגעזען בלויז די פליטיים. איינער פון די פאפולערסטע גרענעץ־פירער קיין ליטע איז אין לידע געווען א לינקער פועלי ציוניסט וו. פון ראדאם. ער האט זיך אין לידע באזעצט מיט זיין פרוי און קינד. דער עיקר שלעגט ער זיך פארנעמען מיט אריבערשמוגלען געזעלשאפטלעכע טוער און זייערע פאמיליעס. ער האט געווינט אין א זייער ענגן צימער. אויסער צוויי בעטן מיט א טישל האט אין דעם צימער גארנישט געקענט אריין. געסט האט ער אויפגענומען אויף די בעטן. דורך זיין צימער, בעסער געזאגט דורך זיינע בעטן זענען אדורך צענדליקער און צענדליקער געזעלשאפטלעכע טוער, זייערע ווייבער און זייערע קינדער.

ער האט געהאט אן אויסטערלישן געזעלשאפטלעכן צוגאנג צום פליטיים־שמוגל. צום ערשט האט ער רק דיסקוטירט אויף געזעלשאפטלעכע טעמעס, נאך דעם איבערגעגאנגען צו פאליטיק און צום סוף דערגאנגען צום עיקר: ווען ווילט איר אריבער די גרענעץ? זיין פרוי, א יונגע, זייער סימפאטישע, האט תמיד געקארמעט דאס קינד; געקארמעט דאס קינד און זייער העפטיק גענומען אנטויל אין די געשפרעכן. ווען מען איז אריינגעקומען אין דעם קליינעם צימערל האט זיך דאס ערשטע געווארפן אין די אויגן א ווייסע שפעדיקע באקעטע ברוסט און דאס רויטע פנימל פון דעם עופהלע. זי האט געהאט א סך טעמפעראמענט און איר אנטויל אין די געשפרעכן איז געווען מיט אזא גערייצטקייט, אז אלע

מאל פלעגט דאס עופהלע פארלירן דעם ברוסטיווארצל און וויינען. ווי עס וואלט פראטעסטירט קעגן דער מאמעס ארגומענטן.

„איר פרעגט זיך נאך צי מיין מאן דערליידיקט גוט די גרענעץ? וואס פרעגט

איר? וועמען האט דען מיין מאן נישט אדורכגעפירט?“

„אייער מאן האט געפירט פרידע זרובבל און מען שמועסט, אז זי איז זייער ביטער אריינגעפאלן.“ — האב איך געזאגט.

„וואס הייסט אריינגעפאלן? געפירט האט מען זי גוט, נאר ערשט שפעטער.

אויף דער סאמע גרענעץ, האט מען זי ארעסטירט. מיין מאן איז שולדיק אויב עמעצער האט נישט קיין מזל?“ — האט די פרוי זיך אויפגעריעגט.

שפעטער, אין ווילנע, האבן מיר זיך דערווייט, אז פרידע זרובבל איז גאנץ ביטער אריינגעפאלן. זי האט געהאט א זייער שווערן וועג, געקראכן דורך וועלדער און זומפן און לסוף איז זי געפאנגען געווארן אויף דער ליטווישער זייט און צוריקגעשיקט געווארן אויף דער סאוויעטישער זייט... ווילנע האט זי נישט דערגרייכט. אויך ישראל סטאלארסקי איז געפירט געווארן פון דעם זעלבן אידיי-אישן גרענעץ-שמוגלער און פארהאלטן געווארן אויף דער ליטווישער זייט.

ס'האט זיך ארויסגעשטעלט, אז דער גאנצער „שמוגלער“ איז טאקע א געזעל-שאפטלעכער טוער, וואס האט נישט געהאט די מינדסטע אנונג וואס עס טוט זיך אויף דער גרענעץ און ווי עס זעט בכלל אויס א גרענעץ. ביי אים אויף די בעטן האט עס אויסגעזען, אז אלע גרענעצן, די גרענעץ-שמוגלער צוזאמען מיט די גרענעץ-פאטרולן האט ער אין איין וועסטל-קעשענען: זיינע יידישע פארבינדלער אין די שטעטלעך וועראנאוויז אין בייעניאקאן גייען אויס פאר אים, אבער ווי נאר ער איז ארויס פון זיין צימערל, הינטער דער טיר, האט ער מורא געהאט פאר דער מינצטערניש פון דער נאכט. פאר א קאץ איז ער אפגעשפרונגען ווי פון דער גרעסטער סכנה.

איך האב זיך אפגעשמועסט מיט דעם „גרענעץ-פירער“, אז אונדזער גרופע גייט סעפאראט. ער טאר קיינעם נישט צושטעפען צו אונדז און אונדז נישט פארבינדן מיט קיינעם. דערווייל איז קיין לידע אָנגעקומען דער פועלי ציוניסט-טישער פירער פון ווארשע, געוועזענער מיטגליד פון ווארשעווער שטאטראט — יצחק לעוו.

יצחק לעוו איז געווען זייער „טריף“. דאס געיעג פון יידישע קאמוניסטן און זייערע מיטלויפער צו פאנגען יידישע סאציאליסטן און זיי איבערגעבן אין די הענט פון דער ען-קאווע-דע, האט נישט אויסגעמיטן יצחק לעוו. נאך אלע זיינע וואגלענישן און פלאגן אויף די באַמבארדירטע וועגן און אין ברענענדיקע שטעט, איז לעוו ארעסטירט געווארן אין ביאליסטאק אויף דער גאס. דורך א גליקלעכן צופאל איז אים געלונגען צו אַנטלויפן פון פאליציי-פּאַסטן, איידער מען האט אים אריינגעפירט צו פּאַרשן. זיינע חברים האבן אים אויסבאהאלטן. ביינאכט, פארן אָפּגיין פון דער באַן קיין לידע, האבן אים די זעלבע חברים זיינע צוגעפירט צום דראַטענעם פלויט פון באַן-וויאָדוקט און אים אַריבער-געוואָרפן. ער איז אָנגעקומען קיין לידע און זיך פאַרבונדן מיט זיין פאַרטייאישן „גרענעץ-שמוגלער“. ער איז געווען אויסבאהאלטן און ערשט פארן קלייבן זיך

אין וועג אַרײַן. האָט דער „גרענעץ־שמוגלער“ מיר געזאָגט. אַז יצחק לעוו באַהאַלט זיך אויס אין לידע און ער וויל גיין קיין ווילנע צוזאַמען מיט אונדז. נאָך צוויי טעג „ענערגישע צוגרייטונגען“, האָט דער „גרענעץ־שמוגלער“ מעשה קאַפּיטאַן ערב אַ געוואַנטער עקספעדיציע, אונדז געגעבן אינער סטרוקציעס ווי אַזוי זיך אויפצופירן: נישט רעדן מיט קיינעם, אַז מען גייט דורך דער גרענעץ; נישט לאַכן און נישט רעדן הויך; נישט סודן זיך אין דער באַן; נישט פאַרלירן דעם באַן־בילעט; נישט פאַרגעסן קיין פעקל; נישט זאַגן וויפּיל איר האָט באַצאַלט; נישט עסן צופּיל פאַרן אַרױסגיין צו דער סאַמע גרענעץ און — האַלטן מיט זיך אַ פּלעשל ליקער גרייט פאַר דער ליטווישער גרענעץ־וואַך. גאַרנישט האַבן די ליטווינער אַזוי ליב ווי ליקער. צום סוף האָט ער מיר געבעטן אַבסאָלוטע דיסקרעציע און אין קיין פּאַל און ביי קיין שום סיטואַציע נישט דערמאַנען זיין נאַמען. טאַמער וועט איר חלילה זאַגן, אַז אַ געזעלשאַפּט לעכער פּירער האָט אייך געפירט — ווערט איר באַלד פאַרדעכטיקט אין שפּיאַנאזש און אין די סאַמע ערגסטע זאַכן, פאַר וועלכע מען גייט אין קייטן. דערקעגן ווען איר וועט זאַגן, אַז אַ געוויינלעכער פּויער האָט אייך געפירט, איז די גאַנצע מעשה גאַרנישט מיט גאַרנישט און איר גייט אַרויס אויף דער פּריי. והא ראיא — פּרידע זרובּבל.

נאָך אַט די אַלע אינסטרוקציעס זענען מיר אַוועק צו דער באַן מיט האַק און פּאַק. מיר האָבן אַפּילו אויך געהאַט אַ פּלאַש רויטן ליקער. דער קליינער יהודה, וואָס האָט שטאַרק געוואַלט זיין ענלעך צו אַ דערוואַקסענעם און אויך עפעס טראָגן — האָט געהאַלטן די פּלאַש ליקער מיט דער דיקער זייט אַרויף, ווי ער וואַלט געטראָגן אַ בוקעט רויטע בלומען. די שטימונג איז געווען אַ גוטע, ווי מיר וואַלטן געפאַרן אויף אַן אויספּלוג. עס האָט גאַר קיינעם נישט געקענט איינפּאַלן, אַז אַט די גרופּע פּון צוויי עלעגאַנטע פּרויען, דריי מענער און ביי דער זייט אַזאַ פּיינער יאַט, גרייטן זיך צו אַזאַ שרעקלעכן פאַרברעך ווי שמוגלען זיך איבער דער גרענעץ...

פּון דער ווייטנס, אַפּגערוקט פּון אונדז אויף דריי וואַגאַנען, איז געשטאַנען אונדזער „גרענעץ־שמוגלער“. ער איז געווען פאַרדעכטיקט בלייך מיט צעשראַך קענע אויגן, ווי ער וואַלט נאָר וואָס געהרגעט אַ מענטש. ער האָט געמאַכט אויסטערלישע העוויות מיטן מויל, מיט דער נאָז, מיט די הענט. קענטיק ער האָט אונדז געגעבן ווייטערדיקע „געהיימע אינסטרוקציעס“, וואָס איך האָב זיי צו מיין באַדויערן נישט פאַרשטאַנען.

מיר זענען איינגעשטיגן אין איין וואַגאַן און אַ דריי וואַגאַנען ווייטער — אונדזער „פּירער“. אין וועראַנאָוו, אויף דער כּמעט לידיקער סטאַציע, האָט זיך אונדזער „פּירער“ דערנענטערט צו אונדז אויף אַ רגע און געזאָגט מיט טריאומף: „נו, געלויבט צו גאָט, דער ערשטער שווערער עטאַפּ איז אַדורך. איצט וועל איך אייך איבערגעבן אין די הענט פּון מיין פאַרטרעטער דאָ, אין וועראַנאָווע. ער האָט אונדז „איבערגעגעבן אין די הענט“, זיך געזעגנט מיט אונדז און דער־מיט האָט זיך זיין פּירערשאַפּט פאַרענדיקט.

דער וואָס האָט אונדז איבערגענומען איז געווען אַ קליין יידעלע מיט אַ פּול

מױל סמכן און אָן אײן שײן. ער איז נישט געווען אַ סך העכער פון דעם זיבניעריקן יהודה און אַנטקעגן אונדז צופעליק דריי הויכגעוויקסיקע מענער, האָט ער זיך דערפילט אויסטערליש פאַרלוירן:

„רבותי, — האָט ער געזאָגט — זײט וויסן, אַז איר זײט צוויסן יידן, אין אַ יידישער סטאַט. אפסר דאַרפט ווער פון אײך אַ קליינס, צי אַ גרייס זאַל ער זיך ניט סעמען. איר זענט צוויסן יידן“.

דער ייד האָט אונדז אַוועקגעפירט אין שטעטעלע אין אַן אכסניה, וואָס האָט פאַרמאָגט בלויז אײן קליין חדרל מיט אַ שמאַלע שלאַפֿבאַנק.

„דאָ וועט איר סלאָפּן“ — האָט ער געזאָגט.

אויף דער שלאַפֿבאַנק קען שלאָפֿן קוים אײן מאַגערער מענטש — האָב איך אים געזאָגט — און מיר זענען דריי מענער מיט צוויי פרויען און אַ קליין יינגל דערצו. וווּ וועלן מיר דאָ שלאָפֿן?

„קרענקט אײך נישט — האָט דער ייד רואיק געענטפערט — איר וועט סיין אימירצעסעם סלאָפֿן“.

און מען איז טאַקע געשלאָפֿן. עטלעכע טעג זענען מיר געשלאָפֿן אין דעם דאָזיקן פיצינקע שטעטעלע וועראַנאָוו און עטלעכע טעג געגעסן האַרטע אייער מיט בולבעס און פאַרטרונקען מיט מילך. דאָס שטעטעלע איז געלעגן אין דער מיט פון אַ טײַפּ ווינטער. די געסלעך, די דעכלעך, דער ברונעם אויפן מאַרק זענען געווען צוגעדעקט מיט אַ געדיכטן שניי. קוים, קוים, אין דער מיט פון די פאַרפרוירענע שייבלעך פון די הייזער האָבן זיך אויפגעטייעט „אויגן“, יאָס האָבן דערמאַנט, אַז דאָרט אינעווייניק זענען וואַרעמע היימען פון יידישע קינדער ווייסע ציגן, ווי שטיקער לעבעדיקער שניי זענען אַרומגעקראַכן איבער די געסלעך און געגריזשעט די ווינקלען פון די הילצערנע ווענט. אַזאַ שטילקייט איז געלעגן איבער דעם שטעטעלע. אַ שטילקייט יאָס עס טרייבן אָן שטייענדיקע זיגערס. און אין וועראַנאָוו איז די צײַט געשטאַנען, אָדער אפשר האָט זי בכלל פאַרגעסן צו קומען אַהער?

אונדזער באַלעבאַסטע האָט יעדן טאַג געקאַכט פאַר אונדז בולבעס, אייער אויף האַרט און אויפגעקאַכט אַ טאַפּ מילך און אונדז געוונטשן עס זאַל אונדז ווילן באַקומען. דריי מאל אין טאַג איז אַרײַנגעקומען דער שטעלפאַרטערטער פון אונדזער ליידער „גרענעץ־פירער“ און אונדז מבשר געווען, רײַבנדיק די הענט:

„רבותי, ס'איז היינט אַ פראַסט אין דרויסן“.

„ווען גייען מיר?“ — האָב איך געוואַלט וויסן.

דער ייד האָט זיך דערפילט ווי באַליידיקט:

„אַט אַ ייד אַן עקסן! וואָסי? עמעצער טרייבט אײך חלליה אַרויס פון סטאַט?

קרענקט אײך ניט. איר זײט אין אַ יידישער סטאַט צוויסן יידן“.

אויך די באַלעבאַסטע האָט נישט פאַרשטאַנען פאַרוואָס מיר אײלן זיך אַזוי. מען וועט גאַרנישט — האָט זי געזאָגט — פאַרשפעטיקן. אין וועראַנאָוו האָט מען נישט געפילט קיין מלחמה. נישט קיין אַקופאַציע, נאָר דער שניי איז יעדן באַגינען געוואָרן העכער און העכער. דאָ האָט מען אפילו נישט געוואוסט צו וועמען די שטאַט געהערט. מסתמא האָט וועראַנאָוו אַזוי אויסגעזען אין די צײַטן פון צאַר.

און אזוי אונטער דער פוילישער הערשאפט און אזוי אויך איצט אונטער דעם רעזשים פון דער „באפרייערישער רעוואלוציע“. יא, איין מאָל איז אין אונדזער אכסניה אריינגעקומען אַ גוי מיט זייער דיקע וואַנסעס. פאר איין מאָל האָט ער אויפגעגעסן אַ האַלב לעבל ברויט מיט זעקס האַרטע אייער, אַפגעווישט די וואַנסעס און אַוועק. די באַלעבאַסטע האַט געזאָגט, אַז דאָס איז געווען די נאַטשאַלטווע פון וועראַנאָוו — דער „סטאַיקאָווע“. דער מאַן האָט איר אויס־געבעסערט, אַז אין די איצטיקע צייטן איז ער נישט קיין „סטאַיקאָווע“, נאָר אַ „מיליציאַנער“.

„וואָס איז מיר די נפקא מינה סטאַיקאָווע צי מיליציאַנער? — האָט זיין ווייב געוואַלט וויסן.

„ס'איז אַ נפקא מינה — האָט ער געענטפערט — די מעשה איז אזוי... — און דער ייד האָט זיך צעוואַרעמט, ער איז געווען גרייט אויפצוקלערן פאַר זיין ווייב היסטאָרישע פּראָצעסן, נאָר זי האָט נישט געוואַלט הערן:

„דורע נישט דעם קאַפּ מיט דער מעשה. די בולבעס וועלן מיר צוברענען.“ איין מאָל, ווען אונדז האָט זיך געדאַכט, אַז אויף בולבעס און האַרטע אייער וועלן מיר אַפּווינטערן דעם ווינטער אין וועראַנאָוו, איז אַריינגעפאַלן דער „סיני־קער“ שטעלפאַרטערטער פון אונדזער געזעלשאַפטלעכן „גרענעץ־פירער“ און אַנגעהויבן איילן:

„סנעלער, סנעלער, מירלן פאַרספעטיקן די באַן! דער סליטן וואַרט ביי דער טיר. סאַסקע, מאַכט דעם חסבון פאַר די בעזנצעס!“ — האָט ער געשריגן צו דער באַלעבאַסטע.

אין דער אכסניה האָט „אויסגעבראַכן“ אַ באַוועגונג. דער שליטן פאַר דער טיר האָט געוואַרט. דאָס אַנצע שטעטעלע האָט אויפגעלעבט. דער סטאַיקאָווע־מיליציאַנער האָט געהאַלפן שלעפּן די פעקלעך מיט די זעקלעך, ווייבער און מאַנסבילן זענען אַרויס צום שליטן געבן די „בעזנצעס“ שלום.

דער שליטן איז אַנגעקומען צו דער סטאַציע גלייך מיט דער באַן. און דאָ האָבן מיר זיך געטראָפן מיט יצחק לעוו. נאָך אַ האַלבער שעה פאַרן מיט אַ ליי־דיקער און קאַלטער באַן זענען מיר אויסגעשטיגן אויף אַ סטאַציע, וואָס בשום אופן האָבן איך נישט געקענט דערגיין איר נאָמען. דער שילד מיטן אויפשריפט איז געווען פאַרשנייט; די פויערים האָבן אַריינגעענטפערט זייער ענטפער אין די פעלצן אַריין.

העכער אַ שעה צייט האָבן מיר געוואַרט אויפן אַפענעם וועג אויף אַ גער־שפּאַן, וואָס האָט געדאַרפט קומען אונדז נעמען. אַ קאַלטער שנייאיקער ווינט האָט געריסן די פּנימער. פון די אַפענע ווייסע פלייגען איז אַנגעלאָפן אַ נאַכט, וואָס פון אַנהויב איז זי געווען אַ שוואַרצע און וואָס ווייטער אַלץ בלאַער און בלאַער איז זי געוואָרן, ווי עס וואַלט זיך פאַר דער צייט געשטעלט אַ באַגינען. די פאַרשנייטע פעלדער זענען געווען בלאַ, דער הימל איז געוואָרן בלאַ און אויך מיר אַליין זענען געוואָרן בלאַע שאַטנס. אַ וואָגן האָט אונדז געפירט אין אַ בלאַען פּראַסט אַריין. די רעדער האָבן געסקריפעט אויף דעם פאַרפּראַסטיקטן שניי. נעבן וואָגן זענען געאַנגען דער שטעלפאַרטערטער פון דעם פּועלי־ציוניס־

טישן „גרענעץ־פירער“ און דער באַלעגאַלע. דער ייד האָט דעם גוי כסדר אַרייַן־געסמכט אין אויער אַרייַן און דער גוי האָט געשוויגן. געשוויגן ווי די נאַכט. צום סוף זענען מיר אַרייַן אין אַ דאַרף. דער וואָגן האָט פאַרקערעוועט אין אַ הויף אַרייַן און דער ייד האָט אונדז געהייסן אַרייַנגיין אין הויז „אַפּפּאַפּן ס'חיות“. אינעם הויז זענען געווען מענטשן, אָבער ליידיק פון מעבל. ס'איז אפילו נישט געווען ווי זיך אַוועקצוועצן. אַן אויסטערלישער אומעט האָט געהויערט אין דעם הויז, ווי די איינוווינער וואָלטן געווען דאָ פּרעמדע און צייטווייליק. שפעטער זענען אַרייַנגעקומען נאָך צוויי פויערים און מיט זיי איז מיטגעקומען די אַט־מאַספּער פון דער ווירקלעכער גרענעץ.

שווער איז דער וועג צו פרייהייט

אַלע זענען מיר אַרויס אויפן הויף. די פויערים האָבן מיט שטריק צוגעפּעס־טיקט אונדזער באַגאַזש אויף זייערע פלייצעס. יצחק לעוו האָט אויך זיין זעקל אַנגעטאָן אויף צוויי אַקסל־שטריק, ווי אַ רוקזאַק. דאָרע האָט געפירט דאָס קינד ביי דער האַנט און אַלע — באַלאָדן ווי קעמלען אין אַ קאַראַוואַן, זענען מיר אַרויס אין וועג. דער וועראַנאָווער ייד האָט אונדז מיטגעגעבן זיינע ברכות און אונדז געוונטשן דאָס אייביקע לעבן.

מיר זענען אַרויס אין אַ שנייאיקן מדבר — הימל און שניי, הימל און שניי. פאַראויס זענען געגאַנגען די פויערים, נאָך זיי זענען מיר נאָכגעגאַנגען. דער קאַראַוואַן האָט זיך אויסגעצויגן אויף אַ דרייסיק־פּערציק טריט אין דער טיף. די פיס האָבן געזונקען אין טיפן שניי און פון אָנהויב האָט יעדער זיך באַמיט אויסצונוצן פאַר זיינע פיס די אָפּדרוקן פון דעם פאַראויסגייער. באַלד איז עס נמאס געוואָרן. מען גייט באַרג אַרויף, די משא אויף די פלייצעס באַשווערט, עס ווערט הייס און דער קאַראַוואַן ציט זיך אויס. די פויערים מאַכן לאַנגע טריט און רייסן זיך אָפּ אויף פאַראויס. ס'האָט זיך געדאַכט מיר וועלן זיי מער נישט אַניאַגן. האָט מען געצויגן די פיס מיט אַלע כוחות. די צרה איז וואָס דער שניי קלעפט זיך צו די זוילן. ווערט פאַרהאַרטעוועט, ווי עס וואָלטן זיך צוגעקלעפט שטיינער. יעדער באַמיט זיך אָפּצוקלאַפּן דעם האַרטן שניי און נאָכהאַלטן די לאַנגע שפּרייזן פון די גרענעץ־פירער. וואָס לויפן זיי אַזוי שנעל? איך היט, אַ דאָרע מיטן קינד זאָלן נישט בלייבן הינטערשטעליק. ביידע שווייגן. איך זע ווי דער קליינער הייבט אויף דעם פוס. רייסט אָפּ דעם צוגעקלעפטן שניי פון די קנאַפּל און גייט ווייטער מיט דער פּלאַש ליקער אין דער האַנט, ווי ער וואָלט געטראָגן שלח־מנות. דאָס קינד פאַרשטייט די ערנסטקייט פון דער שעה און ער שלעפט דעם יאָר צוזאַמען מיט דער מוטער.

פלוצים הער איך יצחק לעווס שטים הינטער מיר:

„צאַנין, גיט מיר אַ האַנט. די פיס טראָגן מיך נישט מער.“

פון מיינע אייגענע צרות האָב איך געווסט וואָס אים קוועלט: די גרודעס האַרטער שניי צוגעקלעפט צו די זוילן. איך האָב געהייסן אים זיך אַוועקלייגן

אויפן שניי און מיט מיינע געשמידטע קנאָפּל האָב איך אָפּגעהאַקט די שניי גרודעס פון זיינע שיד. ער איז געגאַנגען ווי אַ ניי געבוירענער.

„מיר זענען שוין באַלד ביים ציל — האָב איך געזאָגט — נאָך אַ האַלבער קילאָמעטער מער־ווייניקער און מיר האָבן דאָס ערגסטע הינטער זיך.“

יצחק לעוו איז געווען נישט בלויז פיזיש מיד. ער איז געווען מאַראַליש דערשלאָגן פון זיינע איבערלעבונגען אויף די די „שטחים, וואָס די רעוואָלוציע האָט באַפֿרייט פֿאַר דער געפייניקטער מענטשהייט.“ וואָכן לאַנג האָט ער זיך דאָך געפילט ווי אַ חיה, וואָס ווערט געיאָגט פון יעגער און די יעגער זענען געווען רעוואָלוציאַנערע מוסרימלעך פון די ביאָליסטאָס און קאָוועלס. דער פחד פון רדיפה האָט אָפּגעשוואַכט זיינע כוחות אויך אויף דעם וועג צו דער גרענעץ. לעוו האָט זיך אָנגעהאַלטן אין מיין אַרעם און איד האָב אים געצויגן נאָך זיך, כדי זיך צוריק צו דערנענטערן צום קאַראָוואָן.

פלוצים איז אַנטקעגן אויסגעוואַקסן אַ ווייסע וואַנט מיט טונקעלע פלעקן — אַ שורה פֿאַרשנייטע ביימער. אינסטינקטיוו האָט מען דערפֿילט, אַז אויף דעם פּלאַץ ליגט דער גרענעץ־פּאַדעם, וואָס אַז מען שפּרייזט אים אַריבער בשלום, איז מען אין אַן אַנדער וועלט. די פּויערים פֿאַרלאַנגזאַמערן די טריט, מיר קומען זיך צוזאַמען נענטער, קאָמפּאַקטער. איינער פון די פּויערים זאָגט: „פֿאַרויכטיק וי און ער מאַכט דעם ערשטן גרויסן שפּרייז. אונטער זיינע פּיס פּלאַצט דאָס אייז און עס הערט זיך אַ פּליוסק פון וואַסער. יעדער שפּרינגט ווי ער קען. איך העלף דאָרען אַריבערשפּרינגען און כאַפּ אַריבער אויף דער צווייטער זייט דאָס קינד. דער דינער אייז ברעכט זיך, דאָס וואַסער פּליוסקעט. איינעמס שיד טרינקען זיך אָן מיט וואַסער מער און אַ צווייטנס ווייניקער — אַלע זענען אויף דער צווייטער זייט. עס ווערט שטיל. די פּיס טרעטן איצט ווי איבער אַ ווייכן ווייסן טעפּיך. מיר זענען אויף דער ליטווישער זייט.“

נאָכן אָפּגיין אַ צען־צוואַנציק טריט פון טייכל — טראַך! צווישן די ביימער פּלאַצט אַ רויט פּלעמל. טררראַך! טררראַך! — מיר לויפן שנעלער, מיט אַלע כוחות, מיר זענען געראַטעוועט. די קוילן פון דער סאָויעטישער זייט האָבן אונדז נישט דערגרייכט.

אַ האַלבן קילאָמעטער פון דער גרענעץ, אויף דער ליטווישער טעריטאָריע, האָבן מיר זיך אַוועקגעלייגט אויפן שניי אָפּצוכאַפּן דעם אָטעם. דאָס איז געווען אַן אַפּרו וואָס זיין תּענוג קען נישט פֿאַרגליכן ווערן מיט קיין שום אַנדערן פיזישן און גייסטיקן תּענוג, וואָס אַ מענטש לעבט איבער אין זיין לעבן.

אונדזערע בראַויע גרענעץ־פירער האָבן אונדז געבראַכט אין אַ פֿאַראיינצלט הויז, וווּ עס זענען שוין געווען צוגעגרייט צוויי וואַגנס מיט גוט אויסגערוטע פּערד, וואס האָבן אונדז געדאַרפּט אַוועקפירן אין דעם יידישן שטעטלע, וואָס זיין נאָמען האָט ביז דעמאָלט געקלונגען פֿאַר אונדז ווי דער נאָמען פון אַ שטעטלע אויף צו מאַכן ליצנות. ס'האָט געהייסן: איישישאַק.

דער וועג צו איישישאַק איז געווען פּריי. די דערפּער וואָס מיר זענען פֿאַר־ביגעפֿאַרן אין באַגינען זענען נאָך געשלאָפּן. מיר זענען געווען פּרייע מענטשן און די שטימונג איז אַ האַפּענדיקע, ווי גאַרנישט קען אונדז מער געשען. מען

זעט נישט קיין ליטווישן זעלנער אפילו אויף קיין רפואה. האָבן מיר געעפנט דאָס פלעשל ליקער, וואָס דער קליינער יהודה האָט עס דעם גאַנצן וועג גע- שלעפט פאַר אַ ליטווינער זעלנער, און מיר האָבן אַליין גענומען צו ביסלעך. ס'איז געווען דעמאָלט אַ זעלטענער זון־אויפגאַנג. אינעם טונקלן האַריזאָנט האָט זיך איינגעשניטן אַ בויגן־שניט און פון דעם שניט גיסט זיך אַרויס אַ רויט ליכט אינעם טאָן פון דעם ליקער אין פלעשל...

איך געדענק נישט פאַרוואָס עס איז אַזוי געשען, אַז אויפן ערשטן וואָגן זענען געפאַרן בלויז צוויי מענער — די אינזשיניערן וואָלדענבערג און האַפּמאַן; אויפן צווייטן וואָגן — די שרייען מיטן קינד און יצחק לעוו. אויך דער גאַנצער באַגאָזש איז געווען אויף דעם צווייטן וואָגן. איך מיט דעם באַלעגאַלע זענען מיר געגאַנגן גען צופּוס נעבן דעם צווייטן וואָגן. מיר דערנענטערן זיך צו איישישאַק. די הייזלעך פון שטעטל זעט מען שוין אויפן האַריזאָנט. דער ערשטער וואָגן, אַ ווייניקער באַלאַדענער, האָט אָנגעהויבן פאַרן שנעלער און זיך אָפּגעריסן פון אונדז אויף אַ הונדערט מעטער פאַראַויס. פּלוצים וואַקסט אויס פאַר אונדזער וואָגן אַ ליטווישער זעלנער מיט אַ ביקס. דער פּויער זאָגט עפעס צום זעלנער אויף ליטוויש און דער זעלנער כאַפט אָן דאָס פּערד ביים ציימל.

„ער אַרעסטירט אונדז“ — זאָגט צו מיר דער פּויער אויף פּויליש.

יצחק לעוו שפּרינגט אַראָפּ פּונעם וואָגן. איך הויב אָן אונטערהאַנדלען מיטן זעלנער אויף שטום־לשון און איך העלף זיך צו מיטן „אינטערנאַציאָנאַלן לשון“ — איך פּרוּוו אים געבן געלט. דער זעלנער שטופּט אָפּ מיין האַנט מיטן געלט און הייסט דעם פּויער פאַרן ווי ער ווייזט אים אָן. איך הויב אָן רעדן צום זעלנער אויף פּראַסט יידיש און ווייז אים, אַז איך לייג צו נאָך געלט:

„שוטה — האָב איך אים געזאָגט — נעם דאָס געלט און טו אונדז נישט אַן קיין צרות“.

דער זעלנער קוקט אויפן געלט און טרייסלט מיטן קאַפּ אויף נישט. מסתמא האָט ער מורא. און ער פירט אונדז אַריין אין שטעטל — גלייך אינעם ליטווישן גרענעץ־שטאַב. אונדזער אַנקומען האָט אויפגעוועקט דעם גאַנצן שטאַב — די זעלנער מיט די אָפּיצירן.

וואָלדענבערג און האַפּמאַן, וואָס זענען אָנגעקומען אין שטעטל אַריין שרייע האָבן אַלאַרמירט קהל וועגן דעם, אַז מיר זענען פאַרהאַלטן געוואָרן. דער נאָך טשאַלניק פּונעם גרענעץ־פּאַסטן, נאָך איז אונטערוועש, האָט באַפוילן, די פּרויען מיטן קינד זאָל מען אַריינפירן אין בנין און אַז איך מיט לעוו זאָלן אַראַפּלאָדן די זעקלעך מיט די פּעקלעך און זיי אויך אַריינטראָגן אין בנין.

ביים אַריינטראָגן דאָס ערשטע און דאָס צווייטע פּעקל איז אונדז אַ זעלנער נאָכגעגאַנגען מיט דער ביקס. אַבער ביים דריטן און פּערטן האָט ער באַקומען צו אונדז צוטרוי און געבליבן אין פירהויז. איך האָב זיך איינגעבויגן צו לעוו, וואָס האָט געהאַלטן ביים אויפהויבן אַ פּעקל און אים געזאָגט: „אַנטלויף!“ און נאָך איידער איך האָב זיך אומגעקוקט איז ער שוין געהאַט נעלם געוואָרן. ביים אַריינטראָגן אַ ווייטערדיק פּעקל, פּרעגט מיר דער זעלנער אויף אַ צעבראַך כּענעם פּויליש זיי עס איז דער צווייטער און איך ענטפּער אים, אַז ער איז פאַר

מיר אַ פּרעמדער און איך ווייס נישט וווּ ער איז נעלם געוואָרן. דער זעלנער שטייט צו צו מיר מיט דער ביקס אָן ער וועט מיך שיסן. האָב איך געפּרעגט אַזוי רואיק ווי איך האָב געקענט:

„פּאַרוואָס זאַלסטו מיך שיסן? צי בין איך דען אַנטלאָפּן? כאָפּ און שיס דעם. ויאָס איז אַנטלאָפּן.“

האַט מיר דער זעלנער געהייסן שווייגן, איך זאַל קיינעם נישט דערציילן. אַ עמעצער איז אַנטלאָפּן.

„אונדאָי וועל איך שווייגן. פּאַרוואָס זאַל איך רעדן?“ — בין איך מיט אים מסכים געווען.

און אויך דער זעלנער האָט געשוויגן ווי אַ פּיש. ער האָט „פּאַרגעסן“ צו מעלדן, אַז ער האָט פּאַרהאַלטן צוויי מענער.

דער אַנפירער פּון שטאַב האָט געהייסן עפענען די פעקלעך. און אַלע זעל-נער, אַ מאַן פּופּצן, האָבן זיך אַ לאַז געטאָן מיט די הענט אין די זעקלעך און פעקלעך אויף צו זוכן געווער. אַז זיי האָבן דעם שעף געמאַלדן, אַז זיי האָבן קיין געווער נישט געפונען. האָט ער זיך באַראַטן מיט זיינע לייט און צום סוף מיר געהייסן איך זאַל צוריק אַרויפלאָדן דעם גאַנצן באַגאַזש אויפן וואַגן אין אויך אַז די פּרויען און מיטן קינד זאַלן זיך אַרויפזעצן און מען וועט אונדז באַגלייטן צוריק צו דער גרענעץ.

אויף האַלב יידיש און האַלב דייטש האָט מיר דער אַפּיציר געזאָגט אַזוי:
„איך האָב פּאַראַרדנט. אַז ביים מינדסטן פּרוווי צו אַנטלויפּן זאַל מען אייך שיסן.“

באַגלייט פּון צוויי זעלנער מיט אויסגעשטרעקטע ביקסן האָט אונדז דער וואַגן געפירט צום מאַרק פּון שטעטל. דער וואַגן האָט זיך אָפּגעשטעלט ביי אַ הויז און אַהין איז אַריין איינער פּון די זעלנער. באַלד איז דער זעלנער צוריק געקומען מיט אַ פּסקדין:

„גלייך צוריקפירן צו דער גרענעץ און אַריבערשטעלן אויף דער סאַוועטי-שער זייט.“

אויפן מאַרק האָבן זיך שוין צוזאַמענגעקליבן יידן. זיי קוקן אויף אונדז מיט קלעמעניש. פּליטים נעבעך און מען האָט נישט אויף זיי קיין רחמנות. די יידן גייען נאָך אַ שטיקל וועג און שאַקלען מיט די קעפּ אויף דעם בילד ווי פּון ביידע זייטן וואַגן גייען די זעלנער מיט די ביקסן גרייט צום שיסן. ווי זיי וואַלטן גע-פירט באַנדיטן.

אויף אַ רגע האָב איך פּאַרלוירן די גלייכגעוויכט. מען פירט מיך צו דער סאַוועטישער גרענעץ מיט צוויי פּרויען און מיט אַ קינד צוזאַמען מיט די פעקל-לעך. אפילו דער זאַק פּון יצחק לעוו איז געבליבן מיט מיר. הינטערן שטעטל קומען צו נאָך דריי זעלנער. ווערן מיר געפירט פּון אַן עסקאַרט פּון פינף. צווישן זיי איז אויך פּאַראַן דער וואָס האָט אונדז פּאַרהאַלטן. איך שפרונג אַראָפּ פּון וואַגן מיט דער טענה, אַז דאָס פּערד איז מיד און אַ לאַנגן וועג און איך הויב אַן אינטערהאַנדלען מיט די זעלנער. איינער פּון זיי איז אַ ליטווישער דייטש. ער פּרעגט מיר, צי איך האָב רייכסמאַרקן. פאַר רייכסמאַרקן וועט זיך אפשר

לאָזן עפעס טאָן ביי זיינע קאלעגן. איך זאָג אים. אַז איך האָב טשערוואַנצעס און רובלס אין פאַר זיי קען מען קויפן וויפל רייכסמאַרקן מען וויל. איז ער מסכים אויף טשערוואַנצעס. אָבער ער האָט מורא. ער קלערט מיר אויף, אַז דער וואָס האָט אונדז פאַרהאַלטן איז אַ מיטגליד אין דער האַלב פאַשיסטישער אַרגאַניזאַציע „שאוּליס“ און ער לאָזט זיך נישט איבערקויפן. דער ליטווישער דייטש רופט אַוועק אין אַ זייט אַ צווייטן זעלנער, רעדט מיט אים עפעס און דער זעלנער זאָגט צו מיר אויף יידיש:

„הערט. איר זענט גאָר מיאוס אַריינגעפאַלן. מיר האָבן צו טאָן מיט אַ דרעק אַ שאַוּליס. וואָס לאָזט נישט יענעם לעבן אין אַליין האָט ער אויך אַ שוואַרצע קרענק. דער טייוול האָט אים אַנגעשיקט, ער זאל היינט זיין אויף דער וואַך.“

„איר זענט אַ ייד?“ — פרעג איך אים.

„וואָס דען, אַ גוי בין איך?“ — האָט ער געענטפערט.

איך האָב דעם ייד געעצהט ער זאל זיך פונאַנדעררעדן מיט די איבעריקע זעלנער. זיי זאלן פטור ווערן פונעם שאוּליס און דאָס עסק וועט זיי לוינען. עס האָט נישט געהאַלפן. נישט ער האָט זיך געלאָזט איבעררעדן צו נעמען שוחד און נישט ער האָט געוואַלט אַוועקגיין פון דעם עסקאַרט. מיר זענען אַנגעקומען צו דער גרענעץ.

אין דער ברייט פון דעם שאַסיי פון ווילנע קיין לידע ליגט אַ קלאַץ אונטער געשפאַרט אויף שטיינער. דער קלאַץ טיילט פונאַנדער צוויי וועלטן — פון איין זייט איז ליטע און פון יענער זייט סאָויעטרוסלאַנד. דער וואַגן שטעלט זיך אָפּ. די זעלנער העלפן אַראָפּנעמען די פעקלעך. די פרויען פרווון, ווי געוויינטלעך, ווירקן אויף די זעלנער מיט טרערן. עס גייט נישט. די פעקלעך זענען שוין אין ראַטנפאַרבאַנד אין מיר זענען נאָך אין ליטע. דער שאוּליס הויבט אויף די ביקס אויסצושיסן אין דער לופטן. כדי אַרויסצורופן פון יענער זייט די סאָויעטישע גרענעץ־וואַך האַלט איך אים אָפּ און בעט ביים יידישן זעלנער ער זאל אים הערקלערן. אַז זיין זאָך איז מיר זאָלן פאַרלאָזן ליטע. אָבער עס איז נישט זיין באַבעס דאָגה אַרויסצורופן די סאָויעטישע גרענעץ־וואַך. וואָס איז ער — אַ ליטווישער פאַטריאָט. אָדער אַ באַלשעוויסטישער משרת? ס'האָט געווירקט. מען שיסט נישט אין דער לופטן. אָבער דער שאַוּליס פאַדערט, אַז פונקט ווי די פעקל לעך ליגן אויף דער סאָויעטישער זייט. זאָלן אויך מיר אַלע, איך מיט די פרויען און דעם קינד אַריבערגיין אויף דער סאָויעטישער זייט און דער באַפעל וועט זיין אויסגעפירט וועדליק דעם געזעץ. האָב איך ווידער גענומען דעם יידישן זעלנער מיט דעם ליטווישן דייטשן זעלנער און מיט זיי איינגעטענהט, אַז די זאָך פון ליטע איז מיר זאָלן פאַרלאָזן ליטע — דאָס לייגט זיך אויפן שכל, אָבער אויף וועלכער טעריטאָריע איך זאל אַוועק — דאָס איז מיין זאָך. און איך קלייב אויס צו בלייבן אויף דעם נייטראַלן פאַס, אין קיינעם לאַנד. די נייטראַלע טעריטאָריע איז דער קלאַץ.

בין איך אַריבער אויף דער צווייטער זייט פון קלאַץ, די פרויען מיט דעם קינד זענען געבליבן אויף דער ליטווישער זייט פון קלאַץ און איך האָב געזאָגט: „איצט זענען מיר אויפן נייטראַלן פאַס.“ אין כאַטש מיר זענען געווען אויף צוויי

פארשידענע יועלטן - איך אינעם לאנד פון רעאליזירטן סאציאליזם און די פרויען מיטן קינד אויף דער טעריטאריע פון דער ליטווישער קאפיטאליסטישער רעפובליק. האבן מיר זיך - אזוי האב איך אינטערפרעטירט פאר די זעלנער - נעמען אויף קיינעם לאנד, איינגטלעך אויף אן אינטערנאציאנאלן קלאץ.

דער שאוליס האט אפגעשאצט, אז דאס לייגט זיך אויפן שכל: מיר זענען שוין פארטריבן פון ליטע. דער עסקארט איז אוועק. איך האב צוגעווארט די זעלנער זאל זיך דערווייטערן אויף א היפשן מרחק און איך בין צוריק אריבער דעם קלאץ צו דער ליטווישער זייט און אויך אריבערגעשלעפט די פעקלעך. מיר זענען צוריק אין ליטע. פון דעסטוועגן האב איך אייליק אנגעהויבן אוועקשלעפן די פעקלעך א פאר מעטער ווייטער פון דער גרענעץ און די פרויען געהייסן אראפגיין טיפער אין דעם וועלדל אויף דער ליטווישער זייט, כדי נישט ארויס צורופן קיין אינטערנאציאנאלע אוואנטורעס טאמער באווייזט זיך די סאוויער טישע גרענעץ-וואך...

דאס מאל האב איך געווסט אויף זיכער, וועל איך שוין אויף דער סאוויער טישער זייט נישט פארטריבן ווערן! ס'איז איבער די כוחות פון איין מענטש אין אזא שנעלן טעמפא צו בייטן פאליטישע קלימאטן. מען קען צווישן זיי אויסהויכן די נשמה.

בעת איך האב אראפגענומען די פעקלעך, כדי זיי אריבערצושטעלן אויף דער סאוויעטישער זייט, האב איך שטיל געזאגט צום באלעגאלע, ער זאל אוועקפארן אויף א זייטיקן וועג אין וועלדל אריין און צווארטן ביז וואנען די זעלנער וועלן אוועק. ווען די זעלנער וועלן מער נישט זיין - זאל ער צוריקקומען, מיר וועלן נעמען די פעקלעך און זיך ערגעץ-וו אויסבאהאלטן. דער באלעגאלע האט געהאלטן ווארט. ער איז צוריקגעקומען מיטן וואגן, מיר האבן אנגעלאדן די פעקלעך. און זיך אפגעשמועסט. אז ער וועט פארן צו דער קאלאניע, וואס מיר זענען פארבייגעפארן, און מיר וועלן אהין קומען צופוס דורכן וועלדל. דער פלאץ האט געארבעט.

אין דער קאלאניע האבן מיר אנגעטראפן אויף א גאסטפריינטלעכער שטוב פון א פאליאק, ער האט אונדז אויפגענומען מיט אלטפוילישער גאסטפריינט-לעכקייט. כאטש ער האט געהאט א סיבה צו זיין א שונא סיי פון די רוסן און סיי פון די ליטווינער, איז זיין גאסטפריינטלעכקייט צו אונדז געווען מתוך מענה טשלעכקייט. פון אלץ וואס איז געווען אין הויז האט ער ארויפגעשטעלט אויפן טיש, מיר זאלן זיך פילן ווי אין דער היים. אין טאקע צוזאמען מיט דעם פאליאק האבן מיר אויסגעארבעט א פלאץ ווי אזוי די פרויען מיטן קינד זאלן אנקומען קיין איישישאק, די יידן זאלן וויסן, אז מיר זענען נישט איבערגעגעבן געווארן צו דער סאוויעטישער מאכט און זיי זאלן זיך באמיען אויך מיך אריינצונעמען אין שטאט אריין.

דארע און פרוי וואלדענבערג זענען צוזאמען מיטן קינד געפארן אין שטאט אריין ווי פויערטעס - מיט טיכלעך אויף די קעפ און אין וואגן פויערישע לייך דיקע קוישלעך. איך בין געבליבן מיט די פעקלעך און זעקלעך במשך דעם טאג. אויסדערציילט דעם קאלאניסטס קליינע קינדערלעך מער מעשיות, ווי זיי

האָבן געהערט אין זייער גאַנץ יונג לעבן. אַלע קרוינפרינצן פון דער גאַנצער וועלט און אַלע לעבעדיקע און רעדנדיקע שוועמלעך פון אַלע וועלדער איבער דער גאַנצער וועלט, צוזאַמען מיט אַלע פרעש און מיט אַלע שרייטעלעך האָבן אידן דעם טאָג אַריינגעבראַכט צום קאַלאָניסט אין הויז און די קינדערלעך האָבן גע- פלאַמט פון שפּאַנונג. אָבער אין אַוונט איז געשען די סאַמע פּאַנטאַסטישסטע מעשה, וואָס איז געווען רעאַל:

צו דער קאַלאָניע איז פּאַרפּאַרן אַ גרויסער פּויערישער וואָגן מיט אַ ייד פון איישישאַק און מיט אַ ליטווישן זעלנער. דער ייד האָט מיר אָפּגעגעבן אַ ברייטן שלום עליכם און מיר אָנגעזאָגט די בשורה: „מיר פּאַרן!“
„ווי פּאַרן מיר?“ — האָבן אידן געפרעגט.

דער ייד האָט מיך באַרואיקט:
„דער יוון וואָס איז געקומען מיט מיר איז אַ געשמירטער און אַוונטער זיין באַגלייטונג וועט איר אַריינגעפירט ווערן אין שטאַט, אַז מער קיינער זאָל נישט האָבן איבער אייך קיין שליטה.“

ס'איז נישט אַריבער קיין האַלבע שעה ווי דער וואָגן איז פּאַרפּאַרן אויף אַ יידישן הויף, דער זעלנער איז פּאַרשוונדן און יידן האָבן תּיכּף צעכאַפּט די פעקלעך מיט אַזאַ אימפעט, ווי זיי וואַלטן אויסגערויכערט געוואָרן.

מיך האָט מיין באַגלייטער אַריינגעפירט אין אַ ליכטיקער יידישער שטוב, וווּ איך האָב געטראָפּן אונדזער גאַנצע חברותא. עס איז געווען די שטוב פון דעם איישישאַקער חזן. אַלע זענען געווען אויסגעבאָדן און אויסגערוט. פון דעם שווערן אויסמאַטערנדיקן וועג איז אויף קיינעמס פנים קיין צייכן נישט געבליבן. אויפן טיש איז געשטאַנען אַ גלאַנציקער סאַמאָואַר און אַוונטער דער סטעליע פון דעם הויז איז געהאַנגען אַזאַ ליבשאַפט און אַזאַ פּרידלעכקייט, ווי דאָס גאַנצע הויז וואַלט געווען איין גרויס מענטשלעך האַרץ.

„נו וואָס שטייט איר און גאַפּט אַזוי?“ — האָט מיר געפרעגט דער חזן און צעשפּנט זיינע אַרעמס, ווי ער וואַלט וועלן די גאַנצע וועלט אַרומנעמען און זי אַוועקלייגן פאַר מייןע פּיס — „וואָשט זיך און זעצט זיך צום טיש; איר זענט ביי זיך אין דער היים.“

אַ גרויסע שמחה האָט געהערשט צווישן די יידן. וואָרום זייט איישישאַק איז אויסגעפאַלן אויף דער זייט פון ליטע, האָבן די יידן געגרינדעט אַ קאַמיטעט צו ראַטעווען יידן סיי פון די לענדער, וואָס פּאַרניכטן און סיי פון די לענדער וואָס „באַפּרייען“... און אַט האָבן זיי אַרויסגעראַטעוועט נאָך אַ ייד פון דער געפּאַר אַריינצופאַלן אין די הענט פון די „באַפּרייער“...

ווען ס'איז געקומען די צייט איינצואַרדענען פאַר אונדז נאַכטלעגערס — און איישישאַק האָט קיין ווילעס און פּאַלאַצן נישט פּאַרמאַגט — האָט דער שמש פון דער שול שטאַרק געבעטן, מען זאָל אים מזכה זיין מיט דער מצווה, איך זאָל ביי אים שלאָפּן. ווי אַ קינד האָט ער זיך געפּרייט, ווען ער האָט געפּוועלט און ער האָט געקערעכצט פון גליק, ווען ער האָט מיך געפירט אין זיין הויז דורך אַ פּינצטערן הויף. דאָס בעסטע מעבלשטיק אין זיין הויז איז געווען אַ סאַפע — האָט ער מיט זיינע אייגענע הענט אויסגעשפּרייט אויף דער סאַפע אַ פּרישן שמעקעדיקן

ליילעך און געזוכט מיט וואס אלץ ער וועט מיך איינדעקן. עס זאל מיר חלילה נישט זיין קאלט. ווייל איך דארף זיך אויסרוען. אז אלע מידקייטן פון וועג זאלן מיר ארויס פון די ביינער — האט ער געזאגט. אז ער האט מיר שוין גוט איינגעדעקט. האט ער נאך זיין מאנטל ארויפגעלייגט אויף מייע פיס. נעבן דער סאפע אַוועק געשטעלט אַ טעפל נעגל-וואַסער, און מיר געוונטשן אַ גוטע-גוטע נאַכט.

מען האט אונדז אלע אויפגעוועקט פאַרטאָג, צוזאַמענגענומען ביים חזן אין שטוב צו אַ בשותפותדיק פרישטיק. אויפן הויף האט שוין געווארט דער לאַסט־אויטאָ אויטאָ, וואָס פירט יעדן טאָג פראַדוקטן קיין ווילנע. אויף אַט דעם לאַסט־אויטאָ האָבן מיר זיך אָנגעלאָדן און מיט די ברכות פון די איישישאַקער טייערע יידישע הערצער האָבן מיר זיך געלאָזט קיין ירושלים דליטא — צו דעם ירושלים, וואָס נאָך זיין חורבן האָט עס אַפילו נישט קיין ירמיהו, וואָס זאל עס באַקלאַגן אַזוי דערהויבן, ווי דערהויבן און שיין עס איז געווען.

די האַרציקע באַציאַונג צו אונדז פון די איישישאַקער יידן האָט ווי מיט איין מאָל אויסגעבלאָזן אין מיר דאָס פייער פון מיין שליחות. דער לאַנגער און סכּנות־דיקער וועג, וואָס האַלט כּסדר אין שפּאַנונג און שמידט צו די אויפּמערקזאַמקייט צו יעדער קלייניקייט, האָט געהאַט צוגעדעקט דעם פּלאַם; אין איישישאַק האָט ער מיך צוריק באַהערשט. נעכטן זענען מיר אַליין געווען אין סכּנה אומצוקומען. דער גורל פון מייע נאַענטסטע האָט זיך געוויגן צווישן דעם, אַז דער שאוליס וועט אויסשיסן אין דער לופּטן, כּדי צו אַלאַרמירן די סאַוועטישע גרענעץ־וואַך, אַדער מיר וועט געלונגען אים אָפּצוהאַלטן דערפּון. אין וואַרשע וויגט זיך נישט אַפילו דער גורל פון די יידן; ער איז געחתמעט! נאָר פון אויסערלעכער הילף איז אָפּהענגיק ווער און וויפּיל פון די פאַרמשפטע יידן ס'וועלן געראַטעוועט ווערן.

הגם איך האָב געהערט צו אַ פאַרטיי און מיין שליחות קיין וואַרשע האָב איך אויסגעפירט פאַר אַ פאַרטיי, איז מיר אלע מאָל געווען פּרעמד דער פאַרטיי אישער באַגרענעצטער סעפּאַראַטיזם. איך האָב אויך נישט געקענט דעם פאַרטיי־אישן צערעמאַניאַל ווי אַזוי מען דאַרף זיך נוהג זיין, כּדי דער פּרעסטיזש פון דער פאַרטיי זאל חלילה נישט ליידן. און ס'איז געווען די צייט פון דער היטלעריסטישער מלחמה קעגן דעם יידישן פּאַלק, וואָס האָט אַלע יידן אויסגע־גלייכט. האָב איך פאַרגעסן נאָכצופּרעגן זיך אויפן פאַרטיי־צערעמאַניאַל און גע־האַנדלט ספּאַנטאַן. פאַר אַט דער ספּאַנטאַנישקייט פון מיין גלויבן, אַז איך האַנדל ריכטיק, האָב איך שפּעטער שיעור נישט באַצאַלט מיט מיין לעבן.

די טויבע ווענט פון דער יידישער וועלט

מיין אָנקומען קיין ווילנע האָט אויפּגערודערט סאַדאָווע נומער ניין און קוויאַ־טאַווע נומער זיבן. פון אלע פיר שליחים, וואָס זענען אַוועק קיין וואַרשע, איז איינער אָנגעקומען קיין וואַרשע און דאָרט פאַרבליבן, צוויי זענען קיין וואַרשע נישט דערגאַנגען — זיי זענען אַדער אַריינגעפאַלן אין די הענט פון די רוסן און פאַרשיקט געוואָרן אויף סיביר, אַדער אין די הענט פון די דייטשן און זיי זענען

פארפייניקט געווארן. איך בין צוריקגעקומען און געבראכט הונדערטער און הונדערטער גרוסן און צענדליקער בריוו. מיטן איבערגעבן די גרוסן צו יחידים, האב איך אויך איבערגעגעבן צום פארטייסעקרטאר אבראם סטאליאר און צו דעם פינאנסלייטער פון דער פארטיי ד"ר חיים פיזשיץ די בריוו פון ארטור זיגעלבוים, פון בערנארדן און פון סאניע נאוואגרודזקא און זיי בקיצור דער ציילט וועגן דעם גיהנום אין ווארשע. איך האב זיי צוגעזאגט, אז דעם באריכט בעליפה וועל איך פאר דער אנשירערשאפט פון דער פארטיי אפגעבן שפעטער. דערווייל האב איך עפעס גאר וויכטיקס.

די ציוניסטישע עסקנים פון צווישן די פליטים פון ווארשע — עסקנים פון אלע פארטייען — האבן נישט געהאט קיין בשיתפותדיקע ארגאניזאציע. אדער לאקאל, ווו מען זאל זיך קענען מיט זיי צוזאמענרעדן. יעדער האט זיך געהאלטן באזונדער. איך האב אויך נישט געקענט די ווילנער ציוניסטישע עסקנים. איז מיר אנגעקומען זייער שווער מיט אלע זיך צו פארשטענדיקן און זיי צוזאמענברענגען. קיין ווילנע זענען דורך דער צייט אנגעקומען נאך יידישע שרייבער און יידישע כלל־טווער פון לעמבערג און פון קראקע און די אטמאספער איז געווען א מער האר פערדיקע ווי ביים ערשטן מאל פון מיין אנקימען קיין ווילנע.

דאך דורך עטלעכע טעג איז ארגאניזירט געווארן דער צוזאמענטרעף פון מיר מיט די יידישע שרייבער און ציוניסטישע און נישט ציוניסטישע כלל־טווער פון צווישן די פליטים און פון ווילנע. עס זענען דעמאלט אויך געקומען צוויי פארר שטייער פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע אין קאוונע. דער גרויסער עס־זאל אויף סאדאווע נומער ניין האט נישט געקענט ארייננעמען די אלע, וואס זענען געקומען הערן מיין באריכט.

איך בין פיזיש און גייסטיק נישט געווען אימשטאנד צוצוגרייטן זיך צו דעם באריכט — האט דאס יידישע ווארשע ארויסגעשריגן דורך מיין מויל אזוי ווי איך האב די יידן געזען אין זייער נויט און קלעם. איך האב דערציילט וועגן דעם שפעטן באזוך פון די פארשטייער פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע אין ווארשע — קירשנבוים און בלאך — און וועגן זייערע תחנונים צו אלארימירן ירושלים און ניריארק, די גאנצע יידישע פרייע וועלט, אז אויב מען וועט נישט באצייטנס ראטעווען די יידן פון פוילן, וועט קיין איין איינציקער נישט בלייבן לעבן. ווי איינער וואס האט נאר וואס דורכגעמאכט די גרענעצן און די געשאַרן, וועלכע לוייערן, זאג איך אייך — האב איך אויסגעשריגן — עס איז אוודאי אוממעגלעך צו ראטעווען אלע יידן אונטער דער היטלעריסטישער אקור פאציע אין פוילן, אבער מיט דער הילף פון די יידישע אינסטיטוציעס אין דער פרייער וועלט קען מען דא, אין ליטע, ארגאניזירן די רעטונג פון צענדליקער און צענדליקער טויזנטער יידן. אויב די רעטונג וועט איצט נישט געמאכט ווערן, דערווארט אונדז א נאציאנאלע קאטאסטראפע. מען קען אויך ראטעווען יידן קיין איטאליע און אין דער שווייץ — אין ווארשע זענען דערצו פאראן די מעגלעכקייטן, אבער אט די רעטונג איז פארבונדן מיט אויסערגעוויינטלעך גרויסע געלט־סומעס. די פרייע יידישע וועלט מוז מאביליזירט ווערן צו ראטעווען אונדזער פאלק!

דעם זעלבן אונט האט מענדל מאזעס, דער געוועזענער דירעקטאר פון דער

יידישער טעלעגראפן־אגענטור אין וואַרשע, טעלעגראפירט צו דער צענטראַלע אין ניו־יאָרק אַן אַלאַרמירנדיקן באַריכט וועגן דעם, וואָס איך האָב דערציילט. דאָס זעלבע האָט געטון דער בונדישער עסקן מאַוריצי אַזשעך, וואָס איז דעמאָלט געווען דער קאַרעספּאָנדענט פון „פּאַרווערטס“ אין ניו־יאָרק. ציוניסטישע עסקנים האָבן מיר פּאַרזיכערט, אַז באלד אויף צו מאַרגנס וועלן אַוועקגיין אויספירלעכע באַריכטן צו דער יידישער אַגענץ אין ירושלים און צו דער אַנפירערשאַפט פון דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע אין די פּאַראַייניקטע שטאַטן. איך ווייס, אַז אַזעלכע באַריכטן זענען אַוועק, און איך ווייס אויך, אַז ירושלים און ניו־יאָרק האָבן דעמאָלט נישט געטון קיין האַנט אין קאַלטן וואָסער, כדי אַרויסצוראַטעווען כאַטש עטלעכע צענדליק יידן פון וואַרשע.

דער איינציקער רעזולטאַט פון מיין אַפּגעבן דעם „ציוניסטישן באַריכט“ איז געווען אַ רוגז נישט צו פאַרריכטן מצד דער בונדישער אַנפירערשאַפט צו מיר. די פאַרביטערונג צוליב מיין „פּאַראַט“ איז געווען אַזוי גרויס, אַז די בונדישע לייטונג האָט מותר געווען אויסצוהערן פון מיר אַ באַריכט בעל־פה. אין דער פּאַרטייאַישער באַגרענעצטקייט האָט עס געהייסן, אַז קיין וואַרשע בין איך אַוועק אַ בונדיסט און צוריק בין איך געקומען אַ ציוניסט... אָבער ביי די ציוניסטן בין איך ווייטער געבליבן אַ בונדיסט, וואָס האָט זיך אויף אַ רגע דערהויבן צו אומפּאַרטייאַישקייט. אַט דער פּאַרטייאַישער פּאַנאַטיזם, אַפילו אין אַ צייט, ווען אונזער וועלט האָט געברענט פון אַלע זייטן, האָט זיך אין מיר נוקם ונוטר געווען שפּעטער, ווען מען האָט זיך אויך פון ליטע געדאַרפט ראַטעווען.

דער שטראָם פליטים קיין ליטע האָט נישט אויפגעהערט ביז אַרום חודש מערץ פונעם יאָר 1940. דער פליטים־שטראָם האָט אויך געגעבן קרבנות. בדרך כלל איז די ליטווישע מאַכט, וואָס יידישע מנהיגים האָבן געהאַט אויף איר אַן אַינפלוס, געווען ליבעראַל צו די פליטים און געקוקט דורך די פינגער אויף דעם כסדרדיקן שטראָם פון יידישע פליטים. אָבער דאָ און דאָרט האָט די פּאַליציי און די גרענעץ־וואַך געזוכט קרבנות פאַר איר אייפער. די צוויי זין פון לאַזאַר און שושנה קאַהאַן — ביידע אין די ערשטע צוואַנציקער יאָרן — זענען געכאַפט געוואָרן פון דער ליטווישער פּאַליציי, איבערגעגעבן זיי צו דער סאָויעטישער גרע־נעץ־וואַך. ביידע זענען נעלם געוואָרן אויף אייביק. דער איינציקער זון פון דעם פּראַפעסיאָנעלן טוער אין וואַרשע, שאַפּראַן, אַ יונגערמאַן אונטער צוואַנציק יאָר, איז געכאַפט געוואָרן אויף דער סאָויעטיש־ליטווישער גרענעץ און פּאַרמשפט געוואָרן אויף אַ סך יאָרן סיביר. פון זיינע בריוו צום פאַטער קיין ווילנע האָט מען זיך דאָס ערשטע מאַל דערוווסט דעם אויסטערלישן שטייגער פון דער סאָויעטי־שער גערעכטיקייט. דער יונגער בחור האָט באַשריבן ווי אַזוי אים האָט געפּאַרשט אַ יונגע אויספּאַרשיריכטערין. צום סוף פון דער אויספּאַרשונג האָט די ריכטערין אויפגעהויבן דאָס קליידל, אים געוויזן איר הינטן און אים געזאַגט, אַז ער ווערט פּאַרשיקט אויף אַ פּלאַץ, ווו ער וועט זיין גאַנץ לעבן מער נישט זען, וואָס זי וויינט אים. ענלעכע סצענעס זענען באַשריבן געוואָרן אויך דורך אַנדערע קרבנות, וואָס זענען געפּאַנגען געוואָרן אויף דער גרענעץ און פּאַרשיקט געוואָרן אויף סיביר. ביי אַזעלכע בשורות האָבן די פליטים אין ליטע זיך געזען ווי אין אַ גן־עדן.

און ליטע איז געווען אַ גן־עדן אויף דער ערד. פון דער געבענטשטער שפע אין אַט דעם לאַנד האָבן די פליטים גענאָסן דורך דעם „דזשאַינט“ און דורך דער גרענעצלאַזער גאַסטפריינטלעכקייט און ברידערלעכקייט פון די ליטווישע יידן. די יידן אין ליטע האָבן געשאַפן אַ מלכות ישראל, וואָס מיר קענען גאַרנישט אַזאַ אין דער יידישער געשיכטע. פאַר די ליטווישע יידן איז נישט געווען קיין גרענעץ פון הילף און פון אַרייננעמען נאָך און נאָך יידן. אָבער פאַר דער ליט־ווישער מאַכט איז די קאַנצענטראַציע פון די יידישע פליטים אין די שטעט גע־וואָרן אַ לאַסט.

אין איינעם אַ טאָג איז אַרויס אַ פאַראַרדענונג, אַז אַלע פליטים זאָלן זיך רעגיסטרירן אין ספּעציעל געשאַפענעם פליטים־קאָמיסאַריאַט. לויט דער פאַר־אַרדענונג וועלן אין די גרויסע שטעט האָבן וווינ־רעכט פליטים מיט פרייע פראַ־פעסעס, אַנגעזעענע געזעלשאַפטלעכע טוער און מענטשן אויף הויכע פּאַזיציעס. די פליטים־מאַסן וועלן מוזן פונאַנדערשפרייטן זיך איבער די קליינע שטעטלעך. אַט די פאַראַרדענונג האָט ארויסגערופן אַ בהלה. קיינער האָט נישט געוואָלט געהערן צו דער פליטים־מאַסע. אַלע האָבן געוואָלט ווערן „אַנגעזעענע לייט“ און בלייבן אין די גרויסע שטעט, ווי ווילנע און קאַוונע. דאָס איז געווען נישט שווער. פליטים האָבן נישט קיין דאָקומענטן. אויף דעם זענען זיי פליטים זיי זאָלן נישט האָבן קיין דאָקומענטן. די רעגיסטראַציע קומט פאַר מיט עדות. איך זאָג עדות פאַר דיר און דו ביסט מיין עדות. מען שרייבט אויס שאַרמולאַרן, די עדות שרייבן זיך אונטער און אויף דעם סמך באַקומט מען אַרויס אַ ליטווישן דאָקומענט. איז במשך פון איין וואָך אַנגעוואַקסן אַן אַרמיי גענעראַל־סעקרעטאַרן, פרעזעסן, צייטונג־רעדאַקטאָרן, גרויסע פאַבריקאַנטן, געוואַלדיקע סוחרים, פירער פון פּאַליטישע פאַרטייען אין פוילן פון פאַר דער מלחמה און אַנדערע „גרויסע לייט“. ס'איז כמעט נישט געבליבן קיין פשוטער פליט און ס'איז כמעט נישט גע־ווען ווער עס זאָל פאַרן זיך באַזעצן אין די קליינע שטעטלעך. די פליטים — איצט בלויז גענעראַלן — זענען געבליבן קאַנצענטרירט אין די גרויסע שטעט. בעיקר ווילנע און קאַוונע.

אויבנאויפיק איז דאָס לעבן געוואָרן נאַרמאַל. די פליטים האָבן אַנגעהויבן אַריינלעבן זיך אינעם אַלגעמיינעם יידישן לעבן און שאַפן אויך נייע אינסטיטור־ציעס. די פירער פון צי"ש אַ האָבן געשאַפן אַ ביכער־פאַרלאַג און זיין אַנפירער איז געוואָרן ת. ש. קאַדאָן. נח פּרילוצקי און ישראל ראַבאָן האָבן אַנגעהויבן צו־גרייטן אַ ליטעראַרישן אַלמאַנאַך. „אַרט“ האָט אַרגאַניזירט קורסן פאַר דער־וואַקסענע פון צווישן די פליטים אויף איבערצופּראָדוקטיוויזירן זיך. טיכטיק אויף דעם געביט איז געוואָרן דער פּעדאַגאָג און פירער פון די אומאַפהענגיקע סאַציאַליסטן אליעזר פינעס. צווישן די פרויען פון דער אינטעליגענץ איז פאַר־לער געוואָרן דער קורס צו לערנען צוזאַמענשטעלן קאַמעטישע פרעפּאַראַטן. די אינסטרוקטאָרין פון דעם קורס איז געווען די אלמנה נאָך דעם שרייבער דוד קאַסעל צוזאַמען מיט דער נאַרמאַלקייט האָבן זיך אַנגעהויבן מערקן סימנים פון פאַרלירן דעם מאַראַלישן ווידערשטאַנד־כוח קודם כל ביי אַזעלכע, וואָס האָבן נישט געהאַט וואָס צו טון מיט זייער ענערגיע.

אונטער דער נארמאלקייט פון דעם טאג־טעגלעכן לעבן האט מען געקענט פילן די שטראָמען פון די אַנקומענדיקע סכנות. עס זענען געווען אזעלכע, וואָס האָבן געגלויבט, אַז ס'איז אין דער פּאָליטיק סיי פון די רוסן און סיי פון די דייטשן איבערצולאָזן אַ פּריי און זעלבשטענדיק ליטע און אַז אַזאָ וועט ליטע בלייבן במשך דער גאַנצער מלחמה. ווייל אויב דאָס איז נישט דער פּלאַן — פאַרוואָס האָט רוס־לאַנד פּריער באַזעצט ווילנע און שפּעטער די שטאָט אַוועקגעגעבן צו ליטע? איך בין געווען משוגע אויף דעם פּונקט, אַז ליטע איז אַ גאַלדענע שטייג און די רוסן האַלטן די שליסעלעך פון דער שטייג. פון דער שטייג מוז מען זיך אַרויסרייסן וואָס שנעלער. וואָרום אַט איז ליטע פּריי און זעלבשטענדיק, אָבער ווי נאָר עס האָט זיך אַרויסגעפירט דער זשורנאַליסט בערנאַרד זינגער, כדי זיך אַריבערבאַ־קומען קיין ריגע — איז ער געפאַנגען געוואָרן דורך די רוסן און איז פאַרשלעפט געוואָרן. מאַריצי אַזשער, קאַרעספּאָנדענט פון „פאַרווערטס“ און דער „דזשאַינט־דירעקטאָר גיטערמאַן זענען אַראָפּגענומען געוואָרן פון אַ שיף אין מעמעל און מער האָט מען וועגן זייער געביין נישט געהערט. דער ליטוויש־לעטלענדישער ברעג פון באַליטשן ים איז געווען פּאַטרולירט פון סאַוועטישע פּישער־שיפלעך און זיי האָבן געפאַנגען יעדן איינעם, וואָס האָט זיך געוואַלט אַריינשמוגלען אין דער ריגער בוכטע. לעגאַל האָט מען געקענט אַרויסבאַקומען זיך נאָר מיט דער באַן קיין לעטלאַנד, אויב מען האָט געהאַט אַ לעטלענדישע וויזע, אָדער — דורך אַ נס — דורך רוסלאַנד, אויב רוסלאַנד וואַלט געגעבן אַן אַדורכפאַרוויזע.

ציוניסטישע עסקנים צווישן די פּליטים האָבן באַמבאַרדירט ירושלים מיט פּאַדערונגען אייליק אַרויסצושיקן סערטיפיקאַטן כאַטשבי בלויז פאַר די עסקנים און פאַרדינסטפולע ציוניסטן. ווי ירושלים האָט זיך נישט אָפּגערופן אויף די אַלאַר־רופן, וואָס איך האָב געבראַכט פון וואַרשע, אזוי האָט אויך די אַרטיקע יידישע אַגענטור נישט שטאַרק זיך איבערגענומען מיט די רופן פון ווילנע. פון אויער צו אויער האָט מען זיך געסודעט צווישן די ציוניסטישע עסקנים, אַז סערט־פיקאַטן זענען פאַרזיכערט נאָמענטלעך נאָר פאַר צוויי: פאַר ד"ר משה קליינבוים (פון יצחק גרינבוים פּראַקציע) און פאַר יוסף שאַפּמאַן (פון די רעוויזיאַניסטן). אויסער פאַר זיי דאַרפן אַנקומען נאָך צוויי סערטיפיקאַטן, אויף וועלכע עס זענען פאַראַן אַ סך פּרימערע קאַנדידאַטן און דעריבער וועט מען וואַרפן גורל וועמען מען זאָל זיי געבן. סערטיפיקאַטן אויסער דער יידישער אַגענטור האָבן באַקומען אזעלכע פון צווישן די פּליטים, וועלכע האָבן געקענט אַנווייזן, אַז זיי האָבן קאַפּי־טאַל, אָדער אייגנטום אין פּאַלעסטינע. צו זיי האָבן געהערט די וואַלדענבערגס, וואס זענען צוזאַמען מיט מיר אַנגעקומען קיין ווילנע.

די גליקלעכע זענען אַרויסגעפאַרן אין חודש מערץ קיין ריגע און פון דאָרט מיט אַן עראַפּלאַן איבער פּראַנקרייך קיין אַרץ־ישׂראל. אָבער אויך אין די פּאַלן פון לעגאַלן אַרויספאַר האָבן די דייטשן און די רוסן אויסגעפועלט סיי ביי דער ליטווישער רעגירונג און סיי ביי דער לעטלענדישער רעגירונג, זיי זאָלן נישט געבן קיין טראַנזיט־וויזעס פאַר מענער, וועלכע זענען עלטער פון אַכצן און יינגער פון פינף און דרייסיק יאָר. צוליב דעם וואָס משה קליינבוים האָט זיך נישט גע־קענט מאַכן, אַז ער איז יינגער פון אַכצן, האָט ער זיך פאַרלאָזט אַ פאַר דיקע

וואָנסעס און זיך געמאַכט עלטער פון פינף און דרייסיק; יוסף שאַפמאַן, וואָס האָט אויסגעזען זייער יוגנטלעך, מיט אַ ראָז פנים, און ער האָט בשום אופן נישט גע- קענט מאַכן דעם אַנשטעל, אַז ער איז עלטער פון פינף און דרייסיק, האָט מען דערציילט, אַז ער האָט איבערגעמאַכט זיין פאַספאַרט אַזוי, אַז ער איז יינגער פון אַכצן, ער איז אַ זון פון זיין פרוי און אַ ברודער צו זיין טאָכטער. ער האָט זיך אַנגעטון אין קורצע היילעך און געמאַכט דעם אַנשטעל פון אַ תמעוואַטע זינדל, וואָס די מוטער דאַרף אים פירן ביי דער האַנט... אין יענעם חודש איז אויך דאַרע אַרויסגעפאַרן צוזאַמען מיטן קינד.

ליטע איז פאַרמאַכט געוואָרן פון אַלע זייטן. די גאַלדענע שטייג איז געווען אַ פערפעקטע.

ווען איך בין דאָס ערשטע מאל אַנגעקומען קיין קאָוונע, האָב איך געהאַט דאָס געפיל, אַז איך בין אַריינגעקומען אין יידיש מלכות. אויסער די שילדן מיט ליטווישע אויפשריפטן און די שפראַך פון די באַר און טראַמוויי-קאָנדוקטאָרן — איז די אַטמאָספער געווען אַ יידישע. די לייטוועס אַלייע, די הויפטגאַס פון קאָוונע, איז געווען אַ יידישע גאַס. דאָ איז יידיש לשון געווען דאָס הערשנדיקע לשון נאָך מער ווי אין ווילנע, וואָרום אין קעגנזאַץ צו ווילנע איז קאָוונע געווען אַ רייכע יידישע שטאָט און די ליטווישע קולטור האָט נישט געשפאַרט אויף יידן, אַזוי ווי עס האָט געשפאַרט די פוילישע קולטור.

אין דעם קאַפּע-הויז „מאַניקאַ“ אויף לייטוועס אַלייע האָט מען איבערהויפט פאַרגעסן, אַז מען איז אין אַ נישטיידישער מדינה. דאָס איז געווען אַ זייער עלע- גאַנט קאַפּע-הויז, וואָס מען האָט עס געקענט פאַרגלייכן צו די גרעסטע קאַפּע- הייזער אין וואַרשע, וועלכע האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייער עלעגאַנץ און אייראָפּעאישקייט. אין דעם עלעגאַנטן „מאַניקאַ“ איז דאָס הערשנדיקע לשון גע- ווען יידיש. עלעגאַנטגעקליידעטע פרויען האָבן ביי די טישלעך געלייענט יידישע צייטונגען מיט אַ זעלבסטפאַרשטענדלעכער נאַטירלעכקייט. אַהער האָט אַפילו דער אַפהילך פון דער מלחמה נישט דערגרייכט, אויסער וואָס די צייטונגען האָבן דערציילט, אַז עס קומט פאַר אַ מלחמה. אין קאָוונע איז זיכער געווען אַן אַרעמ- קייט. איך האָב די אַרעמקייט שפעטער געזען, אָבער די געוואַלדיקע שפע פון שפייזאַרטיקלען און די אַנגעפראַפטע מאַגאַזינען מיט סחורות האָבן געמאַכט דעם איינדרוק, אַז קאָוונע באַשטייט פון בלויז רייכע, באַזירטע יידן אין זייער אייגן מלכות...

אין אַט דעם מלכות האָט זיך באַזעצט דער ראַמאַניסט ז. סעגאַלאָוויטש. ער האָט זיך דערשילט ווי אַ פיש אין וואַסער. די עלעגאַנטע דאַמען פון „מאַניקאַ“ האָבן געהאַט געלייענט די ראַמאַנטישע-סענטימענטאַלע ראַמאַנען פון סעגאַלאָווי- טשן, און אַט איז צו זיי געקומען ער אַליין — דער שרייבער! ער גופא האָט אויסגעזען ווי אַ העלד פון זיינע ראַמאַנען: איינזאַם, ערנסט, מיט סענטימענטאַלע אויגן און אַ שלאַנקע פיגור פון אַן אייראָפּעאישן מאַנסביל. צו דעם האָט ער ליב געהאַט צו שפילן קאַרטן. ער איז געוואָרן דער העלד פון „מאַניקאַ“ און פאַפולער אין גאַנץ קאָוונע. און כאָטש סעגאַלאָוויטש האָט נאָך אַליץ געטראַגן דעם דזשאַני-

טישן מאַנטל, איז ער פון דעסטוועגן געווען צווישן די עלעגאַנט־געקליידעטע מע־ נער אין „מאַניקאַ“.

קאַנקורירט מיט סעגאַלאַוויטשעס עלעגאַנץ האָט בלוזן איין איינציקער מאַן, וואָס פלעגט כמעט יעדן אַוונט זיצן אין „מאַניקאַ“. ער האָט געהאַט אַ סטאַביל טישל. קיינער פלעגט צו אים נישט צוקומען, אויסער דער קעלנער. דער מאַן איז שטענדיק געווען אַנגעטון אין אַ פערפעקט גענייטן ענגלישן קאַסטיום, אין אַ גוט־ געפרעסט העמד, מיט אַ בריליאַנטענער נאָדל אין קראַוואַט און מיט אַ בריליאַנט טענעם רינג אויף דער האַנט. כאָטש דער מאַן פלעגט די אַוונטן אַפּזיצן אַליין, איז ער קיין מאָל נישט געווען מאַרלאַנגווייליקט. די שטאַם־געסט פונעם קאַפּע־הויז האָבן גענוי געוויסט ווער ער איז און זיך דערמיט אויף קיין רגע נישט איבערגע־ נומען, ווי ער וואָלט געהערט צו דעם מעבל פון דעם פּלאַץ. ער איז געווען אַ סאָויעטישער אַגענט. מיט חדשים שפעטער, ווען די רוסי האָבן באַזעצט ליטע, האָט ער אין דער ערשטער צייט פאַרנומען אַ הויכן אַמט אין ען־קאַָווע־דע.

כאָטש זי סעגאַלאַוויטש האָט אין זיינע ראַמאַנען באַשריבן רעוואַלוציאַנערן, איז ער אַליין געווען זייער ווייט פון אַ העלד. פאַר דריי האָט ער מורא געהאַט אימת מות: צו פאַרן אין אַן אויטאָ; נעבן אים זאָל זיך אַרומדרייען אַ הונט און נאַענט פון אים זאָל זיין פּאַליציי, אָדער פּאַליציי־אַגענטן. איך דאַקעגן האָב נישט מורא פאַר די דריי זאַכן, פאַרקערט: איך האָב ליב אַן אויטאָ (ער גיט די מעג־ לעכקייט צו באַוועגן זיך פריי אויף גרויסע מרחקים), איך האָב ליב הינט (זיי האָבן אַלע גוטע אייגנשאַפטן פון מענטשן און גאַרנישט פון זייערע שלעכטע אייגנשאַפטן). אָבער אַרגאַניש פאַרטראַג איך נישט קיין געהיים־אַגענטן. זיי רופן אין מיר אַרויס אַ פיזישן עקל. אַז איך האָב זיך דערוויסט, אַז דער מאַן, וואָס זיצט יעדן אַוונט אין „מאַניקאַ“ איז אַ סאָויעטישער אַגענט, האָב איך עס איבער־ געחזרט סעגאַלאַוויטשן ווען מיר זענען ביידע געזעסן אין קאַפּע און אים געזאָגט: „אַט דער מיט דער בריליאַנטענער נאָדל אין קראַוואַט איז אַ סאָויעטישער שפּי־ צעל און ער וועט זיין אונדזער אומגליק“. סעגאַלאַוויטש האָט אַ קוק געטון אויף דעם מאַן מיט זיינע גראַלעכע אויגן, זיך אויפגעהויבן און אַוועק און מער האָט זיין פוס נישט אַריבערגעשטעלט די שוועל פון „מאַניקאַ“.

סיי ווי איז סעגאַלאַוויטש געווען אַנגעפולט מיט שרעק פון דער צייט ווען ער איז געלאָפן אויף די וועגן אונטער די דייטשע באַמבעס און באַשיסונגען, אָבער זייט איך האָב אים אויפּמערקזאַם געמאַכט אויף דעם ען־קאַָווע־דעניק, האָט ער געזוכט איין זאָך: אַ פאַרטנער צו שפּילן מיט אים אין קאַרטן און זיך פאַרגעסן, נישט טראַכטן, ווייל קיין האַפּענונג אַרויסצורייסן זיך פון ליטע איז נישט געווען. פּרילינגצייט איז קיין ווילנע געקומען אַ גאַר וויכטיקער גאַסט פון ריגע — דער אַלטיטשקער שמעון דובנאָו. ער איז געווען דער גאַסט פון די יידישע שריי־ בער־פּליטים אויף סאַדאַווע נומער ניין. דער צוואַמענקום מיט אים איז געווען אַ גרויסער יום־טוב פאַר די שרייבער, וואָס דאַס אַרומגיין ליידיק און דאַס אייביקע נאַכטראַכטן, וואָס עס גייט ווערן, האָט זיי פאַרטריבן אין שוואַרצע מחשבות. שמעון דובנאָו איז געווען פול מיט אַפּטימיזם. זיכער איז זיין צוואַמענטרעפּן זיך מיט אַזוי פּיל אַנגעזעענע שרייבער פון דעם גרויסן פּוילישן צענטער אויך

פאר אים געווען אַ שטאַרקע איבערלעבונג און דאָס האָט מסתמא פאַרשטאַרקט זיין אָפטימיזם. אין זיין רעפעראַט פאַר די שרייבער האָט ער געפרוווט באַווייזן. אַז פאַקטיש האָט דאָס יידישע פּאַלק קיין מאָל נישט פאַרשפּילט און ער האָט גע- מאַכט דעם אויספיר, אַז אויך דאָס מאָל וועט דאָס יידישע פּאַלק אַרויס פון קלעם און וועט נישט באַזיגט ווערן...

אויף אַ קורצער רגע האָט שמעון דובנאָוו ביי דעם און יענעם געשאַפן די אי- לוזיע, אַז אויב מיר גייען נישט פאַרשפּילן, וועט מסתמא ליטע זיין דאָס אינדזעלע. וווּ מיר וועלן איבערלעבן די מלחמה און גלייך ווי די מלחמה וועט זיך ענדיקן, וועלן מיר זיין נאַענט פון אונדזערע היימען און די וועלט וועט ווידער זיין וועלט. ווי זי איז געווען.

היסטאָריקער באַשעפטיקן זיך מיט דערשיינונגען און פאַקטן, וואָס זענען גע- ווען און געהערן צו דער פאַרגאַנגענהייט. אין אַט דעם אָפגעקליטן און פאַסיוון שטאַף זענען זיי אָפט מייסטער. זיי מוזן עס נישט זיין צווישן לעבעדיקע פאַקטן און דערשיינונגען, וואָס וועקסלען זיך אָפּ פון סתירהדיקע, נישט באַהערשטע באַ- דינגונגען. דאָ זענען היסטאָריקער אָפט ווי קינדער, וואָס גלויבן, אַז די פאַקטן וועלן אויספאַלן זייער טעאָריע. בעת יענעם רעפעראַט אין ווילנע האָט שמעון דובנאָוו זיך פולשטענדיק טועה געווען. קיין ניצוץ פון זיין אָפטימיזם און אויספיר האָט זיך נישט באַשטעטיקט. פאַרקערט, דאָס יידישע פּאַלק האָט פאַרשפּילט, ווי עס האָט אַ סך מאָל אין זיין געשיכטע גאָר ביטער פאַרשפּילט.

דער אָנהייב פון סוף

אין איינער אַ יוני-נאַכט האָט מיר אויפגעוועקט דער געבראַזג פון שווערע אייזערנע רעדער און פּערדישע פּאַדקאָועס אינעם שטיינערנעם ברוק, איך בין אַראָפּ פון בעט, געעפנט דאָס פענצטער און דערזען: עס ציען קאַראַוואַנען האַר- מאַטן געשפּאַנט מיט פּערד, עס גייען מאַסנהאַפטע בלאַקן פון סאָויעטישער אינ- פאַנטעריע, נאָך זיי גייט נאָך דער אַלטער רוסישער טאַבאָר פון וועגענער מיט ברייטע אַקסן, ווי איך האָב זיי געדענקט פון דער ערשטער וועלט-מלחמה. און באַלד ווידער — נאָך האַרמאַטן, נאָך טאַנקן, נאָך אינפאַנטעריע. איך בין אַזוי געשטאַנען ביים אָפּענעם פענצטער ביז באַגינען און ס'האַט קיין סוף און קיין עק נישט גענומען צו די מאַסן האַרמאַטן. אָבער אין וואָס פאַר אַ קלאַגעדיקן מצב דאָס אַלץ איז געגאַנגען! די לופּעס פון די האַרמאַטן זענען געווען פאַרשטופּט מיט שמאַטעס כדי זיי צו שיצן פון שטויב; די באַגנעטן פון דער אינפאַנטעריע זענען צוגעבונדן צו די ביקסן מיט שטריקלעך; די זעלנער האָבן זיך באַווייגן נישט ווי זיי וואַלטן אַקופּירט, נאָר ווי זיי וואַלטן צוריקגעקערט פון אַ פאַרשפּילטער שלאַכט. און דער טאַבאָר, דער טראַנספּאָרט — איז אַ וויסטער כאַאָס פון וועגענער מיט אַנגעהויפטע זעק, ווי דער טראַנספּאָרט פון פּליטים.

אָבער ס'איז נישט געווען קיין שום ספק, אַז די דאָזיקע אַרמיי אַקופּירט ליטע. איך האָב זיך שנעל אָנגעטון און אַראָפּ אין גאַס. די שטאַט איז שוין געווען באַזעצט. אויף די עקן פון די גאַסן שטייען רויטארמייער; וווּ די גאַסן קרייצן זיך שלעפּן זיך שווער פאַראיינצולטע טאַנקן. איצט איז מיר קלאָר געוואָרן די סיבה פאַרוואָס

מיט צוויי טעג צוריק איז דער ליטווישער פרעמיער אייליק אַרויסגערופן געוואָרן קיין מאַסקווע און ער איז אייליק אַהין געפאָרן און פאַרוואַס מאַסקווע האָט צוגע־טראַכט אַ בלבול, אַז צוויי רויטאַרמיער זענען פאַרשווונדן פון איר גאַרניזאָן איז ליטע. די רעוואָלוציע „באַפרייט“ ליטע.

ס'איז נאָך נישט געהאַט אַריבער דער געבראַזג פון די שווערע האַרמאַטן־רעדער, ווי יידישע קאָמוניסטן זענען אַרויס אויף דער זאַוואַלנע גאַס מיט אַן אַר־קעסטער צו באַגריסן די זיגרייכע און באַפרייערישע רויטע אַרמיי. זיי האָבן גע־רופן צו מאַניפעסטאַציעס און די מאַניפעסטאַציעס זענען געגאַנגען מיט רויטע פענער און מיט מוזיק און די ענטוויאַסטישע מאַניפעסטאַנטן האָבן געזונגען דאָס ווילגאַרע ליד, וואָס זאָגט, אַז ס'איז נישטאַ נאָך אַזאַ לאַנד וווּ דער מענטש זאָל אַטעמען אַזוי פריי ווי אין רוסלאַנד. די פאַרברידערונג מיט די „באַפרייער“ איז געווען אין לשע, ווי קיין גרעסער גליק וואָלט גאַרנישט געקענט קומען. צוויי טעג און צוויי נעכט האָט געקנאַקט די מוזיק און די מאַניפעסטאַנטן זענען נישט מיד געוואָרן פון פרייד און פון גליק און פון לויב פאַר דעם אויסגעטרוימען פּלר־זימען געשאַנק פון פרייהייט...

איך האָב זיך דערמאַנט, אַז אין קאָוונע געפינט זיך אַן איינזאַמער ז. סעגאַלאַר־וויטש. צוליב דער „באַפרייאונג“ וועט ער דאָרט אויסגיין פון שרעק. איצט וועט ער נישט וואַגן צוריקקומען קיין ווילנע. בין איך אַוועק קיין קאָוונע אויף צו דער־מוטיקן אים. פון דעם וואַקזאַל אין קאָוונע האָב איך שוין צו סעגאַלאַוויטשן נישט געקענט פאַרן. די לייסועס אַלייע איז געווען באַלאַגערט פון מאַניפעסטאַנטן מיט אַרקעסטערס. אויך דאָ יובלען די יידישע קאָמוניסטן צוליב דער גרויסער פרייד פון „באַפרייאונג“. די געפּוצטע לייסועס־אַלייע זעט אויס ווי נאָך אַ פּאַגראַם. די מערהייט געשעפטן זענען געשלאָסן. אויף די פּלאַנטן אין דער מיט פון דער אַלייע שטייען טאַנקן מיט די לופּעס אין הימל אַריין. די טאַנקן האָבן צעטרעטן די בלומען און זיי פאַרטרעטן איצט בלומען. קיינער דאַרף מער נישט קיין בלומען — די פרייהייט איז געקומען.

מיט צוויי טעג פריער איז קאָוונע געווען יידיש מלכות, אַ יוסטע עקאָנאָמיש פּראַספּערירנדיקע שטאַט; איצט האָט זי פאַרלוירן דאָס פנים. זי איז אַראָפּ פון דער מדרגה. און אַ היסטעריזירטע מאַסע ווערט נישט מיד פון יובלען. אַ, ווען זיי זאָלן וויסן כאַטש אַ טייל פון דעם, וואָס עס גייט ווערן פון זייער לעבן; אַז אין אַ צוויי־דריי וואַכן אַרום וועלן זיי שוין שטיין אין דער ריי נאָך אַ לעבל ברויט און קיין סימן פון דער קוואַליקער שפע אין ליטע וועט נישט בלייבן — וואָלטן זיי אנטלאָפּן אַהיים און געטרוערעט אויף דעם אומגליק, וואָס איז געקומען אויף זיי. ווי איך האָב זיך פאַרגעשטעלט, אין אַזאַ שטימונג האָב איך געפונען סעגאַ־לאַוויטשן. ער האָט אַלע מאָל געהאַט אַ טונקעלע הויט. אָבער ווען איך האָב אים באַגעגנט איז ער געווען שוואַרץ, די אויגן — צעשראַקענע און פאַרטערטע. דאָס ערשטע וואָס ער האָט מיר געפּרעגט: „צאַנין, וווּ לויפט מען? מען מוז אַנטלויפן!“ דאָס איז געווען געזאָגט פון פאַרצווייפּלונג, ווייל סעגאַלאַוויטש האָט געוויסט, אַז ס'איז מער נישטאַ וווּ צו לויפן. איך האָב אים באַרוואַקט, אַז ער, ווי אַ ראַמאַניסט, האָט נישט וואָס מורא צו האָבן, נישט פאַר די יידישע קאָמוניסטן און נישט פאַר

דער ענקאָווע-דע. זיינע ראַמאַנען זענען נישט קיין פּאָליטישע, צו קיין פּאָליטיִער שער פּאַרטיי האָט ער נישט געהערט, וועט מען אים קיין שלעכטס נישט טון. מען דאַרף נאָר רואיק צוואַרטן און זען וואָס פון דעם אַלעם וועט זיך אויסקאָכן און עס קען גאָר זיין, אַז דאָס געשעענע איז לטובה — דער עולם וועט אינטענסיווער זוכן אַן אַנטרינג.

סעגאַלאַוויטש איז געווען אַ סענטימענטאַלער מענטש. ער האָט גענומען מיינע הענט אין זיינע און זיך צעוויינט:

„צאַנין, איך בין אַן אומבאַהאַלפּענער מענטש — האָט ער געזאָגט — בעט איך אייך איר זאָלט נישט פּאַרגעסן אין מיר. איך האָב נישט מער קיין כוח.“

איך האָב אים פּאַרזיכערט נישט צו פּאַרגעסן אין אים און אים געוואַרנט, אַז דערווייל זאָל ער בלייבן אין קאַווע. אין ווילנע זענען קאַנצענטרירט די בונדישע און די ציוניסטישע עסקנים, דער פּאַרטייאישער אַקטיוו פון די פּליטים און דאָרט וועט זיך איבערחזרן דאָס זעלבע וואָס עס איז געשען אין ביאַליסט־טאַק: די יידישע קאָמוניסטישע פּראָוואַקאַטאָרן און זייערע צוהעלפּער, וועלן כאַפּן מענטשן אין די גאַסן און זיי איבערגעבן אין די הענט פון דער ענקאָווע-דע. און אזוי איז באַלד געשען. נאָך מיין צוריקקומען קיין ווילנע האָט מען מיר געוואַרנט נישט צו וואַרפן זיך צופיל אין אויגן אויף דער גאַס. „מען כאַפט“; די קעלערן פון דער לוקישקער תּפיסה זענען שוין היפש באַפּעלקערט“ און דער עולם סאַציאַליסטן איז זיך צעלאַפּן ווי פון אַ שריפה. אויף זאַוואַלנע, וווּ עס איז געווען דער נייער פּאַרלאַג, ביי דער בונדישער קיך און נעבן קוויאַטאווע זיבן, דרייען זיך שוין אַרום יונגעלייט און לוייערן אויף קרבנות. אַבער קיינעמס פּוס טרעט שוין דאָרט נישט אַריין. אויף סאַדאווע גיין, ביי די יידישע שרייבער, יעט מען כמעט בלויז פּרויען. צו מיטאַג כאַפּן זיך נאָך אַריין אַ פּאַר שרייבער, עסן אַפּ שנעל און אַנטלויפן אין זייערע היימען. אפילו אַרעסטירט ווערן על־פי טעות קען זיין געפּערלעך. דער טעות קען אַמאָל אַרויסקומען אויף סיביר און פון דאָרט קען מען נישט צוריקקומען...

איך האָב געהאַט אויף מיין געוויסן גרענעצן. זעקס מאָל אַריבערגעגאַנגען די סאוועטישע גרענעץ אומלעגאַל. אַנדערע זענען בלויז פאַר איין מאָל אַריבער־גיין די גרענעץ דערשאַסן געוואָרן — קומט מיר לכל הפחות צוויי מאָל צו שיסן און פיר מאָל פּאַרשיקט צו ווערן אויף סיביר. דער ערשטער וואָס איז געכאַפט געוואָרן איז געווען הערש גוטגעשטאַלט, אַ יידישער דיכטער, דער מחבר פון דער פּאַעמע „ווען גורלות וויגן זיך“, וווּ ער האָט פּאַראַויסגעזען דעם יידישן חורבן אין פּוילן. דער וואָס האָט אַנגעוויזן אויף אים ווי אויף אַ פּאַלקס־שונא, האָט נישט געקענט אַנווייזן זיינע פּאַרברעכנס קעגן פּאַלק און נאָך אַ חודש פּאַרשן במשך די נעכט איז ער באַפּרייט געוואָרן. קיינעם פון די וויכטיקע סאַ־ציאַליסטישע עסקנים פון צווישן די פּליטים האָט מען נישט געכאַפט ווייל זיי יענען זיך צעלאַפּן. למען געשיכטלעכן אמת דאַרף מען אונטערשרייכן, אַז די צאָל געכאַפטע „פּאַלקס־שונאים“ פון צווישן די פּליטים איז געווען פּאַרשווינד־דנדיק קליין אַנטקעגן די מאַסן־אַרעסטן צווישן דער אויטאַכטאַנער באַפּעלקערונג, ווי פירער פון פּאָליטישע פּאַרטייען, פון ווירטשאַפּטלעכע קאַפּעראַציעס, סוחרים,

לאַנד־אייגנטימער און פאַבריקאַנטן סיי יידן און סיי ליטווינער, וואָס האָבן נישט געהאַט די דערפאַרונג פון די פליטים, אַז ווען די סאָויעטן „באַפרייען“ דאַרף מען זיך אויסבאַהאַלטן, אויב מען קען נישט אַנטלויפן.

וואו האָט מען זיך אויסבאַהאַלטן? קודם כל דאַרט, וווּ יידישע קאָמוניסטן האָבן נישט געקענט די פנימער פון די „פאַלקס־שונאים“ צווישן די פליטים. אין דער בעסטער פּלאַץ געווען אין די וועלדער געבן קאָווע. אין די וועלדער זענען געווען הייזער וואָס האָבן מסתמא געדינט פאר דאָטשעס אין די זימער־חדשים. די קאָווער יידן האָבן שוין אין יענעם זומער געהאַט אַן אַנדער „דאָטשע“, במילא האָבן זיך אין די הייזער באַזעצט די וועלכע האָבן זיך אויסבאַהאַלטן. ס'האַט זיך אַנגעהויבן אַ תקופה פון פאַרלאָזן זיך בערד, וואָנסעס און פּיאָות. אין די ערשטע וואָכן האָבן די וואָס האָבן זיך אויסבאַהאַלטן אויסגעווען ווי קאָטאַרזשיקעס — נישט־ראַזירטע, ביי וועלכע די האָר פון די קומענדיקע בערד און וואָנסעס זען געוואַקסן אין אַלע ריכטונגען און ווילד ווי קראַפּווע. אַט די ווילדע האַלב־און פערטלדיקע בערד האָבן זייער גוט געפאַסט צו די צעשראַקענע אויגן.

אויך איך האָב אַנגעהויבן לאָזן זיך אָנוואַקסן וואָנסעס. איך האָב נישט פאַרלוירן די האַפּענונג, אַז סוף כל סוף וועט מיר געלינגען אַרויסרייסן זיך פון דעם „באַפרייטן“ ליטע. אין אַזאַ פאַל וועל איך מוזן האָבן אַ פאַספאַרט, אין וועלכן איך זאָל זיין עלטער פון פינף און פערציק יאָר. כדי אויסצווען עלטער האָב איך געמוזט האָבן גרויסע און דיקע וואָנסעס. צו מיין אומגליק זענען מיינע וואָנסעס געוואַקסן פאַמעלעך און דערצו האָט זיך זיי פאַרגלוסט צו זיין געל, וואָס האָט געמאַכט איך זאָל אויסזען יינגער. איך האָב אין מיינע וואָנסעס אַריינגעלייגט זייער אַ סך כוח זיי זאָלן וואַקסן שנעלער, און אָפּגעמאַכט ביי זיך, אַז אין דער געהעריקער צייט וועל איך זיי פשוט טונקען אין טינט, אָדער זיי שמירן מיט סאַזשע אַבי איך זאָל אויסזען אַ סך ווייטער פון מיליטער־עלטער. פאַרנעמען זיך מיט מיינע וואָנסעס האָב איך געקענט, אָבער אויף אויסבאַהאַלטן זיך האָב איך נישט געהאַט קיין געלט. פאַר מיינ צימער אויף שאַפּע־גאַס אין ווילנע האָט געצאָלט דער „דזשאַינט“, געשפּיזט האָב איך זיך אין דער שרייבער־היים אויף סאַדאַווע ניין; אויף אויסבאַהאַלטן זיך האָט מען געדאַרפט האָבן באַזונדער געלט, וואָס איך האָב נישט געהאַט. די וועלכע האָבן זיך אַנגעלענט אין אַ פּאָליטישער פאַרטיי, האָבן באַקומען פּאַנזן אויף אויסצובאַהאַלטן זיך. אָבער איך בין אַרייַן געפאַלן אין אומחן פון די בונדישע פירער צוליב דעם וואָס איך בין געוואָרן אַ „ציוניסטישער שליח“, ביי די ציוניסטן בין איך געווען אַ בונדיסט און דערייַ בער בין איך געווען געצוונגען צו בלייבן אין מיינ צימער אויף דער שאַפּע־גאַס. מיינ מורא געמסרט און אַרעסטירט צו ווערן האָט זיך אויסגעדריקט נישט אין פחד פאַר פּייניקונגען, נאָר פאַר לעבן אין אויסזיכטלאַזיקייט. פאַר זיין באַ־גראַבן לעבעדיקערהייט אין אַ תּפּיסה. האָב איך איבערהויפּט אויסגעהערט צו גיין אין צענטער שטאָט. דער זומער איז געווען אַ הייסער, אין מיינ צימער האָב איך זיך געפילט ווי אין אַ תּפּיסה. האָב איך אויסגעפונען אַ באַקוועמען פּלאַץ, וווּ צו פאַרברענגען מיינע טעג: אין דער ווילנער קאָטעדראַלע.

אין דער ווילנער קאָטעדראַלע האָט זיך אין יענע חדשים גאַרנישט געביטן.

די פארביקע וויטראזשן און קונסט־געמעלן אויף די ווענט, און די איבונגען, וואָס דער אַרגאַניסט האָט יעדן טאָג געמאַכט אויפן אַרגל — האָבן דעם פּלאַץ פאַר־וואַנדלט אין דעם רואיקסטן אַרט אויף דער ערד. אַזאַ געפיל האָב איך געהאַט. צו דעם האָבן די דיקע ווענט נישט אַדורכגעלאָזט די היץ פון דרויסן, די וויט־ראַזשן האָבן נישט דורכגעלאָזט צופיל זון־ליכט — איז געווען דאָ קיל און באַ־רואיקנדיק. פלעג איך יעדן אין דער פרי גיין אין דער קאַטעדראַלע, זיך אַרייַן־זעצן אין אַ נישע און אַזוי אַפּויצן ביז פאַרנאַכט. ווי דער אַרגאַניסט וואַלט געוויסט, אַז ערגעץ־וווּ אין אַ נישע זיצט אַ פאַרווירטער מענטש, פלעגט ער פון צייט צו צייט שפילן אין דער פּוסטער קאַטעדראַלע אַ פּראָגמענט פון באַכס אָדער מאַצאַרטס רעליגיעזער מוזיק, וואָס האָט געווירקט ווי אַ מעכטיקער פּראַ־טעסט קעגן דער רשעותדיקער ווירקלעכקייט.

אין איינעם אַ טאָג האָט מיך הערש גוטגעשטאַלט געפרעגט וועגן עפעס אַ רשימה, וואָס איז אַוועקגעשיקט געוואָרן קיין אַמעריקע צו ראַטעווען די וועלכע זענען אין געפאַר אַרעסטירט צו ווערן. ער איז געווען זיכער, אַז איך ווייס וועגן דער רשימה. איר עקזיסטענץ האָט, אמת, געדאַרפט געהאַלטן ווערן בסוד און גוטגעשטאַלט איז געווען אַ דיסקרעטער מענטש. אָבער ווי קען צאָנן נישט וויסן פון איר? איך בין צוגעשטאַנען צו אים און ער האָט מיר פאַרטרויט דעם סוד, אַז די אַנפירערשאַפט פון „בונד“ האָט אַוועקגעשיקט אַ רשימה פון מענטשן צום ייִדישן אַרבעטער־קאַמיטעט אין אַמעריקע. בראש פון דעם קאַמיטעט שטייט יעקב פאַט און ער האָט די שטיצע פון די ייִדישע אַמעריקאַנער אַרבעטער־פירער און יוניעס. דער אַרבעטער־קאַמיטעט באַמיט זיך ביי דעם פרעזידענט רוזוועלט, ער זאָל פאַראַרדענען צו שיקן צו דעם אַמבאַסאַדאָר אין קאָוונע אַנ־ווייזונגען אַרויסצוגעבן רעטונגס־וויזעס צו די אַלע, וועלכע געפינען זיך אויף דער רשימה.

צוליב דעם וואָס די אַנפירער פון „בונד“ זענען אַנטלאָפן פון ווילנע און זיך אויסבאַהאַלטן אין קאָוונע, בין איך אַוועק אַהין אויסצוגעפינען עמעצן פון די מענטשן און דערוויסן זיך צי מיין נאָמען איז פאַראַן אין דער רשימה, צי בין איך אויך אַ קאַנדידאַט געראַטעוועט צו ווערן.

אין אַ קליינעם קאַפּע־הויז אויף דער לייסוועס אַלייע האָב איך על פי צופאַל אַנגעטראָפן הערמאַן קרוק, דעם דירעקטאָר פון דער גראַסער־ביבליאָטעק אין וואַרשע. מיר זענען געווען גוטע פריינט און ער האָט פאַר מיר באַשטעטיקט, אַז ס׳איז ריכטיק די מעשה מיט די אַמעריקאַנער רעטונגס־וויזעס דורך דעם אַר־בעטער־קאַמיטעט. אָבער ער האָט מיר נישט געקענט זאָגן, צי מיין נאָמען איז פאַראַן אין דער רשימה. ער האָט מיר נאָר אַנגעדייט, אַז אויב קיינער פון די אַנפירער האָט מיט מיר נישט גערעדט וועגן דעם, איז אַ סימן, אַז איך בין גע־בליבן אויסער דער רשימה, וואָרום ביי יעדן וואָס האָט געדאַרפט געראַטעוועט ווערן, האָט מען געפאַדערט די נויטיקע פּערסאָנאַליען.

צוויי טעג האָט עס גענומען ביז איך בין דערגאַנגען וווּ עס געפינט זיך אַבראַם סטאַליער. ער איז געווען אַביסל פאַרווונדערט ווען ער האָט מיך דער־זען אין זיין הויז, וואָס איז געווען אַ געהיימניש. אַבראַם, אַ סאָלידער, אויפריכ־

טיקער און גוטער מענטש, איז אים געווען פינלעך צו באשטעטיקן, און אויף דער רשימה, וואס איז אַוועקגעשיקט געוואָרן צום יידישן אַרבעטער־קאָמיטעט אין ניו־יאָרק איז מײן נאָמען נישטאָ.

„איז עס אַ שטראָף פאַר דעם וואָס איך בין געגאַנגען קײן וואַרשע אין של־חות פון „בונד“ און צוריקגעקומען מיט אַ שליחות אויך פון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע?“ — האָב איך געפרעגט.

אַבראַם האָט אויסגעמיטן אַ דירעקטן ענטפער, נאָר מײר געבעטן איך זאָל פאַרשטיין דעם אַפּאַראַטישן געבוי פון אַ פאַרטיי און אַז בײם באַשטימען זאָכן צעטיילן זיך די מײנונגען, אָבער די באַשלוסן פון אַ פאַרטיי דריקן נישט שטענדיק אויס די מײנונג פון אַלע...

איך האָב אַבראַמען דערמאָנט די סצענע בײם קראַנקן בעט פון נחן און די ווערטער זײנע אין דער אַנוועזנהײט פון כמעט אַלע מיטגלידער פון צענטראַל־קאָמיטעט, אַז מיט מײן שליחות הייב איך אפּשר אָן אַ נײ קאַפיטל פון אונדזער געשיכטע און אַזוי ווייטער און ווייטער. אַבראַם האָט אַראַפּגעלאָזט דעם קאַפּ. איך האָב אים געפרעגט:

„פאַר דער זאַך פון דער גרויסער היסטאָרישער וויכטיקייט, ווי נח האָט אַנגערופן מײן שליחות, האָט איר מיך פאַרמשפּט צום טויט, נאָר דערפאַר ווײל אין דער צײט פון אונדזער אומגליק האָב איך מײן יידישע פליכט געשטעלט העכער פון דעם פאַרטייערעמאַניאַל?“

אַבראַם האָט זיך אויפגערגוט:

„מײר האָבן אײך נישט פאַרמשפּט צום טויט. די רשימה האָט נישט צוזאַמענגעשטעלט דער צענטראַל־קאָמיטעט. ס'איז פאַראַן אַ ספּעציעלע קאָמיסיע.“

„איך באַשולדיק נישט אײך פּערזענלעך — האָב איך אים באַראַיקט — אָבער מײן געפיל איז און וועט בלייבן, אַז איר האָט מיך באַשטראַפּט מיט דער העכסטער שטראָף, וואָס אין מענטשלעכע הענט.“

אגב, די אַקציע פון אַרבעטער־קאָמיטעט איז נישט געבליבן קײן סוד און האָט דערשיטערט די טויזנטער און טויזנטער פליטים, וועלכע זענען געווען אָן האַפענונג געראַטעוועט צו ווערן. זײ האָבן געפרעגט: פאַרוואָס קען אָן אַרבעטער־אינסטיטוציע אין אַמעריקע אויספועלן בײם פּרעזידענט רוזוועלט צו ראַטעווען בונדיסטן און ציוניסטישע סאַציאַליסטן און פאַרוואָס זיצט מיט פאַרלייגטע הענט די ציוניסטישע אַנפירערשאַפּט סײ אין אַמעריקע און סײ אין ירושלים? ביז דעמאָלט האָבן זײ קײן האַנט אין קאַלטן וואַסער נישט געטאָן, אויסער די פאַר סערטיפיקאַטן פאַר אײגענע מענטשן. פאַרנונפטיקע האָבן זיך געטרייסט, אַז איצט וועט שוין אויך ירושלים מוזן עפעס טאָן, כדי עס זאָל נישט הייסן, אַז דער „בונד“ אין דער פרעמד איז מער אַקטיוו אויף צו ראַטעווען זײנע מענטשן, ווי עס זענען די ציוניסטן אין זײער אײגענער היים אין פאַלעסטינע אויף צו ראַטעווען יידן. און אַ כוואַליע פון האַפענונג האָט פאַרפלייצט די הערצער פון די פליטים. שפּעטער האָט זיך די האַפענונג באַשטעטיקט. די אַקציע פון אַרבעטער־קאָמיטעט, וואָס האָט אַרויסגעראַטעוועט פון זיכערן אומקום הונדערטער פליטים, האָט געמאַכט אָן אײנדרוק אין די יידישע געזעלשאַפּטלעכע קרייזן אין אַמעריקע.

ירושלים איז ענדלעך אלאַרמירט געוואָרן. עס איז געמאַכט געוואָרן אַ דרוק מצד ציוניסטישע פירער אין אַמעריקע אויף דער ענגלישער רעגירונג, זי זאל פאַראַרדענען דעם הויך־קאָמיסאַר אין פאַלעסטינע צו געבן אַ גרעסערע צאל סערטיפיקאַטן פאַר פליטים אין ווילנע.

איך בין געווען אויסגעשלאָסן פון ביידע: ביים „בונד“ בין איך געווען אַ ציוניסטישער איבערלויפער און ביי די ציוניסטן בין איך געווען אַ בונדיסט. מיין פאַרביטערונג האָט נישט לאַנג געדויערט. דערווייל האָב איך געדאַרפט האָבן אַ נאַכטלעגער און נישט געהאַט. הערמאַן קרוק האָט געוווינט אין אַ קליין האַטלעכל אויף לייסעווס אַלייע אין שכנות פון „מאַניקאַ“. ער האָט געזען אויף וואָס פאַר אַ גרויסע צרות איך בין און מיר פאַרגעשלאָגן איך זאל שלאָפן צוזאַמען מיט אים אין זיין בעט. שפעטער איז זיין בעט געוואָרן אויך מיין בעט ווען נאָר איך האָב נישט געהאַט אויף קיין נאַכטלעגער. ביסלעכווייז האָב איך אויך צור געוווינט דעם האַטעל־אייגנטומער, אַז איך שלאָף צוזאַמען מיט הערמאַן קרוק און דער האַטעל באַקומט נישט דערפאַר גאַרנישט. פון אַנהויב האָט דער האַטעל־אייגנטומער מסכים געווען דערויף מתוך גוט־האַרציקייט פאַר אַ פליט, און דער נאָך, ווען דער האַטעל איז נאַציאָנאַליזירט געוואָרן און אים האָט מען איבער געלאָזט ווי דעם אַנפירער, האָט ער אין דעם צימער אַריינגעשטעלט אַ צווייט בעט פאַר מיינעטוועגן און איך האָב געוווינט אויפן חשבון פון דער רעוואָלוציע, ווי אַ מלך...

די אַטמאָספער אין ליטע איז וואָס אַמאָל מער סאָויעטיזירט געוואָרן. דער שטייגנדיקער מאַטעריעלער און גייסטיקער דלות איז געוואָרן וואָס אַמאָל שאַר־פער און מען האָט אים געקענט אַנטאָפן מיט די פינגער. קראַמען זענען געוואָרן אויסגעליידיקט. די געשעפטן און רעסטאָראַנען פון דעם ליטווישן מילך־קאָאָפּע־ראַטיוו „פּיענאַצענטראַס“, וואָס האָבן געטריפט מיט מילך און האַניק בפועל ממש און וווּ מען פלעגט פאַרקויפן פוטער פון פעסער, און די געשעפטן פון דעם פלייש־קאָאָפּעראַטיוו „מאַיסטאַס“, וואָס זייערע סופיטן האָבן זיך געבראַכן פון די אַראַפּהענגענדיקע מאַסן פליישן — אַט דאָס אַלץ איז שוין געווען חרוב. פון די גרויסע מאַנופאַקטורן און לעדער־מאַגאַזינען איז קיין סימן נישט געבליבן. אויך דער קעלבערנער ענטוויאַזם פון די יידישע קאָמוניסטן מיט זייערע אַר־קעסטערס און הוראַ־פאַראַדן זענען געפאַלן מיטן הייבן זיך פון דלות און דחקות. ווי אַ לץ אין סאָויעט־רוסלאַנד וואָלט געוואָלט חווק מאַכן פון ליטע, איז קיין ווילנע אַנגעקומען אַ צוג מיט אַרבוזן און אויף די וואַגאַנען זענען געווען אַנגעשריבן מיט קרייך גרויסע אויפשריפטן: „דליאַ גאַלאַדייאַשטשיד ליטווי“ — פאַר די הונגעריקע פון ליטע... אין ווילנע האָט מען די אַרבוזן נישט אויסגעלאָדן, נאָר מען האָט דעם צוג געפירט קיין קאַוונע, אַז גאַנץ ליטע זאל זען ווי דער גרויסער ראַטנפאַרבאַנד זאָרגט פאַר די אויסגעהונגערטע מאַסן אין דער ליטע, וואָס די רויע אַרמיי האָט באַפרייט און דער באַפרייער גייט געבן די הונגעריקע אַ פעטן ביסן...

דער שרעקלעכער אַראַפּפאַל פון דעם פּריערדיקן וווילזיין צו דער סאָויע־טישער אויסזיכטלאָזיקייט, האָט געווירקט דערדריקנדיק: שפייו ווערט וואָס אַמאָל

ווייניקער, קיין אַרבעט איז נישטאָ, קיין אויסזיכטן אַרויסצוראַטעווען זיך זענען נישטאָ, ווי לאַנג דער „דזשאַינט“ וועט קענען אַרבעטן ווייסט מען נישט. וועד-ליק דעם ווי עס גייט, וועט מען מסתמא דעם „דזשאַינט“ פאַרבאַטן צו אַרבעטן. דעם 15-טן יוני, ווען די סאָויעטישע אַרמיי האָט אַריינמאַרשירט קיין ליטע, האָט עס געהייסן, אַז ליטע בלייבט אַ זעלבשטענדיקע מדינה, נאָר „ענגער פאַר-בונדן מיט דעם באַשיצערנישן ראַטנפאַרבאַנד“. בראש פון דער נאַציאָנאַלער רע-גירונג האָט רוסלאַנד באַשטימט דעם קאָמוניסטישן זשורנאַליסט פּאַלעצקיס. די מיטגלידער פון דער רעגירונג זענען געווען פון אַלע געזעלשאַפטלעכע קרייזן אין ליטע, צווישן זיי אויך אַ ייד. אָבער גלייך ווי אין די שוויפענצטער פון די אויסגעליידיקטע געשעפטן האָט זיך באַוויזן דער פאַרטרעט פון פּאַלעצקיס, האָבן די פּליטים געוואוסט, אַז דאָס איז דער אָנהויב פון סוף פונעם זעלבשטענדיקן ליטע. אַגב, דער פאַרטרעט פון פּאַלעצקיס אין די פענצטער פון די אויסגעליידיקטע געשעפטן האָט געמאַכט אַ דערדריקנדיקן אינדרוק, ווי בראש פון דער רעגירונג וואָלט אַוועקגעשטעלט געוואָרן בכיוון אַ פּרימיטיוו פּויערל. דער עולם האָט אָנגעהויבן חזקן. די מאַכט האָט זיך געכאַפט, אַז פּאַלעצקיס נאַטירלעכער פנים טויג אויף כּפּרות און נאָך אַ צען טעג זענען פון די פענצטער פאַרשווינדן די ערשטע פאַרטרעטן און זיי זענען פאַרטרעטן געוואָרן מיט אַן אויסגעצייכנט גרימירטן פּאַלעצקיס, וואָס אַנטקעגן דעם ערשטן האָט ער אויסגעזען ווי אַ נאַ-פּאַלעאָן קעגן אַ פּאַסטעכל...

די געפּרוּוועטע שרייבער אויף סאַדאַווע ניין זענען פון טאַג צו טאַג געוואָרן מער דערשלאַגן. מען האָט אויפּגעהערט קומען אַהין און יעדער באַזונדער האָט געלעבט מיט זיין אייגענער זאַרג. אין אָנהויב פון חודש אויגוסט איז געקומען דער ענדגילטיקער קלאַפּ: ליטע איז דערקלערט געוואָרן ווי די 16-טע רעפּובליק פון ראַטנפאַרבאַנד. די פּריערדיקע זאַרג האָט פאַר אַ סך זיך אָנגעהויבן פאַר-וואַנדלען אין פאַרצווייפלונג.

די אָנפירנדיקע בונדיסטן און ציוניסטן פון צווישן די פּליטים האָבן באַ-קומען וויזעס פון אַמעריקע. צו די וויזעס פון אַמעריקע האָבן די אָנפירנדיקע ציוניסטן אויך באַקומען סערטיפּיקאַטן קיין ארץ-ישראל. פאַר זיי איז געשטאַנען בלויז די פּראַגע פון אַן אַרויספאַר-וויזע און דורך וואַנען צו פאַרן. דערקעגן איז די גרויסע מאַסע פּליטים געבליבן אַן אַן אויסוועג, ווי עס איז געבליבן אַן אַן אויסוועג דאָס גאַנצע ליטווישע יידנטום. וואָס טוט מען? ווי אזוי ראַטעוועט מען זיך?

דאָס ערגסטע איז געווען: זיצן מיט די אייגענע מחשבות אין אַן אָפּגעשלאָסן צימער. ס'האַט אַרויסגעטריבן אין גאַס אַריין. נאָר נישט זיין אין דער היים! בין איך איין מאָל אין אַ פאַרנאַכט געשטאַנען עק שאַפען און סאַדאַווע גאַס. כּדי צו האָבן דאָס געפּיל, אַז איך בין צווישן „אַ סך מענטשן“. אַנטקעגן איז פון וער סאַ-דאַווע גאַס אָנגעקומען דער דיכטער ח. ער איז דעמאַלט געווען דער דירעקטאָר פון דעם יידישן מלוכהשן טעאַטער. כאַטש ס'איז געווען זומער איז ער געגאַנגען אין אַ לאַנגן שווערן מאַנטל מיט די הענט פון הינטן — הינטערן מאַנטל, ווי עס גייען אַמאָל מענטשן שפּאַצירן אין שלוּה. ח. האָט זיך דעמאַלט זיכער נישט אָפּגע-

געבן קיין חשובן, און זיין הויכע פאזיציע ווי דירעקטאר פון דעם יידישן מלוכהשן טעאטער האט נישט דעם מינדסטן האפט. אבער פון דער הויכער פאזיציע האט זיך אים פארדרייט דער קאפ און ער האט נישט געפילט דעם אומרו, וואס איך האב געפילט — און אלץ ענדדיקט זיך. האט ער זיך דערנענטערט צו מיר מיט א געלאזטע סענעם שפאצירטריט, מעשה באלעבאס, געבליבן שטיין זייער נאענט צו מיר, כמעט אנגעריט מיט זיין בויך, וואס ער האט ארויסגעשטופט, מיין בויך, און פירנדיק מיט א פינגער אונטער מיין נאז געזאגט זייער האפערדיק:

„נה, צאנין, פארענדיקט זיך דאס גיין איבער גרענעצן — וואס?“

איך געדענק נישט צי כ'האב אים געענטפערט, אדער פארשוויגן, ווארום אויף א רגע האב איך פארלוירן דאס ליכט פון פאר די אויגן. ווען איך בין צוריק צו זיך געקומען, האב איך געזען ווי ח. שפאצירט ארום מיט דער זעלבער געלאזטער קייט ווי ער האט אנטפאצירט אנטקעגן מיר. איך האב נישט מורא געהאט, און ער פערזענלעך וועט מיר שלעכטס טון, חלילה, אבער דער אופן פון זיין ווענדונג צו מיר האט אויף מיר אנגעיאגט און אהלה, און איך בין ווידער אנטלאפן קיין קאוונע צו הערמאן קרוק אין בעט אריין.

און דאס איז גראד געווען אין א גוטער שעה. אין קאוונע האב איך זיך דער-וויסט, און די אויסזיכטלאזע יידן-פליטים, וועלכע האבן נישט געהאט קיין אמעריקא קאנער רעטונגס-וויזעס, אדער רעטונגס-סערטיפיקאטן קיין פאלעסטינע און האבן נישט געהאט קיין גואל און קיין פריינט אויף דער גאנצער וועלט, האבן צוגעטראכט, און זיי האבן אויך ווי זיך צו ראטעווען: קיין קיראסא, ווי ליגט קיראסא? צי אויסער וואס מיט דעם נאמען ווערט באצייכנט א גוטער פראנצויזישער ליקער, איז איך פאראן און לאנד? האט זיך „ארויסגעוויזן“, און קיראסא איז א האלענדישער אינדזל, וואס כדי דארט אריינצופארן דארף מען נישט קיין וויזע. האבן יידן אנגע-הויבן זוכן ווי עס געפינט זיך קיראסא און זיי האבן אויסגעפונען, און דער אינדזל געפינט זיך ביים אריינפארן אין דער ווענעזועלער בוכטע און ער געהערט צו הא-לאנד. פאר די פליטים איז דאס געווען אן אנטדעקונג נישט קלענער ווי קריסטאף קאלומבוסעס אנטדעקונג פון אמעריקע פאר די גערודפטע פון אייראפע.

אויסער דער ענין-וועג ארבעט די סאוויעטישע אדמיניסטראציע-מאשין פונקט אזוי שווער ווי עס האט געארבעט די צארישע אדמיניסטראציע-מאשין. אפילו ווען ליטע איז שוין געווארן די 16-טע רעפובליק פון ראטנפארבאנד, איז דער ענין פון וויזעס נאך אלץ געלעגן אין דער קאנסולאציע אפטיילונג פון דער רוסישער אמבאסאדע אין קאוונע, ווי זי איז געווען איידער די רוטע ארמיי האט באזעצט ליטע. האבן יידן ארויסגענומען פונעם פליטים-קאמיסאריאט ליטע-פאסער-דאקומענטן („ליידימאס“ אויף ליטוויש) און אוועק צו דער סאוויעטישער אמבא-סאדע נעמען ארויספאר-וויזעס. די סאוויעטישע באאמטע האבן באקוקט די דאקו-מענטן און געזוכט די וויזעס ווהיזן די יידן ווילן פארן. זיי האבן באד אפגעווארפן די דאקומענטן, ווייל זיי האבן נישט געהאט דאס וויכטיקסטע — אן אריינפאר-וויזע אין וועלכן עס איז לאנד. האבן די יידן אנגעהויבן אויפקלערן, און קיראסא איז און און לאנד, ווי מען לאזט אריין אן וויזעס. האבן די רוסישע באאמטע נישט געוואלט גלויבן, נישט און לאנד אויף דער וועלט, ווי מען לאזט אריין אן א וויזע!

אויב אזא אויסטערלישקייט איז יא פאראן און קיראסא האט א טאטן, דארף מען פון האלענדישן קאנסולאט באקומען א וויזע, אז מען דארף נישט קיין וויזע אויף אריינצופאָרן קיין קיראסא.

זענען יידן געלאָפֿן אין האלענדישן קאנסולאט און געבעטן וויזעס אז מען דארף נישט קיין וויזעס קיין קיראסא. דער האלענדישער קאנסול, מיט א פארקער-טער לאַגיק פון דער סאָוועטישער לאַגיק, האט דערקלערט די יידן, אז אויב מען דארף נישט קיין וויזע קען ער נישט געבן קיין וויזע, אז מען דארף נישט קיין וויזע. האָבן די יידן איינגעטענהט מיט דעם האלענדישן קאנסול, געגעבן אים צו פארשטיין, אז וואָס עס איז אין דער נאַרמאַלער וועלט גלייך איז אין רוסלאנד פאַרדרייט און אז פון דער וויזע, אז מען דארף נישט קיין וויזע איז אַפּהענגיק זייער לעבן. וואָס אַרט אים, אז ער וועט אַנשרייבן אין לעסע־פּאַסע אַ וויזע, אז מען דארף נישט קיין וויזע און דערמיט וועט ער ראַטעווען מענטשן? דער קאנסול, וואָס האָט שוין געקענט דעם סאָוועטישן שטייגער, האָט זיך געלאָזט איבערצייגן. ער האָט באַשטעלט אַ סטעמפּל מיט אַ טעקסט, אז „דער האלענדישער קעניגלעכער קאנסולאט אין קאָונאַס באַשטעטיקט, אז דער אַריינפאַר קיין קיראסא איז אַ פרייער אין האָט נישט נויטיק קיין וויזע“.

צענדליקער טויזנטער פליטים זענען געלאָפֿן צום האלענדישן קאנסולאט נעמען אַ וויזע, אז מען דארף נישט קיין וויזע קיין קיראסא. פון די האלענדר אין געקור מען די גאולה. פון סאַמע באַגינען האָבן זיך ביים קאנסולאט אויסגעשטעלט אין א ריי הונדערטער און הונדערטער יידן. עס האָט זיך אַנגעהויבן די „אינדוסטריע“ פֿון פאַפּירלעך און אַוואַטיאָנאַרע פּאַפּירעס, וואָס די סאָוועטן האָבן געפאַדערט פון יעדן וואָס האָט געוואָלט אַן אַרויספאַר־וויזע, און ס'האַט זיך געשטעלט דער גרויסער און שרעקלעכער סעזאָן פון נאַכט־אויספאַרשונגען פון יעדן וואָס האָט אַנגעגעבן אויף אַן אַרויספאַר־וויזע.

מענדל מאָזעס, דער דירעקטאָר פון ייט"א אין וואַרשע, האָט געוואָרט אויף אַ וויזע קיין אַמעריקע, אָדער אויף אַ סערטיפיקאַט קיין פּאַלעסטינע פאַר זיך און פאַר זיין פאַמיליע. ביידע האָבן זיך פאַרזוימט. די אַמעריקאַנער רעטונגס־וויזעס שאָר בונדיסטן און ציוניסטן פון דער ערשטער קלאַס זענען שוין געהאַט אַנגעקומען און אויך סערטיפיקאַטן פאַר די ציוניסטישע אַנשי שלומינו, זענען שוין געהאַט אַנגעקומען. אָבער נישט פאַר מאָזעסן. איז ער געוואָרן גערוועזן. ער איז געקומען צוליפֿן קיין קאָונאַס. פון מיין אומגעוויינטלעכער אויסערלעכער רואיקייט האָט מאָזעס געגלויבט, אז איך האָב שוין אין טאַש אַ פאַרטיקע וויזע ערגעץ־וו אריינצופאַרן. איך האָב אים געוואַגט דעם אמת, אז איך האָב נאָך גאַרנישט. קיין אַמעריקאַנער וויזע האָב איך נישט, ווייל איך בין באַשטראַפט געוואָרן פון „בונד“, קיין סערטיפיקאַט האָב איך נישט ווייל איך בין נישט קיין „ציוניסטישע שישקע“. דאַרע און מיין שוועסטער אין תל־אביב באַמיען זיך אין ירושלימער העברעאישן אוניווערסיטעט איך זאָל אַנגענומען ווערן ווי אַ סטודענט־פאַרשער. מיין וויסנ־שאַפּטלעכע אַרבעט איז באַלייגט געוואָרן אין אוניווערסיטעט און איך וואָרט אויף אַ ידיעה וועגן באַקומען אַ סערטיפיקאַט. אַלנפאַלס קיין קיראסא וועל איך נישט פאַרן, אָבער פרוון אַרויסבאַקומען אַן אַרויספאַר־וויזע וועל איך.

כדי צו זען מיט וואס אזא זאך שמעקט, בין איך גלייך אוועק צום „אויסהער-
באצאמטן“ איידער איך בין נאך אריין צום וויזע-באצאמטן. דער אויסהער-באצאמטער
איז נאטירלעך געווען אן אגענט פון עניקא-וועדע. צופעליק א ייד, מיט בלאנדע
געקרייזלטע האר און בלאע דורכדרינגלעכע אויגן, האט ער מיך אויפגענומען זייער
העפלעך, גענומען מיין לעסע-פאסע, ווו אין דער רובריק „פראפעסיע“ איז געווען
אנגעשריבן סטודענט, און נאכגעקוקט אין א ביכעלע, צי איך בין נישט א „געזוכ-
טער קליענט“ פאר זיינעטוועגן. ער האט געפרעגט ווהיין איך וויל פארן. איך האב
געענטפערט:

„קייין פאלעסטינע.“

„צו וואס פארסטו קייין פאלעסטינע? סטודענטן קענען אויך ביי אונדז שטודירן
און מאכן קאריערעס אויף אלע געביטן“ — האט ער געזאגט.

„אין פאלעסטינע געפינט זיך מיין פרוי“ — האב איך אים געוואלט איבער-
צייגן.

דעם ארגומענט האט דער עניקא-וועדיסט בכלל נישט פארשטאנען:

„צוליב א פרוי פארן קייין פאלעסטינע?! אין ראטנפארבאנד זענען פאראן א סך
פרויען און ביי אונדז וועסטו זיך קענען אויסקלייבן וואס נאר פאר א פרוי דו וועסט
וועלן. איבעריקנס וועט די רויטע ארמיי אויך זיין אין פאלעסטינע.“

אז איך האב אנגעהויבן רעדן וועגן ליבע, האט מיר דער יידישער עניקא-וועד-
דיסט אנגעקוקט ווי איך וואלט געקומען צו אים פון מיט א פאר טויזנט יאר צוריק,
אבער דאך בין איך א פאליטיש-פארדעכטיקטער מענטש. ער האט מיר פלוצים
געגעבן א פרעג וועמען איך קען אין פאלעסטינע. איך האב זיך נישט געריכט אויף
אזא פראגע און דעריבער געענטפערט סתם אין דער וועלט אריין:

„איך פאלעסטינע קען איך טעאדאר הערצל, מאקס נארדוי, יצחק גרינבוים,
פנחס רוטענבערג...“

„וואס שפיאן!“ — האט דער עניקא-וועדיסט אויסגערופן.

איך האב זיך פארלוירן. אין דער ערשטער רגע בין איך געווען זיכער, אז ער
מיינט, אז איך בין א שפיאן, ווארום די גאנצע געשיכטלעכע סענסאציע איז מיר
געהאט איבערהויפט ארויס פון זכרון. איך האב געהאט מיינע צרות פון 1940, דארף
איך געדענקען וועגן צרות איידער איך בין געבוירן געווארן? האב איך אים אנגע-
קוקט און געפרעגט:

„קאקאי שפיאן, וואס פאר א שפיאן?“

— „וואס עטאט רוטענבערג שפיאן!“ — שרייט ער אויס.

געלויבט צו גאט, אבי ער מיינט נישט מיך. האב איך זיך געמאכט נאאיוו און
אים געפרעגט:

„קאקאי אז שפיאן, וואס פאר א שפראך איז ער?“

„האסט געהערט וועגן גאפאנען אין צארישן רוסלאנד?“ — האט ער מיר
געפרעגט.

„געהערט“ — האב איך געענטפערט — „געווען א גלח.“

„אן טאזשע שפיאן, ער איז אויך א שפיאן — האט דער עניקא-וועדיסט גע-“

לערנט מיט מיר אַ פּרשה פּאָליטיגראַמאַטע. — עטאָ שפּיאָן רוטענבערג אוביל
שפּיאָנאַ גאַפּאַנאַ, דער שפּיאָן רוטענבערג האָט געהרגעט דעם שפּיאָן גאַפּאַן.
”כּהאַב דערזען פּאַר זיך ס׳גיהנום. אַריינגעקראַכן אין אַ שפּיאָנען־בלאַטע מיט
אַ מעשה פּון טויזנט ניין הונדערט פינף, מיט אַכראַנע־פּראַוואַקאַציעס, מענשע־
וויקעס, באלשעוויקעס, רעוואָלוציעס און דאָ זיך איך פּאַר אַן אַגענט פּון ענ־קאַ־
ווע־דע. איצט האָב איך געהאַט פּאַר זיך איין איינציקן ציל: אַרויסקריכן פּון דער
בלאַטע און אַרויסמאַכן זיך פּון די הענט פּון דעם ענ־קאַ־ווע־דיסט. איך האָב
אים געגעבן אַ פּרעג מיט אַן אינטימען טאַן אויף יידיש:
”איר זענט אַ ייד, אמת?”

”יא, איך בין אַ ייד” — האָט ער געענטפּערט מיט אַ טיף רוסישן אַקצענט.
”לויט אייער פנים בין איך איבערצייגט, אַז איר זענט אַ מינסקער ייד” — האָב
איך געזאָגט.

”יא, איך בין אַ מינסקער ייד. פּון וואַנען ווייסט איר?” — האָט ער געפּרעגט
נישט אַן נייגער, און איך האָב אַריינגעשפּילט:

”מיין פעטער פּון דער מאַמעס צד האָט חתונה געהאַט קיין מינסק נאָך פּאַר
דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע. פּאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה איז ער
געקומען צוגאַסט און איך געדענק זיין פנים. ווען איך האָב אייך דערזען, האָט זיך
מיר געדאַכט, אַז איך זע מיין פעטער. אַזאָ ענלעכקייט...”

אויסערליש: דער ענ־קאַ־ווע־דיסט האָט זיך פּאַרוויטלט, געפרוווט שמייכלען
און נאָך אַמאַל אַריינגעקוקט אין מיין לעסע־פּאַסע. ער האָט מיר צוריקגעגעבן דעם
דאַקומענט און צוריק געוואָרן אַפּיציעל, וואָרום ער האָט געמישט יידיש מיט רוסיש:
”אַז איר וועט האָבן אַ וויזע קיין פּאַלעסטינע וועט איר דאַרפן אַנגעבן אין
קאַנסולאַט אייער אַוטאָביאָגראַפיע, דריי בילדער און אַלע דאַקומענטן און דער
קאַנסול וועט באַשליסן, צי איר זאָלט באַקומען אַן אַרויספאַר־וויזע.”
איך בין אַרויס פּון אים אַ צעהיצטער, ווי פּון אַ מרחץ. מענדל מאָזעס האָט
געאיילט אַנטקעגן מיר און געפּרעגט:

”האַסט אַן אַרויספאַר־וויזע?”

”כּהאַב אַ פעטער אין מינסק איז ער אַן ענ־קאַ־ווע־דיסט” — האָב איך גע־
זאָגט. מענדל מאָזעס האָט נישט צופיל זיך פּאַר הומאַר און ער האָט מיר אַנגע־
קוקט ווי איך וואָלט אַראָפּ פּון זינען.

איך האָב שפּעטער עטלעכע מאָל געטראַפּן דעם ענ־קאַ־ווע־דיסט אויף לייסי
וועס אלייע, וואָס איז געוואָרן סטאַלינאַ גאַטווע און זיך באַגריסט מיט אים, ווי
ער וואָלט געווען מיין קרוב, אָבער ער האָט מער נישט געוואָלט זיך אַריינלאָזן
מיט מיר אין אַ שמועס.

מענדל מאָזעס האָט אַנגעהויבן אַרויסווייזן סימנים פּון פּאַרצווייפלונג. אַן איר
דעאַלער מאַן און אַן אידעאַלער פּאַטער, האָט ער נישט אויפּגעהערט איבעררחזן
פּאַר מיר:

”וואָס וועט זיין מיט סעניאַ? וואָס וועט זיין מיט דאַנקען? מיין פּרוי האָט אַ
שוואַך האַרץ.”

איך האָב אים געטרייסט, אַז ער האָט זיכער נישט קיין סיבות צו זיין פּאַר־

צווייפלט. לאַנדאָ, דער דירעקטאָר פֿון ייִט"א אין ניו־יאָרק, וועט זיכער איינלייגן וועלטן צו שיקן פֿאַר אים און זיין פֿאַמיליע רעטונגס־וויזעס. אויסער דעם קען מען גוט זיין נאָמען אין דער ייִדישער אַגענטור אין ירושלים און מסתמא וועט אויך פֿון דאָרט אַנקומען אַ סערטיפיקאַט. הלוואי וואָלט איך געווען אַזוי זיכער, אַז איך וועל געראַטעוועט ווערן, ווי איך בין זיכער, אַז ער וועט נישט פֿאַרברייבן אין רוסלאַנד. אין זיין שווערער שטימונג האָט מאַזעס נישט געוואלט שלאָפֿן אַליין אין אַ האַטעל־צימער ווען ער פֿלעגט קומען פֿון ווילנע קיין קאַוונע. פֿלעגט ער אין דעם זעלבן האַטעל, וווּ איך בין געשלאָפֿן אין איין בעט מיט הערמאַן קרוק, נעמען אַ צימער מיט צוויי בעטן און איך בין געשלאָפֿן מיט אים אין דעם צימער. מיט מיר האָט ער זיך געפֿילט זיכער.

מיין דעמאָלטדיקער כּוח צו האַלטן זיך און צו דערמוטיקן אַנדערע האָט מיך אויך געמאַכט פֿאַר אַ „גנב“: צווישן די פֿליטים־שרייבער אין ווילנע איז געווען דוד לאַזאַר, דער רעדאַקטאָר פֿון דער פּוילישער ציוניסטישער צייטונג אין קראַקע „נאַווי דזיענניק“. ער איז נישט געווען זיכער, אַז ער וועט באַקומען אַ סערטיפיקאַט קיין פֿאַלעסטינע פֿאַר זיך און זיין פֿאַמיליע און ער האָט געליטן גיהנום־ליידן פֿון פחד און פֿאַרצווייפֿלונג. ס'האַבן נישט געהאַלפֿן די דערמוטיקונגען פֿון זיין בראַווער פֿרוי. ער האָט מורא געהאַט פֿאַר הונגער אין פֿאַל מען וועט שליסן די קיך פֿאַר די שרייבער־פֿליטים און דער „דזשאַינט“ וועט אויפהערן שטיצן; ער האָט מורא געהאַט טאַמער באַקומט ער נישט קיין סערטיפיקאַט און פחד מות האָט ער מורא געהאַט פֿאַר דער אויספֿאַרשונג, וואָס מען מוז אַדורכגיין אין עניקאַווע־דע אויף צו באַקומען אַן אַרויספֿאַר־וויזע, אויב ער וועט שוין יאָ האָבן אַ סערטי־פיקאַט. ער איז פול מיט פחד. איין מאָל בין איך אַריינגעגאַנגען צו אים אין שטוב אין ווילנע און אים געטראָפֿן אין אַ מצב אויפֿן ראַנד פֿון צוואַמענברוו.

„מיר וועלן אַלע אומקומען. — האָט ער געזאָגט אין פֿאַנישער שרעק און, אַנווייזנדיק מיר אויפֿן קראַגן פֿון זיין זשאַקעט אין דעם פֿלאַץ וווּ עס איז צו־גענייט דער הענגער, האָט ער אויסגערופֿן:

„דו זעסט, דאָ האָב איך איינגענייט אַ פינפֿער רובל אין גאַלד. דאָס איז

מיין גאַנץ פֿאַרמעגן! מיין קינד וועט שטאַרבן פֿון הונגער!“

זיין קליין טעכטערל האָט געקוקט אויף אים און קוים פֿאַרשטאַנען וואָס דאָ קומט פֿאַר מיט איר פֿאַטער. דעמאָלט האָב איך געזאָגט מיט קאַטעגאָרישער פּעסטקייט:

„לאַזאַר, אויב עס וועט זיך שאַפֿן אַזאַ מצב, אַז דיין קינד וועט נישט האָבן קיין ברויט, דעמאָלט וועל איך גנבענען ברויט און דיין קינד וועט נישט ליידן פֿון הונגער.“

לאַזאַר האָט זיך גוט אויפֿגעטראָגן מיט ראַמאַן בראַנדשטעטער, דעם שרייבער און ציוניסטישן פּובליציסט אין פּויליש, און מיט דעם ברודער פֿון משה קליינבוים. אויך זיי זענען געווען די אַפֿלייטער פֿון זיין היסטערישן פחד. עטלעכע טעג נאָך דער סצענע ביי דוד לאַזאַר אין הויז, בין איך אַרויפֿגעקומען צו ראַמאַן בראַנד־שטעטער. ער האָט געהאַט אַ יאָוויאַלן הומאַר און ער איז נאָך דעמאָלט געווען לאַנג פֿאַר די אויסמאַטערנדיקע נאַכט־אויספֿאַרשונגען אין דער עניקאַווע־דע, וואָס ער

אין אדורכגעגאנגען אין דער זעלבער צייט וואס קליינבוים און לאזאר. אין אן אויפגעלייגטער מינוט האט מיר בראנדשטעטער געפרעגט אויף פויליש:

„אייגנטלעך וואס פאר א גנב גייסטו ווערן און וואס לוינט בעסער: א קעשענע-גנב, אדער א מארעוויכער? צום בעסערן נעם מיך פאר א שותף.“ און בראנדשטעטער האט אקטיאריש איבערגעגעבן ווי אזוי לאזאר האט אנגעשטעלט אן ערנסט פנים און אים געזאגט, אז צאנין האט זיך פאר אים פארטרויט, אז ער גייט ווערן א גנב. ווען איך האב בראנדשטעטערן דערציילט וועגן דער סצענע ביי לאזארן אין הויז, האט ער פארלוירן דעם הומאר אין א שאקל געטון מיטן קאפ: „בידני פאציענט“ (ארעמער פאציענט)... וואס אלץ פחד קען מאכן פון א מענטש א שטיקל צייט נאך דעם איז געפאלן דער ערשטער וויזע-קרבן, וואס האט אנגעווארפן א פחד אפילו אויף די דרייטע און מוטיקע.

געדענקענדיק וואס עס איז געשען מיט די צוויי בונדישע פירער הערש ערליך און וויקטאר אלטער אויף דעם סאוויעטישן אקופאציע-שטח אין אנהייב מלחמה, זענען שלמה מענדעלסאן און עמנואל שערער געווען זיכער, אז מיט דער סאוויע-טישער אנעקסיע פון ליטע זענען זיי אין א פולאפקע. אפילו זיי וועלן האבן אמער-ריקאנער רעטונגס-וויזעס, וועלן זיי אריינפאלן אין די הענט פון דער עניקא-וועדע ביים באַמיען זיך צו באַקומען סאוויעטישע ארויספאר-וויזעס. ווילנער יידישע קאמוניסטן האבן וועגן זיי געוואוסט און געזוכט צו דערלאנגען זיי ווי א „מתנה“ דער סאוויעטישער מאַכט. ביידע האבן זיך אויסבאהאלטן הינטער ווילנע זייט דעם טאג ווען די רויטע אַרמיי איז אַריין קיין ליטע, אבער אין איינער א נאכט זענען זיי בכלל פארשווונדן פון ליטע.

די פרטים פון דער מיסטעריע ווי אזוי שלמה מענדעלסאן און עמנואל שערער זענען פארשווונדן פון סאוויעטישן ליטע זענען קיין מאָל נישט דערציילט גער-וואָרן, נישט פון זיי אליין און זיכער נישט פון דעם, וואס איז געווען באַטייליקט אין אַרגאַניזירן די מיסטעריע — ד״ר חיים פיזשיץ. ווייל ער אליין, פיזשיץ, איז אביסל שפעטער אומגעבראַכט געוואָרן פון סאוויעטישע אַגענטן, אין אלגעמינע שטריכן האבן איך זיך דערוואוסט, אַט וואָס: דער דייטשער עקספרעס-צוג פון בערלין קיין מעמעל, וואס לויט דעם אַפמאַך מיט רוסלאַנד איז ער געלאָפן דורך ליטע מיט געשלאַסענע וואַגאַנען, פלעגט זיך פאַרהאַלטן אין ווילנע, ווו ער האט גענומען וואסער פאַרן לאַקאַמאַטיוו און וואַגאַנען-באַדינונג. דער עקספרעס פלעגט אַנקומען אויף דער ווילנער סטאַציע אין אַוונט. אין איינעם אַן אַוונט זענען שלמה מענדעלסאן און עמנואל שערער אַריינגעזעצט געוואָרן אין אַט דעם צוג. זיי זענען בשלום אַנגעקומען קיין מעמעל און פון דאַרט קיין שטאַקהאַלם. פון וואַנען זיי האבן געהאַלפן אין דער רעטונגס-אַקציע פון ליטע, זייער הילף איז געווען א געבענטשטע.

אַזאַ האַזאַרד-אַונטערנעמונג האט געקענט דורכגעפירט ווערן נאָר איין מאָל, אלע אַנדערע, וואָס די סאוויעטישע אַגענטן האבן זיי געוואלט האבן אין זייערע הענט, האבן געמוזט זיך דורכרייסן דורך דעם קאַרדאַן פון עניקא-וועדע, אדער אימקומען.

ד״ר חיים פיזשיץ, דער דירעקטאר פון דער טעאַטער-אַפטיילונג פון דער

„קולטור-ליגע“ אין פארמלחמהדיקן ווארשע, איז אין ליטע געווען דער פינאנס-לייטער פון דער בונדישער פליטים-גרופע. נאך דעם ווי עס האבן זיך געראטעוועט שלמה מענדעלסאן און עמנואל שערער אויף דעם אופן מיט דעם דייטשן עקספרעס-צוג און אויך אנדערע דיספאנירטע בונדישע טוער, ווי נח און חיים וואסער, זענען ארויסגעפארן אויף געפעלשטע דאקומענטן, אבער מיט אמתע ארויספאר-וויזעס — האט אויך ד״ר פיזשיץ באשלאסן, אז אין זיין געפערלעכן מצב מוז ער נעלם ווערן פון ליטע. ער האט זיך באזארגט מיט א געפעלשטן „ליידימאס-סאף-קאנדואי“. אויף וועלכן דער אמעריקאנער קאנסול האט ארויפגעשטעלט אן אריינ-פאר-וויזע קיין אמעריקע. איצט האט ער געמוזט אנהייבן אדורכגיין דאס גיהנום — די אויספארשונג פון ענ-קא-ווע-דע. וואס פון איר אויסגאנג איז אפהענגיק דאס לעבן, אדער דער טויט.

צי צוליב לייכטזיניקייט, אדער אפשר צוליב אויסערגעוויינלעכער ראפינירט-קייט האט פיזשיץ געהאלטן, אז פאר אים וועט זיין צום זיכערסטן צו וווינען דווקא אין דעם עלעגאנטן האטעל אויף לייסוועס אליינע. נישט ווייט פון דעם קאפע-הויז „מאניקא“. דער האטעל האט געהאט א צווייטן איינגאנג אויף א זייטיק געסל, ווו ס'האט זיך געפונען דער פליטים-קאמיסאריאט. אין דעם האטעל האבן געווינט אויך די אנפירער פון דער ענ-קא-ווע-דע. וועט עמעצן איינפאלן, אז אונטער דער נא: פון דער ענ-קא-ווע-דע וווינט אן אנגעזעענער „פאלקס-שונא“?

אין איינעם א פרימארגן איז פיזשיץ ארועק אויף דעם אויסהער. אויפגענומען האט אים דער ענ-קא-ווע-דיסט, וועלכער פלעגט אן עלעגאנט-געקליידעטער און מיט א בריליאנטענעם רינג אויף דער האנט, זיצן איינער אליין אין קאפע-הויז „מאניקא“ אין די גוטע צייטן. פיזשיץ האט אים דערלאנגט דעם „ליידימאס“, ער האט אריינגעקוקט אין אים, ארועקגעלייגט אים אין א זייט און געזאגט אזוי:

„לאמיר זיין אויפריכטיק און רעאל. איך ווייס גענוי ווער דו ביסט און איך בין געווען זיכער, אז פריער אדער שפעטער וועסטו דארפן אנקומען צו מיר. אלזא...“ דער עלעגאנטער ענ-קא-ווע-דיסט האט פון שופלאך ארויסגענומען א רעוואלווער, אים ארועקגעלייגט אויפן טיש און ווייטער געזאגט: „איך גיב דיר צוויי ברירות: איינע — דו זאלסט מיר צוזאמענשטעלן א פולע רשימה פון אלע בונדישע פירער אין טוער, וועלכע געפינען זיך אין די גרענעצן פון ליטע, סיי פליטים און סיי דאיקע. אזוי שנעל ווי דו וועסט מיר איבערגעבן די רשימה, וועסטו באקומען אן אויסרייזע-וויזע און יעדע אנדערע הילף, דו זאלסט שנעל אנקומען קיין אמעריקע. אויב דו זאגסט זיך אפ אַזא רשימה צו געבן — איז די צווייטע ברירה: דו זאלסט זיך דא ביי מיר אין צימער אריינהאקן א קויל אין קאפ.“ ער האט אויסגעצויגן די האנט ווי ער וואלט פארגעלייגט פיזשיצן נעמען דעם רעוואלווער.

פיזשיץ האט אויפן פלאץ מסכים געווען אנצונעמען די ערשטע ברירה — איי בערגעבן א רשימה פון בונדיסטן. ווי דער פינאנס-לייטער זאן „בונד“ האט ער גענוי געווסט ווער פון די וויכטיקע בונדישע טוער האט שוין געהאט פארלאזט ליטע און געפינט זיך נישט מער אין די גרענעצן פון ראטנפארבאנד. ער האט געבעטן א בויגן פאפיר און אנגעהויבן שרייבן נעמען. נאכן אויפשרייבן עטלעכע

נעמען האָט ער געזאָגט צום ענ־קאַװע־דיסט, אַז דאָס װאָס עס איז געשען מיט אים דאָ אין צימער האָט אים שווער צעטימלט און ער קען זיך מער נישט קאַנ־צענטרירן. ער בעט פיר און צוואַנציק שעה צייט און ער וועט אים איבערגעבן די פולע רשימה פון אַלע נעמען װאָס ער וועט נאָר קענען צוזאַמעננעמען. דער ענ־קאַװע־דיסט איז העפלעך מסכים געווען דערויף.

„דער האָטעל, אין װעלכן איר װוינט, איז אַ באַקוועמער, און דאָרט וועט איר זיך װירקלעך קענען קאַנצענטרירן.“ האָט ער אים געזאָגט און צוריק אים אַוועק געגעבן זיין דאָקומענט דערמיט. אַז אױף צו מאַרגנס דערוואַרט ער אים אין דער זעלבער צייט.

חיים פּיזשיץ איז אַוועק אין האָטעל. ער איז אַריין אין האָטעל דורך דעם הויפּט־אַריינגאַנג אױף לייסוועס אַלייע און זיך אױפגעפירט אַזוי, אַז נישט נאָר דער פּאַרטיער זאָל זען, אַז ער איז אין האָטעל, נאָר אַז אױך אַלע אַנדערע אױגן אין פּאַיע זאָלן זען, אַז ער גייט אַרויף אין זיין צימער. פּיזשיץ האָט פון זיין צימער גענומען עטלעכע קלייניקייטן און אומבאַמערקט אַרויס פון האָטעל מיט דעם צווייטן אַרויסגאַנג אין דעם זײטיקן געסל, כדי נעלם צו װערן אַן צו זאָגן עמעצן װאָס עס איז געשען. צופעליק, ביים אַריבערגיין אױף דער לייסוועס אַלייע, האָט ער אַנגע־טראָפּן אױף װיקטאָר שולמאַן, װאָס איז ביזן אױסברוך פון דער מלחמה געווען דער רעדאַקציע־סעקרעטאַר פון דער „פּאַלקס־צײטונג“. ער האָט שולמאַנען אַ צי געטון נאָך זיך, ער זאָל גיין מיט אים, און ער האָט אים גענוי דערציילט װאָס עס איז פּאַרגעקומען און צו װאָס ער איז מסכים געווען. ער האָט שולמאַנען אױך אױס־גערעכנט די נעמען פון די בונדישע טוער װאָס ער האָט פאַרן ענ־קאַװע־דיסט אױפגעשריבן.

„איך אַנטלױף קיין פּאַלאַנגען — האָט פּיזשיץ געזאָגט — און װעל זיך באַ־מײען פון דאָרט מיט א שײפל זיך שמוגלען קיין שײעדן זאָל קיינער נישט פרעגן אױף מיר אין האָטעל און זאָל קיינער נישט פרווון אַרויסנעמען מײנע זאַכן פון דעם האָטעל־צימער.“

ד״ר פּיזשיץ איז אַוועק, אַוועק אױף אײביק, מיט אַ װאַך שפּעטער האָט מען שוין געװוסט: אין פּאַלאַנגע איז ער אַריינגעפאַלן אין די הענט פון סאַ־װיעטישע אַגענטן, װעלכע האָבן געשפּילט די ראַל פון שמוגלער, װאָס פירן אַרײַבער מענטשן דורכן באַלטישן ים קיין שװעדן, און ער איז פּאַרפּייניקט געוואָרן. צי די סאַװיעטישע אַגענטן אין פּאַלאַנגע האָבן געװוסט, אַז זיי פּאַרפּייניקן חיים פּיזשיץ, װעלכער האָט דער ענ־קאַװע־דע אין קאַזנע צוגעזאָגט צושטעלן זיי אַ רשימה פון בונדיסטן אין ליטע — װעגן דעם וועט מען מסתמא קיין מאָל נישט דערגיין. מעגלעך, אַז זיי האָבן נישט געװוסט, װאַרום מיט אַ צען טעג שפּעטער האָט די ענ־קאַװע־דע אין װילנע אַרעסטירט פּיזשיצעס אַ ברודער. זיי האָבן געפּאָדערט פון אים ער זאָל זיך מודה זיין, אַז ער איז דער געזוכטער חיים פּיזשיץ, װאָס האָט אָפּגענאַרט די סאַװיעטישע מאַכט. זיי האָבן אים געהאַלטן אין לוקישקער תּפּיסה און דורך אינטענסיווע נאַכט־אױספּאַרשונגען מיט דער טעכניק פון לאַזן אים אײנשלאָפּן און באַלד אים אױפּוועקן און אַזוי עטלעכע

מאל במשך פון לאנגע נעכט — האבן זיי אים פארוואנדלט אין א געצייג אין זייערע הענט.

אין א געוויסן טאג האבן מענטשן געזען פיוזישן פריי אַרומגיין איבער די גאסן פון ווילנע. ווען האָט מען אים באַפרייט? וואָס איז געשען? דאָס האָבן באַקאַנטע געוואָלט וויסן און צוגעלאָפן צו פיוזישן באַגריסן אים צו דער באַפרייט אונג און אויספּרעגן אים ווען און וואָס. פיוזישן איז געווען אַנגעטאָן אין אַ פּריש געפּרעסטן קאַסטיום, אין אַ רייז, גוט־געפּרעסט העמד מיט אַ קראַוואַט, אָבער זיין אויפּפירן זיך ביים דערפרייען זיך מיט אים איז געווען אויסטערליש. ער דרייט מיט די אויגן, פאַרציט די נאַז, פאַנפּעט און בעבעט און רעדט נישט ווי קיין נאַרמאַלער מענטש. מסתמא איז דאָס דער רעזולטאַט פון די סאַוויעטישע אויספאַרשונגען... אין די ערשטע צוויי נעכט פון די טעג ווי מען האָט געזען פיוזישן פריי אַרומגיין איבער די ווילנער גאַסן, זענען באַקאַנטע אַרויסגענומען געוואָרן פון די בעטן. מ'האַט זיך גלייך געכאַפּט, אַז די וועלכע מען האָט ביי נאַכט אַרויסגענומען פון די בעטן, זענען די זעלבע וואָס האָבן זיך בייטאָג דערפרייט מיט דעם „באַפרייטן“ און אויסטערלישן פיוזישן. וואָס שפאַצירט איבער די ווילנער גאַסן. אויסער דעם — באַקאַנטע, וואָס זענען אַוועק אין דעם צימער, ווו עס האָט געוויינט פיוזישן. כדי אים צו באַגריסן צו דער באַפרייאונג, האָבן אים נישט געפונען אין דער היים און די באַלעבאַסטע האָט זיך געוונדערט וואָס מען קומט אים זוכן בעת אַלע ווייסן, אַז ער זיצט אין לוקישקע...

דער „טריק“ פון ענ־קאַווע־דע איז געלייזט געוואָרן: פיוזישן איז ווייטער געווען אַן אַרעסטאַנט. נאַר יעדן טאָג פלעגט מען אים אַרויסלאָזן אויף די גאַסן פון ווילנע אויף אַ צוויי שעה. אויף אַ ווייטערן מרחק הינטער אים זענען נאָכ־געגאַנגען צוויי אַגענטן. פיוזישן האָט געהאַט אַ באַפעל צו געדענקען ווער עס פאַלט אויף אים אַרויף צו באַגריסן אים, ווער עס זאָגט אים גוטמאַרגן פון דער ווייטונג און ווער עס שטעלט אים אָפּ צו רעדן מיט אים. כדי צו פאַרמיידן קרבנות האָט פיוזישן דורך דרייען מיט די אויגן, פאַרציען מיט דער נאַז און דורך פאַנפּען און בעבען געוואָרנט מען זאָל זיך נישט פּרייען מיט אים, מען זאָל נישט רעדן צו אים, מען זאָל אַנטלויפן פון אים. נאָכן צוריקקומען אין דער לוקישקער תּפּיסה האָט ער געמוזט אָפּגעבן אַ באַריכט ווער עס זענען די מענטשן וואָס האָבן זיך געפרייט מיט אים און אים באַגריסט. זיי זענען שפּעטער אַרויסגענומען געוואָרן פון די בעטן.

אין די ווייטערדיקע טעג האָט פיוזישן נישט געדאַרפט געבן קיין סימנים. ער האָט אַרומשפאַצירט איבער די גאַסן ווי אַן עלעגאַנטער גולם. באַקאַנטע האָבן געווייכט פון אים ווי פון דער פעסט. מען האָט זיך געמאַכט, אַז מען באַמערקט אים גאַרנישט. אַז די אַגענטן האָבן איינגעזען, אַז קיינער קלעפט זיך מער נישט צו אים צו און אַז פאַר פיוזישן איז עס נאַר אַ גוטער שפאַציר — האָט מען אים צוריק פאַרמאַכט הינטערן ריגל. נאָך אַ צוויי חדשים זיצן אין תּפּיסה האָט מען אים באַפרייט און פאַר באַקאַנטע האָט ער דערציילט זיינע איבערלעבונגען בעת די נאַכט־פאַרשונגען און ווי אַזוי מען האָט אים צוגעגרייט צו די שפאַצירן איבער די ווילנער גאַסן, ער זאָל זיין אַ מאַגעט פאַר „פּאַלקס־שונאים“.

ביסלעכווייז, ביסלעכווייז האָט זיך די רינג פונעם סאָויעטישן רעזשים איינ-
געצויגן און ווער מער און ווער ווייניקער האָט זי אָנגעהויבן פילן אויף זיין איי-
גענעם גוף. דערמיט וואָס אַנדערע איז געלונגען אַרויסצופאַרן, איז די געבליבענע
געוואָרן ענגער.

ז. סעגאַלאָוויטש האָט אָנגעהויבן אַרויפקומען צו מיר אין האָטעל־צימער און
אַלע מאל מיט דער זעלבער קשיא:

„וואָס וועט זיין? וועלן טאַקע אַלע אַרויספאַרן און מיר וועט מען דאָ
לאָזן אומקומען?“

איך האָב קיין ענטפער אויך נישט געהאַט פאַר זיך. וויסנדיק ווי מיר איז
ביטער, האָב איך גוט פאַרשטאַנען ווי נאָך מער ביטער ס'איז סעגאַלאָוויטשן,
וואָס ווערט אויסער אַלעמען פאַרפאַלגט פון פחד. סעגאַלאָוויטש פלעגט אין אונ-
דזער האָטעל־צימער (פון מיר און הערמאַן קרוק) אָפּווען גאַנצע טעג. ער האָט
זיך געקלאַגט הלמאי נישט קרוק און נישט איך שפילן אין קאַרטן, וואָס וואָלט
גוט אַוועקגעהרגעט די צייט. האָב איך אים פאַרגעלייגט, אַז ווען ער קומט צו
אונדז אין צימער זאל ער אויך מיטברענגען עמעצן מיט וועמען ער וועט קענען
שפילן אין קאַרטן. ווי אַ פאַרטנער האָט ער געבראַכט צו אונדז אין צימער אַריין
דעם געוועזענעם שעף פונעם דעפּאַרטאַמענט פאַר יידישע ענינים ביים פּוילישן
אויסערן־מיניסטעריום, האַפּטקע. נאָר ביידע, נישט האַפּטקע און נישט סעגאַלאָ-
וויטש, האָבן געהאַט קאַרטן. אין קאָוונע און אין ווילנע האָט מען מער נישט
באַקומען קיין פעשל קאַרטן. אפילו נישט פאַר קיין מיליאָן. ס'איז געווען אַ צער
צוצוקוקן זיך ווי די צוויי מענטשן האָבן געטרויערט אויף דעם ציוויליזאַציע־
חורבן פון דער וועלט וואָס אַפילו אַ פעשל קאַרטן איז געוואָרן אַ חלום.

דאָס איז געווען דער איינציקער חלום, וואָס איך האָב געקענט רעאַליזירן
מיט מיינע אייגענע הענט. פון די אַלטע גוטע צייטן האָב איך אינעם אַלטוואַרג־
מאַגאַזין פון האָטעל געפונען אַ שטויס קאַרטאַנען און שעכטלען פון באַנבאַניע־
רעס, ציגאַרן און פּערפומען. די לוקסוס־זאַכן זענען מער נישט געווען צו באַ-
קומען. אָבער די קאַרטאַנען זענען געבליבן ווי אַ זכר לחורבן פון אַ קליינעם גוף
עדן אויף דער וועלט. האָב איך אַרויפגענומען אין צימער אַריין אַ טייל פון די
קאַרטאַנען און אויספאַבריצירט צוויי פעשלעך קאַרטן. צום ערשטן האָב איך
אייסגעשניטן די קאַרטן און דערנאָך האָב איך מיט פאַרביקע בלייפּעדערס גע-
צייכנט די קאַרטן. געמאַכט טייע מיט מלכים, מיט מלכות, מיט דער גאַנצער דזשאַ-
קעראָן־פּאַקע־משפּחה, צאַצקעדיקע קאַרטן, וואָס האָבן דערפרייט דאָס האַרץ
פון סעגאַלאָוויטשן און זיין פאַרטנער האַפּטקע. צו אַזעלכע צוויי פעשלעך קאַרטן
האָט האַפּטקע געבראַכט אין אונדזער צימער אויך זיין ווייב און אַ קווינע מיט
נאָך צוויי מענער און עס איז אַוועק אַ קאַרטן־שפילן פון צען אַזייגער פאַר-
מיטאַג ביז עלף אין אַוונט. דער קליינער האָטעל־צימער איז געשטאַנען אין וואַלקנס
ציגאַרעטן־רויך, וואָס מען האָט אים מער נישט געקענט פאַרטרייבן אפילו אין
די נעכט. די קאַרטן און דער ציגאַרעטן־רויך האָבן פאַרשיכורט ווי מיט האַשיש.
נאָר וויבאַלד איך האָב אין קאַרטן נישט געשפילט, האָט די אַטמאָספּער מיר
שיעור נישט אַראָפּגעפירט פון זינען. וואָס וועט זיין? ווי אַזוי רייסט מען זיך

דאך ארויס פון דער אויסזיכטלאַזיקייט? איך האָב געפילט ווי אַ פעטליע פון אַ שטריק וואַלט זיך וואָס אַמאָל מער און מער פאַרצויגן אַרום מיין האַלדן. וואָס אַמאָל מער און מער האָט קאָוונע אָנגענומען דאָס געשטאַלט פון ביאָליסטאַק. און איך בין אין דעם צווייטן ביאָליסטאַק, ווען אַנדערע האָבן ווידעס אין זיי פאַרן אַוועק!

פון אָנהויב פלעגן די סאָויעטן געבן אַרויספאַר־ווידעס דורך מעמעל. שפעטער האָבן זיי דעם וועג פאַרשלאָסן און יידן האָבן צוגעטראַכט צו פאַרן דורך — יאַפּאַן. פאַר די, וועלכע האָבן געהאַט ווידעס קיין אַמעריקע, איז יאַפּאַן געווען אַן אידע־אַלער טראַנזיט־וועג. אָבער פאַר די וועלכע האָבן געהאַט סערטיפיקאַטן קיין פאַר־לעסטינע, האָט יאַפּאַן געהייסן אַרומפאַרן אַ האַלבע וועלט, כדי אַנצוקומען צו אַ פּלאַץ, וואָס נאַרמאַל האָט מען אים געקענט דערגרייכן אין צען טעג.

נאָר אַזעלכע וויטאַלע מענטשן, ווי יידן, האָבן געקענט צוטראַכטן דעם טראַנזיט־וועג דורך יאַפּאַן. אַן שום ספק האָט דאָ געשפילט אַן ערשטקלאַסיקע ראַל דער „דזשאַינט־דייעקטאָר אין קאָוונע ד״ר בעקעלמאַן, וואָס פאַרדינט מען זאָל אים אויפשטעלן אַ דענקמאַל פאַר זיינע רעטונג־מעשים אין ליטע אין יענע פּינצטערע חדשים. נישט ווייניקער האָט זיך פאַרדינט אַ דענקמאַל דער יאַפּאַנישער קאַנסול אין קאָוונע, אַ מענטש מיט אַ האַרץ פון אַ מלאַך און מיט אַ גוטמוטיק פנים, וואָס ווען נישט זיין הילף, וואַלטן אין ליטע אומגעקומען נאָך טויזנטער יידן. אויך איך בין אים דאַנקבאַר פאַר מיין לעבן. ווען איך האָב שוין געהאַט פאַרלוירן אַלע האַפּענונגען צו באַקומען הילף פון יידישע הענט, האָב איך זי באַקומען פון די הענט און פון האַרץ פון דעם יאַפּאַנישן קאַנסול. צוליב זיין גוט־האַרציקייט האָבן אים די פליטים גערופן „דער טאַטע סעמפּו סאַגיהאַראַ“, אָדער ענלעך צו אַזאַ נאַמען. אין נאַרמאַלע צייטן איז זעלטן ווער געפאַרן פון קאָוונע קיין יאַפּאַן. ווען ס׳האַט זיך געפונען אַזאַ אַמאַטאָר, איז עס געווען נישט שווער פאַר אַ באַאַמטן אין קאַנסולאַט אויפצושרייבן מיט אידעאָגראַפן אַ ווידע און דער קאַנסול זאָל לייגן זיין זיג־לאַונטערשריפט. דער קליינער פּערסאָנאַל אין קאַנסולאַט האָט זיך אויך אַן עצה געגעבן מיט אויפֿשרייבן מיט דער האַנט די טראַנזיט־ווידעס פאַר די וועלכע זענען געפאַרן קיין אַמעריקע, ווייל סוף־כ־סוף זענען זיי געווען קליין אין דער צאָל. אָבער ווען עס איז באַקאַנט געוואָרן, אַז יידן קענען פריי פאַרן קיין קיראַסאַ און קיראַסאַאיסטן זענען געווען אין די טויזנטער — האָבן זיי אַלע באַלאַגערט דעם יאַפּאַנישן קאַנסולאַט צו באַקומען טראַנזיט־ווידעס. „דער טאַטע סעמפּו סאַגיהאַראַ“ איז גרייט געווען אַלע צו געבן ווידעס, אָבער ווי אַזוי באַ־ווידעס מען מיט דער האַנט אויפצושרייבן טויזנטער ווידעס? יעדן אין דער פרי שטעלן זיך פאַרן קאַנסולאַט הונדערטער יידן, אָבער בלויז אַ צענדליק גליקלעכע געלינגט אַריינצובאַקומען זיך נאָך דער ווידע. ביי דעם טעמפּאַ פון שרייבן ווידעס מיט דער האַנט וועט דער לעצטער קיראַסאַאיסט אַנקומען צו זיין ציל אין אַ צען יאָר אַרום... און דאָ דערוויסט מען זיך, אַז די סאָויעטן האָבן צו אַלע דיפּלאַ־מאַטישע און קאַנסולאַרע פאַרשטייערשאַפטן אין קאָוונע צוגעשיקט אַ פּאַדערונג. זיי זאָלן איינפאַקן זייערע טשעמאַדאַנעס און פאַרלאָזן ליטע. ליטע איז אַ סאָ־וועטישע רעפּובליק און איר הויפטשטאָט איז איצט מאַסקווע. איז גענוג וואָס אין

מאסקווע זיצן פרעמדע פארשטייערשאפטן. אין קאוונע זענען זיי פאר די סאָ וויעטן אומנויטיק. אייב די סאוועטישע גזירה איז אן אמתע — ענדיקן זיך ווידער אלע האפענונגען. נאך אַ יאָפאנישער טראַנזיט־וויווע וועט מען דארפן פארן קיין מאַסקווע, בעת וועדליק דעם סאוועטישן שטייגער דארף מען האָבן אַ וויווע אויך אויף צו פארן קיין מאַסקווע...

יידן האָבן דעם יאָפאנישן קאָנסול געגעבן אן עצה: זאל ער געבן אַ וויווע־טעקסט געשריבן מיט דער האַנט און זיי וועלן דערשפּון מאַכן אַ טעמעפל. אַ טעמעפל לאַזט זיך קלאַפּן וויפּל מען וויל. דער קאָנסול האָט קוים געגלויבט, אַז אין קאוונע קען מען געפינען עמעצן, וואָס זאל פּעאיק זיין צו מאַכן אַ טעמעפל מיט אידעאָ־גראַפּן. ער איז גערן מסכים געווען אויף דעם פּאַרשלאַג. דער ייד וואָס האָט זיך אונ־טערגענומען צו באַשטעלן דעם טעמעפל האָט גלייך באַשטעלט דריי: איינעם האָט ער געשענקט אַ מתנה דעם יאָפאנישן קאָנסול און צוויי האָט ער גענומען פאַר זיך... מיט דעם וויוע־טעמעפל האָט דער יאָפאנישער קאָנסול באַקומען אַ פרייען אָטעם און ווער נאָר עס האָט געהאַט אַ צייכן פון אַן אַריינפאַר־וויווע, אָדער ער האָט געזאָגט, אַז ער פאַרט קיין קיראַסאַ, האָט ער באַקומען אַ יאָפאנישע טראַנ־זיט־וויווע פאַר אַ שיבוש.

אזוי ווי איך האָב נישט געהאַט קיין אַריינפאַר־וויווע אין קיין שום לאַנד און אויך נישט געוואָלט האָבן אין מיין „ליידימאַס“ דעם טעמעפל, אַז קיין קיראַסאַ דארף מען נישט קיין וויווע, האָב איך נישט געהאַט קיין מאַטיוו צו בעטן אַ יאָפּ־נישע טראַנזיט־וויווע.

און אַט קומט קיין קאוונע מענדל מאַזעס און ער ווייזט מיר, אַז אין אַ מזל־דיקער שעה האָט ער מיט דער הילף פון דער יידישער טעלעגראַפישער אַגענטור אין ניר־יאַרק באַקומען די אַמעריקאַנער וויווע. די זון האָט פאַר אים אויפֿגע־שיינט. איצט גלויבט ער, אַז ער וועט זיך אַרויסראַטעווען פון דעם סאוועטישן גיהנום. ער דאַרף נאָר זעקס אַזייגער אין דער פרי שטעלן זיך אין דער ריי צום יאָפּאנישן קאָנסולאַט אויף צו באַקומען די טראַנזיט־וויווע. ווי וויל איך בין אויפֿ־ריכטיק געווען צופרידן וואָס נאָך אַזוי פיל צער האָט מאַזעס ענדלעך די מעג־לעכקייט צו ראַטעווען זיין פאַמיליע און זיך, אַזוי האָט ער געפילט, אַז ער דאַרף מיט מיר מיטליידן וואָס איך דריי זיך זיך נאָך אַרום מיט דעם ליידיקן „ליידימאַס“. איך האָב זיך נישט גענויטיקט אין מיטלייד. און איך האָב עס געזאָגט מאַזעס, אַז אַ פריינט קען ווערן ערגער פון אַ שונא. אַ שונא האָט נישט קיין מיטלייד און האָט נישט קיין רחמנות. מיטן מאַמענט ווען אַ פריינט באַקומט מיטלייד, אָדער הויבט אָן האָבן רחמנות, איז עס אַן אומדערטרעגלעכע באַליידיקונג. איז מאַזעס געפאַלן אויף אַ המצאה: אַזוי ווי ער האָט שוין די אַמעריקאַנער וויווע און ער וועט מער נישט דארפן אַנקומען צום פאַלעסטינע־קאָמיטעט נאָך אַ סערטיפיקאַט, וועט ער פרווון בעטן אפשר וועט דער פאַלעסטינע־קאָמיטעט טאָן עפעס פאַר מיינעטוועגן.

דער פאַלעסטינע־קאָמיטעט פון די פליטים אין קאוונע איז געווען אַ געהיי־מער. ער איז באַשטאַנען פון דריי מענטשן: זרח וואַרהאַפטיק, מיטגליד פון צענ־טראַל־קאָמיטעט פון „מזרחי“ אין וואַרשע, ל. שטשופאַקעוויטש, גענעראַל־סעק־

רעטאר פון די רעכטע פועלי ציון אין פוילן, און שמואל ראזענבערג, געוועזענער הויכער באַאמטער אין פאַלעסטינע־אַמט אין וואַרשע. זיך וואַרהאַפטיק און ל. שטשופאַקעוויטש האָבן שוין דעמאָלט געהאַט אַמעריקאַנער וויזעס פאַר זיך און זייערע פאַמיליעס און, נאַטירלעך, ווי מיטגלידער פון פאַלעסטינע־קאָמיטעט האָבן זיי אויך געהאַט באַשטעטיקונגען פון דעם בריטישן קאָנסולאַט אין קאָוונע, אַז פאַר זיי ליגן גרייט וויזעס קיין פאַלעסטינע.

די דריי פון דעם פאַלעסטינע־קאָמיטעט פלעגן זיך צוזאַמענקומען אין אַ צימער פון אַ קליינעם האַטעל אין קאָוונע, אין שכנות פון דעם גרויסן מאַדערנעם בנין אויף לייסוועס אלייע, וווּ עס האָט זיך אינסטאַלירט די ענ־קאָווע־דע פאַר גאַנץ ליטע, און אויף דער זעלבער גאַס וואָס דער האַטעל איז אויך געווען דער פאַליציי־בנין, וווּ מען פלעגט דעם עולם פליטים פאַרשן אין די נעכט פארן אַרויסגעבן אַרויספאַר־וויזעס.

מענדל מאָזעס האָט געוואָסט דעם פלאַץ און די צייט ווען דער דריילינג פון דעם פאַלעסטינע־קאָמיטעט קומט זיך צוזאַמען און ער האָט מיך צוגערעדט איך זאָל גיין מיט אים. ער, ווי דער דירעקטאר פון דער יידישער טעלעגראַפֿ־אַגענטור אין פוילן און איצט אויך מיט אַן אַמעריקאַנער וויזע אין קעשענע, וועט פועלן דער קאָמיטעט זאָל מיר העלפן. איך האָב זיך געלאָזט צורעדן, הגם איך האָב אויף קיין רגע נישט געגלויבט, אַז די לייט וועלן עפעס טאָן פאַר מיר, אין דער צייט ווען צווישן די פליטים געפינען זיך פאַרדינסטפולע ציוניסטן, וואָס צוליבן פאַרלירן די האַפּענונג צו באַקומען אַ סערטיפיקאַט קיין פאַלעסטינע, האָבן זיי בלייבן ברירה געשטעלט אויף קיראַסאַ. דעם קליינעם האַטעל אין דער הילצערנער געביידע האָב איך געקענט שוין פריער. איך האָב דאָרט אַמאָל געהאַט איבערגער־שלאָפן עטלעכע נעכט און דעריבער געקענט דעם פאַרטייער. אַן צו פּרעגן וואָס און ווען זענען מיר אַרויף צום קאָמיטעט, און גלייך ווי איך בין אַריין אין צימער האָב איך דערזען די זייערע מינעס פון די לייט פון דעם „רעסונג־קאָמיטעט“. איך האָב געוואָסט: איך האָב געמאַכט אַ פעלער. איך האָב נישט געדאַרפט קומען. ווי אויף אַ טעאַטער־סצענע, וווּ אַן אַקטיאָר זאָגט עפעס „אַ־פאַרט“ און די אַנ־דערע אַקטיאָרן אויף דער סצענע מאַכן דעם אַנשטעל, אַז זיי הערן גאַרנישט, אַזוי האָט וואַרהאַפטיק געוואַרשן אַ וואַרט, שטשופאַקעוויטש האָט זיך פאַרקרימט, ווי ער וואָלט געקייט אַ ביטערע פיל — ביידע מיט אַ שטומער טענה הלמאי ער, מאָזעס, האָט מיך געבראַכט צופירן צו זיי. איידער די זייערע מינעס זענען אַראָפּ פון זייערע פנימער, בין איך שוין נישט געווען אין צימער. איך בין געלאָפן ווי אַ באַנומענער. איך האָב פריער אפילו נישט געטראַכט וועגן דעם יאַפּאַנישן קאַנ־סולאַט, נאָר די זייערע מינעס פון די „נאַציאָנאַלע רעטער“ האָבן מיך אַזוי באַ־ליידיקט, אז אַן צו טראַכטן האָבן מיך די שייס געטראַגן צום „טאַטן סעמפּו סאַ־גיהאַראַ“.

דער יאַפּאַנישער קאָנסולאַט האָט זיך געפונען אין אַ קעלער. איך בין געקו־מען אַהין שוין נאָך די אויפנעם־שעהן. די קעלער־פענצער זענען נאָך געווען אַפן, אָבער קיין קליענטן זענען נישט געווען. איך האָב גערופן אין קעלער אַריין.

ס'איז צוגעקומען דער דינער, אַ פּאַליאַק, און איך האָב אים געזאָגט אויף ענגליש און גאַנץ ענערגיש:

„איך מוז שוין רעדן מיטן קאַנסול!“

ער האָט מיר עפעס געענטפּערט אויף ליטוויש. איך האָב געמאַכט אַ באַווע-
גונג פון אומגעדולד און בין געוואָרן נאָך מער צודרינגלעך:
„איז דער קאַנסול דאָ אין ביוראַ? מיין זאַך איז אייליק!“
דער דינער איז אַוועק פון פענצטער, צוריקגעקומען מיט אַ יאַפּאַנישן באַאַמטן,
וואָס האָט געשרעגט ביי מיר אויף דייטש וואָס איך וויל און איך האָב אים גע-
ענטפּערט פּאַרטרוילעך:

„די זאַך איז אַ דיסקרעטע. איך קען רעדן נאָר מיטן קאַנסול גופּאָ.“

די טיר האָט זיך פאַר מיר געעפּנט. דער באַאַמטער האָט מיך אַריינגעפירט
אין אַ צימער, וווּ עס איז געווען אַ יונגער מענטש מיט אַ שמייכלענדיק פנים.
ער האָט זיך אויפגעשטעלט און מיר אַנגעוויזן מיט דער האַנט אויף אַ שטול, איך
זאל זיך זעצן. ער האָט זיך צוריקגעזעצט און איך בין געבליבן שטיין. איך האָב
אַוועקגעלייגט פאַר אים מיין „ליידימאַס“ און געזאָגט מיט אַ ציטערנדיקער שטים
פון אויפּרעגונג:

„אייער עקסעלענץ, איר זענט איצט דער איינציקער מענטש אויף דער וועלט,
וואָס האָט אַ מעגלעכקייט צו ראַטעווען מיין לעבן. איך האָב דורכגעמאַכט די
באַמבאַרדירונג פון וואַרשע; איך האָב דורכגעמאַכט געפּערלעכע גרענעצן. איך
וויל נישט אומקומען אין דעם גיהנום־רעזשום פון באַלשעוויזם. סעיוו מי, ראַטעווע
מיך, גיב מיר אַ וויזע קיין יאַפּאַן.“

„וואו איז דיין ציל?“ — האָט ער געשרעגט.

„איך האָף צו קענען פאַרן קיין פּאַלעסטינע. דאַרט לעבט מיין פרוי. דאַרט
האָב איך פּאַמיליע. אָבער איך שווער ביי גאָט, אַז אפילו אין ערגסטן פּאַל וועל
איך נישט בלייבן אין יאַפּאַן און וועל נישט פּאַלן צו לאַסט דער יאַפּאַנישער
רעגירונג.“

„ס'איז שווער“ — האָט ער געזאָגט און געהויבן מיט די אַקסלען. פּלוצים האָט
ער געפרעגט סיי אין רוסיש און סיי אין ענגליש: „דיעניטשקי או וואָס יעסט?
העוו יו לענדינג מאַני?“ (50 דאַלאַר וואָס מען האָט געדאַרפט ווייזן ביים אַנקור
מען קיין יאַפּאַן).

„כ'האָב!“ — האָב איך געענטפּערט, כאַטש איך האָב דעמאָלט אפילו קיין
איינציקן דאַלאַר נישט געהאַט.

ווי אין שטייגער פון אַ יאַפּאַנער ווען ער נעמט זיך שטאַרק איבער, האָט
דער קאַנסול אַריינגעצויגן אַ סך לופט אין זיינע לונגען און מיר געהייסן וואַרטן
אין אויפנעם־צימער. געזעסן און געוואַרט אַ צען מינוט און איך זע שונעם קער-
לער־פענצטער ווי עס לויפט אָן מענדל מאַזעס. איך האָב אַ פריידיקן געשריי
געטאַן:

„מאַזעס, איך האָב!“

אַ צעטומלטער פון מיין אויסרוף האָט מאַזעס אַרויסגענומען פון בוועם־טאַש
זיין פעקל דאַקימענטן און עס דורכן פענצטער אַראַפּגעוואַרפן צו מיר.

„בעט איד פאר מיר! מיר וועלן פארן צוזאמען“.

דער דינער וואס האט דאס געזען, האט אַ כאַפּ געטאָן די דאָקומענטן און זיי צוריק אַרויסגעוואָרפֿן. זיי זענען געפֿלויגן ווי געשאַכטענע פֿייגל, און מאַזעס, זעענדיק ווי עס פֿליען זיינע דאָקומענטן, אין וועלכע עס געפֿינט זיך די אַמערי־קאַנער וויזע, האָט אַנגעהויבן ברעכן די פֿינגער ווי עס וואַלט אים געשען אַ גרויס אומגליק.

אַז איך האָב שוין געהאַט די יאַפּאַנישע וויזע האָב איך זיך גענומען צוגרייטן דאָקומענטן אויף אַן אויסרייזע־וויזע. דאָס וויכטיקסטע איז, ווי דער שטייגער אין סאָויעטישן רעזשים, די „אָוטאָביאָגראַפֿיע“, די מערהייט דורכפֿאַלן זענען גערשען מיט אָוטאָביאָגראַפֿיעס. כּדי צוואַיילן די אַרויספֿאַר־וויזע האָבן טייל פֿראַק־טישע יידן אַנגעגעבן סיי אין ווילנע און סיי אין קאָוונע; דאָ אַנגעגעבן אַן „אָור־טאַביאָגראַפֿיע“ און דאָרט אַן „אָוטאָביאָגראַפֿיע“, נאָר אַזוי ווי זיי האָבן געשריבן די „אָוטאָביאָגראַפֿיעס“ איינע פֿריער פֿון דער צווייטער, האָבן זיי — וואָס איז גאַנץ נאַטירלעך — אויך געמאַכט קליינע טעותים, וואָס האָבן זיך פֿאַרוואַנדלט אין גרויסע צרות. אין די קליינע אונטערשידן אין די אָוטאָביאָגראַפֿיעס זעט די ענפֿאַר־ווע־דע אַז עפּעס באַהאַלט מען אויס און אַזוי ווי אַלע „אָוטאָביאָגראַפֿיעס“ קומען זיך סוף־כּל־סוף צוזאַמען אין איין און דעם זעלבן פּלאַץ — קען מען ווערן אומגליקלעך. פֿון דעם נסיון פֿון אַנדערע, שוין געליטענע, בין איך אַוועק צו אַ סטענאַט־פֿיסטין און באַלד געמאַכט מיין „אָוטאָביאָגראַפֿיע“ אין זעקס קאָפּיעס, אַז ווי אַ מעשה זאָל זיך נישט מאַכן זאָלן אַלע שטימען אפֿילו אין די קלענסטע פרטים.

געווען אַזעלכע וואָס האָבן נישט געהאַט קיין מוט אַנצוגעבן אויף אַן אַרויס־פֿאַר־וויזע. די פּערספּעקטיוו „פֿאַרבעטן“ צו ווערן אויף אַן אויספֿאַרשונג אין מיטן דער נאַכט, וואָרום די ענפֿאַר־ווע־דיסטן האָבן אַנגעהויבן אַמטירן צוועלף אַזיגער אין דער מיט נאַכט, האָט ביי אַ טייל אַפּגענומען הענט און פֿיס פֿון שרעק, אַ קלאַ־טישער פּאַל פֿון שרעק איז געשען מיט דעם זשורנאַליסט פּנחס שוואַרץ.

אין ווילנע איז פּנחס שוואַרץ געווען מיט זיין פֿרוי און זון. ער האָט באַקומען אַן אַמעריקאַנער וויזע פּונעם אַרבעטער־קאָמיטעט.

פּנחס שוואַרץ איז געווען איינער פֿון די הויפּט־מיטאַרבעטער פֿון דער וואַר־שעווער „פּאַלקסצייטונג“. אין „בונד“ האָט ער פֿאַרטרעטן די פּראַקציע „צווייער“, דאָס הייסט דעם לינקן פּליגל. ער איז נאַטירלעך געווען אַ מאַרקסיסט און אַן אַטעאיסט — אַ מאַן פֿון אַ טיפּיש מאַטעריאַליסטישער וועלט־אַנשוואַונג. ווען ער האָט געדארפֿט גיין אַנגעבן די פּאַפֿירן אויף אַן אַרויספֿאַר־וויזע אין ווילנע איז אים באַפֿאַלן אַ שרעק, וואָס האָט זיך געגרענעצט מיט פּסיכאָזע. אָבער נאָך דעם ווי ער האָט זיך אַנגענומען מיט מוט און די פּאַפֿירן אַנגעגעבן, האָט זיך אים גע־דאַכט, אַז די ענפֿאַר־ווע־דע וועט באַלד אַריינפֿאַלן צו אים און אים אַרעסטירן. ער האָט מורא געהאַט צו בלייבן אין דער היים און ער איז גאַנצע טעג געווען אין הויז פֿון דוד פּלינקער, וווּ עס האָט געהערשט אַן אַטמאָספֿער פֿון סטאַביליטעט און אַמונה. דוד פּלינקער פּלעגט אים באַרוואַקן, רעדן צו זיין לאַגיק, באַווייזן אים מיט ראיות, אַז סאַציאַליסטן נישט ווייניקער דיספּאַנירטע ווי ער, פּנחס שוואַרץ,

זענען געגאנגען צו די אויספארשונגען, זיי האבן באקומען די ארויספאר-וויזעס און זענען ארויסגעפארן. אויך איך האב געפרווט ווירקן אויף אים, אפעלירן צו זיין אגרעסיוון מוט וואס ער האט געהאט אין ווארשע, ער, דער רעוואלוציאנער, זאל זיך שעמען אזוי מורא צו האבן פאר די באלשעוויקעס.

ס'האט גארנישט געהאלפן. ביי דעם מינדסטן קלאפ אין דער טיר פון פלינקערס הויז האט זיך פנחס שווארץ גלייך פארשטעקט הינטער דעם גרויסן אנלען פון דער קאשעטע. ס'איז ביי אים געבוירן געווארן א געדאנק, אז זיין פרוי זאל אב-געבן אויף אן ארויספאר-וויזע באזונדער פאר זיך מיטן זון. זיי וועלן אוועקפארן קיין אמעריקע און ער — ער וועט פארניכטן זיינע דאקומענטן און זיך אוועק-לאזן ערגעץ-ווו אנאנים, קיינער זאל נישט וויסן ווער ער איז. אפט ווען איך פלעג אים זען א פארשטעקטן הינטער פלינקערס קאשעטע האט זיך מיר אפגע-ריסן דאס הארץ פון צער. איך האב געזען, אז דער מענטש גייט דורך גיהנום-ליידן. איין מאל, ווען איך בין ארויפגעקומען צו פלינקערן, האט מיר פנחס שווארץ דערציילט, אז ער איז געווען ביי א טרעפער און פון דעם וואס דער טרעפער האט אים פאראויסגעזאגט, איז ער געווארן נאך מער איבערצייגט, אז זיין פחד איז באגריןדעט. עס דערווארט אים א גרויס אומגליק, אויב ער וועט גיין צו דער אויס-פארשונג אין שייכות מיט דער ארויספאר-וויזע. וועדליק זיין שרעק האב איך געווסט, אז עס האט נישט מער קיין זין צו רעדן צו זיין דיאלעקטיש-מאטעריאל-ליסטיש-מארקסיסטישער וועלט-אנשיאונג, ער זאל זיך שעמען דערמיט וואס ער, פנחס שווארץ, דער „צווייער“, דער מוטיקער קעמפער, זאל זיך לאזן משפיע זיין פון א טרעפער. איך האב אים אויסגעפרעגט וואס דער טרעפער האט אים גע-זאגט, און שווארץ האט דערציילט, אז דער טרעפער האט געזאגט אזוי: „וועדליק די שטערן און די מזלות זע איך, אז דו ביסט א פליט. עס דערווארט דיר זייער און זייער א לאנגער וועג. אויף דעם לאנגן וועג זע איך שטערונגען פון פאפיר-לעך, א סך פאפירלעך. די פאפירלעך שטערן, זיי מערן זיך. א סך וויל מען און דאס איז עס“.

אויסגעהערט וואס דער טרעפער האט אים פאראויסגעזאגט, האב איך שווארצן פארגעלייגט אזא אפמאך: אויך איך וועל גיין צום זעלבן טרעפער און הערן וואס ער וועט מיר פאראייסזאגן. כדי ער, שווארץ, זאל מיר גלויבן, וואס איך וועל אים שפעטער דערציילן, וואס דער טרעפער האט מיר געזאגט, וועל איך מיטנע-מען מענדל מאזעסעס פרוי, לוסיא. זי וועט זיין בעתן „טרעפן“ און זי וועט זיין אן עדות פון מיין באריכט. פנחס שווארץ איז מסכים געווען. איך מיט לוסיא מאזעס זענען אוועק צום זעלבן טרעפער ערגעץ-ווו אויף קליין סטעפן-גאס. די ארעמע דירה פון דעם טרעפער איז געווען ענלעך צו א קוזשניע, פון וואנען מען האט ארויסגענומען דעם בלאז-זאק און אריינגעשטעלט בעטן מיט א טיש — די ווענט שווארץ, אן א פאל, און פינצטער. דער טרעפער, א ייד מיט א ציגן בערדל און אנגעטאן אין אן אויסגעשמירטן שפענצער, אויף איין פוס איז איין הויז געווען אריינגעלאזט אין דעם שטייול און אויפן צווייטן פוס איז דער הויז געווען ארי-בערגעצויגן איבערן שטייול — האט אונדז געהייסן זיך אוועקוועצן אויף זעסלען, אין וועלכע די פיסלעך האבן זיך געהאלטן מיט ניסים. דער טרעפער האט מיר

געפרעגט וואס איך וויל און איך האב געזאגט, און איך וויל ער זאל מיר פאר- אויסזאגן וואס מיר דערווארט, נאר ער זאל מיר זאגן דעם גאנצן אמת. איז דער ייד אַוועק, געבראַכט אָן אַלטן צעריסענעם ספר, געקוקט אויף איין דף, געקוקט אויף א צווייטן דף, זיך איינגעקוקט מיט איין פאַרזשמורעט אויג, ווי ער וואַלט פּלוצים דאַרט אויסטערלישעס דערזען, און געזאָגט אַזוי: „וועדליך די שטערן און מזלות זע איך, אַז דו ביסט אַ פּליט. עס דערוואַרט דיר זייער און זייער אַ לאַנגער וועג. אויף דעם לאַנגן וועג זע איך שטערונגען פון פּאַפּירלעך. יע, פון פּאַ- פּירלעך. די פּאַפּירלעך שטערן. איי, שטערן זיי. אַ סך וויל מען און דאַס איז עס.“

איך מיט לויט אַ מאָזעס זענען מיר צוריקגעקומען צו פּלינקערן אין הויז און איבערגעזעצט וואַרט אין וואַרט וואָס דער טרעפּער האָט מיר געזאָגט. איך האָב שוואַרצן אויפגעקלערט דעם זין פון דעם טרעפּערס ווערטער: ערשטנס האָט ער פון מיין נישט-ליטווישן דיאַלעקט פאַרשטאַנען, אַז איך בין אַ פּליט. און אויב איך בין אַ פּליט — וויל איך אַוועק פון דאַנען. און כדי אַרויסצופאַרן דאַרף מען דערלאַנגען אַ סך פּאַפּירלעך. דער ייד לעבט אין ווילנע און ער האָט אַודאיי געהערט וועגן די „אָוטאַביאָגראַפיעס“, די באַשטעטיקונגען פון דעם פּליט-קאַמיסאַריאַט, פּאַספּאַרטן, וויזעס און אַנדערע צרות. „טרעפּט“ ער אַלע פּליטים אויף דעם זעלבן אופן. דערפאַר האָט ער מיר געזאָגט גענוי דאַס זעלבע, וואָס ער האָט דיר געזאָגט. פּנחס שוואַרץ איז נישט געוואָרן איבערצייגט פון מיינע ווערטער, כאַטש לויט אַ מאָזעס האָט אים פאַרויכערט, אַז איך האָב גענוי איבערגעזעצט, וואָס דער טרעפּער האָט געזאָגט. שוואַרץ איז געווען ביי דער מיינונג, אַז דערמיט וואָס איך האָב געדענקט די ווערטער, וואָס ער האָט פאַראויסגעזאָגט אים, פּנחס שוואַרצן, האָב איך דעם טרעפּער באַאיינפלוסט ער זאל זאָגן דאַס זעלבע. כדי שוואַרצן צו ראַטעווען פון זיין פּחד-פּסיכאָזע, האָב איך אויפן פּלאַץ געזאָגט:

„איך בין גרייט צו גיין מיט לויט אַ מאָזעס צו אַ צווייטן טרעפּער און הערן וואָס ער וועט מיר פאַראויסזאָגן.“

פּנחס שוואַרץ האָט זיך אין דעם אַנגעכאַפּט. מיר זענען אַוועק אויף דער דייטשער גאס צו א קריסטלעכער טרעפּערין. זי איז געווען אַן עלטערע פּרוי, א פּוילישע. געזען אַז עס קומען צו איר אַ מאַן מיט אַ פּרוי, האָט זי פאַרשטאַנען, אַז אַ ראַמאַנטישע מעשה איז דערביי. זי האָט מיר געפרעגט וואָס עס איז אונדזער ווונטש. איך האָב איר געענטפּערט, אַז דער ווונטש איז בלויז מיינער און איך וויל זי זאל מיר פאַראויסזאָגן וואָס מיר דערוואַרט. נאר זי זאל מיר זאָגן דעם גאַנצן אמת.

די פּרוי האָט געבראַכט צום טיש אַ גרינעם גלעזערנעם פּלאַש-קלאַש, אַזעלכן וואָס מען פּלעגט אַמאַל נוצן צו כאַפּן פּליגן מיט וואָסער. זי האָט דעם פּלאַש-קלאַש אַוועקגעשטעלט צווישן מיר און איר, זי האָט אויסגעטאַסעט אַ פאַרשמאַלצט פּעשל קאַרטן, פאַרויכטיק, פאַרויכטיק, ווי זי וואַלט מורא געהאַט פאַר אַן אויפרייס האָט זי אַרויסגעלייגט איין קאַרט, אַ צווייטע, אַ דריטע און אַ פּערטע און אַנגעהויבן אַזוי: „איך זע ווי עס ראַנגלען שטאַרקע געפּילן. כדי פון די געפּילן פון צוויי זאל ווערן איינס און זיי זאלן זיך צוזאַמענגיין, וועלן מיט דער צייט באַזייטיקט ווערן די שוועריקייטן, וואָס שטערן די געפּילן פון צוויי זאל ווערן איינס.“ די טרעפּערין

האָט צוגעלענט די אויגן, אַ טרייסל געטון דאָס פעשל קאַרטן און אַוועקגעלייגט אויפן טיש אַ מלכה גרין: „אַ! — האָט זי אויסגערופן — דאָ זע איך ווי מיט בשות׳ פּותדיקע אַנשטרענגונגען האָט איר באַזייטיקט אַלע שוועריקייטן און איר קומט זיך צוזאַמען גליקלעכע.“

לויטאַ מאַזעס האָט פּלוצים אויסגעבראַכן אין אַ געלעכטער. די טרעפּערין איז צעטומלט געוואָרן און זיך אויפגעשטעלט מיט אַ געוואָלדיקן כּעס. זי האָט צוזאַַ מענגענומען די קאַרטן און געזאַגט:

„איר האָט מיר איצט איבערגעריסן דעם טראַנס. אייב מען גלויבט נישט אין פאַראויסזאַגן די צוקונפּט גייט מען נישט צו קיין טרעפּערס!“

איך האָב געפרוווט די פּרוי איבערבעטן — זי האָט זיך נישט געלאָזט איבער־בעטן. זי איז מוחל מיר זאָלן איר באַצאָלן, זי איז אונדז מוחל מיר זאָלן נאָך אַמאַל קומען צו איר. אַ גוטן טאַג! מיר זענען אַוועק גלייך צו פּלינקערן אין הויז און דערציילט די מעשה. פּנחס שוואַרץ האָט אַנדזו ביידע אַנגעקוקט ווי מיר וואָלטן געחזקט פּון אים. עס האָט גאַרנישט געהאַלפּן. עס וואָלט זיכער געקומען צו אַ פאַמיליע־טראַגעדיע ווען נישט אַ צופאַל. דער דייַקטאַר פּון „אינטוריסט“, נאָך פּון פאַר דער מלחמה, ש. טקאַטש, וואָס האָט אויך געפירט דעם „אינטוריסט“ שפּעטער, איז געקומען צולויפּן מיט אַ בשורה, אַז ער האָט אַ מעגלעכקייט אַרויס־צובאַקומען שוין באַלד און אָן וועלכע עס איז איבעריקע פאַרמאַליטעטן פיר אַרויספאַררויזעס. אויב מען וועט אים גלייך געבן די פאַספּאַרטן פּון פּנחס שוואַרץ און זיין פאַמיליע — ברענגט ער זיי צוריק מיט וויזעס. ער האָט באַקומען די פאַספּאַרטן, דעם זעלבן טאַג האָט ער זיי צוריקגעבראַכט מיט די אַרויספאַררויזעס און נישט אָן שרעקלעכן פּחד איז שוואַרץ געגאַנגען צום צוג. אַוועקגעפאַרן און בשלום אַנגעקומען קיין אַמעריקע.

זיין ברודער, הערמאַן קרוק, וואָס איך האָב געווינט מיט אים אין זעלבן האַטעל־צימער, האָט געהאַט אַן אַמעריקאַנער ייזע אויף זיין „ליידימאַס“. מיר האָט ער געזאַגט, אַז ער וועט בלייבן, ווייל ער האָלט נישט פּון אַרויספאַרן. ער איז געווען אַרבעטסלאָז, גאַרנישט אויסער אומקום האָט אים דאַרט דערוואַרט. דאָך האָט ער זיך נישט געלאָזט צורעדן ער זאָל זיך באַמיען וועגן אַן אַרויספאַררויזע. ער איז געבליבן און אומגעקומען. שפּעטער, ווען איך האָב געטראַכט וועגן די סיבות פּון זיין בלייבן, האָב איך פאַרשטאַנען, אַז אויך ער, ווי זיין ברודער פּנחס שוואַרץ, איז געווען דורכגענומען מיט אַ פּחד־פּסיכאָזע, נאָר ער האָט דעם פּחד גוט אויס־באַהאַלטן פּון זיינע פּריינד. אויך הערש גוטגעשטאַלט, זיין פּרוי מרים און זייער איינציקער זון גבריאל האָבן געהאַט אַמעריקאַנער וויזעס און דאָך זענען זיי גע־בליבן. אויך צוליבן פּחד פּון צוזאַמענטרעפּן זיך מיט דער ענ־קאַווע־דע. אַזוי ווי גוטגעשטאַלט איז שוין איין מאַל געווען אַרעסטירט און דורכגעגאַנגען די נאַכט־פאַרשונגען, האָט ער זיכער מורא געהאַט נאָך אַמאַל זיך צוזאַמענטרעפּן מיט דער ענ־קאַווע־דע. ער האָט דעם שאַך נישט געקענט בייקומען. זיי זענען געבליבן און אייך זיי זענען אומגעקומען.

די צאַל קרבנות יואל זיכער געווען גרעסער ווען נישט גורלדיקע צופאַלן. פּנחס שוואַרץ, הערמאַן קרוק, הערש גוטגעשטאַלט און אַנדערע האָבן מורא געהאַט

פאר דער ענקאָוועדע צוליב זייער סאָציאַליסטישער פאַרגאַנגענהייט. די יידישע קאָמוניסטן האָבן געוואוסט די ראַל פון פּנחס שוואַרץ. ווי זיי האָבן געוואוסט, אַז הערש גוטגעשטאַלט איז אַמאָל געווען טעטיק אין דער סאָציאַליסטישער פּראָפּעסיאָנעלער באַוועגונג. עס זענען אָבער געווען אַזעלכע, וועלכע זענען געווען אומבאַקאַנט, זיי האָבן נישט פאַרנומען אין פּוילן קיין שום דיספּאָנירטע אַמטן, דאָך האָבן זיי זיך אַליין צוגעקלעפט בלעטלעך פון גרויסער וויכטיקייט. דאָס איז געשען דעמאָלט ווען די ליטווישע מאַכט האָט אַרויסגעגעבן אַ פאַראַרדענונג, אַז בלויז פּליטים מיט פּרייע פּראָפּעסיס, אָדער אַנגעזעענע געזעלשאַפטלעכע טוער און אַנדערע וויכטיקע פּערוואַנען קענען בלייבן אין די גרויסע שטעט. דערקעגן די פּשוטע פּליטים מוזן זיך איבערקלייבן אין די קליינע שטעטלעך. דעמאָלט האָבן זיך אַלע רעגיסטרירט אין פּליטים־קאָמיסאַריאַט ווי וויכטיקע מענטשן, פּירער פון פּאַרטייען. אַנפּירער פון פּראָפּעסיאָנעלע פאַרבאַנדן און זיי ענלעכע. די אַקטן פון אַט די מענטשן זענען געלעגן אין פּליטים־קאָמיסאַריאַט. ווען עמעצער האָט אַנגעגעבן אויף אַן אַרויספאַרוויזע, האָט די ענקאָוועדע פאַר אַלעם נאָכגעזען אין די אַקטן פון פּליטים־קאָמיסאַריאַט מיט וועמען זי האָט צו טון. דער וואָס האָט געהאַט אַנגעגעבן, אַז ער איז געווען דער סעקרעטאַר פון אַ פּראָפּעסיאָנעלן פאַראיין, אָדער אַ סאָציאַליסטישער פאַרטייטוער — וואָלט זיך אַליין אַריינגעלייגט צום טיול אין די הענט, ווען ער גיט אַן אויף אַן אַרויספאַרוויזע.

ס'איז אָבער געשען אַ גורלדיקער צופאַל, וואָס האָט די מענטשן מיט צוגעקלעפטער היפּערוויכטיקייט אָפּגעראַטעוועט: אין קאַפּע „מאַניאַק“ פּלעגט אַריינברענגן דער פּליטים־קאָמיסאַר, וואָס איז געבליבן בלויז פאַרמעל ווי אַ טעכנישער אַרויסהעלפּער אין פּונאַדערקלייבן זיך אין אַרכיוו. דער פּליטים־קאָמיסאַר איז געווען אַ פּאָליאַק. פון צייט צו צייט פּלעגט זיך מאַכן, אַז איך פּלעג אים בעטן ער זאל מיר דערלויבן זיך צוועצן צו זיין טישל אויף אויסטרינקען אַ טעפל קאַווע און אַמאָל פּלעגט זיין פאַרקערט, ער האָט זיך צוגעזעצט צו מיין טישל. מיר האָבן גערעדט ווייניק צווישן זיך, אָבער שוין דעם וואָס מיר האָבן יאָ גערעדט, האָבן זיך אַנגעשטויסן, אַז ער האָט פּיינט געהאַט די פּריערדיקע ליטווישע מאַכט און איצט האָט ער נאָך מער פּיינט די רוסישע מאַכט. מיט נאַסטאַליגע האָבן זיך דערמאָנט די פּריערדיקע צייטן, ווען אין ליטע האָבן זיך די געשעפטן געבראַכן פון אויסלענדישע לוקסוס־סחורות. מען האָט נאָר געדאַרפט האָבן ליטע און וואָס מען האָט געוואָלט האָט מען פאַר די ליטע באַקומען. איצט זענען אַ פאַר שייך געוואָרן אַ חלום, אַ קופּאַן מאַטעריאַל אויף אַ קאַסטיום איז געוואָרן אַ לעגענדע, אַ גוט ענגליש העמד — אַ וויזע. אפילו דאָס טעפל קאַווע אין „מאַניאַק“ איז שוין מער נישט קיין קאַווע נאָר ציקאַריע פון געברענטע גערשטן. אַ פּליט אין ליטע האָט דאָך געלעבט זיי אַ גראַף אַנטקעגן דעם איצטיקן לעבן פון הויכע באַאַמטע אינעם סאָויעטישן רעזשים.

איך האָב דעם פּליטים־קאָמיסאַר, דעם פּאָליאַק, צוגעטראָפּן. ער האָט עס מיר נישט געזאָגט אָפּ, נאָר מיר אַנגעוויזן, אַז איצט, זומער־צייט, האָט ער געמוזט אַנטון זיינע ווינטערדיקע שטייול, ווייל די זווילן שוין זיינע קאַמאַשן האָבן זיך

אויסגעריבן און דער שוסטער וויל זיי נישט פֿאַריכטן סיידן ער וועט אים ברענגען א שטיקל לעדער אויף זיילן...

די מעשה מיט די זיילן איז מיר אַרײַן אין דער נאַז, ווי פעפער. ס'איז מיר איינגעפאלן אַן אידיע, וואָס איך האָב זי נישט באַלד אינגאַנצן אַרומגענומען, נאָר פֿון דעם ווי עס איז מיר הייס געוואָרן, האָב איך געפילט, אַז אַ סך מענטשן קענען געראַטעוועט ווערן און צווישן זיי אויך איך.

אין ווילנע איז צווישן די פליטים געווען אַ יונגעראַמן מיטן נאָמען לענגער. ער איז געווען דער ערשטער מענטש אין רוסלאַנד, וואָס איז געהאַט פֿאַרשיקט געוואָרן אויף די סאַלעיאָוקער אינדזלען. שפעטער איז ער באַפֿרייט געוואָרן און זיי אַ פּוילישער בירגער איז ער אַרויסגעשיקט געוואָרן קיין פּוילן. זיין אַנקומען קיין פּוילן און זיינע דערציילונגען וועגן דער פֿאַרשיקונג, איז געווען אַ סענסאַציע פֿאַר דער וואַרשעווער יידישער פרעסע. דורך דעם האָט ער זיך דערנענטערט צו יידישע צייטונגס־מענטשן און שרייבער און אויך אין ווילנע איז ער געווען נאָענט צו די פליטים זשורנאַליסטן און שרייבער. ער האָט זיך באַמיט און באַקור מען אַ וויזע קיין אַמעריקע, אָדער קאַנאַדע, יו אַ ס'האַט געלעבט זיין פֿאַטער, נישט אויף זיין נאָמען — לענגער — נאָר אויף דענגער. ער האָט מורא געהאַט, אַז ווען ער וועט אַנגעבן אויף אַן אַרויספֿאַר־וויזע אויפן נאָמען לענגער, וועט די עניקאַר ווערדע אין אירע רשימות געפינען זיין נאָמען און זיין פֿאַרגאַנגענהייט ווי אַ געוועזענער פֿאַרשיקטער אין רוסלאַנד, און דעמאָלט וועט ער צוריק אויסגעליפערט ווערן צו די ווייסע בערן, האָט ער זיינע פֿאַפּירן געהאַט אויף לענגער און די רער־טונגס־וויזע אויף — דענגער. זיין חלום איז געווען צו האָבן אין זיינע הענט אַ „לידימאַס“ אויפן נאָמען דענגער. אַט די מעשה האָט ער מיר געהאַט אַנגעטרויט, ווען ער פלעגט אַרויפקומען צו סעגאַלאָוויטשן צו קיבעצן אים ביים שפּילן אין קאַרטז מיט האַפּטקען.

ביי דער ערשטער געלעגנהייט האָב איך לענגערן דערציילט וועגן דער מעשה מיט די אויסגעריבענע זיילן פֿון דעם פליטים־קאַמיסאַרס קאַמאַשן. ווען אַ מענטש איז געווען געוויינט צו לעבן אויף אַ העכערן סטאַנדאַרט און פּלוצים האָט מען אים אַראָפּגעזעצט פֿון זיין מעמד אַן אַ מאַראַלישער רעקאַמפּענסאַציע — אזא מענטש פּאַרלירט זיין ווידערשטאַנד־האַפּטיקייט קעגן קאַרופּציע. דער פליטים־קאַמיסאַר האָט פּיינט די ליטווינער, ער האָט פּיינט די באַלשעוויקעס און ער האָט פּיינט די אויסגעריבענע זיילן פֿון זיינע קאַמאַשן. „לענגער, נעם זיך צו אים!“

לענגער האָט זיך „גענומען“ צום פליטים־קאַמיסאַר און פֿאַרן פּרייז פֿון אַ קופּאַן ענגלישן שטאַף אייף אַ קאַסטיום האָט ער אים געבראַכט פֿון אַרכיוו זיינע אַקטן צוזאַמען מיט אַן אלטן נישט אויסגעפילטן ליטיווישן אויספּרעג־בויגן. עס האָט געדויערט ווייניקער פֿון אַ שעה און דער אויספּרעג־בויגן איז געווען אויסגע־פילט אויפן נאָמען פֿון דענגער און דער פּריערדיקער פֿאַרמולאַר איז פֿאַרניכטעט געוואָרן. אויפן סמך פֿון אַט די ענדערונגען האָט לענגער אַרויסבאַקומען פֿון פּלי־טיס־קאַמיסאַריאַט אַ „לידימאַס“ אויפן נאָמען דענגער און ער איז געווען גער־אַטעוועט.

האָב איך געזאָגט צו לענגערן, אַז איצט, ווען דער פליטים־קאַמיסאַר איז שוין

ברוך השם קארומפירט, דארף מען ראטעווען וואס מער יידן. עס זענען געווען צענדליקער און צענדליקער סאציאליסטישע טוער, יואס האבן געהאט זייער קאמפראמיטירנדיקע אויספרעג-בויגנס און זיי האבן אפילו נישט געקענט חלומען וועגן אנגעבן אויף ארויספאר-וויזעס, ווייל גלייך ווי די ענ-קאווע-דע וואלט ארויסגע-שלעפט פון ארכיוו פון פליטים-קאמיסאריאט זייערע אקטן — וואלטן זיי ארעסטירט געווארן.

ביי א גלעזל ציקאריע אין „מאניקא“ איז אפגעמאכט געווארן מיט דעם פליטים-קאמיסאר אזוי: פאר ארויסגעבן יעדן אקט מיט א נישט-אויסגעפילטן פרעג-בויגן באקומט ער א פאר נייע „אפיצירישע“ שטיוול, אדער א קופאן ענגלישן שטאף אויף א קאסטיום, אדער א פאר געמוזענע קאמאשן, אדער א פאר עלעגאנטע פרויען-„טופלעס“. דעם לויגן באקומט ער ביים „באשטעלן“ דעם אקט און דער פאריכטער אקט ווערט אים צוריקגעגעבן נישט שפעטער פון צוויי שעה נאכן ברענגען אים.

נאך דעם דאזיקן אפמאך בין איך אוועק צו אבראם סטאליאר און אים פארטרייט די גאנצע מעשה: די אלע בונדיסטן, וועלכע באהאלטן זיך אים צוואמען מיט זייערע אמעריקאנער רעטונגס-וויזעס, קענען געהאלפן יוערן. זייער גאנצער יחוס, וואס זיי האבן אים געהאט אריינגעשריבן אין די אויספרעג-בויגנס, וועט פארשווינדן פון די אקטן. אנטשטאט די אלטע טיטלען, ווי „סעקרעטאר פון פראפעסיאנעלן פאראיין פון מעטאל-ארבעטער“, „פארויצער פון דער עקזעקוטיווע פון דער און דער פארטיי“, „מיטגליד פון צענטראל-קאמיטעט“ און זיי ענלעכע, וועלן אין די אקטן אריינגעשריבן ווערן: פריזירער, גאסן-ברוקירער, אדער סתם שווארץ-ארבעטער. כדי אט די אפעראציעס צו מאכן, מוז מען דינגען א צימער ערגעץ אין אן אפגעלעגענעם האטעל, אבער דער האטעל מוז זיין אין שטאט, כדי מען זאל נישט דארפן ווייט שלעפן די אקטן. נאטירלעך דארף די פארטיי דעקן אלע אויס-גאבן. פאר מיין אנטהיל אין דער זאך וויל איך אזא סומע עפעקטיווע דאלארן, וואס עס פאדערט דער „אינטוריסט“ פאר א בילעט מיט דעם טראנס-סיבירישן עקס-פרעס-צוג ביו וולאדיוואסטאק און פאר שפייז-קופאנען אין רעסטאראן-וואגאן פון דעם עקספרעס-צוג און אויך פארן האטעל און רעסטאראן אין וולאדיוואסטאק. אויסער דעם מוז איך האבן פופציק דאלאר „לענדינג מאני“, אן וועלכע די יאפאר-נער לאזן נישט אריין אין זייער לאנד און אויך א בילעט אויף דער יאפאנישער שיף.

אבראם האט גלייך צוגעשטימט. איך האב אים פארבונדן מיט לענגערן און עס האט זיך אנגעהויבן די פאבריקאציע פון „אויסגלייכן הויקערס“. ס'איז אוועק א גאלדענע ארבעט. איך בין געזעסן אין א האטעל-צימער און געענדערט די אויספרעג-בויגנס און נאכגעזען, אז אלע פרטים זאלן שטימען. נאכן דורכלאזן דורך מייע הענט א צוואנציק אקטן און די „אויסגעבעסערטע“ זענען ארויסגעפארן, האב איך געפאדערט פון אבראמען א באשטעטיקונג פון „אינטוריסט“, אז אויף מיין נאמען איז איינגעצאלט געווארן אויף א בילעט און באשפייזונג ביו וולאדיוואסטאק און א באצאלטער האטעל אין וולאדיוואסטאק און אויך פופציק עפעקטיווע דאלאר. איך האב אבראמען געזאגט אויפריכטיק, אז אויב די פארטיי האט

מיך באשטראפט פאר מיין „ציוניזם“ אין אזא סכנותדיקן מצב און מיין נאמען נישט איינגעשלאסן אין דער רשימה צום ארבעטער־קאמיטעט — האָב איך נישט דעם מינדעסטן צוטרוי. נאָך דעם ווי איך וועל האָבן געהאַלפֿן אַנדערע אַרויספֿאַרן, וועל איך דאָ איבערבלייבן נאָר דערפֿאַר, ווייל איך וועל נישט האָבן אויף קיין בילעט און אויף צו ווייזן ביים לאַנדן אין יאַפּאַן פּופּציק דאָלאַר. אַבראַם האָט מיר פֿאַרזיכערט, אַז שוין לאַנג ווי ער האָט מודיע געווען צו שלמה מענדעלסאָן און עמנואל שערער אין שטאַקהאַלם, זיי זאָלן צושיקן פֿאַר מיר דעם נויטיקן קאַנט־גענט דאָלאַרן און מסתמא וועט די סומע דאָלאַרן אַנקומען אַ ליאַדע טאַג. ער האָט גערעדט צו מיין געוויסן, אַז אויב איך וועל רעזיגנירן פֿון מיין הילף, קען דאָס קאַסטן מענטשלעכע לעבנס. די דאָלאַרן וועלן זיכער קומען ווייל איינער פֿון די אַרויסגעפֿאַרענע מיט מיין הילף האָט וועגן דער גאַנצער אונטערנעמונג אינפֿאַר־מירט מענדעלסאָנען.

דערווייל האָב איך דערהאַלטן אַ בריוו פֿון תּל־אביב, פֿון דאַרען, אַז דער העברעאישער אוניווערסיטעט אין ירושלים האָט מיך באַשטעטיקט ווי אַ פֿאַרשונג־סטודענט, גענומען פּופּצן פּונט שטערלינג פֿאַרן ערשטן לערן־יאָר און אַ דאַנק דעם איז פֿאַר מיר אַרויסגעשיקט געוואָרן אַ סערטיפּיקאַט צום בריטישן קאַנסולאַט אין קאַוונע. גלייך נאָך דעם האָב איך פֿון דעם קאַנסולאַט באַקומען אַ מעלדונג, אז עס ליגט פֿאַר מיר אַן אַריינפֿאַר־וויזע קיין פֿאַלעסטינע. דאָס איז געווען אַ בשורה, וואָס האָט מיך געדאַרפט אַנפֿילן מיט פֿרייד, אָבער די פֿרייד איז מיר פֿאַרשטערט געוואָרן. וואָרום גערעכט איז געווען דער ווילנער „טרעפּער“, וואָס האָט מיר פֿאַראויסגעזאָגט, אַז איך וועל דאַרפֿן אַ סך פֿאַפּירלעך. צו די פֿאַפּירלעך וואָס איך האָב שוין געהאַט, האָט מיר געפֿעלט דאָס וויכטיקע פֿאַפּירל — די אַרויספֿאַר־וויזע און די נישט־ווייניקער וויכטיקע פֿאַפּירלעך אין עפּעקטיווע דאָלאַרן, וואָס דער „אינטוריסט“ האָט געפֿאַדערט פֿאַר דעם באַן־בילעט ביז וולאַדיאוואַסטאַק, פֿאַר אויסהאַלט אין רעסטאָראַן־וואַגאָן און פֿאַר דער שיפּסקאַרטע.

די סאָויעטישע מאַכט האָט נישט געפֿרעגט קיין קשיות פֿון וואַנען די אַרויס־פֿאַרנדיקע האָבן דאָלאַרן. האָבן ביי זיך דאָלאַרן איז געווען אַ קרימינעל פֿאַרבֿרעך, און יעדער איינער, וואָס איז אַריינגעקומען אין „אינטוריסט“ איינצאָלן פֿאַר אַ בילעט איז געווען אַ פֿאַרטיקער קאַנדידאַט צו באַקומען צען יאָר קאַטאַרגע. אָבער די אַגענטן פֿון ענ־קאָ־ווע־דע האָבן געקוקט דורך די פינגער אויף דעם האַנדל מיט דאָלאַרן אויפֿן שוואַרצן מאַרק. דאָס איז דאָך געווען דער שוואַרצער מאַרק פֿאַר דער סאָויעטישער רעגירונג, וואָס צו איר איז קאַסע זענען דאָך סוף כל סוף אַריינגעפֿלאָסן אלע דאָלאַרן. דער פֿרייז פֿון די „גרינע“ איז דערגאַנגען צו אַזאָ קורס, אַז איך האָב אַפּילו נישט געקענט חלומען וועגן מאַביליזירן רוסישע רובּלס, אָדער ליטן אין אַזאָ סומע, וואָס מען האָט באַדאַרפט אויף צו קויפֿן די נויטיקע דאָלאַרן. מיין האַפּענונג איז געווען, אַבראַם סטאַליאַר זאָל אויספֿירן דעם אַפּמאַך, וואָס איך האָב געשלאָסן מיט אים. אָבער אין שטאַקהאַלם האָט מען זיך נישט גע־איילט צוצושיקן פֿאַר מיר די נויטיקע דאָלאַרן.

וועדליק דער גרויסער צאָל אַקטן, וואָס זענען אַדורך דורך דעם האַטעל־ציימער, האָב איך געהאַט דאָס געפּיל, אַז מיר דערנענטערן זיך צום סוף. ווי אַן אמתער

שיפס־קאפיטאן, וואָס בעת אַ שיפברוך בלייבט ער דער לעצטער אויף דער אונר טערגייענדיקער שיף, איז אַבראַם געבליבן דער לעצטער, הגם ער האָט אַ פרוי און אַ קינד, וואָס האָבן די זעלבע רעכט צו ראַטעווען זיך ווי עס האָבן אַנדערע. אָט די זעלטענע קרבנות־גרייטקייט אין אַזאַ ביטערער צייט צו בלייבן דער לעצטער, האָט געשטאַרקט אין מיר דעם גלויבן, אַז ער וועט אויך כלפי מיר זיין סאַליד. האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזן, אַז דער אייפער צו ראַטעווען וואָס מער פון זיינע חברים, האָבן אים געמאַכט פאַרגעסן, אַז ער האָט כלפי מיר די התחייבות צו באַזאָרגן מיך מיט דער נויטיקער צאַל דאַלאַרן.

אין איינעם אַ פרימאַרגן האָט ער צוגעשיקט צו מיר אַ צעטל מיט פיר נעמען, וואָס מען דאַרף „אויסגלייכן זייערע הויקערס“. צווישן די פיר נעמען איז אויך געווען דער נאָמען שאַפראַן, פון איינעם פון די פראַפעסיאָנעלע טוער אין וואַרשע. די רוסן האָבן געהאַט זיין זון געכאַפט אויף דער ליטווישער גרענעץ און אים פאַרשיקט אויף סיביר. דער שליח וואָס האָט מיר געבראַכט דעם צעטל מיט די פיר נעמען, האָט מיר האַפערדיק געזאָגט, אַז ענדלעך ווערט מיט די פיר פאַרענדיקט דאָס אַרויסראַטעווען די אַלע, וואָס האָבן געהאַט „שלעכטע טעקעס“. איך האָב זיך דערפילט אָפגענאַרט און באַליידיקט. הגם אין דער שפיל איז אַריינגעגאַנגען דער נאָמען פון אַ געליטענעם פאַטער, וואָס די באַלשעוויקעס האָבן ביי אים צור גענומען דעם איינציקן זון — און איך האָב שאַפראַנען געקענט פערזענלעך ווי אַ פיינעם און איידעלן מאַן. האָב איך דעם שליח צוריקגעגעבן דעם צעטל און אים געזאָגט:

„די פיר וועלן בלייבן צוואַמען מיט מיר צום חסד פון דער עני־קאוועדע. אַ צווייט מאָל וועט מען מיך נישט אָפנאַרן. איך האָב נישט בדעה צו האָבן געהאַלפן צענדליקער מענטש און צום סוף זאָל איך בלייבן זייער געשטראַפטער אויסלייזער. איך בין נישט קיין יעזוסל. וואָס עס וועט זיין מיט מיר וועט אויך זיין מיט זיי.“

ס'איז נישט פאַרביי קיין פערטל שעה און אַבראַם איז געקומען צו מיר. ער איז געווען צו גראַדליניק, ער זאָל קענען אויסבאַהאַלטן זיינע געפילן. ער איז גער ווען בלייך אין צעטומלט. ער וויל וויסן, צי איך האָב עפעס פערזענלעכס קעגן די פיר, וואָס זייערע נעמען זענען אויפן צעטל. איך האָב אים געפערעגט וואָס איז בנוגע אונדזער הסכם. „האָ, דאָס, וועגן דעם גייט עס? דאָס איז דאָך אַ קלייניקייט. באַמת, עס לוינט נישט צו רעדן. אַ ליאַדע טאַג וועלן די דאַלאַרן אַנקומען. אַרום און אַרום איז עס דאָך אַ לעכערלעכע סומע.“

„אמת, ס'איז אַ לעכערלעכע סומע און דעריבער איז די באַליידיקונג נאָך גרעסער, וואָס שוין וואָסן לאַנג דאַרף איך וואַרטן אויף די פרוטות. ווען אַ צווייט טער אויף מיין פלאַץ וואַלט געמאַכט אויף קאַמערציעלע יסודות דאָס וואָס איך האָב געטון פרייוויליק, וואַלט מען פאַר דעם געדאַרפט באַצאַלן אַן אוצר. שטעל איך איצט אַ באַדינג: איר וועט מיר געבן דעם אַדרעס פון שלמה מענדעלסאָן און עמנואל שערער אין שטאַקהאַל און דעם שיפער מיט וועלכן איר שרייבט זיך דורך. איך וועל זיי טעלעגראַפירן זיי זאָלן גלייך איבערווייזן פאַר מיר דעם נויטיקן סכום דאַלאַרן. און אַז איך וועל האָבן אַ פּאַזיטיוון און דירעקטן ענטפער מיט אַ באַשטעטיקונג, אַז די דאַלאַרן זענען אַנגעקומען קיין קאווע אויף מיין

נאמען — דעמאלט וועלן אויך די פיר באפרייט ווערן פון זייערע קאמפראמיטירן דיקע אקטן אין פליטיס־קאמיסאריאט.

אבראם האט זיך געפרוויט קעגנשטעלן מיין אולטימאטום. דער אדרעס און דער שיפער קיין שטאקהאלם איז די איינציקע פארבינדונג מיט דער אויסערלעך כער וועלט. טאמער ווערט קאליע די פארבינדונג, בלייבט מען לגמרי אפגעריסן פון דער מעגלעכקייט צו קאמוניקירן זיך מיט דער פרייער וועלט.

איך האב אים געזאגט: „אויב דער שטאקהאלמער אדרעס און דער שיפער זענען מער ווערט פון מענטשלעכע לעבנס — האלט זיי ביז משיח וועט קומען און די פיר וועלן אויסגעשטעלט ווערן צו דעם זעלבן גורל וואס איך וועל האבן. אויב אבער מענטשלעך לעבן איז אייך טייער, וועט איר נאכקומען מיין פאדערונג אן דעם מינדעסטן שאדן פאר דעם אדרעס און פארן שיפער. אויף אייערע צו זאגענישן, אז איר וועט טעלעגראפירן, וועל איך זיך מער נישט פארלאזן. טוט ווי איר פארשטייט“.

אבראם איז אוועק א בייער און אויפגערעגטער, וואס איך בין אָנגעשטאַנען אויף דער קאנספיראציע. ער האט מיר אַפילו קיין גוטן טאָג נישט געזאָגט. אָבער איך האָב זיך געפילט באַפרייט פון דער קלעמעניש, וואָס האָט מיך געקלעמט זייט איך האָב זיך דערוואָסט. אַז אין דער רשימה פון די וואָס דאַרפן געראַטעוועט ווערן פון ליטע איז מיין נאָמען אויסגעמיטן געוואָרן ווי אַ שטראַף פאַר די זינד צו האָבן אויסגעפירט אַ „ציוניסטישע שליחות“. איצט האָב איך דעם חשבון געהאַט רעגולירט. מיט אַ שעה שפּעטער איז געקומען צו מיר דער שליח פון אַבראַמען. אַבראַם וויל מיך זען. ער וואָרט נעבן מוזיי. איך בין געאַנגען אים זען און שפּאַצירנדיק האָט ער אַן הקדמות מיר איבערגעגעבן דעם אַדרעס פון שלמה מענדעלסאָן און אַ שיפּירטן טעקסט. וואָס ער האָט מיר פאַרזיכערט, אַז ער דריקט אויס מיין אול־טימאַטיווע פּאָדערונג. צוזאַמען מיט דעם אַדרעס און טעקסט האָט ער מיר אויך צוגעגעבן דאָס צעטעלע מיט די פיר נעמען. איך האָב אים דאָס צעטעלע צוריק געגעבן:

„איר וועט מיר די נעמען געבן נאך דעם ווי איך וועל האבן א קאנקרעטן ענטפער“.

אבראם האט געשוויגן. איך בין אוועק אויף דער פאסט און טעלעגראפירט דעם שיפירטן טעקסט אויף דעם אָנגעגעבענעם אין שטאקהאלם אדרעס און מיין אדרעס פון האטעל אין קאוונע.

מיט דריי טעג שפּעטער האָט מען מיך אַרויסגערופן פון דער אַמעריקאַנער שיפּס־געזעלשאַפּט „קונאַרד ליין“ אויף לייסיוועס אלייע און מיר איבערגעגעבן, אַז פאַר מייןעטוועגן איז באַצאָלט פאַרן בילעט מיט דעם טראַנס־סיבירישן עקספרעס ביז וואַדיוואַסטאַק איינשליסלעך מיט די קופאַנען פאַרן רעסטאָראַן־וואַגאָן און אַן אויפהאַלט אין „טשעלסקין־האַטעל“ אין וואַדיוואַסטאַק אַזוי לאַנג ווי מיר וועט אויסקומען צו וואַרטן אויף אַ יאַפּאַנישער שיף און אַ שיפּס־קאַרטע קיין יאַפּאַן. אויפצומאַרגנס זענען „אויסגעגליכן געוואָרן די הויקערס“ פון די לעצטע פיר. די פרייד, אַז אַטראַט דערנענטער איך זיך צו האָבן אַלע „פאַפּירלעך“ און איך וועל ענדלעך באַפרייט ווערן פון דעם סאָויעטישן קאַשמאַר, איז מיר פאַר־

שטערט געווארן דורך דער ידיעה, אז די עניקאוועדע נעמט אראפ ארויספארן דיקע פון דער באן אפילו ווען זיי האבן ארויספארטוועט. פון דער פרוי און זון פון ח. ש. קאזדאן איז אנגעקומען א ידיעה פון וועג קיין וולאדיאָוואַסטאָק, אז זיי פארן אליין, ווייל זייער מאן און פאטער האט מען אראפגענומען פון דער באן און ער געפינט זיך אין א מאסקווער תפיסה. זיי האבן אפילו נישט געוואוסט, ווי קיינער האט נישט געוואוסט, אז ער איז צוריקגעבראכט געווארן קיין קאוונע, ווו ער ווערט געהאלטן אין קעלער פון דער עניקאוועדע, וואס פאדערט פון אים ער זאל צוזאמענשטעלן א ליסטע פון אלע בונדישע פירער צווישן די פליטים. צום גליק האט די עניקאוועדע נישט געוואוסט, אז די ווייט גרעסטע מערהייט פון די, וואס זי האט זיך געגרייט צו פאנגען, זענען שוין לאנג געווען אויסער די גרענעצן פון רוסלאנד. די ידיעה, אז די עניקאוועדע נעמט אראפ מענטשן פון דער באן, האט דערדריקט, אבער גלייכצייטיק נאך מער פארשטארקט דעם דראנג ארויסצורייסן זיך. דאס ארויספארן איז א לאטעריע מיט גוטע שאנסן: די מערהייט וועט געווינען און איינצלנע וועלן פארשיקט ווערן אויף סיביר.

דער ווילן צו לעבן און איבערהאלטן איז געווען אזוי מעכטיק, אז אזעלכע וואס האבן זיך געגרייט ארויסצופארן, האבן אויף דער ידיעה וועגן ארעסטן זיך צוגעגרייט אויך אויף צו לאנדן אין סיביר. ס'איז געווארן א מוראדיקער יקות אויף „מענטשעלעך“ און אויף קורצע פארביקע אונטערהיילעך פון פילדעקאס פאר פרויען. די סחורה, וואס איז געווען בחצי הינם אין די נארמאלע צייטן, איז פארשוונדן פון די געשעפטן גלייך ווי די רויטע ארמיי האט אריינמארשירט קיין ליטע. איצט איז זייער פרייז אויפן שווארצן מארק געווען צוגלייך מיט גאלד. א „מענטשעלע“ האט מען גערופן א זייער דיקן וואילאקארטיקן אונטערבגד פון דעם אויבערשטן לייבל צוזאמען מיט די הויזן. „אריינגיין“ אין אזא בגד, וואס פאלקסמענטשן פלעגן אים טראגן אין די גרויסע פרעסט, האט מען געקענט נאר פון הינטן, פון דער פלייצע. דער שטאף פון דעם בגד איז געווען אזוי דיק, אז מען האט דעם בגד געקענט אוועקשטעלן און דעריבער האבן אים די פליטים א נאמען געגעבן „מענטשעלע“. אויף סיביר איז עס אן אויסגעצייכנטע „כלי“. פאר די פילדעקאס-היילעך, וואס זייער אויסוואל איז געווען אין ראשיקליכטיקע פארבן, פלעגן סאוועטישע פרויען משוגע ווערן. האבן יידן געהאלטן, אז אויף סיביר וועלן אזעלכע היילעך זיין ווערטיקער פון גאלד און בריליאנטן. נישט אלע וואס האבן זיך געגרייט קיין וולאדיאָוואַסטאָק און געטראכט אויך וועגן סיביר האבן זיך געקענט באזארגן מיט דעם סיבירישן אויסשטייער, וואס אפילו עמעצער האט געהאט געלט צו קויפן אים איז נישט געווען לייכט אים צו באקומען.

אויסער דער שרעק צו לאנדן אין סיביר, וואס האט איבעריקנס קיינעם נישט אפגעהאלטן פון צו פארן קיין יאפאן, זענען די ווייטגרעסטע מערהייט פליטים, וועלכע האבן זיך אריבערטראגן אויף ארץ-ישראל, געבליבן אין ווילנע און אין קאוונע און געווארט אויף א נס. דער „דזשאַינט“-דירעקטאר בעקעלמאן, א מאן פון א געוואלדיקן פערזענלעכן קוראזש, פלעגט אפט פארן קיין מאסקווע אויף אפצושריייען גירות. אייניקע מאל האט געדראָט די געפאר, די סאוועטישע מאכט זאל בכלל קיינעם נישט ארויסלאזן פון ליטע. נאכן אנעקסירן ליטע האט די סא-

ויעטישע רעגירונג געהאלטן פאר נויטיק, מיט א פארשפעטיקונג פון דריי פערטל יאר ארויסצוגעבן א דעקרעט, אז פוילן האט אויפגעהערט צו עקזיסטירן ווי א מדינה. די פליטים פון פוילן אין די גרענעצן פון ליטע זענען דעריבער געווען שטאטלאזע בירגער און וועדליק דעם שטייגער פון די סאָויעטן אויפצוצווינגען בירגערשאפט, האָט זי געקענט די פליטים פאַרוואַנדלען אין אירע בירגער. אויך אָן בירגערשאפט האָט די ענ־קאָווע־דע געהאַפּט, אַז סוף כל סוף וועט איר געלינגען אַריינצובאַקומען אין אירע הענט אַלע „פּאַלקס־שונאים“ און „אַגענטן פון קאַפיטאַליזם“. איז די זאַגע פון אַרויספאַרוויזעס כּסדר געהאַנגען אויף משקולת. וואַרשיינלעך האָט דער כּוח פון די אַמעריקאַנער דאַלאַרן, וואָס די סאָ־ וועטישע רעגירונג האָט זיך אויף זיי געקוואַפּעט, געהאַלפּן בעקעלמאַנען פאַר־ לענגערן דאָס אַרויסגעבן וויוועס.

די וועלכע האָבן זיך אַרענטירט אויף ארץ־ישׂראל האָבן נישט געזען קיין שום לאַגיק אינעם פאַרן קיין יאַפּאַן מיט אַ וויווע, אַז מען דאַרף נישט קיין וויווע קיין קיראַסאַאַ... פון יאַפּאַן איז ארץ ישׂראל פיל מאָל ווייטער ווי פון ליטע. קיין סערטיפיקאַטן זענען נישטאַ, קיין געלט אויף אַזאַ לאַנגער רייזע איז נישטאַ. „איז וואָס עס וועט זיין מיט כלל ישׂראל וועט זיין מיט רב ישׂראל...“ זענען קיין יאַפּאַן געפאַרן: די וועלכע האָבן געהאַט וויוועס קיין אַמעריקע, די וועלכע האָבן געהאַט וויוועס קיין קיראַסאַאַ און געטראַכט וועגן דרום־אַמעריקע, ציוניסטישע עסקנים וואָס האָבן געהאַט „ביידע וועלטן“ — סיי וויוועס קיין אַמעריקע און סיי סערטיר פיקאַטן קיין ארץ־ישׂראל — און באַשלאָסן, אַז וואָס זיכער איז זיכער. קיין ארץ ישׂראל וועלן זיי אויך קענען פאַרן נאָך דער מלחמה, אָבער דערווייל איז אַמעריקע נישט באַדראַט פון דער מלחמה און עס איז בעסער איבערצווואַרטן דעם שטורעם, וואָס באַדראַט אויך ארץ ישׂראל. אויסער דעם זענען קיין יאַפּאַן געפאַרן אַ צאַל „אַוואַנטוריסטן“, וואָס ביי דער סאָוועטישער ווירקלעכקייט, מיט היטלערן ווי אַ שותף פון סטאַלינען אין שכנות, האָבן זיי אין דעם וועג קיין ארץ ישׂראל דורך יאַפּאַן און דעם ווייטן מורח געזען אַ קאַצנשפּרונג אַנטקעגן דער גרויסער צאַל גרענעצן צווישן ליטע, רוסלאַנד, דייטשלאַנד אין אַנדערע. בפרט אַז אין סיריע האָבן שוין דעמאָלט געהערשט די ווישילייט, וואָס האָבן נישט דורכגעלאָזט קיין ארץ ישׂראל מענטשן אין מיליטער־עלטער. צווישן אַט די „אַוואַנטוריסטן“, וואָס האָבן אין ליטע געפילט דעם אַנקומענדיקן חורבן, בין אויך איך געווען. סיי ווי איז די וועלט צעשניטן און צעפיצלט דורך גרענעצן, וועלכע דערגרייכן אַפילו ביז צום הימל און אויך דאַרט זענען זיי פאַראַן — אַ גרענעץ צווישן גיהנום און גי־ען און גרענעצן צווישן הימל און הימל, און סיי ווי איז מען אויסגע־ וואַרצלט — איז בעסער דער לאַנגער וועג וואָס איז זיכער, איידער וואַרטן אויף אַ קורצן וועג ווען משיח וועט קומען...

ווען איך האָב שוין געהאַט אַלע פאַפירן און פאַפירלעך פאַרטיק אַרויסצופאַרן, האָב איך אויף דער גאַס אין ווילנע געטראַפּן אברהם און פריידקע סוצקעווער. איד ווייס נישט צי זיי האָבן מיד מקנא געווען ווען איד האָב זיי געזאַגט. אז איד קלייב זיך אין וועג אַריין, אָבער אומעט און רעזיגנאַציע האָט אַרויסגעקוקט פון זייערע אויגן, ווי זיי וואַלטן פריער פאַרמשפּט געוואָרן צו ווערן בעל כּורחו ליט־

ווישע בירגער און איצט זענען זיי בעל כורחו געווארן סאָויעטישע בירגער. און זיי קומען אָפּ די שטראָף...

אין דעם טאָג ווען איד בין אַרויסגעפאַרן האָב איך געפאַסט; נישט צוליב רעליגיעזע מאַטיוון, נאָר ווייל איך בין געווען געשפּאַנט. מוראדיק געשפּאַנט. איך האָב אַפילו קיין גלאַז וואַסער נישט געקענט טרינקען. איך האָב געלאָזט וויסן מיינע נאַענטסטע פּריינט אין ווילנע, ווען איך פאַר אַרויס פון קאַוונע מיטן צוג קיין מאַסקווע און ווען דער צוג וועט זיך פאַרהאַלטן אין ווילנע. אין קאַוונע האָט מיך צו דער באַן באַגלייט ז. סעגאַלאָוויטש און מיין „בעט־חבר“ הערמאַן קרוק. איך האָב געזאָגט צו קרוק:

„האַסט אַן אַמעריקאַנער וויזע. דיין באַשלוס צו בלייבן אין קאַוונע איז אַן איבעראַיילטער. רעווידיר אים. פאַר אַוועק. פאַר אַוועק! געדענק, צווישן די צוויי מערדער אין מאַסקווע און אין בערלין, איז פאַר אונדז נישטאַ קיין פּלאַץ.“

קרוק האָט געשוויגן און סעגאַלאָוויטש האָט געזאָגט מיט טרויער אין זיינע גראַע אויגן:

„הלוואי וואָלט איך געהאַט אַזאַ וויזע, יעדע וויזע, וואָלט איך צופּוס אַנטלאָפּן. צאַנין, געדענק אין מיר. באמי זיך איך זאַל קענען אַריינפאַרן קיין יאַפּאַן און דאַרט בלייבן אַ שטיקל צייט. דאָ, אין ליטע, עקט זיך די וועלט.“

איך בין איינגעשטיגן אין דער באַן. מיין גאַנצער באַגאַזש איז באַשטאַנען פון אַן איינציק רענצל מיט אַ צוויי פאַר וועש און מיט אַ גרויסן ווורשט, אַז טאַמער פאַרגליסט זיך דער ענ־קאַווע־דע מיך אַראַפּצונעמען פון דער באַן, זאַל איך אויף דעם ערשטן טאָג האָבן וואַס צו עסן...

אין דעם קופּע וווּ איך בין אַריין זענען געזעסן צוויי רויט־אַרמיער, טייערע מוזשיקעס. באַלד ווי די באַן האָט געריירט, האָט איינער פון די מוזשיקעס אַרויס־גענומען אַ פּלאַש שנאַפּס און מיט דער האַנטפּלאַך אַרויסגעקלאַפט דעם פּראָפּן — האָפּ! איינער האָט געגעבן אַ זופּ און איבערגעגעבן דאָס פּלעשל צום צווייטן און אויך דער צווייטער האָט געטון אַ זופּ. ער דערלאַנגט מיר דאָס פּלעשל, איך זאַל אויך נעמען אַ זופּ. וויל איך נישט. בעטן זיי ביי מיר ווי מען בעט אַ גולן: „נוזשע, בערי, טאַוואַרישטש!“ די אויגן ווערן זיי פייכט פון טרערן. ווי איך וואָלט זיי דאָ געגאַנגען באַליידיקן צום טויט. האָב איך גענומען דאָס פּלעשל און אַ זופּ געטון פון דעם ביטערן טראָפּן. און נאָך מיר איז ווידער דאָס פּלעשל געגאַנגען צום ערשטן און דערנאָך צום צווייטן און דערנאָך ווידער צו מיר. האָב איך אַרויס־גענומען דעם ווורשט. וואַס איך האָב צוגעגרייט אויף סיביר, אַפּגעריסן פון אים שטיקער און מכבד געווען מיינע נייע פּריינט. האָבן מיר אַלע צוזאַמען געטרונקען דעם שנאַפּס און פאַרטיק געמאַכט דעם ווורשט. אָבער אזוי ווי איך בין געווען אין תענית און אַ יידישער שיכור בין איך — איז מיר דער שנאַפּס אַריין אין קאַפּ און אין די פּיס. און די צוויי רויט־אַרמיער האָבן מיר זיך געטאַפּלט. פאַרדריי־מאַליקט און פאַרצענמאַליקט, ווי מיט מיר וואָלט געפאַרן אַ גאַנצע אַרמיי און זי באַשטייט פון מיינע פּריינט, וואַס מיר עסן און טרינקען צוזאַמען. איך בין געווען שיכור.

ווען די באַן האָט זיך אָפּגעשטעלט אין ווילנע, האָב איך אויפן פּעראַן דערוען

מיינע פריינט אינזשיניער מאיר האַפּמאַן, איינער פון די וואָס זענען מיט מיר געגאַנגען איבער דער גרענעץ קיין ווילנע, און פרוי קאַסעל. איך האָב צו זיי גע- וואַלט אַרויסקריכן דורכן פענצטער, האָבן זיי מיר געהייסן גיין דורך דער טיר. איך בין אַראָפּ צו זיי, זיי אַרומגענומען, געקושט און געשריגן:
„איך האָב אין דר'ערד סטאַלינען! מיר וועלן אים אַלע איבערלעבן. זאַל סטאַ- לין זיין אונדזער אלעמענס כפרה!“

מאיר האַפּמאַן האָט מיר מיט דער האַנט פאַרשטופט דאָס מויל און געבעטן:
„צאַנין, שווייג, שווייג, דו ביסט שיכור. וועסט ברענגען אַן אומגליק אויף אונדז!“

איך האָב זיך נישט געקענט באַהערשן. איך בין געווען שיכור און נישט גע- פילט די געפאַר.

„אַנטלויפט פון סטאַלינס גיהנום! ער איז דער רויטער היטלער!“ — האָב איך געשריגן.

מאיר האָט מיך אָנגעכאַפט און ווידער פאַרשטעלט דאָס מויל מיט דער האַנט. פרוי קאַסעל האָט אים געהאַלפן מיר צופירן צו דער טיר פון וואַגאַן. זיי האָבן מיך מיט כוח אריינגעשטופט און איך בין געפאַלן. זיי האָבן הינטער מיר פאַרהאַקט די טיר. אַז איך האָב זיך מיט אַ סך מי אויפגעשטעלט, האָט די באַן גערירט. מיינע פריינט האָב איך מער נישט געזען. זיי זענען אַנטלאָפן פון דער געפאַר, וואָס האָט דעמאָלט געשלאָגן פון מיין שיכורקייט, ווי איך בין אַנטלאָפן פון דעם סטאַלין היטלערישן גיהנום...

פון דער שיכרות האָב איך זיך אויסגעניכטערט ערשט אין אָונט. ערגעץ־וו אויף אַ זייער טומלדיקער סטאַציע, ווו עס איז פאַרגעקומען די פאַספאַרטן־קאַנ- טראַל. כאָטש ליטע איז געווען אַ סאָויעטישע רעפובליק, אַ ברידערלעכע מדינה, איז די קאַנטראַל געווען לויט אַלע כללים אויף דער גרענעץ צווישן צוויי ווילד- פרעמדע מדינות. אין דעם וואַגאַן וואָס האָט זיך היפש איבערפולט מיט ציווילע און מיליטערישע פאַסאָזשירן, איז אַריינגעקומען אַ מונדירטער קאַנטראַלער און געפאַדערט פאַספאַרטן און קאַמאַנדיראַווקעס. דער גרענעץ־קאַנטראַלער האָט זיך פיין איינגעקוקט אין מיין „ליידימאַס“, ווי ער וואַלט זיך אין אים געשפיגלט, אין אים אַוועקגענומען אַן צו זאָגן אַ וואָרט. אין דער רגע בין איך געווען אַזוי ניכטער, ווי איך וואַלט אין מיין לעבן נישט גענומען אין מויל אריין אַפילו אַ טראַפן הבלדהוויין. נאָר דאָס לשון איז מיר אָפגענומען געוואָרן און איך האָב נישט געקענט פרעגן דעם אַוועקגייענדיקן מאַן פאַרוואָס ער נעמט מיר צו מיין פאַספאַרט.

וואָס האָב איך צו פרעגן? דאָס האַרץ האָט זיך אין מיר צעקלאַפט מיט האַס- טיקע קלעפ. מסתמא וועט מען מיך באַלד אַראָפנעמען פון דער באַן און דאָס וועט זיין דער סוף. אויס חלומות, אויס פרייהייט און אַן עק צו אַלע האַפּענונגען. ס'האַט זיך מיר אויסגעדאַכט, אַז אַלע פאַסאָזשירן אין מיין קופע און אויך די וועלכע שטייען אין קאַרידאַר קוקן אויף מיר און אויך זיי וואַרטן מיט פאַרדאַכט און ניין גער אויף דעם פינאַל, ווען מען וועט מיך אַראָפנעמען. דערווייל זענען אין קופע אַריינגעקומען אַנדערע צוויי מונדירטע און געהייסן איך זאַל זיי ווייזן מיין

באגאזש. איך האב געעפנט מיין איינציקע וואליוע און זיי האבן געלאסן דורכגער
נישטערט מיין ארעמקייט און געקוקט מער אויף מיין פנים ווי אויף דעם וואס
זייערע פינגער האבן אויסגעטאפט.

א גוטער סימן איז געווען דאס, וואס זיי האבן מיר געהייסן צוריק אַוועק־
שטעלן מיין וואליוע אויבן, אויף דעם באַגאַזשניק. נאָר פון דעם גוטן סימן האַבן
די האַרץ־קלעפּ נישט אויפּגעהערט ביז נאָך אַ וועלכער שעה האָט מיר דער קאַנ־
טראַלער געבראַכט צוריק מיין „ליידימאַס“ און מיר אים דערלאַנגט אין דער האַנט
אַריין מיט אַ שאַקל, ווי ער וואַלט מיר געטון אַ פּערזענלעכע טובה וואָס צווישן
די צוויי ריכטונגען סיביר און וואַלדיוואַסטאַק לאַזט ער מיר פאַרן קיין וואַלד־
וואַסטאַק... אַ שווערער שטיין איז מיר אַראַפּגעפאַלן פון האַרץ און איך האָב זיך
אַנגעפילט מיט אזוי פיל לעבנספּרייד, אַז איך וואַלט זיך געכאַפּט קושן פּרעמדע
מענטשן. כּיבין אַדורך נאָך איין גורלדיקע גרענעץ. ביי סמאַלענסק בין איך שוין
געווען אַ היימישער מיט מיינע מיט־פּאַסאַזשירן, — גוטע מענטשן, נאָר זייער
שלעכט אַנגעטון, אין אויסגעריבענע מאַנטלען, מיט בולטע סימנים, אַז זיי, די
מאַנטלען, האָבן אַמאָל געהאַט סאַמעטענע, צי קאַראַקולענע, אָדער פּאַקענע קעלנער.
אויף דער סמאַלענסקער סטאַציע האָב איך זיך צום ערשטן מאל אַנגעטראַפּן
מיט דער אינסטיטוציע „קיפּיאַטאַק“, וואָס איך האָב שפּעטער באַגעגנט אויף
יעדער סטאַציע פון דעם לאַנגן טראַנס־סיבירישן באַטראַקט. ערשט אין סמאַ־
לענסק האָב איך באַמערקט, אַז אַ טייל פון די פּאַסאַזשירן זענען באַוואַפּנט מיט
טשייניקעס און ווי נאָר די באַן שטעלט זיך אויף אַ סטאַציע, לויפּן די לייט מיט
די טשייניקעס נאָך „קיפּיאַטאַק“.

איך ווילנע האָב איך געהאַט איינגעהאַנדלט אַ טערמאַס מיט אַ רויט באַקאַליטן
טעפעלע צוגעשרויפּט פון אויבן. איך האָב דעם טערמאַס געקויפּט אויפּן פּאַל
די רוסן וועלן מיין ריזע אויסקערעווען אויף סיביר. אַנדערע האָבן פאַר דעם
סיביר־פּאַל איינגעהאַנדלט וואַטענע „מענטשעלעך“, פּאַרביקע ווייבערישע פּילדער־
קאַס־אונטערהייזלעך און ביוסטעהאַלטערס. איך האָב אויף די אַלע גוטע זאַכן נישט
געהאַט קיין געלט. האָב איך געקויפּט אַ טערמאַס אויף דריי גלעזער טיי. ווי נאָר
איך האָב געזען, אַז די מוזשיקעס גייען מיט טשייניקעס נאָך „קיפּיאַטאַק“, האָב
איך אַרויסגענומען פון מיין וואַליוע דעם טערמאַס, כדי נאַכצוטון וואָס אַלע טוען
— נעמען „קיפּיאַטאַק“. נאָר מיין טערמאַס פון שוואַרצן מעטאַל מיט דעם רויטן
באַקאַליטן טעפעלע פון אויבן האָט אויפּגערודערט דעם גאַנצן עולם אין קופּע.
איך בין געוואָרן זייער חשוב אין אַלעמענס אויגן. איך האָב געבראַכט אַ טערמאַס
„קיפּיאַטאַק“ און אים אַוועקגעשטעלט אויפּן טישעלע נעבן פענצטער. אַלעמענס
אויגן זענען געלעגן אויף מיר און אויף מיין טערמאַס. איינע, אַ יונגע פּרוי, האָט
זיך נישט איינגעהאַלטן און מיר געפרעגט: „טשטאַ עטאַ?“, — „עטאַ טערמאַס“ —
האָב איך געזאָגט און זי וואַלט פּונקט אַזוי געוויסט וואָס דאָס איז ווען איך זאָל
איר זאָגן, אַז דאָס איז אַ שרויף צו דער לבנה, אָדער אַ שפּיל־מאַשינקע. ערשט ווען
איך האָב אין מיטן פאַרן אַראַפּגענומען דאָס רויטע טעפעלע, געעפּנט דעם פּראַפּן
און אַנגעגאַסן אינעם רויטן טעפעלע הייס וואַסער — האָבן זיך ביי אַלע געעפּנט
מיל און אויגן פון ווונדער. איך בין געווען אַ זייער וויכטיקער מענטש.

סוף-כל־סוף האט מיין טערמאָס געכאַפּט אָן עין הרע, אָבער וועגן דעם וועל איך דערציילן ווען עס וועט קומען די עין הרע און די פּאַרבינדונג פון דער געשעעניש.

איך בין אָנגעקומען קיין מאַסקווע באַגינען, ווען די שטאַט איז נאָך געשלאָפּן. דער באַאַמטער פון אינטוריסט איז געווען דורכגעפרוירן, מיט אַ בלאַער נאָז און אין אַ לייכטן מאַנטל. עס איז אים געווען אַזוי קאַלט, אַז ער האָט נישט געקענט רעדן. איז מיר געוואָרן א רחמנות אויף אים און אַנשטאַט ער זאַל מיר העלפּן האָב איך געזוכט מיט וואָס איך קען אים העלפּן. האָב איך אים צוגעאיילט מיר זאַלן קודם כל אריינגיין אין וואַקזאַל און דערנאָך וועט מען זען. אין וואַקזאַל האָט ער אָנגעהויבן פּלאַנירן אין וועלכן האַטעל איך זאַל צופאַרן און וויפּל אַזייגער איך דאַרף זיין אין „אינטוריסט“, כדי צו רעזערווירן פאַר מיר אַ פּלאַץ אין דעם טראַנס־סיבירישן עקספרעס קיין וולאַדיוואַסטאַק. נאָך אַ קורצן שמועס מיט מיין שלעכטן רוסיש בין איך געווייר געוואָרן עטלעכע נישט פּריילעכע זאַכן: ערשטנס, אַז דעם זעלבן טאַג גייט אַפּ דער טראַנס־סיבירישער עקספרעס, אָבער אַזוי ווי איך האָב נישט קיין רעזערווירטן פּלאַץ, וועל איך קענען פאַרן ערשט אין צוויי טעג אַרום, ווייל דער עקספרעס לויפט בלויז דריי טעג אין דער וואַך. צווייטנס, אַזוי ווי איך האָב נישט קיין רעזערווירטן האַטעל, וועל איך ווי אַ טראַנס־טוריסט מוזן צאָלן פאַרן האַטעל מיט דאָלאַרן. האָב איך געמאַכט אַ חשבון, אַז צוויי נעכט אין האַטעל מיט דאָלאַרן וועט מיר מאַכן אַ תּל מיינע פּופּציק דאָלאַר, וואָס איך האָב באַהאַלטן ווי „לענדינג מאַני“, וואָס אָן זיי וועט מען מיך נישט אריינגלאָזן קיין יאַפּאַן.

האָב איך באַשלאָסן פאַר אַלעם פּטור ווערן פון דעם באַאַמטן פון „אינטוריסט“ און אָנהייבן זאַרגן פאַר זיך אַליין, כדי נאָך דעם זעלבן טאַג אַריינבאַקומען זיך אינעם עקספרעס צוג קיין וולאַדיוואַסטאַק. האָב איך געזאָגט צו מיין פאַרזאָרגער, אַז אַזוי ווי עס איז נאָך באַגינען און אַזוי ווי דאָס ביוראָ פון „אינטוריסט“ איז נאָך נישט אָפּן אין אַזאַ פּריער שעה און אַזוי ווי אין דרויסן איז אַ וויסטע קעלט, וועל איך אויפן וואַקזאַל צוואַרטן ביז אַזייגער ניין און דעמאָלט וועל איך אַליין קומען אין ביוראָ פון „אינטוריסט“, וווּ מען וועט זאַרגן פאַר מיין האַטעל און פאַר אַ פּלאַץ אין צוג אין צוויי טעג אַרום. דעם באַאַמטן איז געפּעלן מיין פּלאַן און איך בין פון אים פּטור געוואָרן אויף אייביק.

דעפּאַנירט מיין וואַליזע, בין איך געווען אַ פּרייער מענטש אין מאַסקווע. איך האָב זיך אַוועקגעלאָזט אין שטאַט אַריין און דעם ערשטן וויזט אָפּגעשטאַט אין אַ רעזורע. אויף אַט דעם ערשטן וועג האָב איך זיך דערוואַסט, אַז אין דעם פּאַטער־לאַנד פון דער רעוואָלוציע איז די פּרוי אויסגעלייכט מיט דעם מאַן: די מאַטאַר־פּירערין פון דעם טראַמוויי איז אַ פּרוי אין וואַילאַקעס און מיט אַ גרויסער וואַלע־נער טוך אַרום קאַפּ. פּרויען רוימען די גאַסן פאַרביי וועלכע דער טראַמוויי פאַרט. אין דער רעזורע האָט מיך גענומען אין דער אַרבעט אַריין אַ פּרוי און מיך אָפּגע־שוירן און אַפּראַזירט בעסער ווי דריי מענער וואַלטן עס געמאַכט. דערנאָך בין איך געגאַנגען אין אַ רעסטאָראַן וווּ דער עולם האָט אויף פּרישטיק געגעסן ווורשטלעך און פאַרטרוקען מיט וואַדקאַ. די ווורשטלעך מיט קרויט האָבן מיך אַרייפּגעפּירט

אויף אן איידי, אז ווען איך וואָלט אין מאַסקווע באַקומען אַ גוטן און גרויסן טרר
 קענעם ווורשט, וואָלט איך אים מיטגענומען אויפן וועג. וואָרום דער טראַנס-
 סיבירישער עקספרעס פאַרט ביז וולאַדיוואַסטאָק צוועלף טעג; איך האָב נישט קיין
 אנונג ווי אַזוי די פּאַסאַזשירן ווערן געשפייזט אין דעם רעסטאָראַן-וואַגאָן, איז גוט
 צו האָבן מיט זיך אַ גרויסן, טרוקענעם ווורשט ווי אַ מעשה זאָל זיך נישט מאַכן...
 די געשעפטן אויף די צענטראַלע גאַסן האָבן אויסגעזען גאַנץ לייטיש. אין די
 שויעפּנצטער ליגן סחורות: ווייערישע „טופּלעס“, וואָס זעען אויס ווי קויליטשעס
 — אַבער דאָך „טופּלעס“; מענערישע מאַנטלען, וואָס זעען אויס ווי גענייט פאַר
 מתים אין טרומעס אריין — אַבער דאָך מאַנטלען. און אַט זע איך אַ געשעפט,
 וואָס איך זוך: אין שויעפּנצטער הענגען גרויסע און טרוקענע ווורשטן, פון אויבן
 אביסל פאַרשימלט, אַזעלכע וואָס מען פּלעגט זען אין די וואַרשעווער און לאַדזשער
 יידישע ווורשט-געשעפטן פאַר דער מלחמה. איך האָב דערפּילט דעם גוטן ריח פון
 דעם ווורשט און אין מויל איז מיר געוואָרן וואָסערדיק פון אַפעטיט. און טאַקע
 נישט ווייט פון דעם ווורשט ליגט אַ ריזיקער האַלבער ראַד פון אַ געלבלעכן
 שווייצער-קעז מיט גרויסע לעכער. און ווידער ווערט וואָסערדיק אין מויל פון
 אַפעטיט. אַבער איך דערמאָן זיך, אז איך בין פליישיק נאָך דעם טרוקענעם ווורשט
 און דער אַפעטיט פאַרגייט מיר... האָב איך געמאַכט אַ חשבון וויפּל טשערוואַנצעס
 איך האָב אין ברום-טאַש און אריין אין געשעפט פון ווורשט מיט שווייצער-קעז.
 דאָס געשעפט איז מיר באַלד נישט געפּעלן געוואָרן: אויף די האַלב-ליידיקע פאַר-
 ליצעס איז פון איין זייט געשטאַנען אַ גרויסע סטאַלין-פיגור און נישט ווייט פון
 איר אַ קלענערע קאַלינין-סטאַטוע. פון דער צווייטער זייט זענען געלעגן אַ פאַר
 לעבלעך ברויט אין עטלעכע בלעכענע שעכטלעך. די אַלע גוטע זאַכן האָבן מיר
 נישט אינטערעסירט, נאָר איך האָב דער פאַרקויפּערין אַנגעוויזן אויפן שויעפּנצ-
 טער, אז איך וויל אַ קיללאַ קאַללאַבאַס און אַ קיללאַ שווייצער-קעז. זי האָט
 מיר עפעס געענטפּערט דיפּלאַמאַטיש און איך בין צוגעשטאַנען, אז איך ווייס
 וואָס איך וויל און איך וויל קאַללאַבאַס און שווייצער-קעז. די פאַרקויפּערין האָט
 שנעל פאַרלוירן ס'געדולד צו מיר. נאָר אַזוי ווי פון מיין רוסיש האָט זי פאַרשטאַ-
 נען, אַז מיין וויג איז נישט געשטאַנען אין מאַסקווע, האָט זי צוגערופּן אַן עלטערע
 פרוי. מיט מער געדולד, און די עלטערע פרוי מיט מער געדולד האָט מיר געגעבן
 צו פאַרשטיין, אַז אמתער קאַללאַבאַס און אמתער ווורשט האָט אין דער מינוט אויס-
 געפּעלט און דאָס וואָס עס הענגט אין פענצטער איז אַ ווורשט-מאַנקען פון האַלץ
 און דאָס וואָס עס ליגט אין פענצטער איז אַ שווייצער-קעז-מאַנקען פון פּאַפּיר.
 דאָס אמתע וועל איך זיכער באַקומען אין אַן אַנדער מאַגאַזין... איך האָב געפרוּווט
 מיין מזל און אין אַלע מאַגאַזינען פון שפּייז האָב איך געזען גענוי די זעלבע
 הילצערנע ווורשטן און פּאַפּירענע שווייצער-קעזן. אומעטום האָט דאָס אמתע אין
 דער מינוט אויסגעפּעלט.

נאָך דעם נסיון מיט די ווורשטן איז מיר איינגעפאַלן, אז איך דאַרף פרוּוו דעם
 מאַסקווער מעטראַ, צי איז ער אַן אמתער, ווי מען באַשרייבט אים, אַדער דער
 מעטראַ איז אַ „מאַנעקין“ אויף אַנצוקוקן, עס זאָל ווערן וואָסערדיק אין מויל פון
 אַפעטיט. איך בין פאַרבליפט געוואָרן פון זיין אמתדיקייט, פון די רחבותדיקע

פאלאצנארטיקע אריינגענג. מארמאר און ליכט. פארב און רייכקייט — קונסט־ווערק. אונטן, אין מעטרא. הערשט אזא מוראדיקער קאנטראסט צו דעם וואס איז אויף דער אויבערפלאך. אויף דער ערד. אויבן גראָ. פינצטער, די געביידעס שווערע, קאָזארמעדיקע, און אינטן — גלאַנץ און פראַכט און ליכט, ליכט, ליכט. די וואַגאַנען ציכטיקע, עסטעטישע ווידער מיט אַ סך ליכט. נאָר די פאַסאַזשירן זענען אין אַ מוראדיקן קאָנטראַסט צו דער גאַנצער ליכטיקער רייכקייט. די מענטשן זענען אַנגעטון אין אויסגעריבענע מאַנטלען פֿינ פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה און וועדליק די קורצע אַרבל איז צו זען, אַז די מאַנטלען זענען פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה גענייט געוואָרן פאַר אַנדערע און נישט פאַר די. וואָס טראָגן זיי אין דער צווייטער וועלט־מלחמה. אַ נאָך גרעסערער קאָנטראַסט זענען די ווייבער־פאַסאַזשירן אין מעטראָ. אַלע האָבן אויסטערליש גרויסע הינטנס, וואָס צעשפאַרן די אַלטמאָדישע מאַנטלען, און זייערע ליפן זענען פאַרפאַטשקעט מיט רויטע פאַרב. ווי נאָר עס פאַרמאַכן זיך די טירן פֿון מעטראָ ווערט שטיקעדיק און עס זעצט אין קאַפּ אַריין דער איבלדיקער ריח פֿון העליאָטראָפּ.

אין יענער צייט איז אין רוסלאַנד געוואָרן אַ מאַדע פֿרויען זאַלן זיך פאַרבן די ליפן אייף רויט און נוצן אַדע־קאַלאַן. זיי זאַלן אויסזען מער ווייבלעך. אָבער די רוסישע פֿרויען האָבן נישט געקענט די קונסט ווי אזוי צו שמירן די פאַרב אויף צו באַקומען אַן אינדיווידועלן עפעקט פֿון די ליפֿן־ליניעס, נאָר זיי האָבן געשמירט גלייכע פאַסן איבער די ליפן. דאָס האָט די שלעכט־געקליידעטע פֿרויען געמאַכט נאָך אַרעמער און עלטער. דער אַדע־קאַלאַן מיט דעם אַרעמען און איבלדיקן ריח פֿון העליאָטראָפּ, געגאַסן אין גרויסע מענגעס, האָט געקענט אַראַפּפֿירן פֿון זינען. האָב איך שוין ליבערשט אויסגעקליבן די אויבערפלאַך פֿון דער ערד און אַוועק אין דער סאָבאַרג־אַלעריע אויפן רויטן פּלאַץ. דאָ, צווישן די בילדער און איי קאַנעס, האָב איך ענדלעך אָפּגעפֿונען יענע אַטמאָספֿער פֿון דער רוסישער קולטור, פֿון וועלכע אויך מיין דור האָט אין זיין פֿריער יוגנט גענאַסן אין רייד געוואָרן. אַז קאַמוניזם איז געוואָרן אַ נייע פאַרם פֿון דער אַלטער פֿראַוואַסלאַוויע האָב איך געזען אין דעם לענין־מאַזאָאָליי, וווּ אַז אַלטיטשקע פֿרוי האָט זיך איבערגע־צלמט פאַר דער מומיע פֿון לענינען אין דער גלעזערנער טרומנע. נאָך איין צערק־וויאַלער הייליקער צו די אַלע פאַרהייליקטע באַטיושקעס, פּאַפּן און אַרכימאַנדריטן, וואָס ליגן באַגראָבן אין דער צערקווע אויף יענער זייט קרעמל־וואַנט. און דער גרינלעכער מאַרמאַר אין מאַזאָאָליי איז אויך אויף אונטערצושטרייכן דאָס קלויס־טערדיקע

אזוי האָב איך אין דעם איינעם טאַג פאַרווכט אַלע טעמים פֿון מאַסקווע און אַז אַנגעזעטיקטער פֿון די קאָנטראַסטן בין איך מיר נאָך מיטאַג אַוועק צום וואַקאַל, פֿון וועלכן עס גייט אָפּ דער טראַנס־סיבירישער עקספרעס צום ווייטן מזרח.

פֿינ מיין נסיון מיט סאָויעטישע מענטשן איז ווילנע האָב איך געוואוסט, אַז זיי זענען פֿילבאַר, ווי קינדער. אויף פאַרביקע קלייניקייטן מיט עפעקטן. האַפּטקע, דער געוועזענער דירעקטאָר פֿון דער יידישער אַפּטיילונג ביים אינערן־מיניסטעריום אין וואַרשע, האָט אין ווילנע געהאַט געדונגען אַ זייער גרויסע דירה. אַז די סאָויעטן האָבן אַקופֿירט ליטע האָבן זיי אויך רעקוויזירט

צימערן פאר אפיצירן פון דער רויטער ארמיי, וואס זענען געשטאנען אין ווילנער גארניזאן. האפטקען האט מען מזכה געווען מיט צוויי מאיאָרן־ליאַטשיקעס מיט ווייבער און קינדער. זיי האָבן זיך אין דעם הויז געפילט זייער היימיש, און אָפט, ווען איך פלעג אַרויסקומען צו האַפטקען, זענען די אַפיצירן געזעסן ביים טיש, געטרונגען טיי מיט וואַרעניע, וואָס האַפטקעס פרוי האָט געהאַט צוגעגרייט, און געשמעסט וועגן עסן און קליידער.

דאָס גרעסטע פאַרגעניגן פון די אַפיצירן איז געווען צו פאַרברענגען מיט זייערע פאַמיליעס אין דער גרויסער וואַנע. די אידיליע איז געווען אַזאַ: דאָס וואַנע־צימער איז גוט אַנגעהייצט געוואָרן, דאָס וואַסער אין קעסל האָט געדאַרפט זיין נישט צו הייס און נישט צו קאַלט. אין וואַנע־צימער האָט מען אַריינגע־שטעלט אַ גראַמאַפּאָן. מאַן און ווייב מיט די קינדער האָבן זיך אַריינגעזעצט אין דער וואַנע און געלאָזט אין גאַנג דעם גראַמאַפּאָן. איינער פון די מאַיאָרן ליאַטשיקעס האָט ספּעציעל ליב געהאַט די פּלאַטע אויף וועלכער עס איז געווען דאָס ליד „אַ קאַק דיאַדיאַ עלי“, וואָס איז געווען נישט עפעס אַנדערש ווי אַן איבערזעצונג אין רוסיש פון „אַ דער רבי אלימלך“. די קינדערלעך האָבן זיך געפליעסעט אין וואַסער. דער מאַיאָר ליאַטשיק האָט געפילט און גע־צימבלט צוזאַמען מיט דעם זינגער פון דער פּלאַטע און דאָס לעבן איז געווען שיין. איינמאַל זינדיק ביים טיש האָבן איך פון טאַש אַרויסגענומען אַ זייער פּרי־מיטיוון ציגאַרעטן־צינדער, וואָס אויפן רוקן האָט ער געהאַט אַ פּלינט־שטיין און פון דער צווייטער זייט האָט מען אַרויסגעצויגן אַ מעטאַל „שוועבעלע“ מיט אַ קנויטל. אַז מען האָט דאָס מעטאַלענע „שוועבעלע“ מיטן קנויטל אַנגעריבן אין פּלינט האָט זיך עס אַנגעצונדן מיט אַ קנאַק און — איך האָב פאַרוויכערט מיין ציגאַרעט. די אַפיצירן, פּילאַטן פון עראַפּלאַנען, וואָס זענען פון טעכנישן ווונדער, זענען אַריין אין התפעלות פון מיין פּרימיטיוון ציגאַרעטן־צינדער און איינער האָט אויסגערופן „וואָס טיעכניקאַ!“ ביידע האָבן געקוקט אויף דער טעכניק פון דעם גראַשנדיקן מכשיר, ווי ער וואַלט געווען מער קאַמפּליצירט ווי זייערע עראַפּלאַנען.

אַז איך האָב געזען וואָס עס רופט אַרויס התפעלות ביי אינטעליגענטע מענטשן האָבן איך גלייך איינגעקויפט נאָך איין צינדער. טאַמער וועט ער מיר צונוצקומען. ער איז מיר צונוצגעקומען!

די באַן קיין וואַלדיוואַסטאַק איז געשטאַנען אַ גרייטע אויפצונעמען פּאַסאַ־זשירן, אָבער די טירן פון די וואַגאַנען זענען געווען פאַרשלאָסן און פאַר יעדן פּאַסאַזשיר באַזונדער האָט דער קאַנדוקטאָר געעפנט די טיר. בין איך צוגע־גאַנגען צו אַ קאַנדוקטאָר און אים דערלאַנגט מיין בילעט, וואָס איך האָב געהאַט פון „אינטוריסט“ אין קאָוונע, און געבעטן ער זאל מיר אַריינלאָזן אין וואַגאַן. „האַסט אַ רעזערווירטן פּלאַץ?“ — האָט ער געפרעגט. איידער איך האָב אים געענטפערט האָבן איך אַרויסגענומען אַ ציגאַרעט מיט דער פּרימיטיווער צינד־מאַשינקע, געגעבן אַ שאָס מיט דעם מעטאַלענעם „שוועבעלע“ און דער ציגאַרעט איז פאַרוויכערט. איך האָב נישט געדאַרפט צו פּיל קוקן, כדי צו זען, אַז מיט דעם איינעם „שאָס“ האָבן איך פאַרכשופט דעם קאַנדוקטאָר. ערשט איצט האָבן

איך געענטפערט אויף זיין פראגע, אן איך האב נישט געהאט קיין צייט ווען צו רעזערווירן א פלאץ אין עקספרעס־צוג, אבער איך מוז מיטן לעבן זיין וואס פריער אין וולאדיוואסטאק, דארט ווארט אויף מיר א שיף, וואס איך קען פאר שפעטיקן. „זנאיעטיע, מאי פאראכאד ז'ולאדיוואסטאקא...“ דער קאנדוקטאר הערט מיט איין אויער און מיט ביידע אויגן קוקט ער אויף מיין האנט אין וועלכן איך האלט דאס ווונדער מיטן שאס, נאר איך האלט עס שוין נישט אין מיין האנט, איך האב עס אריינגעלייגט אין זיין האנט. ער איז אין גאנצן געווארן צעטומלט און פארשכורט, ווי איך וואלט אין זיין האנט אריינגעלייגט די לבנה מיט דער זון מיט אלע שטערן. ער שליסט אויף די טיר פון וואגאן, ער גייט דער ערשטער און איך נאך אים, פירט מיך אריין אין א קופע און ווייזט מיר אן אויף א פרייען פלאץ נעבן סאמע פענצטער. איך פאר! דאס טעכנישע ווונדער פון מיין פלינט־צינד־שוועבעלע־מאשינקע האט געמאכט כשוף.

אזוי ווי דער וועג איז א לאנגער, מען פארט צוועלף טעג, איז יעדער קופע באשטימט פאר פיר פאסאזשירן. אין אונט מאכט מען פיר בעטן — צוויי אונטן, צוויי אויבן און ס'איז הימיש. דער וואגאן איז א ציכטיקער, א גוט־געהייצטער און יעדער קופע האט אפילו א ראדיא־הילכער צו הערן לידער. און דאס ערשטע ליד, וואס איך האב דא געהערט איז געווען... „א קאק דיאדא עלי“... דאס צונויפ־פאלן זיך פון דעם כשוף מיט דער פלינט־צינד־שוועבעלע־מאשינקע מיט דעם ליד „א קאק דיאדא עלי“, וואס איך האב צום ערשטן מאל געהערט פון דער וואנע־אריס ביי האנטקען אין באד־צימער, איז געווען פאר מיר א סימן, אן איך האב אנגעהויבן מיין רייע מיטן רעכטן פוס און איך וועל מיט אייבערשטנס הילף פארפארן קיין וולאדיוואסטאק.

מייענע מיט־פאסאזשירן אין קופע זענען געווען: אן אמעריקאנער דאקטאר, וואס האט באגלייט א קראנקע פרוי פון שוועדן קיין אמעריקע (די קראנקע האט געהאט א באזונדער קופע ערשטע קלאס), ער האט געהייסן מילטאן דזשעקסאן. ער האט ליב געהאט צו ווייזן די פאטאגראפיעס פון זיין פרוי און צוויי טעכ־טערלעך, וואס ביידע האבן אויף די פאטאגראפיעס אויסגעזען ווי אויסגעקאכטע מייערלעך. ער האט די בילדער געוויזן אזוי פיל מאל און ער האט געהאט וועגן זיי צו דערציילן אזוי פיל, אן צום סוף האט זיך מיר אויסגעדאכט, אן דאס זענען פאטאגראפיעס פון מייענע נאענטע קרובים. דער צווייטער מיט־פאסאזשיר איז געווען א ווינער יידישער יונגערמאן, א געוועזענער שווצבונדיסט, וואס האט זיך געהאט מאביליזירט אין דער פינישער ארמיי אין דער צייט פון דער מלחמה מיט סאוויעט־רוסלאנד. ער איז געווען אן אקטיווער זעלנער אויפן פינישן פראנט און געהאלפן שלאגן די באלשעוויקעס. דאס האט ער מיר פארטרויט אויפן צווייטן טאג פארן צוזאמען. ער איז געווען זייער א שטילער און באשיידענער מענטש און ער האט זיך געקלאגט פאר מיר, אן מיט דער אנטווישונג אין סאציאל־ליזם, וואס זיינע קאמוניסטישע ווארצלען זענען פארפולט, איז אונטערגע־גאנגען דאס שענסטע וואס ער האט געהאט אין זיין לעבן. זיין היים ווין איז פאר־נומען דורך היטלערן. זיין אידיי איז געשלאגן פון באלשעוויזם, פארט ער קיין אמעריקע, כדי צו ראטעווען זיך פון פארצווייפלונג. דער פערטער מיט־פאסא־

זשיר איז געווען אַ יונגע פרוי, אַ סאָויעטישע מעדיצינערין פון סמאַלענסק קאַטיאַ. זי איז געפאָרן קיין ביראַקאַן, אין דעם ביראַבידזשאַנער ראַיאָן, וווּ עס האָבן געפעלט דאַקטוירים.

ניין, אָדער צען טעג אין קאַטיאַ געפאָרן מיט אונדז, אָבער אין די אַלע טעג האָט זי נישט אַראַפּגענומען פון קאַפּ דעם רויטן בערעט. בלויז ביינאַכט, צום שלאַפּנגיין, האָט זי אויסגעטון דעם בערעט, אים אויסגעפּוצט און אַוועקגעלייגט, ער זאָל זיך נישט קנייטשן. קאַטיאַ האָט אויך געהאַלטן פון דער נייער סאָויער טישער מאָדע, אַז פּרויען זאָלן שמירן די ליפּן מיט רויטס און נוצן אַדעקאַלאָן. אויך זי האָט גענוצט אַדעקאַלאָן מיט דעם ריח פון העליאַטראַפּ, וואָס האָט מיר געשלאָגן צום האַרץ. האָב איך איר איינגערעדט, אַז פון צופיל נוצן אַדעקאַלאָן ווערט פאַרברענט די הויט. זי האָט געגלויבט און באַהאַלטן דאָס פּלעשעלע מיט דעם עקלחאַפּטן אַדעקאַלאָן. די ליפּן־פאַרב האָט זי גענוצט ווי אַלע סאָויעטישע פּרויען: געשמירט די ליפּן אויף בלינד, צוויי העסלעכע שטרייפּן, וואָס זענען אַרויס איבער די גרענעצן פון די ליפּן. באַגינען נאָכן צוריקקומען פון וואַשן זיך, האָט זי פאַרקעמט די האַר אויף בלינד און געמאַכט צוויי רויטע שטרייפּן איבער די ליפּן אויף בלינד. מיט די צוויי רויטע שטרייפּן איבער די ליפּן און מיטן רויטן בערעט האָט זי אויסגעזען ווי אַ מאַן, וואָס פאַרשטעלט זיך פאַר אַ פרוי, כאַטש זי איז געווען נישט קיין מיאוסע. דער דאַקטאָר מילטאַן דזשעקסאָן האָט גערעדט אַן ענגליש מסתמא פון די דרום־שטאַטן און איך האָב זיך געדאַרפט גוט איינ־הערן, כדי צו פאַרשטיין דאָס לשון, וואָס איז אים אַרויסגעקומען פון כמעט געשלאַסענע ליפּן. און ער האָט נישט אויפּגעהערט איבערצוזאָרן וועגן קאַטיאַ: „שי איז עי טערקיי“ (זי איז אַן אינדיק). מיר, די מענער אין קופּע, האָבן באַשלאָסן צו מאַכן פון קאַטיאַ אַ „מענטש“, זאָל זי נישט זיצן גאַנצע טעג מיט דעם רויטן בערעט אויפן קאַפּ, ווי זי וואָלט געפאָרן אין אַ טראַמװיי. צווייטנס זאָל זי אויפ־הערן מיט די צוויי שטרייפּן אויף די ליפּן. ס׳איז געפאַלן אויף מיר די אויפּגאַבע, איך זאָל קאַטיאַן אויסלערנען ווי אַזוי אַ פרוי דאַרף פאַרבן די ליפּן אויף צו מאַכן זיך שענער. דאַקטאָר מילטאַן דזשעקסאָן האָט איר געשאַנקען זיין טאַשן שפּיעלע און נאָך דעם ווי זי האָט זיך איינגעקוקט ווי זי זעט אויס מיט די צוויי רויטע שטרייפּן, האָב איך איר געהייסן אַפּווישן די פאַרב פון די ליפּן און איך האָב איר געצייכנט מיט דעם פאַרב־שטיפט לויט די קאַנטורן פון די ליפּן. איר פנים האָט באַקומען טויזנט חן. דאַקטאָר דזשעקסאָן האָט געהאַלטן, אַז איך דאַרף אַרומגיין איבער אַלע וואַגאַנען פון דעם טראַנס־סיבירישן עקספּרעס און „איבערמאַכן“ די ליפּן פון אַלע סאָויעטישע פּרויען־פּאַסאַזשירן. קאַטיאַ האָט זיך אַליין נישט דערקענט. זי האָט אַנגעהויבן עפּטער אַרויסגיין אין קאַרידאַר, כדי אַנדערע פּרויען זאָלן זען ווי אַזוי מען פאַרבת ליפּן.

אַט די מעשה מיט קאַטיאַ ליפּן האָט אַריינגעלאָקט אין אונדזער קופּע אַן אַגענטין פון ענ־קאָווע־דע, וואָס האָט געשפּילט די ראל פון אַן „אינטוריסט“־באַגלייטערין. די אַגענטין איז געווען זייער אַ שיינע און וועדליק דעם סאָויער טישן שטייגער איז זי אפילו געווען עלעגאַנט אַנגעטון, אָבער אַז אַן אַגענטין

פון עניקאוועדע זאל זיין א מויד אן אפגעריסענער נאר האב איך געזען צום ערשטן מאל אין דער, וואס האט זיך אינסטאלירט אויף שעהן לאנג אין אונזער קופע. זי האט נישט געמאכט קיין סוד פון איר אגענטישער ראל און אפילו אונדו געווארנט מיר זאלן נישט רעדן וועגן פאליטיק, ווארום זי מוז וועגן אלץ באריכטן דעם „פראוואדניק“ פון דער באן. אויף דער צייט ווי זי פלעגט אריינקומען אין אונדזער קופע האבן מיר אויפגעהערט רעדן. האט זי געפלאפלט און געפלאפלט אליין, ביז עס איז איר נמאס געווארן און זי איז אוועק. „איך ווייס — פלעגט זי זאגן — איר ווילט נישט רעדן טאמער וועל איך באריכטן צום „פראוואדניק“... אויף דעם איז זי געווען קלוג.

אז מיר זענען זיך איינגעפארן דורך די צענדליקער און צענדליקער טונעלן און פארשייטע סטעפעס, וואס האבן קיין עק נישט געהאט און די מעשה האט זיך אנגעהויבן צועסן — איז מען יעדעס מאל, ווי דער צוג האט זיך אפגעשטעלט אויף א סטאציע, אראפ נעמען קיפאטאק. די רוסן האבן געהאט טשייניקעס; אין מיין קופע בין איך געווען דער איינציקער וואס האט געהאט אין וואס צו נעמען „קיפאטאק“ — דעם שווארצן טערמאס מיט דעם רויטן באקאליטן טעפעלע. קאטיא האט געווארפן אן אויג אויף מיין טערמאס. דאס רויטע באקאליטן טעפעלע איז געווען פון דער זעלבער שאטירונג וואס איר רויטער בערעט. יעדן אין דער פרי האט זי מיר דערציילט, אז מיין טערמאס האט זיך איר געחלומט — דא זיצט זי אין חלום אין סמאלענסק און טרינקט טשאיי פונעם טערמאס און דא זיצט זי שוין אין איר דירה אין ביראקאן און טרינקט טשאיי פון דעם רויטן טעפעלע פונעם טערמאס. איך האב ביי זיך אפגעמאכט: זאל זיך איר חלומען — איך וועל איר דעם טערמאס נישט געבן. וואס מער זי האט גערעדט וועגן טערמאס, אלץ מער איז אין מיר געוואקסן די עקשנות דער טערמאס זאל בלייבן ביי מיר.

אט זענען מיר שוין אריבערגעפארן דעם טייך אירטיש, מיר דערנענטערן זיך צו נאוואסיבירסק. מיר פארן איבער סיביר, ווער וועט דא שטערן אויב אויף אייר נער א סטאציע וועט מען מיר אראפנעמען פון דער באן און מיר זאגן, אז אויב איך בין שוין אין סיביר — וועל איך דא בלייבן? ! אויב א טערמאס מיט א רויט טעפעלע איז אזא וויכטיקע זאך — דארף איך די וויכטיקע זאך זאל בלייבן מיט מיר אויף סיביר... איך גיב נישט דעם טערמאס!..

אויפן ניינטן, צי אויפן צענטן טאג האט זיך די באן דערנענטערט צו ביראקאן און קאטיא האט זיך געקליבן מיט אירע טשעמאדאנעס. זי האט געקוקט אויפן טערמאס מיט פארבענקטע אויגן, אז ס'האט געשיטן דאס הארץ, ווי זי וואלט נישט געקענט זיך צעשיידן פון א געליבטן. איר האב אויסגעהאלטן דעם נסיון און דעם טערמאס נישט אוועקגעגעבן. מיט צוויי־דריי טעג שפעטער, ביים אנקומען קיין וולאדיוואסטאק, האב איך געוואלט דעם טערמאס אריינלייגן אין מיין טשעמאדאן. איז ער מיר ארויסגעפאלן פון דער האנט און — טראך! אויס טערמאס, איך בין געבליבן ביים רויטן באקאליטן טעפעלע...

דער רעסטאראן־וואגאן איז געווען א פרעס־גן־עדן. אויף יעדער גרויסער סטאציע איז דער רעסטאראן־וואגאן באזארגט געווארן מיט פראדוקטן. צו דעם „וויין־קעלער“ פונעם רעסטאראן האט גאר קיין סוף נישט גענומען פון די גע-

שמאקע קרימער וויינען. די קוכער האבן געזארגט, אז דער מעניו זאל זיך נישט צועסן. אבער דער דאזיקער גרענד פארן גומען איז געווען נאָר פאַר די פּריוויר ליגירטע פּאַסאַזשירן. צוויי עקסטרעמע קלאַסן זענען געווען פאַרן רעסטאָראַן וואָגאַן: פּאַסאַזשירן פון המונישן כאַראַקטער און פּאַסאַזשירן פון אַריסטאָקראַטישן כאַראַקטער. דער ערשטער האָט געקענט עסן סטאַנדאַרטע מאַלצייטן און דערצו באַשטעלן אַ פּלאַש ביר. באַלד ווי ער האָט אָפּגעגעסן האָט זיך אַזאַ פּאַסאַזשיר געמוזט אַרויסטראַגן פון וואָגאַן, אויב ער האָט נישט געוואָלט דער „פּראָוואַדניק“ פון דעם צוג, דער גאַנצער דעהרזאָגער כלפי די פּאַסאַזשירן, זאל אים אַרויסבעטן מיט אַ דיסקרעטן אַבער רוגזדיקן „אוכאַדי סקאַריי“.

דער צווייטער קלאַס פּאַסאַזשירן זענען געווען הויכע אָפיצירן, הויכע באַאַמטע און אויסלענדישע טראַנזיט־רייזנדיקע מיט קופּאַנען פון „אינטוריסט“. פאַר די קופּאַנען האָט מען געגעבן גוט און געשמאַק צו עסן, מיט וויין אָדער ביר. די פּריוויליגירטע פּאַסאַזשירן, צו וועלכע אויך די טוריסטן (ווי איד און אַנדערע) האָבן געהערט, האָבן געקענט באַשטעלן באַזונדער די טיערסטע וויינען, שוואַרצן קאַוויאַר און געקליבענע שפייזן, און בלייבן אין וואָגאַן אפילו ביז שפעט אין דער נאַכט. די מערהייט זענען אַרויס פון דאַנען שיכורע ווי לוט.

דאָ אין רעסטאָראַן־וואָגאַן, האָב איך בעתן עסן מיטאַג באַקענט אַ יידישן פּולקאַוויניק מיט זיין רוסישער פּרוי און צוויי קינדער אַ יינגל און אַ מיידל, ביידע מיט פאַרריסענע נעזלעך און פּלאַקסענע האַר, טיפּיש ווייסרוסישע קינדער. ער, דער פּולקאַוויניק, האָט גערעדט מיט פּסוקים פון תּלמוד און מאמרי חז"ל, ווי ער וואָלט נאָר וואָס אַרויס פון אַ ישיבה. ביז זיבעצן יאָר, האָט ער מיר דער־צייטל, האָט זיין זיידע געלערנט מיט אים גמרא. און כדי צו ווייזן, אז אויך זיינע קינדער זענען נישט אַוועק „לתרבות רעה“, האָט ער געפרעגט זיין קליינעם זון: „אַבו, אַליאַשאַ, דו רעדסט יידיש?“ „יאַ, פּאַפּושקאַ, איך רעד יידיש“ און ער האָט אַ קוק געטון אויף זיין מוטער מיט אַ שעלמישן שמייכל, ווי ער וואָלט איר אַנגעדייט, און זי איז נעבעך אַ שטומע צונג. דאָס קליינע מיידלע, זיין טעכטערל, איז אויך אַרויסגעשפרונגען: „יאַ טאַזשע זנאָיו יידיש, פּאַפּושקאַ!“ „זאָג עס אויף יידיש!“ — האָט דער פּאַטער געבעטן. דאָס קינד האָט אַראַפּגע־לאָזט די אייגעלעך אין טעלער אין געזאַגט מיט אַ געשמאַקן ליטווישן אַקצענט: „נו, איך האָב געזאַגט, פּאַפּושקאַ, אז איך קען יידיש“.

דער עקספרעס האָט שוין געהאַט אַריבער דעם בייקאַל און געלאָפּן אין דער ריכטונג פון ביראַבידזשאַן. איך האָב געוואָלט וויסן וואָס עס טראַכט אַ יידישער פּולקאַוויניק וועגן דער „קומענדיקער יידישער רעפּובליק“. האָט ער דעם ענטפּער אָפּגעפּרט מיט איין איינציקן זאָג: „יידישקייט איז ווייניק; מען דאַרף עס אויך קענען אוישהאַלטן“. מיט אַ פאַר טעג שפּעטער, ווען דער עקספרעס האָט זיך אָפּגעשטעלט אויף דער ערשטער סטאַציע פון דעם „יידישן ראַיאָן“ און איך האָב דערזען די עלבטע יידישע אותיות, וואָס זענען אַראַפּגעהאַנגען פון דעם נעבעכ־דיקן וואַקאַל־ביידל, האָב איך געוויסט, אז יידן וועלן דאָ נישט אויסהאַלטן קיין יידישקייט. אויף דער סטאַציע אין ביראַבידזשאַן איז דער „פּראָוואַדניק“ פון צוג געשטאַנען אויף דער וואַך, די ביראַבידזשאַנער יידן אויף דער סטאַציע זאָלן

נישט רעדן מיט די פאסאזשירן. דער „פראוואַדניק“ האָט, אמת, געשטערט צו קומען אין קאָנטאַקט מיט פאסאזשירן אויך אויף אַלע סיבירער סטאַציעס, וווּ אָנגעפּעלצטע מענטשן האָבן ביי אַ פּופּציק־זעכציק־גראַדיקן פּראָסט אָפּגעוואַרט די באַן. כדי צו בעטלען אַ שעכטל שוועבעלעך, אָדער צו וועלן קויפּן פּון די פּאַסאַזשירן אַ שעכטל ציגאַרעטן, אָדער אַ פּעקל מאַכאַרקע אָבער אויף דער סטאַציע ביראַבידזשאַן אין זיין שמירה געווען אַ באַזונדערע. ער האָט פּון דער־ווייטנס געטריבן די יידן, וואָס האָבן זיך געוואַלט דערנענטערן צו דער באַן. דאָס איינציקע געמויערטע איינ־שטאַקיקע הויז אין שטאָט האָט אַריבערגעקוקט איבער אַלע הילצערנע הייזלעך צו דער סטאַציע. ווי עס וואַלט זיך געגרויסט מיט הויפּט־שטאַטישקייט... דעם עלנט האָט אונטערגעשטראַכן אַ ייד, וואָס האָט געפירט נאָך זיך אַ ציג אויף אַ שטריק. ער האָט די ציג געפירט אין דער זעלבער ריכטונג ווי די באַן איז געגאַנגען. אַז דער לעצטער וואַגאַן איז אים פאַרבייגעלאָפּן האָט דער ייד אויפּגעהויבן די האַנט און אויך פּון אַט דער באַגריסונג האָט זיך געטראָגן אומעט און אויסזיכטלאַזיקייט.

אין ווילנע, אין קאָוונע און אויף דער גרענעץ ביים אַרויספאַרן פּון ליטע האָבן איך מורא געהאַט פאַרשיקט צו ווערן נאָר ווען איך בין אָנגעקומען קיין וולאַדיוואַסטאָק האָבן איך געהאַט דאָס געפיל, אַז דאָס פּאַר וואָס איך האָב מורא געהאַט, אַז די סאָויעטישע מאַכט וועט טון מיט מיר, האָבן איך געטון מיט זיך אַליין: איך בין פּרייוויליק געפאַרן אויף פאַרשיקונג. איך בין אין אַ גרויסער אומגעלומפּערטער קדש־שטאַט.

אין וולאַדיוואַסטאָק אויף דער באַן־סטאַציע הענגען צוויי זייגערס: איינער ווייזט די אַרטיקע צייט; דער צווייטער — די מאַסקווער צייט. דער אונטערשייד איז אין זעקס שעה. די וולאַדיוואַסטאָקער צייטונג „פּראַוואַד“ דערשיינט יעדן טאָג מיטאַגזייט. ווייל דעמאָלט איז אין מאַסקווע באַגינען, ווען עס דערשיינט די דאָרטיקע „פּראַוואַד“. אַזוי ווי די וולאַדיוואַסטאָקער „פּראַוואַד“ דרוקט די זעלבע נייעס וואָס די מאַסקווער „פּראַוואַד“ איז קלאַר, אַז די נייעס און אַרטיקל לען טאַרן נישט דערשיינען מיט זעקס שעה פּריער ווי זיי ווערן געדרוקט אין דעם צענטראַלן אַרגאַן אין מאַסקווע. דאָס אַמטלעכע און פאַרטייאישע לעבן אין וולאַדיוואַסטאָק שפילט זיך אָפּ אויף דער מאַסקווער צייט. איז וולאַדיוואַסטאָק די גרעסטע סאָויעטישע פאַר־שטאַט אויפן ווייטן מזרח, אַן אָפּגעלעגענע, האַפֿ־נונגסלאָזע פּראַווינץ־שטאַט. די מענטשן דאָ זענען געווען אָנגעטון ווי מדינה־גייער, מיט אָפּגעשאַסענע קליידער און שיד און וואַילאַקעס, וואָס האָבן שוין פּון לאַנג פאַרגעסן, אַז זיי זענען אַמאַל געווען שיד און וואַילאַקעס. די פענצטער פּון די טראַמוויען זענען געווען פאַרקלאַפּט מיט ברעטלעך וווּ די שויבן זענען גע־ווען אויסגעשלאָגן.

פּון „אינטוריסט“ אויפן וולאַדיוואַסטאָקער וואַקזאַל האָט מען מיך אָפּגעשיקט אין דעם איינציקן „לוקסוס־האַטעל אין דער שטאַט „טשעלוסקינ“. לויט די איי־ראַפּעאישע סטאַנדאַרטן אַ דריט־אַנגיקער האַטעל, אָבער פאַר וולאַדיוואַסטאָק דאָס רייכסטע וואָס קען נאָר זיין. אין רעסטאָראַן פּון דעם האַטעל זענען געווען צוויי אַפּטיילונגען -- איינע פאַר אויסלענדישע רייזנדיקע און פאַר הויכע באַאַמ־

טע, און די צווייטע אפטיילונג פארן בירגערלעכן עולם. ביידע אפטיילונגען זענען געווען אין דעם זעלבן זאל, זיי האבן זיך אבער אונטערשיידט דא מיט געדעקטע טישן מיט ווייסע טישטעכער און מיט ניקעלנעם באשטעק און דארט — פראסטע, נישט געדעקטע טישן מיט בלעכנעם באשטעק, דא, פאר די אויסלענדישע רייזנ-דיקע און הויכע באאמטע שפייזן לויט דער שפייזקארטע, מיט קאוויאר, וואדקא, ביר און „קוריזו“ (הינער־פלייש) און דארט, פארן בירגערלעכן עולם — זופ מיט ברויט און פיש.

אין אונט האבן יונגע פארלעך זיך געשטעלט אין אַ ריי צום רעסטאראן, ווארום נישט אלע האבן געקענט אריין. אין די אונטן האט דארט געשפילט אן אַרקעסטער און די יונגע מענטשן האבן געוואלט פארברענגען ביי מוזיק און אויך טאנצן און טרינקען ביר. זענען די יונגע מענטשן געשטאנען אין דער ריי אַ שעה און אַנדערהאלבן שעה. אין דרויסן האט געברענט אַ פראסט און זיי האבן אויס־געהאלטן געדולדיק, אבי צום סוף אַריינצוקומען צו דער שעה מוזיק און טאַנצן — צו דערפילן זיך ווי לעבעדיקע מענטשן אין אַט דעם פאַרוואַרפענעם העק, וואָס־דיוואַסטאַק, וווּ זעלטן וועלכער רוס האט געוואלט אַהערקומען פרייוויליק. און אלע זענען דאָ געווען פאַרוואַגלטע. אין די צען טעג ווי איד בין געווען אין וואַלד־וואַסטאַק האב איד נישט געזען קיין איין איינציק לאַכנדיק פנים.

אין „טשעלוסקין“ האטעל האב איד אַנגעטראָפן דעם העברעאישן לערער וויינגארטן, דעם ברודער פון דעם דראַמאַטורג יעקב פּרעגער. ער איז מיט דער משפּחה געקומען אַ פאַר טאָג פריער פון ווילנע און געוואַרט אויף דער זעלבער געלעגנהייט וואָס איד צו „כאַפּן אַ שיף“ קיין יאַפּאַן. אין די פאַר טעג, וואָס וויינ־גארטן איז דאָ געזעסן פריער, האט ער שוין געהאַט דערקענט די וואַלד־וואַסטאַקער באַדינגונגען. ער האט געוואלט פאַרקויפּן זיין „סחורה“, ווי אַ העברעאישער לערער האט אויך וויינגארטן געהאַט אַ חשד, אַז אויפן וועג קיין וואַלד־וואַסטאַק קען עמעצער פאַרקערעווען זיין ריכטונג אויף סיביר. ער האט זיך דעריבער פראַק־טיש צוגעגרייט צו לאַנדן אין סיביר: ער האט באַצייטנט איינגעהאַנדלט אין ווילנע אַ „מענטשעלע“ אין אַרום אַ טויז ווייבערישע פילדעקאַסענע אונטערהייזלעך פון אלע פאַרבן פון רעגנבויגן. אויף סיביר האט דאָס „מענטשעלע“ געדאַרפּט זיין דער סאַמע פראַקטישסטער מלבוש און די פאַרביקע פילדעקאַסענע אונטערהייזלעך האבן געדאַרפּט דינען ווי דער קאַפיטאַל אויף איבערצוהאַלטן די שווערע צייט. אַ „מענטשעלע“ האט מען גערופּן אַן אַוועראַלאַאונטערמלבוש (הויזן מיט אַ לייבל פון איין שטיק און פון אַ דיקן פילץ־שטאַף). מען האט דעם אינטערמלבוש געקענט אַוועקשטעלן און אַריינגיין אין אים פון הינטן... פון דאַנען האט זיך גענומען דער נאַמען „מענטשעלע“. דאָ, אין וואַלד־וואַסטאַק, האט וויינגארטן געוואלט פטור ווערן פון זיין „סחורה“, אויב ער האט אַ מזלדיקער אויסגעמיטן סיביר. בין איד מיטגעגאַנגען מיט דעם העברעאישן לערער און זיין פרוי צו זען ווי אַזוי ער פאַר־קויפט זיין „סיבירער סחורה“.

מיט דעם „מענטשעלע“ איז ער געגאַנגען אין אַ טאַרגמאַג. ווען ער האט אויסגעפאַקט דעם אונטערמלבוש און אים „אַוועקגעשטעלט“ פאַר די אויגן פון די פאַרקויפער שונעם געשעפט און פאַר די קונים אינעם געשעפט, זענען אלע איבער־

ראשט געווארן פון דעם ווונדער. „קאקאיא קראסיוואיא שטוקא!“ — האבן זיך אלע אנטציקט און ווען זיי האבן דערזען דעם „הינטערשטן אריינגאנג“ אין דעם מלבוש, איז צו זייער התפעלות נישט געווען קיין גרענעץ. ער האט דאס „מענ-שטעלע“ פארצוקערט כהרף עין.

א יונגערמאן וואס איז געווען דערביי, האט פארשטאנען, אז א מענטש וואס האט צו פארקויפן אונז ווונדער, האט מסתמא אויך אנדערע ווונדער-סחורות. ער איז געווען גערעכט. וויינגארטן האט נאך געהאט צו פארקויפן זיין „סיבירישן קאפיטאל“ — די פארביקע פילדעקאסענע „פיגעס“ (ווייבערישע אונטערהייזלעך). ס'האט זיך ארויסגעוויזן, אז דער יונגערמאן איז א יידישער און פון פרויאוטער איניציאטיוו. זיין ספעציאליטעט איז געווען פאריכטן צעבראכענע גראמאפאן-פלאטן און געפלאצטע פעדערס פון גראמאפאן-געווערק. דער יונגערמאן האט געקענט אזוי צוזאמענקלעפן די שטיקלעך און ברעקלעך פון א צעבראכענער פלאטע, אז צוזאמען מיט די קרעכצן און פארהאלטונגען בעתן דרייען זיך פון דער פלאטע, זאל מען פון דעסוועגן אויך הערן די מעלאדיע... ער האט וויינגארטענען און זיין פרוי און מיך איינגעלאדן צו זיך אהיים, עס זאלן נישט זיין קיין ערות ווען ער קויפט די „ווונדער-סחורה“. דער יידישער יונגערמאן האט געהאט א קריסטלעך מיידל פאר א פרוי.

ס'איז נישט זעלטן צו זען ווי א יונגע פרוי אנטציקט זיך מיט א שטיקל מלבוש, וואס געפעלט איר, אבער אזוי ווי עס האט רעאגירט די יונגע רוסישע פרוי אויף דעם וואס אירע אויגן האבן דערזען, דאס האב איך געזען צום ערשטן מאל אין מיין לעבן. ווען פרוי וויינגארטן האט פון איר טאש ארויסגענומען א פאר רויטע „פיגעס“ און געוויזן זייער פאסאן, האט די רוסישע יונגע פרוי זיך איינגעשרומפן פון התפעלות, און אויסגעשריגן „באזשע מאי!“ מיט אזא היסטערישער פרייד, אז דער מאן האט זי אנגעכאפט ביים ארעם. ביים דערזען א צווייטע פאר „פיגעס“ — בלאע! — האט די יונגע פרוי זיך איינגעשניטן מיט די נעגל אין אירע באקן און אירע אויגן האבן זיך אנגעצונדן מיט פרייד: „יעי באגו, ניע ווידיעלא!“ יעדעס מאל ווי פרוי וויינגארטן האט ארויסגעצויגן א נייע פאר „פיגעס“ פון אן אנדער פארב, איז די רעאקציע פון דער פרוי געווען ווי די רעאקציע ביים „כישוף“ פון א מייסטערישן קונצנמאכער, וואס שלינגט פלאמען, שטעכט זיך דורך מיט מעסערס און לאזט ארויס פון צילינדער א טשאטע טויבן. צום סוף האט פרוי וויינגארטן אויך ארויסגעצויגן א פאר פילדעקאסענע הויטפארביקע זאקן. דאס איז שוין געווען איבער די כוחות פון דעם רוסישן מיידל. זי האט זיך אנגעהאנגען אויף איר מאן און אים געקושט און געהאלדזט און געבעטן מיט תחנונים, ער זאל דאס אלץ קויפן און אויב נישט וועט זי שטארבן און אן עק. דער יידישער יונגערמאן האט זיכער ליב געהאט זיין פרוי, ווארום ער האט זי בארואיקט, ווי מען בארואיקט א קינד, און ער האט אפגעקויפט דאס גאנצע ווונדער.

מן וואנען האט זיך גענומען דער יונגערמאן קיין וולאדיוואסטאק? ער איז געווען איינער פון די וועלכע זענען אנטלאפן פון ביראבידזשאן. צוריק קיין ווייס-רוסלאנד האט ער נישט געקענט פארן. ס'איז צו ווייט און אן א „פראפוסק“ קען ער אפילו נישט באקומען קיין בילעט און קיין פלאץ אין דער באן, וואס גייט

אין דער ריכטונג צו די „זאפאדנאיע ראיאָנען“ (מערבדיקע געביטן). לעבן אין ביראָבידזשאַן האָט ער נישט געקענט, און שטאַרבן דאַרט האָט ער נישט געוואָלט, איז ער אַנטרונען קיין וולאַדיוואַסטאָק. פון צוזאַמענקלעפּן גראַמאַפּאַנען-פּלאַטן און פּאַריכטן גראַמאַפּאַנען פּאַרדינט ער „שטיקער גאַלד“ — ווי ער האָט געזאָגט — נאָר וואָס צו טון מיט דעם געלט האָט ער נישט, עסן דריי מאָל אַזוי פיל קען מען נישט. באַקומט נישט דאָס געלט. און ער האָט זיך פּאַרטרויט, אַז ווען ער וואָלט געקענט ווערן אַ וואַנץ און מיר זאָלן אים אַרייַנלאָזן אין איינעם פון אונדזערע טשעמאַראַנעס, ער זאָל זיך קענען אַרויסבאַקומען אין דער פּרייער וועלט, וואָלט ער אַוועקגעגעבן אַלץ וואָס ער פּאַרמאַגט.

אין איינע פון די פּאַרוואַלקנטע און פּאַרבלאַטיקטע טעג פון וולאַדיוואַסטאָק, ווען עס איז מיר געוואָרן ענג, ווי איך וואָלט געווען אין אַ שטייג, בין איך אַוועק פּוצן מיינע שיד, דער שיד-פּוצער איז געוויינטלעך געזעסן נעבן בנין פון דער פּאַסט. צוליב דער שרעקלעכער קעלט האָט ער זיך מיט זיין קעסטעלע איבערגע-טראָגן אינעם זאָל פון דער פּאַסט. איך דאָ זענען געהאַנגען צוויי זייגערס — איינער האָט אָנגעוויזן אויף דער אַרטיקער צייט און דער צווייטער אויף דער מאַסקווער צייט. ווען איך האָב אַוועקגעשטעלט מיין פּוס אויפן קעסטעלע פון דעם שיד-פּוצער, האָט דער מאַן אויפגעהויבן צו מיר זיינע אויגן. איך האָב דערזען אַ פּאַר אומעטיקע יידישע אויגן. אים האָבן געוונדערט מיינע שיד. ער האָט שוין לאַנג אַזעלכע „טופּלעס“ נישט געזען. פון וואַנען זענען זיי? צי בין איך אַ היגער? איך האָב אים נישט געענטשערט, נאָר געפרעגט: „אַ ייד?“ ער האָט אַ קלאַפּ געטון מיט דער באַרשט אינעם קעסטעלע: „יא, אַ ייד.“ „דאָ געבוירן?“ „דאָ ווערן יידן נישט געבוירן. דאָ שטאַרבן זיי. איך בין פון ביראָבידזשאַן.“ „און איך קום פון ליטע — האָב איך אים געזאָגט — איך בין אַ פּוילישער ייד.“ „פון פּאַנסקי פּוילן?“ „פון פּאַנסקי פּוילן. און איר זענט פון וואַנען?“ „פּרעגט נישט — האָט דער שיד-פּוצער געזאָגט, — איך בין אַליין אַן אוקראַינער, נאָר דאָס אומגליק האָט מיך אָנגעשיקט עס זאָל זיך מיר פּאַרגלוסטן אַן אייגענער ראַיאָן, אַ יידישער ראַיאָן.“ „איר האָט נישט מורא אַזוי צו רעדן?“ — האָב איך געוואָלט וויסן. ער האָט געענטפּערט פּאַרביטערט: „אַז איך בעט אויף זיך אַליין דעם טויט — פּאַר-וואָס קען איך נאָך מורא האָבן? איך האָב געזען אין ביראָבידזשאַן איך שטאַרב נישט, בין איך אַנטלאָפּן טאַמער וועל איך קענען דאָ לעבן. אויך דאָ קען מען נישט לעבן און מען קען נישט שטאַרבן. אָבער אַ ניי פנים זעט מען דאָך. אַ ניי פנים איז אַ ניי לעבן. אַט ווי איך פּוץ איצט אייערע שיד, קען איך אויסרעדן אַ וואָרט. אין ביראָבידזשאַן האָבן שוין אַלע אַלץ אויסגערעדט און אַלץ אויסגעהערט...“

ביז איך בין צוריקגעקומען אין „טשעלוסקין“-האַטעל זענען שוין מיינע שיד ווידער געווען פּאַרבלאַטיקט. ביים אַרויפגיין צו זיך אין צימער האָט מעמעצער געזאָגט צו מיר אויף יידיש: „אַזעלכע שיינע „טופּלעס“ פּרט מען אַוועק אין די בלאַטעס?“ איך האָב זיך אומגעקוקט. ביי די טרעפּ איז געשטאַנען אַ יונגערמאַן, וואָס איך וואָלט געשווירן, אַז ער איז אַ יונגער שרייבער פון די ביאָליסטאַקער טעג און ער איז געשלאָפּן אויף שענקעוויטש גאַס. אַרויסגעוויזן האָט זיך גאָר, אַז ער געהערט צו אַ רוסישער פּאַרוויילונגס-טרופּע פון זינגער, שפּילער, טענצער

און א קאנפערנאנסיער, וואס מאכט וויצן. די טרופע פארט ארום איבער גאנץ רוסלאנד, וואגלט פון איין פלאץ צום צווייטן און זי פארט ארום אזוי לאנג, און די אקטיארן ווייסן שוין אליין נישט ווו אייגנטלעך עס איז זייער באזע. אין דער טרופע זענען פאראן צוויי יידן. ער איז איינער פון די צוויי — דער קאנפערנאנסיער, וואס מאכט וויצן און האט מורא אז סוף-כל-סוף וועט ער זיך אויסגליטשן מיט עפעס א וויץ, וואס וועט שלעכט פארשטאנען ווערן און ער וועט פארשיקט ווערן אויף סיביר. איידער דאס געשעט וואלט ער וועלן האבן א פאר גוטע וואלער נע אונטערהויזן. שוין דעם פערסאנאל אין האטעל האט ער זיך דערוואוסט, און לעצטנס פארן אדורך פארשיידענע יידן פון די „זאפאדנאיע ראיאנען“ קיין יאפאן און זיי פארקויפן פארשיידענע זאכן. דאס האטעל-מיידל אויפן ערשטן שטאק האט אים געזאגט, און איך בין אויך איינער פון די, וואס קלייבן זיך קיין יאפאן. וויל ער, איך זאל אים טון א טובה און אים פארקויפן א פאר וואלענע אונטערהויזן. וואס מען זאגט, און זיי זענען זייער דין און זיי ווארעמען ווי א פעלך.

פון דעם יונגמאנס ווערטער איז מיר געווארן שרעקלעך אומעטיק. עס האט זיך מיר אויסגעוויזן, אז ער איז די פארקערפערונג פון אלע עלבטע יידישע יתומים אויף דער וועלט. איך האב פארגעסן ווו איך געפיין זיך אין געזאגט צו אים: „קומט ארויף אין מיין צימער. איך האב זייער ווייניק זאכן, אבער עפעס וואס פון מיין וועט וועלן איך אייך קענען געבן.“ דער יונגערמאן האט זיך אפגעטרייסלט: „צו אייך אין צימער טאר איך נישט אריינגיין. מיר קענען ביידע שלעכט אפשניידן. אויב איר זענט מסכים וועל איך דא ווארטן נאך דער פארשטעלונג, און אויב איר וועט עפעס האבן זאלט איר מיר עס דערלאנגען ווען קיינער וועט נישט זען.“

די זעלבע נאכט האב איך דעם יונגמאן אפגעווארט ווען ער איז מיט דער טרופע צוריקגעקומען פון דער פארשטעלונג. אומבאמערקט פון פרעמדע אויגן האב איך אים דערלאנגט א פעקעלע. אויפצומארגנס האט ער געפונען א געלעגנהייט מיר צו זאגן פארבייגייענדיק מיין טישל אין רעסטאראן: „מיין מאמע פלעגט זאגן: ווארף מיך גאט ווו און ווי אזוי דו ווילסט, נאך ווארף מיך צווישן יידן...“

ענדלעך איז פון דעם יאפאנישן קאנסול אין וולאדיוואסטאק אָנגעקומען אין האטעל א ידיעה. און עס קומט אן א שיה פון יאפאן און גלייך ווי זי וועט אויסגעלאזן ווערן, וועט זי צוריקקערן קיין סטורגע.

ס'איז שווער צו זאגן וואס פאר א געפיל עס וואלט געהאט א טיף-רעליגיעזער ייד ווען מען זאגט אים אן די בשורה, און מארגן קומט משיח און ער וועט אויסגעלייזט ווערן פון אלע פיינען. איך האב געהאט דאס געפיל ווען דער באצאמטער פון דעם וולאדיוואסטאקער „אינטוריסט“ איז געקומען צו מיר אין האטעל און געהייסן מיר צוגרייטן זיך צו פארן אין פארט. דאס איז א געפיל פון טרויעריקער שמחה. עס גלוסט וויינען אויף אלע איבערגעלעבטע קלעמע-נישן, פארצווייפלונגען און פחדים, וועלכע זענען געווען „אומזיסטע“ אויב צום סוף קומט די דערלייונג. איך שעם זיך נישט מודה צו זיין, און איך בין דעמאלט געשטאנען ביים פענצטער פון דעם „טשעלוסקין-האטעל“. ארויסגעקוקט צום בלאטיקן שניי און געוויינט. געוויינט צוליב מיין אייגענער פרייד וואס אטאט

און איך ווער אויסגעלייזט. און געוויינט אויפן טרויער פון די פארבייגייער אין גאס. געוויינט אויף דער פרייד פון יענעם רוטישן מיידל, וואס איז אויף א רגע גליקלעך געווארן מיט די פארביקע פילדעקאסענע אונטערהייזלעך, און געוויינט אויפן גורל פון דעם יידישן שיד-פוצער, וואס „ס'האט זיך אים פארגלוסט אן אייגענער יידישער ראַיאָן“, און געוויינט אויפן גורל פון דעם יידישן קאנפער-ראַנסיער אין אַ רוסישער פארוויילערישער וואַנדער-טרופע, וואס בעט מיט זיין מאַמעס תפילה גאט זאל אים וואַרפן צווישן יידן.

דאָך, אין מיין טרויעריקער שמחה, זענען אויך געווען ספקות. ספקות צי איך וועל אַריבער בשלום די גרענעץ. די צאָלרעוויזע איז געווען אַ לייכטע. די מונדורירטע מוזשיקעס האָבן זיך מער געוויצלט, ווי געזוכט אין מיין טשעמאַ-דאָן. אין גיהנום ווערט אין יעדער פאַרלייכטערונג אַריינגעלייגט אַ שלעכטע כוונה. און איך האָב פאַרדעכטיקט, אַז די מוזשיקעס מאַכן דעם אַנשטעל, אַז זיי זוכן, וואָרום סיי ווי וועל איך צוריקקומען אין זייערע הענט. ניין, זיי האָבן מיך באַשרייט, געהאַלפן פאַרמאַכן דעם טשעמאַדאָן און איך האָב אים אַרופגעשלעפט אויף דער שיף. די שיף האָט מיר פון ערשטן בליק אויסגעזען נישט קיין רעאַלע. זי איז געווען אין גאַנצן פאַרקאוועט אין ווייסן אייז. אפילו די קאַבלס פון די מאַסטן זענען געווען באַצויגן מיט אַ דיקער שיכט אייז. אויפן דעק האָט מען געמוזט אַנקומען צו דער הילף פון די קליינטשיקע אַנגעפּעלצטע מאַטראָזן, כדי צו קאַנען גיין אויף דעם גלאַז. ווי אַ צולאַג צו דעם אייז, איז די שיף געווען אַ קליינע, בלוז אַ צען-צוועלף טריט די ברייט און אַ פּופציק טריט די לענג. ס'האָט זיך קוים געגלויבט, אַזאַ אַזאַ מולטער וועט קענען אויסהאַלטן ים-כוואַליעס. אונטן, אין בויך פון דעם מולטער, איז די „פאַסאָזשירן-אַפטיילונג“ באַשטאַנען פון אַ מיטל-גרויס צימער, וואָס איז געווען צעטיילט דורך אַ שמאַלן קאַנאַל אין פון דעם קאַנאַל האָבן זיך לייכט אויפגעהויבן צו די זייטן צוויי שיפּועים, באַ-דעקט מיט מאַטעס. אַט די צוויי שיפּועים זענען געווען דאָס קאַלעקטיווע געלע-גער פאַר אַלע פאַסאָזשירן און אויך זייער עס-זאָל. דער אַפּענער קאַנאַל צווישן די צוויי שיפּועים איז געווען די קאַלעקטיווע ברעך-שיסל פאַר אַלע פאַסאָזשירן. מען האָט נאָר געדאַרפט זיך אויסדרייען מיטן קאַפּ אַראַפּ צום קאַנאַל און מען האָט געקענט ברעכן וויפל דעם מאַגן האָט זיך געגלוסט. די מעלה פון דער „פאַסאָזשירן-אַפטיילונג“ איז באַשטאַנען אין דעם וואָס דאָ איז געווען אויסער-געוויינלעך וואַרעם. די וואַרעמקייט האָט געשמעקט מיט זייערס און מיט ליוואַל, ווי אין אַ שפיטאַל. אַבער דער גוף האָט געבענקט נאָך וואַרעמקייט אין ס'איז געווען גוט. דערצו האָט מען דאָ געזען, אַז די שיף איז אַ רעאַלע. זי איז טאַקע קליין, אַבער זי באַשטייט פון מעטאַל און האַלץ און פון וואַרטשענדיקע מאַשי-נען, וואָס איז אַ סימן. אַז זי וועט אויך שווימען...

סך הכל זענען מיר אויף דער שיף געווען אַ צענדליק פאַסאָזשירן. אַלע יידן. אַלע פּליטים פון דער מלחמה. אויסער מיר און דער משפּחה וויינטרויב, איז געווען אַ יונג פאַרפאַלק, וואָס האָט גערעדט אַ דייטשמערישן יידיש (זיי האָבן געשטאַמט פון ביעלסק אָדער קאַטאוויץ), און עטלעכע בחורים. די יונגע פרוי, פון אַן אויסערגעוויינלעכער שיינקייט, איז געווען אַנגעטאַן ווי זי וואַלט געקומען אין

א גרויסשטאטישן קאמפעהויו צו א „פייף אַקלאַק“ — אין אַ גוט גענייטן שוואַרצן קאסטיום מיט ווייסע קריזע־מאַנקעטן און אַ ווייסן קריזע־קאַלנער. אין דער „פאַ־סאזשירן־אַפטיילונג“ האָט מען צוליב די שיפועים נישט געקענט שטיין נאָר מען האָט געמוזט זיך אַוועקוועצן. האָבן זיך אַלע אַוועקגעזעצט אויסער דער יונגער פרוי, וואָס האָט זיך נישט געוואָלט זעצן אויף די שטרוי־מאַטעס, כדי נישט צו פטרן דעם גוט־געפרעסטן קאסטיום מיט די ווייסע קריזע־מאַנקעטן. האָט זי זיך אַוועקגעשטעלט איבער דעם אָפענעם קאַנאַל, מיט איין פוס אויף איין שיפוע און מיטן צווייטן פוס אויף דעם צווייטן שיפוע און געזאָגט מעשה קאַפיטאַן: „קיין וואָרט ביז מאַרגן פרי; סאָוועטישע דאַמפערס באַגלייטן די שיף ביז צו דער גרענעץ פון די טעריטאָריאַלע וואַסערן. קיין וואָרט ביז מאַרגן פרי“... עמעצער האָט געמאַכט אַ שלעכטן וויץ, אַז די סאָוועטישע דאַמפערס קענען צווינגען די שיף צו שווימען אויף צפון, צו די גאַלדראַבנס פון קאַמטשאַטקאַ. די שיף איז נאָך געווען פאַראַנקערט, אָבער פון דעם וויץ האָט מיר אָנגעהויבן איבלען, ווי איך וואָלט באַקומען ים־קראַנקהייט. די רעשטלעך פון דער פריער־דיקער שמחה האָבן זיך פאַרוואַנדלט אין אַ קאַצניאַמער.

גלייך ווי די שיף האָט אָפגעשלאָגן פון ברעג, האָט זיך באַשטעטיקט וואָס די יונגע פרוי האָט פאַראויסגעזאָגט: צוויי סאָוועטישע פאַטרו־לי־שפילעך זענען גע־שוומען פון ביידע זייטן. אויף אונדזער שיף האָבן מאַטראָן אָנגעהויבן אָפֿ־שווענקען דאָס אייז. פון אונטער די שטראַמען הייס וואַסער האָט זיך אויסגע־שילט אַן אַלטע לאַס־טי־שיף. זי האָט צעשווימט די וואַסערן פון ביידע זייטן און זיך געשניטן פאַראויס. אָבער די סאָוועטישע גרענעץ איז מיט אונדז מיטגע־שוומען. די רויטע פאַנען אויף די באַגלייטנדיקע שפילעך, האָבן מיר אויסגעזען ווי זיי וואָלטן קאַנצענטרירט אין זיך אַלע פלעמלעך פון די קוילן, וואָס די סאָ־וועטישע פאַטרו־לין האָבן אויסגעשאַסן אויף „מיינע“ גרענעצן, און איצט באַ־גלייטן זיי מיד צום אָפענעם אומענדלעכן ים.

די נאַכט איז געווען אַ קאַשמאַרע. וועגן אויסטון זיך און זיך לייגן אויף אַ באַקוועמען געלעגער האָט נישט געקענט זיין קיין רייד. אַלע זענען מיר „גע־שלאָפן“ אויף דעם קאַלעקטיוון „בעט“. אויף די שטרויענע מאַטעס, אין די קליידער און מיט דעם געפיל, אַז מיר זענען כסדר אויף דער סאָוועטישער גרענעץ. פון נישט קענען שלאָפן האָבן זיך עטלעכע אויפגעזעצט און זיך גענומען שפילן אין קאָרטן. די יונגע שיינהייט מיט די ווייסע קריזע־מאַנקעטן און מיטן ווייסן קריזע־קאַלנער האָט אָנגעפירט מיטן קאָרטן־שפיל. מיט איר נישט אויסגעשלאָפענעם זעלעכטער בעת דעם שפילן האָט זי דערמאַנט אין אַ לעגענדאַרער פאַרפירערין... באַגינען בין איר אַרויס אויפן דעק און מיט מיין גאַנצן כוח אויסגעשריגן פון פרייד פון דעם וואָס מיינע אויגן האָבן דערזען: „אַ קללה אויף סטאַלינען! נידער מיטן באַלשעוויסטישן גיהנום! מיר וועלן אים אַלע איבערלעבן!“ די סאָווע־טישע באַגלייט־שפילעך זענען מער נישט געווען. אונדזער שיף איז געשוומען אליין אָפגעשווענקט פון אייז און אַן דער באַגלייטונג האָט די אַלטע שיף געהאט טייזנט חן. מן מיינע מטרופע געשרייען זענען אויך אַנדערע אַרויס אויפן דעק, נאָר זיי האָבן נישט פאַרשטאַנען פאַרוואַס איך שריי זיך אייס די לונגען. איך האָב

זיך דערמאנט מיינע איסרופן קעגן סטאלינען אויף דער סטאציע אין ווילנע, נאָר דאָרט בין איך געווען שיכור און נישט געווסט וואָס עס טוט זיך מיט מיר. איצט בין איך נישטער און שעלט דעם גרוזינער באַנדיט אַ באַפרייער פון זיין גיהנום. כאַטש נישט אויסגעשלאָפן, האָט די אַנטשפּאַנונג געשמייכלט אויף אלעמענס פּנימער.

אַביסל שפּעטער האָט זיך באַוויזן דער קאַפיטאַן פון דער שיף. אַ קליינגער וויקסיקער מיט אַ שמייכלענדיק פנים. ער האָט יעדן באַזונדער באַגריסט אויף יאַפּאַניש און אים מכבד געווען מיט אַ מאַראַנץ. ער האָט נישט אויפגעהערט שמייכלען און מיט באַוועגונגען סטימולירט מען זאָל אַפּשיילן און עסן די מאַר-ראַנצן. ס'איז אַ יאַפּאַנישע „תיבה“, וואָס שווימט אויף די וואַסערן צו אַ נייעם טאָג נאָכן מבול...

די אידיליע אויפן ים האָט נישט געדויערט לאַנג. וואָס מער מיר האָבן זיך דערנענטערט צו אַ וואַרעמען־שטראָם, וואָס גייט אַדורך אין יענעם ראַיאָן, אַלץ מער האָט זיך די שיף צעוויגט, פונעם וויגן זיך איז זי איבערגעגאַנגען צו לייגן זיך איין מאָל אויף דער רעכטער זייט און איין מאָל אויף דער לינקער זייט. דערנאָך טוט זי זיך אַ הויב און אַ לאַז אַראָפּ און זי רייסט מיט די געדערעם. איצט האָב איך געזען, אַז די שיף־בויער, וואָס האָבן געמאַכט אַן אַפענעם קאַנאַל צווישן די צוויי שיפּועדיקע קאַלעקטיווע געלעגערס זענען נישט געווען משוגע. ס'איז געווען פּראַקטיש. דער עולם האָט זיך מיט די קעפּ אַוועקגעלייגט איבער דעם קאַנאַל און אויסגעבראַכן דער מאַמעס מילך. די „קלוגע“, וואָס זיי האָט נאָך נישט געכאַפט די ים־קראַנקהייט, האָבן געשמייכלט מיט חווק פון די „שוואַכע“, וואָס ליגן איי-בערן קאַנאַל און רעווען, ווי אַקסן פון נישט האָבן מער מיט וואָס צו ברעכן. באַלד דערנאָך האָט עס געכאַפט אויך די חווקער און אויך זיי ליגן שוין איבערן קאַנאַל. דעם קומענדיקן פּרימאַרגן האָט שוין די אויסערגעוויינטלעכע שיינהייט מיטן שוואַרצן קאַסטיום נישט געהאַט מיט וועמען צו שפּילן אין קאַרטן. אַלע זענען געווען קראַנק. בלויז זי איינע אַליין און איך האָבן זיך געהאַלטן אויף די פּיס. כּדי צו בלייבן אויף די פּיס בין איך אַפט אַרויס אויפן דעק צו כאַפּן פּרישע לופּט. איינער אַ יונגערמאַן, וואָס האָט אַ גאַנצע נאַכט געבראַכן מיט דער גרינער גאַל האָט זיך באַגינען אַרויסגעשלעפּט אויפן דעק און כּדי ער זאָל זיך נישט אַראָפּ־גליטשן אין ים־אַריין פון די שיף־טרייסלענישן, האָט ער אַרומגעאַרעמט אַ מאַסט און געבליבן אַזוי שטיין שעהן לאַנג. ער איז געוואָרן בלוי פון די איבלענישן און פון דעם ווינט וואָס האָט אים געפאַטשט אין פנים. פון זיין אויסזען האָט אויך מיר אָנגעהויבן איבלען. בין איך אַראָפּ צוריק אין בויך פון דער שיף. איז מיר דאָ געוואָרן נישט גוט פון דעם עולם וואָס האָט גערעוועט איבער דעם קאַנאַל.

די אויסערגעוויינטלעכע שיינהייט מיטן שוואַרצן קאַסטיום און מיט די ווייסע קרויז־מאַנקעטן איז אויך געווען אויף די זעלבע צרות וואָס איך. זי האָט זיך קוים געהאַלטן אויף די פּיס. האָט זי מיך איינגעלאָדן איך זאָל מיט איר שפּילן אין קאַרטן. און איך קען שפּילן אין קאַרטן גענוי ווי איך קען שפּילן פּיאַנע. מיינע שלימזלדיקע גענג האָבן זי אויפּגערעגט און נאָך מער פּאַרגרעסערט איר שלעכט זעלבסטגעפיל. האָט זי מיך אָנגעהויבן קיבעצן: „אַב זי גייען זאָ ווי זי גייען, דאָן

האָבען זי צוויי לינקע ביינע". „לייגן זי, ביטע, אַוועק דעם קאַפּ ווירד דאָס זיין טרעפלעכער אַלס זי לייגן אַוועק די קעניגין". מיר איז געווען זייער נישט גוט. ווען איך קען אָפּברעכן וואָלט מיר אוודאי דער קאַפּ געוואָרן לייכטער. און מיינע גענג וואָלט אפּשר געווען לאַגישער. קען איך נישט און דער קאַפּ מישט זיך מיר. און די אויסערגעוויינטלעכע שיינהייט, וואָס איז אין יענער מינוט געווען הימל־ווייט פון אַ שיינהייט, רעגט מיך אויף מיט איר קיבעצן און איך האָב געזאָגט צו איר: „מאַדאַם, טשעפען זי מיך נישט, וואָרום איך וועל נעמען ראַכע. איד וועל אינען זאַגען, אַז אויף זאַ איין לוקסוס־דאַמפּער האָבן זי געזאַלט לאַססען אופשטייגען אין איינע קרינאַלינע, דאַן וואָלטען אירע קרייז־מאַנזשעטן און קראַ־גען נישט געהאַט קיין פנים פון סקאַרפעטן". דאָס גאַנצע פעשל קאָרטן, וואָס זי האָט געהאַלטן אין איר האַנט, האָט זי מיר געוואָרפן אין פנים אריין מיט אַ צולאַג פון „אידיאַט!"

איך האָב איר מוחל געווען. עס איז איר געווען ביטער ווי דער טויט און מיר — נישט בעסער. דאָס איז געווען דער קרייז פון טרייסלעניש און וואָרפֿע־ניש. דער ים האָט זיך אָנגעהויבן באַרואיקן און די שיף האָט אויפגעהערט אירע קאַנווולסיעס. דער עולם האָט זיך אָנגעהויבן אויפשטעלן, אָפּשטויבן די קליידער און אַרויסקריכן אויפן דעק.

פאַרנאַכט איז די שיף אָנגעקומען אין דעם אידילישן פּאַרט טסורוגאַ, אַרומ־גערינגלט מיט הויכע בערג און אויפן ברעג פאַרביקע יאַפּאַנישע הייזלעך פון ברעטלעך און גלאַז. אָפּגעוואָרט אונדזער שיף האָט אַ פאַרשטייער פון דער יידישער קהילה אין קאַבע. ער איז אויך געווען אַ פאַרשטייער פון „דזשאַינט". ער איז געווען אויסגעקאַכט מיט די פּאַרט־באַאַמטע און מיט דער פּאַליציי. זיין זאַפטיק יידיש לשון, זיין „גוטנאָונט, יידן" האָט אונדו מיט איין מאָל היימיש געמאַכט דאָס פרעמדע עקזאָטישע לאַנד. ער האָט אונדו פאַרויכערט, אַז מיר וועלן נישט האָבן קיין שוועריקייטן ביים לאַנדן און ווירקלעך זענען מיר פריי געוואָרן פריער ווי אַלע אַנדערע אויסלענדער. וואָס האָט אויסגעזען, אַז זיי זענען אָנגעקומען אין פּאַרט פריער.

אין מיין „ליידימאַס" האָב איך געהאַט אויפגעשריבן, אַז איך בין פון דער „פּראָפעסיע" אַ סטודענט. מיין סטודענטשאַפּט האָט מיך אויסגעטיילט פון דער גאַנצער גרופע כלפי דער יאַפּאַנישער זיכערהייט־מאַכט. אַ ציווילער מאַן האָט מיך העפלעך פאַרבעטן איר זאָל מיט אים מיטגיין אויפן ערשטן שטאַק, נאָר אויף אַ רגע. „אַ נייע גרענעץ?" — האָב איך געטראַכט און געוואָרן אומרואיק. דער ציווילער מאַן האָט מיך אַריינגעבעטן אין אַ ליכטיק וואַרעם צימער, וווּ אַרום אַ גרויסן טיש זענען געזעסן אַ צען מענער אין שוואַרצע אייראָפּעאישע אַוונט־קליידער. די מענער האָבן זיך אויפגעשטעלט, זיך איינגעבויגן און מיך באַגריסט מיט אַן אויסגעצויגענעם „וועלקאַמען" און מיך פאַרבעטן איך זאָל זיך זעצן אויבנ־אָן. איך האָב נאָך נישט געוואָסט וואָס פאַר אַ כבוד די לייט גייען מיר דאָ אָפּגעבן און נישט געווען זיכער, צי זיי נעמען מיך נישט אַן פאַר עמעצן אַנדערש. אָבער אַז זיי האָבן מיר פאַרגעלייגט אַ גוט טעפל קאַווע, האָב איך גערן אָנגענומען די „אַפּערטע" און נאָך איידער איך האָב געזאָגט „יעס, דזשענטלמען" — האָט שוין

די הייסע קאווע געשמעקט אונטער מיין נאז. דערנאך איז אוועק א סעריע העפֿ לעכקייט־פראַגן, וואָס אַזעלכע האָב איך שוין לאַנג נישט געהערט, און קיינער, קיינער האָט מיר נישט געפרעגט זייט די מלחמה האָט אויסגעבראַכן און איבער אַלע מיינע גרענעצן: „נישט געליטן פון דער רייזע?“ „אַ, יעס, דער הייסער שטראַם, סאַרי. ווערי סאַרי“, „מיר האָפֿן, אַז איצט פּילסטו זיך גוט, נישט מיין הער?“ „אַ, יעס, אַ גוטע סאַונאַ וועט דיך דערפֿרישן, אַ, יעס“. „אין וולאַדיוואַסטאַק האָסטו געהאַט גענוג פֿרישע שפּיז, מיין הער?“ „אַ, יעס, פֿאַר אויסלענדער האָבן זיי הינער“.

פֿון זייערע פֿראַגן, העפלעכע, אומדירעקטע און נישט אַגרעסיווע, האָב איך פֿאַרשטאַנען, אַז פֿון איין זייט ווילן זיי זיין זיכער, אַז איך בין נישט קיין סאַַ וויעטישער אַגענט און פֿון דער צווייטער זייט ווילן זיי פֿרטים וועגן דעם לעבנס־שטייגער אין רוסלאַנד. זיי האָבן געשטעלט אַ צוואַנציק־דרייסיק פֿראַגן און איך האָב אויסגעטרונקען (זייער נישט העפלעך פֿון מיין זייט) דריי טעפלעך קאווע (וואָס אַזאַ געשמאַקע קאווע האָב איך נישט געטרונקען זייט דעם סוף פֿון דער גוטער קאווע אין „מאַניקאַ“ אין קאווע). איך האָב געענטפֿערט אויף זייערע פֿראַגן אַז צו טראַכטן און זיי האָבן זיך געזעגנט מיט מיר מיט אַזאַ היימישקייט. ווי זיי וואַלטן געווען מיינע פעטערס און איך זייער הייסגעליבטער גלידשוועסטערקינד. איך בין אַריבער די ערשטע גוטע גרענעץ...

א י נ ק א ב ע

אין קאַבע האָב איך אויסער באַקאַנטע פֿון ווילנע און קאווע, געפֿונען אויך טייערע היימישע יידן, וואָס זענען אוועק פֿון רוסלאַנד נאָכן אויסברוך פֿון דער אַקטאַבער־רעוואַלוציע און אין יאַפֿאַן געפֿונען זייער היים. דאָ האָט זיך אויך גע־פֿונען אַ ייד, אַן אַלטער סיביראַק, וואָס איז אין יאָר 1905 פֿאַרשיקט געוואָרן קיין צפֿון־סיביר, בעת דער באַלשעוויסטישער רעוואַלוציע גענומען די פּיס אונטער די אַרעמס און אַנטלאָפֿן קיין מאַנדזשוריע, כדי פֿטור צו ווערן פֿון ביידע מיני רוסן, סיי פֿון די ווייסע און סיי פֿון די רויטע. צווישן די היימישע יידן האָב איך אין קאַבע געטראָפֿן מענדל מאַזעס מיט זיין פֿאַמיליע, יעקב קענער, דעם יוגנט־פּירער פֿון די לינקע פּועלי ציון אין פֿאַרמלחמהדיקן וואַרשע, דעם וואַרשעווער רעפֿאַרטער לייבל ביין און סתם באַקאַנטע און אומבאַקאַנטע פֿנימער פֿון צווישן די פּליטים אין ווילנע.

כאַטש אין יאַפֿאַן האָט געהערשט אַ טאַטאַליטאַרער רעזשים, מיט מלחמה און שפּייז־ראַציאָנירונג, האָבן די יידישע פּליטים געלעבט אין אַ גר־עדן פֿון פֿריי־הייט. נישט אַלע פּליטים האָבן אָפּגעשאַצט די גאַסטפֿריינטלעכקייט פֿון די יאַפֿאַ־נער און אַ היפּש ביסל מיסגעברויכט מיט דער שפּייז־ראַציאָנירונג, וואָס די יאַ־פֿאַנער האָבן אָפּגעהיט מיט אַ געוואַלדיקן אייפֿער. אייניקע האָבן זיך אַריינגעלאָזט אין ספּעקולאַציע און אַנגעהויבן קאַרומפּירן יאַפֿאַנישע קרעמער און סחורים. אין אַלע פֿאַלן פֿון אַנטדעקן, אַז קרעמער פֿאַרקויפֿן צו די יידישע ספּעקולאַנטן

שפיינארטיקלעך און קארטן און אין גרעסערע קוואנטומס, זענען נישט באַ שטרעפט געוואָרן די יידן, נאָר די יאַפּאַנישע קרעמער און סוחרים. פון צייט צו צייט האָט מען געקענט זען ווי די פּאַליציי פירט אַרויס אין דער מיט גאַס אַ קרעמער, ער ווערט אַוועקגעשטעלט אויף די קני און ער באַקומט קלעפּ מיט באַמבוס־שטעקנס פאַר די אויגן פון די פאַרבייגייער. דער קרעמער זאַפט איין די קלעפּ אַן איין איינציקן געשריי.

דאָס לעבן העכער אַ יאָר צייט ווי פּליטים, געיאָגטע און געטריבענע און נישט זיכערע מיטן טאָג, האָט ביי אַ טייל איינגעבראַכן די מאַראַל און זיי האָבן געוואַלט „אַריינכאַפּן“ וואָס נאָר עס לאַזט זיך. אָט דער שטייגער איז געווען אין אַ שריי־ענדיקער סתירה צו דעם געאַרדנטן און דיסציפּלינירטן לעבן פון די יאַפּאַנער. איך האָב זיך נישט געקענט אַפּוונדערן פון דער קאַרעקטיט פון יעדן יאַפּאַנישן מענטש, מיט וועלכן איך בין געקומען אין קאַנטאַקט. און אויסער דער קאַרעקטיט קייט — אַרנטלעכקייט און סאַלידקייט. אַז איך בין געפאַרן מיט דער באַן פון קאַבע קיין יאַקאָהאַמאַ און געהאַט אַ בילעט צווייטע קלאַס און אין דער צווייטער קלאַס איז נישט געווען קיין זיך־פּלאַץ און איך בין איבערגעגאַנגען אין דער דרייטער קלאַס, האָט דער קאַנדוקטאָר מיר געגעבן אַ צעטל צו דער קאַסע אין יאַקאָ־האַמאַ, מען זאָל מיר צוריקצאלן דעם אונטערשיד צווישן צווייטער און דריטער קלאַס. און איך האָב דעם אונטערשיד צוריקבאַקומען. אַז איך האָב פאַרגעסן אַ רעשט צו נעמען אין אַ וואַרנהויז אין קאַבע, האָט מען מיר די רעשט געבראַכט אין יידישן קאַמיטעט און דער ברענגער האָט אַפּגעמשלט ווי איך זע אויס. אין יענער צייט איז פאַר אַן אייראָפּעער אין טאַקיאַ געווען זייער שווער צו געפינען אַן אַדרעס. האָט דער קאַנדוקטאָר פאַר מיר אַפּגעשטעלט דעם אויטאָבוס אין מיטן וועג, גענוי ביי דעם ווינקל וווּ איך האָב געדאַרפּט, כדי איך זאָל נישט בלאַנדזשען. טייל געקומענע קיין יאַפּאַן האָבן אויסגענוצט אָט דעם שטייגער אויף אַפּצונאָרן און אויף צו שפּן רווחים.

אַנדערע ווידער האָבן געוואַלט „מאַכן אַ לעבן און זיך אַפּנעמען“. יאַפּאַן האָט צעפּלאַקערט די פּאַנטאַזיע מיט אירע גיישעס און פּראַסטיטוטסקעס. איינער אַ וויכטיקער פּאַרטיי־מנהיג, וואָס דאָס גליק האָט אים צוגעשפּילט און ער האָט געהאַט סיי אַ סערטיפיקאַט קיין פּאַלעסטינע און סיי אַן אַמעריקאַנער וויזע און ער האָט אויסגעקליבן אַמעריקע — האָט געוואַלט מאַכן אַזאַ „לעבן“ און זיך אַפּנעמען איידער ער קומט קיין אַמעריקע, וווּ ער וועט מוזן פירן אַ סאַליד לעבן. ער האָט באַשלאָסן צו פאַרווּכן דעם טעם פון אַ יאַפּאַניש פּראַסטיטוציע־הויז. גע־וווינט האָט ער אין דעם זעלבן האַטעל וואָס איך און די משפּחה פון מענדל מאַזעס, נאָר דער פּאַרטיי־מנהיג האָט געוווינט איבער מאַזעסן. אזוי ווי אין די יאַפּאַנישע האַטעלן זענען נישט פאַראַן אַזעלכע באַד־איינריכטונגען ווי אין איי־ראַפּעאישע האַטעלן און דער פּאַרטיי־מנהיג האָט געוואַלט קומען אין דעם פּראַס־טיטוציע־הויז אַ ריינער, האָט ער געפרוּווט מאַכן אַ באַד אין דער וואַשי־סיסל. די וואַשי־סיסל איז געווען צוגעפּעסטיקט צו דער וואַנט. האָט ער צוגעשטעלט אַ שטול און פון דער שטול זיך אַריינגעזעצט אין דער שיסל. נאָר אזוי ווי דער מאַן איז געווען אַ דיקער, אַ שווערער און אויך אַ נידעריקער, איז ווי נאָר ער

האָט זיך אַרײַנגעזעצט אין דער שיסל, האָט זי זיך אָפּגעריסן פֿון דער וואַנט און דער בעל־עבירהניק איז געבליבן ליגן אײַפֿן דיל צווישן שערבֿלעך פֿון דער צע־טראַסקעטער שיסל. מענדל מאַזעס האָט דערהערט דעם שרעקלעכן טראַסק איבער זײַן באלקן און ער איז געלאָפֿן זען וואָס איז געשען מיט דעם פֿאַרטיי־מנהיג. אויך איך האָב אים געזען אין זײַן ביטערן מעמד, אַ צעקלאָפֿטן צווישן די שערבֿלעך. מיר האָבן אים אַרײַנגעלייגט אין בעט, ער זאָל קומען צו זיך פֿון דעם שאַק. ער האָט נישט באַקומען קײן שאַק ווי מיר האָבן געמײנט.

נאָך דעם זעלבן אָונט איז ער אַוועק אין אַ פֿראַסטיטוציע־הויז און עס איז געשען מיט אים אַ צווייט און ענדגילטיק אומגליק.

אין יאפּאַנישע הייזער, סײַ פריוואַטע און סײַ עפֿנטלעכע, פֿירט זיך, אַז מען גײט נישט אַרײַן אין די שײך, נאָר באַרוועס אָדער אין די זאַקן. צוליב היימישקײט נעמט מען אַראָפּ פֿון גאַסט זײַן אײראָפּעאישן זשאַקעט און מען טוט אים אָן אין אַ קימאַנאַ. ווי נאָר דער פֿאַרטיי־מנהיג איז אַרײַנגעקומען אין דעם פֿראַסטיטוציע־הויז זענען אים אנטקעגנגעגאַנגען צוויי מיידלעך, אײנע האָט אים אויסגעטון דעם זשאַקעט און די צווייטע — די שײך. אַט די צוויי אומשולדיקע פעולות האָבן דעם מענטש אין גאַנצן צעטומלט. אין בועם־קעשענע פֿון זשאַקעט האָט ער גע־האַט זײַן „ליידימאַס“ מיט דער אַמעריקאַנער וויזע, די 50 דאָלאַר „לענדײַנג מאַני“, וואָס מען האָט געמוזט האָבן בײַ זיך בײַ צום אַרויספֿאַרן פֿון יאַפּאַן און אויך אַב־דערע דאַקומענטן. ער האָט זיך דערמאַנט, אַז אין פֿאַרמלחמהדיקן וואַרשע, אויף קראַכמאַלנע גאַס, פֿלעגן פֿראַסטיטוטקעס באַגנבענען זײערע געסט אויף דעם שטייגער פֿון צונעמען זײערע רעקלעך און אויסטון זײ די שײך. אָבער דאָ האָט דער פֿאַרטיי־מנהיג נישט געקענט צוזאַמענרעדן זיך מיט די מיידלעך, וואָס האָבן אים רק געשלעפט און אַרויפגעפֿירט אויפֿן ערשטן שטאַק צו אַן אַבליגאַטאָרישער באַד אײדער ער וועט אַרײַנגײן צו אַ פֿרוי.

אַ יאַפּאַנישע באַד איז אין אַ פּאַס און אין דער פּאַס איז דאָס וואַסער אַזוי הייס, אַז אַן אײראָפּעער קען פֿון אַזאַ היץ ווערן אַ קאַליקע. אין אַט אַזאַ גיהנום־פּאַס האָבן די צוויי מיידלעך אַראָפּגעלאָזט זײער קליענט. ער האָט אָנגעהויבן שרײַען געוואַלד, ער ווערט אָפּגעקאַכט, די מיידלעך האָבן אים אַרויסגעשלעפט קוים אַ לעבעדיקן, אַרויפגעוואָרפֿן אויף אים די קימאַנאַ און אים אַרײַנגעפֿירט אין אַ צימער צו אַ „גײשע“.

עס זענען געווען אַזעלכע, וואָס האָבן דערציילט, אַז דער פֿאַרטיי־מנהיג האָט בײַ דער „גײשע“ געחלשט, דאָס זודיקע וואַסער האָט אים צוגענומען דעם אַטעם און זי האָט אים קוים, קוים אָפּגעמינטערט. אָבער האַלטן אים לאַנג אַ קראַנקן, אַן אָפּגעברײטן האָט זי נישט געקענט, איז ווי נאָר ער איז געקומען צום פּולן באַוווּסט־זײַן האָט זי אים אַרויסגעשטעלט אויף יענער זײט טיר. פֿון דעם וואָס איז געקומען אויף אים איז ער נאָך געווען היפש צעטומלט און אַנשטאַט ער זאָל אַראָפּגײן פֿון די טרעפּ צו זײַן רעקל און שײך, איז ער צוריק אַרײַנגעגאַנגען אין דער קאַמער פֿון די פּעסער מיט זודיק וואַסער. פֿון דעם האָט דער מענעדזשער פֿון דעם הויז געמאַכט דעם אויספֿיר, אַז דער קליענט וויל אים אָפּנאַרן, נאָך אַמאַל דורכמאַכן די באַד און נאָך אַמאַל אַרײַנגײן צו אַ פֿרוי. דער פֿאַרטיי־מנהיג איז געצווונגען

געוואָרן צו באַצאָלן פאַר אַ צווייטן בילעט, כאָטש ער האָט פאַרן מענעדזשערס נאָז
געפּאָכעט מיטן ערשטן בילעט, אָז ער האָט אים נישט אויסגענוצט צוליב דעם וואָס
ער האָט זיך אָפּגעקאַכט און געהלשט. נאָר דער מענעדזשער פון דעם יאַפּאַנישן
פּראָסטיטוציע-הויז האָט נישט פאַרשטאַנען די טענות אין יידיש און דער פּאַרטיי-
מנהיג איז צוריקגעקומען אין האָטעל אָן אָפּגעקאַכטער און מיט צוויי בילעטן...

כאָטש ווייניק מענטשן האָבן געוואוסט וועגן דעם ביטערן דורכפאַל פון דעם
פּאַרטיי-מנהיג, דאָך האָט זיך אים געדאַכט, אָז די גאַנצע שטאַט רעדט וועגן דעם
און ער האָט זיך געשעמט צו ווייזן אין יידישן קאַמיטעט. איז ער אַוועקגעפאַרן
קיין טאַקיאָ אויף אַ וואַך צייט, וואָס איז געווען גענוג די מעשה זאָל ווערן נישט
וויכטיק. וואָרום עס זענען געווען אַ סך וויכטיקערע זאַכן פאַר די אַנגעפּאַרענע
פּליטים.

די וועלכע האָבן געהאַט אַמעריקאַנער וויזעס זענען געווען פּריי פון אַלע
פּראַבלעמען. זיי האָבן נאָר געדאַרפט באַשטעלן אַ פּלאַץ אויף אַ שיף און וואַרטן
אויף דעם טאָג ווען די שיף וועט אָפּגיין. אַלע אַנדערע זענען געווען צעטומלט,
נישט געוואוסט אויף וועלכער וועלט זיי זענען. אַ טייל פון די וועלכע האָבן גע-
האַט וויזעס קיין פּאַלעסטינע, האָבן מורא געהאַט צו נעמען זיך אין וועג אַריין.
זיי האָבן געוואוסט צו דערציילן, אָז די היטלערישע אַרמייען וועלן אויך אייננעמען
דעם גאַנצן מיטעלן מזרח צוזאַמען מיט פּאַלעסטינע. איז וואָס פאַר אַ זין האָט
עס צוריק אַריינצופּאַלן אין די הענט פון די דייטשן נאָך דעם ווי מען האָט זיך
פון זייערע הענט קוים געראַטעוועט מיטן לעבן? און וואָס פאַר אַ טעם, אויב אַזוי,
האַט געהאַט דאָס ראַטעווען זיך פון די רוסן? די וועלכע האָבן אַזוי געטראַכט,
האַבן געזוכט צו עמיגרירן פון יאַפּאַן אין אַזעלכע לענדער, וואָס וועלן אויסמיידן
די מלחמה. זיי האָבן זייערע אויגן געוואָנדן צו די דרום-אַמעריקאַנער לענדער
און צו דרום-אַפּריקע. צו די לענדער האָבן אויך געשטרעבט די אַלע, וואָס האָבן
געהאַט וויזעס-אַד-מען-דאָרף-נישט-קיין-וויזעס קיין קיראַסאַ. אָבער די לענדער
זענען אינגאַנצן געווען פאַרשלאָסן פאַר יידן. זיי האָבן אַריינגעלאָזט נאָר קריסט-
לעכע עמיגראַנטן און אויך געשמדטע יידן. פון ווילנע און קאָוונע זענען נישט
געקומען קיין בעלגיום אויף שמדן זיך, נאָר אויף ראַטעווען זיך ווי יידן.

צווישן די וועלכע האָבן געהאַט וויזעס קיין פּאַלעסטינע און געזוכט צו עמיגר-
רירן אין אָן אַנדער לאַנד, וואָס געפינט זיך אויסער דער מלחמה-סטערעפּע, איז
געווען איינער אַ רב, וואָס איך וועל נישט דערמאָנען נישט זיין נאָמען און נישט
דעם פּלאַץ אין פּוילן וווּ ער איז געווען מרא דאתרא. אין דער שטאַט וווּ ער איז
געווען רב, איז ער אויך געווען אַ שליח פון קרן-הקיימת, געזאַמלט געלט פאַר
אַרץ-ישראל אין זיין קהילה. ער האָט נעבעך זייער שטאַרק נישט געוואַלט פאַרן
קיין אַרץ-ישראל, נישט אַזוי צוליב דער סכנה אָז היטלער-דייטשלאַנד וועט אויך
אייננעמען דאָס הייליקע לאַנד (ער האָט געהאַט טיפּע אמונה, אָז צו אַזאַ אומ-
גליק וועט הקב"ה נישט דערלאָזן), ווי צוליב זיין שלעכטער מיינונג וועגן די
יידן אין פּאַלעסטינע, אָז זיי עסן זיך אויף איינער דעם אַנדערן, און איינער וואַלט
דעם צווייטן דערטרונקען לאַ עלינו אין אַ לעפל וואַסער.

דער רב האָט זייער אַ סך גערעדט וועגן דעם, אָז אין די דרום-אַמעריקאַנער

לענדער זענען פאראן זייער ווילע יידן, יידן מיט יידישע הערצער און מיט גאט אין זייערע הערצער, נאָר זיי זענען נעבעך בורים גמורים אין דער תורה און זיי וואָלטן זיך מחיי נפשות געווען ווען צו זיי זאָל קומען אַ רב אַ בן-תורה, וואָס זאָל זיי מדריך זיין צו מצוות און צו מעשים טובים. פון דעם איז געווען קלאַר, אַז דער רב צאָפלט צו עמיגירן אין אַ דרום-אַמעריקאַנער לאַנד. אָבער די טויערן פון די אַלע לענדער זענען פאַר יידן פאַרקלאַפט, בפרט נאָך פאַר אַ רב מיט אַ שוואַרצער געדיכטער באַרד, וואָס איז געווען צוויי מאל אַזוי ברייט און צוויי מאל אַזוי לאַנג ווי די שיינע באַרד פון טעאָדאָר הערצל. אויסער יידיש און אַ הונדערט ווערטער פויליש האָט דער רב נישט געקענט קיין איין איינציק איי-ראַפּעאַיש לשון. איז ער אין יאַפּאַן געווען אַ שטומע צונג. אָבער סיי אין יאַפּאַן און סיי שפעטער איבער די ברייטע ימים און יבשות פון אַזיע האָט דער רב באַוויזן, אַז יידיש איז אַן אַניווערסאַל לשון, אויב מען האָט נאָך צו יידיש אַזאַ געניאַלע אַריענטאַציע, ווי דער רב האָט געהאַט.

אין איינעם אַ טאָג איז דער רב פאַרשווונדן פון קאַבע. ער האָט קיינעם נישט געזאָגט ווהיין ער פאַרט און ווען ער וועט צוריקקומען. ער איז אַוועקגעפאַרן אין אַ געדריקטער שטימונג און אפילו איבערגעלאָזט זיין גאַנצן באַגאַוש, אויסער טלית-און-תפילין. נאָך אַ פאַר טעג איז ער צוריקגעקומען אַ ניי געבוירענער מענטש, האַפּערדיק און פול מיט בטחון. פון דעם וואָס ער האָט זיך אַנגעהויבן סודען מיט געוועזענע סוחרים און פאַבריקאַנטן פון פוילן, אַזעלכע וואָס האָבן פון פריער זיך געהאַט באַזאָרגט מיט געלט אין אַמעריקע, אָדער אין דער שווייץ, האָט מען פאַרשטאַנען, אַז דעם רבס נעלם ווערן האָט געהאַט אַ טיפן מיין. און אַזוי ווי דער רב האָט זיך געסודעט מיט מער ווי מיט אַ מנין יידן, איז דער סוד נאָך אַ פאַר טעג געוואָרן אויס סוד און... אויך מיט אַ סוד. און די מעשה איז געווען אַזוי: דער רב האָט אויסגעפונען, אַז אין יאַקאָהאַמאַ געפינט זיך אַ יאַפּאַ-נער אַן ערנאַקאַנסול פון פּערו אָדער אַרוגוויי. דער ערנאַקאַנסול איז אַ רייכער און גוטער יאַפּאַנער. צו אים איז געפאַרן דער רב און פאַר אים אויסגעגאַסן זיין האַרץ (אין יידיש, פאַרשטייט זיך), אַז אין פוילן האָט ער איבערגעלאָזט אַ ווייב מיט קינדער, וואָס בלב ונפש וויל ער זיי אַרויסראַטעווען. קיין פאַלעסטינע וועט ער זיי נישט קענען אַרויסראַטעווען ווייל היטלער ימח שמו איז אַ שונא ישראל, אָבער אין אַ דרום-אַמעריקאַנער לאַנד וועט ער זיי אויף זיכער קענען אַרויס-ראַטעווען. דעריבער זאָל זיך דער קאַנסול מרחם זיין איבער זיין ווייב, זיינע קינדער און איבער אים אַליין און אים געבן אַ וויוע אין דעם לאַנד, וואָס ער, דער קאַנסול, רעפרעזענטירט.

דער רב האָט אויף דעם יאַפּאַנער געמאַכט אַ געוואָלדיק שטאַרקן איינדרוק. וועדליק דעם ווי אין יאַפּאַן זענען דריי האַר אויף דער גאַמבע פון אַ מאָן אַ רחבותדיקע באַרד, האָט דעם רבס געדיכטע באַרד געקענט באַקליידן מיט בערד אַ מיליאָן יאַפּאַנער און דעם רב גופא זאָל נאָך בלייבן אַ גאַנץ היפשע באַרד. אויסער דער באַרד האָט דער רב געהאַט צוויי גליענדיקע אויגן, ווי שטיינדעלעך פון סמבטיון. זיי האָבן נישט גערוט קיין רגע. האָט דער רב איבערגערעדט דעם ערנאַקאַנסול צו געבן אים אַ וויוע אויף דריי חדשים צו זיין אין יענעם דרום-

אמעריקאנער לאַנד. אויף מער האָט דער רב נישט געדאַרפט. ער איז געווען זיכער, אַז ווי נאָר ער וועט אַריבערטרעטן די שוועל פון יענעם לאַנד, וועט שוין זיין פוס פון דאָרט נישט אַרויס. אָבער אַזוי שנעל ווי דער קאַנסול האָט מסכים געווען צו געבן אים אַ וויזע, האָט זיך דער רב מיישב געווען, אַז אויב דער גוי איז מרוצה צו געבן איין וויזע, איז ער נישט קראַנק צו געבן צען וויזעס, וואָס וועלן אים, דעם רב, אויסשלאַגן די הוצאות. דעריבער איז ער צוריקגעקומען קיין קאַבע אַ האַפּערדיקער און זיך געסודעט מיט רייכע יידן. נאָכן סודען זיך איז דער רב ווידער נעלם געוואָרן אויף אַ פּאָר טעג און ווידער צוריקגעקומען אַ גער האַלפענער. אויסער אַ וויזע פּאָר זיך, האָט ער אַרויסבאַקומען אויף נאָך ניין „ליידמאַס“ ענלעכע וויזעס אויף אויפצוהאַלטן זיך אין יענעם דרום־אמעריקאנער לאַנד במשך פון דריי חדשים. פאַר יעדער וויזע האָט דער רב באַקומען טויזנט דאָלאַר — צוזאַמען ניין טויזנט דאָלאַר אויסער דעם עולם־הבא פאַר העלפן יידן אין אַן עת צרה.

אַט די מעשה האָט זיך כּהרף עין צעטראָגן איבער גאַנץ קאַבע און יידן האָבן מקנא געווען די געהאַלפענע וואָס זיי וועלן זיך באַלד דערווייטערן אין אַ לאַנד, וווּ די מלחמה וועט זיי נישט דערגרייכן.

עס זענען קוים אַריבער עטלעכע טעג ווי אין יידישן קאַמיטעט האָט זיך אַריינגעשטעלט אַ יאַפּאַנער אין אַן עלעגאַנטער קימאַנאַ, אַן אַדעליקער שמייכ־לענדיקער מאַן, און ער האָט זיך פאַרמאַכט אין קאַבינעט מיט דעם אַנפירער פון דעם יידישן קאַמיטעט, אַ כאַרבינער ייד, וואָס איז בעת דער אַקטאַבער־רעוואַלוציע אַנטלאָפּן פון רוסלאַנד. ווען דער יאַפּאַנער איז אַוועק האָט דער אַנפירער פאַרבעטן צו זיך דעם רב און אים דערציילט, אַז פון יאָקאָהאַמאַ איז געקומען דער ערנאַנסול, וואָס האָט ספּעציעל דורכגעמאַכט די לאַנגע רייזע ביז קאַבע, וואָרום — האָט דער קאַנסול געזאָגט — ער האָט פאַרגעסן אונטערצושרייבן די צען וויזעס און אַן זיין אונטערשריפט וועט מען די באַזיצער פון די וויזעס נישט אַריינלאָזן אין יענעם לאַנד. דעריבער דאַרף דער רב צוזאַמענעמען די ניין פּאַספּאַרטן און צוזאַמען מיט זיין אייגענעם אַוועקטראָגן צום קאַנסול אין האַטעל אויף אונטער־צושרייבן די וויזעס.

איז דער רב געלאָפּן איבער די האַטעלן, אויסגעזוכט די יידן מיט די וויזעס, איינגעזאַמלט די פּאַספּאַרטן און זיי אַלע אַוועקגעטראָגן צום ערנאַנסול אין זיין האַטעל. דער יאַפּאַנער האָט דעם רב געהייסן קומען אין אַ שעה אַרום. פונקט צו דער שעה און אפשר נאָך אַביסל פריער איז דער רב געקומען און דער קאַנסול האָט אים דערלאָנגט אַלע צען פּאַספּאַרטן מיט איבערגעשטראַכענע, אומגילטיק־געמאַכטע וויזעס. דער ערנאַנסול האָט שטאַרק איבערגעבעטן דעם רב, הלמאי ער האָט אומגילטיק געמאַכט די וויזעס. ער האָט נישט געהאַט קיין רעכט צו געבן אַריינפאַר־וויזעס אַן אַנצופּרעגן אין דער אַמבאַסאַדע פון יענעם לאַנד אין טאַקיאָ. נאָר ווען ער האָט אין טאַקיאָ געמאַלדן, אַז ער האָט אַרויסגעגעבן די וויזעס, האָט מען אים באַפוילן זיי אומגילטיק צו מאַכן, כדי אויסצומיידן אַ סקאַנדאַל...

די דינ־תורה אין קאַבע האָט געפּסקנט, אַז דער רב דאַרף יעדן איינעם פון די געפּלטע וויזעס צוריקצאלן צו טויזנט דאָלאַר און אַלע צוזאַמען דאַרפן דעקן

די הוצאות, וואס דער רב האט געהאט ביים פארן אהיו און אהער קיין יאקא האמא.

יאפאן איז א ווונדערבאר לאנד, שיין ווי א מעשהלע. עקזאטיש און מיט קארן נאוואלן כמעט במשך פון א גאנץ יאר. די שענסטע שטעט און היסטארישע פלעצער האבן איך שוין געהאט געזען. איך האב שוין אפילו געזען די אלטע טעאטער־שטאט קיאטא און אירע ווונדערלעכע פארשטעלונגען. געווען אפילו ביים ווולקאן פודושי יאמא. אבער איך בין געווען א פליט, קיין אייגענע געלט־מיטלען האב איך נישט געהאט און אפילו ווען דער „דזשאַינט“ האט געגעבן זיין הילף מיט א ברידערלעכער האנט און אויף קיין איינציקער רגע נישט געלאזט פילן, אז ער העלפט — געהערט עס נישט צו די גרויסע אָנגענעמעלעכקייטן צו זיצן אויף דזשאַינטישע קעסט אָן א סוף. האב איך באשלאסן צו נעמען זיך אין וועג אריין קיין ארץ־ישראל.

איך בין געווען דער ערשטער, דער „פּיאָנער“, צו עפענען דעם וועג פון יידן פליטים פון פּוילן, פון יאפאן קיין ארץ־ישראל.

אויסער דער משפחה מאַזעס האבן מיך צו דער שיף באַגלייט פאַרשטייער פון דעם יידישן קאָמיטעט און די ברידער סאַסנאַוויק, ביידע העברעאישע לערער, קנאַקעדיקע העברעאיש־קענער, וואָס האָבן פון מיין אַרויפגיין אויף דער שיף קיין ארץ־ישראל געהאט מער רייזע־פּיבער ווי איך אַליין. ס'איז געווען אַ גאַל־דענער טאַג, מיט אַ מילדער נישט צורליכטיקער זון. איך האָב זיך געפילט זייער יום־טובדיק. טאַקע דערפאַר ווייל איך בין געווען דער ערשטער אויף דעם וועג. און איך בין זיך מודה, אז אין יענער שעה האָב איך איבערגעלעבט אַ זיס געפיל פון נקמה אין יענע ציוניסטישע מנהיגים, וואָס צווישן אַמעריקע און ארץ־ישראל, האָבן זיי אויסגעקליבן אַמעריקע — און איך פאַר קיין ארץ־ישראל. איך האָב נקמה גענומען פאַר זייערע זויערע מינעס און פאַר זייער מבייש זיין מיך בעת איך בין מיט מענדל מאַזעס אַריינגעקומען אין דעם „פּאַלעסטינע־קאָמיטעט“ אין קאַוונע... די ברידער סאַסנאַוויק האָבן געפאַכעט מיט די הענט אַרויף צו מיר אויפן שיף־דעק: „להתראות בארצנו! להתראות בירושלים!“

פלוצים איז אַנגעלאָפּן דער רב מיט אַ צעפאַכעטער באַרד און צעפאַכעטע פאַלעס. צוויי טרעגער טראָגן אים נאָך טשעמאַדאַנעס: ער פאַרט אויך! איך האָב אויפריכטיק געהאַט הנאה, איך וועל האָבן מיט וועמען אַ וואַרט אויסצורעדן אויף דעם לאַנגן וועג. אַבער דער רב איז אַרויף אויפן שיף־דעק אַן אַנגעכמורעטער, אַ דערשלאָגן־צעטומלטער. איצט איז דער „להתראות בארצנו!“ און דער „דרך צלחה!“ געווען פאַר ביידע, פאַר מיר און פאַרן רב. אַבער אין זיין דערשלאָגנקייט האָט דער רב נישט רעאַגירט. ערשט ווען די שיף האָט אָפּגעשלאָגן פון ברעג, האָט ער זיין אַנגעכמורעטקייט אויסגעגאַסן אויף מיר. ער האָט אַנגעהויבן פון באַוויינען אונדז ביידע ווהיין מיר פאַרן. דעם רחמנות אויף זיך האָט ער איבער־געטראָגן אויף מיר: „וויי ווהיין דו פאַרסט... פאַרסט אויס די גאַנצע וועלט און צום סוף פאַלסטו אַריין קיין פּאַלעסטינע, צו די כליצעם מיט כליצעס. ס'איז נישט צום לעבן און נישט צום שטאַרבן, רחמנא לצלן.“ ער האָט דאָס יאָדען מיך צע־טיילט אויף פאַרציעס, ווי מען טיילט גיפט.

די שיף מיט וועלכער מיר זענען געשווומען איז געווען אַ גרויסע לאַסט־שיף, אויף וועלכער דאָס גאַנצע פּאַסאַזשירן־לעבן האָט זיך אָפּגעשפּילט אויפֿן דעק. בלויז אויף ביינאַכט איז מען אַראָפּ אין ענגע דומפּיקע קאַיוטעס. פֿון וועלכע מען האָט געמוזט שנעל רעזיגנירן און זיך איבערטראַגן אויפֿן דעק כדי צו קענען איינשלאָפֿן אויף אַ פּאַר שעה. דערפֿאַר איז מען באַלוינט געוואָרן מיט אַ לאַנד־שאַפט וואָס מען האָט זיך נישט געקענט גענוג אַנזעטיקן מיט איר שיינקייט. דריי טעג איז די שיף געשווומען אין דעם אַזוי גערופֿענעם אינערלעכן ים צווישן די יאַפּאַנישע אינדזלען, וווּ פֿון ביידע זייטן האָט מען געזען די ברעגעס און דאָס לעבן, וואָס האָט אויף דער פּרעכטיקער לאַנדשאַפט אויסגעזען ווי אַ גר־עדן־אידי־ליע. די שיינקייט איז מיר נישט באַקומען צוליב דעם יאָדעניש פֿונעם רב.

איידער איך בין אַרויף אויף דער שיף האָב איך איינגעקויפט פֿאַר מיר אַ גאַנצן טראַנספֿאַרט פּי־שקאַנסערוון. אין יאַפּאַן האָב איך בשום אופן נישט געקענט זיך צוגעווינען צו די דאָרטיקע שפּייזן. די יאַפּאַנישע באַשפּייזונג איז באַזירט אויף ים־באַשעפענישן. אַלץ וואָס די נעץ שלעפט אַרויס פֿון ים איז צום עסן, אַנהויבנדיק פֿון ים־קאָטערס און ענדיקנדיק אויף מעדוזעס און אויסטערלישע ים־חיות, וואָס איך האָב צום ערשטן מאַל אין מיין לעבן אַזעלכע געזען. איך האָב אָפּט געהאַט דעם איינדרוק, אַז אונטער דעם צודעק פֿון רייז געפינט זיך אין טעלער אַ קליין חיהלע. איך האָב זיך דעריבער אין יאַפּאַן געשפּייזט מיט רייז, ברויט, קעז, פּיש און פּרוכטן. כדי נישט צו זיין אויסגעשטעלט צו דער שפּייז פֿון דער שיף, האָב איך אַנגעקויפט שעכטלעך פּי־שקאַנסערוון. באַלד ווי די שיף האָט אַנגעהויבן שווימען האָט דער רב אַרויפגעלייגט אויף מיר צוויי אויפגאַבן: ערשטנס, איך זאָל רעדן מיטן קאַפיטאַן און אים דערציילן, אַז דער מיט דער באַרד איז אַ רב און ער עסט נאָר כּשר עסן. דעריבער זאָל ער אים געבן דריי אייער אַ טאַג, ברויט, פּרוכטן און אייראַפּעאישן טיי מיט צוקער. (די יאַפּאַנער טרינקען גרינעם טיי און אויף ביטער). די צווייטע אויפגאַבע: אַזוי ווי איך האָב אים דער־ציילט וועגן מייע פּי־שקאַנסערוון, זאָל איך זיך טיילן מיט אים מיט די קאַנסערוון, כדי ער זאָל נישט ליידן קיין הונגער. דאָס צווייטע — צו געבן אים מייע פּי־שקאַנסערוון — איז געווען זייער לייכט, און באַלד דעם ערשטן טאַג האָט ער גע־מאַכט אַ פּאַגראַם אין מייע פּיש. דאָס ערשטע — דערקלערן דעם יאַפּאַנישן קאַפיטאַן וואָס דאָס איז אַזעלכעס אַ רב און וואָס דאָס איז אַזעלכעס כּשר — איז שווערער ווי קריעת ים־סוף. איך האָב געפרוווט מיט באַוועגונגען, מיט טרייסלעך און שאַקלעך זיך און מיט אַנצייכענען אויף מיין ברוסט די קאַנטורן פֿון דער באַרד איבערגעבן דעם קאַפיטאַן גענוי וואָס דאָס איז אַ רב. אָבער פּונקט ווי ער האָט ניש פּאַרשטאַנען פֿון מייע ווערטער האָט ער אויך נישט פּאַרשטאַנען פֿון מייע באַוועגונגען. האָב איך געפרוווט מיט פּאַרגלייכונגען: „לייך איי הינדו מאַנק — ווי אַ הינדרניז; לייך איי פּייאַס בודיסט — ווי אַ פּרומער בודיסט“ — דאָס האָט זיך אים געלייגט אויפֿן שכל, ער האָט אָבער נישט געוואוסט, אַז דאָס מיין איך רב, בעת מיט זיינע אויגן זעט ער, אַז דער מיט דער באַרד איז נישט קיין אינדיער. צום סוף האָב איך רעזיגנירט און אָפּגעמאַכט מיטן קאַפיטאַן ער זאָל מײַך שפּייזן מיט אייער, פּרוכטן און זיסן טיי און דאָס איבעריקע וועל איך שוין מאַכן...

צוליב דעם וואָס דער קאָפיטאַן האָט נישט פאַרשטאַנען וואָס איז אַ רב און וואָס עס איז כשר, האָט דער רב זיין גאַנצן ירגון אויסגעלאָזט צו מיין קאַפּ און צו מיינע פיש. צוליב דער היץ אויפן ים האָט געזעצט אַן עיפּושדיקער ריח פון די שיף־מאַגאַזינען און דעם רב האָט געאיבלט — בין איך געווען שולדיק דערין. „אַנגעשיקט אַן אומגליק צו פאַרן — האָט ער געגרימט אויף מיר — אויס־געקליבן אַ לאַנד, פּאַלעסטינע... וואָס דערוואָרט דיך דאַרט?... צרות, נאָר צרות... אַ בראַך צו דייע יאַרן... אין דעם שטינקעריי וועסטו דערפאַרן?... ס'שווינדלט דאָך פאַר די אויגן...“

אויך מיר איז געווען הייס, אויך מיר האָט געאיבלט פון דעם געשטאַנק פון די שיף־מאַגאַזינען, אָבער איך האָב זיך באַהערשט אויס דרך־אָרץ פאַרן רב און אים נישט געענטפערט. אָבער שוין אויפן דריטן טאָג האָט געפּלאַצט מיין געדולד. ער האָט געגעסן מיינע פיש, געגעסן די אייער וואָס איך האָב אויסגעבעטלט ביים קאָפיטאַן, געגעסן די עקזאָטישע געפרעסטע פרוכטן און דאָך זיצט ער אויף מיר ווי אַ זלידנע פליג און זשומעט מיר אין די אויערן צו וואָס פאַר אַן אומגליק מיר פאַרן. איך האָב געזאָגט דעם רב ברוטאַל, ווי אַ מערדער: „אויב איר וועט נישט אייפּהערן מיר דערגיין די יאַרן, אויב איר וועט מיך ווייטער באַקלאַגן פאַרוואָס איך פאַר קיין פּאַלעסטינע, וועל איך אייך אַריבערוואָרפן איבערן באַרט אין ים אַריין.“ אויף דעם האָט ער געענטפערט, אַז ער האָט באַלד געפּילט, אַז איך בין אַ גולן, נאָר איצט זעט ער עס מיט פאַקטן.

איך האָב געזוכט מיט עפעס אים וויי צו טאָן פאַר זיין איזדעקעווען זיך איבער מיר, פאַר מאַכן מיך שולדיק דערפאַר וואָס אין דרויסן איז אַ חמימה, דערפאַר וואָס פון די שיף־מאַגאַזינען זעצן די שלעכטע ריחות און פאַר אַנדערע דערפאַרן, ווייל אים איז געווען נישט גוט.

אויפן פערטן טאָג האָט זיך מיר געמאַכט אַ געלעגנהייט זיך „נוקם“ צו זיין אין אים.

די שיף האָט זיך אָפּגעשטעלט אין קוילן־פאַרט גאַיאַ, נישט ווייט פון היראַ־שימאַ. ווו עס איז מיט אַ פאַר יאַר שפּעטער געוואָרפן געוואָרן די ערשטע אַטאָם־באָמבע דאָס שטעטל גאַיאַ איז באַשטאַנען פון בלוזי איין איינציקער לאַנגער גאַס, אויף וועלכער עס האָט קורסירט אַהין און צוריק צום פאַרט אַן איינציקער טראַמוויי. פון ביידע זייטן גאַס זענען געשטאַנען נידעריקע יאַפּאַנישע הייזלעך און פאַר יעדן הייזל האָט אַ פּראַסטיטוטקע געוואָרט אויף געסט. אַ טיפּישער קוילן־פאַרט — פאַרשטויבט און פאַרחושכט מיט דעם שטויב פון קוילן און אָפּגע־לאָזן. אונדזער שיף האָט זיך דאָ פאַרהאַלטן אויף אַ גאַנצן טאָג. ס'האַט נישט געהאַט קיין זין צו בלייבן אויף דער שיף, אויפן דעק איז געווען אַ שטויב פון די קוילן־לאַדונגען. אין בויד פון דער שיף איז נישט געווען קיין ביסל לופט. זענען מיר ביידע, איך און דער רב, אַראָפּגעגאַנגען אין שטעטל צו שפּאַצירן און צו זיין וואָס ווייטער פון דעם שטויב. גלייך ווי מיר זענען אַרויס אויף דער לאַנגער גאַס און איך האָב באַמערקט דעם כאַראַקטער פון דעם שטעטל מיט די פאַרביקע מיידלעך פאַר די טירן פון די הייזלעך, איז מיר איינגעפאַלן, אַז דאָ האָב איך אַ גוטע געלעגנהייט חוּזק צו מאַכן פונעם רב און אים לערנען דרך־אָרץ. פאַרביי־

נייענדיק האב איך אַבסערווירט די מיידלעך און געזוכט אזא מיט אַן אַגרעסיוון אויסזען נאָכן אָפּשאַפּצירן אַ צוויי הונדערט טריט האָב איך באַמערקט אַ מיידל מיט אַ זייער סימפּאַטיש פנים און מיט שעלמיש־לאַכנדיקע אויגן פאַרבייגייענדיק איר האָט זי נאַטירלעך געמאַכט אונדז אַ פאַרשלאַג און איך האָב איר געזאָגט „טייק היים!“ – נעם אים איך בין זיכער. אַז נישט דאָס מיידל און נישט וועלכע עס איז מיידל אין יאָפּאַן האָט אין איר לעבן געזען אַ מאָן מיט אַזאַ גרויסער און געדיכטער שוואַרצער באַרד. אויך אין די באַדינגונגען פון אייראָפּע איז אַזאַ באַרד אַ וואַלד. אָבער וועדליק די שיטערע ציגן־בערדלעך פון יאָפּאַנער איז אַזאַ באַרד אַ גאַנצער דזשונגל אין אַט דעם דזשונגל האָט זיך דאָס מיידל אַריינגעלאָזט מיט ביידע הענט און זי האָט זיך אָנגעהויבן לאַשטשען און לאַקן דעם מאָן. דעם רבס פנים איז אי רויט און אי בלאַס געוואָרן. ער איז געוואָרן ווי פאַראַליזירט. ער האָט מירא געהאַט אַנצורירן דאָס מיידל מיט די הענט און זיך באַפרייען פון איר. איז ער געוואָרן שטייף און געקוקט צו מיר מיט צעטומלטע אויגן און גע־רופן: „נעם זי אַוועק פון מיר! זאָל זי מיך אַפּלאַזן! אַ חרפּה. אַ חרפּה. אַזוי טוט אַ ייד צו אַ רב בישראל? נעם צו די חצופה!“ דאָס מיידל האָט אים צוגעדריקט צו זיך און איך האָב באַקומען רחמנות אייף אים וואָס ער ווערט אויסגעחזוקט אין מיינע אויגן. איך האָב אים באַפרייט פונעם מיידלס הענט. באַלוינט איר פאַר ער טרחה מיט צוויי יען און מיר זענען אַוועק.

דער רב האָט זיך באַליידיקט. ער האָט נישט געוואַלט מער רעדן צו מיר. געאַנגען באַזונדער אין דער גאַס. צוריקגעקערט האָבן מיר צו דער שיף אָפּגע־טיילט איינער פון צווייטן אויף אַ צען טריט און ביז שאַנכיי האָט ער צו מיר היין וואַרט נישט אויסגע־רעדט...

איידער די שיף האָט צוגעשלאָגן צום ברעג פון שאַנכיי האָט דער רב פּלוצים אָנגעהויבן רעדן צו מיר און דווקא מיט זיסע רייד. אַז יידן דאַרפן זיך האַלטן אין אחדות און ביי דער געלעגנהייט געלויבט ביזן זיבעטן הימל אַריין די שאַנכייער יידן. צום אַראַפּגיין פון דער שיף האָט ער זיך אָנגעטון אין אַ דריי־פערטלדיקער געהאַקטער קאַפּאַטע. מיט אַ סאַמעטענעם קאַפּעלוש און מיט אַ שוואַרצן שטעקן מיט אַ זילבערן הענטל. פון זיינע רייד און פון זיין הלבשה האָב איך פאַרשטאַנען. אַז ער קלייבט זיך אויפצוטון אין שאַנכיי גרויסע זאַכן. מיט די זיסע רייד צו מיר האָט ער געוואַלט פאַרלויפן דעם וועג. איך זאָל אים חלילה נישט קאָליע מאַכן די מערכה. ווי נאָר די שיף האָט פאַראַנקערט אין פאַרט איז ער נעלם געוואָרן ווי אַ שטיין אין וואַסער איך האָב אים געזוכט צווישן די אַראַפּגייענדיקע פּאַסאַזשירן און ער איז נישט געווען. ווי ער וואַלט ככלל אויף דער שיף נישט געווען.

אויף אַן אייגנבליק האָט זיך מיר אַ דריי געטון אין קאַפּ און איך האָב פאַר־לויזן די אַרײַנטאַציע. אויף צו מאַרגנס. נאָך דעם ווי די שיף איז אַרויסגעשוומען פון פאַרט גאַיאַ. איז געשטאַרבן איינער פון דער מאַנשאַפּט און איך בין ביי־געווען ביי דער צערעמאָניע פון דער לוויה און „קבירה“. די סצענע פון אַראַפּלאָזן דעם טויטן איז ים אַריין האָט געמאַכט אויף מיר אַ טיפּן איינדרוק. ווי דער געשטאַרבנער וואַלט געהאַט אַ גאָר נאַענטן שייכות צו מיר. דאָס נעלם ווערן

פון דעם רב אויף אזא מיסטעריעזן אופן, אז איך האב אפילו נישט באמערקט זיי אזוי ער איז אראפ פון דער שיף, האט אין דער רגע פון פארלירן די אריענר טאציע מיר געגעבן דאס געפיל, אז איך בין אראפ פון זינען און ערשט איצט גיב איך זיך אפ א חשבון, אז די לוויה און די "קבורה" אויף דער שיף איז חלילה געווען פונעם רב...

די פאר טעג וואס די שיף איז געשטאנען אין שאַנכיי האב איך דעם רב נישט באגעגנט. אין יידישן קלוב האב איך זיך געטראפן מיט דעם זשורנאליסט מנחם פלאקסער וואס איז געהאט אַוועקגעפארן פון ווילנע מיט חדשים פריער און ער האט אין שאַנכיי געהאט נאָענטע פריינד. ער איז געווען אויסגעקאכט מיט די יידן אינעם ציוניסטישן קלוב און ער האט זיך אויסגעצייכנט אַריענטירט אין דעם ווילדן. רייכן און אויסגעלאַסענעם דזשונגל, וואס הייסט שאַנכיי. מיר האבן צוזאַמען באַזוכט די אַפּוים־ און שפּיל־הייזער. וווּ מענטשן קויפן גליק פון באַרוישונג און פאַרברענען זייער לעבן אין געציילטע מינוטן. ביי לאַנגע טישן איז אַנגערויכערטע צימערן זיצן מענטשן מיט בערג געלט און זיי וואַרפן ביינדלעך די שעלמישע פאַרוויילונגס־מיידלעך לאַקן די מענער צו האַזאַרד און נאָך יעדער רונדע פון וואַרפן ביינדלעך ווערט קלענער דער באַרג געלט ביי דעם און יענעם. ווערט גרעסער ביי אַן איינציקן און דער קרופיער שאַרט צו צו זיך הויפנס באַקנאַטן. נאָך אַ שעה שפּילן לאַזט זיך אויס פון דעם באַרג אַ טיך. דער און יענער שפּילער זוכט אין זיינע טאַשן אַן איינציקן דאַלאַר, אַ זכר לחורבן פון זיין רייכקייט און ער געפינט נישט ער איז באַנקראַט. באַקומט ער פּוּ דעם קרופיער צוויי קופאַנען. איינעם אויף אַן אימיסטן אויבנטברויט אין רעסטאָראַן פון שפּיל־הייז אין דעם צווייטן אויף אַן אומזיסטער טאַקסי אויף צו פאַרן אַהיים אַ פאַרשפּילטער.

אין אַפּוים־זאַל ליגן אויסגעלייגט מענטשן אויף בעטלעך, וואס שטייען פון ביידע זייטן ווענט. איינצלע רויכערן, פיפקען די לילקעס און זייערע אויגן גלאַנצן אַן אויסדרוק ווי די אויגן פון פּיש. אַנדערע זענען פאַרוונקען אין באַרוישונג, זייערע פנימער זענען טויט־בלייך אונטער דער נאַטירלעכער געלקייט. מילדע בהמהשקייט, פון בהמות וואס עסן גראַז, איז אויסגעגאַסן אויף זייערע פנימער. אין דער מיט פון זאַל דרייט זיך אַרום אַן אַלטע כינעזערין, וואס באַוועגט זיך מיט קליינע טריטלעך; אירע פיס זענען אויפן אַלטן־אַלטן שטייגער אַרייַן געוואַקסן אין קליינע שיכעלעך נאָך פון איר קינדהייט. זי האַלט אין די הענט עטלעכע לילקעס. וואס זי האט אַוועקגענומען פון די וואס זענען איינגעזונקען אין באַרוישונג. אַ יונגער כינעזער קומט אַריין מיט א זוכנדיק פנים. ער טוט אַ זאַג צו דער פרוי אַ צוויי־דריי פאַנפענדיקע קורצע ווערטער און אַט ליגט ער שוין אויף אַ בעטל אַ גרייטער אויפצונעמען דעם רויכנדיקן חסד פון אַפּוים... אויף די עקן פון די גאַסן זיצן קוליס אויף די האַלאַבלעס פון זייערע ריקשיס, לויזן זיך אין וואַרפן אין די מיילער אַריין זייערע אייגענע לייז. ווי אומגעזענע אַרבעטלעך... אויפן רייזיקן כינעזישן מאַרק. צווישן טעפ און קוישן און טויזנט זאכן זיצן מוטערס מיט קינדער אויף דער ערד און זיי וואַרטן אויף אַ קונה. ער זאַל קויפן ביי זיי איינס פון זייערע קינדער־מיידלעך... אויף דער גאַס פון די

בענק, אויפן ברעג פון טייך, שטייען אנטקעגן זיך צוויי קאנטראסטן, וואס שרייען צו די פארשלאסענע הימלען; פון איין זייט די בענק, ווו עס איז מאגאזינירט דער גאלד־שטראם פון כינע. זיי ווערן געהיטן פון קרעפטיקע סיקים מיט פארר קנוילטע בערד און באוואשטע מיט רעוואלווערס און גומיר־שטעקנס. געפאנג צערטע אויטא ברענגען זעק געלט, אדער פירן אוועק זעק געלט און די שומרים רוען ארום מיט ביקסן ארום די אויטאס. אונטן, אויפן געלן, מוטנעם און שמוציקן טייך, זענען אנגערויעט טויזנטער שיפלעך, אויף וועלכע עס וווינען און האנדלען מיט דלות טויזנטער און טויזנטער משפחות... אויף דער בריק, אויף דער גרענעץ צווישן דער יאפאנישער און אמעריקאנער קאנצעסיע גייען כינעזער מיט אראפגעלאזטע קעפ פון הכנעה. די יענקיס נעבן דעם גרענעץ־ביידל לאנגווייליקן זיך און זיי ווארטן אויף א „סצענע“ — ווען אַ כינעזער גייט פארביי מיט אַן אויפגעהויבענעם קאפ, אדער ער דעהערט נישט דעם באפעל פון דער יאפאנישער וואך, שפרינגען צו אים צו די יאפאנישע זעלנער און קלאפן אין אים מיט די ביקסן־קאלבעס ווי אין קרויט... אויף נאנקי־ראוד האנדלט מען מיט גאלד, מיט זנות, מיט עקספארט און אימפארט, מיט שפיאנאזש און מיט אלץ פון וואס מען קען מאכן געלט. אפילו דאס לויטערסטע גאלד איז אויף נאנקי־ראוד שמוציק און זינדיק... אינעם יאפאנישן שטאט־פערטל, נישט ווייט פונעם פארט, ווו אונדזער שיף האט זיך געשטעלט, געפינט זיך אַ געטא פון יידישע פליטים פון דייטשלאנד און עסטרייך. בלויז איינצלנע רייסן זיך ארויס פון דאנען און הייבן אַן גיי לעבן; די מאסע לעבט פון האנדלען מיט דלות און מיט דער באשפייזונג פון דושאינט. (שפעטער האבן די יאפאנער איינגעשלאסן אין דעם געטא אויך די פליטים פון ווילנע, וואס האבן נישט געהאט קיין ענדוויזעס און געבליבן שטעקן אין יאפאן אדער שאַנכיי. צווישן זיי האבן זיך געפונען דער ליטעראַטור־קריטיקער י. ראפאפארט מיט זיין משפחה, אליעזר פינעס, לאַזאַר קאהאַן און זיין פרוי די שוישפילערין שושנה קאהאַן. קאהאַן איז געשטארבן אין דעם געטא.

שאַנכיי איז געווען די שטאט פון אלע פארברעכנס, אבער אויך פון אלע אויסטערלישע מעגלעכקייטן. איז מיר איינגעפאלן צו פרווון אפשר וועט מען קיין שאַנכיי פון אלע מעגלעכקייטן קענען ראטעווען דארעס מוטער, וואס איז געבליבן אין שטעטל וואלבראם, אין דעם היטלער־אקופירטן פוילן. איך האב נאכגעפרעגט אין עטלעכע רייע־ביוראען און קיינער האט מיר נישט געגעבן קיין האפענונג. אין איין פלאץ, טאקע אויף נאנקי־ראוד, האט מען מיר געגעבן אַן עצה, אַז בנוגע ענינים פון פוילן וואס איז אקופירט דורך די דייטשן איז צום זאכלעכסטן צו ווענדן זיך צו דער שיפס־געזעלשאַפט „האמבורג־אמעריקען ליינ“.

איך בין אוועק אין דער שיפס־געזעלשאַפט, פון אנהייב האט דער באאמטער געשטוינט: ברענגען פון אקופירטן פוילן אַ יידישע פרוי? ס'איז אַ קאמפלי־צירטער ענין. דאך האט ער מיר געהייסן צווארטן. נאך אַ פופצן מינוט האט ער מיר אריינגעבעטן אין צימער פון אַ העכערן באאמטן און ער האט מיר געזאגט. אַז כאַטש דאס איז דער ערשטער פאל זעט ער נישט קיין שוועריקייטן אין

ברענגען עמעצן פון פוילן. ס'איז נאָר אַ פּראָגע פון הוצאות מיט דער באַן פון פוילן קיין האַמבורג און פון דאָרט מיט נייטראַלע שיפן קיין שאַנכיי. אויך אַן אַרויספאָדערונג קיין שאַנכיי דורך אַ טעלעגראַם וועט קאָסטן אַ 50 דאָלאַר. דער באַאַמטער האָט אויסגעחשבוֹנט, אַז אַלץ דאָרף קאָסטן אַרום 500-550 אַמעריקאַנער דאָלאַר. אויב איך וועל זיך דעצידירן אויף דער סומע וועל איך אים דאָרפן איינצאלן פאַר אַ טעלעגראַפישן בריוו קיין האַמבורג און נאָך דעם וועט ער אויסחשבוֹנען גענוי וויפּל איך דאָרף באַצאלן פאַר דער גאַנצער רייזע.

מיין גאַנץ פאַרמעגן איז דעמאָלט געווען פּערציק דאָלאַר (פון די 50 דאָלאַר „לענדינג־מאַני“). איך האָב דעם באַאַמטן צוגעזאָגט צו קומען אויפצומאַרגנס. איך בין מער נישט געקומען. אין אָונט אינעם ייִדישן קלוב, אין אַ זייער וואַרע־מער אַטמאָספּער. האָב איך די מעשה מיט „האַמבורג־אַמעריקען־ליין“ דער־ציילט צו צוויי רייכע יידן. זיי האָבן געפילט, אַז מיט מיין דערציילונג גיב איך זיי אַנצוגעהערן, אַז איך האָב בדעה צו זאַמלען די סומע פון 500 דאָלאַר. האָט מיר איינער געזאָגט אזוי: „דאָ גייט אַרום אַ פּוילישער רב און ער זאַמלט ביי יידן געלט צו ראַטעווען זיין משפּחה פון פוילן. אויף נאַנקי־ראָד האָט ער אין ייִדישע געשעפטן היינט געמאַכט אַ פאַר הונדערט דאָלאַר. איר וואַלט זיך געדאַרפט פאַרבינדן מיט אים. ער קען שוין די מלאכה פון זאַמלען געלט.“ איך האָב געענטפּערט: „דעם רב קען איך. איך האָב זיך שוין פאַרבינדן מיט אים דורך מייענע פּישקאַנסערוון. גלויב איך נישט, אַז ער וועט זיך פאַרבינדן מיט מיר דורך זיינע געשאַרעטע דאָלאַרן...“ איך האָב מער וועגן דעם ענין „האַמבורג־אַמעריקען ליין“ נישט געוואָלט רעדן. ווי אַ פּוילישער ייד האָב איך נישט געוואָלט שאַפן דעם איינדרוק ביי יידן אין שאַנכיי, אַז די ייִדישע פּליטים פון פוילן האָבן זיך אַרויסגעלאָזט איבער דער וועלט אייף שנאַרעריי.

איז דעם טאָג יוען די שיה האָט געדאַרפט אפּשלאָגן פון שאַנכייער פאַרט. איז דער רב געקומען צו לויפן אין דער לעצטער מינוט, ממש פאַרן אויפהייבן דעם אַנקער. ער איז געווען פאַרשוויצט און פּריידיק צעיאַכמערט, פּונאנדער געקענעפּלט און מיטן קאַפּעלוש אַרויפגערוקט אויפן שפיץ קאַפּ.

„טייערע יידן, גאַלדענע יידן אין שאַנכיי — האָט ער געזאָגט מיט התלהבות באַלד ביים צוזאַמענטרעפן זיך מיט מיר — דער רבוננו של עולם האָט געוויסט וואָס ער טוט ווען ער האָט געמאַכט, אַז אומעטום וווּ אַ ייד קומט זאל ער האָבן אַ מנין.“

„בלויז צוליב אַ מנין האָט ער עס געטון, אָדער אויך אַז אַ ייד זאל האָבן ביי וועמען צוזאַמענצוקלויבן אַ פאַר דאָלאַרן?“ — האָב איך געפּרעגט. ער האָט מיין פּראָגע אַראַפּגעשלונגען. זי איז געקומען אומגעריכט פאַר אים. איך האָב אים נישט צורו געלאָזט:

„צי האָט איר עפּעס געטון אויף אַרויסצוראַטעווען אייערע בני־בית פון פוילן?“

„וואָס הייסט צי איך האָב געטון? — האָט ער געענטפּערט — וואָס קען מעי טון פון אַזאַ מהלך רב? ס'איז דען דאָ וווּ אַ טיר אַנצוקלאַפּן?“

„ווען איר זאלט זיך האָבן אינטערעסירט דערמיט, ווי איר האָט זיך אינטער־

רעסירט מיט... אנדערע זאכן, וואלט איר געוואוסט, אז אין שאַנכיי אין יאָ דאָ וווּ אַנצוקלאַפן אין אַ טיר, ווי למשל „האַמבורג־אַמעריקען ליינ“, וואָס אין גרייט צו ברענגען מענטשן פון פוילן פאַר 500 דאָלאַר אַ פּערזאָן.“

ער האָט זיך דערפילט שלעכט. איך האָב אים אַנגערירט אין אַ שוואַכן פונקט און אַראָפּבייגנדיק דעם קאָפּ אין ער אַוועקגעאַנגען אויף דער צווייטער זייט דעק און זיך אַנגעלענט מיט ביידע הענט אין באָרט. ער האָט געליטן.

וואָס מער די שיף איז געשוואַמען אויף דרום אַליץ הייסער און הייסער אין געוואָרן. אפילו דער ווינט איז געווען אַ הייסער און דומפיקער. דערצו זענען אין שאַנכיי אַרויף אויף דער שיף בורמעזער און אינדיער, וואָס האָבן געבראַכט מיט זיך קוישן מיט שפייז, מעשענע טעפעלעך און טעלערס און אפילו נאַפּט־אייוועלעך צו קאַכן מאַלצייטן. די מאַלצייטן האָבן זיי געווירצט מיט פאַרשיידענע שאַרפע געווירצן, וואָס זייערע ריחות האָבן געשלאָגן צום האַרצן און וווּ אויס־צובאַהאַלטן זיך פון זיי איז נישט געווען. די שאַרפע איבלדיקע ריחות האָבן די היץ אין דרויסן געמאַכט נאָך שטאַרקער. אויך פון די מענטשן, וואָס האָבן זיך אויסגעלייגט און אויסגעזעצט אויפן דעק האָט געשלאָגן אַ מוראדיקע היץ. איך בין אַרומגעאַנגען כמעט אַ נאַקעטער און עטלעכע מאַל אין טאָג האָב איך זיך געשטעלט אונטער אַ קראַץ און געגאַסן אויף זיך וואָסער. דער רב האָט צום ערשט אויסגעטון זיין רעקל, וואָס ער האָט געטראָגן אויף דער שיף, דערנאָך האָט ער אויסגעטון דאָס וועסטל, דערנאָך האָט ער אויסגעטון דאָס אויבערעמד און געבליבן אין טלית־קטן, וואָס ער האָט געטראָגן אויף אַ ווינטערדיק וואָלן לייבל. איז ער פון היץ און דומפיקייט געלאָפן לענגאויס דעם באָרט, טאַמער וועט ער מיט זיין אייגענעם גוף מאַכן אַביסל קילן ווינט, ער זאָל האָבן מיט וואָס צו עטעמען. אין לויפן האָט ער געוויקלט אַרום די פּינגער די ציצית, אָדער אונטער־געהויבן די יאַרמולקע און ער איז געווען אין כּעס אויף מיר, אויף די בורמעזער און אינדיער, אויף די איבלדיקע געווירצן — אויף דער גאַנצער וועלט. איך האָב אים געזעהט ער זאָל אַנשטאַט דעם ווינטערדיקן וואָלן לייבל ליבערשט אַנטון דאָס אויבערעמד, צו זיין קערפּער זאָל צוקומען אַביסל לופט. האָט ער פאַרדעכטיקט, אַז איך ווייס וועגן דעם אַז ער האָט אין לייבל איינגענייט געלט און נאָר דערפאַר רעד איך אים צו ער זאָל אויסטון דאָס לייבל. אַליץ וואָס איך זאָג אים, איז נאָר צו עסן אים די גאַל. ער האָט זיך געפּייניקט מיט דער היץ און מיט די ריחות, אַז נאָך עטלעכע טעג איז ער געוואָרן בלייך ווי אַ לונגענקראַנקער. אָבער נישט געקוקט אויף זיינע לייזן האָט דער רב געהאַלטן חשבון וועגן דער געאַגראַפיע. אַז מיר זענען פאַרבייגעפאַרן פאַרמאַזע, האָט ער זיך אַנגעהויבן גרייטן אויף צו לאַנדן אין האַגנ־קאַנג אויף דער צייט ווי די שיף וועט זיך דאַרט פאַרהאַלטן. ער איז געוואָרן רואיקער. אין זיינע הענט האָט זיך באַוויזן אַ קליין נאַטיץ־ביכעלע מיט שוואַרצע טאָוועלעך און ער האָט אָפּט אַריינגעקוקט אין דעם ביכעלע ווי אין אַ תּהילימל. ערשט אַ סך, אַ סך שפּעטער איז מיר קלאַר געוואָרן, אַז אין דעם שוואַרצן נאַטיץ־ביכעלע האָט ער פאַרשריבן ווען און אין וועלכע פאַרטן די שיף וועט זיך פאַרהאַלטן און אויף ווי לאַנג און אויך אַדרעסן פון יידן אין אַלע פאַרטן און אויף אַלע אינדזלען פונעם מאַרשרוט פון אונדזער שיף.

באגינען פון דעם טאָג ווען די שיף האָט געדאַרפֿט צושלאָגן צו האַנג־
 קאַנג. האָט דער רב אַרויפגעבראַכט אויפן דעק אַ שוואַרצן אַלעפּאַגענעם קאַסטיום
 און אים אויסגעגלעט מיט די הענט פון די קנייטשן. אויך אין דעם פּאַל האָט
 ער אָנגעטון אַ קאַפּעלוש מיט ברייטע ראַנדן, אָבער נישט דעם פלושענעם, ווי
 אין שאַנכיי. נאָר אַ קוילן־שוואַרצן פּילצענעם „באַרסעלינאַ“. אַז ער איז פּאַרטיק
 געוואָרן מיטן אָנטון זיך האָבן די בורמעזער און אינדיער נישט אַראַפּגעלאָזט
 זייערע אויגן פון אים. אַזאַ עלעגאַנט אָנגעטוענעם און ציכטיקן מאַן האָבן זיי
 מסתמא געזען דאָס ערשטע מאָל אין זייער לעבן. דער שטעקן מיטן זילבערן
 הענטל האָט נאָך מער אונטערגעשטראַכן זיין וויכטיקייט אַזוי, אַז ווען די שיף
 האָט פּאַראַנקערט און אויפן דעק איז אַרויף אָן ענגלישער פּאַליציי־אַפיציר צו
 קאָנטראָלירן וועמען יאָ און וועמען נישט אַראַפּצולאָזן אין פּאַרט. האָט ער
 ביים רב נישט געבעטן ווייזן זיין פּאַספּאַרט. מיט דרד־ראַרץ האָט ער אים אָנגעוויזן
 ער זאָל זיין פּאַרזיכטיק ביים אַריבערגיין דאָס בריקל. און ווי דער רב איז
 אַריבער דאָס בריקל, אַזוי איז ער נעלם געוואָרן פון מיינע אויגן, ווי מיט אַ כישוף.
 איך האָב נישט געהאַט די מינדסטע אָנונג צי אין האַנג־קאַנג זענען פּאַראַן
 יידן און אויב יאָ — ווי אַזוי זוכט מען זיי אויס. די שטאַט איז אַ גרויסע, אַ צעוואָר־
 פענע און באַרגיקע. די לאַנדשאַפּט, וואָס דערמאַנט אין חיפּה, איז אַ פּאַרכאַפּ־
 דיקע, וועמען וועל איך דאָ פּרעגן צי עס זענען פּאַראַן יידן און וווּ מען קען זיי
 געפינען, אויב אויף צו זען די גאַסן־סצענעס, די רייכע געשעפטן און דעם אויב־
 דיקן שיינעם פּאַרק דאָרף מען פּאַרברענגען דאָ כאַטש אַ דריי טעג, בעת די שיף
 וועט דאָ אָנקערן נישט מער ווי ביזן אָוונט. האָב איך אין אַן אייראַפּעאישן גוטן
 רעסטאָראַן צום ערשטן מאָל נאָך חדשים געגעסן אַ מלכותדיקן מאַלצייט מיט
 וויין און געבראַטענע ווייסע פיש אין אַ זאַפּטיקן פּרוכטן־סאַלאַט, וואָס האָט
 געהאַט דעם טעם גרינדן. צוויי כינעזישע קעלנער האָבן אַרום מיר אַרומגעטאַנצט
 און געטריבן די פליגן, זיי זאָלן מיר נישט שטערן אין פּאַרנעמען דעם מאַכלדיקן
 טעם פון דעם וואָס זיי האָבן מיר דערלאָנגט. כאַטש די האַנג־קאַנגער פליגן זענען
 געוואַלדיקע עקשנים און ווען די קעלנער האָבן זיי אַרויסגעטריבן פון מיין טעלער
 האָבן זיי רק געוואַלט זיך באַהאַלטן אין מיינע אויערן, פון דעסטוועגן האָב איך
 געגעסן בנעימות און פון יעדן ביסן גענאָסן עולם הזה. דערנאָך בין איך געגאַנגען
 אין אַ צווייטן, קלענערן רעסטאָראַן, צו געניסן פון אַ גוט פריש טעפל קאַווע.
 אַ כינעזיש מיידל איז געזעסן אויף אַ מאַטע מיט די פיס אונטער זיך און געשפּילט
 אויף אַן אויסטערלישן סטרונע־אינסטרומענט, וואָס האָט דערמאַנט אַ יאַפּאַנישן
 סאַמיסען, נאָר אַ סך גרעסער. זי האָט פון די סטרונעס אַרויסגעריסן מיט אַלע
 צען זינגער סענטימענטאַלע זמירות און אונטערגעקערעכצט מיט פּאַרהאַלטענע
 ליידיגשאַפּטלעכע קרעכצן. אַזוי ווי איך בין געווען דער איינציקער קאַנסומענט —
 האָט זי אַלע קרעכצן געקרעכצט צו מיר. צום סוף זענען מיר די קרעכצן צוגעגעסן
 געוואָרן און איך האָב אָנגעהויבן גיין איבער די יוועליר־געשעפטן צו פּרעגן
 וואָס עפעס קאַסט. אַלץ וואָס איך האָב גענומען אין האַנט אַריין האָט געקאַסט
 אַ פּאַרמעגן, פון וועלכן די סוחרים זענען גרייט געווען אַראַפּצולאָזן צען פּראַצענט.
 איך האָב זיי נישט געקענט זאָגן, אַז ווען איך וואַלט דעמאַלט פּאַרמאַגט די צען

פראצענט, וואס זיי זענען גרייט געווען אראפצולאזן פון די פרייזן, וואלט איך געווען רייד... פון די אלע ארומואנדערונגען האט מיר אַ כינעזער צוגערעדט איך זאל ביי אים קויפן אַ מאַלפעלע, אַ פריילעך זשוואווע היהלע מיט מענטש-לעכע קלוגע אויגן. ער איז אַזוי צוגעשטאַנען צו מיר, אַז איך זאל ביי אים קויפן דאָס מאַלפעלע אין האַלבן פרייז, אַז כּדי פון אים פטור צו ווערן האָב איך געזאָגט. אַז איך קויף נאָר מאַלפעס מיט אַ באַשטעטיקונג פון אַ וועטערינאַר, אַ זיי האָבן נישט קיין פליי...

בעת איך האָב געמאַכט די אַלע „קניות“ איז דער רב געווען פארנומען מיט אויסגעפינען יידן, וואָס זאָלן אים געבן אויף-צושטייער צו ראַטעווען זיין משפּחה פון פּוילן. ער האָט געזוכט און געפונען, און די יידן האָבן געגעבן. צוריקגייענדיק צום פּאַרט האָב איך אים באַמערקט ווי ער איילט אין דער זעל-בער ריכטונג און אַ כינעזיש יינגל טראָגט אים נאָך אַ לעדערנע וואַליזע באַשלאָגן מיט מעשענעם באַשלאָג. איך האָב אַ קלאַפּ געטון מיט די פינגער אין דער וואַליזע ווי אין אַ קעסלפּויק און געפרעגט דעם רב: „וויפּל האָט איר באַצאָלט פאַר דעם שיינעם מעבלשטיק? ס'דאַרף קאַסטן אַ פאַרמעגן.“ דער רב האָט בטולדיק אַ דריי געטון מיטן קאַפּ: „איך זאל דאַרפן באַצאָלן וואַלט איך עס נישט געקויפט. אַ ייד האָט געזען איך טראָג אַ פעקל אונטערן אַרעם האָט ער מיר געשענקט דעם טשעמאַדאַן.“ זייער אַ גוטער ייד — האָב איך געזאָגט. דער רב האָט מיך דורכגעשטאַכן מיט זיינע אויגן ווי מיט מעסערלעך: „געלויבט דעם אייבערשטן, אַלע יידן זענען דאָ מיט יידישע הערצער. ווער עס איז גוט און ווער איז נאָך בעסער; קיין שלעכטע האָב איך גאַרנישט אַנגעטראָפּן.“ אַ סך יידן דאָ? — האָב איך געוואַלט וויסן. „נישט צום אַרזינדיקן“ — האָט ער זיך אַרויס-געדרייט פון אַן ענטפער. ווי דאָס וואַלט געווען אַ מיליטערישער סוד.

אין די קומענדיקע טעג האָב איך געזען, אַז דער טשעמאַדאַן פון האַנגקאַנג איז בעזרת השם נישט געווען ליידיק. איין מאל אין אַן אינדערפרי האָב איך אים באַמערקט, דעם רב, ווי ער שפּאַצירט אויפן דעק פון דער שיף אין אַ פּראַכט-פּולן „שלאַפּראַק“, וואָס איז געווען נישט עפעס אַנדערש ווי אַ כינעזישע קימאַנאַ, וואָס וואַלט געפּאַסט פאַר אַ מאַנדאַרין. די ברייטע אַרבּל זענען געווען מיט גרויסע ווייסע פליסן און אַזוי איך דער קראַגן. בלויז די ברייטע און לאַנגע באַרד האָט דעם רב „געמסרט“, אַז ער איז נישט קיין מאַנדאַרין. איך האָב געפרעגט דעם רב וויפּל ער האָט באַצאָלט פאַר דעם קעניגלעכן מלבוש. האָט ער מיר געענטפערט מיט אַ שראַגע: פון וואַנען האָב איך געלט צו קויפן אַזעלכע זאַכן? אַ ייד האָט געזען איך קוק זיך איין און אַז די זאָך געפעלט מיר האָט ער געזאָגט: „איר האָט עס פון מיר אַ מתנה און זאל עס איך וויל באַקומען.“ דאָך וויפּל יידן עס זענען פון דעסטוועגן פאַראַן אין האַנגקאַנג האָט ער מיר נישט געוואַלט זאָגן, אפילו ווען די שיף איז שוין געווען דערווייטערט צוויי טעג פון האַנגקאַנג און זיך דערנענטערט צו מאַנילאַ וואָס אויף די פּיליפּינער אינזלען. מיין פּריערדיקער פאַראורטייל און כּעס צום רב איז פּולשטענדיק פאַר-שוונדן. אַנשטאַט דעם, האָב איך אַנגעהויבן באַווונדערן זיין אויסערגעוויינט-לעכן טאַלאַנט און אַריענטאַציע. אויסער יידיש רעדט ער נישט קיין שום אנדער

לשון. אין האַנג־קאָנג האָבן געקענט זיין בלויז איינצלנע יידן פון אשכנזישן שטאַם, וואָס האָבן עווענטועל פאַרשטאַנען יידיש, אָבער די מערהייט זענען דאָך דאָרט געווען באַדאָדער יידן — ווי אַזוי האָט ער זיך פאַרשטענדיקט מיט זיי? ווי אַזוי האָט ער זיי איבערצייגט זיי זאָלן אים „געבן צושטייער צו ראַטער ווען זיין משפּחה פון פּוילן“? און אַז ער האָט אין האַנג־קאָנג געזאַמלט אַ היפשע סומע, איז געווען קענטיק פון זיין גוטער שטימונג, וואָס האָט אָפּגעשוואַכט אפילו די שרעקלעכע היץ אויף די דרומדיקע וואַסערן. די היץ האָט אים מער נישט געפייניקט און יעדעס מאָל ווי ער האָט זיך צוזאַמענגעטראָפּן מיט מיר, האָט ער נישט פאַרמיטן צו זאָגן: „געלויבט השם יתברך“! אויך אין מאַנילאַ זענען דאָ יידן.

אַראָפּצוגיין אין מאַנילאַ האָט זיך דער רב אָנגעטון גענוי אַזוי ווי פאַר האַנג־קאָנג. ער האָט זיין שיינע באַרד געקעמט מיט די פינגער און געהאַלטן דעם שטעקן מיטן זילבערן הענטל אָנגעהאַנגען אויפן אָרעם.

„אין מאַנילאַ זענען פאַראַן יידן?“ — האָב איך אים געפּרעגט.
„פאַרוואָס זאָלן דווקא אין מאַנילאַ נישט זיין קיין יידן?“ — האָט ער געוואַלט איך זאָל אים ענטפּערן.
„אשכנזישע?“
„געלויבט השם יתברך.“
„אַ סך?“
„יידן ציילט מען נישט.“

אין מאַנילאַ זענען מיר אַראָפּ פון דער שיף צוזאַמען. דער רב איז געווען נישט צופרידן דערפון. ער איז געוואָרן בערוועז און אומרואיק, ווי איך וואַלט אים געשטערט. איז ער געפאָלן אויף אַ המצאה, וואָס נאָר אַ מענטש מיט אַ געניאלער אינטואיציע קען קומען אויף אַזאַ. נישט אין יאַפּאַן, נישט אין שאַנכיי און נישט אין האַנג־קאָנג בין איך געפאָרן אויף אַ ריקשי. איך האָב זיך גאַרנישט געקענט פאַרשטעלן, אַז אַ מענטש וועט זיין מיין פּערד און איך דער פּאַסאַזשיר. איך האָב געזען ווי אַזוי די קוליס סאַפּען אַרויס זייערע לונגען ביים לויפן געשפּאַנט אין אַ ריקשי. אַלע זענען זיי אויסגעדאַרט, ווי עס זענען געווען אויסגעדאַרט יידישע שקאַפּעס אין די קליינע שטעטלעך. אַז זיי לויפן — לויפן זיי מיט אָפּענע מיילער און זייערע אויסגעדאַרטע פּנימער זענען פאַרגאַסן מיט שווייס.

ווי מיר גייען אַרויס פון פאַרט־שטח און פאַרביי די רייען ריקשים, שטעלט זיך פּלוצים אָפּ דער רב און זאָגט אַזוי: „אייגנטלעך אייל איך זיך. אַז כּוועל גיין צופּוס וועל איך גאַרנישט אויפשטן. איך פאַר!“ ער האָט זיך אויסגעדרייט צוריקגעאַנגען צו די ריקשים, זיך אַריינגעזעצט אין איינער און עפּעס אַ זאָג געטון צום קולי מיט אַזאַ טאָן, ווי ער וואַלט גערעדט דעם קוליס לשון און וואַלט געווען אויסגעקאַכט אין דער געאַגראַפיע פון מאַנילאַ. דער קולי איז שנעל אַנטלאָפּן מיטן רב.

איך האָב אויסגעפונען, אז דער אינטערעסאַנטסטער פּלאַץ אין מאַנילאַ איז דער גרויסער שפּייז־באַזאַר מיט זיין פאַרביקייט פון פּרוכטן, פּיש און געווייזן. הייס איז דאָ געווען ווי אין א גיהנום און די זון האָט געברענט איבערן קאַפּ אַזש די אויגן האָבן מיר וויי געטון. האָב איך זיך אַוועקגעזעצט אונטערן שאַטן פון אַ מאַטע און אַנגענומען די עצה פון דעם געטראַנק־קרעמער, ער זאַל מיר זוגרייטן אַ קאַלטן טרונק, וואָס ער האָט צוזאַמענגעמישט מיט אַ געווייזן, וואָס איז געווען ענלעך צו וואַנצין־פּולווער. דער געטראַנק האָט מיך אַביסל געשטאַרקט און איך האָב באַשלאָסן צו גיין זוכן יידן. וווּ זוכט מען יידן אין אַזאַ חמימה? וואַלט איך כאַטש געהאַט מיט וואָס צוצודעקן דעם קאַפּ, וואַלט איך געשוויצט אונטערן קאַפּע־לוש און נאַכגעפּרעגט אויף יידן. צוליב דער היץ בין איך זיך אַליין נמאַס געוואָרן. דער סוף איז געווען, אַז איך האָב אַנגעטראָפּן אויף אַ געשעפט פון בורמעזער, וואָס האָבן געזאַלט זיין יידן...

דער רב איז צוריקגעקומען צו דער שיף פּול מיט התפעלות אויף דער וואַרעם־האַרציקייט פון די יידן אין מאַנילאַ. קיין סך יידן אין מאַנילאַ זענען טאַקע נישטאַ — האָט ער געזאָגט — אָבער דער מנין יידן, וואָס איז יא פּאַראַן איז נישט אַפּצושאַצן. אַ שאַד, וואָס די שיף בלייבט דאָ נישט איבער שבת, וואָרום די יידן האָבן אים געבעטן, ער זאַל בלייבן, שבת וועלן זיי דאווענען מיט אַ מנין און ער, דער רב, וועט זיין דער בעל־תפילה און זיי וועלן אים דערפאַר באַלוינען מיט אַ ברייטער האַנט. אַ שאַד.

איך האָב ענדגילטיק רעזיגנירט פון מיין איינרעדעניש, אַז איך האָב אַ טאַלאַנט אויסצוגעפּינען יידן. אַט די רעזיגנאַציע האָט זיך אין מיר נוקם געווען אין סינגאַפור.

אין סינגאַפור האָט זיך די שיף פאַראַנקערט אויף גוטע עטלעכע טעג. דאָ האָט זיך דער רב אַנגעטון אַנדערש ווי אין האַנג־קאַנג און אין מאַנילאַ. ער איז אַראַפּ אין זיין דריי־פערטלדיקער געהאַקטער קאַפּאַטע מיט דעם פלושענעם קאַפּ פעלוש און מיטגענומען טלית און תפילין. דאָס איז געווען פאַר מיר אַ סימן, אַז ער קלייבט זיך צו זיין אַ לאַנגער אורח. אויב אַזוי מוזן דאָ זיין אַ סך יידן. סינגאַפּור האָב איך געקענט נאָר פון די רייזע־באַשרייבונגען פון עקספּעדיציעס קיין סוף מאַטראַ און באַרנעאַ, וואָס איך האָב געלייענט אין מייענע יינגלשע יאָרן. אין די דאָזיקע באַשרייבונגען איז נישט געווען קיין איין וואַרט, אַז אין סינגאַפור זענען פאַראַן יידן.

גלייך ווי דער רב איז אַראַפּ פון דער שיף איז ער מיר נעלם געוואָרן ווי אַ שאַטן. פון דעם פאַרט צום שטאַט־צענטער האָט געפירט אַ לאַנגע גאַס, וואָס דורכ־גיין זי האָט געדאַרפט דויערן מינדסטנס אַ פּופּצן מינוט, אָבער דער רב איז פון דער גאַס פאַרשוונדן אין איין אויגנבליק. האָב איך נישט אַפּגעלייגט אויף שפּעטער און באַלד ווי איך בין אַראַפּ פון דער שיף האָב איך געפּרעגט אַן איינגע־בוירענעם פּאַליציאַנט. צי ער קען מיר אַנווייזן דעם אַדרעס פון אַ יידיש הויז. אַדער אַ יידיש געשעפט אין שטאַט.

„אַ, יא! — האָט מיר דער פּאַליציאַנט געענטפּערט — דאָ נישט ווייט געפינט זיך די רעזידענץ פון ליידי סאסון.“

„פון ליידִי סאסון?“ — האָב איך איבערגעפרעגט, פונקט ווי איך וואָלט גע-
וויסט וועמען ער מיינט.
„יא, פון ליידִי סאסון.“

זאָל זיין ליידִי ששון אָבי אַ יידיש הויז, וואָרום די מעשה, וואָס דער רב געפינט
יידן וויפל ער וויל און וויפל ער דאַרף און איך געפין גאַרנישט, האָט מיר אָנגע-
הויבן פאַרדריסן. דער פּאַליציאַנט האָט מיר אָפּגעמשלט ווי אַזוי איך דאַרף גיין
און איך בין געגאַנגען. אויפן וועג האָט מיך געכאַפּט אַ טראַפישער רעגן —
עס שיינט די זון און פון הימל פלייצט אַ מבול. דאָס איז א גוטער סימן, בפרט איך
האָב געטראָגן דינע ליינונטענע הויזן מיט אַ העמד, וואָס האָבן זיך אויסגעטריקנט
נאָך איידער איך בין צוגעקומען צו דער רעזידענץ פון ליידִי ששון. די רעזידענץ
האָט זיך געפונען אין א גרויסן גוט־געהאַלטענעם בלומען־גאַרטן. דאָס רחבות־
דיקע הויז האָט געהאַט צוויי פליגל. דער אַריינגאַנג איז געווען אין דער מיט. קיין
טיר צום אַריינגאַנג איז נישט געווען, נאָר עס האָט געפירט אַ לאַנגער טונקלער
פרוודור. וואָס טיפער איך בין געגאַנגען אלץ פינצטערער איז געוואָרן. פלוצים
זענען פאַר מיר אויסגעוואַקסן צוויי הויכע מאַגערע מענער, אָנגעטון אין ווייסע
קיטלען ביז צו די קנעכל, אַרומגעגאַרטלט מיט ברייטע רויטע גאַרטלען און מיט
רויטע פעסקעס אויף די קעפּ. נעבן זיי איז מיט די זעלבע געלאַסענע טריט גע-
גאַנגען אַ הויכער מאַגערער הונט, אַ ווייסער מיט געלע לאַטעס. איך האָב זיך אָנ-
געמאַלדן, אַז איך וויל זען ליידִי ששון. איינער פון די צוויי סרסים איז אַוועק און
דער צווייטער מיטן הונט איז געבליבן אין מיין געזעלשאַפּט. באלד איז יענער
צוריקגעקומען און מיר אַריינגעבעטן.

טיפער אין דעם פרוודור איז געווען אַ ברייטע טיר. איינער פון די צוויי לייט
האָט געעפנט פאַר מיר די טיר, איך בין אַריין און דערפילט אַ דערקוויקנדיקע
קילקייט. ווי איך וואָלט אין איין רגע איבערגעטראָגן געוואָרן פון דעם טראַפישן
קלימאַט אין אַ פּאַלאַץ אין מזרח־אייראָפּע. אין אַ ריזיקן האַלב־טונקלען גאַסט־
צימער איז אין אַ טיפן ווייסן פּאַטעל געזעסן אַן אַלטינקע פרוי. זי האָט געהאלטן
צוגעלענט די אויגן און באַוויגן מיט די פינגער אויף די אַנלענען פון דעם פּאַטעל.
איך האָב געהאַט דעם איינדרוק, אַז די פרוי איז פאַראַלזירט. איך האָב אַרויפגע-
לייגט מיין האַנט אויף איר האַנט און זי האָט רעאַגירט מיט אַ לייכטן דרוק מיין
האַנט. אָבער נישט זי האָט געעפנט די אויגן און נישט זי האָט עפעס געפרעגט.
„גוד אַפּטערנון, ליידִי סאסון.“ — האָב איך איבערגעחזרט מיין באַגריסונג
צום צווייטן מאַל.

זי האָט אַ לייכטן מאַך געטאַן מיט די פינגער פון דער רעכטער האַנט, וואָס
האָט געקענט הייסן, אַז זי בעט מיך, איך זאָל זיך זעצן, אָדער ווי זי וואָלט גע-
וואָלט זאָגן: „וואָרט צו בין איך וועל זיך אויסשלאַפּן“, אָדער פשוט „האַק מיר
נישט קיין טשייניק“.

איך האָב אַ קוק געטון אויף איינעם פון די סרסים, און זייערע טונקעלע פנימער
זענען געווען פונקט אַזוי קאַלט ווי דאָס פנים פון דער אַלטער ליידִי. דער איינ-
ציקער פרצוף וואָס האָט דאָ געהאַט אַן אויסדרוק איז געווען דער פרצוף פונעם
הונט. האָב איך דערפילט, אַז אויף אַרויסצובאַקומען אַ וואָרט פון דער ליידִי, אָדער

פון די לייט מיט די לאנגע קיטלען, וועל איך דא דארפן זיצן אַ זומער מיט ווינטער.
האָב איך געזען, אַז פון דעם קאַרן וועט קיין ברויט נישט זיין און זיך אויפגע-
שטעלט. איך האָב געזאָגט צו די צוויי לייט מיטן קעלבערנעם הונט:

„איך זע, אַז די ליידי איז נישט געזונט, איז עס ריכטיק?“
„יעסססס“ — האָט איינער פון די צוויי לייט אַרויסגעסיקעט.
„איך וועל קומען שפעטער“ — האָב איך ווידער געזאָגט.
„יעסססס“ — איז געקומען אַ הסכמה.

איך בין נישט געקומען נישט שפעטער און נישט מאַרגן, קיין מאָל נישט.
האָב איך זיך איבערצייגט, אַז קיין אַנפירער פון אַן עקספעדיציע צו זוכן יידן
אויפן ווייטן מזרח, אָדער אַ שליח פון קרן הקיימת וועל איך שוין קיין מאָל נישט
זיין, און האָב באַשלאָסן אויסצונוצן די פאַר טעג אויף צו באַזוכן עטלעכע פּלעצער
אויפן מאַלייאישן האַלב-אינדול. די באַן וואָס האָט מיך געפירט איז נישט געווען
קיין בלאַער עקספרעס, נאָר קוים עפעס אַזעלכעס, וואָס האָט דערמאָנט אַ באַן
אין צאַרישן רוסלאַנד — זי האָט געמייפט, געסאַפּעט, אַלע מאָל האָט זי זיך גע-
שטרויכלט ווי זי וואַלט זיך געשלאָגן מיט דער דעה צי זאל זי גיין פאַראויס, אָדער
טאַקע פאַרן הינטערוויילעכץ אויף צוריק. זי איז געפאַרן פאַראויס קיין מאַלאַקאַ,
קיין סערעמבאַן, לומפור, טייפּינג און פענאַנג. פון דעם וואָס מיינע אויגן האָבן
געזען און די אויערן האָבן געהערט האָב איך זיך געפונען אין אַ ראַיאָן פון סול-
טאַנאַטן מיט אַ מוראדיקער אַרעמקייט און וווּ עס לעבן צוזאַמען מאַסלעמער, בור
דיסטן, שינטאַיסטן און סתם פאַנאַטישע געצנדינער. די מעטשעטן געפינען זיך
נישט ווייט פון די שינטאַיסטישע שריינען און באַלד אין שכנות געפינט זיך אַ
מקדש, וווּ מען שפייזט די געטער מיט געבראַטענע פיש און שאַר ירקות.

אין פענאַנג האָט מיך די היץ שיעור נישט פאַרברענט. בין איך געגאַנגען אין
אַ מעטשעטן זוכן אַביסל שאַטן. אַז איך האָב פאַרן אַריינגאַנג אויסגעטון די שיד,
האָט אַ מאַסלעם, וואָס האָט זיך אונטערגענומען מיך צו פירן, געזאָגט צו מיר
אַזוי: „דיינע שיד זענען צו שיינע און צו גוטע דו זאַלסט זיי לאַזן אין דרויסן. קיין
שום מאַסלעם וועט נישט גנבענען קיין שיד פון איינעם וואָס געפינט זיך אין
מעטשעט. אָבער דאָ נישט ווייט איז דער טעמפל וווּ די געצנדינער ברענגען עסן
די געטער. אויב די געטער עסן פיש און גרינסן דאַרפן זיי אויך האָבן שיד. וועלן
די געצנדינער וואָס גייען דאָ פאַרביי צונעמען די שיד ביי דיר און זיי אַוועקגעבן
צו זייערע געטער.“

כדי צו זיין זיכער מיט מיינע שיד, האָט זיי דער מאַסלעם פאַרשטעקט אונטער
זיין קיטל און ער האָט זיי מיר צוריקגעגעבן ווען מיר זענען צוריק אַרויס פון
מעטשעט.

אין צוויי טעמפלען האָב איך געזען ווי אַזוי מען קאַרמעט די געטער: אין
פענאַנג אין לומפור. די ווענט פון די טעמפלען און די געטער, וואָס זענען
אויסגעשטעלט אויף פאַכן אַרום די ווענט, זענען שוואַרץ פון סאַזשע. אין דער
מיט אויף אַ מזבח ברענט אַ שייטער. גוטע מענטשן קומען אַהער מיט קוישן גרינס,
מיט קוישן פיש, מיט קוישן קאַקאַסיס און אַנדערע מאַכלים און יעדער וואַרפט

אריין דאָס געברענגטע אין פייער. איינער פון די גלויביקע האָט מיר אויפגעקלערט ווי אזוי די שפייזן דערגרייכן צו די געטער:

„דו זעסט, דאָס פייער פאַרברענט די שפייזן. די שפייזן גיבן אַרויס אַ רויך און יעדער רויך האָט אַן אַנדער ריח. דער רויך מיטן ריח קרייזן אַרום דעם טעמפל און די געטער אַטעמען אַריין די שפייזן און דערקוויקן זיך.“

איך האָב דעם מאָן פאַרזיכערט, אַז איך בין אין דעם פולשטענדיק איבער-צייגט. מען זעט עס באַשיימפערלעך, אַז אזוי איז עס. נאָר פאַר זיך האָב איך געטראַכט, אַז „ווי די מתים עסן אַזאַ פנים האָבן זיי“ און ווי די געטער ווערן פאַר-טשאַדעט אַזאַ אַפעטיט צו עסן רויך האָבן זיי...“

אין לומפור איז פאַר אַזאַ טעמפל, וווּ מען האָט געשפייזט די געטער, געשטאַ-נען אַ בעטלער און געשנאַרעט. וועדליק מיין אויסזען האָט דער בעטלער פאַר-שטאַנען. אַז איך בין נישט קיין מאַלייער און ער האָט זיך געוואַנדן צו מיר אויף ענגליש: „פאַר דעי גאָדס, סער, פאַר דעי גאָדס“ — פאַר די געטער, הער, פאַר די געטער. איך האָב אים געענטפערט אויף יידיש: „איב דינע געטער ווילן פרעסן, זאָלן זיי אַרבעטן, אַדער אַרבעט דו פאַר זיי.“ ער האָט מיר נאָכגעשריגן מיט אַ הייזערליכעכער שטים: „פיטי פאַר דעי גאָדס, פיטי פאַר דעי גאָדס“ — רח-מנות פאַר די געטער, רחמנות פאַר די געטער. דאָס האָט ער געזאָגט אמת. ס'איז געווען אַ ביטער רחמנות אויף די געטער, וואָס האָבן זיך אין טעמפל גערויכערט ווי הערינג.

אויך אויף מיר איז געווען גרויס רחמנות. אין לומפור האָב איך נישט געפונען קיין גוטן האַטעל ווייל ס'איז נישט געווען און אויב עס וואָלט יאָ געווען וואָלט איך זיך נישט געקענט דערלויבן אויף דעם לוקסוס. בין איך געשלאָפן אין אַ מאַ-לייעשער קרעטשמע און אַ גאַנצע נאַכט געפירט אַ פון פאַראויס פאַרשפילטע שלאַכט מיט אַן אַרמיי וואַנצן. זיי האָבן מיך געביסן נישט ווי וואַנצן נאָר ווי הינט. צוויי מאָל האָב איך אויפגעוועקט דעם האַטעל-אייגנטימער, ער זאָל זיך מרחם זיין איבער מיר, צוויי מאָל האָט ער מיך אַוועקגעלייגט אויף אַן אַנדער בעטל און יעדעס מאָל האָט די אַרמיי וואַנצן געפונען דעם וועג צו מיר, געמאַכט אַ גענעראַל-אַפענסיווע, און לסוף מיך פאַרטריבן אין דרויסן.

דאָס איז מסתמא געווען די שטראַף פאַר דעם וואָס איך האָב אין סינגאַפור נישט געקענט געפינען יידן. און אַרויסגעוויזן האָט זיך, אַז אין סינגאַפור איז יאָ געווען אַ היפשע יידישע קהילה פון היימישע יידן.

וועגן דעם האָב איך זיך דערוואָסט אויף אַן אייגנאַרטיקן אופן:

אין דעם טאָג ווען די שיף האָט זיך געדאַרפט נעמען ווייטער אין וועג אַריין, בין איך צוריקגעקומען קיין סינגאַפור. מיין באַשפייזונג אויף דער שיף במשך פון די אַלע טעג איז געווען זייער אַ שלעכטע. אויסער אַביסל רייז האָבן מיר אַלע אַנדערע שפייזן אויסגעזען זייער פאַרדעכטיקט. ווי מען וואָלט מיר סערווירט אויפן טעלער ים-מייזעלעך. איך האָב די חזיריינע נישט געגעסן. ווידער אויף מאַ-לייע זענען די שפייזן מיט פייער. אַלץ וואָס זיי סערווירן איז מיט קאַרי און אַנ-דערע שאַרפע געווירצן, וואָס פאַר אַן אייראַפיייער זענען זיי אַלע פלאַם-פייער. מען פילט נישט אין עסן קיין טעם און נאָכן עסן וואָלט מען געדאַרפט פייערלע-

שער, וואס זאלן לעשן די שריפה אין מויל. האב איך באשלאסן צו באזארגן זיך אין סינגאפור מיט אַנאַנאַסן, וואס זאלן מיר סטייען ביז ציילאָן. האב איך אויפן סינגאפורער הויפט מאַרק איינגעהאַנדלט אַן אַנאַנאַס אין דער גרויס פון אַן עמער. טראַגן אַזאַ ריוויקן אַנאַנס ביז צו דער שיף איז מיר צוליב דער שרעקלעכער היץ געווען אוממעגלעך און איך האב נישט געפונען קיין טרעגער. האב איך באשלאסן, אַז דאָס מאָל וועל איך צוליב נויט זיך מתיר מאַכן צו פאַרן מיט אַ ריקשי. אַרויפגעזעצט זיך מיט מיין אַנאַנאַס אויף דער ריקשי, הייבט אַן דער קולי צו לויפן און צו סאַפּען, ווי זיינע לונגען וואַלטן געווען בלאַז־זעק. איך האב דאָס סאַפּען נישט געקענט פאַרטראַגן און אַנגעקלאַפט דעם קולי אין פלייצע, ער זאל נישט לויפן. איז ער געגאַנגען אַ צען־פּופּצן טריט און ווידער אַנגעהויבן לויפן. האב איך ווידער אַנגעקלאַפט דעם קולי אין פלייצע און געבעטן ביי אים אַ פּער־זענלעכע טובה, ער זאל נישט לויפן. ער האָט מיר ווידער געטון די טובה און באַלד דערנאָך — ער לויפט שוין ווידער. ביים דריטן מאָל בעטן אים, ער זאל נישט לויפן, איז אים די שפּיל נמאס געוואָרן. ער האָט זיך אַפּגעשטעלט און מיר געבעטן איך זאל אַראַפּגיין. ער וויל מיך נישט פירן. ער איז מיר אפילו מוחל איך זאל אים באַצאָלן פאַר דעם שטיקל וועג וואָס ער האָט מיך געפירט. קיין שום בעטן אים האָט נישט געהאַלפּן, איך האב אים אויפגערעגט, איך האב אים פאַר־מאַטערט מיטן איבערייסן זיין געלויף. ער האָט מיך איבערגעלאָזט אין דער מיט וועג, און א מהלך רב האב איך אויפן אַקסל געמוזט שלעפּן מיין אַנאַנאַס אין דער גרויס פון אַן עמער.

איך בין אַנגעקומען צו דער שיף מיט גרויס מאַטערניש, איינגעאַרדנט מיין אַנאַנאַס, די נייע כוואַליע פּאַסאַזשירן — אַלע דעם מלך אבינוס אונטער־טאַנער — זאלן מיר אים נישט צוגעגעבן, און זיך אַוועקגעזעצט אויפן דעק אַפּרוען. ערשט איך זע: פון דער ווייטנס גייט אין דער ריכטונג צו דער שיף עפּעס ענלעכס צו אַ דעמאָנסטראַציע. ס'איז מיר איינגעפאַלן: אפשר האָט דער קולי אַראַגניזירט קעגן מיר אַ פּראַטעסט־דעמאָנסטראַציע פאַרוואָס איך האב אים מערדערלעך עקס־פּלאַטירט דערמיט וואָס איך האב אים נישט געלאָזט לויפן און אויססאַפּען זיינע לונגען... באַלד האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ס'איז נישט קיין דעמאָנסטראַציע קעגן מיר, נאָר ס'איז אַ מאַניפעסטאַציע פאַרן רב: ער גייט פאַראַוויס אין זיין דריי־פּערטלדיקער געהאַקטער קאַפּאַטע מיט דעם שטעקן מיטן זילבערן הענטל און נאָך אים גייען נאָך אַ צוויי צענדליק ווייבער און עטלעכע מענער. אַלע טראַגן קוישן, פּעקלעך און רענצלעך. די פּילצאַליקע פּאַסאַזשירן אויפן דעק, וואָס האָבן זיך צוזאַמענגענומען פון אַלע פאַרטן, האָבן געקוקט מיט באַוונדערונג, ווי דער רב וואַלט געווען נישט ווינציקער ווי דער אינדישער וויצע־קעניג, וואָס ווערט באַגלייט פון אַ סוויטע אין דער אימפּעריאַלער קאַלאָניע סינגאַפור. די יידן האָבן אַנגעטראַגן פון אַלדאָס גוטס: קויליטשן, פּוטער־קוכנס, זיסע סוכאַרעס, פּרוכטן פון אַלע מינים, וואָס וואַקסן אין טראַפּישן קלימאַט, פּיש און פּליישי־מאַרינאַטן, זיי זאלן אויסהאַלטן אַ פאַר טעג אין דער חמימה. צוויי קוליס האָבן דאָס אַלץ געשלעפּט אַרויף אויפן דעק און דער רב ווי אַ קאַפיטאַן פון אַן עקספּעדיציע, האָט דיריגירט מיטן שטעקן וווּ אַוועקצושטעלן אַ קוישל און וווּ אַ רענצל. דערנאָך

האָט דער אמתער קאָפּיטאַן פון דער שיף געהייסן אויפֿהייבן דעם אַנקער און די שיף האָט אָפּגעשלאָגן פון ברעג. צוויי צענדליק ווייבער און עטלעכע מענער האָבן געפּאָכעט מיט די הענט צום רב און ער האָט זיך געבויגן דאָ אָהער דאָ אָהין ווי ביי שמונה עשרה און געמאַכט פרומע העוויות. אין איך? ... איך האָב געטראַכט צי מיין אַנאַנאַס דאָרט אונטן, אין בויך פון דער שיף איז נאָך מיינער, אָדער עמעצער פון מלך אביונס אונטערטאַנער האָבן אים צערעכט געמאַכט..

ערשט שפעטער, ווען איך בין שוין געווען אין ארץ־ישׂראל, האָב איך זיך דערוווסט, אַז אין סינגאַפור געפינט זיך אַ גרעסערע יידישע קהילה און די פּאַמיליע פון דעם שוואַגער פון מלך ראָטבאַרד אין תּל־אביב (אמאָל איציק מאנגערס מעצער נאָט אין לאָדזש) איז פון די חשובסטע אין סינגאַפור.

נאָך דעמאָלט, אפילו ווען די שיף איז שוין געהאַט אַרויסגעשוומען פון דעם מאַלייאַ־סומאַטראַ דורכגאַנג, האָט מיר דער רב נישט געוואָלט דערציילן גאַרנישט וועגן די יידן אין סינגאַפור, אויסער, אַז זיי זענען טייערע יידן, גוטע יידן, וואָס קיין בעסערע זענען גאַרנישט אַויף דער וועלט. כדי אים צו קיבעצן האָב איך אים געפרעגט:

„איר האָט כּאָטש אָפּגעשטאַט אַ וויזיט ביי לידי ששון?“

ער האָט אַיף מיר זייטיק אַ קוק געטון, און איך האָב ווייטער געזאָגט:

„איך זע שוין, אַז ביי לידי ששון זענט איר נישט געווען. אַז איר זענט געווען אין שאַנכיי האָט איר געהערט וועגן די ששונס? דאָרט זענען זיי באַנקירן און האָבן אייגענע דאָקן און שיפן. ראָטשילד איז אַן אביון קעגן די ששונס אין שאַנכיי, סינגאַפור און באַמביי. זיי זענען אַויך פון די גרעסטע יידישע מנדבים אַויף דער וועלט. שענקען אַ ייד טויזנט פונט שטערלינג איז ביי זיי ווי ביי מיר אויסטרינקען אַ גלאָז וואַסער.“

ער האָט געשוויגן. פון זיין פאַרביסענעם שווייגן האָב איך געפילט, אַז די מעשה טוט אים שטאַרק וויי און אַז דער נאָמען ששון איז אים גוט אַריין אין די ביינער. שפעטער איז די זאָך מיט די ששונס קאַפּויער געקומען, נאָר לאַמיר נישט כאַפן דעם שפעטער פאַר דעם פּריער.

ווי אין יעדן פאַרט האָט זיך דער רב זייער דיסקרעט אַרויסגעמאַכט אַויך אין קאַלאַמבאַ, הויפטשטאָט פון דעם אינדזל ציילאַן. דאָ האָט די שיף פאַראַנ־קערט בלויז אַויף איין טאַג, צו נעמען זיס וואַסער און אויפצונעמען פּאַסאַזשירן. נאָך מיינ דורכפאַל מיט זוכן יידן אין סינגאַפור, האָב איך שוין דאָ, אין קאַלאַמבאַ, אפילו נישט געפרעגט אַויף יידן. איך בין ליבערשט אַוועק אויפן מאַרק, וואָס איז תּמיד עקזאַטיש אין די אַזיאַטישע שטעט. איך בין מסתמא געווען דער איינ־איינציקער אייראָפּעער אויפן מאַרק און צוויי יונגע מענטשן האָבן מיט מיר פאַרפירט אַ שמועס וועגן... דעם בריטישן אימפּעריאַליזם, פון וועלכן זיי ווילן זיך באַפּרייען.

צוליב מיינ אייראָפּעאיש פנים האָבן זיי מיר, אַ פּליט פון ליטע, אַן אויס־געוואַרצלטן און נע־ונדן ייד, געמאַכט פאַראַנטוואַרטלעך פאַר דעם וואָס ענג־לאַנד וויל זיי נישט געבן אומאַפהענגיקייט. ס'האַט זיך באַלד געמאַכט אַ קרענצל אַרום מיר און איך האָב זיך געפילט געצווונגען צו ענטפערן אַויף די אַטאַקעס.

האָב איך זיי קודם כל געזאָגט, אַז פון מיינ ענגליש דאַרפן זיי פאַרשטיין, אַז איך בין נישט קיין ענגלענדער. אין דעם זענען זיי געווען נוטה צו גלויבן, הגם מיינ זייער שלעכטער ענגליש איז געווען בעסער פון זייער ענגליש. צווייטנס האָב איך זיי געזאָגט, אַז איך בין אַ ייד. דאָ זענען די יונגעלייט צעמישט געוואָרן. זיי ווייסן נישט וואָס עס איז אַ ייד. האָב איך געפרוווט געבן זיי אַ סימן: „פּראָם דהי פּיפּל אָף דהי בייבל“, פון דעם פּאַלק פּון תנ"ך. האָבן זיי נישט געהערט וועגן אַזאַ זאַך ווי די בייבל. וויל איך זיי געבן נאָך אַ סימן און זאָג, אַז אויך די ענגלענדער זענען זייער שטאַרק צוגעבונדן צו דער בייבל. דאָ האָב איך גע-מאַכט אַ פּאַליטיש-סטראַטעגישן פעלער, וויל אויב די בייבל איז אַ בשותפות-דיקע זאַך צווישן מיר און די ענגלענדער, געהער איך צו די ענגלענדער. ס'איז מיר נישט געבליבן עפעס אַנדערש ווי אַנשליסן זיך אין זייער ווילן צו באַפרייען זיך פון דער ענגלישער אימפעריע. איך בין שנעל געלם געוואָרן פון דעם פּלאַץ. וויל איך האָב זיך געכאַפט, אַז איך בין נישט מער ווי אַ פּליט און איך בין אַפּי הענגיק פון דעם חסד פון די ענגלענדער, וואָס האָבן מיר געגעבן אַ וויזע קיין אינדיע, וואָס איז זייער קרוין-קאַלאָניע. צווישן אַזאַ עולם ציילאָנער קענען זיך געפינען אַזעלכע וואָס זענען ענגלישע אַגענטן און איך קען דאָ פאַרקאָכן אַ קאַשע.

קאַלאָמבאַ איז איינגעטלעך נישט קיין גרויסע שטאַט און אויסער דעם מאַרק און דעם שטאַט-טייל פון די רייכע אייראָפּעער און פון דער רעזידענץ פון די בריטישע באַאַמטע, איז נישטאָ וואָס צו זען. די געסלעך פון דער אַרעמקייט זענען שמוציק און דומפיק. דער טומל פאַרטויבט. בין איך אַוועק אין דער שטי-לער געגנט וווּ עס געפינט זיך די רעזידענץ פון די אייראָפּעער. דאָ זענען די ווילעס איינגעשטאַנט צווישן בלומיקע ביימער און פון די בלומען-גערטנער טראַגט זיך אַ געשמאַקער פייכטלעכער ריח. אין דער געגנט, אויפן עק פון צוויי גאַסן, געפינט זיך דער איינציקער אייראָפּעאישער האַטעל — אַ צוויי-שטאַקיקער בנין און דער אַריינגאַנג איז אויף אַ פינף-זעקס שטיגן דורך אַ קליינער טאַראַסע אַנטקעגן דער שטילקייט, וואָס האַט געהערשט אין דעם גאַנצן אַרום, האַט זיך מיר אויסגעדאַכט אַז איך הער געשרייען פון האַטעל, ווי מענטשן וואַלטן זיך דאַרט געקריגט. וואָס צו טאָן האָב איך סיי ווי נישט — דאַרף מען זען וואָס עס געשעט אין דעם האַטעל וווּ מענטשן קריגן זיך. איך בין אַרויף אויף די טרעפּלעך, געעמנט די טיר און... אין פּאָיע דערוען דעם רב און איינעם אַ דיקן מאַן אין אַ ווייסן קאַסטיום. דער רב האַט געפּאַכעט מיט דער האַנט, אין וועל-כער ער האַט געהאַלטן אַז ענגלישן פּונט, און געשריגן אויף יידיש: „איך בין נישט קיין שוואַרער! שעמט זיך, שעמט זיך אין אייער ווייסן האַלדז אַריין!“ דערוען מיר, האַט זיך דער רב נישט פאַרלוירן און אַ זאָג געטאָן צו מיר: „ער גייט מיר איינרעדן אַז ער איז נישט קיין ייד און וואַרפט מיר צו אַ פּונט. אַזאַ העזה, לייקענען אַז ער איז אַ ייד!“ דער מאַן אין ווייסן קאַסטיום האַט זיך געוואַנדן צו מיר: „דו יו ספיק אינר-ליש? — רעדסט ענגליש?“ „יעס, איי דו — איך רעד“.

„ווער איז דער מאן און וואס פאר א שפראך רעדט ער?“
„ער איז א ראביי און רעדט יידיש“.

דער מאן אין דעם ווייסן קאסטיום האט מיך נישט פארשטאנען. ער האט נישט געווסט וואס איז ראביי און וואס איז יידיש. האב איך אים געזאגט, אז ראביי איז דאס זעלבע וואס אויף ענגליש רעווערענד, ער איז א „דזשואיש רעווערענד“ און ער רעדט דאס לשון פון דעם „דזשואיש פּיפּל“.

„באט איי עם נאט דזשו!“ איך בין נישט קיין ייד — האט דער מאן אויס- גערופן — „איי עם איי טערק!“ איך בין א טערק.

איך האב זיך נישט געקענט איינהאלטן און געזאגט צום רב:
„וואס טוט זיך מיט אייך? איר ווילט פון א טערק מאכן א ייד? ער זאגט דאך אז ער איז א טערק!“

„דאס איז א תירוץ פאר די פליגן“ — האט דער רב געזאגט — „מיר וועט ער נישט איינרעדן, אז ער איז א טערק“.

איך בין צוגעשטאנען צו אים און אים אויפמערקזאם געמאכט, ער זאל אים צוריקגעבן דעם פונט און פארלאזן דעם פלאץ איידער דער טערק רופט אריין פאליציי און ס'וועט אויסברעכן א סקאנדאל. דער רב האט דעם פונט נישט צוריקגעגעבן, נאר אים פארשטעקט אין דער בוזעם־קעשענע און פארענדיקט די קאמעדיע. דער טערק האט גוטמוטיק געשמייכלט.

„איי עם נאט א דזשו, רילי, איי עם איי טערק“ — האט דער טערק געשמייכלט. איך האב באמערקט אויף דער וואנט איבערן טאמבאנק דעם פארטרעט פון אטאטורק נעבן דעם פארטרעט פון דעם ענגלישן מלך דזשארדזש דער זעקסטער. דער טערק האט זיך ווירקלעך ארויסגעוויזן ווי א טערק...

ענדלעך, נאך וואכן שלעפן זיך איבער די וואסער־גרענעצן פון זיבן ימים, האט די שיף פאראנקערט אין פארט פון באמביי. און באלד איז קלאר געווארן, אז אין אינדיע בלייב איך שטעקן אן דער מעגלעכקייט צו דערגרייכן פאלעסטינע. אויף דער צייט ווי איך האב געוואנדערט פון קאוונע ארום א האלבער וועלט ביז דעם מערבדיקן ברעג פון אינדיע, האט זיך די מלחמה דערווייל אויסגע־ ברייטערט און איז אריבער דעם בעקן פון מיטלענדישן ים. אין דער נאענטסטער צוקונפט האט דערווארט, אז די סכנה פונעם פאראויסמארש פון די היטלערישע חיילות זאל אויך באדראען פאלעסטינע. כאטש די ענגלענדער זענען געזעסן אין מיטעלן מזרח, האבן די אראבער נישט געמאכט קיין סוד פון זייערע סימפאטיעס פאר היטלערן. מצרים, וואס האט זיך נאך פריער געהאט אפגעזאגט אדורכצורלאזן דורך איר טעריטאריע יידן קיין פאלעסטינע, איז געווארן נאך מער פאר־ עקשנט. דאס האט מיך געטראפן. די וועגן צו דערגרייכן פאלעסטינע זענען פאר־ שלאסן פון אלע זייטן.

ביים אנקומען קיין באמביי האט שוין דארט לאנגע יארן געארבעט א יידי־ שער פליטים־קאמיטעט, וואס איז געשטיצט געווארן פונעם דזשאַינט אין אמע־ ריקע. דער פליטים־קאמיטעט איז געהאט געשאפן געווארן צו העלפן די דייטשע יידן, וואס נאך היטלערס קומען צו דער מאכט, האבן זיי געוואנדערט איבער ימים און קיין שום לאנד האט זיי נישט געוואלט אריינלאזן. ענגלאנד האט דער־

לויבט אַ געוויסע צאָל פּליטים פּון צווישן די דייטשע יידן זיי זאָלן באַקומען אַזיל אין אינדיע. טייל פּון די פּליטים אין באַמביי האָט זיך שוין געהאַט גוט איינגעאָרדנט און געוואָרן אַ טייל פּון דער דאָרטיקער אייראָפּעאישער קאָלאָניע. געבליבן איז אַ קליינע צאָל וואָס האָט געהאַט שוועריקייטן ביים איינגאָרדענען זיך און אָט די געבליבענע האָבן געווינט אין אַ בשותפותדיקער היים, וואָס דער פּליטים־קאָמיטעט האָט געהאַט אויף וויקטאָריאַ ראָוד. די היים האָט זיך געפּונען אין דער סאַמע געדיכטעניש פּון אַ מין מיטלאַקלאַסיקער קאַסטע אינדיער (מאַראַטי) און אין דער זעלבער געגנט האָבן אויך געווינט „בני ישראל“ און ווייניקער־פּאַרמעגלעכע „באַגדאָדער יידן“ — אַלע אין באַזונדערע הייזער און איין מין האָט זיך נישט געמישט מיטן צווייטן.

אין דער היים פאַר פּליטים האָב איך זיך צוזאַמענגעטראָפּן מיט יידישע טיפּן, וואָס איך האָב ביו דעמאָלט נישט געקענט און אויך פאַר זייער וועלט, פאַר דער פּון דייטשע יידן, זענען זיי געווען יוצא דופּנס צוליב וואָס זיי האָבן זיך נישט געקענט איינאַרדענען. איינער איז געווען אַ יונגערמאַן פּון פּראַנקפורט, וואָס האָט אַ סך יאָרן געלערנט אין דער סלאַבאָדקער ישיבה און גערעדט אַ פּערפּעקטן אידיאַמאַטישן ליטווישן יידיש. ער איז געווען אַ טיפּ פּון אַן אַסקעט, אַ פּייערדיקער שומר מצוות, וואָס צוליב אַפּגעהיטנקייט האָט ער נישט געוואָלט עסן אויפן זעלבן טיש וואָס אַלע. צוליב כשרות האָט ער זיך געשפּייזט בלויז מיט גרינסן, פּרוכטן, אייער און ברויט, פּון וועלכע ער אַליין האָט גענומען חלה. ער האָט אַלעמען געקוקט אויף די הענט, זיי זאָלן נישט טאָן עפּעס אַזעלכעס, וואָס איז אַן עבירה און קען מכשיל זיין אַנדערע. מיט מיר האָט ער געשלאָסן אַ נייטראַליטעט־בונד: ער וועט טאָלערירן מיין התנהגות און דערפּאַר זאָל איך אים נישט שטערן אין זיין התנהגות. זיינע תּפילות זענען געווען שטילע און לאַנגע. אַ שעה צייט האָט ער געקענט אַפּשטיין מיטן פנים צו דער וואַנט און אויסלחשן די תּפילות.

דער צווייטער יוצא דופּנדיקער טיפּ איז געווען אַ יעקע אַ זעלטענער עס־הארץ, וואָס איז גאָר שווער געווען צו טרעפּן צווישן דייטשע יידן. וועגן יידיש־קייט האָט ער נישט געהאַט די מינדסטע אַנונג, אָבער אויך וועגן אַלעם אַנדערן האָט ער ווייניק געוויסט. זיין „שחרית“ איז געווען די „קאַנע קאַפּע“, וואָס ער פּלעגט טרינקען זיבן אַזייגער אין דער פּרי מיט פּאַרגעטערונג. זיין „מאַלצייט“ האָט ער אַפּגעהיט ווי אַ הייליקייט. ווען דער זייגער האָט געוויזן איינס, פּלעגט ער זיך זעצן צום טיש, אַרומבינדן זיך מיט אַ ווייסן סערוועט און עפענען דאָס מויל צום עסן. אויב עמעצער האָט אים אַנגעוויזן אויף זיין זייגער, אַז ס'איז שוין פּינף מינוט נאָך איינס, האָט ער זיך דערשראַקן און געזאָגט: „אָבער וואָ, מיט אַ שעה צוריק האָב איך מיין זייגער רעגולירט אויף דער פּאַסט. איצט איז גענוי איינס“, און ער איז געווען גליקלעך, וואָס ער עסט זיין מאַלצייט פּינקטלעך איינס. נאָכן עסן האָט ער אַ צען מינוט שפּאַצירט דורך די ציימערן מיט גלייכמעסיקע טריט און מבשר געווען, אַז „האַנט געהט שלאַפּען!“ האַנט האָט זיך אַרומגעבונדן די אויגן מיט אַ שוואַרץ טיכל, זיך אַוועקגעלייגט אויף זיין בעט און אויסגערופּן: „רוהע, ביטע!“

א דריטער טיפ איז געווען א יונגער בחור, א צוגעלייגטער, קיין מאָל אויפן פנים קיין שמייכל נישט אַרויסגעבראַכט און מיט קיינעם נישט גערעדט. פון אַלע 122 שפראַכן אין אינדיע האָט ער אויסגעקליבן צוויי שפראַכן צו לערנען — הינדו און מאַראַטי. ער האָט די שפראַכן געלערנט גאַנצע טעג. אים האָט נישט געאַרט צי אין דער היים איז אַ טומל, אָדער נישט — פאַר אים איז אַלע מאָל געווען שטיל צו לערנען. אין איינער פון די צוויי שפראַכן האָט ער שוין גע־רעדט צו זיך אַליין. נאָך איינער אַ טיפ פלעגט יעדעס מאָל ביים קומען פון דער שטאָט אויסרופן: „יא, הויטע איז עס גוט! פערפעקט! נאָך איין טאַג נענטער צום שלום און צוריק אַהיים“.

אַט אין דער סביבה בין איך אַריינגעפאלן צוזאַמען מיט דעם רב. צווישן דעם סלאָבאָדקער פון פראַנקפורט און דעם פוילישן רב האָט זיך באַלד געשאַפן אַ קעגנערשאַפט, אַז ס'איז געווען געפערלעך אַדורכצוגיין צווישן זיי ביידע. דער סלאָבאָדקער האָט נישט פאַרטראַגן דעם רבס געוואַלדיקע באַ־וועגלעכקייט, זיין אַפכאַפן דאָס דאַווענען אין דער פרי, זיין פינף־מינוטיקע מנחה און דאָס זאַגן „אשר יצר“ אין דער זעלבער צייט ווי ער האָט געקענעפלט די הויזן. דער סלאָבאָדקער האָט גאַרנישט געגלויבט, אַז דער רב איז אַ רב און ער האָט אים מבטל געמאַכט ערגער ווי דעם עם־הארץ האָנס.

איך האָב זיך געראַטעוועט פון דער אויסטערלישער אַטמאָספער אין דער פליטי־היים אַדאַנק דעם וואָס איך בין געווייר געוואָרן, אַז אין באַמביי געפינט זיך דער שרייבער־פּאַלקלאָריסט, דער מחבר פון „ראַזשינקעס און מאַנדלען“, ד״ר עמנואל אַלשוואַנגער. אַלשוואַנגער איז שוין געזעסן אין באַמביי עטלעכע וואָכן ווי אַ שליח פון קרן־היסוד און געזוכט אַ וועג צו דער באַמבייער לידי ששון. אויפגענומען צו ווערן פון דער לידי ששון אין איר פּאַלאַץ איז געווען נישט לייכטער ווי אויפגענומען צו ווערן פון דער ענגלישער קעניגין. אַלשוואַנגער האָט געזוכט דעם וועג דורך די דירעקטאָרן פון דער פירמע „טאַטאַ“, וואָס האָט געהערט צו פאַרסיס, גלויביקע אין זאַראַהאַסטראַ. ווי די פּאַמיליע ששון איז גע־ווען אַ קאָמערציעל־אינדוסטריעלער טראַסט, אַזוי איז אויך די פאַרס־געזעלשאַפט געווען אַ טראַסט פון אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען — אייזן און טעקסטיל. דערווייל איז אַלשוואַנגער געזעסן אין אַ זייער גוטן און באַקוועמען האַטעל, דעם גרעסטן דעמאָלט אין באַמביי, אין דעם שטאַטפּערטל פון מאַהאַראַדזשיס און אַנגעהעריקע צו דער העכסטער אַדעליקער קאַסטע. ער האָט דעמאָלט געהאַלטן אין איבערזעצן דאַנטעס „געטלעכע קאַמעדיע“ אויף העברעאיש. אויסער דעם האָט זיך אַלשוואַנגער זייער שטאַרק פאַרנומען מיט די „בני ישראל“, ער האָט זיי פּאַטערלעך ליב געהאַט. ער פלעגט זיך אַפט טרעפן מיט די אינטעלעקטועלע קרייזן פון די „בני ישראל“ און די מערהייט צווישן די אינטעלעקטואַלן זענען געווען פרויען — אַן אמתע גייסטיקע אַריסטאָקראַטיע. פלעג איך אַפט פאַרברענ־גען מיט אַלשוואַנגערן. ער האָט פאַר מיר פאַרגעלייענט פּראַגעמענטן פון דער „געטלעכער קאַמעדיע“ און מיד אַריינגעפירט אין די סודות פון זיין איבערזעצונג. אַדאַנק אים האָב איך זיך באַקענט מיט באַמבייער „בני ישראל“, מיט דער גע־שיכטע און פּאַלקלאָר פון אַט דעם מערקווירדיקן יידישן שבת, וואָס איז געהאַט

אנטדעקט געווארן פון א יידישן שקלאפן־הענדלער ראָהאָבי. צוזאַמען מיט אַל־שוואַנגערן האָבן מיר געמאַכט אויספּלוגן אין די דערפער און אין די פּלאַנאַציעס פון די „בני ישראל“ אויף דער אינדישער יבשה, באַזוכט דעם אַלטן בית־עולם, וווּ עס געפינען זיך די קברים פון די ערשטע „בני ישראל“, וועלכע האָבן גע־ליטן אַ שיף־ברוך ביים אַנקומען צו אינדישע ברעגעס און די כּוואַליעס האָבן זיי אַרויסגעוואָרפן אויפן ברעג פון באַמביי...

יעדעס מאָל ווען מיר פּלעגן זיך טרעפן, פּלעגט מיר אַלשוואַנגער דערציילן ווי עס האָלט מיט זיינע באַמייאונגען אויפגענומען צו ווערן פון ליידי שוון. און ס'האַט געהאַלטן זייער גוט. דער דירעקטאָר פון דער פּאַרסי־פּירמע „טאַטאַ“ האָט אים געמאַלדן, אַז אין פּרינציפּ איז ליידי שוון מסכים אים אויפצונעמען, נאָר זי וועט באַשטימען דעם געהעריקן טערמין. וואָרט ער אויפן טערמין.

אין די וואַכן, וואָס זענען געלאָפן, בין איך עטלעכע מאָל געווען ביי דער בריטישער מאַכט אין באַמביי צו פּאַרלענגערן מיין וויזע און אינטערוויענירן, אַז די צענטראַלע בריטישע מאַכט אין ניו דעלהי זאָל געפינען פּאַר מיר אַ פּרייען דורכפאַר קיין פּאַלעסטינע. די בריטן — האָבן איך געטענהט — דאַרפן דאָך זיין פּאַראַינטערעסירט איך זאָל נישט בלייבן זיצן אין אינדיע. אויב די מלחמה וועט זיך אויסשפּרייטן אויך אויפן מיטעלן מזרח, וועל איך אויף תּמיד בלייבן שטעקן אין אינדיע. צוזאַמען מיט מיינע טענות האָבן איך אויך געבראַכט פּלענער. אַזוי האָבן איך פּאַרגעשלאָגן די ענגלענדער זאָלן מיר דערמעגלעכן צו פאַרן דורך פּערסיע און טערקיי. אויף דעם איז געקומען אַ קאַלטער ענגלישער: „נאָ סער“. בין איך אַז אַנדערש מאָל געקומען מיט אַ צווייטן פּלאַן, זיי זאָלן מיר דערלויבן אַריינצופאַרן קיין פּאַלעסטינע דורך דעם פּאַרט אַקאַבאַ אין אַבדאַלאַס מלוכה. אויך אויף דעם איז געקומען אַ „נאָ, סער“. מיין לעצטער פּלאַן איז געווען, די ענגלענדער זאָלן מיר געבן אַן אַדורכפאַר־וויזע דורך זייער פּראַטעקטאָרישן אינדזל באַהריין, אין פּערסישן ים־איינגוס, און פון דאָרט וועל איך דורך באַסראַ און באַגדאַד און דמשק אַנקומען קיין פּאַלעסטינע. איך האָבן געפרוווט ווירקן אויף די ענגלענדער אויך דורך דעם פּוילישן קאַנסול, אַבער דער פּוילישער קאַנסול אין באַמביי איז שוין דעמאַלט פּאַר די ענגלענדער געווען אַן אַפּגעקלאַפּטע הושענה. דער קאַלטער „נאָ, סער“ איז אויך געווען פּאַר אים. די איינציקע, וועמען דער פּוילישער קאַנסול האָט יאָ געקענט העלפן, זענען געווען אַזעלכע יידן פון פּוילן, וואָס האָבן זיך געוואַלט פּאַרמעל שמדן, כדי צו באַקומען אַריינפאַר־וויזעס קיין דרום־אַפּריקע, אַדער דרום־אַמעריקע. זעקס אַדער זיבן אַזעלכע יידישע פּאַר־פּעלקער האָבן זיך געפונען אין באַמביי. זיי זענען אַהער געקומען דורך רומעניע און איטאַליע. אַלע האָבן זיי געשטאַמט פון קראַקע און זיי זענען געווען אַזוי שמענדריקיש־אַסימילירט, אַז זיי האָבן אפילו נישט געוואַלט פּאַרברענגען מיט יידן, דער איינציקער, וואָס האָט זיי געקענט ראַטעווען פון יידן און זיי דער־מעגלעכן „גוטע וויזעס“ איז געווען אַ גלח. דער פּוילישער קאַנסול איז געווען אַ קאַטאָליק און ער האָט געהאַט אַ געוויסע השפּעה אויף דעם איינציקן קאַטויר־לישן גלח, וואָס איז געווען אין באַמביי. אַבער אין יענע חדשים האָט ער זיך געפונען אויסער באַמביי און די זעקס פּאַרפּעלקער האָבן אויסגעקוקט אויפן

צוריקקער פון דעם גלח, ווי אויף ביאת המשיח. ווי משיח איז נישט געקומען, אזוי איז דער גלח נישט געקומען. האָט זיי דער פּוילישער קאָנסול אַרויסגעגעבן דאָקומענטן אַלס קריסטן און אויך באַשטעטיקונגען, אַז זייערע טויף-מעטריקעס זענען זיי פאַרפאַלן געוואָרן. דער פּוילישער קאָנסול, וואָס איז שוין דעמאָלט געווען אויף גרויסע פינאַנציעלע צרות, איז פון די זעקס פאַרפּעלקער אַביסל אויפגעריכט געוואָרן, זיי האָבן דיספּאָנירט מיט באַדייטנדיקע פינאַנציעלע מיטל לען, וואָס זיי האָבן אַרויסגעפאַדערט פון דער שווייץ. זיי האָבן באַקומען וויזעס קיין בראַזיל.

אויף דער צייט וואָס איך בין געווען פאַרנומען מיט דער געאַגראַפיע אויף צו געפינען נייע פּלענער ווי אזוי דאָך אַנצוקומען קיין פּאַלעסטינע, איז דער רב געווען פאַרנומען מיט אַ מער פּראַקטישן ענין: איינבירגערן זיך אין באַמביי. באַמביי איז דעמאָלט געהאַט געבליבן אַן אַ רב, אַן אַ חזן און אַן אַ שוחט. די מערהייט יידן אין באַמביי זענען דעמאָלט געווען אזוי גערופּענע באַגדאַדער, מיט אַ קלענערער קאָלאָניע אשכּנזישע יידן פון דייטשלאַנד און פּוילן. די „בני ישראל“ האָבן זיך נישט גערעכט פאַר יידן, נישט ביי די באַגדאַדער און נישט ביי די אשכּנזים, וואָס האָבן געקוקט אויף די „בני ישראל“ ווי אויף אַ נידעריקער קאַסטע, פאַריער פון עפעס אַ ווייטן יידישן אַפּשטאַם. ווי נאָר דער רב האָט זיך דער-וויסט, אַז באַמביי איז אַן כּלי קודש, האָט ער באַשלאָסן צו ווערן אַלץ — סיי רב, סיי חזן און סיי שוחט. רב איז ער געווען, אַ בעל תּפילה האָט ער אויך גע-קענט זיין, אָבער שחיטה האָט ער נישט געקענט. האָט ער ערגעץ-וווּ איינגע-האַנדלט אַ חלף און אַנגעהויבן זיך לערנען שחיטה. די פּראַקטישע זייט פון הלכות שחיטה האָט ער געלערנט אין דער פּליטיס-היים אויף וויקטאָריאַ ראַד. עטלעכע מאָל האָט מיר אפילו האַנס, דער יעקישער עס-האַרץ, אַנגעהויבן דערציילן וועגן עפעס אַ סקאַנדאַל — „יא, הויטע וואַרעס“ — וואָס איז פאַרגעקומען יענעם טאָג אין דער היים, אָבער איך האָב נישט געלייגט קיין אַכט אויף זיינע ווער-טער. נאָר איין מאָל איז מיר באַשערט געווען בייצוויין אַזאַ סקאַנדאַל:

עס זענען געווען זייער הייסע טעג. איך האָב געשוויצט ווי אַ ביכער. איך האָב נישט באַוויזן אַפּצוגיין צען טריט און מיין העמד איז געווען ווי איך וואָלט עס אַנגעטאָן גלייך פון וואַסער אַרויס. איך האָב נאָך נישט געוויסט דעם שטיי-גער, אַז אויב איך וויל נישט צו פיל אַפּגעשוואַכט ווערן, דאַרף איך אין דער פּרי צוזאַמען מיטן „מודה אני“ אַראַפּשלינגען אַ לעפל זאַלץ. איך האָב דאָס נישט געטאָן און דעריבער געוואָרן זייער אַפּגעשוואַכט. איך האָב רק געוואָלט שלאָפּן. אין איינעם אַ פאַרמיטאָג האָב איך זיך מער נישט געקענט האַלטן אויף די פיס, איך האָב צוריקגעקערט אין דער היים און זיך אַריינגעלייגט אין בעט אַריין. פּלוצים האָט מיך פון שלאָף אַרויסגעריסן אַ פאַרצווייפלט געשריי. איך האָב געעפנט די אויגן און דערזען פאַר זיך אַ סצענע פון אַ שלעכטן חלום: ביי מיין בעט איז געשטאַנען דער רב מיט אַ גרויסן חלף אויף צו שעכטן בהמות אין איין האַנט און אין דער צווייטער האַנט האָט ער געהאַלטן אַ הוץ, פון וועלכער עס האָט זיך געגאָסן בלוט גלייך אויף מיין בעט אַרויף, אַ פאַר טריט ווייטער איז געשטאַנען דער סלאַבאָדקער פון פּראַנקפורט, מיט די הענט אויפגעהויבן אין

דער הויך און געשרינגן מיט אַ וויינענדיק קול: „פושע עוכר ישראל!“, ממזר בן הנידה!, „חוטא שחייב גיהנום!“. איך בין אַרויס פון בייזן-חלום-בעט און צוגעלאָפן צום סלאַבאָדקער: „וואָס טוט זיך דאָ? וואָס איז געשען?“ „וואָס איז געשען? — האָט ער איבערגעפרעגט און אַנגעוויזן אויף דער בלוטנדיקער הון אין די הענט פונעם רב — ער האָט געשאַכטן אַ הון מיט געבונדענע פיסלעך; ער וועט, חלילה, ברענגען אַן אומגליק אויף יידן דער ממזר בן הנידה!“

אַרויסגעוויזן האָט זיך, אַז דער רב האָט אויסגעקליבן צו לערנען זיך שעכטן הינער דווקא בעבן מיין בעט ווען איך בין נישטאָ אין דער היים. דער סלאַבאָד-קער פון פראַנקפורט האָט אים געקוקט אויף די הענט און אים אָפט געמאַכט סקאַנדאַלן פאַרוואָס ער שעכט הינער מיט אַ גרויסן חלף. דאָס מאַל האָט ער אים געכאַפט ווי ער שעכט אַ הון מיט געבונדענע פיסלעך (לויט דער הלכה טאַר מען נישט בינדן קיין בעל-חי בעת דער שחיטה). נאָך אין מיטן פון סקאַנדאַל, ווען איך האָב זיך אינגאַנצן אויסגעטשוּכעט פון שלאָף, איז מיר געוואָרן נישט גוט. די סצענע מיטן גרויסן חלף אין איין האַנט און מיט דער נישט-דערשאַכטער בער הון אין דער צווייטער האַנט, האָט ביי מיר צוגענומען דאָס לעצטע ביסל כוחות. האַנט דער יעקעשער עמ-הארץ, האָט מיר דערלאַנגט אַ גלאַז זאַלץ-וואַ-סער און געזאָגט: „זאָוף מאַל דאָס דרעק. דאָס מאַכט גוט.“ ס'האַט מיר אויף אַן אמת גוט געמאַכט. איך בין געוואָרן געשטאַרקט. נאָר איך בין נישט געווען בכוח צו לאַכן פון דער קאַמישער סצענע ווי דער רב שטייט נאָך אַלץ מיט דעם חלף און מיט דער הון אַנטקעגן דעם סלאַבאָדקער פון פראַנקפורט און ביידע שפּרינגן גען זיך אין די פנימער ווי צוויי הענער.

דעם זעלבן נאַכמיטאָג בין איך אַוועק צו עמנואל אַלשוואַנגער אין האַטעל, כדי צו פאַרברענגען אַ שעה אין זיין גוטער געזעלשאַפט און פאַרגעסן מיינע צרות. איך האָב אים געטראָפן אין אַן אויסערגעוויינטלעך גוטער שטימונג. ער האָט זיך געגרייט צו גיין אין אַוונט צו דער ליידי ששון. ענדלעך, ענדלעך, וועט זי אים היינט אין אַוונט אויפנעמען. זי אַליין האָט געקלונגען צו אים אין האַטעל און אים פאַרבעטן אויף אַוונט-ברויט. ער האָט מיר געבעטן איך זאל בלייבן מיט אים ביז ער וועט זיך אַנטאָן, ווייל ער איז אַביסל אַ צעשטרייטער און עס איז מעגלעך ער זאל מאַכן אַ פעלער אין זיין אַוונט-קליידונג.

אַלשוואַנגער איז געווען צוגעגרייט מיט אַלע כלים, וואָס זענען נויטיק אויף אַן אַריסטאָקראַטישער אויפנאַמע אין אַוונט: אַ סמאַקינג, אַ ווייס העמד מיט אַ שטייפן גאַרס און אַ שוואַרץ שליפּל און אַ פאַר עלעגאַנטע אויסגעלאַנגצטע שיד, ווי פון לאַק. נאָר די צרה איז געווען וואָס סיי אין האַטעל און סיי אין דרויסן איז געשטאַנען אַ דומפיקע היץ און אַלשוואַנגער איז געווען זיכער, אַז ווי נאָר ער וועט אַריין אין די אַוונט-קליידער מיטן שטייפן קראַגן און גאַרס, וועט ער זיך באַגיסן מיט שווייס און ביז ער וועט קומען צו דער ליידי ששון אין דעם געקילטן פאַלאַץ, וועט ער האַבן אַ נאַסן סמאַקינג און אַ צעווייקטן קאַלנער. און דאָס איז דער דעצידירנדיקער אַוונט צוליב וועלכן ער איז געקומען פון ירושלים קיין באַמביי! אַלשוואַנגער האָט געהאַט אַן אויסערגעוויינטלעכן הומאַר. פּלוצים, אין מיטן אַנטאָן זיך, האָט ער געזאָגט: איך האָב אַ פּלאַן. איך וועל איינשטייגן

אין דער טעקסי אַ נאַקעטער און אויפן וועג וועל איך אַרױפציען דעם קאַמפּס־
מונדיר. און ווירקלעך האָט ער אפילו נישט אַרױפגעצויגן די שעלקעס אויף די
אַקסלען, גענומען דעם סמאַקינג אונטערן אַרעם און אַזוי אַרום זיך אַרױסגעמאַכט
פון האָטעל. אַ טעקסי איז זוגעפאַרן און ער איז אַוועק.

דער אָונט איז נאָך געווען זייער פרי, נאָר אין באַמביי ווערט אין פריען
צוונט נאַכט. מענטשן לייגן זיך באַצייטנס שלאָפן אויף די טראַטואַרן. זיי דאַרפן
ווייניק — בלויז אויסשפרייטן אַ שטיקל לייזונט אויף דעם האַרטן צעמענט, אַנדערע
דאַרפן אַפילו דאָס אויך נישט. ווי זיי גייען און שטייען לייגן זיי זיך אַוועק מיט
דער האַנט אונטערן קאַפּ און שלאָפן איין מיט אַ האַרטן און זיסן שלאָף.

פון די אַנגעגליטע מויערן זעצט צוריק אַרויס די היץ וואָס זיי האָבן איינגעזאַפּט
גאַנצן טאַג. די היץ אין די הייזער טרייבט אַרויס די איינוווינער אויף דער גאַס.
ווער עס וווינט נידעריק שלעפט אַרויס אַ הילצערן, צי אַן אייזערן בעטל; די וואָס
וווינען אויף די העכערע שטאַקן, שלעפן אַראָפּ אַ מאַטע. אַלץ שלאָפט אויף די
טראַטואַרן. די שעפטשערייען צווישן משפּחות פאַרן איינשלאָפן און דאָס כראַפּען
פון די שוין איינגעשלאָפענע מענטשן שאַפט אַ גערויש פון סודותפולקייט. עפעס
גייט דאָ ווערן אויף די גאַסן, נאָר עס ווערט נישט גאַרנישט. העכער אין שטאַט,
אויף דעם מאַרק־סקווער לייגן אויף די פלעצער מענטשן צוזאַמען מיט די קי, וואָס
וואַנדערן אַרום אַ גאַנצן טאַג איבער דער שטאַט, ווי בעטלער, און אין אָונט קומען
אויך זיי וווּ די מענטשן־בעטלער שלאָפן אויף דער גאַס. נאָר דאָ, אין אינדיע, איז
די קו הייליק און נישט דער מענטש. ווען אַ קו גייט מיטן טראַטואַר און שטעקט
אַריין דעם קאַפּ אין אַ טיר־עפענונג פון אַ געשעפט, וועט מען איר נישט אַפּזאָגן
אַ פּרוכט, אָדער אַ ביסל גרינס, אָבער אַ מענטשן־בעטלער טרייבט מען אָפּט
אַוועק מיט אַ ביטל־באַוועגונג מיט דער האַנט. דער „אַנטאַטשאַיבל“ (אַ מענטש
פון דער קאַסטע, וואָס מען ווערט טמא ווען מען רירט אים אָן) וועט בכלל נישט
גיין אויפן טראַטואַר. נאָך דער אַנטשטייאונג פון אַן אומאַפהענגיק אינדיע
איז אַט די נידעריקסטע, מבוהדיקע קאַסטע אָפּגעשאַפט, אָבער דערמיט איז נאָך
דער מענטש נישט געוואָרן אַזוי הייליק ווי עס איז די קו.

אין יענער נאַכט האָב איך ביז שפעט געוואַנדערט איבער די גאַסן פון דער
שטאַט און איך האָב געהאַט דאָס געפיל, אַז איך שפיל מיט אין אַ לעבעדיק
טעאַטער: ד״ר עמנואל אַלשוואַנגער, דער שליח פון קרן היסוד אין ירושלים, איז
מיטן סמאַקינג אונטערן אַרעם אַוועק אין פאַלאַץ פון ליידי ששון אויף אַן אָונט־
ברויט, בעת די טראַטואַרן און סקווערן זענען פול מיט שלאַפנדיקע מענטשן,
צווישן זיי רענדיקע קי און דרימלענדיקע הינט. און איך, אַ ייד, אַ פאַרוואַגלטער
פליט פון פוילן, גיי אויף די באַמבייער גאַסן צווישן דעם שלאַפנדיקן דלות. מיר
איז אַזוי אומעטיק, אומעטיק. און דאָך זע איך אין די ליגנדיקע מענטשן אויף די
טראַטואַרן נאָך מער עלטע ווי איך בין, כאַטש זיי זענען אין זייער אייגן פאַטער־
לאַנד, צווישן זייער אייגן פאַלק...

איך גלויב, אַז מענטשן זענען פעאיק איבערצוטראַגן זייערע געפילן צו אנדערע
אויף אַ ווייטן מרחק. אויפצומאַרגנס האָב איך פאַרשטאַנען, פאַרוואָס דעם אָונט,
ווען איך בין געגאַנגען צווישן די שלאַפנדיקע מענטשן אויף די טראַטואַרן, איז מיר

באפאלן אזא אומהיימלעכע דערדריקטקייט. זי האט זיך ווארשיינלעך איבערגערט
 טראגן צו מיר פון אלשוואנגערן אויף דעם אונטברויט ביי לידי ששון.
 איך האב געהאט אלשוואנגערן דערציילט די פארלויפענישן מיטן רב אויפן וועג
 פון יאפאן קיין אינדיע און ער האט געהאלטן, אז איך בין א בעל-גוזמא און אז
 איך האב אויסגעמישט ווירקלעכקייט מיט פאנטאזיע. ס'איז אוממעגלעך — האט
 ער געהאלטן — אז א רב, וואס קען נישט קיין שום לשון אויסער יידיש, זאל זיך
 אזוי גוט אויסגעפינען אין דער וועלט און אריינדרינגען אין אלע לעכער. אויפצו-
 מארגנס האב איך געהאט א גוטע געלעגנהייט צו זאגן אים:
 „דאקטאר אלשוואנגער, איר זענט א נישקשהדיקער בעל גוזמא. איר מישט
 ווירקלעכקייט מיט פאנטאזיע.“

די געלעגנהייט איז געווען, ווען אלשוואנגער האט מיר איבערגעגעבן, ווי אזוי
 עס איז דורכגעגאנגען דער וויזיט ביי לידי ששון. דער רעצעפט נישט ארויפצוציען
 די שעלקעס אויף די אקסלען און האלטן דעם סמאקינג אונטערן ארעם האט גוט
 געארבעט. נאענט צום פאלאץ האט ער די שעלקעס ארויפגעצויגן און ערשט פארן
 עפענען די טיר פון אויטא האט ער אנגעטון דעם סמאקינג. ער איז אריין אין הויז
 א טרוקענער, אז עלעגאנטער. ד"ר אלשוואנגער איז געווען א טיפ פון אן
 אריסטאקראט. מיט א הויכער שלאנקער פיגור און א נעט שטיל פנים מיט א דין
 שמייכלעך פון חכמה ארום זיינע ליפן. זיינע גרויע האר האבן אים צוגעגעבן דיס-
 טינקציע. האט ער דערציילט: דורך צוויי לאקייען בין איך אריינגעפירט געווארן
 אין א גרויסן האלב-טונקעלן זאל, ווו ביי א לאנגן טיש זענען שוין געזעסן אייבי-
 געלאדענע געסט. א גוט אנגעטוענער דזשענטלמען האט געבעטן איך זאל צוגיין
 צו לידי ששון און זיך פארשטעלן פאר איר. זי איז געזעסן אין א טיפן פאטעל
 אויבנאן ביים טיש. זי האט אויסגעצויגן צו מיר א מאגערע האנט, א לייכטן שאקל
 געטון מיטן קאפ און געזאגט: „דאקטאר אלשוואנגער, דו יו נאו ראבי...?“ (זי
 קענסטו דעם רב?) און זי האט אויסגעדרייט דעם קאפ צו איר רעכטער זייט. ביי
 איר רעכטער זייט איז געזעסן דער רב מיט דער ברייטער און לאנגער בארד, מיט
 א גרויסן סאמעטענעם קאפל אויפן קאפ. ער האט דערלאנגט אלשוואנגערן א
 ווייכן שלום עליכם און אים געפרעגט מיט א בנעימותדיקן יידיש, אן אונטערזיב-
 גענדיקן, ווי אין זיין שטעטל: „וועס הערט זיך עפעס אין ארץ-ישראל, פאניע
 אלשוואנגער?“

אלשוואנגער, א מאן מיט אייראפעאישער קולטור, האט זיך נישט פארלוירן,
 ער האט זיך אבער קוים איינגעהאלטן פון אויסברעכן אין א געלעכטער, ווייל די
 סצענע ווי דער רב זיצט ביי דער רעכטער האנט פון לידי ששון, בעת ער האט
 וואכן לאנג געדארפט ארבעטן פאר פראטעקציע אריינצוקומען אין הויז פון דער
 לידי, האט אים בולט געמאכט די סצענעס, וואס איך האב אים געמאלן. דערנאך
 איז געקומען דער קאצניאמער. ער האט זיך געשילט דערשלאגן און ווי אפגענארט.
 דער גאנצער אונטברויט איז שוין שפעטער געווען פאר אים אן אפוקמעניש.
 אלשוואנגער האט געזוכט א געלעגנהייט צו רעדן מיט לידי ששון באזונדער; ער
 איז דאך געקומען צו איר אין א שליחות און ער האט געדארפט זיין דער הויפט-
 גאסט. אבער דער רב האט שוין אפגעהיט נישט צו דערלאזן אלשוואנגער זאל

ווערן זיין קאנקורענט ביי דער לייד. דער חשובסטער גאסט דעם אָונט איז געווען דער רב... דער ראַבבײ...

אַלשוואַנגער האָט באלד צוגעטראַכט פאַר אים אַ נאַמען, צוליב דעם, וואָס ער איז געווען אַ נידעריקער האָט ער אים אָנגערופן „דער האַלבער ראַספּוטיץ“.

נאָך אַ חודש פון מיין זיין אין באַמבײ, זענען פון יאַפּאַן אָנגעקומען נאָך פינף יונגעלייט אויפן וועג קיין פּאַלעסטינע. צווישן זיי זענען געווען שמואל ראָזענבערג, די צוויי העברעאישע לערער די ברידער סאַסנאוויק, איינער וואָס איז געפאַרן אין קיבוץ יגור און איינער אַ רעליגיעזער יונגערמאַן. ער האָט זיך געקליבן אין אַ רעליגיעזן קיבוץ.

הגם דער רב האָט שוין נישט געווינט אין דער פּליטים־היים אויף וויקטאָריאַ ראָד (ער איז עולה לגדולה געוואָרן און אַריבער אין אַ פּריואַטער וווינונג) איז אין דער היים נישט געווען קיין פּלאַץ פאַר די פינף געקומענע. דער פּליטים־קאַ מיטעט, וואָס איז באַשטאַנען אין דער מערהייט פון יעקעס, האָט די „אַסטידען“, דאָס הייסט די פינף געקומענע און אויך מיר, באַשטאַט אין אַן אַכסניאַ פאַר אַנגלאַ-הינדוס. די אַכסניאַ האָט זיך געפונען אין אַ זייער שטילער און ציכטיקער געגנט, נעבן דעם דושיקאַב סערקל (אַ פּלאַץ אָנגערופן אויפן נאַמען פון אַ פּאַרדינסטפולן ייד). די איינוווינער פענסיאַנערן זענען געווען יונגע בחורים, זין פון ענגלישע פּאַטערס און אינדישע מוטערס. זייער שפּראַך איז געווען ענגליש, אויך זייער קליידונג איז געווען אייראָפּעאיש, אָבער זייער אויסזען — אינדיש און זייער שפּייז — אין אינדישן שטייגער: אַלץ געקאַכט מיט דעם ברענענדיקן געווייץ קאַרי.

ווי אַ יוצא דופן האָט אין דער אַכסניאַ געווינט אַ בריטישער פענסיאַנער, אַ געוועזענער פּאַליציי־קאָמענדאַנט פון באַמבײ. ער איז געווען פּאַרליבט אין אינדיע און נישט געוואָלט צוריקקערן קיין ענגלאַנד. האָט ער דאָ, אין האָסטל פאַר אַנגלאַ-הינדוסן געהאַט אַ באַזונדער צימער און ער האָט געפּאַרשט די פּרויען־טיפּן אין תנ"ך. מער פון אַלץ האָט ער ליב געהאַט דעם תנ"ך. ער איז געווען אַ בן־בית ביי די נביאים און ער האָט געוויסט, וואָס יעדער איינציקער וואָלט געזאָגט וועגן אַקטועלע ענינים, אָבער פאַר די פּרויען אין תנ"ך איז ער אויסגעגאַנגען. ער האָט זיי אַלע געקענט מיט זייערע שוואַכקייטן און שיינקייטן, און ער האָט שעהן לאַנג געקענט רעדן וועגן זייער קליידונג. די מוטער שרה איז געווען זייער אַן עלעגאַנטע, אַ לייד. רייטשל (רחל) איז געווען אָנגעטון מיט געשמאַק און באַשיידנקייט. ערגער איז געווען מיט לאהן. זי איז געווען אַ בעדואינערין און נישט געזאַרגט וועגן אירע קליידער.

פון אַנהויב האָט דער ליבהאַבער פון תנ"ך־פּרויען געוואָלט פון מיר מאַכן זיין נעם אַ צוהערער, ער זאָל אין מיר אריינרעדן זיינע באַווונדערונגען פאַר „דהי ווימען אין דהי בייבל“, אָבער איך האָב געהאַט מיינע אייגענע צרות און ס'איז מיר געווען צו הייס צו פּאַרנעמען זיך מיט פּרויען פון תנ"ך.

דער דירעקטאָר פון דער אַכסניאַ איז געווען אַן ענגלישער לערער. זיין ענגליש האָט ער ממש אויסגעוונגען. ער האָט געשעפּט נחת פון זיין אייגענער ווונדערבאַר רער דיקציע. עס האָט זיך געדאַכט, אַז אַ גאַנצן טאַג וואָרט ער ביז ניין אין אָונט

צו קענען צוזאמענרופן אלע פענסיאנערן, איינשליסלעך אונדז יידישע פליטים, און זאגן פאר אונדז די נאכט-תפילה. ווארום ער האט אין די תפילות אריינגעלייגט אזוי פיל הארץ און אזוי פיל ליבשאפט צו גאט און ער האט צו גאט גערעדט מיט אַזאַ פראַכטפילן אַקספּאַרדער ענגליש, אַז נישט נאָר ער, נאָר אויך איך בין געווען איבערצייגט. אַז די תפילות גייען גלייך אין הימל אַרײַן. ער איז געווען זייער אַ גוטער און אויסערגעוויינלעכער טאַלעראַנטער מענטש. אויב ער האָט געוואָלט עפעס דערגרייכן האָט ער עס דערגרייכט מיט שטילע און איבערצייגנדיקע ווער-טער.

זיין גוטסקייט און טאַלעראַנץ האָט דובלירט די באַלעבאַסטע פון דער אכ-סניה, אַן אַלטיטשקע ענגלענדערין, אַ טיפּ פון אַ יידישער מאַמען. דאָס עסן אין דער אכסניה איז געווען זייער שאַרף. די אַנגלאַ-הינדוסן פלעגן גענוי אונ-טערשיידן וואָס עס איז איינגעקאַכט אין דער קאַרי: קאַרי-קאַרטאַפּל, קאַרי-רייז, קאַרי-הון, אַלץ מיט קאַרי. און זיי האָבן געלעקט די פינגער פון דעם עסן. איך האָב נישט געקענט אונטערשיידן. איך האָב אפילו נישט געפילט, נישט קיין קאַרטאַפּל, נישט קיין רייז, נישט קיין הון, נאָר אַ וויסטע שריפה אין מויל. אפילו די לאַקרייזיסע פּודינגס נאָך דעם פייערדיקן עסן האָבן די שריפה נישט גע-קענט לעשן. די שאַרפע שפייזן אין דעם קלימאַט פון מערב-אינדיע זענען אַ סגולה צו האַלטן זיך אויף די פיס. האָבן מיר ווי עס איז געגעסן דאָס פייער. דער איינ-ציקער וואָס האָט זיך נישט געקענט צורירן צו דעם שאַלפן עסן איז געווען שמואל ראָזענבערג. נאָך איידער ער האָט פאַרוזכט, האָט ער שוין געשריגן „גע-וואָלד עס ברענט!“ נישט בלויז דאָס אינדישע עסן האָט אים געברענט, אינדיע האָט אים געברענט. ער האָט נישט פאַרטראַגן דעם קלימאַט. ער האָט אַנגעהויבן ליידן אויף די פיס. פון דעסוועגן פלעגט ראָזענבערג זיך זעצן צום אַלגעמיינעם טיש, ווייל אזוי האָט געוואָלט די באַלעבאַסטע, טאַמער וועט איר געלינגען אים צורעדן ער זאָל דאָך עפעס טועם זיין פון דעם פייער. איין מאָל, ווען זי האָט געזען ווי ראָזענבערג זיצט ביים טיש און קוקט מיט מיטגעפיל ווי די אַנדערע רייבן די פייערדיקע סעודה. איז זי צוגעגאַנגען צו אים, געגלעט אים דעם קאַפּ און זיך געבעטן ביי אים, ווי מען בעט זיך ביי אַ קינד:

„עס. מיין דאַרלינג. געדענק אַז דו מוזט עסן אַזיסטן וועסטו פאַרלירן דיינע כוחות און דאָס געזונט. עס. דאַרלינג. אַזיסטן וועסטו שטאַרבן“.

שמואל ראָזענבערג האָט אויפגעהויבן דעם קאַפּ צו דער גוטער פרוי און איר געזאָגט אויף יידיש:

„אוי, באַבעשי. ווען דו קענסט מיר געבן אַ שיסל באַבעלעך מיט פאַרפל, וואָלסטו מיך דערהאַלטן ביים לעבן“.

ראָזענבערג האָט אויך נישט פאַרטראַגן די אַטמאָספּער אין דער אכסניה. כדי זיך צו ראַטעווען פלעגט ער פאַרברענגען אין אַן אַנדער „אכסניה“ — אין אַן עלעגאַנטן פענסיאָן. ווו עס האָבן געלעבט עטלעכע רייכע יידישע פאַרפעלקער פון פּוילן. אייך זיי זענען געווען פליטים. צווישן זיי זענען געווען די ברידער יאַגלאַם, דער פאַרוואָלטער פון אשר קאַנס פאַבריקן אין לאַדזש, אַ ביאַליסטאַ-קער מאַנשאַקטור-פאַבריקאַנט און אַנדערע. כאַטש זיי זענען געווען פליטים,

האָבן זיי געלעבט ווי פענסיאַנערן. זיי האָבן פון פאַר דער מלחמה געהאַט געלט אין אמעריקע. אָדער אין דער שווייץ אין זייער לעבן איז געווען אַן זאַרגן. זייער פאַרבינדונג מיט אייראָפּע איז געווען דורך בי.בי.סי. פון לאַנדאָן, צו וועלכן זיי האָבן זיך דריי מאל אין טאָג זייער און זייער שטאַרק צוגעהערט און שפּעטער געהאַט וואָס צו קאַמענטירן און מיט וואָס צוצוהעלפּן טשערטשילן אין דער סטראַטעגיע פון דער מלחמה...

צווישן זיי האָט זיך שמואל ראָזענבערג זייער גוט געפּילט. זייער לעבן איז געווען אַ נאַרמאַלס. דער פענסיאַן איז געווען אַ פּראַכטפול הויז אויפן ברעג פון ים, אין דער רייכסטער געגנט פון דער שטאַט, נישט ווייט פון דעם האָטעל אין וועלכן עס האָט געווינט ד"ר אַלשוואַנגער. דער פענסיאַן איז געווען אַ יידישער. יעדן ערב פסח פלעגט אָהערקומען דער בריטישער ראַטגעבער פון דעם מלך (ניזאָם) פון היידראָאָבאָד און דאָ פּראַווען דעם פסח טראַדיציאָנעל, מיט מצות. ער פלעגט קומען אין פענסיאַן אינקאָגניטאַ.

דער היידעראָאָבאָדער מלך, פון די רייכסטע צווישן די דעמאָליטיקע הערשער אין די אינדישע פּראָווינצן, איז געווען אַ מאַסלעם. דער בריטישער ראַטגעבער איז פּאַקטיש געווען די „רגירונג“ פון היידעראָאָבאָד און ער האָט געהאַט די אויפגאַבע צו פאַרוואַלטן מיט דעם לעגענדאַר ריזיקן פאַרמעגן פון דעם ניזאָם און צו הערשן איבער זיין „פּאַלק“, אַרום אַ דריי פערטל מיליאָן טעפּיד-פלעכט-טער, טעקסטיל-אַרבעטער און פּאַפּיר-אַרבעטער. צוליב דעם קאַנפּליקט צווישן דעם ציוניזם און די אַראַבער וואַלט דער מאַסלעמישער ניזאָם נישט טאַלערירט קיין יידישן ראַטגעבער, איז דער בריטישער ראַטגעבער אָנגעגאַנגען ווי אַן ענג-לענדער. דעריבער פלעגט ער אויף פסח קומען אין דעם יידישן פענסיאַן קיין באַמביי אינקאָגניטאַ.

ביסלעכווייז האָט זיך געשאַפן אַ געוויסע פאַרבינדונג צווישן די יעקעס און די פּוילישע יידן, אָבער נישט קיין צו נאַענטע. די יעקעס זענען שוין געווען גוט איינגעאַרדנט (אויסער די שלימזלען צווישן זיי), זיי זענען געווען דאַקטויר-רים, אינזשיניערן, גרויסע סוחרים. די סעקרעטאַרין פון דעם פּליטיש-קאָמיטעט איז געווען אַ ווינער יונגע יידישע פּרוי. זי האָט, נאַטירלעך, פאַר דעם אַמט נישט גענומען קיין געהאַלט, ווי אַלע האָבן דאָ געאַרבעט פּרייוויליק. די יונגע פּרוי פון ווין האָט זיך דאָ געפונען זייער דער צייט ווען היטלער-דייטשלאַנד האָט אָנעקסירט עסטרייך.

אין די דרייסיקער יאָרן האָט אין ווין שטודירט מעדיצין אַ זייער רייכער אינ-דיער, אַ זון פון אַ מאַהאַראַדזשאַ. ער האָט זיך פאַרליבט אין אַ יידיש מיידל און געוואַלט מיט איר חתונה האָבן. אָבער נישט דאָס מיידל גופא און נישט אירע עלטערן האָבן געוואַלט הערן פון דעם שידוך. דאָך ווען דער יונגעראַמאָן איז צוריקגעפאַרן אַהיים, האָט ער געזאָגט צו דעם מיידל, וואָס ער האָט ליב געהאַט: אויב ווין וועט באַהערשט ווערן פון היטלעריזם און וועסט נישט קענען דאָ לעבן און דו וועסט וועלן ווערן מיין פּרוי, לאָז מיר דעמאָלט וויסן און איך וועל זיך ברענגען קיין אינדיע צו מיר אַהיים. באַלד נאָך דעם ווי היטלער-דייטשלאַנד האָט אָנגעשלאָסן עסטרייך צום דייטשן רייך, האָט די געסטאַפּאַ אַרעסטירט דעם

מיידלס פאָטער און אים פאַרפייניקט. זי איז געבליבן אַליין מיט איר מוטער. דאָס לעבן פון יידן אין ווין איז געוואָרן אַ גיהנום. האָט דאָס מיידל באַשלאָסן געניסן פון דעם וואָס דער יונגער אינדיער האָט איר אַנגעזאָגט. זי האָט אים געמאַלדן, אַז זי וויל קומען צו אים און ער האָט זי צוואַמען מיט איר מוטער גע־בראַכט קיין באַמביי. די יונגע פרוי האָט פאַר דעם שידוך געהאַט אַ באַדינג: זי זאָל זייער הויז איינאַרדענען אייראָפעאיש־ווינעריש. דער אינדער האָט אויף דעם מסכים געווען און אין דעם הויז פון דעם פאַרפאַלק איז אַריינגעבראַכט געוואָרן אייראָפעאיש מעבל, אין שלאָפֿציער איז אַריינגעשטעלט געוואָרן אַ בעט און דער טיש איז סערווירט געוואָרן מיט לעפל און גאַפל — אַן אייראָפעאיש ווינ־קעלע אין האַרץ פון באַמביי.

די אייראָפעאישע אידיילע האָט געדויערט אַ האַלב יאָר. נאָך דעם האַלבן יאָר האָט דער יונגערמאַן געמאַלדן זיין יונגער פרוי, אַז ער האָט נישט מער קיין כוח צו שלאָפֿן אין אַ בעט; פון דעם ווינער בעט ברעכן אים די ביינער און ער שטייט אויף אַ מידער. וואָס שייך דעם טיש, האָט ער נישט בדעה ווייטער צו שטופֿן אין מויל אַריין די שטיקער אייזן פון לעפל און גאַפל. ער וויל פילן אַ טעם אין עסן און דאָס קען מען נאָר ווען מען עסט מיט די פינגער, ווי עס איז דער שטייגער אין מזרח. די פרוי האָט נישט געהאַט קיין אַנדער ברידה, דאָס הויז פון דעם פאַרפאַלק איז צעטיילט געוואָרן אויף צווייען: איין העלפט אַן איי־ראָפעאיש, פאַר איר, און די צווייטע העלפט אַן אינדיש — פאַרן מאַן. זי און איר מוטער האָבן געגעסן אייראָפעאישע שפייזן און מיט לעפל־גאַפל, און ער — אינדישע שפייזן — מיט די פינגער. די פרוי איז געשלאָפֿן אין איר ווינער בעט און ער איז געשלאָפֿן אויף זיינע קישנס אויף דער ערד. ביסלעכווייז איז די צעטיילונג פאַרגעקומען אויך אין זייער געזעלשאַפֿטלעך לעבן: די פרוי פלעגט איר פרייע צייט פאַרברענגען צווישן אירע יעקעס און דער מאַן פלעגט זיין פרייע צייט פאַרברענגען צווישן זיינע אינדישע קאַלעגן.

איז פאַרבינדונג מיט די פליטים האָט די יונגע פרוי געפירט הילפס־אַרבעט ווי די סעקרעטאַרין פון דעם פליטים־קאָמיטעט. הגם זי אַליין איז ערשט מיט אַ פאַר יאָר צוריק אַליין געווען אַן אַנטלאָפענע פון היטלעריזם, האָט זי צו די נייע געקומענע פליטים געהאַט אַ באַליידיקנדיקע באַציאונג. פליטים און אַסטי־יודען דאָס זענען צוויי „אייגנשאַפֿטן“, פון וועלכע אַ יעקעטע פון משהס גלויבן האָט נישט געקאַנט האַבן קיין נחת. זי האָט נאָך מער מאַניפעסטירט איר „העכערקייט“, ווייל לגבי די אמתע יעקעס איז זי געווען נישט מער ווי אַ ווינערין פון גאַליציע (אירע עלטערן האָבן געשטאַמט פון גאַליציע)... דאָך האָט זי פאַרמעגל געפרוּווט זיין קאַרעקט צו די אַסטי־יודישע פליטים.

דער פליטים־קאָמיטעט, מיט דער אונטערשטיצונג פון דער בריטישער מאַכט, האָט זיך געוואַנדן צום הויפּט־רב פון מצרים נחום עפענדי, ער זאָל זיך באַמיען ביי דער מצרישער מאַכט, זי זאָל אַדורכלאָזן דורך איר טעריטאָריע אַ צאל יידן, וואָס האָבן וויעס קיין פאַלעסטינע און זיצן אין אינדיע. די בריטן זענען נישט געווען גליקלעך וואָס יידישע פליטים פון מזרח־אייראָפע זאָלן בלייבן זיצן אין אינדיע אין דער צייט פון מלחמה. אויב פון אַנהויב האָט מען אין אינדיע איבער־

הויפט נישט געוואסט פון מלחמה. סידן מען האָט געלייענט די צייטונגען, אַזוי איז שפּעטער צו די אַטמאָספּער געוואָרן אַ מלחמה־געשפּאַנטע. אויך צווישן די אינדיער האָט מען אָנגעהויבן רעדן. אַז אויב די דייטשן וועלן דורכברעכן דעם פּראַנט פון מיטעלן מזרח, אַזוי וועלן זיי אָן אָפּהאַלט אויך אַנקומען קיין אינדיע. דער אומרו האָט זיך געשטאַרקט פון טאַג־צו־טאַג, כּמעט יעדן טאַג זענען פּאַר־געקומען דעמאָנסטראַציעס קעגן ענגלאַנד און נישט ווייניקער ווי צוויי מאַל אַ וואָך האָבן די בריטן איינגעפירט „קאַרפּיו“ (פּאַרבאַט אַרויסצוגיין פון די הייזער ביינאַכט). אַלס אייראָפּיער האָט מיך דער „קאַרפּיו“ נישט פּאַרפּליכטעט און דאָס זענען געווען די איינציקע אַוונטן ווען איך פּלעג שפּאַצירן פּריי איבער די טראַן טואַרן פון באַמביי, ווייל קיינער איז אויף די טראַטואַרן נישט געשלאָפּן. אפילו די הינט, וואָס געוויינלעך פּלעגן זיי זיך אַוועקלייגן נעבן די מענטשן, האָבן בעת „קאַרפּיו“ געזוכט די נאַענטקייט פון די מענטשן אין די אָנגעהיצטע, דומפיקע הייזער, וווּ די מענטשן זענען געווען פּאַרשפּאַרט און נישט געקענט שלאָפּן.

די בריטישע זיכערהייט־אינסטאַנץ (סי.איי.די.) אין באַמביי האָט געקוקט מיט אַ שלעכט אויג אויף צוויי פּרויען פון צווישן די פּליטים, איינע פּלעגט זיך אַנטאָן זייער אויפרייסנדיק מיט אויסברילאַנטירטע פינגער און אויערן. די געגנט, אין וועלכער די פּרוי האָט געווינט, איז געווען זייער אַ רייכע און זי איז מסתמא געווען די צום ווינציקסטן פּאַרמעגלעכע צווישן אַלע איינוווינער־אינדיער. אין אינדיע רעכנט זיך נישט רייכקייט מיט די דימענסיעס פון אייראָפּע, וואָס פּרויען פּאַקן אַרויף אויף די פינגער און אויף דער ברוסט. דאָרט רעכנט זיך רייכקייט אויף דער וואָג פון גאַלד און איידלשטיינער אַנטקעגן דער פיזישער וואָג פון דעם באַזיער פון דעם צירונג. אַבער רייכע אינדישע פּרויען טוען נישט אָן קיין צירונג, וואָס זאָל אויפרייסן די אויגן. אין זייער אויסערלעכקייט זענען זיי זייער און זייער באַשיידן. דאָס האָט מען נישט געקענט זאָגן וועגן דער יידישער פּרוי. מען האָט אויך אָנגעהויבן דערציילן רכילות, אז די פּרוי האָט אַ פּלירט מיט איי־נעם פון די בריטישע פּאַליציי־אָפיצירן אין באַמביי. אַ צווייטע יונגע יידישע פּרוי, פון האַלאַנד, אָן אָנגעהעריקע צו אַ ציוניסטיש־אַציאָליסטישער יוגנט־באַוועגונג, האָט אַרומגעטומלט אין די בריטישע אַמטן אין באַמביי מיט אַזאַ טעמפּעראַמענט, אַז די פּאַליציי האָט עטלעכע מאַל אויפּמערקזאַם געמאַכט דעם פּליטיס־קאַמיטעט, ער זאָל זיך באַמיען וואָס שנעלער זי משלח צו זיין קיין פּאַלעסטינע. די פּאַליציי האָט געהאַט אַ פּאַרדאָכט, אַז זי איז אַ שפּיאַן און געהאַלטן אויף איר אָן אויג.

די בריטן אין אינדיע זענען אין יענע טעג געווען ספּעציעל נערווען. מאַר האַטמאַ גאַנדי האָט פּאַרשטאַרקט זיין פּאַסיווע ווידערשטאַנד־באַוועגונג און איי־נער פון זיינע סעקרעטאַרן, אַ יידישער יונגערמאַן פון לאַדזש, האָט זיך באַמייט, אַז די בריטן זאָלן דעם פּאַסיוון ווידערשטאַנד פּילן זייער אַקטיוו... דער לאַדזשער יונגערמאַן איז טאַקע געווען אַ בודיסט און זיך געקליידט אין דעם בידנעם שטיקל לייזונט, וואָס אַלע מענטשן אַרום מאַהאַטמאַ גאַנדי, ער האָט אַבער פּאַר־מאַגט דעם חסידישן ברען פון פּוילישע יידן און ער האָט אָנגעטאַן די בריטן נישט ווייניקער צרות, ווי יידישע יונגעלייט קאַמוניסטן האָבן אָנגעטאַן צרות דער פּוילישער מאַכט אין לאַדזש...

די בריטישע מאַכט אין באַמביי האָט זיך פון די צוויי יידישע פרויען און פון מאַהאַטמאַ גאַנדיס יידישן סעקרעטאַר פון לאַדזש געפילט מער „באַדראַט“ ווי פון די פיר מיליאָן אינדיער און מאַסלעמס אויפן באַמבייער אינדזל. די פּאַליציי האָט אָנגעהויבן וואָס אַמאַל מער דריקן, די פּליטים, וואָס האָבן ציל־וויזעס, זאָלן וואָס שנעלער אַרויספאַרן, אַדער זאָלן גיין אין דער אַרמיי. די מלחמה מיט היט־לערהייטשלאַנד ברייטערט זיך אויס, זי דערנענטערט זיך צום מיטעלן מזרח און די בריטישע אַרמיי מוז האָבן וואָס מער זעלנער.

מיין טענה איז געווען: די בריטן זיצן אין אינדיע, זיי זיצן אין פּאַלעסטינע, אין עבר־הירדן, אין מצרים. אויב זיי ווילן מיך נישט האָבן אין באַמביי, זאָלן זיי מיר דערמעגלעכן אָנצוקומען קיין פּאַלעסטינע...

דערווייל בין איך נישט געזעסן ליידיק, די פרייע צייט האָב איך אויסגענוצט אויף צו באַקענען אינדיע. נעהרוס בוך „דאָס פּראַבלעם פון אינדיע“ האָט אויף מיר געמאַכט אַ זייער שטאַרקן איינדרוק. איך האָב געלעבט אין דער מיט פון מיליאָנען אינדיער, געגאַנגען אויף זייערע חתונה־מאַניפעסטאַציעס און נאַכער־גאַנגען זייערע לוייהס ביזן פאַרברענען די מתים, געזען זייער שטייגער אין די הייזער און אויף די מערק. ס'איז נישט געווען קיין טעמפל פון קיין איין קאַסטע איך זאָל אים נישט האָבן באַזוכט. בלויז אין די טעמפלען פון די פּאַרסיס האָט מען מיך נישט אַריינגעלאָזט צוליב דעם וואָס איך בין אַן אומגלויביקער וועדליק זייערע באַגריפן.

די פּאַרסיס, וואָס זייער נביא איז זאַראַהאַסטראַ (פון וועלכן פּרידריך ניטשע האָט גענומען זיין העלד זאַראַטוסטראַ) גלויבן אין די פיר עלעמענטן: הימל, ערד, פייער און וואַסער. הימל, ערד און וואַסער זענען תּמיד־עלעמענטן, אָבער פייער ווערט אויף אַ צייט פּאַרלאַשן. דעריבער ברענט אין זייערס אַ טעמפל אַ תּמיד־פייער. ביי יעדער פּאַרסי־טעמפל ווערן פּאַרקויפט שייטלעך האַלץ. ווען אַ גלויביקער גייט אין טעמפל, קויפט ער אַ שייטל האַלץ פאַר דעם אש־תּמיד. אין זייער קליידונג אונטערשיידן זיך די פּאַרסיס (וואָס זייער אָפּשטאַם איז פון אַלטן פּערסיע) פּאַרשיידן אַנדערש פון די אינדיער. זיי טראָגן דריי־פּערטלדיקע גע־האַקטע קאַפּאַטעס און גייען מיט צוגעדעקטע קעפּ. פיזיאָנאַמיש זענען זיי ענ־לעך צו יידן, זיי זענען זייער קולטורעל און סאַליד. זענען אויסגעצייכנטע סוחרים און גוטע אינדוסטריעלער. ווען איך האָב זיי געזען צום ערשטן מאַל מתפלל זיין ביים ברעג פון ים האָט זיך מיר געדאַכט, אַז יידן שטייען און דאַרענען. ביי די תּפילות באַוועגן זיי זיך ווי חסידישע יידן. צוליב דעם וואָס אַלע פיר עלעמענטן אין וועלכע זיי גלויבן — פייער, וואַסער, הימל און ערד — זענען הייליק, באַגראָבן זיי נישט זייערע טויטע, זיי פאַרברענען זיי אויך נישט, ווי דאָס טוען די אינדיער; זיי גיבן זייערע טויטע צו די שפּאַרבערס אויפצועסן און דער־מיט, האַלטן זיי, טוען זיי אַ חסד צום לעבן: מיט זייערע טויטע שפּייזן זיי לע־בעדיקע נפשות...

אין דער געגנט, ווו עס איז געווען די אכסניה פאַר די אַנגלאַ־הינדוסן האָבן געווינט פּאַרסיס. אויב עס איז געשען און עמעצער פון דער עדה איז געשטאַרבן, בין איך געגאַנגען זען דעם שטייגער, ווי די סביבה פירט זיך אויף אין אַזאַ פּאַל.

איך בין איבערראשט געווארן צו זען, און דער שטייגער ביי די פארסיס איז ענר לעך צום שטייגער ווי ביי יידן אין אזעלכע פאלן: די שפיגלען זענען פארהאן גען געווארן, דער מת איז געלעגן אויף דער ערד און שפעטער איז ער געטראגן געווארן אויף א מיטה. די מלוים זענען געווען אנגעטאן אין ווייסן, וואס איז ביי די פארסיס אן אויסדרוק פון טרויער.

איך בין געגאנגען מיט דער לוויה ביו צו זייער „בית הקברות“, צו זען ווי אזוי שפארבערט פראווען א סעודה פון א חשובן פארסי.

אין דעם רייכן שטאט־פערטל מאלאבער היל אין באמביי געפינט זיך א גרויסער פארק. פארבייגייער ווערן אויפגעקראגן אויף דער גרויסער צאל שוואר צע שפארבערט וואס טומלען אויף די ביימער אין פארק. די שפארבערט זענען דאפלט גרויס ווי קראען. אינעם פארק געפינען זיך צוויי טורעמס, וואס רופן זיך אויף ענגליש „דהי טאווערס אף סילענס“ — די טורעמס פון שטילקייט. איינער פון די טורעמס איז א קהלהשער; דער צווייטער — א פרויוואטער, פון א רייכער פאמיליע. דער טויטער ווערט ארויפגעטראגן אויף איינעם פון די טורעמס און נאך א געוויסער צערעמאניע, וואס גרייט צו דעם מת צו זיין וועג אין דער איי ביקייט אריין, ציען זיך צוריק די מלוים. דעמאלט ווערט דער מת באפאלן פון הונדערטער שפארבערט און ער ווערט אויפגעפרעסן במשך פון איין שעה.

די פארסיס האבן א רייכע ליטעראטור וועגן זייער רעליגיע, וואס זיי האלטן נאטירלעך פאר דער דעהויבנסטער פון אלע רעליגיעס. וועגן דער דאזיקער רעליגיע, וואס האט נישט קיין סך צערעמאניעס, קען מען זאגן דאס זעלבע וואס וועגן בודיום — ס'איז מער פילאזאפיע ווי רעליגיע. אפשר דערפאר האבן די פארסיס, וועלכע זענען אין אינדיע א גאר קליינע מינדערהייט און זיי זענען כמעט אלע קאנצענטרירט אין באמביי, נישט געוויסט פון וועלכער עס איז דיס קרימינאציע אדער פארפאלגונג. פארקערט, זיי זענען אויסערגעוויינלעך געשעצט, און אין דער הערארכיע פון קאסטעס פארנעמען זיי א געהויבענעם פלאץ. הגם זיי מישן זיך נישט מיט דער ארומיקער געזעלשאפט.

אין דער ערשטער העלפט פון חודש מאי 1941 האט געשלאגן די שעה צו נעמען זיך אין וועג אריין.

דער הויפט־רב פון מצרים נחום עפענדי האט אויסגעפועלט ביי דער מצרי־שער מאכט וויזעס פאר די אלע פליטים, וועלכע זיצן אין באמביי און האבן וויזעס קיין פאלעסטינע.

אויף די ימען האבן דעמאלט געהערשט גרויסע סכנות. דער אינדישער אקעאן און דער אראבישער ים זענען געווען באדראט פון דייטשע אונטערוואסער־שיפן. דעמאלט איז נאך נישט געווען איינגעפירט דער סיסטעם פון קאנוואיען און די איינצום־שווימענדיקע בריטישע צי פראנצויזישע שיפן פלעגן אויפגעריסן ווערן ווי באלאנען. האבן מיר אויסגעוויילט א האלענדישע שיף, וואס האט געפירט אלגעמיינעם טראנספארט פון אינדיע קיין האלאנד.

צוזאמען מיט אונדז זעקס, וואס האבן געווינט אין דער אנגלא־אינדישער אכסניה, איז אויך געפארן דער ענגלישער דירעקטאר פון דער אכסניה. ער איז געפארן אויף אינטעלידזשענס־דינסט קיין מצרים. מיט אונדז איז אויך געפארן

דאס מיידל פון האלאנד, וואס די ענגלענדער האבן זי פארדעכטיקט, אז זי איז אין דינסט פון א פיינטלעכער מדינה. צוליב דער שעהן־לאנגער זוכונג אין איר באגאזש איז די שיף אפגעשווומען פון באַמביי מיט אַ פאַרשפּעטיקונג פון פיר שעה. די רייזע האָט זיך געצויגן ווי עס ציען זיך שלאָפּלאָזע נעכט. די האַלענדישע שיפּס־אָפיצירן און זייערע נישט־יידישע געסט האָבן די רייזע פאַרקירצט דורך טרינקען אויסערגעוויינלעכע מענגעס וויסקי. זיי האָבן אָנגעהויבן טרינקען באַלד אין דער פּרי און געענדיקט אין האַלבער נאַכט. זיי זענען קיין מאָל נישט געווען שיכור. דער אַלקאהאָל האָט זיי געמאַכט געמיטלעך און רואיק. אפילו ווען זיי האָבן גערעדט וועגן דער מעגלעכקייט, אַ דייטשע אונטערוואַסער־שיף זאָל טאָר פּעדירן אונדזער שיף, אויב זיי וועלן פאַרדעכטיקן, אַז מיר פירן מיליטערישן קאַרגאַ פאַר די ענגלענדער, האָבן זיי אויף קיין רגע נישט פאַרלוירן די געמיט־לעכקייט. האָט מען שוין נישט געקענט האָבן קיין טענות אויב זיי האָבן מיט דער זעלבער רואיקייט ספּעקולירט, ווער עס וועט באַווייזן אָנצוקומען פּריער — די דייטשן צום סועץ־קאַנאַל, אָדער אונדזער שיף צום מיטלענדישן ים... אויך דער ענגלענדער, דער דירעקטאָר פון דער אכסניה, האָט נישט אויסגעשלאָסן די מעגל־לעכקייט, אַז די דייטשן קענען „עפעס“ טון, כדי צו פרווון פאַרכאַפּן מצרים און פאַלעסטינע, איידער אונדזער שיף וועט פאַראַנקערן אין סועץ. מיר, די זעקס יידישע יונגעלייט, זענען נישט געווען אַזוי רואיק, ווי די האַלענדישע און דער ענגלענדער. מיר זענען שוין אַלע געווען געפרוּוטע פון די דייטשן און אפילו בלויז דאָס רעדן וועגן אַ מעגלעכקייט, די דייטשן זאָלן אָקופירן פאַלעסטינע, האָט אָנגעיאָגט אַ ציטערניש. דאָך, וואָס מער מיר האָבן זיך דערנענטערט צום רוטן ים, אַלץ געהויבענער איז געוואָרן אונדזער שטימונג. די ספּעקולאַציעס זענען אפשר געווען צוליב דעם, וואָס די שיף איז געשווומען אויף די טיפּע וואַסערן, וווּ עס ראַיען די דייטשע אונטערוואַסער־שיפלעך. אַנדערש ביי די ברעגן, די בריטישע קריגס־שיפּן אין אַדען און שפּעטער די פאַרביישווימענדיקע בריטישע שיפּן אויפן רוטן ים האָבן געגעבן זיכערקייט אין דעם כּוח פון די ענגלענדער.

ענדלעך זענען מיר אָנגעקומען אין פאַרט פון סועץ. ס'איז שוין געווען פאַר נאַכט און דאָ האָבן מיר דאָס ערשטע מאָל דערפילט די אַטמאָספּער פון מלחמה. די שטאַט סועץ איז געווען פאַרטונקלט. אפילו די האַלענדישע שיף, וואָס דעם גאַנצן וועג האָט זי נאָך מער פאַרשטאַרקט איר באַלייכטונג, כדי מען זאָל פון דערווייטנס זען די פאַרבן פון דער האַלענדישער פּאַן, האָט אין סועץ נישט אָנגע־צונדן די ליכטער.

דער וואַקזאַל און די באַן־פּעראַנען אין סועץ זענען געווען פול מיט טראַנס־פאַרטן מיליטער. דאָס זענען געווען אויסטראַליער, וואָס האָבן געאיילט צו פאַר־שטאַרקן מיט זיך בריטישע כּוחות. אין דער פּינצטערניש און אין דער שטופּעניש האָט מען קוים געקענט זיך פונאַנדערקלייבן אין וועלכער ריכטונג עס פאַרט די אָדער יענע באַן. צוזאַמען מיט די זעלנער־טראַנספּאָרטן זענען מיר געפאַרן אויף צפון, קיין קאַנטאַראַ. פון וואַנען מיר דאַרפן זיך איבערזעצן אין אַ באַן, וואָס וועט אונדז אוועקפירן קיין פאַלעסטינע — קיין ארץ־ישׂראל. אויך קאַנטאַראַ איז געווען פאַרטונקלט און ס'איז געווען אוממעגלעך פונאַנדערצוקלייבן זיך וווּ מיר זענען.

בלויז פון די אויסרופן פון די קאנדוקטארן האבן מיר געוויסט ווו מיר געפינען זיך. אבער די מצרישע פאליציי האט יא געוויסט ווער מיר זענען און ווו מיר זענען. זי האט ביי אונדז צוגענומען אינדזערע דאקומענטן און אונדז אוועקגעפירט אין... תפיסה. קיינער האט אונדז אפילו נישט דערקלערט פארוואס מיר ווערן ארעסטירט, אויב מיר האבן לעגאלע טראנזיט-וויזעס. און איידער וואס-ווען האבן מיר אפילו נישט געוויסט ווער עס האט צוגענומען אונדזערע דאקומענטן, וואס אן זיי זענען מיר פארלוירענע. בליית ברירה האבן מיר געמוזט אָנעמען די תפיסה פאר ליב.

ס'איז געווען אן אויסטערלישע תפיסה. אַז דער טויער האט זיך הינטער אונדז שאַרשלאַסן האָבן מיר זיך געפונען אין אַ גרויסן הויף. פון הויף האט מען אונדז אריינגעפירט צו צוויי אין אַ קאמער, ווו מיר האָבן אין דער פינצטער אויסגע-טאפט הארטע בעטלעך. צודעקן האט מען נישט געדארפט. די נאכט איז געווען אַ הייסע און טרוקענע. ס'איז דער חודש יוני ביים סועיקאנאל. אַנטקעגנאיבער ליגט דער מדבר סיני. איינשלאָפן איז געווען שויער. מיר געפינען זיך אויף דעם פלאַץ. פון וועלכן משה רבינו האָט אָנגעהויבן זיין קאמפאָניע-מאַרש מיט די יידן פֿון מצרים קיין אַרץ-ישראל. דער גאַנצער חומש איז געקומען קאָפּיער און די כּילדער האָבן זיך געשטופּט אין מוח אָן אַ סדר: איצט וועט נישט דויערן פּערציק יאָר אפילו נישט קיין פּערציק שעה און מיר וועלן זיין אין אַרץ-ישראל. זיין אין אַרץ-ישראל? פּאַרוואָסזשע האָט מען איצט איינגעזעצט אין אַ תפיסה?... עבדים היינט: לפרעה במצרים. ס'געהערט צום עסק... איז דער פינצטער האָבן די מצרים אוודאי נישט געקאָנט קאָנטראָלירן די דאָקומענטן און די וויזעס... און ס'איז מלחמה-צייט... ס'קען גאָר זיין, אַז די האַנט פון די ענגלענדער איז דערביי... צום סוף בין איך איינגעשלאָפן מיט גוטע חלומות און זיך אויפגעוועקט ווען די בלאַנ-קענדיקע זון איז שוין געשטאַנען איבערן תפיסה-הויף.

ערשט איצט האט מען געקאנט זען ווו מיר זענען אין דער וועלט: אן אויסער-געוויינלעך ציכטיקער הויף, ביי די זייטן געווייסט מיט קאלך, איינריכטונגען צו וואָשן זיך, אויך די קאמערן זענען ציכטיקע. מיר זעקס זענען די איינציקע אויפן הויף, איסער איין שומר. אַרומגעוואָשן זיך, אָנגעטון זיך און עפעס טועם געווען פון דעם, וואָס דער שומר האָט אונדז דערלאָנגט, האָט מען אונדז אַרויסגעפירט פון דער תפיסה צום וואַקואַל.

ערשט דאָ האָט זיך אָנגעהויבן דאָס מורחדיקע דינגעניש. דאָס דינגעניש איז געווען נישט מיט אונדז, נאָר צווישן די מצרים גופא. ס'האָט גענומען גענוג לאַנג ביז זיי, די מצרישע גרענעץ-פּאָליציי און די צאָל-באַאַמטע, זענען צווישן זיך דורכגעקומען, אונדז צוריקגעגעבן די דאָקומענטן און אונדז באַגלייט צום צוג, וואָס האָט געוואָרט אויפן פּעראָן.

יעדע גרענעץ, וואָס איך בין דורכגעגאַנגען ביז דעמאָלט, איז געווען פאַרבונדן מיט אַרץ-קלאַפּעניש. אויך ביים איינשטייגן אין דער באַן צו דער גרענעץ פון אַרץ-ישראל האָט מיר דאָס האַרץ געוואָלדיק געקלאַפט. נאָר דאָס איז געווען האַרץ-קלאַפּעניש נישט פון שרעק, נישט פון שפּאַננג, נאָר פון דערוואָרטונג: ענדלעך, ענדלעך דערנענטער איך זיך צו דער לעצטער גרענעץ, און די לעצטע

גרענעץ איז ארץ־ישׂראל, וואָס כּדי אָנקומען צו איר האָב איך געמאַכט אַ רונד איבער אַ האַלבער וועלט. כּ׳בין געווען אַזוי אויפגערודערט, אַז ווען דער מצרישער קאַנדוקטאָר איז אַרײַנגעקומען אין אונדזער וואַגאַן צו קאַנטראָלירן די בילעטן און געמאַכט אַ באַמערקונג, בין איך געווען צו אים חוצפהדיק אַן אַ פאַרוואַס און אַן אַ פאַר ווען. איך האָב געוואוסט, אַז איך בין נישט גערעכט. אָבער זאָל ער מיר נישט שטערן דאָ. די באַן לויפט דורך דעם מדבר סיני. וווּ געפינט זיך דאָ דער באַרג סיני? דורכן פענצטער זעט מען דעם פּלאַכן מדבר פון איין זײט און פון דער צווייטער זײט זעט מען דעם ים. מסתמא האָבן די מצרים ספּעציעל געבויט די באַן וײט פון באַרג סיני, כּדי מען זאָל זײ נישט שטעכעלירן מיט דער מעשה פון חומש ווי די יידן־קנעכט האָבן זיך אַרויסגעמאַכט פון די געצנדינער און אויפן הר סיני אַנגענומען גאַטס תורה. שווער געווען זיך אַפּרײסן פון פענצטער. דאָס איז געווען אַ געפּיל־ענלעך צו דעם, וואָס עס האָט אַ מענטש ווען ער קערט צוריק צום אָרט פון זײן אָפּשטאַם נאָך צענדליקער יאָרן אַפּוועזנהײט. איך בין זײער פּילבאַר אויף ריחות, האָב איך דעמאָלט דעם מדבר געפּילט מיט דעם ריח פון די בלעטער פון דעם חומש, פון וועלכן איך האָב ווי אַ יינגל געלערנט אין חדר בײ דעם מלמד שלמה־לײזער־ראַשעס... האָב איך נישט געהאַט קײן געדולד צום קאַנדוקטאָר...

אויף דער סטאַציע אין עזה איז מיר די מעשה מיט שמשון הגבור, וואָס האָט געוויזן זײן גבורה אויף דעם פּלאַץ, צעשטערט געוואָרן פון אַן אַנדער גבור — פון אַ בריטישן פּאָליצײ־אָפּיציר. ער איז אײנגעשטיגן אין דעם זעלבן וואַגאַן וווּ מיר זענען געזעסן און געשטאַנען, געמאַכט דעם אַנשטעל כּלא ידע, ווי מיר וואַלטן אים בכלל נישט אַנגעגאַנגען, אָבער ווען די באַן האָט גערירט, האָט ער געזאָגט אַזוי רואיק, ווי רואיק עס קען זאָגן אַן ענגלענדער: „פּלײז דזשענטלמען, די פּאַספּאָרטן“.

ער האָט אַרײַנגעקוקט אין די פּאַספּאָרטן, צונויפגעזאַמלט זײ און געזאָגט מיט דער זעלבער רואיקײט:

„פון איצט־אָן זענט איר אונטער מײן אויפזיכט און איר וועט גײן מיט מיר“.

מײן ערשטער געדאַנק איז געווען: אַט אַזוי איז מיט אַ לעגאַלער גרענעץ, משטיינסגעזאָגט. אַז מען וויל לעגאַל אַדורכגײן אַ גרענעץ מוז מען זײן אויסגע־שטעלט אויף אויבנע מיני זאַכן ווי פּריער זיצן אַ נאַכט אין קאַזע אין קאַנטאַראַ און איצט וועט אונדז ווידער דער בריטישער פּאָליצײ־אָפּיציר פירן אין זײן קאַזע. און אַזוי איז געווען. דער פּאָליצײ־אָפּיציר האָט אונדז אַוועקגעפירט מיט דער באַן קײן לוד. אַן אַ וואַרט אויסצורעדן האָט ער באַפוילן מיר זאָלן אונדזערע טשעמאַדאַנעס אַנלאָדן אויף אַן אויטאָ און דערנאָך זאָלן מיר אַלײן זיך אַנלאָדן און ער האָט אונדז אַוועקגעפירט קײן עתלית גלײך אין אַ לאַגער אַרײן.

הײסט עס, אַז אויב עס איז באַשערט אַ לאַגער, וועט מען אים נישט אויס־מײדן. איך האָב מורא געהאַט פאַר אַ לאַגער אין סיביר און אים באַקומען אין ארץ־ישׂראל. דער גאַנצער חומש איז מיר אויסגערונען געוואָרן און קײן אײן איינציקע פרשה איז נישט געבליבן.

דער לאַגער אין עתלית האָט געמאַכט אַ שרעקלעכן אײנדרוק. צווישן די

טעכלדראָטן זענען געשטאַנען רייען גרויסע לייזונגען געצעלטן און צווישן די געצעלטן האָבן זיך אַרומגעדרייט אָפהענטיקע מענטשן. פון הינטער די לייזונגען טענע ווענט האָבן זיך געטראָגן קרעכצן אין אַכצן. אַ גרויסער טייל פון די אינער טערנירטע איז געווען קראַנק אויף „פּאַפּאַטשאַ“ און אַמאַנגענעמע פּיבער קראַנקייט. וואָס אַ סך עולם האָבן זי געמוזט דורכמאַכן. און ווער עס האָט נישט דורכגעמאַכט „פּאַפּאַטשאַ“ האָט געמוזט דורכמאַכן פּורנקאַלאָזע, אַדער קדחות, אַדער אלע דריי. האָבן די געצעלטן אויסגעזען ווי לאַזאַרעט-ביידלעך הינטער אַ מלחמה-פּראָנט. הייס איז געווען, די קראַנקע האָבן געפּיבערט, זענען זיי געלעגן אויף די בעטן אָפּגעדעקטע, צעשוּבערטע, קרעכצנדיקע און די וועלכע זענען אַרומגעגאַנגען האָבן געהאַט זייערע אייגענע צרות און געדאַרפט האָבן דעם קרעכץ פאַר זיך.

איידער איך האָב זיך נאָך געהאַט ריכטיק פּונאַנדערגעקליבן וווּ מיר זענען אין דער וועלט, האָט דער בריטישער שומר אונדז אַריינגערופן אין אַ באַראַק און יעדן איינעם פון אונדז געגעבן זיין אויסשטייער: און אייזערן בעטל, אַ שטריוואַק, אַ בלעכענעם טעלער, אַ בלעכענעם לעפל, אַ בלעכענעם גאַפּל, אַ בלעכען טעפל און אַ בלעכען געמיט. די מעשה האָט אַנגעהויבן פאַרדריסן. וואָס טוט זיך דאָ? אויסגעפאַרן אַ האַלב וועלט, געוואָרן אויסגעריסן, געהאַפט און געטרוימט און געהיטן די וויע, ווי מען היט דאָס שוואַרצאַפּל פון אויג, און נאָך אַלעמען ביסטו אין אַ לאַגער, ווי דו וואַלסט זיך אין דעם לאַנד אַריינגעשמולט.

דער ענגלענדער לאַזט נישט טראַכטן: יעדער מוז דעם אויסשטייער שלעפּן אויף זיינע פלייצעס און אים אַריינטראַגן אין אַן אַנגעוויזענעם געצעלט. דאָס בעטל שטייט שוין, דער שטריוואַק ליגט שוין, די דעקע איז שוין פאַרשפּרייט, און וואָס ווייטער? אויף ווי לאַנג זענען מיר דאָ אַנגעקומען אויף בריטישע קעסט? „פּליז, סער“, „פּליז, מיסטער“... דער ענגלענדער הערט נישט. עס העלפט נישט דאָס סערעווען, דאָס מיסטערווען, ער ווייסט גאַרנישט, וויזעס גייען אים נישט און מיר זענען אין „קאַסטאַדי“ און וואָס ווייטער גייט אים נישט און און ס'איז נישט זיין באַבעס דאָגה.

פאַרנאַכט זענען מיר שוין געשטאַנען מיט די בלעכענע טעלערס און טעפלעך אין אַ ריי נאָך זופּ מיט ברויט. פון לאַנגווייל האָט דער עולם געקלאַפט מיט די בלעכענע לעפל אין די בלעכענע טעלערס און דער ענגלענדער האָט גערופן עס זאָל זיין שטיל. נאָר שטיל איז נישט געוואָרן, ווייל פון די געצעלטן האָבן זיך געטראָגן די געשרייען פון די קראַנקע. ווי אַ טאַנץ פאַרבייט נישט קיין עסן, אַזוי פאַרבייט נישט דאָס קראַנק זיין אַ טעלער זופּ. און אויך קראַנקע האָבן געוואַלט עסן.

דערווייל האָבן זיי צווישן די קראַנקע אויף „פּאַפּאַטשאַ“ געפונען אַ פּריינד פון וואַרשע, אינזש. וואַלדעק גאַלדשטיין, וואָס מיר צו פאַרדאַנקען האָט ער זיך געהאַט אַרויסגעראַטעוועט פון וואַרשע און דורך אַיטאַליע אַנגעקומען קיין אַרץ-ישׂראל און געלאַנדעט אין לאַגער אין עתלית. אַזוי האָבן מיר ביידע געשלאָסן דעם קרייז אַרום אַ האַלבער וועלט, ער פון איין זייט און איך פון דער אַנדערער, גרעסערער זייט. דאָ אין לאַגער האָט קיינער גאַרנישט געוואָסט. עס איז שווער

געווען זיך פאַרצושטעלן ווי אַזוי לאַגער־איינוווינער קענען זיין אַזוי ווייניק אַריינטירט. איינער האָט געזאָגט, אַז דאָ האָלט מען דריי חדשים, אַז אַנדערער האָט געטענהט, אַז אויב די ענגלענדער ווילן, קענען זיי דאָ האַלטן איבער דער גאַנצער מלחמה. אַן אָפטימיסט האָט געוואָסט, אַז מען קען אויך אַרויס פֿון דאַנען נאָך איין חודש. איך האָב דאָ גאַרנישט געפונען וואָס זאָל סטימולירן אַ גוט געפיל. איך בין דורכגעשלאָפֿן די נאַכט אונטער דעם „קאַנצערט“ פֿון די קרעכצער נישן פֿון די קראַנקע, דעם געוויין פֿון די שאַקאַלן און דעם גערויש פֿון דעם נאַענטן ים. איך וועל נישט זאָגן, אַז אַלע דריי האָבן געשפילט אויף איין אַקטאָוע... דער סוף איז געווען: איך האָב זיך באַגינען אויפֿגעהויבן אַ שיכורער און קוים זיך דערשלעפט נאָך אַ טעפל קאָווע מיט אַ שטיקל ברויט מיט מאַרמעלאַד. דער אַנבליק פֿון די שטעכלדראַטן אַרום דעם לאַגער האָט מיך דערשלאָגן.

באַלד נאָכן טעפל קאָווע האָט דער ענגלישער לאַגער־אויפֿזעער געמאַלדן, אַז ער וויל זען אונדזערע טשעמאַדאַנעס. אין אינדיע האָב איך איינגעהאַנדלט אַ לעדערנעם טשעמאַדאַן, וואָס האָט אַליין געווייגן מער ווי אַלע מיינע זאַכן אינעם טשעמאַדאַן. געוויינלעך האָב איך אים געקענט שלעפֿן איינער אַליין, אָבער די קאַשמאַרע נאַכט האָט מיך אַזוי אָפֿגעשוואַכט, אַז איך האָב געשלעפט דעם טשעמאַדאַן, ווי ער וואָלט געווען אַנגעפולט מיט בליי. דער ענגלענדער האָט גע־קוקט אויף מיר מיט פאַרדאַכט ווי באַלד וועט ער פֿון טשעמאַדאַן אַרויסשלעפֿן כאַטש אַ טאַג. איך האָב געעפנט דעם טשעמאַדאַן און דער בלויער גלאַנציקער אונטערשלאַק פֿון טשעמאַדאַן האָט אים גלייך באַראַיקט. האָט דער ענגלענדער בנעיותדיק דורכגעטאַפֿט יעדע קלייניקייט, געזוכט און גענישטערט, אויסגע־טאַפֿט צי דער טשעמאַדאַן האָט נישט קיין דאַפֿלע ווענט, אָדער חס וחלילה אַנדערע געהיימע באַהעלטענישן. ער האָט אויסגעטאַפֿט אפילו די זוים פֿון מיינע נאַזטיכלעך. צום סוף האָט ער געפסקנט, אַז ער האָט גאַרנישט געפונען און גע־זאָגט שטיל, ווי עס וואָלט נישט ווערט געווען וועגן דעם צו רעדן, אַז באַלד וועלן מיר זיין פֿריי. מיר דאַרפֿן נאָר פֿריער שלעפֿן אויף צוריק, פֿון געצעלט צום מאַגאַזין, וואָס מיר האָבן נעכטן געשלעפט פֿון מאַגאַזין אין געצעלט אַריין. מיר האָבן אַלץ געטון לויט דעם געזעץ און וועדליק דער אַרדענונג און דער טויער פֿונעם לאַגער האָט זיך פאַר אונדז געעפנט — מיר זענען פֿריי — גוד ביי!

ניין, מיר זענען אַריבער בלויז איין זייט פֿון דער גרענעץ. פֿון יענער זייט טויער שטייט אַ הילצערן ביידל. לעבן דעם הילצערן ביידל שטייט אַ יונגעראַמאָן אין קורצע כאַק־הויזן, מיט אַ העמד מיט אַן אויסגעלייגטן קאַלנער, ער זאָגט אונדז שלום און פאַרבעט אונדז אין ביידל אַריין.

אין ביידל זיצן אַ זעקס־ויבן יידן, דאָס זענען די לייט פֿון דער סוכנות, וואָס נעמען אויף נייע עולים. עס גייט ביי זיי זייער שנעל: ווי הייסטו? ווער ביסטו? וואָס פאַר אַ פאַרטיי? תודה, שלום, שלום.

די ערשטע ווערן באַפֿרייט די צוויי ברידער סאַסנאַוויק, העברעאישע לערער, זיי קנאַפֿן אַ פייערדיקן העברעאיש, אַז די לייט פֿון דער סוכנות שעפֿן נחת. דער צווייטער ווערט באַפֿרייט דער, וואָס גייט אין קיבוץ, אַ פּועלי־ציוניסט, דורכגע־מאַכט די הכשרה דאָ און דאָ. תודה, שלום, שלום. דער דריטער קומט דער רעלי־

גיעזער יונגע־מאָן. ער געהערט צו „מזרחי“ און קלייבט זיך אין דעם און אין דעם רעליגיעזן קיבוץ. תודה, שלום. דערנאָך קום איך: ווי הייסטו? ווער ביסטו? וואָס פאַר אַ פאַרטיי?

אַן צו טראַכטן זאָג איך:

„פאַר דער מלחמה האָב איך במשך פון דריי יאָר געהערט צום „בונד“.
ווען איך וואָלט אין דעם מאַמענט געוואָרפן אין געצעלט אַ גראַנאַט, אָדער אויסגעשלאָגן אַלע שויבן, וואָלט מסתמא דער איינדרוק געווען אַ שוואַכערער, ווי דער, וואָס איז געווען נאָך דעם ווי איך האָב דערמאָנט דאָס וואָרט „בונד“.
די לייט האָבן זיך אָנגעהויבן סודען און שושקען און שוויצן. יעדער איינער האָט געוואָרפן אויף מיר אויגן, ווי איך וואָלט ווייניקסטנס געווען אַ מערדער.
שמואל ראָזענבערג, וואָס איז געשטאַנען עבן מיר, האָט צו מיר שטיל געזאָגט:

„צאַנין, ס'איז נישט גוט. צו וואָס האָסטו דאָס געזאָגט?“

איך האָב זיך פאַרלוירן ווי עס פאַרלירט זיך אַ פאַרבֿרעכער, וואָס מען כאַפט אים ביי דער האַנט. די לייט שושקען זיך נאָך. איינער דרייט אויס דעם קאַפּ צו ראָזענבערג און זאָגט אים עפעס. ראָזענבערג ווידער זאָגט צו מיר:
„צאַנין, ס'איז נישט גוט. ס'איז דאָ אַ פאַרשלאָג, מען זאָל דיך צוריקשיקן אין לאַגער“.

ערשט איצט האָב איך זיך געכאַפט וואָס פאַר אַ נאַרישקייט איך האָב אָפּגעטון און געזאָגט צו ראָזענבערג: „דו מוזט מיר ראַטעווען. אויב זיי שיקן מיך צוריק אין לאַגער אריין מיט דעם, אַז איך בין פּאָליטיש געפערלעך, וועלן מיך די ענג־לעדער האַלטן אינטערנירט ביו צום סוף פון דער מלחמה“
ראָזענבערג האָט פאַרשטאַנען די ערנסטקייט פון מיין מצב און געזאָגט צו די לייט:

„כמעט אַ האַלב יאָר האָבן מיר געווינט אין איין צימער, אַ בעטל נעבן אַ בעטל. איך קען צאַנינען זייער גוט. באַפרייט אים אויף מיין אחריות“.
זיי האָבן ראָזענבערגן געקענט ווי אַ באַאַמטן פון פּאַלעסטינע־אַמט אין וואַרשע און זיי האָבן לסוף באַשלאָסן: זיי באַפרייען מיך אויף זיין אחריות.
די געפאַר, אַז די סוכנות־מענטשן האָבן מיך געקענט איבערגעבן אין די הענט פון די ענגלענדער ווי אַ פּאָליטיש געפערלעכן מענטש, האָט מיך אַזוי דערשלאָגן, אַז ווען איך בין אָנגעקומען אין בית־עולים אין חיפה און דער דאָר־טיקער באַאַמטער האָט מיר געוואָלט געבן אַ פּונט, איך זאָל האָבן אויף רייזע־הוצאות קיין תל־אביב און אויף די ערשטע אויסגאַבן — האָב איך ביי אים דעם פּונט נישט געוואָלט נעמען און אויסגערעדט די ערשטע פאַר העברעאישע ווער־טער אין ארץ־ישׂראל: „לא מדובשך ולא מעוקצך...“

מיט אַ דריי טעג שפעטער האָב איך אין תל־אביב באַקומען אַן אויפפאָדערונג פון דער בריטישער סי. איי. די. (זיכערהייט־פּאָליציי), איך זאָל קומען אין דעם אַמט, וואָס האָט זיך געפונען אויף דער גרענעץ פון תל־אביב און יפו, פינקטלעך 9 פאַר מיטאַג.

איך האָב זיך געשטעלט אין דער געהעריקער צייט און אויפגענומען האָט

מיך א פאליציי־אפיציר א ייד, וואס שפעטער האב איך זיך דערוויסט, אז ער הייסט שטיינבערג און מיט קיין גרויסער אינטעליגענץ האט. ווייזט אויס, שטיינבערג נישט געזינדיקט, דערפאר אבער האט ער פארמאגט א ים מיט פאר־ריסנקייט און אראגאנץ. ווארום ער האט זיך אפילו נישט באמיט צו זיין דיסקרעט בנוגע דעם וועג, מיט וועלכן ער איז געקומען צו מיר. נאכן אויספרעגן די פער־סאנאליען --- נאמען, עלטער, געבוירן־ארט, טאטע, מאמע, ווען געקומען אין לאנד אריין, איז ער ארויס מיט דער ערשטער פראגע:

„צי דערלויבט דער „בונד“ חתונה האבן מיט שיקסעס?“

אזוי ווי פון דער פראגע בין איך אריענטירט געווארן ווי אזוי די בריטישע זיכערהייט־פאליציי איז געקומען אויף די שפורן פון מיין פארברעך, האב איך א טויט־ערנסטער געענטפערט אזוי:

„דער „בונד“ אין פוילן האט פאר יידן געמאדערט נאציאנאלע קולטור־אויטאנאמיע, במילא האט ער פארבאטן חתונה צו האבן מיט שיקסעס, סיידן די שיקסע איז געווען א שיינע.“

„הייסט עס אז דער „בונד“ האט יא דערלויבט חתונה צו האבן מיט שיקסעס?“

— האט ער געפרוווט מיך כאפן ביי א סתירה.

איך האב ווידער געענטפערט רואיק און זייער ערנסט:

„אין פרינציפ האט ער נישט דערלויבט. דער אויסנאם פאר שיינע שיקסעס נעמט זיך פון דעם, וואס דער „בונד“ געהערט צום צווייטן אינטערנאציאנאל, צו דעם זעלבן, צו וועלכן עס געהערן די רעכטע פועלי־ציון. אבער כדי די גוים אין אינטערנאציאנאל זאלן אונטערשיידן דעם „בונד“ פון די רעכטע פועלי ציון, האט דער „בונד“ געמאכט אן אויסנאם פאר שיינע שיקסעס.“

דער טיפש אינעם פאליציי־מונדיר האט אראפגעשלונגען מיין ענטפער, ווי איך וואלט אים אנטדעקט א נייע וועלט. פון דעם מאמענט אן האב איך שוין געוויסט מיט וועמען איך האב צו טון און אויף יעדער שאלה זייער געענטפערט אזוי, אז דאס ווארט שיקסע זאל זיין אריינגעמישט. אזוי האב איך פאר אים אויפגעקלערט, אז דער פראגראם פון „בונד“, אויסער וואס ער באהאנדלט די פראגע פון שיקסעס, האט געקעמפט פאר די נאציאנאלע און קלאסן־אינטערעסן פון די יידן אין פוילן און פאר בירגערלעכער גלייכבארעכטיקונג. דער „בונד“ איז דעם ערשטן מאי געגאנגען אין א באזונדער דעמאנסטראציע, אין אנדערע גאסן ווי עס איז געגאנגן גען די דעמאנסטראציע פון די רעכטע פועלי ציון, כדי די רעכטע פועלי ציון זאל נישט ווארפן קיין לאזונגען קעגן די בונדיסטן, וואס האבן חתונה געהאט מיט שיינע שיקסעס.“

אזוי האב איך שטיינבערגן אנגעשיקסעוועט א גאנצן פראטאקאל ביז עס איז

געפאלן די לעצטע פראגע:

„זוליב וועלכע פאליטישע צוועקן ביזטו געקומען קיין פאלעסטינע?“

דא האב איך דערפילט די ערנסטקייט פון מיין מצב און אים געענטפערט:

„אויב פארענדיקן צו זיין א פליט איז א פאליטישער צוועק, בין איך געקומען

אהער צו ווערן אויס פליט.“

נאך דעם ענטפער איז געקומען זיין פאליציי־אישע דעקלאראציע:

„ביי אינדז זענען בונדיסטן און קאמוניסטן די זעלבע פארברעכער. איך ווארן דיך, אן יעדע דיינע פאליטישע טעטיקייט אין לאנד וועט זיך ענדיקן מיט תפיסה.“ איך האב געהאט אויף דער צונג אן ענטפער, אבער איך האב אים ליבערשט אראפגעשלונגען. איך האב מורא געהאט פאר שטיינבערגס טעמפיקייט. וואס האב איך אים געקענט דערציילן וועגן מיינע איבערלעבונגען איבער וויסטע גרענעצן, וועגן פראנט-איבערלעבונגען, וועגן מיינע איבערלעבונגען אין דעם באמבארדירטן ווארשע, וועגן די סכנות וואס האבן מיר געדראט פון די קאמוניסטן אין ביאליסט טאק? דער אגענט פון סי. איי. די. אפילו ווען ער איז א ייד, וועט דאס אלץ נישט פארשטיין.

שטיינבערג בכבודו ובעצמו האט מיר אנגעטון אויף דער ברוסט א שילדל מיט א נומער און מיך פאטאגראפירט פון אלע דריי זייטן ווי א פארברעכער — פון פאָנט, דעם וועסטן און דעם לינקן פראפיל, ווערנאך מיט שווארצע פארב אפגעדרוקט אלע מיינע פינגער און באזונדער די הענט-פלאַכן — איך בין פאר אייביקט געווארן אין אלבוים פון די פארברעכער אין פאלעסטינע.

ווען איך בין ארויס פון דעם טויער פון סי. איי. די. האב איך געהאט דאס געפיל, אן איך בין ענדלעך אריבער די לעצטע געפערלעכע גרענעץ. דאך אן אונטערשייד איז געווען: ביי אלע געפערלעכע גרענעצן, וואס מיר איז אויסגעקור מען אריבערצוגיין, האב איך שפעטער געהאט א געפיל פון דערהויבנקייט, ווי איך וואלט אפגעהאלטן א נצחון. דא נאכן אריבערגיין די גרענעץ פון סי. איי. די. בין איך געווען דערשלאגן. דאך פון אט דעם נסיון האב איך פארשטאנען א סך פריערדיקע און שפעטערדיקע דערשיינונגען, וועלכע וואלטן געבליבן פאר מיר א פארמאכט בוך...

מיט א זיבן חדשים שפעטער, זיצנדיק אין דעם דעמאלט בארימטן קאפע-הויז „גינת“ ביי א טישל צוזאמען מיט ז. סעגאלאוויטש, איז צו מיר צוגעקומען דער רעדאקטאר פון דעם „עתון מיוחד“, זאובער, און מיט א גוט-ברודעריש געלעכער טערל געזאגט אזוי:

„צאָנין, אויב איך וועט שטעלן א האלב גענדזל מיט ביר, וועט איר זיך דער וויסן וועגן זיך עפעס זייער אינטערעסאנט.“

דער „עתון מיוחד“ איז געווען א רכילות-צייטונג, וואס אלע סוחרים פון דער הרצל-גאס האבן פאר אים מורא געהאט. אבער זאובער ווי די סוחרים פון הרצל-גאס האבן פאר אים מורא געהאט אזוי איז ער אין דער געזעלשאפט פון זשורנאל-ליסטן און שרייבער געווען אן אנגענעמער מענטש. ער האט געקענט לערנען און אויסער א גוט הארץ האט ער אויך געהאט הומאר און ליב געהאט צו טון א טובה. האבן מיר זיך אפגעשמועסט אויף אן אונט אין רעסטאראן „המוג“ אויף דער אלנבי גאס ווו עס פלעגן דעמאלט אריינקומען אראבער פון יפו און סתם פריילעכע לייט פון תל-אביב — דארט וועט זיין דאס האלבע גענדזל מיט ביר.

אין דער אפגעשמועסטער צייט האט שוין דארט געווארט דער געהיים-אגענט דודעק, וואס פריער האב איך אים עטלעכע מאל געזען אויף דער גאס און אין קאפע „גינת“, אבער איך האב נישט געווסט, אן מער ווי איך זע אים זעט ער מיך... דודעק האט מיר דערציילט, אן במשך פון א האלב יאר איז ער געווען מיין

שאָטן, מיר נאָכגעגאַנגען און פאַרשריבן גענוי ווען איך בין אַרויס פֿון שטוב, מיט וועמען איך האָב זיך געטראָפֿן און וווּ איך האָב זיך געטראָפֿן מיט וועמען. ער איז מיר נאָכגעגאַנגען פֿוסטריט אין נאָמען פֿון זיין מאיעסטעט דעם בריטישן קעניג און ביי דער געלעגנהייט אויך אין נאָמען פֿון אַ יידישער נאַציאָנאַלער אינסטיטוציע.

ערשט נאָך דעם האַלבן גענדזל מיט ביר האָב איך אויפֿריכטיק דערפֿילט, אַז איך האָב שוין אַלע גרענעצן הינטער זיך און בין ענדלעך אין דער היים אונטער די בלויע ארץ־ישראלדיקע הימלען.

(ףס)

